

C

GI

51

I నా రా. య ణ రా వు

[ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి బహుమతి నందిన నవల]

అ డి వి బా పి రా జు

త్రి వేణి ప బ్లిషర్సు
మ చి లీ ప ట్ట ణ ము.

జ న సా హి తి, తె నా లి.

హైదరాబాద్, ముక్కు సెల్లర్స్ యొక్క పబ్లిషర్స్

ఈ కథా, కథలొని పాత్రలూ
కేవలం కల్పితములు

చతుర్థ ముద్రణము, 1952

వెల : రు. 4-8-0

ఆంధ్రపత్రికా ప్రెస్, 7. తంబుచెట్టివీధి-మద్రాసు-1.

అ ర్పణ ము

పితృపాదులు పూజ్యులు

నా కళాజీవితానికి

మోసులు వెలార్చిన

కీర్తి శేషులు :

శ్రీ అడివి కృష్ణయ్యామాత్యులవారి

దివ్య సృష్టికి

అంజలి

ఈ నవల ఉద్భవించడానికి ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారు కారకులు. వారికి నా కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనాలు.

ఈ నవలారచనలో నాకు ఉత్సాహం కలిగించిన నా ప్రాణమిత్రులు డాక్టరు చెన్నాప్రగడ సుబ్బారావు, ముష్టి లక్ష్మీనారాయణ, ములుకుట్ల సుబ్బారాయుడు, మంచాల జగన్నాథరావు, కాశీపట్నపు శేషశాయి గార్లకు నా ప్రేమాంజలులు.

ఈ కావ్యాన్ని సరిచూచిన ప్రజ్ఞామూర్తి, మిత్రుడు కాటూరి వెంకటేశ్వరునికి నమస్కారాలు.

ఈ నా కృతిని ప్రథమంలో తమ దినపత్రికలో ప్రచురించిన ఆంధ్రపత్రికాధిపులకు ఎంతయో కృతజ్ఞుణ్ణి.

ఇది అచ్చువేయించుటలో నాకు వేవిధాల సహాయంచేసిన మిత్రులు, యువకులు పెనుమర్తి కామేశ్వరాయనికి, తెలికిచర్ల వెంకటరత్నంగారికి, మాధవ పెద్దికవికి, మారిన సుబ్బారావుగారికి, కలగర నాగభూషణం చౌదరిగారికి, శ్రీ శివలెంక శంభుప్రసాద్ గారికి నా నమస్సులు.

ఈ నవలను ఒకనాడు పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించిన ఆంధ్ర, చెన్నపురి విశ్వవిద్యాలయాధికారుల ప్రోత్సాహోపకారముల కెంతయు కృతజ్ఞుడను.

అడివి బాపిరాజు

ఓం

శ్రీరస్తు

నారాయణరావు

ప్రథమభాగము

“నీకు పెండ్లి అయినదా?”

“ఏదియో పడిపోయినట్లు అల పెరుంగని మహావేగమున ఈ లోకమంతయు ఎచటి కిట్లు పరువెత్తిపోవుచున్నది! కనులు మూసికొన్నచో వెనుక కేగుచున్నట్లు తోచు నీ లోకము, నిజముగా ముందుకే పోవుచున్నదా? ఈ ధూమశకట మతిరయమున బరువిడుచుండ. ఆ వృక్షములు పొదలు వెనుక కేగుటయేమి! ఆ తారకలతోడి, మబ్బులతోడి మహాగగనము కదలకుండుటయేమి! ఇది యంతయు భ్రమయనుకొని నవ్వుదమా, నిజమనుకొని అచ్చెరువందుదమా!

అనేక కోటియోజనముల దవ్వున దీపకళికలవలె మినుకుమినుకుమను నా నక్షత్రములు, ఈ గ్రహగోళములు, ఈమట్టిముద్దపై ప్రాకులాడు మనుజుకీటకముల కొఱకే దివ్యటీలు పట్టుచున్నవా! కోటి సూర్యోజ్జ్వలములగు తారకలు, వాని నాశ్రయించిన గ్రహములు నివియెల్ల ఎవ్వరి నిట్లు వెదకికొనుచుపోవుచున్నవి? ఛందస్సులను దర్శించిన మన మహద్గులు ఈ పరమార్థమును ఎంత చక్కగా గానముచేసిరి!

ఈ తారకలుకూడ సంగీతము పాడునట. అవి ఏ మహాభావమును గానము చేయుచున్నవో! బెథోవిక్, త్యాగరాజు మొదలైన గాయకులు ఆ మహాభావము నేనా తమ గాంధర్వమున ప్రతిఫలింపజేయుచున్నది?”

వ్యక్తౌవ్యక్తమగు తన యాలోచనములనుండి మరలి నారాయణరావు రైలు కిటికీనుండి తల వెనుకకు దీసి, ఆ యింటరుతరగతిలో మైమరచి నిద్రించుచున్న స్నేహితుల పారజూచినాడు.

మెయిలు అమితవేగముతో కృష్ణానదివంతెన దాటి బెజవాడ స్టేషను సమీపించినది.

‘ఒరే సుఖ ప్రియమాళ్లు! తెండి! బెజవాడ వచ్చాము. ఒకటే నిద్దరా! తెండ్రా!’

ఆని నారాయణరావు తన స్నేహితుల నిద్దురలేపినాడు. కన్నులు నులుముకొని, చిరునవ్వునవ్వుచు పరమేశ్వరమూర్తి లేచి, ఇటు నటు పరికించి, ఆవులింత

లడచుకొనుచు, ఒడలు విరిచికొనుచు 'ఓహో డాక్టరుగారు ! లేవరోయి ! నిద్ర పారిపోయేందుకు కాఫీ అరఖు, ఇడ్లీమాత్ర సేవిద్దువుగాని' అని రాజారావును ఒక చరపు చరచినాడు.

రాజారావులేచి, కోపము నభినయించుచు, 'ఓయి బక్కవాడా నీవటోయి!' అని పరమేశ్వరుని ప్రక్కమీద పడవైచి యదిమిపట్టినాడు.

'ఓరి పాపిష్టిగ్రహం ! బక్కాశ్శమిదా నీ బాహుబలం !' అని ప్రక్కమీద దొర్లుచున్న రాజేశ్వరుడు లేచి, రాజారావును గబగబ రయిలు తెలుపువైపుకు గెంటుకొని పోయినాడు.

'నారాయణా ! అల్లారం లాగరా ! హత్య, హత్య పోలీసు పోలీసు' అంటూ లక్ష్మీపతి గొలుసును లాగబోయినట్లు నటించినాడు.

'మీరంతా ద్వంద యుద్ధాలలో వీరధర్మం నిర్వర్తించండి, నేను ముఖప్రతాప నాది ప్రాతఃకాలోచితకృత్యంబుల నిర్వర్తించెదనుగాక !' అని నవ్వుచు నారాయణరావు బిట్టబిగిసికొని గుట్టుపెట్టి నిద్రపోవుచున్న మరియొక మిత్రుని 'అరే మహమ్మదు, ఇబిక్ ఆలం, సుల్తాన్ అబ్దుల్ రజాక్ పాదుషాహా సా హెబువారూ ! లేండి. మీకీ వైతాళికులు లేరు ! రాజ్యం గీజ్యం బూది అయితున్నాయి జహాః పనాహ !' అని లేపినాడు.

ఆలం నిద్దురలేచి 'ఏమి తొందరరా !' అనుచు మొగము కడుగుకొనుటకు సిద్ధమయ్యెను. నారాయణరావు తన పనులు నిర్వర్తించుకొని ఉపహారములు కొనిరా వెడలిపోయినాడు.

ఆ యువకమండలి అంతయు పక్కలు చుట్టుకొని, సామాను సద్దుకొనులోపల నారాయణ వచ్చి 'ఏమర్రో, ఇడ్లీ, ఉపమా, కాఫీ, పూరీ, ఉర్లకడంగ్ ప్రత్యక్ష మౌతున్నాయి. సేవించటానికి భక్తులందరున్నా, సిద్ధంగా వున్నారా?' అని హెచ్చరించి, అవి తెచ్చిన కూలీకడనుండి అందిపుచ్చుకొని, ఆయా సరకులను బల్లలపై నమరింప ప్రారంభించినాడు.

లక్ష్మీ:—నాకు 'చా' తెచ్చావురా.

రాజా:—లేదురా 'చీ' తెచ్చాడు.

ఆలం:—తురకవాణ్ణే నా కే 'చా' అక్కర్లేదు, యీడికి ఎందుకోయ్ 'చా ?' తుమ్ చీనావాడా ఏమిరా భాయ్ ?

పక్కబండివారు మెయి లిక్కడ అరగంటవరకు ఆగుననియు, గవర్నరుగారి స్పెషలు చెన్నపట్టణము వెళ్లుచున్నదనియు చెప్పికొనుట విని, 'ఓరి నాయనా ! చెట్టు మొలవాలిరా ! బాబూ !' అనుకొనుచు మన మిత్రులందరు ఉపహారముల నారగించి కాఫీ త్రాగినారు. 'త్రికాజిల్లు' సిగరెట్ల డబ్బాలు తీసి, సిగరెట్లు వెలిగించి ధూమపానలోలులైనారు.

నారాయణరావు 'పుస్తకాలు ఏవన్నా పట్టుకువస్తానురా' అని హిగిక్ బాదమ్ పుస్తక విక్రయశాలకడకు విసవిస నడచిపోయినాడు. గవర్నరుగారి ప్రయాణసందర్భమున గావలియున్న పోలీసువారు ఆయుధోపేతులై అన్ని వైపుల పహారా ఇచ్చుచున్నారు. ఫలాహారపుశాలకడ వారిబండి ఆగును. కాన

అచ్చట నేరును రాకుండ బందోబస్తు చేసినారు. గవర్నరుగారికి స్వాగతమిచ్చుటకు కృష్ణాక లెక్కరుగారు, పురప్రముఖులు, ఉద్యోగస్థులు మొదలగునారు పూలదండలతో, సన్మానపత్రములతో నిరీక్షించుచున్నారు.

నారాయణరా వీ దృశ్యమంతయు జూచుచు పుస్తకశాలకడ నాలోచనానిమి గ్నుడై నిలుచుండిపోయినాడు.

నారాయణరా వాజానుబాహుడు. అయిదడుగుల పదునొకం డంగుళముల పొడవువాడు. బలసంపదకు నెలనైనవాడు. ఉజ్జ్వల శ్యామలుడు. చిన్నవై, తీక్షణమైన లోచనములు. తీరై, సమమై కొంచెము పొడుగైన ముక్కు దూరస్థములగు నా కన్నుల మధ్య ప్రవహించి, ధనస్సువలె తిరిగిపోయిన పై పెదవికి నాతిదూరమున వాగినది. అతని నోరు సుందరమై పద్మినీజాతి లలనారత్నమునకు వన్నెతీర్చునట్టిదై యున్నది. ఆ లోపమును ఉత్తమనాయక లక్షణమగు నామ్రచిబుకము దృఢరేఖాచక్రితమై ధీరత్వము పుంజీభవింపజేయుచు తీర్చి వేసినది.

నారాయణరావు కుడిచేతి చూపుడు వేలితో నడుగు పెదవిని నొక్కుకొనుచు, బొమలు ముడిచి, విశాలఫాలము, వీచికల నిండిన పాలసముద్ర మట్లయిపోవ, పరధ్యానములో మునిగిపోయినాడు.

ఉన్నట్లుండి తన్ను ఎవరో తీక్షణదృష్టుల చూచుచున్నట్లు కాగా, ఆలోచనలు మరల్చుకొని ఎదుట నిలుచుండి తన్ను వింతచూపులతో గమనించు నొక పెద్ద మనుష్యుని పరికించినాడు. నారాయణరావు తనలో నవ్వుకొనుచు ప్రక్కనున్న పుస్తకముల గమనించుచుండ, ఆ నూతన వ్యక్తి ‘ఆగండి’ అని చేయి యెత్తినాడు. బంగారపు పొన్నుకర్ర విలాసముగ నాడించుకొనుచు ఆ మూర్తి నారాయణరావు కడకు వచ్చెను.

‘మీ పే రేమిటండి?’

‘నారాయణరావు.’

‘ఇంటి పేరు?’

‘తటవర్తివారు’

‘మీ గోత్రం?’

‘కాండిన్యస.’

‘మీకు వివాహమైందాండి?’

‘.....’

ఈ సంభాషణ మంతయు ఇంగ్లీషుభాషలోనే జరిగినది.

‘అయ్యా! నారాయణరావుగారూ! నా కి అనవసరమైన చోద్యం ఎందుకని మీ రనుకుంటున్నారేమో! మిమ్మల్ని చూడగానే మీకు వివాహం కాలేదని నా అంతరాత్మ చెప్పింది. అందుచేత ఈ వెత్రిశ్శలు వేసినాను. వీరెవరూ అని మీరు అనుకోవచ్చు. గవర్నరుగారి రాకకు వేచిఉన్న బృందంలో నే నొకణ్ణి. నన్ను తల్లాప్రగడ లక్ష్మీసుందరప్రసాదరావు అంటారు. నేను మిమ్మల్ని అడిగిన అఖరి ప్రశ్నకు జవాబు ఇవ్వవలెనని నా మనవి. నా ఊహ సరియైనదా కాదా అని తెలిసికొన కుతూహలపడుతున్నాను.’

‘నాకు వివాహం కాలేదండి’ అని చిరునవ్వుతో నారాయణరావు జవాబు చెప్పినాడు. ఈయనయేనా విశ్వలాపురం జమిందారుగారు? రాజధానీ శాసన సభలో మెంబరు, అనుకున్నాడు నారాయణరావు.

‘గవర్నరుగారి బండి ఇంకా పదిహేను నిమిషములవరకూ రాదులండి. ఇప్పుడెక్కడనుండి వస్తున్నారు?’ అని జమిందారుగారు ప్రశ్నించినారు.

‘చెన్నపట్టణాన్నుంచి స్నేహితులూ నేనూ కలిసి వస్తున్నాం. నెల విప్పిస్తారా?’

అని నమస్కరించి, మర్యాదలు వెలుగుచూపులు మరలించి పుస్తకశాల చేరినాడు.

స్నేహితు లందరును ప్లాటుఫారంపై తిరుగుచున్నారు. గవర్నరుగారిని చూచుటకు రాజమహేంద్రవరంలో వీలు ఏ? లేకపోయినదో వీరికి? ఈయన శాసన సభలో స్వరాజ్యపార్టీలో జేరి, నిపుణతతో ప్రభుత్వ తంత్రమును చిందర వందర చేయుచు దేశసేవను తనకు తోచినవిధమున జేయుచున్నాడు. నిజమే కాని ఎవరయినను శాసనసభలకు వెళ్లి చేయదగిన దేమున్నది? ఈ రాజనీతినిపుణుడు అంత అప్రేక్షాముగా తన్ను ప్రశ్నించినాడేమి? అని అనుకునుచు నారాయణరా వేవో కొన్ని నవలలు, తదితర గ్రంథములు కొని తన పెట్టె జేరినాడు.

మిత్రు లెవ్వరును పెట్టెలో లేరు. నారాయణునకు మనస్సు పుస్తకములమీద లగ్నము కాదు. జమిందారుడు, ఆశాకాంతులు వెలుగు అతని కన్నులు, దీనమైన అతని ఆఖరిప్రశ్న తలంపుకు వచ్చినవి. ఆయనకడ ఎంత రాచరీతి యున్నది? స్వార్థపరులై అపహాస్యపు జీవితముల జీవించు అనేకులవలెగాక, ఈయన స్వరాజ్య సముపార్జన మహాయజ్ఞమునందు దానును ఒక ఇంధనమును అప్పుడప్పుడు వేయుచునే యున్నాడు.

‘ఏడి నారాయణ! ఓరి ఇడుగోరా!’ అని గబగబ స్నేహితులందరు వచ్చి పెట్టె నెక్కినారు.

౨

రైలుకూడ తథా స్తన్నది

‘ఒరే నారాయణ! ఏమైపోయినావురా నువ్వు? గవర్నరుగారి నాహ్వానించి సమ్మానపత్రాలు సమర్పించి సాగనంపివచ్చాము మేమంతా. నువ్వు జాతీయవాదివి. అవును. గవర్నరుగారికి దర్శనమివ్వవు. ఆమాట మరచి పోయినాం.’ అంటూ రాజేశ్వరరావు నారాయణుని చేతిలోని గ్రంథము లందిపుచ్చుకొని పేర్లు చూచుచు ‘అన్నట్లు మా జమిందారుగారు గవర్నర్ని ఇంటర్వ్యూచేశా రిక్కడ. ఆయనకు కనిపించావటగా నీవు!’ అని ప్రశ్నించెను.

అంతలో పరమేశ్వరు డందుకొని ‘అవును, ఆయన ఏమిటి నీ భోగట్టా తెగ విచారిస్తున్నాడు?’

నారాయణరావు చిరునవ్వుతో ‘మరి నేనేమి సామాన్యుడ ననుకున్నావుటరా! నేనుకూడా ఆయనకు ఇంటర్వ్యూ ఇచ్చాను.’ అని, యనెను.

రాజా :—నువ్వు పెటగోనియనువురాబాబూ ! సామాన్యడ వెందుకవుతావు ?

రాజే :—నీగోత్రంకూడా అడిగాడురా ! ఎందుకో ?

నారా :—పెటగోనియనులకు గోత్రము వుండదుకొన్నాడేమో ?

రాజే :—లక్ష్మీపతి చెప్పాడు, మీది కాండిన్యసగోత్రమని.

ఆలం :—కాదురాభాయి ఆయన నీకీ నిఖ్కా సేస్తాడురా.

నారా :—నీ మొఖం, ఆయన సాయిబుగాదురా. మొగాడికి నిఖ్కా చేయడమా !

రాజే :—అవునురోయి ! ఆయనకో కూతురుందిరా. ఆ పిల్ల కింకా పెళ్ళికాలేదు నిజమే.

పర :—ఇక నేమి ! నారాయుడి రొట్టె నేతిలో బడింది.

రాజా :—నారాయుడి రొట్టెకాదు. నాదీని. నేనింక హీజ్ హౌసన్ విశ్వబాపురం జమీందారుగారికి స్టేటు డాక్టర్నువుతాను.

రాజే :—ఒరే బాబూ ! నారాయుడు ! నన్నుకూడా కాస్త కనిపెట్టివుండాలిరా. మామగారికి సిఫార్సుచేసి నన్నుకూడా స్టేటు ఇంజనీరుగా పారేయించు.

నారా :—విడిశారులే నభవల్లారా ! మీలో ఒక్కడూ ఇంకా పరీక్షకై నా కూర్చోలేదు. అప్పుడే ఉద్యోగాలు ! మామగారి యెస్టేటులో మిమ్మల్నెవ్వళ్ళని అడుగై నా పెట్టనివ్వను. ఒక్క పర మేశ్వరుణ్ణిమట్టుకు ఆస్థానకవిని చేస్తాను.

రాజే :—సెబాస్ ! చూస్తావేమిరా ఇంకా, పర మేశ్వరుడూ ! ఏదీ రాజజామాత మీద ఒకకీర్తన పాడరా !

పర మేశ్వరమూర్తి లేచి నిలిచి ఆశీర్వచనముద్రపట్టి గొంతు సవరించుకొంటూవుండగా, రాజేశ్వరరావు ‘ఆగరా పరమాయి ! మరచిపోయాను బంగారపు బొమ్మ, పచ్చకర్పూరపు బరిణలాంటి పెళ్ళికూతుర్ని విడిచిపెట్టి ; యీ మొరటు నారాయుడిమీద పాటపాడడానికి వల్లగాదు. చేయరా, ముందు వధుకీర్తనం చేయి’ అన్నాడు.

‘అచ్చా ! సభవారి అనుజ్ఞా?’ అని అడిగి పరమేశ్వరమూర్తి.

‘యెంకివంటి పిల్ల లేదోయి, లేదోయి !

యెంకి నావం కింక రాదోయి, రాదోయి !’

అని పాడునప్పటికి రాజారావు, ‘చాలేవోయ్, నీ అనుభవాటలు’ అని వారించినాడు. పరమేశ్వరుడు తెల్లబోయి,

‘నీతోపై వుంటాను నాయుడుబావా !

నీమీదే యింటాను నాయుడుబావా !’

అని అందుకున్నాడు.

‘బాగుందిరా. ‘మంగళాంతాని కావ్యాని’ అన్నారు. తథాస్తు అనందోయి సభవారు’ అన్నాడు రాజారావు.

సభవారి తోపాటు రైలుబండికూడ ‘తథాస్తు’ అన్నట్టుగా కూత కూసినది.

‘గార్డు’ కూడ యీలవేసి జెండాతోడి చేయొత్తి దీవించినాడు. సమయానికి ఊడిపడి నట్లుగా జమిందారుగూడా పరుగుపరుగున వచ్చి బండిలో నెక్కినాడు.

కేకిసలు కొట్టుచున్న మన మిత్రులందఱు నదరుపాటుగ గను లప్పగించి చూచుచుండ, రాజేశ్వరరావు లేచి నిలిచి ‘దయచేయండి, దయచేయండి’ అంటూ చోటుచేసినాడు. జమిందారుగారు కూరుచుండి ‘నాబోటి కృష్ణులు చెవలుపట్ట కుండా వుండాలంటే అప్పుడప్పుడు మీవంటి పదుచువాళ్ళతో సావాసం, చెయ్యాలి. మిమ్మందఱిని చూస్తే నాకు తిరిగి యావనం వచ్చినట్లుగా వుంది. మీరంతా ఒక్కసారిగా బయల్దేరారు. అందరూ ఒక కాలేజీలోనే చదువు తున్నారు కాబోలు. రాజేశ్వరరావుగారు మా పూరివాడు కావడంచేత నే నెటు గురును. తక్కిన అందఱూ కూడా రాజమండ్రికేనా? యింకా పైకి వాయేవారా? అన్నారు.

రాజే :—లేదండీ, అందరూ తలోపూరివాళ్ళా, తలో కాలేజీవాళ్ళాను. ఇదిగో, మా నారాయణుడు యఫ్. యల్. పరీక్షకు వెళ్ళాడు. ఆలంసాహెబు కూడా యఫ్. యల్. కే వెళ్ళాడు. ఆతడు రాజారావని వేమూరివారు. వారిది కాకినాడ. ఆతను యం. బి. బి. యస్. నాల్గోయేటి పరీక్షకు హాజరైనాడు. అడుగో ఆతను పరమేశ్వరమూర్తి. వాడేవువారిచిన్నవాడు. ఆయన గ్రాడ్యుయేటు. కవి, చిత్రకారుడు, గాయకుడూను. ఇండాక మీకు కనిపించిన లక్ష్మీపతిది నిడమర్రు. ఇంటిపేరు నిడమర్రువారే. ఆయన మా నారాయణి బావగారు. పైపేటుగా యఫ్. యే. పరీక్షకు హాజరైనాడు. ఒక్క లక్ష్మీపతి తప్ప తక్కిన అందరమూ ఒక్కసారే రాజమండ్రిలో ఇంటరు చదివాము.

లక్ష్మీ :—రాజేశ్వరరావు నాయుడుగారు మీకు తెలిసినవారే కదండి. . యి. పరీక్షకు హాజరైనాడు. చాలా సంపన్న గృహస్థుడూ, సరసుడూను.

జమిం :—సరి సరి. ఆయన్ని నేను ఇంతనాటినుంచీ యెఱుగుదును. కాలేజీలు మూసి చాలారోజు లైనట్లుంది. ఇంత ఆలస్యంగా బయలుదేరినారేమి?

ఆలం :—రాజారావు పరీక్షలు మొన్న నే ఆఖరైనాయండి. అందుకోసం మేమంతా

మరినాల్గు దినాలు నిలిచి ఏవో సినిమాలతో కాలక్షేపంచేసి బయల్దేల్చాము.

జమిం :—తక్కిన పరీక్షల్లో ఎట్లావున్నా, మనవాళ్లు లాకాలేజీలో చాలా మేదో లనిపించుకొంటున్నారు.

రాజే :—మా నారాయణరావు ‘లా’ ఆల్మవికాసానికి పరమశత్రువంటాడు.

జమిం :—ఏమండి నారాయణరావుగారూ! అయితే మీరు గాంధీమతస్థుల?

నారాయణరావు సంభాషణప్రియుడయ్యి మితభాషి. తన హృదయానికి పులకరాలు కలిగించు చర్చ వచ్చినచో, పట్టుదలతో యుక్తులతో గంభీరమైన విద్యా

ప్రాధితో కవిత్వమువలె, గీతమువలె ఉపన్యసింపగలడు. సంభాషణలో నెదుటి వానిని చెరిగివేయగలడు. అప్పు డాతని సహజవినయసంపద మాయమగుటకూడ నొకచో సంభవించును. కొరడాకొసలవలె చురుక్కు మనిపించును. అపహాస్య రసము నంజుడు చూపును. ఎన్ని విషయములనైనను అలంకారములతో, ఉదాహరణలతో, భావనాపథములకు నెత్తివేయుచు మాట్లాడగలడు. కాని తనకు గౌరవాస్పదులగు పెద్దలన్న యెట్టి వాదములకు బోడు.

లక్ష్మీ :—మా బావగారి తరపున నన్ను కొంచెం వాదించనీండి. అతని అభిప్రాయాల్నే నేను మనవిచేస్తాను. అత ననేది—? ఇప్పుడు దేశంలో విజృంభించియున్న ‘లా’ ధర్మమార మంటాడు? సత్యానికి చాలా మార మంటాడు. అసత్యం కలపందే నిజంకూడా నెగ్గదంటాడు. సాధారణంగా నిజం అసలు నెగ్గదంటాడు. ఇప్పుడుండే సాత్యచట్టము, వ్యావహారిక చట్టాలూ చాల దోషభూయిష్టాలనీ, అసలు ఆ తప్పు ప్రస్తుతకాలంలో ‘లా’ యొక్క తత్వంలో నే వుండనీ, అలా వున్నంతకాలం ‘లా’ సత్యానికి వేలకొలది మైళ్ళదూరంలో వుంటుందనీ వాదిస్తాడు.

జమిందారుగారు, తన హృదయము గ్రహించి నారాయణరావు సిగ్గుపడుచున్నాడని భావించుకొని, అతని మాట్లాడించక, ఇతరులతో ననేక విషయములు సంభాషించినారు.

మెయిలు వాయువేగముతో విలారు వచ్చినది. జమిందారుగారు దిగిపోవుచు అందరితో తాను సెలవు తీసుకొనుచున్నాననియు, ఆనాటి స్నేహము మరల మరల తన కాయవకమండలి ప్రసాదించవలెననియు గోరిగాడు.

‘నేను మిమ్ముల్ని ప్రార్థించేది మీరంతా ఈరోజున మా ఊరులో మాయంటి కడ నా ఆతిథ్యం అంగీకరించాలని.’

ఆలం : అయ్యా నేను సంతోషముతో వచ్చేజే. మాది విలారు. నేను వస్తున్నానని మా తమ్ముళ్లు గిన్నచెల్లెలు స్తేషనుకు వచ్చారదుగో, మా అమ్మ నాకోసం ఎదురుచూస్తూ ఉంటుంది. నన్ను తుమించండి.

జమిం : మిమ్మల్నెవర్నీ నేను బలవంతపెట్టను. ఎవరికి ఏలుంటే వారు వస్తే చాలా సంతోషిస్తాను. నాకు ఏ సంగతి గోదావరి స్తేషనులో చెప్పాలని కోరిక.

అని జమిందారుగారు లేచి, వారందఱు తన కొనర్చిన నమస్కారములకు ప్రతినమస్కారము లిడి, వెడలిపోవుచు, ‘లక్ష్మీపతిగారు ఒకసారి నాతో వస్తారా, ఒక చిన్నపని వుంది’ అని పిలిచినారు.

లక్ష్మీపతి ‘చిత్తమ’ని ఆయనవెంట వెళ్లి నాడు. దారిలో కనబడిన ‘గార్డును’ చూచి జమిందారుగారు ‘గార్డ్! మీరు నాతో మొదటితరగతిలో వస్తారు. కూడా వచ్చే ట్రావెలింగు టికెట్టు ఎక్కామినరుతో టికెట్టు విషయం చూడండి, నమస్కారము,’ అని లక్ష్మీపతి చేయి పట్టుకొని తన పెట్టెలోనికి గొనిపోయినాడు.

జమీందారుడు

విశ్వలాపురం జమీందారుగారైన లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారిది వేగ నికగన్న ఆటువేల నియోగి కుటుంబము. హైదరాబాదు నవాబుగారి పరిపాలన లోనికి వచ్చిన రాజమండ్రి సర్కారు దగ్గర వెండి తలందాను, బంగారు పొన్ను కట్టి, ఇరువదియైదూళ్లకు వీరమిరాసీలు, నాలుగు సంప్రతులకు బదస్తూలు, దివాణం పొందుతూ, 'నిశ్శంక మహాశంక సింహామాన సకలవిద్యజ్ఞ సప్రముఖసంస్థిత' అని బిరుదుపొంది తల్లాప్రగడ నన్నయనాయని పాత్రులు గౌరవం పొందినారు. ఆ వీర మిరాసీలు క్రమక్రమముగా చిన్న జమీందారుగా పరిణమించినవి.

వారు నవాబులకు పన్ను కట్టుచుండిరి. వారి రాజకార్యనిపుణతకును, వేగు దనమునకును, జమీ దక్షతతో పరిపాలించి యైశ్వర్యవంతులగు జేయుచున్నందు కును నవాబులు మెచ్చుకొని బంగారు తలందాను, రవ్వల ఒర గల నిశీలేకరవాలము, శ్వేతచ్ఛత్రము, బంగారు పల్లకీ, బిరుదునికాసీలిచ్చి శతాశ్వికదళమునకు దళనాయకునిగా నొనరించిరి.

విశ్వలాపురం జమీ మొగలితురు పరిపాలనక్రిందికి వచ్చినప్పుడు నన్నయ మంత్రి వంశీకుడైన తల్లాప్రగడ జగపతిరాజు మొగలితురువారికడ అమాత్యుడై రాజ్యము సర్వవిధముల విజృంభింపజేసెను. కలిదిండి మహాప్రభువు జగపతిరాయని స్వామికార్యనిర్వహణదక్షతకు, స్వామిభక్తికి మిగుల సంతసించి, 'మహామంత్రి, రాజవంశోద్ధీపక' అను బిరుదులు, రెండు గ్రామములతో దయచేయించినారు.

అట్టి యుత్తమవంశమున జన్మించిన శ్రీరాజాలక్ష్మీసుందరప్రసాదరావు' స్వకులదీపకు డయి, సదాచార సంపన్నుడై నూతన విజ్ఞాన ప్రకాశమున తన హృదయమును గాంతిమంతము చేసికొని, పాశ్చాత్య విద్యయందును గడలేరినాడు. సంస్కృతమున బి. యే. పరీక్షయం దుత్తీర్ణుడయి ప్రసిద్ధపండితుల పాదములకడ సంస్కృతభాషామృతము సేవించి, అమరభావపులకితుడైనాడు. తాను జమీందారుడయ్యు రయితుల కష్టములు పటాపంచలయి, వారు చూసిననే గాని భావి భారత భాగ్యోదయము కాదని నిశ్చయించి, పూర్వపు శాసనసభలకు నూత్న శాసన సభలకునుగూడ అధిక సంఖ్యాకులగు ప్రజలచే ప్రతినిధిగ వరింపబడి ప్రభుత్వము నకు ప్రక్కలోని బల్లెమయి మెలగినాడు.

రాజనీతిశాస్త్రమున నాతడు న్యాపతి సుబ్బారావుపంతులుగారి ప్రియ శిష్యుడు. మోచర్ల రామచంద్రరాయని ప్రియస్నేహితుడు అయ్యు గాంధీగారి ఆసహాయోద్యమముచే దేశము విప్లవమున బడిపోవునని ఆయన నమ్మడు. కావున శాసన

జమీందారుడు

సభలో స్వార్థపరులగు ప్రజాద్రోహులకు తన స్థానమయినను చిక్కకుండ చేయ గలుగుటయే తాను చేయగల దేశసేవయని నమ్మిన సత్పురుషు డాతడు.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారికి గంజాంజిల్లాలో నారికేళవలస జమీందార్ గగు క్రొవ్విడి పీఠబసవరాజవరదేశ్వరలింగముగారు తమ ప్రథమపుత్రిక వరద కామేశ్వరీదేవి నిచ్చి వివాహముచేసినారు. వారి గర్భమున నిరువురు పుత్రులు, నొక పుత్రుడు పవిత్ర మొనర్చినారు. ప్రథమ పుత్రిక శకుంతలాదేవిని నెల్లూరుజిల్లాలో నొక చిన్న జమీనికి ప్రభువైన భావనారాయణరావుగారి ప్రథమపుత్రుడు విశ్వేశ్వరరావుగారి కిచ్చి వివాహముచేసినారు.

కుమారరాజా విశ్వేశ్వరరావు చాల గర్వి. ఇంగ్లండుదేశమునకు బోయి ఆత్మ ఫణ్డులో ఎమ్. యే. పట్టమునంది, హిందూదేశమునకు వచ్చి, యుద్యోగుల నాశ్రయించి డిప్యూటీ తహశీల్దారుపదవి ప్రథమముననే సముపార్జించి, ప్రాపకముచే డిప్యూటీకలెక్టరు కీర్తి మచిరకాలముననే యధిపతించినాడు. తాను జమీందారు నను మాట మరచిపోయి పై యుద్యోగులకడ వినయముగా సంచరించువాడు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వము ఇండియాను వీడినచో నొక్క పురుగైన బ్రతుక వినియు, అత్యంత ఫలవంతము, నతిసుందరమునగు భారతభూమండలమెల్ల ఆసేతు హిమాచలము 'సహారా' యెడారి యయిపోవుననియు నాతనికి భయము.

విశ్వేశ్వరరావు మామగారితో హిందూదేశాన నాగరకలయే లేదనుచుండును. పాశ్చాత్యులు భారతభూమి మెట్లక పూర్వ మిచటివారెల్ల ఆశ్రయకావాసులగు నీగ్రోలవలె ఒకరినొకరు చంపికొని తినుచుండిరనియు దన యభిప్రాయము వెలిపుచ్చుచుండును.

కోర్టులో నన్ని వర్షము కురిపించి యభ్యర్థులను న్యాయవాదులను కూడ చూచి వలె నేకి విడుచును. న్యాయ నిపుణులగు వాదముల నాత షర్దము చేసికొనలేక యుక్తిరిబిక్కిరియై తన తీర్పునందు వానిని జారవిడిచి తప్పుదారిబడి పైన్యాయాధికారిచే సన్న సన్నని చీవాట్లు తినుచుండును. అతని తాబేదాగ్లు అరచేత ప్రాణములుంచుకొని మసలుచుందురు.

ఇంటిలో భార్యాభర్తలను చుక్కెదురు. సంతతము ఎట్టి చిన్నవిషయమున కైన ఇరువురకు మాటపట్టింపులు వచ్చి ఒకరితోనొకరు మాటలాడుట మాని వేసికొందురు. జమీందారుల బిడ్డల మను నభిమాన మిరువురి మనః పథముల నెల్లప్పుడు జాగరితమైయుండి సుడిగాడ్పులు రేపెట్టుచుండును.

వారి బిడ్డలు తల్లిదండ్రుల సర్వవిధముల ననుకరించుచు వారిలో వారు, సేవకులతో, తల్లిదండ్రులతో, తోడిపిల్లలతో కలహమాడుచుందురు.

కలహదేవతకు వారిది పుట్టిల్లు. అపశ్రుతి మేళవింపులో, బహురాగముల కలయికతో, నాదేవి వారింట విచిత్రనృత్యము సలుపుచుండును.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారి ప్రథమపుత్రికాజామాత లిట్లు తిక్తఫలము లైపోయి ఆయన హృదయమును తీరని కోరికలచే బాధాపూర్ణము చేసిరి.

శకుంతలాదేవికి సంగీత సాహిత్యముల నేర్పించినాడు. రాణ్య హేంద్రపుర వాసియగు నొక యమెరికను మిషనరీ భార్యకడ నామె కాంగ్లభాష గరపించి నాడు. ఈ విద్య లామెకు గర్వము వృద్ధిజేసినవి. కళాభిజ్ఞులైన జామాత కవి చీడర జనింపజేయు పిచ్చిపోకడలైనను, జిల్లా జడ్జీల భార్యలకడ, కలక్టర్ల సతులకడ పాడుమని భార్యను ప్రోత్సహించుచుండెడినాడు. ఆమె విరసముగా తానవి యెల్ల మరచిపోయినానని భర్తతో నప్పడము విరిచెడిది.

రెండవకూతురు శారద చిన్నతనమునుండియు శాంతవర్తన. మూగదేవుని వలె మాటలాడక విశాలనయనములతో, చిత్తరువువలె నన్నియు పరికించునది. ఆమె ఒక్కసారి దేనిని విన్నను మఱి మఱవదు. ఆమెమాటలలో సున్నితమై, తేటయై, మధురమగు చక్కని తెలివి తేటనీటియూటవలె ప్రవహించును. వీణ తీగలు, కోయిల గొంతులు కొండకోనలోని వేణునికుంజముల పాటలుగూడ పేలవము చేయగలిగినది ఆమె కంఠము. గానమూర్తియగు శ్రీరామయ్యగారి సాదములకడ నామె సంగీతము నేర్చుకొన్నది. శ్రీరామయ్యగారు గాత్రములో, 'ఫీడేలు' వాద్యములో దక్షిణాపథమున పేరన్నికనన్న కళాస్వరూపులు. జంత్రి వాద్యములో నాయనను మించువారు ఆనాడు లేరు. తన కనూనుకదల్పులోని విశ్వ గీతాస్వనము నాయన శారదకమానులోనికి ప్రవహింపజేసినాడు. శ్రీత్యాగరాజ మూర్తి కన్నులరమూసి శ్రీ సీతారాముని ప్రత్యక్షము చేసికొనిన దివ్యగానములో జనించిన తారకలగు కృతులు, ఆ సంప్రదాయముతో నే శ్రీరామయ్యగారు శారదకు ధారపోసినారు. శారద వీణయు బాగుగా నేర్చుకొనుచున్నది వీణాదక్షులగు వేరొక యుత్తమ వైణికునికడ.

శారదకు తండ్రియన్న ప్రేముడి యొక్కవ. ఆమె చిన్నతమ్మ నొక్క ఊణమైన వదలియుండదు. అచ్చముగా తన తల్లిపోలిక యైన శారదను జూచిన జమిందారుగారికి గాఢానురాగము పెనవైచికొని పోవునది. తన ఆశయముల కీమెయే లెగిన కుమారితయని యాయన గర్వపడును. 'చదువులలో చిత్రమెల్ల జదివిన చాలా!' అని ఆనందబాష్పములతో తనయను గాఢాలింగనమొనర్చి యొకనాడు జమిందారుగారు తన స్నేహితులకడ, అప్పటికి బదునొకండేండ్లు ప్రాయముగల శారదచే సంగీత సాహిత్యసభ చేయించినాడు. వృద్ధుడు, శాంతమూర్తి, తేజ స్వియునగు భాస్కరమూర్తిశాస్త్రిల్లు బి. యే., యల్., టి. గా రామెకు నాలుగు భాషలు, ఛప్పన్నవిద్యలు నేర్పినారు.

నేడు శారద పదునాల్గు సంవత్సరముల యెలనాగ. అందాలప్రోవు. సుగుణాలనిధి. చదువుల కన్నతల్లి. ఆమెకు తపఃఫలమై జీవితకల్పకమగు భర్తను గొనితేవలయు.

సంఘసంస్కరణాభిలాషి యగు జమిందారుగారు శారదకు ఉన్నతవిద్యలు చెప్పించవలెనని యెంత కుతూహలపడినను ఆయనహృదయము మాత్రము పూర్వ

సంప్రదాయ ఘంటాపథము చాటలేకపోయినది. వయసు మీరిపోకుండ శారదకు వరుని లేవలయు. ఇదివరకు జమిందారీ కుటుంబములతో వియ్యమందినాడు. ఆ సరదా తీరినది. తల చొప్పెలు కట్టినది. ఈనాడీ అనుంగుకూతురిని 'జమిందారు కిరాతుచేత నిడనమ్మ త్రిమద్దిగ నమ్మ శారదా!' అని హృదయమున శపథము చేసి కొన్నాడు.

భార్యయైన వరద కామేశ్వరీదేవి తన అన్నగారి కొమరుడగు శ్రీ క్రొవ్విడి బసవ రాజేశ్వర జగన్మోహనరావునకు శారద నిచ్చి యుద్వాహ మొనరింప పట్టుపట్టి నది. అన్నగారగు విశ్వేశ్వర ఆనందసువర్ణేశ్వరలింగంగారు విజయనగర వేశ్యవాటి సముద్రజనిత మాయాస్సోమణీ నీచశృంగార సమారాధనలో ప్రాణము గూడ ధార వోసి, ఆ స్త్రీ అప్పులపాలుచేసి, పోయినాడు. 'కోర్టుఆఫ్ వార్డుస్' వారు వ్యవహరించి అప్పులు నిశ్శేషముగా దీర్చివేసి, రెండు లక్షలరూపాయల నిలువతో నిరువది రెండేళ్ల వయసున జగన్మోహనరావుకు జమీ అప్పగించినారు.

ఈ చిన్న జమిందారుని గూర్చి రహస్యములు కథలై దేశమంతట ప్రాకు చున్నవి.

లక్ష్మీసుందర ప్రసాదరావుగారా సంబంధముమాట భార్య కదిపినప్పుడు జగుప్స పడినాడు. 'అమ్మాయిని నరకకూపంలోకి వేరే ప్రోయనక్కరలేదు! మన హృదయాల పాపాణాలు చేసుకోవాలి మీ మేనల్లుడి కివ్వాలంటే' అన్నారు.

శ్రీఘముగా వివాహముచేయ సంకల్పించి వరునికై ఆంధ్రదేశము వలలు వేసి వెదకించినారు. ఆభిజాత్యముగలవాడు, అన్నవస్త్రములకు లోపములేనివాడు, మంచి తెలివైనవాడు, రూపవంతుడు, గుణవంతుడు, చదువుకొన్నవాడు గావలె నల్లుడు. సుప్రసిద్ధ నియోగి కుటుంబములన్నియు వెదకించినారు. వాడేవువారు, మంచిరాజువారు, మారెళ్ళవారు, చెన్నాప్రగడవారు వేయేల గోత్రములు బుఱులు కలియని ఇంటిపేర్లవారి 'జాబితా' గవర్నమెంటువారి 'నీలపుకొగిలెము' వంటిది తయారైనది.

తారాచువ్వవలె పైకెగయు బాలురకు ధనముండదు. ధనమున్నవారు విద్యా గర్భ దరిద్రతలో మునిగియున్నారు. రెండునుగల బాలకులకు రూపసంపద ఎరువు తీసికొని రావలయును. కొంచెము కొంచెముగా నీ మాడును ఏకీభవించిన నరులు విషకుంభసమానులు. జమిందారుగారికి విసుగు జనించి శారదకు తెగిన భర్త దొర కునా? యనిపించినది. తన భావవీధిలో నడయాడు జామాత కేమాత్రము తీసిపోయి నను అట్టివానికి చూచి చూచి తన ముద్దులపట్టి నొసగుట కాయనకు మనసొప్పినది కాదు.

నారాయణుడు

బెజవాడ ప్లాటుఫారములో నారాయణరావును జూచునప్పటికి, జమిందారు గారికి హృదయ మొక్కసారి యేలొకో ద్రవించిపోయినది. అస్పష్టమున నొక్క

వాక్కు ఇతడే శారదకు వరుడు అని తన హృదయాంతరాళమునుండి నిశ్శబ్దగీతాన ప్రతిధ్వనించినది. నారాయణరావుకు వివాహము కాలేదని ఏల తట్టినదో జమిందారుగా రీ నాటికి చెప్పలేరు.

వ్యవహారములకై వచ్చినవారితోడను, తోటివారితో మాత్రమే సంభాషించు జమిందారుగారు నారాయణరావుకడకేగి 'మీకు వివాహమైనదా?' యని ప్రశ్నించినారు.

పిమ్మట మొగమెరుకగల రాజేశ్వరరావువలన నారాయణరావుగూర్చిన వివరము లడిగి తెలిసికొన్నాడు.

ఆయన, కంటికి పుస్తకాల దుకాణము కడ దూరముగా నున్నప్పడే నారాయణరావుని యాజానుబాహువిగ్రహము, పురుషత్వము మూర్తీభవించిన రేజముతో, కనుపించినది.

అవయవస్ఫుటత్వము కమ్మెచ్చున దీసినట్లున్నను, అతని కనుబొమలలో, పై పెదవి మెలుపులో, రెండు తిరిగిన నిడివిచేపులలో, సముమైన నాసికలో, వనితా లాలిత్యము వెన్నెలవలె ప్రవహించుచుండును. గాఢముష్టిపూరితమైన శుంభమునైన విరుగగొట్టగల యాతని చేతులు దీర్ఘాంగులతో, మెత్తని రెలములతో నందమై యున్నవి. ఎత్తయి విశాలమైన యాలని ఫాలము, నల్లని దట్టమైన జుట్టు పొదుపు కొన, కారుమబ్బు లాక్రమించిన వెన్నెలతులుకవలె విరిసిపోయినది.

నారాయణరావుని యశావనసుదృఢ దీర్ఘరేఖాకాంతి ప్రవాహములతో జమిందారుగారు చిరవిపాసువగు హృదయమును తనివోవ నోలబార్చినారు. తమకు సమీప మందున నే యిన్ని నాణ్య దాగియున్న యీ పురుషరత్నమును తన భాగ్యరేఖరేటికి సాక్షాత్కరింపజేసినదని మురిసిపోయినారు.

లక్ష్మీపతి నారాయణరావునకు మూడవ బావమరదియు, మేనల్లి కొడుకును, తల్లి దండ్రుల కొక్కడే సంతానమగుట సోదర సోదరీ ప్రేమ యెరుగక, తన హృదయమంతయు నత్తవారి కుటుంబమునకు ధారవోసినాడు. చిన్న బావ యగు నారాయణరావును తమ్మునివలె ప్రేమించినాడు. అతని భావనాపథ్యముల, నారాయణరావు అమర్త్యబాలకుడు.

ఏలూరినుండి తాడేపల్లిగూడెం స్టేషనువరకు లక్ష్మీపతి శ్రవణపేయముగా నారాయణరావుని గుణగణవర్ణన చేయుచుండ, పెన్సరుచుట్ట కొల్చుచు మెత్తని మొదటితరగతి దిండుపై పరచిన బూరుగుమాది దిండ్లపై నొరగి, జమిందారుగారు హృదయమార వినుచున్నారు.

'నారాయణ మనస్సు చాలా మెత్తనండి. ఒకళ్ళ బాధ చూశేడు. చిన్న బాలుడుగా ఉన్నప్పుడుకూడా ఎవరైనా ఏడిస్తే వాడికళ్ల గొతమి తిరిగేది. తన అందమైన వస్తువుల వాళ్లకిచ్చి ఊరడించడానికి ప్రయత్నించేవాడు. ఎంతమందో నొకర్లున్నా చెల్లెళ్లని, అన్నగారి బిడ్డల్ని తనే ఎత్తుకుంటాడు. ఆ పిల్లలు తల్లి

దండ్రులకన్న నారాయణంటే చెంగున గంతువేసేవారు. చంటిబిడ్డ తల్లిదగ్గరకు వెళ్ళడమల్లా పాలకోసమేగాని వాడిపక్కలోనే నిద్ర. మావాడి గొంతుకలో తేనెల తీయదనం, ఉరుముల గాంభీర్యం పెనచుకొన్నాయి. పాటలుపాడే నాకు కళ్ళనీరు తిరిగేది. సంగీతం నేర్చుకోరా అంటే నేనంత పవిత్రుణ్ణికొనురా అనేవాడు.

‘బళ్ళలో చదివేటప్పుడు తోటివాళ్ళొక్కళ్ళూ బాధపడకూడదు కదాండి. పుస్తకాలు బొమ్మలు తినుబండారాలు అందిరికి అస్తమానం పంచుతోవుండేవాడు!’ తాడెపల్లి గూడేమునుండి నిడదవోలువరకు నారాయణరావు చదువుసంగతి లక్ష్మీ పతి జమిందారుగారికి పదము పాడినాడు.

‘ఎప్పుడూ విపరీతా తప్పలేదు. ప్రతి తరగతిలోనూ మొదటివాడే. ఇంటరు మూడు సోల్జెర్స్ లో మొదటిసూర్కులు సంపాదించాడు ; బంగారుపలికొలు. ఇంతలో మహాత్మాగాంధీగారి సహాయనిరాకరణం వచ్చింది. రాజమండ్రి కాలేజీ వదలివేసి దేశంకోసం పనిచేశాడు. ఖైదుకు వెళ్ళాడు. ఆరు నెలలు నిర్భయంగా కృష్ణజన్మస్థానంలో గడిపాడు. వచ్చాడు. స్వరాజ్యపార్టీ అంటే ఇష్టంలేదు. బి. యస్. సి. ఆనర్సు చదివాడు. రెండవవాడుగా నెగ్గాడు. ఎఫ్. యల్. లో మొదటి స్థానము తప్పదు కదాండి.

నిడదవోలు దాటేసరికి లక్ష్మీపతి తన బావగారి ఆస్తి వేదపారాయణము చేసినాడు.

‘ఇద్దరన్నదమ్ములు. మాదువందల యిరవై యకరముల మాగాణి వుంది. తోటలు ముప్పయి యకరములపైన ఉండవచ్చు. వడ్డీవ్యాపారంలో లక్షా అరవై వేలవరకు తిరుగుతున్నట్టు జ్ఞాపకం. బ్యాంకులలో షేర్లతోపాటు రెండు లక్షల రూపాయలవరకు ఉన్నవి. ఎంతలేదన్నా ఇరువై వేలదాకా నికరాదాయం ఉంటుంది. మా మామగారు, సుబ్బారాయుడుగారు మంచి నుణవంతులు. మా అత్తగారు జానకమ్మగారు పార్వతీదేవి. నలుగురు కొమార్తెలకు వివాహాలయినాయి. మంచి సంబంధాలు చేశారు.’

జమిం :—సర్వవిధాలా వరప్రసాదిగావున్నాడు, మీ బావమరచి. నా సంకల్పానికి దైవమనుకూలిస్తే, మా అమ్మయ్యా నేనూ కూడా ధన్యుల మవుతాము.

లక్ష్మీ :—అడేమిటండీ ; తమరు గొప్పవారు. తమరు తలచుకొంటే జమిందార్ల సంబంధాలే కుదురుతాయి.

జమిం :—సరి ! జమిందార్ల మాటకేమిగాని మన నియోగులలో సరియైన ఒక్క సంబంధం చెప్పండి. మీరూ చిన్నవారు. చదువుకుంటున్నారు. మీ యెటు కను మంచి సంబంధం చెప్పండి.

లక్ష్మీ :—(చిరునవ్వుతో) చిత్తం ! నాకుమాత్రమేమి తెలుసునండి.

జమిం :—అవునుగదా ! నామనస్సు చివికిపోయేటంతవరకూ గాలించి పొదిలేను. ఇంత దగ్గరలో మహారాజులు ముచ్చటపడిపోయే సంబంధం ఉందని తెలి

యకపోయింది. కాని భగవంతుని కృపవల్ల ఇప్పటికైనా తెలిసింది. లేక పోతే నా జన్మల్లా దుఃఖపడి ఉండును.

లక్ష్మీ :—మనస్సులు కలిస్తే అంతా అల్లా కనబడుతుంది. నాకూ, మావాడు మీ అల్లుడు కావడం ఎంతో సంతోషం. కాని మాకుటుంబాలు పల్లెటూరి కుటుంబాలు !

జమిందారుగా రాలోచనా పథములలో నెగయుచు అర్థనిమితి నేత్రులయి కూరుచుండిరి.

రైలు కొవ్వారిలో ఆగి, గోదావరి వంతెన దాటుచున్నది.

సుందరీమణియై, నారాయణరావు పోలికలు గలిగి, ఒక చిన్ని బాలునకు తల్లియైన ప్రోయాలాకర్తు కొత్తజేటలో నామె పుట్టినింట తనకై ఎదురుదూచుచున్నట్లు తోచి, లక్ష్మీపతి, చిరునగవు మెరుములీన, గోదావరి జలముల పారజూచుచుండెను. ఆమె ప్రేమమూర్తి. భర్తకు సదుపాయము లమర్చుచు నామె వేయి కసులు, వేయి చేతులతో పరిచర్య చేయును. ఈ నిర్మల గౌతమీనీలజలములకు నామె హృదయమునకు ఎంత చుట్టరికమున్నది. తమ సర్వస్వము భర్తలకై ధారపోయు హిందూవనిత మణులు భర్తలకు పూజింపదగినవారు. లక్ష్మీపతిరా వాగౌతమీ నిర్మల గభీరతలో తన ముద్దుబిడ్డ మోమింతలో చూచినాడు. ఆతని మోమున, సంధ్యాకాశమున అరుణాగమవలె, చిరున వ్వలంకరించినది.

బండి గోదావరి దాటి స్తేషనుకడకు వచ్చి ఆగినది. జమిందారుగారును, లక్ష్మీపతియు బండి దిగినారు. లక్ష్మీపతి 'అయ్యా సెలవు పుచ్చుకుంటాను, నమస్కారమండి' అని తన స్నేహితులున్న గదికడకు పోయినాడు. ఆలం ఏలూరిలోనే దిగినాడు. కూలీలు మూడునిముషములలో సామానులు సర్దినారు. రాజేశ్వరరావు, నారాయణరావు, లక్ష్మీపతిగారు పరమేశ్వరమూర్తి రాజారావుల బుజాలమీద తట్టిరి. ప్రీతిపూర్వకముగా కరస్పర్శ గావించి, వారు సెలవు గైకొని టిక్కెట్లు పుచ్చుకొను ద్వారముకడకు వచ్చినారు. ఇంతలో జమిందారుగారును వేరొక పెద్దమనిషియు, నలుగురయిదుగురు జవానులు, ముగ్గురు జమిందారి యువ్యోగులీ యువకులకడకు వచ్చినారు.

జమిం :—ఈయన నాకు చిన్నతనాన్నుంచి స్నేహితుడు. వేపాశ్రమివాసరావు గారు. ఈ ఊళ్లో పెద్ద వకీలు.

శ్రీని :—చాలా సంతోషంగా ఉందండి మీవంటి పడుచువాళ్ళను కలుసుకోవడం. మరేమంటే మీరు భావి ఆంధ్రదేశానికి కీర్తి తెచ్చే మణులని మా జమిందారుగారు చాలా చెప్పారు, యీ రెండు నిమిషాల్లోనే.

జమిం :—వీరు లక్ష్మీపతిగారు, వారు ఈయన బావమరది నారాయణరావుగారు.

లక్ష్మీ :—(జమిందారుగారు పేర్లకై తడుముకొనుటచూచి) అతడు రాజేశ్వరరావు నాయుడు.

శ్రీని :—చాలా సంతోషంగా ఉందండి. ఈ రోజున మీరంతా మా యింటికి అతిథులుగా దయచేయాలి, తప్పదు. లక్ష్మీపతిగారూ! మీరు మాట తీసేశారంటే నాకు మనస్సు నొప్పి కలిగించారని నష్టానికి దావా తెస్తాను.

లక్ష్మీ :—(నిమిషములో గహించి) రాజేశ్వరుడి మాట నేను చెప్పలేను గాని, మేమిద్దరం వస్తాము.

రాజే :—నేను ఇంటికి వెళ్లి తర్వాత వస్తాను.

శ్రీని :—ఇంటికి వెళ్లి భోజనానికి రావాలి. లేకపోతే దావా తప్పదు.

రాజే :—మీకు మాడుపైసలు డిక్రీ యిస్తారు. ఇప్పుడే చెల్లించమంటే చెల్లిస్తాను.

శ్రీని :—రాజేశ్వరరావుగారూ! మీ నాన్నగారు నాకు పూర్వాన్నుంచి పరిచితులు. నా సరదా తీర్చండి.

రాజే :—పది గంటలకు కలుసుకుంటాను. సెలవు.

అందరును స్టేషనుబయటకు వెళ్లి నారు. సామానులు జమిందారుగారి గుర్రపు బగ్గీలలో సర్దించి, శ్రీనివాసరావుగారు తన మోటారులో అతిథులిరువురిని తన ఇంటికి గొంపోయిరి.

జమిందారుగారు సొంత మోటారుమీద తమ భవనమునకు వేంచేసినారు.

శ

శారద

గౌతమిజలచుంబిత ప్రత్యాపవాయు బాలకులు ఒయారముగా దేలియాడుచు వచ్చి, ఆ వనపుష్పచేలాంచములలో దోబూచులాడుచుండిరి. వసంత గాఢసౌరభములు పొగవోలె సుడులుకట్టి యెల్లెడల వ్యాపించుచున్నవి. బోగైకొ విల్లాలయు, గులాబులయు, వివిధ కుంకుమవర్ణములు, మల్లీమాలతుల స్వచ్ఛహృదయార్ద్ర శ్రేత వర్ణములు, చంపక కనకాంబరముల సువర్ణరాగములు, నీలాంబర నిర్మలనీలములు కలసి మెలసి చిత్రరూపమై సాబగుమించిన జమిందారుగారి యుపవనములో, శారద ముగ్ధవనలక్ష్మీవలె పూలు కోయుచున్నది. శారదకు పూలన్న ప్రాణము. (ఏ బాలకు గాదు?) పూలచరిత్రలన్నియు నామె వల్లించినది. పూల మనసులు, పూలబాసలు నామె యెరుగును.

ఏ ఋతువుల నే పూలవతించునో, ఏ ప్రదేశముల నే కుసుమములు కలకలలాడిపోవునో హాస ప్రభులవదనయై శారద చెప్పచుండును.

శారదాకుమారి సౌందర్యమూర్తి. ఆమె నయనములు విస్ఫారితములై, యర్ధ నిమిలితములై, దీర్ఘనీలవర్ణాంచలములై, విచిత్ర జీవిత నాటకము నాలోకించుచు, నాశ్చర్యహాసముల వెదజల్లుచుండును. నల్లనిపాపలు రెప్పలమాటున సగము దాగి కొని యామిసీ నీలాకాశగభీరములై తోచును. మేలిమిబంగారు రంగులో తామర యెరుపు కలిసిన శరీరచ్ఛాయ. నవయావనపు తొలినెలుగు లామె ఫాలముపై, నాసి

కాగ్రముపై, బుగ్గలపై, పెదవుల యంచులపై, చిబుకముపై, కంటి పైరెప్పలపై, చెవుల తమ్ములపై న ర్తించుచుండును. స్వప్న సీమలగు కనుబొమలు సన్ననై చంద్ర వంక వంపులు తిరిగి చెక్కుల మాయమైనవి. బంగారు గన్నేరుమొగ్గవంటి ముక్కు. విలువంపగు నరుణోత్తరోష్ణముపై పైడిమేడ గట్టినది. మధ్య సుడి నొక్కుతో కాశీరత్న పుష్పములజంటబోలి యామె యధరము స్పష్టరేఖాంకితమై రేనియలు చెమరించుచున్నది. లేల దానిమ్మపూవామె చిబుకము. పరునాలుకేండ్ల యెలప్రాయపు మిసిమికెకలు కర్ణములనుండి యంగుళీయాంచలముల కెత్తిపోతలైనవి. బాహు మూలములనుండి పాదతలములకు సొంపు లెగబోయు ఏటి కెరటాలవంపులు మిలమిలలాడిపోవు కమ్మని చందనవర్షపు పట్టుపరికిణీమడతలలో మెలివడిపోయినవి. నానాట నానందకిసలయములై మొలకెత్తు ముగ్ధ భావములు గులాబ్జైక మయ్యిల, నీలిపయ్యెద జిలుగువెలుగుల తొంగిచూడసాగినవి.

ప్రక్కపాపట తీసికొని, ఒత్తై పొడవైన కచభారమును పిరుందులవరకు వ్రేలాడు వాలుజడగా గీలించి, కాళ్లకు జరీయటాపూవుల మొఖముల్ బాధిగానా చెప్పలు తొడిగికొని, చెవుల లోలకులలో, కుడిముక్కుపుటమున చేసరిలో, మెడను హారములలో రవ్వలు, నీలాలు, కెంపులు తళుకులీనగా, నెమ్మదిగా పూవుల నరసికొనుచు, నొయ్యారముగా నడుగులిడుచు, తోటలో శారదాదేవి విహారము చేయుచుండగా, “నాన్న గారు వచ్చినా” రని కబురు వచ్చినది.

శారదాదేవి జమిందారుగారి తనయ నన్నమాట మఱవదు. ఆంధ్రదేశమున తన సుగుణములచే, దాతృత్వదీక్షచే వంశధారనుండి పెన్నవరకు వేనోళ్ళ వినుతింపబడు శారదాంబా జమిందారిణిగారి మనుమరాలగుటచే నామె పోలికలన్నియు పుణికి పుచ్చుకొన్నది.

‘తల్లీ శారదాంబా! ఈ దీపం నువ్వు పెట్టినదమ్మా! ఈ బిడ్డలు నీనారమ్మా! ఈ వంశము నువ్వు నిలిపినదమ్మా’ అని యీనాటికిని జమిందారుగారి తల్లి నెన్నియో వేలమంది జనులు తలచుకొని మ్రొక్కుచుందురు. జమిందారుగారి తండ్రి జీవించి యున్నప్పుడును, ఆయన కీర్తిశేషులైన నెనుకను, జమిందారుగారి చిన్నతనములోను, జమిందారుగారు పెద్దలై రాజ్యభారము వహించిన నెనుకను, శారదాంబా జమిందారిణిగారు బ్రదికినన్నాళ్లు అహోరాత్రములు అన్ని వర్ణముల వారికి అన్నప్రదానము గావించినారు. మాలవూదిగలకు వంటలు చేయించి పెట్టించినారు. ఎందఱో పెండ్లి పేరంటములు చేయించినారు. సంగీతసాహిత్య ధర్మశాస్త్ర వేదాది విద్యాపారంగతులకు వార్షికము లొసగి, సంభావించినారు. మోదరాబాదు సంస్థానములో వర్తకముచేసి, కోటికి పడగనెత్తిన గంగరాజు సుజనరంజనరావుగారి కామె ఏకపుత్రిక. సుగుణ సంపదయు ధనసంపదయు నామెలో గంగాయము నలవలె సంగమించినవి.

తండ్రిగాట వచ్చిరని తెలియుటతోడనే, శారదామోమున సంతోషము విఠియబాట, తలలో తులుముకొనుటకు గోసికొన్న పూవులను సజ్జలో నిడికొని, విసవిస

నడచి భవవములోనికి బోయినది. మేడమీద తన గదిలో నద్దములయెదుట నిలుచుండి పూవుల నమరించుకొని, యా బాలిక నాయనగా రెక్కడ నున్నారో వెంకాయమ్మ నడిగి తెలిసికొని యచ్చటికి బోయినది.

జమిందారుగారు తాను చదువుకొను గదిలో సోఫాపై కూర్చుండి యున్నారు. శారద తల్లిగారు వరదకామేశ్వరీదేవియు నచ్చటనే దిండ్లకుర్చీలో కూర్చుండి భర్తతో మాట్లాడుచున్నది. జమిందారుగారి యక్క సుందరవర్ధనమ్మయు నచట నిలుచుండి 'ఎందుకోయి ! పిలిపించినావు' అని యడిగినది.

సుందరవర్ధనమ్మగారు విగతభర్తృక. హైకోర్టు న్యాయాధిపతిచేసి, లక్షలు సముపార్జించి, న్యాయభర్తృములో ప్రఖ్యాతివహించిన విశ్వనాథం గా రామె భర్త. వేదాంతి జ్ఞానోపార్జనాసక్తి యామెకు మిక్కుటము. సంతతియు ఆమె పట్టుబట్టలతోనే యుండును. ఆమె కుమారుడు తండ్రిబోలి చెన్నపట్టణములో న్యాయవాద వృత్తిలో పేరును ధనమును వెనుక వేసికొనుచు దివ్యముగ కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. పుత్రునింట తన యాచారాదికములు సాగమి, ధర్మకర్మ పరతంత్రుడను నామె తమ్ముని ఇంటనే యుండి, యాజమాన్యము వహించి, కాలక్షేప మొనర్చుచున్నది.

జమిం :—చిన్నమ్మాయికి ఈ రోజున పెళ్ళికొడుకు వస్తున్నాడు.

వర్ధనమ్మ, వరదకామేశ్వరి :—ఎక్కడనుంచి, ఎవరు ?

జమిం :—కొత్త సంబంధం.

వర్ధనమ్మ :—మన దేశమేనా ? మన దేశంలో ఇదివరకు మనం చూసి నచ్చవనుకున్న సంబంధాలేగా అన్నీ ?

వరద :—జమిందారీ కుటుంబమేనా ?

జమిం :—(నవ్వుచు) నన్ను చెప్పనివ్వండి. మన మనదేశమే. జమిందారీ కుటుంబంకొడు గాని పరువైన నియోగులు. చాలా సిరీ, సంపదా కలవాళ్లు. (భార్యవంక చూచుచూ) జమిందారులకు కూడా అప్పిచ్చేటంత నిల్వ వుంది.

వర్ధనమ్మ :—పల్లెటూళ్ళలో మెరపకాయ కాల్చుకొని తింటూ డబ్బు నిల్వ వేసుకొన్న కోమట్లలాంటి మనవాళ్లు కొందరున్నారు. అలాంటివాళ్లు కాదు కదా ?

వరదకామేశ్వరి :—బాగా అన్నాడు వదినా !

జమిం :—మనకన్నా మర్యాదకల్గివాళ్లు. జమిందారులకు బుద్ధులు నేర్పగల పరువు ప్రతిష్ఠలు కలవాళ్లు.

వర్ధనమ్మ :—పెళ్ళికొడుకు ఎల్లావుంటాడు ?

వరదకామేశ్వరి :—మనదేశ కంకణానికి అందరికీ తెలిసినదే వదినా ! పెళ్ళికొడుకు వస్తాడు రుగా ! పల్లెటూరి ఆంబోతు కేమీ తీసిపోదులెండి.

వర్ధనమ్మ :—ఆ ! మరిచిపోయాను, పెళ్ళికొడుకు ఏం చదివాడు ?

జమిం :—పెళ్ళికొడుకుది నవమస్కధాకారం. వంట్లో రక్తము లేక పోలిపోయి, అనో మంచి మేలిమిబంగారు రంగని చెప్పుకుంటూ నాల్గడుగులు నడవలేని

మన జమిందారి దద్దమ్మకాదు. అందానికి అర్జునుడు, బలానికి భీముడూ. ఈ సంబంధము కుదిరితే మన శారద అదృష్టవంతురాలు.

వరద :—కాకిముక్కుకు దొండపండు. ఇంతకూ మీకు మానాడు నచ్చలేదు. వాడి కేమి లోటో? ఎందుకు నచ్చలేదో? నాతో చెప్పారుకాదు. ఖర్చు కొంచెము ఎక్కువచేస్తే దుర్వ్యయమంటారు. ఓర్వలేనివాళ్లు కల్పించిన వన్నీ నమ్ముతారు. శారద కూడా ఎదుగుతూంది. దాని అభిప్రాయము కూడా అడగడం మంచిది. మీరు నవనాగరీకులుగాదూ! వీరేశలింగంపంతులు గారితో స్నేహము చేసినవాళ్ళేనూ! ఆడపిల్లకు ఏసంబంధం యిష్టమో అది చేయడమే మంచిదికాదూ.

వరద :—ఆ! మరదలుగారు స్వయంవరాలు చేయించమంటారు. శారదను పిలిపించండి.

ఇంతలో మెరుపుదీగవలె శారద యచ్చటికి వచ్చినది. తండ్రిగారు చేతులు చాచుటతోడనే యాబాలిక పూలబంతివలె ఆయన కాగిలింతలోనికివచ్చి వాలెను. కుమార్తె శిరంబు మూర్కొని తనప్రక్క సోఫాపై కూర్చుంటున్నదెప్పుకొని, జమిందారుగారు 'శారదా ఎక్కడికి వెళ్ళినావమ్మా' యని ప్రశ్నించిరి.

శా :—తోటలో పువ్వులు కోసుకుందామనిన్నీ, నీళ్లు పరీక్షా తోచేడో లేదో చూద్దామనిన్నీ వెళ్లెను. నాకోసం మీరు చెన్నపట్నం వ్రాసిన పుస్తకం వచ్చిందండి బాబయ్యగారూ, నిన్ననే పేకిస్సయరు మొదలు పెట్టింది మా దొరసానమ్మగారు. 'ననీసు వర్తకుడు' అనే నాటకం. మనం తెప్పించు కున్న పుస్తకంలో నాటకాలన్నీ వున్నాయి. బొమ్మలుకూడా చాలావగా వున్నాయండి. కాని 'పరిటీ' అచ్చువేయించిన 'యెడిషను' కానాలట! అది తెప్పించి పెట్టరూ బాబయ్యగారూ?

జ :—నీ యీడున పేక్సుపియరు పేరే తెలియదమ్మా మాకు. నీకు మంచి గురువు గారు దొరికింది. నాదగ్గర 'ఆర్డెను యెడిష' నుంది. అది పరిటికన్న చాలా మంచిది.

తండ్రి కొమార్తెల కిరువురకు సంభాషణ యింగ్లీషులోనే జరిగినది. తండ్రి శారదవైపు చిలునవుతో చూచి యింగ్లీషులో నిట్లు పలికెను.

'శారదా! జగన్మోహనరావు సంగతి నీకు చాలా వివరించి చెప్పాను. నీకు సర్వవిధములా తగిన వరుణ్ణి ఈ రోజున రప్పిస్తున్నాను. చదువులో మొదటివారిలో మొదటివాడు. రూపసంపదే కాదు, మంచి బలమైనవాడూ, అందమైనవాడూ. ధనంలో మన కెంత ఆస్తి వున్నదో అతనికి అందులో సగం ఉన్నది. అతను ఎఫ్. ఎల్. పరీక్షకు వెళ్ళినాడు. మొదటివాడుగా నెగ్గతాడు. పరీక్షలోను, ఆటలలోను నెగ్గిన 'మెడల్సు' 'కప్పులు' 'కాకివారి హాపంతిషాపు' పెట్టించవచ్చు నన్నారు.

శారద సిగ్గుపడి చిరునగవుతో మాట్లాడక తలత్రిప్పి యూరకున్నది.

వర్తనమ్మగారు తమ్మునితో 'నీతో చెప్పటకు సిగ్గుపడుతుండేమోనోయి' అని యన్నది.

'వారంతా సాయంత్రమునకు అమ్మాయిని చూడడానికి వస్తారు.' అని జమీందారుగారు స్నానమునకు లేచినారు.

౬

కొత్తపేట

సుబ్బారాయుడుగారు మంచి సరసుడు, మాటకారి. తేనెబూరు నల్లే వ్యవహారము నయినను, తేటతెల్లముగ వివరింపగలరు. వ్యవహారదక్షులైన సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులే యాయన మాటలు చెవులార వినుచుందురు. అప్పలిచ్చు సాహుకార్ల కందరకు తప్పనివగు ధనసంబంధ వ్యాజ్యములలోదప్ప నితరములయెడ నాయనకు సంపర్కమేదియు లేకపోయినను, చక్కని బుద్ధిసూక్ష్మత, పరిశీలనాదక్షత కలవాడగుటచే నే సంబంధమైనను, న్యాయసూత్రాలపట్ల విచిత్రాలోచన చేయగలడు. సలహా చెప్పగలడు. చదువుకొని పట్టాను బొందినచో భాష్యం అయ్యం గారు కాదగిన తెలివి యాయనకు గలదు. హిందూన్యాయశాస్త్రములో నిదివరకు లేని కొన్ని సూక్ష్మముల వివరించి యాయన యొసంగిన సలహాలవలన, ఒక దత్తతాభియోగము నెగ్గినదనియు, నా వ్యవహారపు దీర్చే దత్తతాన్యాయమును చాలవరకు మార్చిన దనియు కోనసీమలోని పండితపామరు లందరికిని తెలియును.

పచ్చని దబ్బపండుచాయ మానిసి, పొడగరి. ఆజానుబాహుడు. తెల్లగా నచ్చటచ్చట నెరసినతల, గడ్డము, మీసము లాయనకు వింతకోభ నిచ్చును. పొలము దిమ్మవంటి వక్షముతో, వట్టువలు తిరిగి కండలూరిన బాహుసంపదతో, కోలనై, చింక మెలుకు మోముతో, విశాలమై లోతైన కాటుక కన్నులతో, విరివియై విశాలమైన ఫాలముతో, తెల్లని యజ్ఞోపవీతముతో నాయన గ్రోణుని దలపించుచుండును.

సుబ్బారాయుడుగారి కెన్ని కథలు వచ్చునో లెక్కలేదు. ఆయన చెప్పు కథలు పెద్దలుగూడ తనివోవ వినుచుందురు. కొంచె మెచ్చులేగ్గుగా ననేక భాషలలోని గ్రంథములన్నియు నాయన పఠించినారు. కథలు సందర్భానుసారముగా నాయన కల్పించవలసి వచ్చిన కల్పించును. ఒకసారి కల్పించిన కథలు మరల నెప్పటికిని మఱచిపోడు.

ఆనాటి సాయంత్ర మేడు గంటలకు, దన నాల్గవ కొమరిత డిక్కోట్టుచండగా కాశీమజలీలలోని అదృష్టదీపుని కథ యాయన చెప్పుచుండెను. పెద్దకొమరుడు, నాతని సంతానమును నిద్దలు కొమాళ్లును గొమరైయు, సుబ్బారాయుడుగారి భార్య జానకమ్మగారు, కొందరు రైతులు, ఇరుగు పొరుగు బ్రాహ్మణులు, చుట్టములు, కాళ్లు పట్టుచున్న మంగలి, విననకట్ట పీచుచున్న చాకలి యా కథ వినుచుండిరి. ఇంతలో గొన్ని బండ్లు వారియింటిముందరికి చప్పుడైనది.

నారాయణరావు లోనికి వచ్చినాడు. 'అన్నయ్య వచ్చాడు. అమ్మా! చిన్నన్నయ్యేవ్!' అంటూ సూర్యకాంతం లేచి పరుగున అన్నగారివద్దకు చేరినది. నారాయణరా వాపెను సునాయాసముగ బైకెత్తి తన హృదయమున నదిమి కొని ముద్దిడి క్రిందికి దింపినాడు. 'చిన్ననాన్నగారు! తిన్ననాన్నగారు! తిన్ననాన్నలు!' అనుచు నారాయణరా వన్నకొమార్తెయు, నిగుళ్ళకు కొమరులును, లేగదూడలవలె పినలెండ్రొకడకు పరుగువారిరి. ముగ్గురి నొకసారిగా నెత్తివేసికొని యొకరిని భుజముమీద, నిరువురిని చేతులలో నిమిడించుకొని, చెల్లెలు తన్ను వేయి చుట్టి నడువ, ముందరి మండువాలోనికి బోయినాడు. బంకివాడును, జాకలి, మంగళ్లు, సామానంతయు లోనికి తేర వేసిరి. నారాయణరా వందులో నొక పెద్ద పెట్టె మండువాలో దింపించి, తాళము తీసి, యందులోనుండి బొమ్మసానానులు, జపాను మరపనులు, చిత్రచిత్రములైనవి పురుచ్చేరీ పనులు, విక్టోరియా చిత్రపక్షురాలలో కొన్న రాగి, వెండి, దంతపు, గంధపు శిల్పపుంబనులు, కొంపపల్లి బొమ్మలు, మచిలీపట్టణపు ట్టకపుదెరలు, ఖిద్దరు పట్టు నూలు చొక్కాలు, పరికిణీలు, పొందూరు చీరలు, పయ్యదకండువాలు తీసి తనచుట్టు మూగిన తెల్లికి, వదిన గారికి, పిల్లలకు, అన్నగారికి, పెదతెల్లికి జూపించినాడు.

'నా గుల్లంబండి బాగా వెలుతోంది' అన్నాడు అన్నగారి చిన్నపిల్లవాడు.

'చిన్నన్నగారూ! నా మోటారు బాగాలేదుటండి తమ్ముకుబండికంటే? యని పెద్దవాడు.

'ఒరే తమ్ముడా! నాకు తెచ్చిన యీ వెండిబొమ్మ సామానంత మంచివి కావురా మీవి?' అన్నది యన్నకొమరిత.

మంచిరంగులు వేసి బొంబాయిలో జరీపువ్వల పనిచేసిన పొందూరు కండువాలు చూచికొనుచు, గంధపుబొమ్మలు మొదలైనవి గమనించుకొనుచు, సూర్యకాంతము ముసిముసి నవ్వులతో మురిసిపోయినది.

'నారాయణ మూడువందల రూపాయలకు తక్కువ ఖర్చుచేసి ఉండడు కదాలోంది. ముందరి మంచిన్నీ తాను తాను అనుచున్నాడు. ముందరి ముందరి విస్తుపోవుచు జూచినాడు.

ప్రతిదానినూ తనకున్నా కంటే ముందరి ముందరి నానామూలమున వక్రించుకొని తనకును, అరిమింతులు. ప్రతిదానినూ తనకున్నా కంటే ముందరి ముందరి గొంతులుగా నెలువించుకొనెను. ప్రతిదానినూ తనకున్నా కంటే ముందరి ముందరి గారికి బ్రతుకుంటే నడం. ముప్పదయ్యేండ్ల వయసునాడై. ఏ. లె. పి. పి. పి. పి. పరిక్షలలో గృతార్థుడై, యనువాదములో వృత్తి చేయుచు, నవలలు రాసిన సముపార్జించుచు, తేరుగాంచిన న్యాయవాది యయ్యెను. వ్యవహారముల నారితేరిక బంటు. కోడ్స్, ఇల్లు, తన యూదు, తన యూదుకొట్టలు, తలిదండ్రులు, తమ్ముడు, చెల్లెళ్లు, ఆలివంక బందుగులు, దగ్గర బందుగులు; అదియే యతని ప్రపంచము.

సాంఘిక రాజ్యాంగ వ్యవహారములతో నాతనికి నిమిత్తము లేదు. మేనమామ పోలికతో గొంతును స్థూల మనిపించు చామనచాయ రూపము. అయిదడుగుల ఏడంగుళముల పొడవయ్యు దమ్మునికన్న, దండ్రుకన్న నాతడు చాల పొట్టి.

‘అన్నయ్యా! నీకోసం యీ మంచిగంధం ఉత్తరాలపెట్టె పట్టుకువచ్చాను. బాగుందా? దీని పనితీరు చూడు. మాత్రమీద గోవర్ధనోద్ధరణం లోపల కైలాస పర్వతం రావణుడు ఎత్తడం చెక్కివున్నది. కింద రాముడు లేచి కై పరుగెత్తడం, పక్కల్ని అశోకవనంలో సీత, బృందావనంలో గోపికాకృష్ణులను చెక్కాడు. దీని ఖరీదు డెబ్బై అయిదు రూపాయలు.’

‘ఇంత చిన్నదానికే అంత ఖరీదేమిటిరా?’

‘శిల్పపుపని విలువ అది’ అన్నది వదిన గారు.

‘ఏమమ్మాయి వదినా! నీకు తెచ్చిన పొందూరుచీర యిదిగో.’

‘ఎందుకురా పొందూరు కొనడం? మామూలు ఖద్దరులోనే సన్నరకం ఏ డెనిమిది పెడై వస్తాయిగాదుట్రా’ అన్నా డన్న గారు.

‘అదిగా వన్నయ్యా? బండ్లఖద్దరుచీరలు కట్టుకుంటూంది. అసలే కొంచెం బొద్దు మనిషీ, అందులో సాదా ఖద్దర్లు చీరలు కట్టుకుంటూంటే రెండు రెట్లయింది వదిన అని, మూడు పాటి నూలువి, ఒక పట్టుకాలీ నూలుది నాల్గూ కొనుక్కు చక్కా వచ్చాను. అమ్మకి నాల్గు పట్టుకువచ్చాను. నీకు జరికండువాలు రెండు. ఒకటి పొందూరుది, ఒకటి శేలంది. నాన్న గారికి బందరు పులిగడ్డవి, నాల్గు ఎఱ్ఱఅద్దకం పంచెలు పట్టుకువచ్చాను. ఇంకా వున్నాయి. అక్కయ్యలకీ, కన్నలల్లికీ, అమ్మ డికి, పిల్లలకీ, నీకూ నాకూను. కన్నలల్లి ఏదటా?’ ‘మందపల్లి మామయ్య గారింటికి వెళ్ళింది. వస్తూ వుంటుంది’ అన్నాడు శ్రీరామమూర్తి. హృదయము వికసించి, యాతని మోము వెన్నెలవలుగయినది. తమ్ముని సుణగణములు రోజుకు మూడు నాల్గు సారులు తక్కువ కాకుండ నితరులకడ వర్తన నాతడు చేయుచుండెను.

‘మా తమ్ముడున్నాడే వాడి దేహం, ఎంత వజ్రమో, హృదయం అంత నవ నీలంసుమండీ. మా నాన్న గారి తెలివితేటలు దళమి వెన్నెలైతే మావాడి జ్ఞానం వున్నమ వెన్నెలండీ! మనకు స్వరాజ్యమంటూవస్తే మావాడు ముఖ్యమంత్రి అవవలసిందే. నారోజీ, ధాసు, నెహ్రూ, రాధాకృష్ణ, పట్టాభి, హల్దేను మొదలైన వాళ్ళతో సమమైన బుట్టండీ’ అని యనుచుండును.

తాను లోభియయ్యి, దమ్ము డిటు ధనము వెచ్చించుటన్న నాతనికి బరమ ప్రీతి. అతని హృదయాంతరాళమున నణగిమణియున్న యుత్కృష్టగుణములన్నియు దమ్ముడున నారాయణరావుకడ జాగృతములై ప్రత్యక్షమైనవి.

ఈ సంగతి యంతయు సూక్ష్మ గ్రాహియగు నారాయణరావున కవగతమే!

‘పరమలోభి, గట్టిమనస్సువాడూ ఐన అన్నగారంటే, అంత గౌరవం,

అంత ప్రేమా వివిట్రా నారాయణికి' అని యాతని స్నేహితు లెన్నిసారులు గుసగుసలు వోయినారో!

'ఏమిరా చిన్నబాబూ! నాన్నగారు పంపించిన అయిదువందలూ ఖర్చుచేసే శావా' అన్నది తల్లి.

'ఆ ఇంకో నూటయ్యైదై రూపాయల సరకు వి. పీ. గా వస్తుంది. అమ్మా!'

'కొడుకు సోద్యాలు చూసి సంతోషించడమేనా; మాకు నాల్గు మెతుకు లేవన్నా పారేయించేదున్నదా?' అని యప్పుడే లోనికి లక్ష్మీపతితో వచ్చిన సుబ్బారాయుడుగారు భార్యను నవ్వుచు బ్రశ్నించినారు.

వేశాకోశములు చేయుటలో సుబ్బారాయుడుగా రద్వితీయులు. అందులో భార్య నెప్పుడు ఒరిహాసవచనములతో ముంచివేయుచుండును.

'మా అక్కయ్య వంటచేసుకొని కూచుంది. ఎనిమిదైనా మీరు లేవకపోతే! రోజూ ఎంత మొత్తుకొన్నా తొమ్మిదింటికైనా భోజనానికి లేచిరాని మీకు ఈవాళ పట్నంనాసాన్నుంచి అబ్బాయి, అల్లుడూ వచ్చారని, ఇంత తొందరగా జకరాగ్ని కదిలింది?'

గుమ్మందగ్గర నిలుచుండి నారాయణరావు గొనిలెచ్చిన వింతలన్నియు గమనించుచుండిన జానకమ్మగారి యక్క, లక్ష్మీనరసమ్మగారు 'మరదిగారికి కొత్తటే అమ్మయ్యా! ఉన్నదోటి అనేదోహట్టి' అని పలికినది.

'అప్పుచెల్లెళ్ళిద్దరూ ఓరసతు లాతున్నారు. ఆడవాళ్ళు రలుచుకుంటే మొగాళ్ళు మూలగదుల్లో దాగాలిసిందే' అని సుబ్బారాయుడుగారు నవ్వుకొన్నారు.

2

ప ర మే శ్వ ర మూ ర్తి

పరమేశ్వరమూర్తి రాజారావును సామర్లకోట స్తేషనులో కాకినాడ బండి నెక్కించి, తానుబోయి మరల పెయిలులో గూర్చుండినాడు. పరమేశ్వరమూర్తి పలుచని శరీరము, సాగపైన కన్నులు, పసిమిపచ్చరంగున గలియుటను యత్నించు చామనచాయ. చీలికగడ్డము, సచుఫాలము, సన్నని పెదవులు, లెక్కపెట్టుటకు వీలున్న నల్లని మీసములుగలవాడు. చిన్న చెవులు, సన్నని పొడుగట్ట కంఠము, విస్ఫారితముగాని భుజస్కంఠము, గుండ్రని నన్నని కరములు, చిన్న చేతులుగల అతని కోమల శరీరమున నాడుదన ముట్టిపడుచుండును. ఈతలో బ్రథమ బహుమానమంది పోటుమానిసి యనిపించుకొను టొక్కటియే చూతని స్త్రీ త్వమునకు దీఱనికొఱత తెచ్చిపెట్టినది.

సహజ పంచమస్వనమున గంఠము భేసెలూర సంగీతము పాడుకొనును. నిత్యనవీనములై ఆర్ద్రములైన ప్రకృతి విలాసము లాతని ధ్యానముద్రలో వికసించి మురిపించును.

పరమేశ్వరమూర్తి

ప్రకృతి యాతని యాలోచనా శక్తిని ప్రోదిసేయు పెంపుడుతల్లి. ప్రకృతిలో నే మార్పును జూచినను ఆతని హృదయము చలించిపోవును. సృష్టిలో ప్రతి పదార్థమును పరమేశ్వరమూర్తికి మేరుపర్వతసమానమై గోచరించును. దృశ్య మానములగు ప్రకృతివికారములెల్ల, కాలనాటికా రంగములుగా బ్రత్యక్షమై, యాతనిని వివిధవికారములకు లోను జేయును.

పరమేశ్వరమూర్తికి ప్రాపంచికమైన వ్యవహారపథము లపరిచితములు. ఆతని నావరించియున్న సహజపాండిత్యమే యాతనికి బరీక్షలలో జయము గొని తెచ్చి: యాతనికి యాశ్చర్యము గొల్పుచుండును.

ప్రాణస్నేహితుడగు నారాయణరావువలె పరమేశ్వరమూర్తి గూడ సౌందర్యో పాసకుడు. అప్రశుతియన్న యాతని హృదయము తటతట కొట్టుకొని విహ్వలించును. ఒకనా డాతడు స్నేహితుని ఇంటికి బోయి, చక్కగా నలంకరించియున్న యాతని గదిని చూచెను. తెల్లనిగోడలపై నచ్చటచ్చట ప్రఖ్యాత భారతీయ చిత్రకారుల ప్రసిద్ధచిత్రాల ప్రతులు లలంకరింపబడియున్నవి. ద్వారములకు గవాక్షములకు ఎద్దగుపై మనోహరవర్ణములు చిత్రించిన మచిలీపట్టణపు, పంజాబుదేశపు కలంకారీ అద్దకపు డెరులు వ్రేలాడదీసియున్నవి. శోభాయమానమగు నా మందిరములో నొక డెరుడ దగిలించియుంచిన క్యాతెండరుబొమ్మను గాంచి, పరమేశ్వరుడు వణకి బొయినాడు. అతని కంటిలో రాక్షసిబొమ్మ నలకపడినట్లయినది. పంటిక్రింద నిసుక రేణువులు నమలినట్లయినది.

పరమేశ్వరమూర్తికి జ్ఞానములో వివాహమైనది. అతడెంత రసగ్రహణ పారీణుడో యాతని భార్య యంత నిష్కళాహృదయ. ఆమెకు సౌందర్యమున్న నేమో తెలియదు. అలంకరించుకొనుట యంతకుమున్నే యురుగడు. ఆమె యచ్చులె గృహిణి. గృహకృత్యము లవలీలగ నెరవేర్చును. ఉదయమున లేచినదిమొదలు రాత్రి భరను జేరువరకు నామె యొక్క క్షణమైన దీరుబడిలేక మగ్గుపమువలె బని చేయుచుండును. వంటయిల్లలికి ముగ్గులు పెట్టును. కూరలు తరగును. బియ్యము కడిగి యిచ్చును. రాత్రి తానే మడికట్టుకొనును. ఆడుబిడ్డలెవరైన వచ్చినచో వారి పిల్లలకు నన్నియు నమర్చును.

యాసరేఖావిలాసముల కామె నోచుకొనకున్నను, ఆమెలో నొకవింత యందము తొలుకాడుచుండును. ఆమె కన్నులద్భుతములు. నిష్కపటమై శాంతి పూర్ణమగు నామె హృదయ మాకన్నులలో బ్రతిఫలించును. అవి నడవలై, నల్లనై, దీర్ఘపక్షుముల వితానముక్రింద బ్రేమమున నడయాడుచుండును.

ఆమె పతిప్రాణయయ్య హావభావ విలాసములచే భర్తృహృదయమును రంజింపజేయుటకై యత్నింపదు. పరమేశ్వరమూర్తి యామెను ప్రక్కవాపట తీసి కీలుజడ యల్లుకొనుమని కోరును. లేనిచో మగ్గుపాపటతీసి బొంబాయి ముడి ముడుచుకొమ్మని కోరును. మోమున కంగఘాగము లలచుకొమ్మనును. తెల్లచీరలు

భరింపు మనును. 'వంగపండుచాయ వస్త్రములు రాత్రివేళ దేహమును విచిత్రముగ శోభింపజేయును' అని భార్యతో వాదించును.

ఆమాటలకు రుక్మిణి చిరునవ్వు నవ్వుకొనును. అంతమాత్రమే! అతని కోర్కెల ఒరిపాలించుట నాటకస్త్రీలకు జెల్లునుగాని సంసారులకు గాదని యామె యూహ.

పరమేశ్వరమూర్తి పితాపురముజేరి యింటి కేగునప్పటికి రుక్మిణిమోము ప్రఫుల్లమయినది. ఆమె నయనముల దివ్యకాంతులు ప్రసరించినవి.

తనతోగూడ గదిలోనికి వచ్చిన భార్యను గౌగిలించుకొని ముద్దిడుకొన్నాడు. అచ్చట నెవ్వరు లేకపోయినను రుక్మిణి సిగ్గుపడి 'అబ్బా మీ కెప్పుడూ ఈలాంటి పనులేనండి' యన్నది.

'నా ప్రేమ నాపలేక అల్లాచేశాను. నేనురాసిన యెనిమిది ఉత్తరాలకూ నువ్వు రెండుత్తరాలు జవాబురాస్తావు. నీది కటిక హృదయం రుక్మిణీ! మూడునెల్లు విరహవేదన పడ్డానే? నీ బొమ్మ నాకు దిక్కా? ఎన్నాళ్లు నీకు ప్రణయవిహ సాన్ని నేర్పినా పూర్వకాలపు పునిస్త్రీవేకదా నువ్వు!'

'నే నేం జేయనండి. అత్తగారికి తెలుస్తుందేమోనన్న భయం. ఆ రెండుత్తరాలేనా పనిదానిచేత రహస్యంగా కవర్లు తెప్పించి రాశాను.'

'పైగా ఆ రాతేమిటి? ఎవరికి రాసిందీ తెలీదు. ఏవో రెండుముక్కలు గిలికితే ఉత్తరం అవుతుందా?'

ఆమె తెల్లబోయి భర్తవంక జూచినది.

'పోనీలే! ఇదేమిటి? ఈగది ఇల్లా వుంచావు. గదిని అలంకరించడం ఇన్న నలంకరించుకోవడమే అని చెప్పలేదూ నేను? మరి ఈ సామానుకొట్టేమిటి?'

'మీరు దూరాన్నవుంటే నా కందుకండీ! ఎల్లానండి గది అలంకరించుకొని కూచునేది.'

'పోనీలే' యని పరమేశ్వరుడు రుక్మిణిని మరల తన హృదయమునకు హత్తికొని 'ఒక ముద్ది' మునియెను. ఆమె లజ్జారుణవదనయై యిటు నటు చూచి నానుని పెదవులు తన పెదవుల నొక్కి, 'వస్తా' నని యింటిలోనికి మాయమైనది.

పరమేశ్వరమూర్తి శ్రుత్యపశ్రుతులు వెలుగు నీడలవంటివని యెఱుగును. ఎంత విచిత్రముగు శ్రుతి నీ వాపాదించుకొనగలవో యంత యపశ్రుతి వెన్నంటి గోచరించుచు నే యుండును. రూపెత్తిన తన యాశయమై, పులకరాలు గలుగజేయు చాలిక భార్యయైనదని సంతసించునున్న నామె తన్ను ప్రేమింపకయోచింపవును, లేదా కర్కశహృదయయైన నగును. పరిపూర్ణత యొక్కడిదీ సృష్టిలో?

తల్లిదండ్రులతో ముచ్చటలాడి, పుట్టింటికి బిడ్డలతో వచ్చియున్న చెల్లెలితో మృదుాక్షలాడి బిడ్డల నాడించి, పట్టణమునుంచి కొని తెచ్చిన బహుమతులతో వరివి

వారికిచ్చి, భోజనమాచరంచి, నిదురబోయి లేచి, పరమేశ్వరుడు గది నలంకరించు కొన మొదలిడినాడు.

వచ్చిననాటి రెండవరోజున పరమేశ్వరునకు నారాయణకడనుండి కమ్మ వచ్చినది.

‘ఓరి పరమం ! నా హృదయానికి ఎంతో దగ్గరవున్న కవిరాజూ ! విను. ఆ బాలిక సౌందర్యం అసలు శారదకు లేదు. నన్నూ, నా హృదయాన్నీ, నా ఆత్మనీ తనతో పెనవేసుకుంది. తనలో ఐక్యం చేసుకుంది. మీ చిత్రకౌరమం లిలో ఆమె బొమ్మ చిత్రించడానికి ఒక్కరికైనా కుంచె నడవవోయి. ఆమె శరీర సౌష్ఠ్యము విశిష్టమోయే మల్లెమొగ్గల పోలేరా ! ఆమె కళ్ళల్లో కథలు నర్తించాయి. జమిందారుగారితో కూడా వచ్చాడే, ఆయన శ్రీనివాసరావుగారు, ఆవూళ్ళోకల్లా మంచిష్టిపరు. ఆయన ఇంటిదగ్గరనుంచి వెళ్లాం జమిందారుగారి యింటికి. ఆయన ‘పిల్ల నచ్చిందా’ అని అడిగాడు. నచ్చిందని చెప్పటానికి నేను తగుదునురా పరమం ! ఆ బంగారుపోత విగ్రహానికి, ఆ పువ్వులప్రోవుకు, ఆ దివ్యబాలికామణికి నేను తగుదునా పల్లెటూరి బంధమనిషిని. నువ్వు రైలులోనే జమిందారుగారి ఉద్దేశం గ్రహించావుకదా. మనవార్లందరూ అదే గ్రహించారు. నాకూ నిమిషంలో ఆవగాహన అయింది. అప్పటినుండి నాకు ఒకటే సిగ్గు. వారి అమ్మాయికి యింతవరకు పెళ్ళిచేయకుండా ఉంచింది నా యీ కర్మశ్రేపురుషత్వానికి బలి యివ్వడానికేనేమో !

‘తప్పక సంబంధం నిర్ణయం అవుతుంది. నువ్వు వివాహానికి నీ భార్యతో రావాలి. అమ్మగారినీ నాన్నగారినీ అన్నదమ్ములను బావగారిని చెల్లెలిని నువ్వు నాకోసం బలవంతపెట్టి తీసుకురాగలిగితే నీకు నేనేమివ్యగలనురా ? తలుపుదగ్గర పాట నిన్ను పాడనిస్తా.

‘సర్వకాలాలా ఆ బాలిక నాకు ప్రత్యక్షమవుతోంది. నన్ను ఒక విచిత్ర నందం అలుముకుపోయినట్లుగా ఉన్నదోయీ !

‘ఇల్లా ఉండగా ఒక భయము నన్ను ఆవేళించింది. మా వ్యాపారములు చాలా బాగానే ఉన్నాయి. మేమూ కొంచెం భౌగ్యవంతులమనే చెప్పాలికదా ! అయినప్పటికీ బాలిక జమిందారి కుటుంబంలో జన్మించినది. రాజ్యభోగములో పెరిగింది. రాచరీతి ఆమెలో పుంజీభవించివుంటుంది. ఉంటే యీ సామాన్య సంసారంతో ఆమె కలయిక మా జీవితాలకి విషాదాంతం అవుతుందేమో !

‘అంటే ఈ వివాహంవల్ల నాకూ నా కుటుంబానికి ఎడబాట్లయ్యే విధివ్రాత తటస్థిస్తే నాకు జన్మాంతం తీరనివ్యధేకదా ! పోనీ మా అన్నయ్యకిమల్ల నేనున్నా వుద్యోగంగీత్యా పరదేశంలో వుంటాను. నుక పరవాలేదు అనుకుందాం (అల్లా అని అనుకోవడం నాకు చాలా కష్టంగా తోచినది.) అయినా ఆ బాలిక నన్ను ప్రేమించక రాచపట్టిననే గర్వంలో మునిగి ఉండేందుకు ఎక్కువ సావకాశాలుంటవనుకో !

అప్పుడు నాబ్రతుకు శూన్యమవుతుంది. అటి ఆలోచన చేయలేకుండా వున్నానురా పరమం.

‘ఈ పిచ్చి ఉత్తరాన్ని చూసి నన్ను పిచ్చివాణ్ణి అనుకున్నా సరే ! ఈ సందర్భంలో నువ్వు దగ్గర లేకపోవడం, నాలోని చైతన్యం మాయమైనట్లుగావుంది. నువ్వు ఇప్పుడే కొత్తగా జేరుకున్నావు నీ సంసారాన్ని ? ఇంతలోనే మళ్ళీ వానప్రస్థాశ్రమం స్వీకరించరా అని ఎట్లా అన్ను. జాగ్రతగా ఆలోచించి జవాబు వ్రాయు. దాకు దొరకి కాకినాడ రాశాను. మీ యిద్దరే నాకేడు గడలు.

‘ప్రేమ నేది నిజమేననిన్నీ, అది వట్టి పుస్తకాల్లో మాత్రం వుండే బూటకమనే వారి వాదన అనుభవరహితమనిన్నీ మనం ఇదివరకే అనుకున్నాం. అట్లాంటి ప్రేమ నన్నిప్పుడా వరించుకొందోయి. ఆ బాలిక నా హృదయాన్ని కొలుసు సత్యవంతుని జీవాన్ని బొమ్మలో లాగుతున్నట్లు లాగివేసిందిరా ! అది నిజమైన ప్రేమ కావచ్చును. లేక వట్టి వాంఛేనా కావచ్చును. కాని ఆ బాలికను నేను కరగహణం చేయనినాడు నాజన్మం ఎడారి అని భావించుకుంటున్నా. ఏమో ! ఆమెను చూడడానికి వెళ్ళనిముసుపు పిల్ల తెల్లగా పాలిపోయి ప్రాణం లేకుండా, త్వయ్యో గంపట్టి పీడించేవ్యక్తిలాను, ఈమగో అంటూ వుంటుందనిన్నీ, ఏమో కాస్త సంగీతం, కాస్తన్నర ఇంగ్లీషు, అరకాస్త తెలుగు, పరకకాస్త సంస్కృతం, బలవంతంగా నేర్చిన చిలకల్లే ఉంటుందనిన్నీ, కన్ను, ముక్కు, గడ్డం విభేదం లేకుండా ఉండే మూర్తి అయివుంటుందనిన్నీ మాబావా, నేనూ అనుకున్నాం; కాని, ఆమె మానవ బాలికకాదురా, మన్మథసృష్టిరా ? సరస్వతి సపత్నిరా !

‘ఏమి సంగీతం, ఏమి మాధుర్యం ! ఆమె మూర్తిదాల్చిన కళాధిదేవతంటే నమ్ము. మేము అక్కడ కరిగిపోయాము. లోకోత్తరుడగు శ్రీరామయ్యగారి ఆంతరంగిక నిమగ్నతలనని ఫిడేలు వాయిద్యంలో చాటుకుందిరా.

‘మాబావ, భాషలు తదితర పాండిత్యం సానపై పెట్టి ఒరచిచూచాడు.

‘ఆ బాలిక హృదయం చూరగొనాలి అని తన్మయుణ్ణుయి, మతిచలించిన నాకు తీవ్రవావేశం కలిగింది. ఆ బాలిక ఫిడేలు ఆందుకున్నాను. చెన్నపట్నంలో నేను నేర్చినవిద్య, వెంకటస్వామి నాయని మాధుర్యంతో, దక్షిణాపకాలు తిరిగి గమనించి హృదయస్థం గావించుకొన్న గోవిందస్వామిశ్రేష్ఠి, చౌడప్పల చమత్కృతులతో గుప్పేలాను సంగీతం వెన్నెల. ఆరోపన ఎందుకైనా మంచిదని మా అద్భుతంగా వేషం వేశాను. ఎంతటి వస్త్రము లలంకరించానో నువ్వు ఊహించి ఉత్తరంలోరాయి.

‘మరి ఆ బాల నన్ను విస్తుబోయి చూసిందని నా అభిప్రాయం. మాబావ అభిప్రాయం అదే!

‘జవాబుకు ఎదురుమాస్తా నువ్వు దగ్గర లేవని పరితపించే నీ నారాయణుడు.’

౮

‘బానా, కాదా?’

ఇంతలో లక్ష్మీపతి భార్య రమణమ్మ పిల్లవాని నెత్తికొని బండి దిగినది. ‘అన్నయ్యా వచ్చాడూ! ఎంతసేపయింది అన్నయ్యా నువ్వు బండిదిగి? మందపల్లిలో పెంకట్రాయుడుమామయ్యగారి యింట్లో మాట్లాడుతోవుంటే పొద్దుపోయింది. ఇంతలో బాబు ఏడ్చాడు. నాలుగు వేడిమెతుకులు పెట్టి బయటేరాను. అత్తయ్య ఒకటే బలవంతం.’

‘బానా, నేనూ వస్తున్నామని అత్తయ్యతో చెప్పడానికి సిగ్గుపడ్డావేమిట? ఇండాకటినుంచి ఇంకా రాలేదని బావ ఒకటే చూడం గుమ్మంనైపు?’

‘నారాయణగారూ, అల్లా మాసే రోజులు వచ్చాయి. నేను మాసేవాణ్ణో కాదో నీ హృదయానికి తెలవదురా వెట్టివాడా!’

‘ఇల్లా యియ్యవే బాచిగాణ్ణి! రాడేం? కొత్త వచ్చింది! ఏడుపుమొగం పెట్టాడు. మీ నాన్న వచ్చాడురా. సూరీడూ! బాచిగాడికి తెచ్చిన గిలకలు, బొమ్మలు ఇట్లాతేవే. ఇవిగోరా! ఆరీ నీ! లంచం యిస్తే వచ్చాడు. బానా పీడు ఓవర్ శియర్ పని చేసేట్టున్నాడోయి, అసాగ్యుడు. ఆ బూరా యియ్యి. నీ దగ్గరకు వస్తాడు. ఆ! ఇట్లాడూ! పీడు తిప్పకుండా లంచగొండే! అచ్చా.’

బాచిగాడు ఆటలో కెవ్వమని కేరింతలాడినాడు. తండ్రిచేయల్లో ఎగురుట ప్రారంభించినాడు. లక్ష్మీపతి తొనలు తిరిగి పండువలె నున్న తన కుమారుని ముద్దిడుకొని సూర్యకాంతం చేతికిచ్చినాడు.

‘బాచిగాణ్ణి నా కియ్యవూ సూరీవత్తయ్యా!’ అని శ్రీరామమూర్తి తనయ, జానకి బాలకు నెత్తుకున్నది.

చాకలినాగును, పనికత్తెయు వేడినీళ్లుగోడగా సుబ్బారాయుడుగారు, లక్ష్మీపతి, శ్రీరామమూర్తి, నారాయణరావు స్నానములకు బోయినారు. సూర్యకాంతం అన్నగార్లకు, బావగారికి నయ్యబిళ్ళె లందిచ్చినది. మంగలినా డొడశు తోమినాడు. రమణమ్మ తెల్లని చునాలుమడత లందీయ, గుడుచుకొని, యామె యందిచ్చిన పట్టుతాపితాలు ధరించి మువ్వరు వంటవసారా నంటియున్న పడమటింటిలో యథాస్థానముల నధివసించిరి. సుబ్బారాయుడుగారు కోడె లందిచ్చిన యంగవస్త్రముచే దడి యార్చికొని, పీటపై నుంచిన మడిపంచెల జతలో నొకదాని గట్టి, సంధ్యావందనము ప్రారంభించినారు.

జపము కొంత యగుటయు, వడ్డన ప్రారంభించవచ్చునని తన మామూలు పద్ధతిని విస్తరిస్తైపు చేయిదూపి తలయూపినారు. జానకమ్మగారి యక్కగారు వడ్డన ప్రారంభించి పూర్తిచేయునప్పటికి, ‘చతుస్సాగరపర్యంతం’ అని ప్రారంభించి

గోత్రప్రవరలు పఠించి, సంభావనము ముగించిరి. అందరు నొక్కసారిగా నాపోశనములు గ్రహించినారు. భోజనములు కొంతవరకైనవి. పచ్చకికలుపుకొనుచు సుబ్బారాయుడుగారు తమ యల్లుని దిక్కు మొగమై 'మీరు అలస్యంగా వచ్చారు. బస్సు చెడిపోయిందా యేమిటి, దారిలో!' అని సంభాషణ ప్రారంభించెను.

మామగారన్న లక్ష్మీపతికి మిక్కిలి గౌరవము, భయము, భక్తి. అల్లుడన పరమప్రేమ మామగారికి.

'కాదండి, విశ్వలాపురం జమిందారుగారు తెల్లాప్రగడ లక్ష్మీసుందర ప్రసాద రావుగారు రాజమండ్రిలో వున్నారు—'

'అవును ఆయన చాలా మంచివాడు. శాసనసభలో ఎప్పుడూ రయితుల తరపున మాట్లాడుతూ వుంటాడు. గాంధీగారి శకం రాని మునుపు, వేదప్రతిష్ఠలలో పూజింపబడే ఆంధ్రనాయకులలో ఆయన ఒకరు. ఆయన్ని బాగా ఎరుగుదును. జమిందారై నా నియోగులలో, చాలా గౌరవంగా జీవిస్తున్న నాయకుడు.'

'ఆయనకు వివాహం కావలసిన బాలిక ఒకరై వున్నది.'

'ఊ!'

జానకమ్మగారు దొడ్డిలో చల్లగాలికై కూర్చుండియున్నది; యీ మాట విని లోనికి జూచినది.

'మా చిన్న బావకు తమ కుమార్తె నిద్దామని వారికి సంకల్పం కలిగింది. వారూ మేమూ బెజవాడ ప్లాటుఫారంలో తరసిల్లాము. ఆయన నారాయణబావ సంగతి ఎల్లా గ్రహించాడో మమ్మల్ని బలవంతం పెట్టి రాజమండ్రిలో ఆపుజేశాను.'

'వాళ్ళింట్లోనే?' అని జానకమ్మగారు అల్లుణ్ణి ప్రశ్నించేసినారు.

'అబ్బ! అప్పుడే! జమిందారుల పేరు చెప్పేటప్పటికి ఒక్క గంటేసింది. బంగారపు తొట్టె యీడ్చించుకోవాలి. బంగారపు చివురుకట్టతో కొట్టించుకోవాలి.'

'ఊరకుందురూ! మీ రెప్పుడూ వేశాకోశం చేస్తూనే ఉంటారు.'

'ఇది వేశాకోశం అంటుండేమిటి? గాదిరాజు వారి సంబంధం వచ్చినప్పుడు కట్నాలసంగతి మనం కాదుకాబోలు, నిష్కర్షగా చెప్పి వాళ్ళను 'వచ్చిందేదారి' అని అనిపించింది.'

'అవును మొదట నగలమాట వారు నిష్కర్షగా అడిగితే నేను లాంఛనాల మాటడిగాను. మీరు బెల్లం కొట్టినట్లు మాట్లాడక పోకుంటే, ఇంత నిష్కర్షగా అడిగేవాళ్ళ సంబంధం ఇష్టంలేక ఆయెత్తు యెత్తాను. అది తప్పుటే ఆక్కయ్యా?'

'తప్పనా ఏమీ? జమిందారుకు వియ్యపరాల నాతాననే సంతోషంచేత, కతికితే అతికదని విచారంలో మునిగి అన్నావనుకున్నాను' అని సుబ్బారాయుడుగారు నవ్వుగా జానకమ్మగారు, శ్రీరామమూర్తి, లక్ష్మీనరసమ్మగారు నవ్వుకున్నారు.

శ్రీరామమూర్తి :—ఇంతకూ ఎక్కడోయి మకాం, రాజమండ్రిలో?

లక్ష్మీపతి :—శ్రీనివాసరావుగారింట్లో.

శ్రీరా :—పీడకు శ్రీనివాసరావు గారేనా? - జమిందారుగారూ, ఆయనా జీవికా జీవులే.

సుబ్బారాయుడుగారు :—అమ్మయ్యా!

జానకమ్మగారు :—నువ్వీ మొదలు పెట్టారా?

సుబ్బా :—తర్వాత ఏం జరిగిందీ?

జాన :—మీ కిష్క్ దాదుర్దా వచ్చిందేమి?

శ్రీరా :—ఉండవే అమ్మా! లక్ష్మీపతిని చెప్పనియ్యి.

లక్ష్మీ :—నారాయణా నేనూ ఇల్లికి వెళ్ళను మాకాం. ఆ అమ్మాయి చాలా అందంగా ఉంది. మంచి తెలివైనది. బాగా చదువు చెప్పిస్తున్నారు. సంగీతంలో నిధి.

జాన :—చిన్న బాబు ఈమధ్య మరీబాగా నేర్చుకొన్నాడన్నారా!

లక్ష్మీ :—అతనూ ఫిడేలు వాయిచాడు.

లక్ష్మీపతి బావమరిదివంక జూచినాడు.

ఇంతవరకూ హృదయములో నానందరాగములు వినుచున్న నారాయణ రావు, చిరు బొమ ముడిలో బావగారివంక జవాబు పరపినాడు.

లక్ష్మీ :—వారంతా మంచిరోజు చూచి మామగారితో మాట్లాడ్డానికి వస్తారనుకుంటాను. జమిందారుగారు బావంటి వెట్టిపడి పోతున్నారు.

జమిందారుగారి యాడంగులు తెరవెనుకనుండి నారాయణరావును చూచి రనియు, దాను బాలిక నింగ్లీషు భాషలో, తెలుగులో, నితర విషయములలో బరీక్ష జేసితినినియు, లక్ష్మీపతి చెప్పగా నందఱు వినిరి. ఎవరి యాలోచనలు వారి నలము కొన్నవి.

సావిత్రి సుబ్బారాయుడుగారు పెద్దకూతురితో సంబంధము విషయమై రాత్రి రెండుమాములవరకు ముచ్చటించి, తరువా సంబంధము కాకుండుటయే మంచి వని నిశ్చయించినారు. లక్ష్మీపతి జీవితపు గమలలో దనగది జేరినారు. నారాయణ రావు తల్లికడనుండి జమిందారుగారిని పిలిచించి ముచ్చటించి, తండ్రిగారితో పాటు లేక పై యారుబయట వేసిన మంచముపై పవ్వళించి నిదురపోయినాడు.

నాల్గరోజు లయిన వెనుక పరమేశ్వరమూర్తి వ్రాసిన లేఖయు, కాకినాడనుండి రాజారావు వ్రాసిన లేఖయు వచ్చినవి.

‘నేను కవిత్వం వ్రాయలేను.’ అయినా కవిత్వం అంటే నాకు పరమప్రీతి. నాకు ఇంకా తెలుగు, సంస్కృత, ఇంగ్లీషు వ్రాసే అభివృద్ధి నాకు కలిగిందో లేదో నాకు తెలుసుకోవాలి. నాకు ఇంకా తెలుగు, సంస్కృత, ఇంగ్లీషు వ్రాసే అభివృద్ధి నాకు కలిగిందో లేదో నాకు తెలుసుకోవాలి. నాకు ఇంకా తెలుగు, సంస్కృత, ఇంగ్లీషు వ్రాసే అభివృద్ధి నాకు కలిగిందో లేదో నాకు తెలుసుకోవాలి. నాకు ఇంకా తెలుగు, సంస్కృత, ఇంగ్లీషు వ్రాసే అభివృద్ధి నాకు కలిగిందో లేదో నాకు తెలుసుకోవాలి.

ఒకటి - జమిందారుగారి కుటుంబానికి మీ కుటుంబానికి పొత్తు కలవదని మనం ఉహించడం న్యాయం.

రెండు - జమిందారి కుటుంబంలో నిష్కళంకమైనట్టిన్నీ, నిర్మలమైనట్టిన్నీ, ప్రేమపూరితమైన హృదయాలు ఉండడం అరుదు.

మాడు - పెళ్ళికుమార్తెకుకూడా నువ్వంటే ప్రేమ కుదరడం కొంచెం కష్టం.

నాలు - అంత గొప్ప కుటుంబాలలో, నాగరికతలో మునిగివున్న వాళ్ళలో ఆరోగ్యము చాలా హీనముగా ఉంటుంది. నీకున్న బలసంపదకి, బలహీనురాలై జన్మ పొందుకు నా ఏవో రోగాలతో మూలే బాలిక భార్య కావడం ప్రశస్తముకాదు.

అయినా ఈ యాపత్తులకు పూర్వపక్షాలు ఉన్నాయి. అవి కూడా చాలా ముఖ్యమైనవే.

ఒకటి :—జమీందారుగారు నీ విషయమై విపరీతమైన ప్రేమతో ఉన్నారు. తక్కిన వాళ్లెలా ఉన్నా, ఆయన ఒక్కడు చాలు రెండు కుటుంబాల్లా సరిగా ఉండడానికి. మీ కుటుంబము ఎప్పుడూ తప్ప చెయ్యరు.

రెండు :—నువ్వు చక్కని వ్యక్తిత్వము కలవాడివి. అందమైన వాడివి. జ్ఞానము కలిగిన మహారాజు కుమార్తెనై నా వలలో వేసికొనే వ్యక్తిత్వము ఉందని నా అభిప్రాయము.

మాడు :—నీ ఉత్తరాన్ని బట్టిచూస్తే, బాలిక చాలా ఆరోగ్యవంతురాలని స్పష్టముగా ఉంది. జమీందారుగారు ఆరోగ్యవంతులు.

కాబట్టి నాకు జమీందారుగారి సంబంధములో ఏమీ లోటు కనబడదు. నేను ఉత్తరములో ముఖ్యమైన మాకు విషయాలకన్న, అలంకారములతో అసలే రాయలేను. నా నూటలు కటువుగా ఉంటాయేమో! నేను రెండురోజులలో బయలుదేరి వస్తాను. ఈలోగా జమీందారుగారి కుటుంబము విషయమై ఏదీయాప్తు చేసి వస్తాను.

ఇట్లు, నీ ప్రియమైన

రాజారావు

‘ఒక నాడు ఐరోపీయ ప్రపంచాన్ని తన పాదాక్రాంతము నొనర్చిన మహా తక్రొమ్మడైన ‘క్రిక్టాన్’ ఉన్నాడు. నేడు నా నారాయణుడు ఉన్నాడు.

‘నీకు పాదములకడ తన సర్వస్వముతో తన్ను ధారపోసుకొనుటకు ఏ బాలయున్నా తగదని నా మనవి.

‘నిన్ను ద్వాహమై ఆ బాలిక తన బ్రతుకు మహాసనాలహరిలో లీన మొనర్చుకోవాలి.

‘చిన్నతనాన్నుంచి నేను కలహ్లో రేలీయాడేవాణ్ణి. సౌందర్యోపాసనా మయమైన నా బ్రతుకు అందానికే దూరమైంది. నా ప్రభుషత్వసంపద, ఉత్కృష్ట సౌందర్య స్వరూపయైన యోషారత్న ముపదముమ్రోల సమర్పింప తెలుచుకొన్న నా తపస్సు నిర్ణలఘామిలో నూయి త్రవ్వినట్లయినవి. సర్వకళాస్వరూపమైనటువంటి నా హృదయం చివికిపోయింది.

‘ “కుంచెకొసల్ విచిత్రలతగూర్చి, మనోహరవర్ణభంగి మూర్తించి, షరీ మశావృత శరీరరుచుల్ పొదివించి కంఠమున్ | పంచమరాగ గీతికల పల్కితి, తేనెలు వాకలూర,మా | ధ్వ్యించిత దివ్యసుందర సుధామయభావములల్లునెట్టుచున్”

‘ఆ భావం భావమాత్రమే అయింది. అట్లాంటి సందర్భములో నీ అదృష్టం గమనించుకో. నీ హృదయాశయమైన బాలికామణికై ఎదురు చూడవచ్చును. నువ్వే ధైర్యంగా మగవాడివై తే మహాత్మాగాంధీగారు ఉపదేశమిచ్చినట్లు విధవా వివాహం చేసికొని ఉండువు. విగత భర్తృకలైన బాలలు విద్యాసంపన్నులు సుందరీ మణులు పెక్కుమంది వున్నారు. నీకు ధైర్యములేదు. సరేనయ్యా! ఎల్లావచ్చిందో సంబంధరూపంగా వరంలా ఒక బాలిక, విద్యాస్వరూప, కళాకోవిద, అద్భుత సౌందర్యమూర్తి! నువ్వు అదృష్టవంతుడవు.

‘ఆలోచించక సంబంధం ఒప్పించు. నేనే దగ్గరఉంటే! చాలా బాగుండేది.

‘‘షెల్లీ’’ ఏకోర్కెకై సంఘ బహిష్కారం పొందాడో ‘క్రిట్సు’ ఏ అందరాని ఫలంకై ఆశించి ఆశించి లోకాంతరాలు చేరాడో, ‘డాన్లీ’ ఏ ఉత్కృష్ట భావంతో ఆనందమయమైన కవిత్వం సృష్టించాడో, ‘కొజెట్లీ’ ఏ దివ్యపథములో వసించి భగ్నమైన ఆ బ్రతుకులో తనగీతికాసుకుచ్చుము బలియిచ్చినాడో, ఆ మహాప్రణయము నీకు వరమైతే ‘హామెట్టు’ లా ‘అవునా కాదా?’ అన్న సంశయంలో పడబోకు.

‘సరే. నేనూ రెక్కలుకట్టుకుని మా రాణీగారితో వస్తున్నా. ఒదిలివుండడం కష్టం గనక బాబయ్యగారి అనుమతిమీద వచ్చి, పెళ్ళి తంతులన్నీ నడిపిస్తాం. సూరీడు, కన్నతల్లి పిల్లకాయలు నువ్వు వచ్చావని మురిసి మురిసి విరిసిపోతారు.

నేను నీయొక్కే! పరం.

౯

రాయ బారం

డిప్యూటీ కలెక్టరుగారు, తహసీల్దారుగారు, రాజమహేంద్రవరములోని పెద్ద వకీళ్లు, చెన్నపట్టణమునుండి జమీందారుగారి మేనల్లుడు ఆనందరావుగారు, పదిమందిన్నీ కిటకిటలాడుచు నవ్వుకర్లతో చాకర్లతో, ఒక్కసారిగా సుబ్బారాయుడుగారి ఇంటికి వచ్చినారు. సుబ్బారాయుడుగారు, చుట్టములకని వేరే కట్టి యుంచిన మేడ హాలులో పడకకుర్చీలమీద, మేము కుర్చీలమీద, దిండ్లకుర్చీలమీద నందలు నధివసించినారు. కొత్తపేట డిప్యూటీ తహసీల్దారుగారు ‘సుబ్బారాయుడుగారూ! కలెక్టరుగారు, తహసీల్దారుగారు, వీరందరూ తమతో ముఖ్యమైన పని వుండి వచ్చారు. తమ రది కాదనక నిర్వర్తించడం మా కంఠరికీ చాల సంతోషప్రదమైన సంగతిండి.’

సుబ్బా :—చిత్తం. తమరు సెలవిస్తే నేను కాదనేనాణ్ణి ఎప్పుడూ కాదండి.

డి. కలె :—తొందరపడి మాట యాయకండి. మాటయిస్తే మేము నుటి వదలం.

సుబ్బా :—చిత్తం.

తహ :—సెలవియ్యండి ఆనందరావుగారూ! వారు జమీందారుగారి మేనల్లుడు గారు, చెన్నపట్నంలో పెద్ద న్యాయవాదులు.

సుబ్బా :—చిత్తం, నే నెరుగుదునండి.

ఆనం :—శ్రీరామమూర్తిగారు మాకు పూర్వస్నేహితులు. మా కెప్పుడు అప్పీక్ష పంపిస్తూనే ఉంటారు. వారు పట్నం వస్తే నన్ను చూడకుండా వెళ్ళరు.

శ్రీరా :—ఆనందరావుగారు నేనూలా కాలేజీలో ఒక్కసారే చదువుకున్నాం. ఇన్నాళ్ళకు వారు మా యింటికి విచ్చేసి, మా ఆతిథ్యం అంగీకరించే భాగ్యం మాకు కలిగింది.

డి. త :—అలా అనకండి. మందర మా యింటిలో ఏర్పాటులన్నీ అయినాయి. వారు మీ యింటికి రావడానికి చాలా అభ్యంతరాలున్నాయండో శ్రీరామ మూర్తిగారు !

ఇంతలో ఊరిలోని పెద్దలు నలుగురు నాహూతులయివచ్చి. యథోచితాసన ముల నధివసించిరి.

ఆనం :—మా మామయ్యగారు, వారి ద్వితీయ పుత్రులకు తమ ద్వితీయ పుత్రులకిచ్చి వివాహంచేయ సంకల్పించుకుని మమ్ముల నంజరిని తమ ప్రార్థించుటకై పంపినారు. తమరు ఆమోదించవలెనని మేమంతా కోరుతున్నాము. వారి కోర్కెను పాలించవలసిందని మనవి.

సుబ్బా :—చిత్తం ! ఎంతమాట ! వారు జమిందారులు. మేము సామాన్య గృహస్థులం. ఆ గర్భశ్రీమంతుల స్థితి నా కుజ్ఞునికి ఇస్తామని విారయితే అనుగ్రహించినా నేను చూస్తూ చూస్తూ ఎలా సాహసించను !

ఆనం :—తమరలా వెలవీయకండి. భాగ్యభోగ్యాలకేమి ? వారి కున్నది వారికుంది. మీకున్నది మీకుంది.

డి. త :—వేరొక్కటి బోసంగాని మీరు మాత్రం తప్పకవారా ? మీ విశ్వర్యం ఏ జమిందారికీ తీసిపోతుంది ?

సుబ్బా :—తమ రదొకటి పెట్టకండి. మా విశ్వర్యమెంత ? మే మెంత ? ఏదో అన్నవస్త్రాదులకు లోపంలేకుండా గుట్టుగా కాలక్షేపంచేయడం తప్ప నేనంతటివాణ్ణికాను. అందులో జమిందారీసంబంధాలకు తూగేతాహత్తు ఎంతటి సంసారికయినా ఉండదు. అందుకనే పెద్దలు 'సమయోరేవ భోభతే' అన్నారు.

డి. కల :—మీరు సమానులు కారంటే మేమంతా తెలివివూలినవాళ్ళ మవుతామే కాని ఇతర మేమీ లేదు. ఈ వినయసంపద మిమ్ముల్ని సమానులనేకాదు - అధికులనూ చేస్తూఉంది. ఆ మాటంటే మల్లామీ మొదటి ఆక్షేపణే సిద్ధిస్తుంది కాబోలు ? భేరి జోగ్గొట్టడమేగాని మేము మీకు మాటలు చెప్పలేము. వారు జమిందారులనే సందేహం మీకు సుతరామూ అక్కరలేదు. వారి యోగ్యతా, ప్రజారాధనతత్పరతా మీరైనా ఎరిగిందికాదు. అనవలసి అంటారేకాని, జమిందారుగారు ఏలాగైనా మీవంటి సంపన్నగృహస్థులతో, వియ్యమందాలని కుకూళులపడుతున్నాడు. మేమంతా అందుకు ప్రేరకులం, అనుమోదకులం. మీరు మా మాట తీసివేయరని ఆశిపడివచ్చాం.

అంతలో నా యూరి కరణము వెంకటరాజుగా రందుకొని, 'సుబ్బారాయుడు బావగారు! మీరు సందేహించకండి. మీ పుభయులకు సర్వవిధాలా తగివుంటుండి సంబంధం. బంధుకోటి కందరికీగూడా వాంఛనీయమైనది కూడాను. జమిందారుగా రనగా రత్నాకరుడివంటినారు. ఆ శ్రీమహాలక్ష్మి మీఅబ్బాయిని వెదకికొంటూ వస్తే కాలాడ్డి అతితాకడం చేయకండి బావగారు. కలెక్టరుగారు తాసిల్దారుగారు కూడా యింతగా చెపుతూంటే మీరు వెనకాడకండి' అన్నారు. సుబ్బారాయుడుగారి కీ యనుకోధ పరంపరలో ఏమి చేయడానికి తోచక, 'నేను వారి మాట తీసి నేయాలని కొడు. అల్లుడనని జంకుతున్నాను' అనుచు పుత్రునివంక నొకచూపు సారించిరి.

ఇంతలో మరల తహసీల్దారుగారు దొరక బుచ్చుకొని 'మీరు అల్పులో, అధి కులో ఆ విషయం మాకు వదలి పెట్టండి. విశ్వలాపురం జమిందారుగారు పేరుకే గాని ఆచారవ్యవహారాల్లో జమిందారులు కొరు. కాబట్టి వారితో యెత్తులెత్తలే మనే సంశయం మీ కక్కటలేదు. అయినా మీరు పుచ్చుకొనేవారేగాని, యిచ్చే వారు కానప్పుడు మీ కా భయ మక్కరలేదు.' అన్నారు.

సుబ్బా :—చిత్తం, పుచ్చుకోవడానికి కూడా అర్హత వుండాలి. వారు యేనుకులను గుఱ్ఱాల్ని దాసదాసీజనాన్ని యిస్తే వాటిని భరించడానికి కూడా శక్తి వుండదు మావంటివాళ్ళకు.

నంక :—ఈ పేదరుపులకేమిగానండి, బావగారు తల యెగర వేయండి. 'నేను అక్క గారికి చెప్పివస్తాను. రావోయి. అల్లుడూ

అంటూ శ్రీరామమూర్తితో ఆయన బానకమ్మగారికడ కేగెను. ఇచట సుబ్బారాయుడుగా రేమియు పాలుపోవక, 'తమవంటి వారందఱూ యీ స్వల్పకార్యమిద నాయింటికి దయచేయడం, నేను తమ ఆజ్ఞకు అంజాయించడం నాకెంతో కష్టంగా వుంది. జమిందారుగారు మా కుఱ్ఱవానికి తమ అమ్మాయి నిస్తా మనడం ఒక యెత్తూ, దిగ్గంతులవంటి తమరందఱూ, ఆనాడు సప్తర్షులు హిమవంతుడి దగ్గరకు వెళ్ళినట్టుగా రాయబారం రావడం ఒక యెత్తున్నూ. ఇంతకూ, విధిసృజన వాళ్ళిద్దరికీ రాసి పెట్టివుండడంవల్ల నే మీవంటినారు పూనుకోవడం కలిగింది' అంటూ ఉపచారవాక్యాలు చెప్పచుండగా వెంకటరాజుగారు తిరిగివచ్చి, వియ్యపురాలితో బెండ్లికొడుకుతోగూడ మాటలాడి వచ్చి తననియు, వారందఱకు నంగీకార మేననియు చెప్పి 'ఏమంటున్నారు, మా బావగారు? ఇక నెలాగూ యిది తప్పేదిగాదండోయి, మెడలు విటిచి అంటగట్టటమే గాని' అనుచు మేలమాడిరి.

సుబ్బా :—తథాస్తు. కానివ్వండి. ఉభయత్ర పెద్దలూ, మీ అంచటి మాటకు నేను మాత్రం ఎదురుచెప్పతానా.

అన్నంతలో అంచలుచు 'చుద్దం, చుద్దం' అనుచు మందహాసము లొనర్చిరి. ఇంటనే సీతారామంజ నేయ సోమయాజినాకొక యాశీర్వచన పసస నారంభింప, సభలో నున్న తక్కిన బ్రాహ్మణోత్తము లందుకొనిరి.

పిమ్మట వెంకట్రాజుగారు, డివ్యూటీకలెక్టరుగారితో: 'చిత్తం, యిక నే మున్నది తరవాయి? నుంచిరోజు మాచి మనవాళ్ళు రాజమండ్రికి ముహూర్త నిశ్చయం కొరకు వెళ్ళిరమ్మని నెలవాండి' అనియెను.

క్రీనివాసరావుగారంతట 'మరేమిటంటే, మళ్ళా యెప్పుడో చూడడం మెంగుకు? ఉండవలసిన సిద్ధాంతులందరు ఇక్కడనే వున్నారగా విచారించండి 'శుభస్య శీఘ్ర' మృన్నారు. మొన్న నారాయణరావుగారు రాజమండ్రి వచ్చినప్పుడు, నేను పుట్టిన తారీఖు అడిగితే, పెట్టెలోంచి, మరేమిటంటే, జాతకచక్రం తీసియిచ్చారు. జాతకం చాలా బాగుందన్నాడు మా సిద్ధాంతిగారు. అమ్మాయి జాతకానికి కూడా చాలా బాగా సరిపోయిందన్నాడు. రెండు జాతకాల్ని బట్టి ముహూర్తం రహితం చేయించడం ఉత్తమం. ఏమండీ సిద్ధాంతిగారూ !

సిద్ధాంతి :—చిత్తం ! అది తమతో మనవిచేయకుండా నేను చూశానండి. రేపు నైశాఖమాసంలోనే ఉంది. సర్వోత్కృష్టమైన ముహూర్తం. సప్తమసద్ధి, గురుశుక్రబలం బాగుంది. కుజుడు ఏ విధంగానున్నా దోషకారి కాలేదు; అన్ని బలాలు బాగున్నాయి అండి ! చాలా జయప్రదంగా వివాహం జరుగుతుంది. దాంపత్యం దివ్యంగా ఉంటుంది.

అనంద :—తమది పెద్దపూర్వయ్యగారి మతమా, చిన్న పూర్వయ్యగారి మతమా అండి?

సిద్ధాంతి :—అయ్యా ! నేనుమాత్రం చిన్న పూర్వయ్యగారిని పూర్తిగా అనుసరిస్తాను. ఏవంటారా, శాస్త్రంలో ఏవున్నా దృక్పథం లేకపోతే నిజమైన ఉపయోగం లేదండి !.

మృత్యుంజయరావను నొక రాజమహేంద్రవరపు న్యాయవాది:—అయ్యా, దృక్పథం అనేది పాశ్చాత్యులు దూరదర్శినీ యంత్రాలు చూసి వ్రాసిన వ్రాతల్ని బట్టే కదా? ఇప్పటికింకా 'హేపీరియానని' 'ప్లూటో' అనీ కొత్త కొత్తగ్రహాల్ని కనిపెట్టుతున్నా మంటారు. కొన్ని కొన్ని మార్పులకు శాస్త్రీయమైన జవాబు కన్పించదాయెను. మనవాళ్ళు, అంటే మహాబుఘలు ఆతీంద్రియ దృష్టితో మాచి ఏర్పరిచిన లెక్కలన్నీ మార్చి, ఇప్పుడు దృక్పథాంతం కావాలిఅంటారు. చివరికి ఈ దృక్పథాంతం నిలవకుండా ఎగిరిపోయే రోజు వచ్చినదాకా ఈ సిద్ధాంతాన్ని విడవరు కాబోలు.

తహశీల్ :—అది కాదండి. నేనూ కాస్త ఈమధ్య జ్యోతిషం నేర్చుకోవడం ప్రారంభించాను. మనవాళ్ళు ఏర్పరిచిన లెక్కలున్నాయి మాశారూ, దృక్పథాంతం రూపకంగా సరిమాడమనే నెలవిచ్చారు. అల్లా చేయకుండా ఆచారం అనీ సంప్రదాయం అనీ ఆమాటలకు నిజమైన అర్థం గ్రహించకుండా ఒకటే పంథామరీ, గుడ్డెద్దు చేనిలో బడ్డట్టు.

మృత్యుంజయ :—చిత్తం. తమరు నెలవిచ్చినది నిజమే మరి. కాలాన్ని బట్టి మనం ఆకాశపటంలో ఏమి గమనించాలో, భూమిమీద నాటినిబట్టి ఏం మార్పులు

వస్తున్నామో అన్నీ మాసుకుంటూ ఉండక్కరలేకుండా, గానుగయెద్దు లాగ తిరగాలి, అని సిద్ధాంతశాస్త్రాలు ఘోషించవండి. పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలు రోజుకోమాటు మారుతో వుంటాయి ఎందుచేత? అసలు సిద్ధాంతజ్ఞానానికి ప్రాతిపదికమై నిజం గోచరంచేసుకోకుండా ప్రత్యక్షప్రమాణమనే మాయావాదానికి దాసులై నిజాన్ని రోజుకోసారి, నిమిషానికోసారి మార్పుకోవడం వున్నదే, అది తప్పని నా మనవి. మనవాళ్లు ఆ అసలు నిజమైన తత్వం పారలౌకికదృష్టిచేత తెలిసికొని, మార్గములు మనకు ఏర్పరిచారు. వాటిలో మనకు కావలసినవి తీసికొని తిక్కినవానిని తీసివేస్తే ఎట్లాగండి?

శ్రీని :—మీరంతా సిద్ధాంతులు. మేము కొన్ని సంగతులు తెలిసికోవాలని వుంది. ఇప్పుడు గ్రహాలకి కారకత్వాలు కొన్ని యిచ్చారు. రాసులకు వేరువేరు భావాలు నిరూపించారు. అల్లా యివ్వడానికి తగిన ఆధారం ఏమిటి? శుక్రుడు స్త్రీగ్రహం అని మీరంటారు. పురాణాల్లో శుక్రుడు పురుషుడుకదా. చంద్రుడు అంతే. మరెమిటంటే, ఇది అంతా నాకో విచిత్రం క్రింద ఉంటుందండి.

డిప్యూటీ కలెక్టరు :—అయ్యా శ్రీనివాసరావుగారు! వచ్చినపని పూర్తిచేసి మీ సిద్ధాంత చర్చలు ప్రారంభిస్తే బాగుంటుందేమో?

అనం :—అదే నా మనవి.

సుబ్బా :—మా సిద్ధాంతిగారికి కబురు పంపాను.

శ్రీరా :—భోజనానికి ఇంటికి వస్తారట, గోపాలపురం వెళ్ళారట.

సుబ్బా :—సరి, ఇక నేమి? తమరందరూ ఈపూట నా ఆతిథ్యం స్వీకరించి నన్ను కృతార్థుణ్ణి చెయ్యాలి. ఎన్నడూ రానివారు యీ నిమిత్తాన వయచేశారు.

డి|| త|| 'నేనందరికీ ప్రయత్నం చేయించాను. తుమించండి' అనుటయు సుమ్మారాయుడుగారికడ వారందఱు సెలవు తీసికొని డిప్యూటీ తిథాసీలుదారుగారింటికి వెడలిపోయినారు.

దేశాంతర్గతుడు

రామచంద్రరావు. కాకినాడనుండి రంగూరు వెళ్ళినాడని తెలిసి, సుబ్బారాయుడిగారి యింట్లో అందరు కంగారుపడిరి. సూర్యకాంతమ్మగారు, జానకమ్మగారును కళ్ళనీరు నింపుకొనుచు వాపోవజొచ్చిరి. సుబ్బారాయుడుగారు లోనికి వెళ్ళి నాలుగుచివాట్లు పెట్టిరి. ఆ రోజుననే జయలుదేరి లక్ష్మీపతియు, నారాయణరావును కాకినాడ వెళ్ళినారు.

కాకినాడలో రామచంద్రరావు సంగతి యంతయు జేటతెల్లమయ్యను.

రామచంద్రరావు సూర్యకాంతమ్మ భర్త. ఇంటరు పరీక్షలో గృతార్థుడు కాలేకపోయినట్లు వార్తాపత్రికలలో బ్రచురింపబడుటయు, రామచంద్రునకు మతి

పోయినది. రామచంద్రుడు భౌతికశాస్త్రాదులలో నుద్దండుడు. అతనికి ఇంగ్లీషు భాష మాత్రము కొంచెము దూరపుజుట్టమైనది. పదార్థ విజ్ఞాన, రసాయన, వృక్ష శాస్త్రములలో గ్రమముగా దొంబది, యెనుబదియాలు నెనుబదియొక్క గుణము లాతడు సంపాదించెను. ఇంగ్లీషులో నూటికి ముప్పదిమాత్రమే వచ్చినవట. తెలు గంత యన్యాయముగాలేదు. నలుబదియైదు గుణములు వచ్చినవి. కాబటి తప్పిపోయినను, మొదటితిరగతి గుణములు వచ్చినవి. ఒక భాగమున నే కృతార్థుడైనాడు.

నారాయణరావు కొత్తపేటలో వినినప్పడే శాస్త్రపాఠములలో మొదటి గుణములు సముపార్జించి ఇంగ్లీషుభాషలో దప్పిపోవునని యనుమానించి లక్షీపతి కది వెల్లడించినాడు. తుదకట్టే యయినది.

రామంద్రరావు తండ్రికొక యుత్తరము వ్రాసి పెట్టి యొసెనెక్కినాడు.

‘శ్రీ బాబయ్యగారి పాదాలకు వందనాలు. మనదేశంలో నిజమైన విద్యా దీక్షకు తావులేదు. మనదేశంలో చదువుఅంతా సుమాస్తాలను తయారుచేసే చదువు. దానికితగిన విషయప్రణాళికే ఏర్పరచారు పరీక్షలకు. ఇంగ్లీషులో వార్కులు వచ్చి తీరాలి అని నిబంధన ఉండడంయొక్క ఉద్దేశం అది. నేను ఇంగ్లీషుపరీక్షలో నెగ్గవలసివస్తే శాస్త్రజ్ఞానానికి నీళ్ళు వదలుకోవాలి. ఈ మీ తనయుని పరిశ్రమకు పాశ్చాత్యదేశాల్లో వచ్చిన ఖ్యాతి మీ రెరిగే ఉన్నారు. మీకు నన్ను పాశ్చాత్య దేశం పంపడానికి ఇష్టము లేదాయెను. కనక మీ పెట్టే మారుతాళంలోతీసి, అందులోఉన్న అయిదువందల రూపాయలనోట్లు తీసికొని ఓడనెక్కాను. ఈ దొంగతనానికి తుమించండి. నేను ఎల్లాగో అల్లాగు అమెరికా చేరుకుంటాను. అమెరికా హార్వర్డులో చదువుతాను. అక్కడకు తాము ధనము పంపిస్తే అద్భుతవంతుణ్ణి. లేకపోతే అక్కడ కాయకష్టపడి ఎల్లాగో సంపాదించుకొని చదువు పూర్తి చేసుకుంటా. నేను ఈ జరిగిన విషయం అంతా చాలా జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చెసినదే. శ్రీ అమ్మగారి పాదాలకు ఆమె నిద్రపోయిందగా నిన్నరాత్రే నమస్కరించాను. మీ యిరువురి ఆశీర్వాచనం నాకుంటే లోకాలు జయించగల్గును.

నమస్కారం

విధేయుడు మీ కుమారుడు,

రామచంద్రం

ఈ యుత్తరం చదువుకొనునప్పుడు మరల కనులలో నిగుతిగిగినది భీమరాజు గారికి. తల్లి మూల బంధుకొని యతికరుణముగా నేడ్చుచునే యున్నది

అప్పుడు నారాయణరావు, లక్షీపతి, భీమరాజుగారు లోనికిబోయి యామె నోదార్పబూనిరి.

నారా:—అత్తయ్యగారు! ఏమిటి మీరల్లా అభ్యర్థ్యపడతారు! పట్టునానంబో

ఉన్నారు. ప్రపంచంసంగతి చూస్తున్నారు. సరోజినీదేవిగారివంట ఉత్తమ

స్త్రీల యుపన్యాసాలకు వెళ్ళి వింటున్నారు. ఆంధ్రమహిళాసంఘంలో మీరు వేరుపొందిన సభ్యురాలుగా ఉన్నారు. ఎంతమంది మనదేశములో యీనాడు పాశ్చాత్యదేశాలకిపోయి అత్యుత్తమ విద్యల నేర్చుకోవడం లేదు. మీరు పరమాత్ములు. మీ అంతట మీరే 'నాయనా పాశ్చాత్యదేశాలకు వెళ్ళ వలసివుంటే వెళ్ళిరా' అనవలసింది.

లక్ష్మీ :—సిన్ని గారూ! అక్కడకు వెళ్ళి లోకప్రఖ్యాతి సముపార్జించటానికి నోచు కొన్నాడు, మా తమ్ముడు!

భీమ :—(భార్య దుఃఖంవల్ల ఎక్కడలేని ధైర్యములిగి) సరే, మీటింగు ముందరి మాటలూ ధైర్యమూ, కష్టం కలిగినప్పుడే అక్కటకు రావాలి. ఎందుకు ఏడ్చు? ధైర్యంతో వెళ్ళాడు. శౌర్యంతో వస్తాడు!

రామచంద్రరావు తల్లి దుర్గమాంబగారు లేచి 'నాయనా నారాయణరావు, బాబూ లక్ష్మీపతీ! ఏం చెయ్యను. ఒక్కడే కొడుకు, ఒక్కటే కాన్పు. అడ దాన్ని కబుర్లకయినా అక్కరకు రాను. నా శక్తిస్వభావం అంతే! ఏం చెయ్యను? నాతో రెండునెల్ల నుంచి వాదిస్తున్నాడు. నేనన్నాను, చదువుకోసము పాశ్చాత్య దేశాలకు వెళ్ళాలా! గాంధీగారు 'పాశ్చాత్యవిద్య అత్కవికాసాన్ని చంపుతుంది. రామచంద్రరావువంటివాడు పాశ్చాత్యవిద్య లేకపోతే ఇంకను వేయిరెట్లు మహా ఋషి అవును.' అని చెప్పలేదా? అని నేను వాదించాను. వాడు 'నువ్వు చెప్పిం దంతా నిజం, అమ్మా! కాని మనం శాస్త్రప్రపరిశోధనలలో నూతన విషయం కని పెట్టితే, ఇంగ్లీషువిద్యలో పెద్దపట్టా పొందితేనేగాని, ఆ సంగతి లోకం ఒప్పుకోదు. కాబట్టి నేను జర్మనీకో లేక అమెరికాకో వెళితాను' అంటూవుండేవాడు.

భీమ :—నుండు క రవ్యం ఆలోచించకుండా ఇలా అన్నాను, అలా అన్నాను అని కూర్చుంటే విమిలాభం?

అందఱుకలిసి వారి మేడయింటిలో మధ్య 'హాలులో' కూర్చుండినారు.

బుద్ధవరపు భీమరాజుగారు పూర్వకాలమునుండియు కాకినాడలో వర్తకము చేసి ధనకులైన పెద్దకుటుంబములవారిలో నొక కుటుంబమునకు పెద్ద. ఆయన వర్త కమునకు, తాకికమునకు వీలయిన చదువుమాత్రమే చదువుకొన్నారు. కాని కుచేరు నకు వన్నెదిద్దు వ్యాపారపు సరళి, సులువులు, చాకచక్యము, వ్యాపార యుద్ధనీతి సరిపూర్ణముగా నెఱిగిన బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠి. పట్టణములోనివారెల్ల వారి కుటుంబమును బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠులనే పిలుచుచుండురు.

ఆయనకు లేకలేక రామచంద్రరావు విపరీత మేధాసంపదతో జన్మించినాడు. అతనికి వర్తకమున నైపుణ్యము. దానికి తగినట్లు భీమరాజుగారికి వ్యాపారములో నష్టము తర్వాత నష్టమువచ్చి, మాడులక్షలన్నర రూపాయలు మట్టిపాలయినవి. అప్పు టినుండియు, మంచి గడుసరియైన భీమరాజుగారు వర్తకం, ఎరుమతి దిగుమ తులు మానివేసి, చేతికందినంతమట్టుకు ధనము సేకరించుకొని ఇంపీరియల్

బ్యాంకులో రెండు లక్షల యిరువదివేలు నిలువచేసి, ఆ వడ్డీవల్ల వచ్చిన ధనముతో సుఖముగా గాలక్షేపము చేయుచున్నారు. ఆయనకు భూములన్న నమ్మకములేదు. స్వసౌఖ్యము కొరకు, కంపెనీ దొరలకు 'సప్లయి' కొరకు, మామిడి మున్నగు ఫలవృక్షములు గల తోటనొకటి పిఠాపురం దగ్గర సంపాదించినారు.

అట్టి భీమరాజుగారి యేక పుత్రునకు నాల్గువేలరూపాయల కట్నము, రెండు వేలరూపాయలు లాంఛనములతో నారాయణరావు నాల్గవ చెల్లెలినిచ్చి వివాహ మొనర్చినారు. సుబ్బారాయుడుగారన్న భీమరాజుగారికి గౌరవము, భీమరాజుగారన్న సుబ్బారాయుడుగారికి గౌరవము.

నారాయణరావు, లక్ష్మీపతి, భీమరాజుగారలలోంచి రంగూనులో భీమరాజుగారి స్నేహితున కొకనికి తంతివార్త నిచ్చిరి.

తన కుమారుడు పాశ్చాత్య దేశములకువళ్ళి ప్రఖ్యాతి గడించుట భీమరాజుగారికి సంతోషమే, కాని తనకు గావలసినంత యున్నది. వట్టి పేరు ప్రతిష్ఠలవలన కలుగు లాభమేమి? ఒక్కడే కుమారుడు, కానిదేశాల నుండుట, అక్కడ బాలుని కనిపెట్టి చూచుదిక్కెవ్వరు లేకపోవుట, కొంచెము జబ్బుచేసిన తల్లిదండ్రులరచేత బ్రాణము లుంచుకొనువారే. ఆ దూరదేశములు కుజ్జవానికి పడునా? ఎట్టిచదువో? వాడు ఎన్ని ఇబ్బందులుపడునో? చలి ఎక్కువ. తిండివేటు. అన్నిటికన్న పాశ్చాత్యదేశ వనితలు పాల్పడని వై పరీత్యమేదికలదు? భీమరాజు గారీ ధయములు మన బావమరుదుల జేవిలో కంఠాన గద్దదికతో నేకరువు పెట్టినారు.

నారాయణరావునకు గుండె గుబిల్లుమన్నది. పాశ్చాత్యదేశముల కేగిన యువకులెందరో తెల్లని మేనులకు వలచి, దిగ్భ్రమనొంది, హృదయములు ఆశ్చర్యకాంతల పాదములకడ ధారపోసికొనినారు. అట్టివారికి ఇంటికడ భార్య బానిసవలె, రాక్షసివలె కన్పించును. ఎంతమంది భారతీయులు దీపముకడ శలభములవలె నశించి పోయినారుకాదు? రామచంద్రుడు చిన్నవాడు, డబ్బుకలవాడు. సంస్థారహీనలు, పురుషుల వలపింప నేర్చిన మాయలాడులునగు తుచ్చవనితలు వేలకువేలు పాశ్చాత్యదేశమున గలరని యాతని నమ్మకము. వారివలలలో భారతీయ యువకులెందరో చిక్కినారు. భగవంతుడెట్టి విపరీతముల నొనరింప నున్నాడో యని లక్ష్మీపతి చెవిలో నూదినాడు.

ఆ రాత్రియంతయు బావమరదు లిరువురు గాఢాలోచనలో నిదుర నెలుగరు. లక్ష్మీ :—నీకు చాలా ధయమురా బావా! మానవప్రకృతి యెల్లప్పుడు కుటలముగా సంచరిస్తుందనా నీభావము?

నారా :—కాదోయి! స్థానబలము మనం ముఖ్యంగా గమనించవలసిన విషయం. స్థానబలిమివంటిదే స్థానవైపరీత్యమున్నా.

లక్ష్మీ :—సరే. నువ్వు ఒక్కడవు మదరాసులో ఉంటున్నావుకదా, మదరాసులో

కుజ్జవాళ్ళు పాడవ్వాలంటే ఎన్ని మార్గాలు లేవు ? మనవారెవ్వరూ అక్కడ లేరు. అయినా ఎందుకునువ్వు తగలబడి పోలేదురా మఱి ?

నారా :—నీ నాదన నాకు అన్తమైందోయి. ఒకటిచూడు. భరతదేశంలో ప్రతివ్యాపారంలో ముఖ్యజీవితాదర్శమైన సత్యమును సాగ్యమైనంత వరకు మరచిపోకుండా గమనించేటట్లుగా మన్ని మన పూర్వనాగరికత తయారుచేసింది. ఆ నాగరికతయే ఈనాటికిన్నీ ఏదో రకంగా ఏదో రూపంగా సర్వత్రా వ్యాపించిఉంది. అట్టి సంప్రదాయబలమే మన్ని ఇక్కడ కాపాడుతోంది.

లక్ష్మీ :—సరే అదీ ఒప్పుకుంటాను. అయితే, నువ్వు పాశ్చాత్యదేశం వెళ్ళేవాళ్ళ సంగతి జాగ్రతగా ఆలోచించు. నాళ్ళలో మూడూరకాల మనుష్యులు. ఉబ్బండి, పాశ్చాత్య నాగరికత అనుభవిద్దామని, చదువుపనిమీదో ఆరోగ్యం వంకమీదో లేకపోతే స్వతంత్ర ప్రభువులైన మహారాజులలాగ సరదాగానో వెళ్ళేవాళ్ళు మొదటిరకం.

నారా :—అవును బావా ! అటువంటివాళ్ళు వెళ్లి చేసేపని ఏముంది ? మనదేశంలో ధనం తీసుకుని వెళ్లి అక్కడ తగలబెట్టడమే ! మనదేశం వీధిదేశం, పాశ్చాత్య దేశాలు భాగ్యవంతములైనవి. అందులో ఇంగ్లండు, ఫ్రాన్సు అమెరికాలు మఱిసి. వారికి విషయసౌఖ్యమే ఆదర్శం. అంగుకోసం ఎన్ని చిత్రాలో సృజించుకొన్నారు. పాట్లకోసం పది ఖర్చు చేసేచోట వేయి ఖర్చు. కాని పాశ్చాత్యులు మనదేశం వస్తే మనదేశంలో అన్నీ వెళ్లి చివుక. వారికి మన దేశంలో ఖర్చు పంటికింద పొకచెక్క.

లక్ష్మీ :—అవును. ఇక రెండోరకం—ఉద్యోగం కోరి వీలయిన చదువుకొఱకు వెళ్ళేవాళ్ళు. ఇంగ్లాండులో చదువులన్నీ అట్లాంటివే. మూడోరకంవాళ్ళు పూర్ణమైన జ్ఞాన సముపార్జనమాత్రం కారణంగా పెట్టుకొని వెడ్డారు.

నారా :—అట్లాంటివాళ్ళు ఆ వ్యామోహంలోపడి పాడయిపోయి జ్ఞాన సముపార్జనోద్దేశం మఱచిపోవ రటోయి మఱి ? ఆ హాని ఎదురుగా అమ్మవారిలా నోరు తెరచుకొని లేదా ?

లక్ష్మీ :—అట్లా పాడయ్యేవాడికి నిజమయిన విద్యావ్యసనం లేదన్నమాటే !

నారా :—నువ్వు చెప్పిన కారణాలుగ్రహించక అనటముకాదు. నిజమే; కాస్త్రజ్ఞానం పూర్ణముగా సంగ్రహించుటే వ్రతంగా పెట్టుకొని వెళ్ళినవాడు ఉత్కృష్టజీవీ ! మన రామచంద్రుడు ఆవిధమైన తన్మయతలోనే ప్రయాణం సాగించాడు. పాశ్చాత్యదేశాలు వెళ్ళేవలసివస్తే చిన్నతనంలో వెళ్ళడమే మంచిదని ఎరుగుదును. కామశక్తి మాంచి యశావనంలోనే మనుష్యజీవితాన్ని కదల్చివేస్తూ వుంటుంది. ఆసమయంలో కామపరమైనమాయలకు మనుష్యుడు నిముషంలో లోబడిపోతాడు. చిన్నతనంలో కుర్రవాడు వాని దీక్షలోనే వికృతమైయుంటాడు. కాబట్టి వాడికి వాడివిద్యతప్ప వేరాలోచన

కించి త్తయినా పుట్టనిమాట నిశ్చయం. పైగా పరిపక్వమగుటకు సిద్ధమవుతూన్న అతనిహృదయానికి అపరిచితమయిన విషయాలన్నీ భయంకల్పించే నీచలు. వాటిని నిరోధించటానికి అతడుచేసే ప్రయత్నం కృత్రిమములేని సత్యహృదయంతో చేసేదే. అందుకనే చిన్నతనమే చాలా ఉత్తమం. కాని ఎంత చెప్పినా చెల్లాయి బాధపడుతుందని భయం నన్ను కదల్చివేస్తోంది బావా!

లక్ష్మి :—ఓయి వెళ్ళివాడా! యీ భయాలు నీబోటి ఉత్కృష్ట మానవునికి తగవురా!

౧౧

చిన్నవాడు

ఆరాత్రియంతయు నారాయణరావునకు నిద్రపట్టలేదు. సూర్యారావు కేటలో భీమరాజుగారి మేడమీద ఆగుబైబవేసిన మంచముమీద వెల్లకిలబడుండే నారాయణరావు అశ్వినీదేవతలు, బ్రహ్మహృదయము, అనారాధ, తుల, వృశ్చికము, శ్రువుడు, మొదలగు తారామండలమునంతయు జొచ్చి చూచు చూపులతో గమనించుచుండెను. నక్షత్రవిరాజితముగు నయ్యాకాశకాండపటములో పన చిన్ననాటి కోర్కెలన్నియు నాతనికి మూర్తములై గోచరించినవి. చిరుతకోర్కెలతో దేశాలు స్రుమ్మరదాసును గోరువాడు. పాశ్చాత్యదేశము లాతని మనోలోచనాలకు దన చుట్టముల గ్రామములరీతి దోచెడివి. సీమదేశములో రాణిగారు, రాజుగారుందురనియు, నచట నన్నియు బంగారపు మేడలనియు నాతే దూహించుకొనువాడు. రాజమహేంద్రవరమునకు దూరమై గోచరించు పాపికోండలనెనుక సీమదేశమని వాదించువాడు తోడి బాలురతో. పీఠులలో ఉబ్బులు, బేడికాసులు, పావలాలు రూపాయలు చిమ్మి యుండునని భావించెడివాడు.

సీమదేశములోని భాగములే జర్కనీ, ప్రాంసు, ఇటలీ మొదలగు దేశములని యెంచెడివాడు. ఆ చిన్ననాటి యూహాప్రపంచమంతయు నాను విన్న కథలలో నల్ల బిల్లిక గా నల్లుకొనిపోయి యుండునది. గాములవారి పుష్పకవిమానముమీద తా నధిప సించి ఏకాలమును దేశాటన చేయుటయే కోరువాడు. ఆనాటి కలలలో రాజకుమారిక రాక్షసులు, రాజులు, రాజ్యాలు కనబడ్డవి. తాను రాక్షసులను శుష్టముపై ప్వాది చేయుచునో, 'జయపరమేశ్వరా' యని తా దలంచుకొన్న చోటికి నాయువేగ మనోవేగములతో, దన్ను గొనిపోవు మంత్రపుబాంకోళ్ళపై నెగిరిపోవుచునో, తన తండ్రిగారి కథలలో రాజకుమారునివలె గత్తి పుచ్చుకొని రాక్షసుల మక్కపగించుచునో యుండువాడు. రాజకుమారికలను వివాహ మాడువాడు.

ఎనిమిదిసంవత్సరముల ప్రాయమునాడు, నారాయణరావు కలలలో 'దేశము' 'స్వరాజ్యము' వినబడ్డది. తెల్లవారు మనదేశములోని ధనము కొల్లగొనుచున్నారను భావములు చొచ్చి రా నారంభించినవి. బెంగాలులోని యువకులు చేయుచున్న వానికంటె భయంకరమైన బాంబులు తయారుచేసి భరతఖండముతెప్ప, మిగి

లిన దేశములను భస్మీకరణమునకు నొసంగి పాతనములను తీరేవచ్చులతో నాతని హృదయ మావేశ పూరితమైపోయినది. ఒకనాడతడు ముఖముమీద 'వంశమాతరం' అని వ్రాసికొని, తోడిబాలురకుగూడ వ్రాసి, పాతకాలకు వెళ్లి నాడట! ఆనాడతని తరగతి యుపాధ్యాయుడు, వీరినందరిని బిల్లుమీద నిలుచుండబెట్టి యావ్రాత కడిగివేసి కొన నాజ్ఞాపించెను. నారాయణరావు తిన్నురిదీయవలె నేగాని మొగముమీది వ్రాత జేటుపనన్నాడు. నారాయణుని తెలివి తేటలు, చివరచిధేయతలు, మాపసంపదయు నుపాధ్యాయులందఱి యనురాగమును జూటగొన్నను, ఆనాడు నారాయణరావు చచ్చు జవాబులచే నుపాధ్యాయునకు వెట్టియొత్తివోయినది. 'మొదట నోరుముయ్యి! తర్వాత మొఖమిది రాత చెరిపెయ్యి. లేకపోతే నీవీపు చితకకొడతా!' అన్నాడు ఉపాధ్యాయుడు.

'మీరున్న తెల్లవాళ్ళు స్నేహితులే! మాకు స్వరాజ్యం కావాలి. అందుకని నేను చెరపను. వీళ్ళెవ్వరూ చెరపరు' అని జేవురించిన మొగముతో బాలకుడు నారాయణరావు సింహదమనునివలె గర్జించినాడు.

ఉపాధ్యాయుడు తెల్లబోయినాడు. పేముబెత్తము దీసి గెండుబెబ్బలు వీపు మీద చురుక్కున జటచినాడు. నారాయణరావు చెంసున బిల్లుపెనుండి యురుకు టయు, నుపాధ్యాయుని చేతనుండి బెత్తము లాగుకొని, ముక్కలుముక్కలుగ విరిచి పొర వేయుటయు, గనుమూసి తెలుచునంతలో జరిగినది. బాలకులందరిలో పొడగ రియో, చక్కని దేశాసౌష్ఠ్యముగల నారాయణరావు మోమున నపుడు నలుగు నవూర్వతేజము గాంచి ఉపాధ్యాయులవారు భయకఠినితహృదయులై, మోము వెల్లనై పోవ, చూస్తూపోయినారు. బాలకులు భయాశ్చర్యములతో, ఏమిజరుగునోయని లేరిపార జూచుచుండిరి.

నారాయణరావు 'రండట్టా! వంశమాతరం' అని కేకవేసి వీధిలోనికి దారి దీయ, బాలకు లాతనిని ఎదురే 'వంశమాతరం'మని కేకలు వేయుచు వీధిని బడిరి.

ఆరాత్రి, సుబ్బారాయుడు గారు పుత్రుని విలిచి యంతయు చెలిసికొని కోప గించిరి. ఉపాధ్యాయుడు నారాయణరావును సమీపించి 'నాయనా నేను పిల్లలు గలవాణ్ణి. నీ కిట్టిపనులు సేయుట కెవరు బోధించాడో నాకు తెలియదు. నా ఉద్యోగ మూడవీకి వేస్తారు. తిండికి నుడ్డుకు దూనిమై ముద్దించెంబు చేతికి వస్తుందని నీళ్లు తిరుగు కళ్లు తుడుచుకొనుచు వక్కాణించినాడు. నారాయణరావును గనుల నీరు తిరిగినది. అప్పటినుంచి పాతకాలలో నాతడెప్పుడట్టి పను లొనరింపలేదు.

నారాయణరావు మొదటిఫారము చదువుచుండగా నైరోపీయ మహాసంగ్రామము ప్రచండోష్ణవాయువువలె విశ్వమెల్ల వీవదొడంగెను. నారాయణరావు లేత హృదయమున నాండ్లయులపై నపుడు జాలిపొడమినది. 'ఈనాడు వారికి రాజ్య వినాశము సంభవించి విపత్తు వచ్చినది. పాపము తెల్లవారి బాలకులందఱో తండ్రులులేని బాలకులైపోదురు. కాన, వారికి మనమంతో సహాయం చేయాలి'

అని వాదించాడు తోడిబాలురతో. సరే యన్నారవారు. చందాలు వసూలుచేసి, తాను తల్లిగారినడిగి పదిరూపాయలు చందా వేసి, మొత్తము పదు నేనురూకలు పెద్ద కలెక్టరుగారు కొత్తపేట మకాము వేసినప్పుడు నిర్భయముగా వారిని దర్శించి, 'యుద్ధమునకు మాబాలకుల చందా,' యని సమర్పించినాడు. ఆ గూంగోన్యోగి ఆశ్చర్యపూరితహృదయుడై ఈనూలుపోగు వేయి మడుంగులు శక్తిగల త్రావగునియు, ప్రభుత్వమువారి తరపున నాచిన్స బాలకునకు ననేక నమస్కారములర్పించుచున్నాననియు, నాంగ్ల సామ్రాజ్యమున కానాడుసంభవించిన యాపత్తునకు భారతీశేషము చూపు రాజభక్తి, యనన్యసామన్యమనియు, నట్టి భక్తికి నీ బాలకుడే నిదర్శనమనియు నిండుసభలో నుపన్యసింపుచు, తనకడునున్న 'బాంబ్' కవిశేఖరుని 'ఎలియా' వ్యాసముల గ్రంథము నారాయణరావునకు బహూకరించెను.

నారాయణరా వీయాలోచనలు తన్నలమిఁకొన, హాయిగా నిదురగూర్చు లక్ష్మీపతిని గమనించి, యేల యిల్లీతినికి సుఖనిద్ర పక్షేనని యాశ్చర్యము జెందినాడు. ఒకరికి గడ్డమగు విషయ మింకొకరిని గవంతైవ చలింపజేయును. ఒక్కరిని సంతోషముద్రమున నోలలాడించువిషయమే వేరొక్కరిని గుఱబజలదని ముంచును. వి సందర్భములోనైన హృదయ మావంతయు జెదరనీయని తాను, రామచంద్రరా యని ప్రయాణముచే నిట్లు కలత జెందుచుండ, లక్ష్మీపతి, తన మరదలి భిర్తి యిట్లు చేశములు తెగించిపోవుట కించుకైన జలింపక, గాటముగా నిగురించుచుండుట గాంచి, సృష్టిలో నొక్కొక్కరి ప్రకృతి యొక్కొక్కరీతి నుండునుగదా యని నారాయణరా వనుకొనెను. లక్ష్మీపతిని లేపుదామాయని యాతినికి గోక్కెజనించి నది. కాని పెంటనే మరల్చుకొనినాడు. వివిధములగు రంగులతో, విచిత్రములగు కలయికలతో మేళవింపై నిగూఢార్థపూరితముగు మానవ జీవితమంతయు జక్కని చిత్రలేఖనమేయని యాతడనుకొన్నాడు.

కావున నే, ప్రకృతిని ప్రాతిపదికగా, నాధారములముగ నొనర్చుకొని కళా సృష్టి చేయవలసివచ్చినది. ప్రకృతి ననుకరించుటయు నొక కళాసాంప్రదాయము గుట సంభవించినదని, యాతడూహించుకొన్నాడు. సర్వదా మన కనుల యెదుట నుండి, మనకు జిరపరిచితములగు వస్తువులే ఛాయాచిత్రముగుటతోడనే ఆనందము సమకూర్చుచున్నవని యాత డనుకొనెను.

ప్రక్కయంతయు జల్లబడిపోయి, హాయిగ జల్లగాలి వీచుచున్నను, నారాయణరావు తనకు నిదురపట్టుటలేదని వితర్కించుకొనినాడు. నిదురబోవునపుడు మనః ప్రవృత్తులవగిపోవునా? ఆతురతవలననో, యే గాఢాలోచనా తీవ్రతవలననో మెదడు పనిచేయుటచే నిదురబట్టకు కాజోలు? తన బావమరది ఖండాంతరములకు పోయి యశస్సు గణించివచ్చును. ఇందు విషాదకారణ మేమున్నది? సూర్యకాంత మన్న దనకు నెక్కుడు ప్రేమ. ఆ బాలకు గడ్డముకలుగు నేకార్యవైన దనకువిషాదము కలిగించును. కావున నే నేడు తానట్లు గజిబిజిపడిపోవుటకు గారణమైనది.

వివాహము

అహో! యీ నిర్మలాకాశమున మిరుమిట్లు గొలుపు నీ వేలకొలది తారలు నిశ్శబ్దగీతికలు పాడుకొనుచున్నవి. ఈ నిశ్చలత ధ్వనిపూరితమయ్యు నిశ్చలత యెట్లు యోను? ఈ నిశ్శబ్దరాగాన, నీ కీచురాళ్లు నిద్రలోని ఉచ్చాస్వనిశ్వాస స్వనములు, దొడ్డిలోని యావుల కదలికలు, నక్షత్రమండలమునుండి రాలిపడు నుల్కలు, దారినిబోవు బండిగంట, యుదయించు చంద్రకిరణము, నెటనుండియో వినవచ్చు బాలకుని యేడ్పు-నివయన్నియు, నెట్లు సమన్వయింపబడినవో! ఒక్క రాగము లోని స్వరకల్పనమైనవి.

నారాయణరావు హృదయమున నీయఖండ సృష్టిపై ప్రేమ పొంగి పొరలి పోయినది. ఆతడు భూమ్యాకాశముల నిండినట్లయినది. నీలగగనము, నిశ్చల తారకలు నాతనిలో లీనమైపోయినవి. తనకు బ్రాణవల్లభగా నిశ్చయింపబడిన శారదా దేవీస్వరూపమై ప్రకృతి తన్ను గొణిలించుకొన్నది.

శారదాదేవి నిరుపమాన సౌందర్యవతి. తా నెంత పుణ్యమొనర్చెనో యా బాలి కను భార్యగా బడయుటకు. ఆమెతో దా నోలచాడనున్న స్వర్గసౌఖ్యము లాతనికి గోచరించినది.

తన్ను జిరునవ్వుతో, దారానయనములతో, చంద్రకాంతి పుష్పములబోలు బుగ్గల సుడులతో జేరవచ్చు శారదలో లక్ష్మీపతిని, సూర్యకాంతమును, రామచంద్రుని విడివిడిగా జూచినాడు. వారలలో దనతల్లి గోచరించినది. అందఱు నొక్క సంశ్లేషంబున చంద్రబింబమై గగనకీర్తిపథముల నెటకొ లేలియాడుచు బోవు చున్నారు. తా నేరి యంకముపైననో శిరమువాల్చి, తలెలమై, హంసతూలికాస మమై, మెత్తనగు నా తొడలో కరగిపోయినాడు. ఆ తొడయే చంద్రబింబమైనది.

రెండుగంటలు లోనిహాలులోని గడియారము 'టంగు, టంగు' మని పాడినదొ నారాయణరావు నిదురలో మైమఱచినాడు.

౧౨

వివాహము

రాజమహేంద్రవరములో సమస్తవైభవములతో శ్రీ శారదా నారాయణ రావుల వివాహముహోత్సవము జరిగినది.

అప్పరిలో జమిందారుగారి మందిరములన్నియు గన్నుల నైకుంతముగ నలంకరించినారు. రోడ్లు తోటలు పండిళ్లు వేయించినారు. జమిందారుగారి మేడలకు నాతిమారాన రెండు మహా భవనములు మగ పెండ్లివారికి విడిద లేర్పరిచిరి. విడిది కడనుండి జమిందారుగారి మందిరములవరకు నొక పందిరి. విడిదలకడను జమిందారుగారి మేడలకడను, చాందినీలు, గులోబులు, అగరునూనెల గాజుదీపాల బుడ్లు, తీగల పండ్లగెలలు, మెరుపుల పాదరసపుబుడ్లు, బుట్టలు, పూలతోరణములు, కొబ్బరికాయల గెలలతో పందిళ్ళలంకరించినారు.

జమిందారుగారి విశాలభవనములో విశాల సభాస్థలమున వివాహ వేదిక నమర్చినారు. చిత్రాలంకార శోభితమై యా వేదిక దివ్యమై నలుగొంగుచున్నది. వివాహ సభామందిర మంతయు జట్టములచే, సభ్యులచే గ్రిక్కిరిసిపోయినది. న్యాయవాదులు, జిల్లాకలెక్టరు, జమిందారులు, జిల్లాజడ్జీ, పోలీసు సూపరింటెండెంటు, ఇంక న నేకులు ఉద్యోగులు, పురప్రముఖులు సభనలంకరించినారు. ఆంధ్రాది దేశములనుండి వేరెన్నికగన్న వారెల్లరు ఆనాడు సభాభవనమున గ్రిక్కిరిసి నారు. అందఱకు బహుపులు, దిండ్లు నమర్చినారు. పెండ్లి వారందఱు నొకయోడ సభివ సించినారు.

పొన్ను స్వామి నన్నాయి మేళము వచ్చినది. మంగళ వాయిద్యములు భోరు మనినవి. 'అయం మహూర్తస్సు మహూర్తోస్తు' అనుచు బుగోహితులు మంత్రములు చదివిరి.

సభామధ్యమున నయిదువేల తులముల వెండిగంధపుగిన్నెయు, బంగారు పన్నీరుబుడ్డియు, బంగారు అత్తగువులదాసును నొక దంతిపువ్వికపై నమర్చబడెను. సభలో నచ్చటచ్చట బీదములపై సువాసన ధూపముల నెగజిమ్ము బరిణలమర్చినారు.

పండితోత్తములు సముద్ర గంభీర స్వనముల వేవఘోష సలుపుచున్నారు.

అడువారికి వివాహ వేదికకు సమీపమున లెరలమధ్య నొక స్థల మమరించి నారు.

సర్వాలంకార శోభితయై, పాలసముద్రమున జన్మించిన లక్ష్మీ బాలవలె నున్న పెండ్లికొమరిత, శారదను గంపలో గొనివచ్చినప్పుడు, పట్టు పీతాంబరముల ధరించి, పెడదయురమున హారములు శోభింప నాయయణరావు నాందీశ్రాద్ధమునకు లోనికి బోవునప్పుడు, జమిందారుగారు భార్యసమేతులై సాలంకృతికన్యాదానముచేసి ధన్యులగునప్పుడు, నూతన వస్త్రాలంకార శోభితులై వధూవరు లొండొరుల ప్రక్క సభివసించినప్పుడు, మంగళ వాయిద్యములుబోరన, విప్రశిర్వాదములు దిశలునిండి నారాయణరావు శారదకు మంగళ సూత్రధారణ కావించునప్పుడు వధూవరులు తల,బాలు పోసికొనునప్పుడు జానకమ్మగారును, దక్కంగల చుట్టము లెల్లరు నపరిమిత సంతోషమున నోలలాడిరి.

వివాహ సమయమున జమిందారుగారు భూరిసంభావన లిచ్చినారు. రాజ మహేంద్రవరములోని వితంతువాద్యహ మండలినారికి వేయిన్నాటపదాఱులిచ్చిరి.

జమిందారుగారి బంధువులు స్నేహితులు వగువునకు విలువగల బహుమతులు గొనివచ్చినారు. కొందఱు వెండిచెంబులు, కొందఱు కాఫీగిన్నెల దొంతరలు, గంధపుబుడ్లు, వెండి సబ్బుపెట్టెలు బంగారు నగలు మొదలగు రక రకముల పారితోషికము లొసంగిరి.

పెండ్లికొమరిత చుట్టములందరు నవనాగరికులు. ఆంధ్రదేశములోని సంపన్న గృహస్థులు. ఎల్లప్పుడు పట్టుచొక్కాలుధరింతురు. జాట్లు నున్న గాదువ్యకొందురు. కంటి యద్దములజోళ్లు వారికి సార్వకాలిక భూషణములే. అడువారికే కంటి

యద్దము లున్నవట. వారెప్పుడు నూరేగింపులకు రారు, సభల నలంకరింపరు. వారం దరకు సేవకులు, సేవకురాండు పెక్కురుందురు. తమ బిడ్డలకు పాలిచ్చుకొను ము త్తయిదువులు వారిలోలేరు. కొందఱు బాలికలు కాళ్ళకు జరీపువ్వుల మొఖమల్ జోళ్లు సంతతము తొడిగికొని యుండుటచే వారి పాదములకు బాణిపూయుటకు వీలు లేకపోయినదట.

మగవారు మగ పెండ్లివారితో బంధుభోజనమునకు రాలేదు. అచటి గాయకుల గానసభలు వారి హృదయము లాకర్షింపలేదు. స్వంత బ్రాహ్మణులు దారిమాప వారికి వేరుగా నేర్పరచియున్న భోజనశాల కరిగి భోజనముచేయుట, వార్తాపత్రి కలు, 'నావలు' గ్రంథములు చదువుకొనుట, సిగరెట్లు కాల్చుకొనుట వారి దిన చర్యయైయుండెను.

మగ పెళ్ళివారు పల్లెటూరివారు. ఆచారాదికములు వారికి మెండు. యిరే గింపునకు వారు సిద్ధము. వెలగల బనారసు చీరలు ధరించుట, దేహమెల్ల బంగారు నగలు ధరించుట, పాదములబసపుబారాణులు పూయించుకొనుట, శేరంటములకు దండె తిండెములుగా వచ్చుట, పెండ్లిపాటలు పాడించుట, పాడుకొనుట మున్నగు బెండ్లి తంతులెల్ల మగ పెండ్లివారి యాడంగులే గుత్తకు గైకొనిరి. వియ్యపురాలికి, నాడుబిడ్డలకు నయిదురోజులు మొగంబులు కడిగించుట మొదలగు తింతులన్నియు క్రమముగా జరుగవలెను గాన, ఇష్టము లేకపోయినను వరదకామేశ్వరీదేవి ప్రతి వేడుకకు రావలసివచ్చినది.

మగ పెళ్ళి వారిలో మగవారు అన్ని సభలకు హాజరు. వారి సంగీతప్రీతియు, దలలాడించుటయు, జేతులతో తాళము వేయుటయు వింతగా జెప్పకొనిరి.

జమీందారిఫాయిజో జేరిన ఆడపెండ్లివారికి మగ పెండ్లివారి ఆడువారు కాళ్ళకు నగలతో పసపు బారాణులతో ముత్తయిదువులవలె కనిపించిరట, గజ్జల గుట్టములవలె దొంగచినారట!

'ఇంత పల్లెటూరివాళ్ళని మనం అనుకున్నామటమ్మా. వట్టి మోటు అడవి మనుష్యులవలె ఉన్నారు. ఈ సంబంధం ఎక్కడ తెచ్చారండీ అత్యయ్యగానూ!' అని వరద కామేశ్వరీదేవితో నొక దగ్గరిచుట్టము, సరోజని యనినది.

'అమ్మా! శారదను తీసుకెళ్ళి పల్లెటూళ్ళ పేడవొడ్లలో పడవేశారేమమ్మా?' అని శకుంతలాదేవి చిన్నవోయిన మోముతో ననినది.

'వదినా! మీ అమ్మాయికి మా అబ్బాయికన్న చాల గొప్ప సంబంధం తెచ్చానినుపన్నాము. చూడ ముచ్చటవేస్తోంది. మావైపు పనిచేసేవాళ్లు ఇంతకన్న చాలా నాజూకుగా వుంటారేమోనని అని జగన్మోహనరావు జమీందారువారి కిల్లి శివకామ సుందరీదేవిగా రనిరి.

'అవునండీ సిన్నీ. వాళ్ళబట్టలు వాళ్ళే వుడుక్కుంటారట. పాదాలు చేతు కుంటారట. నీళ్లు తెచ్చుకుంటారట. పొలాలు వెళ్ళి గడ్డిగిడ్డి కోసుకు మోపులుకట్టి

తెచ్చకుంటారట' అని జమిందారుగారి వేలువిడిచిన మేనకోడలు లలిత కుమారి దేవి యనినది.

‘ఆ నగలేమి? ఆ బొట్టేమిటి? ఆ చీరలేమిటి? గాడిదలకు దిగబోసినట్లే! కోరి కోరి నదికి నదికి తెచ్చారే!’ అని మఱియొక స్త్రీ మతి ముక్కుపై వేలు వైచుకొనినది.

అందఱు నెడనెడనవ్యులు విరగబడి నవ్వుకొనినారు. వియ్యపురాలు జానకమ్మ గారు గూడ వారి హేళనకు గురియైనది.

‘అవిజేనా వియ్యపురాలు! కూడా వచ్చిన పేరంటాలనుకున్నాను!’ అని హైకోర్టు న్యాయవాది ఆనందరావుగారి భార్య ప్రవిమలాదేవి యనినది.

‘ఇంతకూ మా శారద అదృష్టం యిలా అయింది.’ అని వరద కామేశ్వరీదేవి కన్నుల నీరు నింపుకొనినది.

ఆ ప్రక్కనే సోఫాపై నశివసించి యీ సభాపథి లాలకిందు శారద హృదయము పరి పరివిధముల బోయినది.

ఆమెతోటి బాలిక యోర్తామెకడనే వసించి యున్నది. ఆ బాలిక కేలనో నారాయణరావు చక్కనివాడని తోచినది. ఆ బాలకు మొన్న మొన్ననే నివాహమైనది. ఆమె వరుడు గూడ స్త్రీ మంతుడు, విద్యావంతుడే! ఆయినను లేజస్సుతో నిండిన నారాయణరావు మొగము, అతని రూపసంపద ఆ బాలికకు జూపి ముచ్చటయైనవి. ఆ బాలిక శారద పినలండ్రి కుమారి. ఆమె పేరు నిరుపమాదేవి. ఆ బాలిక జనకుడు చెన్నపట్టణములో న్యాయవాదిగానున్నాడు. శారదకు, నా బాలికకు మిక్కిలి స్నేహము. ‘శారద! నీ భర్త ఇంగ్లీషుభాషలో చాల గొప్పవాడే!’

‘ఎలా తెలిసిందే నీకు?’ క్రొత్తక్రొత్త ప్రసంగములో గన్నులు విప్పి నీ బాలికకు సిగ్గులుండరాదని వారి మతము. సిగ్గుపడువారిని గాంచి పల్లెటూరివారని వారిలో వారు నవ్వుకొందురు.

సంబంధము తండ్రి తెచ్చినాడు. బాబయ్యగారు తెచ్చిన సంబంధమునందు లోపము లుండగూడదు. పెళ్ళివారందరూ పల్లెటూరివారే. పల్లెటూరి వారగుటయే లోపమైనచో బాబయ్యగారికది గొప్ప సంబంధమని యెట్లు తోచినది. బాబయ్యగారికి తనపై చాలప్రేమ. ఎందు కిట్టి సంబంధము తెచ్చినారు? లోన సిగ్గుపడుచు... పెండ్లి... చాల అందంగా ఉండెననియా? అనుకొనినది. అంతలో ఆమె త్రపాహృదయమై ఆ యాలోచన మానికొన్నది. ఆమె మోము చిరునవ్వున బ్రభులమైనది.

‘ఏమిటే శారదా! చిరునవ్వు నవ్వుకున్నావు’ అని నిరుపమాదేవియన్నది.

‘ఏమీ లేదే?’

‘వూరకనే నవ్వుకుంటారటే!’

‘ఏదో ఆలోచన తట్టి నవ్వువచ్చింది.’

“ఏమిటా ఆలోచన ! మీ ఆయనమీదేనా ?”

‘నువ్వు నన్ను వేశాకోశం చేస్తావేమిటే? వరసా తెలవదు వావీ తెలవదు!’

‘నువ్వు వరస కాకపోవచ్చును. కాని బావగారు కాదా ఏమిటి ?’

నిరుపమకు బావగారా ! నిరుపమ తనకన్న కొంచెము పెద్దదిగా ! నిరుపమ యా యాలోచన గ్రహించి ‘బావగారని ఎందుకన్నా నంటావు? మనం ఇద్దరం కొంచె మెచ్చుతెగ్గు ఒకే యీడు. అందుకని బావగారన్నా చెప్పలేదే ?’

నిరుపమ నారాయణరావును సంతతము మేల మాడునది. నిరుపమ ఆడు పిల్లల పాఠశాలలో నయిదవ ఫారము చదువకొనుచున్నది. నారాయణరావా బాల హృదయము మారగొనినాడోయన నిమేషమేని నాతని వదలక ఇంగ్లీషులో సమస్త విషయముల గురించి మాట్లాడునది.

శారద యిది యంతయు జూచి యిండుక యక్కజమందినది. నిరుపమ శారదను జూచి—

‘మీ ఆయన చాలా తెలివైనవాడే. ఏ సంగతైనా నే ననడిగేటప్పటికి, అతి విపులంగా తెలిసేటట్లుగా మంచికథలా చెప్తాడే. ఎన్ని సంగతులు! ఎంతబాగా తెలుసును! మా మాష్టరుగారు పుస్తకము చదువుకొనివచ్చి మా కందరకూ చెప్పితే నిద్రవస్తుంది. నాకు ఇంటిదగ్గర చెప్పే మా మాష్టరుగారు చెప్పినదానివల్లను పాఠం అర్థంకాక పోవడమూ ఉన్నది. కాని మీఆయన అద్భుతంగా పాఠం చెప్పగలడు. ఆయన దగ్గర పాఠాలన్నీ చెప్పించుకుంటూంటే చాలా బాగా ఉండును.’ అని పంచమ స్వనంతో పలికినది.

‘చెన్నపట్నంలో నే ఉంటావు ! అక్కడ అన్నీ చెప్పించుకో వచ్చును.’

‘అదిగో అప్పుడే ఉడుకుపోతుతనం ! ఎక్కడ వీలవుతుంది ? మానాన్న గారితో చెప్తాను. మీ ఆయనకు చాలా బాగా సంగీతము వచ్చునట. పెద్దీకూతురు చూపులకు వచ్చినప్పుడు ఫీడేలుమీద అద్భుతంగా వాయిస్తూ పాడినారట కొదూ ! అమ్మ దొంగా ! చెప్పావుకాదు. బొమ్మలు వేయడంకూడా బాగా వచ్చునట !’

‘ఏమో నాకేమి తెలుసు నే నిరుపం! నువ్వు అవ్వకూడా నేర్చుకోవచ్చునులే!’

ఆ దినమెల్ల శారద తాను వినిన మాటలు, నిరుపమాడేవి పొగడ్తమాటలు దలచుకొనుచు నేయున్నది. ఆయన పల్లెటూరి అనాగరికులలో నొక వ్యక్తియూ కాదా ! యని యామె తర్కించుకొనినది. అతని యుత్కృష్ట వ్యక్తిత్వమును ఆమెకు గోచరించినది. అంతకన్న నా బాల యాలోచింపలేదు. ఆలోచించుట కామె హృదయమునకు బరిపక్వస్థితి రాలేదు. నిరుపమ నగరవాసిని. అట్టి బాల కన్ని సంగతులు తెలియును. తనవారెల్ల నట్టులనిరేమి ? నిరుపమ యీ రీతిబల్కిన దేమి ? ఆగోజున ఆయన వాయించిన ఫీడేలు వాద్యము ఎంత అద్భుతమైనది ?

పెండ్లి రెండవరోజు మధ్యాహ్నము జగన్మోహనరావు జమీందారు పెండ్లి గుమారిత శారద కడుకువచ్చి, ప్రక్కనే సోఫాపై అధివసించినాడు. శారద ఎంత

యందకత్తె? నినిమానటియగు సులోచనవలె నున్నది; శారద కీ యంద మెక్కడ నుండి వచ్చినది? ఆమె తన కాగిలితో లతవలె నిమిషిపోవును. తన కిచ్చెదరను కొన్న యీ బాలిక నే డింకొకని భార్యయైనదా? ఎవడీ నారాయణరావు? ఈ సంబంధ మెట్లు తీసికొనివచ్చినారు? పందికిని బాలలక్ష్మికిని ప్రాణిగ్రహణముట?

‘శారదా! ఏమిటా గర్వము? మాట్లాడుట మానివేసినావు? మంచి పోత రించిన గిత్తూవున్న మొగుణ్ణి తెచ్చుకున్నానని గర్వమా ఏమిటి? ఎక్కడనుంచి తెచ్చారు నీకీ మొగుణ్ణి? కాకి ముక్కుకి దొండపండు కట్టినట్లు నిన్ను తీసుకెళ్ళి వట్టి బండాడికి కట్టిపెట్టారు? మామగారికి ఎల్లా నచ్చింది సంబంధం? అత్తకు నచ్చలేదుటగా? ఈ నీ బంగారు విగ్రహాన్ని తీసుకెళ్ళి ఆ రాక్షసుడివొల్లో పార వేసినా రేమిటి?’

శారద యాతని పలుకులకు ప్రతిమాట చెప్పినదికాదు. ఆమె గుండెమాత్రము వడదడ కొట్టుకొనినది.

‘మాట్లాడవేం. ఆ! నీ మొగంమాస్తే నీకు వీడంటే అసహ్యమునే తోస్తుంది. కాదు మరి? కాస్తవట్టు కాస్తచదువువుంటే పెద్ద కుటుంబువా డవుతాడా? నాజూకువా డవుతాడా? ఈ పందిని చూసుకొని నువ్వు కులకబోలావాద్యేం; అల్లా ఒక్కసాటికి నీ మనస్సు పోతుందా?’

శారద కొక్కసారి కన్నుల నీరు తిరిగినది. అచ్చటనుండి లేచి, విసవిస నడిచి, మేడమీదికి పోయినది.

౧౩

ముచ్చట్లు

వివాహము మంగళాంత మైనది. ఆ నాలుగురోజులు సుబ్బారాయుడుగారు సేలం సుందరి, వెంకటస్వామినాయుడు, తైగరు వరదాచారి, చౌడప్ప, బల రామయ్య, హరినాగభూషణం మొదలగు గొప్ప గాంధర్వనాయకుల రప్పించినారు. అదు పెద్దవారు సంజీవరావు పిల్లనగ్రోవిపాలు, సంగమేశ్వరశాస్త్రి వీణపాట పెట్టించినారు. ప్రసిద్ధికెక్కిన భాగవతులచే రాత్రులందు విడిదికడ హరికథలు చెప్పించిరి.

సదస్యమున కాంధ్రనేత్రుతో పెన్నునుండి జెలివాహా నదివరకు గల ధున పాతులు, కావ్యవ్యాకరణ తీర్థులు, కర్కశాస్త్ర కోవిదులు, తార్కికులు, మహా పండితు లెందరో విచ్చేసినారు. కవులు నాయకులు విద్వాన్ బృందములు కిక్కిరిసి పోయినారు. సుబ్బారాయుడుగారు కాసులో మొదలిది నాటపవార్లవఱకు సంభావన లిచ్చినారు. జమిందారుగారు కూడ భూరిసంభావన లిచ్చినారు. ఆ వివాహవృత్తాంతము లాంధ్రదేశ మంతట గథలుగా జెప్పికొనిరి.

రెండువందల యేబదిమంది బ్రాహ్మణులు వంటలకు, నీరు తెచ్చుటకు, వడ్డనలకు నేర్పాటు చేయబడిరి. వంట సుబ్బయ్యగారి నలభీమపాకము జగత్ప్రసిద్ధము.

ఆయన స్వయముగా మహానసాధిపత్యము వహించిరి. సమస్త పాకములలో ప్రదుచులలో నాయనది అందెవేసిన చేయి. ఆయన వంకాయకూర వండి పోక పొత్తిలో తొమ్మిదిరోజులు నిలువయుంచి, పదవరోజున దీసినచో నప్పటికప్పుడు వండిన కూరవలె బొగ లెగయుచు రుచికరమై, చెక్కు చెదరక యుండునట. అన్నమునకు, గూరలకు, చారు పులుసులకు వేటువేటుశాలలు. పిండివంటల పందిరి వేటు. పిండి వంటలకు పాలఘాటు బ్రాహ్మణుల జట్టు వచ్చినది.

స్త్రీలకు, ఋరుఘాలకు వేత్త్యగు భోజనశాలలు, వడ్డనకై వేరువేరు జట్టులుండెను. సంబారములు జతనచేయుట కిగవదిమంది జమాజెట్టి లేగ్గురుప బడినారు. ఇదికొక ఘనబంధువులకు వేరువేరు వంటలు ఏడిగా బచనము చేయబడును.

పెరుగు బానలు నిలువచేయుటకు గొన్ని గదులు. కాయగూరలకు గొన్ని గదులు. ప్రసిద్ధులు పనునైదుగురు తమలపాకు బీడాలు కట్టుచుండిరి.

విగురోజులు రెండుపూటల మాడునాల్గు పిండివంటలు, వేపుగుగూరలు, కలగల్పులు, పప్పులు, పచ్చళ్లు, దప్పశములు, — చేసిన రకములు చేయకుండ సమారాధనలు దివ్యముగ జరిగినవి.

పెండ్లికి వచ్చిన చుట్టములకు, స్నేహితులకు, బంధితులకు, నాశ్రితులకు సమస్త జనులకు నెచ్చట నేమియు గొఱతెరాకుండ జమిందారు గారు వేయికనులతో గని పెట్టి యుండిరి.

నాల్గవనాటి రాత్రి పట్టణమంతయు నూరేగింపు టుత్సవము మహావైభవముగ జరిగినది.

జమిందారుగారి ఉరేగింపు టేనుగపై బంగారపుటంబారీ నమర్చి వధూవరుల నం దాసీనులజేసి యూరేగించినారు. అలంకృతములగు నాలుగు మదగజములు, ఒంటెలు, నొయ్యారపు నడల తురగములు, నాలుగు రణడోలు మేళములు, మైసూరు బ్యాండు, నౌబత్తు మేళములు, మోటారుకార్లు, చిత్ర విచిత్రములగు వేషములు, ఓడలు బండ్లు మొదలగు వాహనములు, నయిదువందల 'గ్యాసుదీపాలు,' కొబ్బరి కురిడీ దివ్యటిలు రెండువందలు, పూలచెట్లు, కాగితపు బుడ్ల దీపాల వరుసలతో, అఖండ వైభవముతో గనుల పండువుగ నూరేగింపు టుత్సవము నడచినది. ఉరంతయు నూరేగింపులో నున్నది. మగపెండ్లి వారందరు మోటారు బండ్లమీద నూరేగిరి. ఆడ పెండ్లి వారెవ్వరును రాలేదు.

వివాహమునకు నారాయణరావు స్నేహితులందఱు నరుదెంచిరి. చాలమంది రాకపోకలకు ఖర్చులు నారాయణరావు పంపినాడు. ఆ యువకమండలి యంతయు వేకాటలతో సిగరెట్లు కాల్పులతో, వివిధ వాదములతో, నవ్య కవిత్వపు సభలతో, పెండ్లి యొనుదినములు వినోదించిరి. జమిందారుగారు వారి విషయమై యపరామిత శ్రద్ధవహించి, వారికెప్పుడేమి కావలయునో అరయుచుండుటలో, సిగరెట్లబబ్బాలందుబాటుచేయుటలో నేనురకయుండెను. నారాయణరావు తన మిత్రుల యవసర

ములకని పరమేశ్వరమూర్తి చేతిలోనిడిన నూరురూకలతో బనిలేకపోయినది రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, ఆలం, ఇంకను చాలమంది అంతరంగిక మిత్రులు కుటుంబములతో వచ్చిరి. స్నేహమండలికి వలయు సౌకర్యము లొనగూర్చుపని లక్ష్మీపతి వహింపవలసి వచ్చినది. లక్ష్మీపతి యతిశ్రద్ధాశునై స్నేహబృందముచే తోటేమియు లేదనిపించినాడు.

ప్రాణస్నేహితులు, కొంచెము దూరపుమిత్రులు, మరి దూరపుహితులు, లోనగువారికి నారాయణరాయ లక్ష్మీపతులు దలలోని నాలుకవలె మెలంగిరి.

ఒక స్నేహితుడు:—పెండ్లికూతురు అప్పరసవలె వుందిరా?

ఇంకొకడు:—చాలా తెలివైన అమ్మాయిటరా, ఇంగ్లీషు, సంస్కృతం, తెలుగు కుంజుంగా వచ్చునట. ఫిడేలు, వీణ పాటల్లో అపరకారదాదేవే అన్నారు.

రాజా:—అది గాదోయి, నాయణరావు అదృష్టవంతుడని అనవచ్చు నన్నమాట.

పర:—చాలా అదృష్టవంతుడని ఈసభలో ఉపపాదన చేస్తున్నాను. సభవాగు ఆమోదిస్తే ప్రకటనార్థము ప్రతికలకు పంపుతాను.

లక్ష్మీ:—జమిందారుగారి శ్రద్ధ చాలా విపరీతంగా వుందోయి.

ఆలం:—అరే లక్ష్మీపతీ! మనికి టైలో కనబడ్డప్పుడు ఇంత మంచివాడు అనుకోలేదు.

రాజే:—ఒరేయి నారాయణా! జమిందారుగారు నిన్ను పూర్తిగా ప్రేమించడం ప్రారంభించారు. ఆయనకళ్ళు నిన్ను తనివితీరా క్రోలుకున్నట్లు నీమీదే వుంటాయి.

ఒక స్నేహితుడు:—అసలు ప్రథమదృష్టి ప్రేమవ్యాపారంలా కనబడుతూ వున్నదిరా!

జేరేయొక మిత్రుడు:—జమిందారు శాసనసభలో ఎప్పుడూ స్వరాజ్యపార్టీ

రరఫున పనిచేస్తాడు. కాని ఆయనకు అసహాయోద్యమం ఇష్టం లేదంటారు.

లక్ష్మీ:—ఇష్టం లేకేమి? ఆయన జయిలుకు వెళ్ళకపోయినా. 1922 సంవత్సరంలో అందరూ జయిలుకు వెళ్ళినప్పుడు శాసనసభలో అస్తమానం గవర్నమెంటును ఖైదీల విషయం ప్రశ్నలు వేస్తునే వుండేవారు; ఒకే రాజేశ్వరుడు! మీ జస్టిసు పార్టీ పక్కలో బల్లెమై పానగల్లును డేకించేపేవాడు.

నారా:—బావా! పానగల్లును డేకించగల మగవాడు ఇంతవరకూ పుట్టలేదు. ఇక పుట్టబోడు. అతనికి ఆతనే సాటి. ఆంధ్రవిశ్వ విద్యాలయం విషయంలో ఆంధ్రరాజధాని విషయంలో అతనికి ఉన్న పట్టుదల, దీక్ష ఇంకోడికి లేదు. ఆంధ్రాభిమానం ఇంతా, అంతా అని కాదు. పైగా తనకు పార్టీమాటేలేదు. డేకి వినున్నా, క్రియలో అందరియందూ బ్రాహ్మణు డయ్యేది, బ్రాహ్మణేతరు డయ్యేది సమానప్రేమ ఆయనకు.

రాజే:—నారాయణరావుకూ డే! మా పార్టీ మర్యాదంతా కాపాడావురా.

నారా:—అవునురా, స్వరాజ్య పార్టీవాళ్లు శాసనసభలకు వెళ్ళి చేసినపని యేమిటిరా.

పర :—ఒరే అట్లాంటే నేను వప్పకోను. గవర్న మెంటువారి మానసపుత్రుల మను
కొని, దేశేంద్రోహులై దేశంకోసం మనవాళ్ళు ఖైదులకు వెళ్ళి పడరానిపాట్లు
పడుతోంటే చీమైనా కుట్టకుండా, లోల్లాయికబుర్లు చెప్పతూ, ఉద్యోగాల
కోసం ఏడ్చి నిద్రపోతో, కాంగ్రెసును చండాలుపు తిట్లు తిట్టిన మహానుభా
వులు కాదూ ఈ జస్తిసుపార్టీ సమరధులు?

వారా :—నువ్వు చెప్పింది నిజం కాదనను. కాని, ఆ దృష్టి స్వరాజ్యపార్టీవైపు
మరల్చరా? తాము శాసనసభల్లోకి వెళ్ళి వలగ బెట్టేది ఏమీ లేదని తెలుసును.
వట్టి ప్రశ్నలు అడగడం తప్ప వీరు చేసిన మహత్కార్యం లేదు. వీరు సలి
పిన గడబిడ అంతా వృధాయని తెలుసును. కాంగ్రెసులో వుండి ఖైదుకు వెళ్ల
లేరు. కష్టపడలేరు. శాసనసభలలో సభ్యులమని విజ్ఞప్తిగడం తప్ప ఏమున్నది?
సరియైన మార్గం చెప్పి దీక్షతో నడచుకోండ్రా అన్న ఆ మహాత్ముణ్ణి
మూలకు నోకారు. ఆయన యేర్పరిచిన బాటను నడిచే శక్తిలేక ఆక్షేపిస్తారు?
శాసనసభల్లో యుద్ధాలుచేసి, శాసనసభలు ముక్కలు చేస్తారా? దేశంలో
పోనీ, అసంతుష్టయినా కలుగజేశారా? ఒక్కగాటిని నడవవలసిన దేశం
భిన్నభిన్నమై ఎవరికివారే యమునాతీరే అయిందీ! ఏమిటోయి స్వరాజ్య
పార్టీవారు చేసిన అద్భుతకృత్యాలు?

పర :—ఒరేయి! నీవు అసలు నిరాకరణవాదంఅంటే ప్రాణంగవా, పోనీ, మీబోటి
గాళ్ళేమిచేశారు. ఖైదుకు వెళ్ళివచ్చి ఏ మొహం పెట్టుకొని మళ్ళా కళాశా
లల్లో చేరారు!

వారా :—నేను చేసినపని సరియైందని వాదించానటరా? ఆరు నూరైనా, నూరు
ఆరైనా, ఒకటే మార్గాన్ని నమ్ముకువుండలేక పోయిన హృదయదౌర్బల్యానికి
తలవంచుకొంటున్నాను. అంతే.

పర :—కాని తీవ్రవాదనంటే నీ కెంత ఇష్టమైనా స్వరాజ్యపార్టీవారు చేసిన
కార్యాలు కొంచెమయినా గమనించకపోతే ధర్మదూరం కాదురా!

వారా :—వాళ్ళు అసలు చేయలేదని అన్న. బాక్సోలీ తీర్మానం తప్పనీ, గాంధీ
గారికి పెదదు లేదనినీ, రీడింగ్ ప్రభువు రాజీకి వచ్చినప్పుడు 'ఫత్వా
ఖైదీలు' అంటూ తాము బట్టిన కుండటికి మాడేకాళ్ళని కూచున్నాడనినీ
మన మహానుభావులు చేసిన హాళన - ఏకొద్దో కాంగ్రెసు దేశానికి అర్పిం
చిన పనిని మంటగల్పడమే కాకుండా, దేశానికి విషమైందని నా వాదన.

ఈ సంభాషణ స్నేహితులందఱు వినుచున్నారు. కొందరు విసుగుతో దూర
ముగా పోయి పేకాట మొదలు పెట్టిరి. కొందరు తామును సంభాషణలో బాల్గానిరి.

స్నేహితులందఱు ఆ అయిదురోజులు తృటిలో వెళ్ళిపోయినవి. పర మేశ్వర
మూర్తి గృహప్రవేశమునకై కొత్తపేట్ వెళ్ళినాడు. తక్కుంగల మిత్రులు, రాజ
మహేంద్రవరపురమునుండియే పని వినినారు.

జానకమ్మగారు కోడలిని జూచి మురిసిపోయినది. ఆమె పెద్ద వియ్యపురా లామెను జూచి 'వివమ్నో వదినా! సుఖపడాలని పెద్దకోడల్ని తెచ్చుకున్నావే ఈవాణే పెద్దమనిషి అయ్యేలాగుంది' అనినది.

'ఇదివరకు కోడలు వచ్చి సుఖపెట్టింది. ఇప్పుడు ఈవిడ వచ్చి సుఖపెట్టుంది. వాళ్ళ భార్యాభర్తలు కులాసాగా ఉంటే అదే పదివేలు' అనినది జానకమ్మగారు.

ఒక ఆవిడ : మీ కోడలు చాలా నాజూకుమంతురాలు. జమీందారుగారి ఆమ్మాయి పనేమి చేస్తుంది? మీకు కోడళ్ళు పని చెయ్యాలిటమ్మా అక్కా!

ఇంకోవనిత :— ఏమమ్మా అత్తా! పెళ్ళివారు అతి నాజూకువారు. ఒక్కసూ వచ్చి కూచోరు. పలకరించరు. ఇంత గర్వా లేవిటమ్మా? మన వాళ్ళని చూచి ఒకటే మాతులు ముడుచుకోవటము.

జానకమ్మ :— అందుకోసమే ఈ సంబంధము మావారికి ఇష్టము లేకపోయింది. మెడలు వంచి వొప్పించారు.

సెంకాయమ్మ, (నారాయణరావు అక్కగారు, క్షీరామమ్మార్తి చెల్లెలు) :— అమ్మా అదేమిటే అలాంటావు! నిత్యపమువంటి సంబంధము. తిమ్మకికి చురదలంటే చాలా ఆపేక్ష. కోరుకొని చేసుకొన్న పెళ్ళికూతురాయెను.

సత్యవతి :— (నారాయణరావు గెండ్లవయక్కగారు) అక్కయ్యా! భార్యాభర్తలకు మనస్సు కుదిరిన సంబంధము చేసుకోవాలి. లేకపోతే వాళ్ళిద్దరి బ్రతుకూ యమలోకము.

సెంకాయమ్మ :— నా తల్లీ, నీ ఖర్మం అట్లా కాలిపోయింది కాని, అన్ని సంబంధాలు భార్యాభర్తల ఇష్టంమీదే చేస్తున్నారటే?

జానకమ్మ :— మగవాడు గౌరవముచేయని ఆడదాని బ్రతుకు అశమాధముం. డబ్బు కక్కలేదు, పిల్లలక్కలేదు; మొగుడూ, ఆడది కూడా ఒక ప్రాణి అని తలపే లేక కుక్కకన్నా కనాకష్టంగా చూస్తే దాని బతుకు పేడలో దొర్లే పురుగు కై నా వద్దు.

సత్యవతి భర్త పరమకోపి; వట్టి అనుమానపు మనసువాడు. తన నీడను చూచి తాను భ్రమిసే పిచ్చిమనిషి. ఏవో వంకమీద భార్యను చావగొట్టును. బావగారితో మాట్లాడినా వనును. మరదివంక లేరిపారజూచినా వచును. ఒకరోజుంతయు తిండి పెట్టవద్దని తన తల్లికి నాజ్ఞయిడి, గదిలో బెట్టి తాళము వేసినాడట. ఇద్దరు ఆడ పిల్లలు, ఒక బాలకుడు, ఒక బాలిక చిన్నతనములోనే బబ్బులు చేసి పోయినారు. పెద్దపిల్ల పడేశ్చిది. సత్యవతి స్ఫురమాపి, తీర్చిన కనుగుక్కు సోబగుల బంగారు శలక వంటిది. వెన్నెల కిరణము, అండకత్రయయిన భార్యను కాచినప్పుడు వీర భద్రగావు, వీరభద్రుడై నిష్కారణముగ చావగొట్టును. సుబ్బారాయణగారికి జానకమ్మగారికి సత్యవతి చరిత్ర సంతతము మహావిషాదము కలుగజేయుచుండును. వారి జీవిత యానములో సత్యవతీ చరిత్రయే నీటిక్రింద నణగియున్న భయంకర

మగు శిలయైనది. పుత్రికకొరకై జానకమ్మగా రెన్ని గంగాయమునా ప్రవాహములు కన్నుల బ్రవహింపజేసినదో!

సూర్యకాంతము :—(నారాయణరావు గెండ్లవచ్చెల్లెలు) అక్కయ్యాయి! నేనూ చిట్లక్కయ్యా చిన్న వదినదగ్గరే ఉన్నాము నిన్నల్లాను. మొట్టమొదట ఏమీ మాట్లాడిందికాదే! మేమే తెగపలకరించాము. అప్పుడు మాట్లాండే. తన వదువుసంగతులు, సంగీతం సంగతి, వాళ్ళ చుట్టాలసంగతి అన్నీ చెప్పింది. మా యిద్దరికీ స్నేహం కలిసిపోయింది.

రవణమ్మ :—(నారాయణరావు పెద్దచెల్లెలు) ఒసేవు అక్కయ్యా, నాతో రెండు గంటలేవో చెప్పింది అంతే. సూరీదుతో ఒకటే కబుర్లు. వాళ్ళిద్దరికీ ప్రాణ స్నేహం కలిసిపోయింది.

వెంకాయమ్మ :—ఏమి కబుర్లు చెప్పిందేమిటే సూరీదూ!

ఇంతలో జానకమ్మగారి గెండవ విద్యార్థురాలు, వెంకాయమ్మ అతగారు వచ్చి, 'ఏనుంపి వదినా, ఈగోజాన యింకా పెళ్ళికూతుర్ని రెల దువ్వడానికి తీసుకురాలేదు. ఊరిలో వార్నందర్నీ, బంతులాడించటమునకు పిలిచాము. మేమంతా ముస్తాబయ్యాము. మీరూ, మీ/ అమ్మాయిలు సోదిపెట్టుకు మారున్నారు.

జాన :—గా చెప్తన్నాయి, సూరీదూ పెళ్ళి పెళ్ళికూతుర్ని తీసుకువస్తారు. సత్య వ్రతీ మూర్తికి ఏమింతా మన్న పెళ్ళివార్నందర్నీ కేరంబానికి పిలవండి. సావిత్రిబాయి సంగీతపు కచ్చేరట! ఆడవాళ్ళకి ప్రత్యేకం. ఇది పెళ్ళి కొడుకుగారి ఆరణ్యమెంటు. లెండెట్టా, ఎవరిపనులు వారు చెయ్యండి. మూడయ్యింది అప్పుడే.

ఈ నాల్గవ నాటి నాడుంత్రిం అదిగో అవివారికికాత్రము అచ్చుకాగ్గలు పంపి నారు. ఈ పద్ధతి అంతయు నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి లక్ష్మీపతులు చేసిన ఆలోచన. దగ్గరచుట్టాలను, పెద్దల ఇండ్లలో నాడంశులను మూడు మోటారు కార్ల మీద జానకమ్మగారు, శ్రీరామమూర్తి భార్య, సూర్యకాంతము, మాణి క్యోంబ, శ్రీరామమూర్తి, అత్తిగారు, వెంకాయమ్మ అత్తిగారు వెళ్ళి పిలిచి వచ్చినారు.

విడిదిలో మధ్య హాల్ లి సౌందర్యముగ పెళ్ళికొడుకు బరమేశ్వరుడు నలంక రించించినాడు. వచ్చిన స్త్రీ మండలి విలుగా కూర్చుండుటకు విచిత్రముగా నాస నము లుద్ధించినాడు. విసనకట్టలతో విసరుటకు బనికత్తెల సేర్పాటు చేయించినారు.

వేరేగదులలో వచ్చినవారందఱకు నుపాహారములు, కాఫీ, పండ్లు నిచ్చిరి. తాంబూలములు కప్పురపు దండలు, చక్కని పూవులదిన భిక్షగు రవికలు, నంది గుంకునుబరిడెలు, పూవులగుంతులు చొట్టాపెట్టి స్త్రీమండలికి నర్పించినారు. జడ్డి భార్య, కంగడముకత్తెకు భార్య, మొదలగు గొప్పవారందఱును వచ్చిరి. ఈ పద్ధతి నవీనముగా నుండుటచే, అదిపెట్టివారి వనితామణులందరూ విచ్చేసిరి. వచ్చిన బాల బాలిక లందఱకు చక్కని కండిబొమ్మ లర్పింపబడినవి. వెంకాయమ్మ అందరకు

నిచ్చినారు. జేబు రుమాళ్ళిచ్చినారు. సావిత్రి ఆరోజున తన గానవిద్యా ప్రాధిమ్య నానంద ప్రవాహముల బరపినది. ఆమెకంఠము వీణతీగయినది. ఆ మధుర దివ్య గాంధర్వములో వధూవరు లీర్వరు లీనులైపోయినారు. సంగీత కళోపాసకులగు నీ నూత్న దంపతుల యానందములో దివ్యత్వము జూరగొన్నది సావిత్రి.

౧౪

ఇ త ర ది నా లు

ఈ వివాహపు తంతునం దేమి విచిత్రమున్నదో కాని, యా మాడుముళ్ళు పడునప్పటికి సముద్రపుటుప్పు నడవియుసిరిక వంటి రెండు జీవితాలు, మిళితమై పోవును. ఏ కొండలలో పుట్టినవో, ఏ లోయలలో ప్రవహించి వచ్చినవో, ఏ మెట్టలెక్కినవో, ఏ పల్లముల నింపినవో, రెండు జీవిత ప్రవాహాలు చెరియొకదారి నరుదెంచి, యీ పుణ్యవివాహ వేదికకడ సంగమించి ప్రయాగతీర్థమై పరిణమించునుకదా యనుకొని నారాయణరావు అక్కజపడెను.

తన్ను పెండ్లికొమరుని చేసినప్పుడు, తాను స్నాతకపు చీటలపై లలిదండ్రులతో గూర్చుండినప్పుడు మంగళస్నానము లాచరించి, పట్టుపీతాంబరములు ధరించి, వివాహ వేదికపై పెండ్లిపీటపై నధివసించినప్పుడు, మంగళసూత్రద్వయము శారదాకంఠమున మాడుముళ్ళు వైచినప్పుడు వర్ణింపగారాని భావవేగములో దేలి పోయినాడు. మంగళసూత్రధారణమైన పిమ్మట ఎదురుగా గూర్చుండినంత నే శారద యనిన నంత ప్రేమ లన్నేల యావరించినది? తాను మాతృమూర్తియు, శారద చిన్న బిడ్డయువలె నాతినికి గోచరించినది. శారదయు దాను వేలకొలది జన్మములన్నే హితులై, గాఢానురాగమునగలసి సంచరించినట్లు తోచినది. శారదాదేవి మహారాజ్యయై రాజ్య మేలుచున్నట్లు తాను సేవకుడై యామెకు బరిచర్యచేయుచున్నట్లు భావము జనించినది. శారదయు దాను నక్క చెల్లెండ్రయి యుగాలనెనుక నొక్క మేఘ శకలములోనుండి విడివడిన కవలపిల్లలై యాడుకున్నట్లు హాలేశము కలిగినది. తాను పురుషుడట, శారదప్రకృతియట తాను పురుషోర్తిముడట, శారద మహా సృష్టియట.

ఆతని కన్నులు చెమర్చినవి. తనివిదీర నా బాలికను జూడవలెననుకొనినాడు కాని, యక్కడ ఈ వింతజూడ జేరిన యీ ప్రజాలోక మేమనుకొనునో యని సిగ్గు పడిపోయినాడు. ఆతని హృదయము ద్రవించిపోయినది. ఆతని బ్రతుకును బువ్వు సౌరభము లావరించుకొనినది. ఆ బాలికను దనకడకు తీర్చికొని తన హృదయమున హత్తుకొను కోర్కె పాలిమేరలు దాటినది.

‘ఒరే పరం! ఆభావాల కంఠులేకపోయినదిరా! నాకేనా, లేక ప్రతి పెండ్లి కొడుక్కు అటువంటి యావేశము కలుగునా? ఆ పిల్లకూ నాకూ మానవుడు విడ బర్చజాలని బంధనము ఏర్పడ్డట్టేనా? ఆ మంత్రములలో నెట్టి మాహాత్మ్యమున్న

దోరా! కొంచెం కొంచెం అర్థం అయ్యాయి. ఆ మంత్రోచ్ఛారణ, విడివడి ఉన్నట్టి రెండు జీవితాలను, ఏకంచేస్తున్నట్లు తోచింది. ఆ బ్రాహ్మణులు ఋషులైనట్లు, జటావల్కలాజిన ధారులైనట్లు నాకు కనిపించినదిరా. మా జీవితాలు రెంటికి అంటుగట్టి ఏకవృక్షం చేస్తున్న తోటమాలీ లనిపించిందిరా.'

'జౌనురా! ప్రేమోదయమైనతర్వాత వివాహం చేసుకొనే యూరపియను చాంపత్యాలకంటే, మన చాంపత్యాలే ప్రేమసౌఖ్యాల కెక్కువ నిలయంగా వుంటవి. ఎవరిమాటో ఎందుకు? వివాహంనాటికి నేను వయసువచ్చిన వాణ్ణి అయినా వివాహాత్పూర్వం నేను నా భార్యను చూచుకోలేదు. అదివర కెంతో మంది బాలికలను నాకు యిస్తామని వచ్చినారు. సరే అని నేను చూచుకోడానికి చెల్లేవాణ్ణి. చూడగా చూడగా ఒక అమ్మాయి నాకు వచ్చింది. ఆపిల్ల చక్కని చుక్క. ఆ రూపసంపద అలౌకికమనుకో. అందంసంగ తలావుండగా ఆ పిల్ల సంగీతం పాడింది. ఓరీ! రాలు కరిగిపోయి నాకు కన్నులనీరు తిరిగిందంటే నమ్ము. ఈ అమ్మాయి నాభార్య ఐతే నాజన్మం సార్థకం అవుతుందనుకొన్నా తీరా. వారు కట్నం తక్కువ ఇస్తామన్నాడు. మాతండ్రిగారు ఎక్కువ ఇమ్మన్నాడు. దానితో అది చెడిపోయింది. నేను మా అమ్మచేతి, మా నాన్నగారి స్నేహితులచేత మా నాన్నగారికి చెప్పించినా లాభంలేకపోయింది. నా గుండె ముక్కలయ్యింది. నేన నిర్మించుకొన్న ఆనందధామం కుప్పగూలిపోయింది. తర్వాతవచ్చిన సంబంధాలలో ఇంకో పిల్లకూడా ఆ అమ్మాయి అంత అందం కాదుగాని. మొత్తంమీద చక్కదనం, సంగీతం అదీ వున్నట్లే. వాళ్ళు గొప్ప సంబంధంకోసం వల పన్నుకొని, ఆ చేప వలలోపడితే మాసంబంధం వదిలివేద్దామనీ, లేకపోతే, రెండోరకంక్రింద మా బేరానికి వద్దామనీ అనుకున్నాడు. ఆపిల్ల నా గుండెల్లో రాగాలు పాడింది. నా నేత్రాలు నిమిలితలయ్యాయి. కాని వారికా సంబంధం దొరికింది. నాకా బాలిక దూరమయింది. ఆ దెబ్బతో నేనింక ఏ పెళ్లికూతుర్నీ చూడనని ఒట్టు పెట్టుకున్నా చివరకు చూడకుండా నే సంబంధము నిశ్చయమయింది. మంగళశాస్త్రం కట్టేటప్పుడు పిల్లఅంత బాగుంపలేదని గ్రహించి చిన్నబుచ్చుకున్నాను. ఆనాటి యిద్దరు బాలికలూ అప్పుడు జ్ఞాపకంవచ్చారు? నిట్టూర్పువదిలా. కాని ఒరే నువ్వు చెప్పినట్లు మంగళశాస్త్ర ధారణంలో ఏమి మహిమవుందో? అది మొదలు నా భార్య అంటే పరమప్రేమ జనించిందిరా!

పరమేశ్వరుడు చెమరించే కన్నులతో నారాయణుని కనుగొని అతనివీపు నిమిరినాడు. నారాయణుడు విషయం మార్పుటకు నుద్దేశించి 'మన పెళ్ళిళ్ళకు, మహమ్మదీయుల వివాహాలకు చాలా తేడావుందిరా!' అనినాడు.

'మహమ్మదీయుల వివాహాలు మతసంబంధం ఏమీలేని 'కంట్రాక్టు' కావడం చేత నేమో, వాటిని రద్దుచేసుకోడం సులభం గా భావిస్తారు మహమ్మదీయసోదరులు.'

'అవును, మహమ్మదీయ వివాహం సంపూర్ణంగా 'కంట్రాక్టు'. క్రిష్టియను చర్చి, పెళ్ళి, సగము మతసంబంధం. మన సంఘంలోమాత్రం వివాహం పూర్తిగా

ధర్మసాధనమైన కర్మ. స్త్రీపురుష సంబంధం ఇంత పవిత్రం కావడానికి యెన్ని యుగాలు పట్టిందో! మానవుడు వట్టిజంతువులా, ఆ అతిపురాతన కాలంలో జీవితం ప్రారంభించి అడవుల్లో సంచరించే రోజుల్నుంచీ మానవజీవితం ఎంత విచిత్రంగా మారిపోయింది యీ పవిత్ర వివాహ సంస్థవల్ల?'

'నిజం, భర్త విరకంవాడయితే భార్యకూడా ఆరకంలో కలిసిపోతుందిగదా. తక్కిలుభార్య అయ్యిందనుకో 'లా' మాటలు వింటూ వుంటుంది. క్లయింటు రావటం, భర్త కేసుల్లో వాదించడం, గెలవడం, ఓడటం, అనే భావాలలో ఐక్యం అవుతుంది. అదే డాక్టరుభార్య అయితే, రోగులు, రోగాలు, మందులు, ఇంజెక్షన్లు రాత్రీ పగలూ పని ఉంచడం అనే ప్రపంచానికి రాణి అవుతుంది. అలాగే ఉద్యోగస్తునిభార్య అయితే ఆవిడకు ఉద్యోగ ఫాయాలన్నీ అలవాటవుతాయి. అవును గాని, నాకు మొదటినుంచి ఒక్కప్రశ్నకు సరిఅయిన జవాబు దొరకడంలేదురా! ఏమిటంటే మగవాడి జీవితంవల్ల ఆడదాని జీవితం ఎక్కువ చూపుచెందుతుందా, లేక ఆడదాని జీవితంవల్ల మగవాడి జీవితమా?'

'అది మంచిప్రశ్నే! నా అభిప్రాయం ఏమిటంటే, ఆడదాని జీవితం దర్శం మీద స్వచ్ఛమైంది. మగవాడి జీవితపు రంగు లెగమీద పడినానే, దానిలో ఆవనిండిపోతుంది. గృహనిర్వహణానికి సంబంధించిన సంపాదనవిషయాల్లో మూర్ఖు ఆడదాని వ్యక్తిత్వమే ఆధికంగా గోచరిస్తుంది. కాబట్టే ఇల్లుమాలి ఇల్లాలిని చూచు మన్నాడు. మగవాడు మృదుస్వభావం కలవాడైతే ఒక్కొక్కప్పుడు ఆడదాని స్వభావం పెచ్చేయి కావడం, వాడి జీవితంలో ఆనామలు విరేషించి కనిపించడం కూడా తటస్థమైంది.'

సుబ్బారాయుడుగారు తన రెండవకుమారుని వివాహమునుగూర్చి ఎన్నియో విచిత్రాలలో చినలలో శేలిపోయినాడు. ఆయన నలుగురు కొమార్తలను, పెద్దకొమారునకు, మంచి గౌరవముగల కుటుంబములుగా జూచి వారితో వియ్యమందినాడు. సంబంధములన్నియు ధనధాన్య సంపదలతో దులదూగుచున్నవే. చుట్టములలో ననేకవివాహములకు దాను బెద్దరికముదాల్చి చిక్కగా జరిపించినారు. అవి యన్నియు నొక యెత్తు. నేడు నారాయణ వివాహ మొకయెత్తు. ధనమా చాల వ్యయమైనది. వ్యయమయినదని కాదు. అంతకు మూడురెట్లయినను ఆయన లెక్క చేయడు. ఆవల వియ్యకుంనకుగూడ వివాహవ్యయ మొక లకౌరము దాటియుండును. ఆయన జమిందారు గావున ఆయనకు లెక్కలేదు. జమిందారు గదాయని తన యెడల ప్రపత్తులలో నేమైన లోటుచేసినారా? ఒక పెద్ద మహారాజును గౌరవించినట్లు గౌరవించినారు. ఇంతకు దన వియ్యంకుడు నిషధమోగ్యుడు. కాని ఆడువాండ్రు వియ్యపురాలు సరియైన మర్యాదతో సంచరించలేదని ఒకటే గోల. అది ఆమె స్వభావము కాబోలు. క్రొత్తలో నించుకంత పొరపున్నను, గాలక్రమమున వియ్యపురాం డ్రెడ్డరకు నెయ్యము కుదురవచ్చును.

ఆగర్భశ్రీమంతురాలై పెరిగిన కోడలు తన యింటికి వచ్చి కష్టపడు నేమో ? కుజ్జవాడు ఎక్కడో ఉద్యోగమో, న్యాయవాదిపనియో చేసుకొనును. వాడు సంపాదించుకొనకున్నను భగవంతుని కృపచేత నానికి అన్నవస్త్రములకు లోటు లేదు. దాసదాసీజనమును బెట్టి 'చేయించుకొనుశక్తియున్నది. నారాయణ దుర్వ్యయములకు లోనుగాకున్న జాలును. ఎట్టికొఱతయు నుండదు. బుద్ధికి బృహ స్పృహయైన తనకుమారుడు, కుటుంబమునకు విఖ్యాతి తెచ్చుచున్న తన నారాయణుడు సంపాదించలేని అప్రయోజకులకునాయేమి? ఈగోజులలో బ్రాహ్మణులకు ఉద్యోగములు దొరకనిమాట నిజమే. సంపాదన కుద్యోగమే కావలయునాయేమి? నెన్నపట్టిణములో న్యాయవాదియై లక్ష లార్జింపవచ్చును. కుమారునకు చెందటినండియు 'లా'యన్న యసహ్యమునుట నిజమే. తన బ్రోద్బలమువలన నే కుమారుడు ఎంత ఇష్టము చేకున్నను న్యాయకాశాలలో చేరినాడు. ఏది ఎట్లయినను ఆ విషయముల దాను తర్కింప బనిలేదు. గాంధీలెవ్వలూర్పడైన నారాయణుడు, ఏదియు వలదనియన్నను సరియే. ఆలోచింపవలసినది కోడలివిషయమే.

ఆ బాలిక ఎట్టిది యగునో? సర్వసాధారణముగ నీ జమిందారీ కుటుంబము లలో గర్వింపబడును. జమిందారుల యింట గూతుల్ని తనవంటి సంసారియింట నతుకుట కష్టమే. తనయింట, నీటినుండి తీసిన చేపవలె బాధపడు నేమో? కాని బుద్ధి తెలిసిన పిల్ల గావున ఆమె అభిప్రాయము తెలిసికొనక విచ్యంకుడు తన కుమారుని అల్లునిగా నిశ్చయించియుండదు. కోడలికి నారాయణపై ఆపేక్ష కుదిరి యుండును. అందును నారాయణు డెట్టివారి హృదయమునైన చూరగొనగలగుణ సంపత్తిగలవాడు. బాలికలు వీనిని భర్తగా బడియుట తమ జన్మములకు సార్థకత యని సంతసించునంతటి రూపవంతుడు. ఇంతకు ఈ రాజసంబంధము మంచికి వచ్చినా, కష్టము వచ్చినా కలసియున్నది. ఎవరిప్రార్థన మెట్లున్నది? ఆ పరమేశ్వరుని విలాసము తెవరికి జెలియును. నేటివఱకు దానుపట్టినదెల్ల బంగారి మగుటయేగాని ఒక్క కార్యముగూడ గలసిరాకపోవుట యున్నదిలేదు. ఏనాటికీ విచిత్రములు జరుగనున్నవో!

సుబ్బారాయుడు గారు గంభీరహృదయుడు. ధైర్యసైర్యములాయన సొబ్బారే, చిన్న సాటనే తండ్రి పోయినను మనస్సు చెదరనీక నడిసంద్రమున నల్లాడు సంసారనౌకను చుక్కాని చేబూనిచెక్కుచెదుకుండ గట్టున జేర్చినాడు. ఇతరుల డెందములు నొవ్వకుండ న్యాయమార్గమున తన పితృస్వమును పేయిరెట్లు వృద్ధిచేసి పిల్లజమిందారుని పంపించుకొనినాడు. 'గోదావరికి అద్దరిని ఇద్దరిని కుబ్జారాయుడు గారి మాటయు భిక్షుని మాటయు నొకటే' యనిపించుకొనినాడు. నేల మాలిగలో నసంఖ్యమై విశ్రాంతమౌచున్న సకలజీవుల పక్షపక్షము వేల దూప్యములు కొనుకొని

పెండ్లికి వెచ్చించినాడు. తన యంతవాడైన పెద్ద కొమరుని మనస్సేమనుకొనునో యని సంజేహించనైన లేదు.

శ్రీరామమూర్తికి వెచ్చపెట్టుటన్న దలనొప్పియే కాని, అవసరము వచ్చినప్పుడుమాత్రము వెనుదీయుడు. తన నల్లరు చెల్లెళ్ళ వివాహములకు మువ్వరు చెల్లెళ్ళ పునస్సంధానమహోత్సవములకు, బండుగలకు పబ్బములకు సుబ్బారాయుడు గారు లెక్క తెలియని ఖర్చు చేయుచున్నను శ్రీరామమూర్తి అడ్డుపెట్టలేదు, సరికదా తండ్రి మరచిపోయినచో దానే జ్ఞప్తిచేసి ఖర్చుపెట్టిం చెడివాడు.

సుబ్బారాయుడుగారు తాను వరకుల్కము గ్రహింపనని తొలుతనే స్పష్టమొనర్చుటచే, జమిందార్లనికీ నలువది యకరముల ఈనాముఠామి, తన జమిందారీలోనిదిగాక, తన కున్న రైతువారీ భూములలోని సుక్షేత్రము, తణుకుతాలూకాలో తన గ్రామమునకు దగ్గరనున్న గ్రామములోనిది ఆరణ మొసంగినాడు. తన కొమార్తకు నిరువది యకరముల భూమి వ్రాసియిచ్చినాడు. మఱియూ నిచ్చిన వస్తువాహనములకు లెక్కయేలేదు. ఆమె పేరున బ్యాంకిలో ఏబదివేలు రొక్కము నుంచినాడు.

సుబ్బారాయుడుగారుగూడ పెద్దకోడలికిచ్చినట్లు పదివేల రూప్యములు చిన్నకోడలి కాభరణముల నిమిత్తమిచ్చినారు.

౧౫

గృహప్రవేశము

గృహప్రవేశమునకు పెండ్లికొమార్తతో శకుంతలాదేవియు, జమిందారుగారి ప్రేలువిడిచిన మేనకోడలు లలితయూ, వరదకామేశ్వరీదేవి పుట్టనింటిచుట్టము సరోజినియు, జమిందారుగారి కుమారుడు కేశవచంద్రుడును వెళ్ళినారు. ముబ్బారాయుడుగారు తన చుట్టములందరిని పదునాఱురోజుల పండుగవఱకు పండుపిని కోరినారు. సుబ్బారాయుడుగారు బంధుసముద్రుడు. మర్యాదలు సలుపుటలో జనకమహారాజు. ఆయనబందుగులు, జానకమ్మగారి బందుగులు, బిడ్డలచుట్టములు గలవి మూడువందలమంది వివాహమునకై చేరినారు. వారిలో బెక్కురు రాజమహేంద్రపురమునుండియే వెళ్ళిపోయినారు. కొన్ని కుటుంబములవారు కొత్తపేటవెళ్ళినారు. కొత్తపేటలో ఎనమండుగురు తెలుగు వంటబ్రాహ్మణులను ఇరువురు దాక్షిణాత్య బ్రాహ్మణుల నియమించి సుబ్బారాయుడుగారు వధూవరుల గృహప్రవేశ మహోత్సవము పెండ్లివలె జరిపినారు. ఒకనాడు కోనసీమలోని పెద్దలందఱు విందునకు ఆహ్వానింపబడిరి. వధువుతో నరుదెంచిన బంధువులకు రాజభోగము లర్పింపబడినవి.

వివాహమున నన్నియు ఖద్దరు వస్త్రములే యుపయోగించినారు మగ పెండ్లివారు. తప్పనిసరియైనప్పుడు స్వదేశీవస్త్రములు, పట్టువస్త్రములు నిచ్చినారు. అడ పెండ్లివారు పెండ్లికుమారునికి, ఇతర మగవారికి ఖద్దరు వస్త్రముల నిచ్చినారు.

అడువారికి వారికిఁ దోచినట్లు పట్టుచీరలు, రవికలు, విదేశీ చీరలు మొదలగునవి యొసంగినారు.

శారద కత్తవారి యిల్లు విచిత్రముగా నే యున్నది. తన తండ్రిగారి మేడలో నున్న సోఫాలు, మరదిండ్లకుర్చీలు లేవు. ఒకటి రెండు తివాసీలు చిన్నవి యిచ్చట నున్న వేమో; తమ మేడలో అన్నియు తివాసీలే. గోడల కెన్నో చిత్రములైన బొమ్మలు అచ్చట తిగిలించియున్నవి. చిత్రవిచిత్రములుగా నగిషీలు చెక్కినబల్లలు మేజాలు, కుర్చీలు, బీరువాలు అలమారులు, పనితనముగల వెండి, ఇత్తడి, రాగి బొమ్మలు, చీనాదేశపువి, ఆగ్రా ఆజిమీరు లక్ష్మోప్రప్రాంతములవి, బర్మా కఱ్ఱ చక్కడపు బొమ్మలు లక్కబరిణలు, రవివర్మ బొమ్మలు, సాశ్చాత్య తైలవర్ణచిత్రములు—తమ పెద్ద మేడనిండ నున్నవి. తన తండ్రిగారిది, తాతగారిది, తల్లిది, బామ్మగారిది ఇంకను బూర్వికుల బొమ్మలు దమ గదులనిండ నలంకరింపబడియున్నవి. ఇచ్చటనో తన భర్తగది యొక్కటి మాత్రము చాల అందముగా నున్నది. ఇల్లంతయు సూర్య కాంతము చూపించినది. భోషాణములట! తంజావూరి బొమ్మలట! మామూలు కుర్చీలు, వేము పడక కుర్చీలు, ఆ కుర్చీపై మామూలు పరుపుదిండ్లు. తమ మేడ యంతట తండ్రిగారు స్వంతముగా విద్యుచ్ఛక్తి దీపములు వీవనలు పెట్టించినారు! అత్తవారింట 'లష్టరు' దీపాలట, పెట్రోమాక్సు దీపాలట! నీ చీ! ఇది ఏమిటమ్మా.

శకుంతలాదేవి చెల్లెలిని జూచి 'ఒసే శారదా! మా అత్తవారి మేడలో, మన మేడలోనున్నన్ని వింతలు విచిత్రాలు లేకపోయినా అదీ జమిందారీ కొటలాగే వుంటుండే. కాని ఇల్లాంటి పల్లెటూరి కొంపలో పడ్డా వేమిటే? వంద మంచాలూ, తిరుపులూ ఉంటేమాత్రం జమిందారీదర్జా వస్తుందే? వచ్చి వచ్చి ఓ పల్లెటూరి సంకయ్యగారి ఇంట్లో పడ్డా వేమిటే? ఎంతో డబ్బుండిట, చాలా ధూమి ఉందట ఏమిభాగ్యం? దర్జా పుట్టుకోతోరావాలిగాని, తెచ్చి పెట్టుకుందామంటే వస్తుందే?'

'వీళ్ళ కట్టు, బొట్టు మాటలు అన్నీ చాదస్తంగా ఉన్నాయి అక్కయ్యా.'

'మీ పెద్దాడుబిడ్డ ఒకటే వశవశ నానతో వుంటుండేమిటే! నన్నూ, లలితనూ, సరోజినినీ కూచోబెట్టి వేదాంతం చొద్దించడం మొదలుపెట్టింది; రెండో ఆవిడ మన కుటుంబం సంగతులు అన్నీ అడగడం మొదలుపెట్టింది. అస్తమానం ఈ చెవినుంచి ఆ చెవికి నవ్వుతోనేవుంది ఆవిడ.

లలిత:—వాళ్లు చిన్నబుచ్చుకు నేటట్టుగా మనం గబుక్కున లేచేవచ్చాంగా!

సరోజిని :—ఏమే శకుంతలా! నీకు వేళాకోళాలు వెక్కిరింతలూను. వాళ్ళూ మనమల్లేనే గౌరవం సాంప్రదాయం కలిగిన కుటుంబాలు. అందరికీ జమిందారీలు ఉంటాయా యేమిటే? దేశమంతా గాలించినా గుడిగుడి నుంచంటా ఒక పది జమిందారీకుటుంబాలున్నాయి! మీ నాన్నగారికి పదిమంది కూతుళ్లు పుట్టితే అందరికీ జమిందారి సంబంధాలు ఎక్కడ తీసుకువస్తారే?

శకుంతలా! నువ్వెప్పుడూ అందర్నీ హాస్యం చేస్తూనే వుంటావు. జమీందారీలు వుండకపోవచ్చును గాని ఎక్కడో పల్లెటూళ్ళ పద్ధతీలావుంది అనరులే!

ఇంతలో సూర్యకాంతం అక్కడకు వచ్చుటచే వారి సంభాషణ ఆగిపోయి వది. సూర్యకాంతం చిన్నన్నగారిని వెర్రిప్రేమతో ప్రేమించినది. తల్లిదండ్రులు, అక్కలు పెద్దయన్నయు నెందరున్నను నారాయణ క్షణము కన్పించున్న సూర్యకాంతము బెంగ పెట్టుకొనును. చిన్ననాటినుండియు సూర్యకాంతమును నారాయణరావే పెంచినాడన్న విషయంతయు నసర్వము లేదు. ఆమె కిందుకంత పెచ్చుచెగిలిన 'చిన్నన్నయ్యా' అని యేడ్చినది. అన్నగారి దగ్గరే పండుకొనును. అన్నగారో తోనే భోజనము చేయును. ఆమెకు రామస్మరణ 'చిన్నన్నయ్యా! చిన్నన్నయ్యా.' చిన్నన్నగారు చదువులకై అమలాపురం, రాజమహేంద్రవరము, చెన్నపట్టణము వెళ్ళినప్పుడు, జైలుకు భోయినప్పుడు సర్వదా గ్రుడ్లనీరు బెట్టుకొనునది. రాజమహేంద్రవరము జైలున కన్నగారిని జాచుటకు వెళ్ళినప్పుడు నారాయణరావు 'జైలుకు' ననుచుతి నడిగి చెల్లెలిని దగ్గరకు దీసికొని చెవిలో దేబధ క్తిని గూర్చియు, ధైర్యమును గూర్చియు చిన్న యువస్వామిని నిచ్చినాడు. ఆమె చివారించినచో శ్రీమహాత్మాగాంధీగారి హృదయము బాధ నొందుననియు, దన ముద్దు చెల్లెలు బెంగ పెట్టుకొని యింటిదగ్గర కండ్ల నీరు నింపుచున్నదని తెలిసినచో దన మనస్సు వికలమైపోయి జైలు భరింపబడ కనుచున్నదని మునుననియు, దన ముద్దు చెల్లెలును విడిద్రోహివలె జైలు వదిలిరమ్మని కోరునంతటి దేబధ క్తి లేదని కాదనియు, జెప్పి యూరకించినాడు. అప్పుడు సూర్యకాంతము కళ్ళిసీళ్ళతో చివనవ్వు నవ్వివది. ఆమె వదలను నానకునీసి దీనిని ముమ్మలు జూయవలెనని భయపడినది. ఆమె వదలకై వదిలది.

అట్టి ప్రేమపూర్ణమును నామె హృదయము తన చిన్నన్నగారి పెండ్లికొమరి తను జూచినప్పుడెల్ల ఐరివశత్వములో నుప్పొంగిపోవును. తన చిన్నవదినగా రెంత యందగతై! యేమిగూ సొగసు. అంత సంగీతిపాటకురా లెక్కడైనా యున్నదా? చిన్నవదినను కాగిలించుకో బుద్ధిపుట్టిన దా బాలకు. పెండ్లి అయిదు రోజులు వీలయిన వేళలలో నొక్క నిమేషమైన కొత్తవదినగారిని విడిచి యామె యుండలేదు. ఆమెకు దాను తలదువ్వును. ఆమె తలలో పూవులు ముడుచును. ఆమె నగలు సర్దును. ఆమె యెడిలో దన తల నుంచును. ఆమె దగ్గరగా గూర్చుండును. 'వదినా! నువ్వు చాలా అందకతై' వనును. శారద కిదియంతయు పెట్టిగా గనుపించినది. సూర్యకాంతమును పెట్టిపిల్ల యని యనుకొన్నది. కాని సూర్యకాంతము ప్రేమప్రవాహ వేగమున శారద యు పేక్షాభావము చెదరగొట్టబడి కరగిపోయినది. భర్తృ బంధుకోటిలో సూర్యకాంత మొక్కరియే మామ హృదయములో బ్రవేశించినది.

సూర్యకాంతము వదినగారికడ కరుదెంచి 'చిన్నవదినా! మా గుమ్మడిపండావును జూచునూ నన్నాను కామా? నువ్వు దాని అందం చూస్తే వదలలేవునూ,

రా! అప్పుడే పొలాలనుంచి మా ఆవులు శేదెలు, బండి యెగ్గులు వచ్చాయి. తక్కిన పశువు లన్నింటినీ మా తోటలో పశుల శాల్లోనే కట్టేస్తాను. వస్తావా? యని యడిగినది.

ఆ సాయంత్రము చల్లని పిల్లగాలులు వీచుచు మల్లెమొగ్గల సౌరభ మెల్ల యెడల జల్లుచుండెను. నిన్ననే సూర్యకాంతము వదిన గారికి దమ యింటిననుక తోట జూపించినది. మల్లెజాతులు, సన్నజాజులు, గులాబుల కుటుంబములు, సంపంగెలు, జాజులు, ముందారముల రకములు, ఏవేవో కొత్తరకముల పూవులు దొడ్డియంతయు నావరించి బారులుతీర్చి గీతములు పాడుకొనుచున్నవి. నారాయణ రావునకు దొటపనియన్న బ్రాణము. తాను సెలవులకు వచ్చినప్పుడు కొత్తకొత్త రకముల పూలచెట్లు నాటుచుండును. అంబుకట్టుట, చిగురుల సంబుకట్టుట కొమ్మలు కత్తిరించి వానికి జీవముబోయుట, మొక్కలలో గ్రొత్తజాతులను సృజించుట మున్నగు పను లాతడవలీలగ జేయుగలడు. అతనికి స్నేహితులు తోటమాలి యని కూడ పేరుపెట్టినారు.

అతడు మొక్కలతో మాట్లాడుకొనును; అతని హస్తస్పర్శకు, జల్లని మాటలకు చెట్లు సంతోషమున బొంగిపోవును. 'బోసు చెప్పినదానిలో ఇంతైనా అతిశయోక్తి లేదురా' అని స్నేహితులతో ననువాడు నారాయణరావు. గ్రాండ్విప్లారా పూలచెట్లొక వరుసయును, చేమంతి జాతు లొకబారును, లెజిస్ట్రోమిశూలు వివిధ వర్ణముల పూలతో నొకవంకను గలకలలాడిపోవుచున్నవి. ఇంకను నేవేవో రకముల పూలట! భరతఖండములో నెక్కడ పెరుగునవియైన నారాయణరావు దాని నెంత ఖరీదుకైన తెప్పించి తోటలో బెంచుచుండును.

సింహాచలము సంపెంగలు—పచ్చ, తెలుపు జాతులవి కలవు. కనంగ సంపెంగ, కర్పూర సంపెంగ, సకలగుణ సంపెంగ, తీగసంపెంగ యాలెని ముద్దు బిడ్డలు. ఎడ్వర్డు, కార్లెన్ డి ఆర్దెను, ధవళమకు నమెరికాసుందరి, పాలెనీరాను మొదలగు నెనుబది రకముల గులాబుల ప్రాణప్రదముగా బెంచినాడు. బొడ్డుమల్లె, జంటమల్లె, పొదమల్లె, పందిరిమల్లె, చిరుమల్లె, కాకినాడమల్లెలు నక్షత్రములవలె విరిసి యాతిని కన్నుల నార్ద్రములు సేయును. చెన్నపట్టణపు బొడ్డుచేమంతి, తెల్ల చేమంతి చిన్నది, సాదారణము, బొత్తాయుచేమంతి, నీలపుచేమంతి, ఎఱ్ఱచేమంతి, అరిచేతి డెడ్డ జాతిచేమంతులు నాలెని జీవితమున దిపు లూరజేయును. కదంబము కలను, పన్నీరు వృక్షము లున్నవి, దేవపారిజాతము లున్నవి, పూవుదానిమృత లున్నవి.

సూర్యకాంతము చిన్నన్నగారి యుత్సాహములో దానును మునిగిపోవును. అన్నగారు చెనువునకు బోయినప్పుడు తోటమాలిచనము తన్నావరించినట్లు భావించు కొనును. తోటమాలులచే నీరు బోయించును. ఇవక పట్టనీయక కాపాడునట్లు

చేయును. ఉద్యానవనబాలికయై యన్న గారి యాజ్ఞ పాలింపుచుంటినని గర్వము నొందును. ఆమె వనదేవతయే యయిపోవును.

శారద యా వనముచూచి ఆశ్చర్యమందెను. కొంచె మసూయ ఆమె లేత హృదయము నలమినది.

ఆనాడు బాలికలిద్దరు వనసంచార మొనర్చు నప్పుడు నారాయణరావు చూచి నాడు. ఆతిని బ్రతుకప్పుడు సువాసనా లహరీన్నా తయైనట్లయినది. ఆ యిరువురు బాలికలను దన యిరునేతులనెత్తి ముద్దాప నువ్విశిలూరినాడు. ప్రపంచమంతయు నాతనికి ప్రేమస్నాతమయినట్లు తోచినది.

చల్లని యడుగులతో వారిరువుర నాతడు డాసి 'సూరీడూ! ఈ తోటంతా చూపిస్తున్నావుచే' అని పలుకరించినాడు. పలుకరించి, తన చొరవకు దానే యక్కజంపడినాడు.

కులుకు మిటారియగు తన శారదతో మాటలాడవలెనని పెండ్లి రెండవనాడే యాతనికి గోర్కె వొడమినది. కాని సిగ్గుపెంపున మాటలాడింప లేకయ్యెను. ఎట్టి సభిలోనైన పులకలు పుట్టించు గంభీరస్వనమున నుపన్యాసములిచ్చు నారాయణరావు వాసుదేవార్థమున ప్రపావసరైనాడు. మఱునాడుదయమున మోహరులో భార్య సమేతుడై యూరేగునప్పుడు 'నీకు కాలేజీలో చేర చదవాలని ఉన్నదా' యని యెట్లో ప్రశ్నించినాడు.

శారద యాశ్చర్యపూరితయైనది. ఆమెకు నాగరికమర్యాద లన్న నెంతయు నిష్టమే తానందించుమున్న మాదబోయిన వివాహములందు నూతన వధూవరులు మాటలాడుకొనుట చూచినది. సంతోషము నొందినది. అటులనే తానును మాటలాడగలనని తెలంచి లజ్జకదుష్టమై మోముకెంపెక్క. జీలునవ్వు పెదవులు దాట కుండు నప్పలించుకొన్నది. నేడు భర్త తన్నట్లు మాట్లాడించునని యామె కలనైన దలపోయలేదు. తొలినాడు తన్ను జూడవచ్చిన నారాయణరావును నిర్భయముగ జూచినది. అపుడపుడే పరిమళ మలముకొను హృదయమున నారాయణరావును మెచ్చుకొన్నది. ఆతిని రూపసంపద శారదమనస్సును గలకలలాడించినది. నారాయణరావు ఫిడేలుపై మధురముగ గానము చేసినప్పు డాశ్చర్యము, నానందము నామె నలముకొనియెను.

సంబంధము నిశ్చయమైనదని తెలిసినప్పటినుండియు దల్లియగు వరదకామేశ్వరీదేవి శారద చెవికడ నిల్లుగట్టుకొని విచారించినది. పల్లెటూరి సంబంధము ఘటించిన భగవంతుని తీవ్రముగా దూలనాడినది. తనకును, శారదకును గ్రహచారముల్లున్నదని కంటసీరు పెట్టుకొనినది. చుట్టములలో స్త్రీలు ఒకరిరువురుతిప్ప మిగిలినవారట్టి సంబంధము నిశ్చయమైనందుల కక్కజమందుచు వరదకామేశ్వరీదేవితోపాటు విచారించినారు. ఆ సంబంధమును నిందించినారు.

శారద లేతహృదయమున నామాటలెల్ల గాటముగ నాటికొని ప్రత్యక్షమైన స్వామియొడ నిరసనభావమును నైముఖ్యమును మొలక లెత్తించినవి. అట్టి మనస్థితిని నున్న శారదను నారాయణరావు పలుకరించినప్పు డామె యిండుక యులికిపడినదనిన వింతయేమి?

ఆమెభర్తకు బగులుపలుకక మోమువంచికొన్నది. నారాయణరావు చిన్న బుచ్చుకొనియు, బాలిక సిగ్గుపడియుండబోలునని సమాధానపడినాడు.

‘శారదా! నీ కింగ్గీషు బాగావచ్చునటకామా! ఇంగ్లీషు చదువుకొన్న బాలికలు సిగ్గుపడరటగా! నువ్వీయేను ‘స్కూలు ఫైనలు’ పరీక్షకు వెళ్లుతావను కొన్నారే. అల్లాంటప్పుడు నాతో మాట్లాడడాని కీ సంకోచం ఏమిటి?’ నారాయణరా వింగ్లీషులోనే యామెనడిగినాడు.

శారద మారుపలుక లేదు. ఆమెనలముకొన్న ఆశ్చర్యపుచేర ఇంకను అలమి నట్లేయున్నది. ఆమె మానముద్ర వహించియే యుండెను.

‘ఈయేను ‘గవర్నమెంటు’ పరీక్షలో మొదటి చరగతి ‘మార్కులు’ వస్తాయని మీ దొరసాని గారన్నది. నువ్వు చదువుకొని బాలికవలె సిగ్గుపడవని ఆమె చెప్పిందే? సిగ్గుండుకు నీకు? ఆమెమాటే నిజంఅయితే, ఏదీ మాట్లాడుచూదాం. ’ (ఇంకను ఇంగ్లీషుభాషలోనే) —

శారదకు బాగుపడు వచ్చినది. ‘మద్రాసు యూనివర్సిటీవారి మెట్రిక్యులేషను పరీక్షకు దరఖాస్తు పెట్టున్నాను. స్కూలు ఫైనలు పరీక్షకు పాఠశాలలో జేరాలికదా!’ అనిన దింగ్లీషులోనే.

‘అదీ! అల్లాగు జవాబుచెప్పాలి. నీకు ఫిజేలంటే యిష్టమా, లేక వీణంటేనా?’

‘రెండునూ?’

‘ఆ రెండింటిలోను ఏది మంచిది?’

‘దేని కదే!’

‘అల్లాంటే ఎల్లాగుమఱి. వీణమీదితానం ఫిజేలుమీద రాదు. ఫిజేలుమీది సంగతి వీణకు రాదు. వీణ ఒడుగు ఫిజేలులో లేదు. వీణలో ధ్వని ఫిజేలులో లేదు. ఫిజేలు—

‘అందుకనే దేని అందం దానిది. దాని అందం దీనికి, దీని అందం దానికిరాదు.’

‘నీవు సంగమయ్యగారి కచ్చేరీ చూశావా?’

‘మా మేడకి వచ్చి ప్రతియేడూ పదిహేనురోజులు మకాంచేస్తూవుంటారు. అయిన అద్భుత వాద్యము నాకు వినిపించి నా వీణపాటకు మెరుగులుదిద్దేవారు.

‘ఏమిటి! సంగమయ్యగారికే శిష్యురాలివా! ఎంత అదృష్టవంతురాలివి.’

ఇంతలో నూరేగింపు విడిదికడకు వచ్చుటచే నా నూతనవధూవరుల సంభాషణ యాగిపోయినది. నారాయణరా వట్టులనే మాడు నాలుగు సారులు భార్యతో మాట్లాడి, ఆనంద ధామములో విహరించి నాడు.

ఈనాడు తోటలో, భర్త సూర్యకాంతమునట్లు జలుకరించినప్పుడు, శారద కించుక రోతపుట్టినది. కనుగెప్పుమూత కాలములో జరించి వాయుమయిన యాభావ మును గ్రహించిన నారాయణరావు మనస్సు చివుక్కుమున్నది. సోదర ప్రాణయగు సూర్యకాంతము నునులేతయెడకు వారిగువ్వరి భావములు స్పష్టమై తోచినవి. అన్నా వదినెల మనోమాలిన్యము తుడిచివేయుటకో యన నాబాల - కుమ్మిడిపండావును మాతము రంపిని తన చిన్నారి చెతులుసాచి వారిగువ్వరి హస్తములు గ్రహించి బిరబిరగొనిపోయినది.

౧౬

గృహమేధి

సుబ్బారాయుడుగారింటి నెనుక పెరటిలో నొక తూర్పునెలమల కుటుంబము, రెండు బీదకొపుల కుటుంబములు, ఆయిదు తూర్పుగొల్లల కుటుంబములు కాపుర మున్నవి. వారందరు సుబ్బారాయుడుగారి పాలేరులే. కాపులలో కుంకట్ల సోమయ్య యనునతడు పెద్దపాలేరు. సుబ్బారాయుడుగారు పాలేండ్ర కాపుర మునకై శుభ్రమగు సిండ్లు కట్టించి యిచ్చిరి. సోమయ్య యిల్లు తిక్కిన వానికన్న బెద్దది. సోమయ్య బహుకుటుంబీకుడు. వృద్ధుడయ్య జబ్బసత్తువయు చక్కనికంటి చూపును గల్గి వ్యవసాయము చేయించుటలో వేరుగన్న కాపు. సోమయ్య తండ్రి నాటనుండియు సుబ్బారాయుడుగారితండ్రికడ వారు పాలేరులుగా బ్రవేశించి నారు. సంసారము జొత్తుగా జితికిపోయి, కడు వేదరికమున సోమయ్యతండ్రి వీరయ్య సుబ్బారాయుడుగారి తండ్రి శ్రీరామమూర్తిగారి నాశ్రయించి పాలేరుగా జేరి, తన తెలివితేటలచే, విశ్వాసముచే గ్రమముగా బెద్దపాలేరైనాడు. అప్పటికే సిగ యెగగట్ట నేర్చిన సోమయ్య, తండ్రికి కుడిభుజమై అతనికి దగిన కుమారుని పించుకొనుచు శ్రీరామమూర్తిగారి కడ జీతము గొనుచుండెను.

ప్రథమమున సంవత్సరమునకు ఒరుసెనిమిది బస్తాలభాగ్యమునకు బ్రవేశించిన వీరయ్య పోను పోను ఇరువదియైదు బస్తాలు, నేటిది రూపాయల కొక్కముకూడ జీతముగా బుచ్చుకొని, తొంబదియేళ్ళ వృద్ధుడై చనిపోయినాడు. సోమయ్య నేడు పెద్దపాలేరు! సుబ్బారాయుడుగారు రాతినికీ పాలేరుని వేరు మానివేసి గుమాస్తాయని పేరుపెట్టి నెలకు ఒరుసేను రూప్యముల జీతము, బస్తా గింజలు చొప్పున నిచ్చు చుండెను.

తిక్కిన పాలేళ్ళందనకుకూడ చుంచి జీతములే యిచ్చుచు, సుబ్బారాయుడు గారు వాండ్రకు శాచాదికమునలవరచిరి. దొడ్డిగోనున్న వారుగాక మాలలు, గౌడులు నలుగురితర పాలేళ్ళునుండిరి. ఇంటిలో అంట్లుతోముటకు, నీరుతోడుటకు, విడకలు

చేయుటకు, దొడ్డిలో గాపురమున్న కుటుంబములలోని స్త్రీల నే నియమించిరి. వారి కిని సంబళము లేర్పరచిరి. సోమన్న కోడలు ఇంటిలో నాడువారికి వలయు పనులన్నియు చేయుట, బియ్యము బాగుచేయుట, పిండిని విసరుట, బట్టలుసద్దుట, ఎక్కడివస్తువు లక్కడ నుండునట్లు మారుట మొదలగు పనులను జేయుచుండును.

గొల్లవారిలో నచ్చమ్మ నమ్మకమును బంటు. దాని తల్లిదండ్రులు సుబ్బారాయుడిగారి యింటనే యుండువారు. అచ్చమ్మతండ్రి గతించినాడు. తల్లి వృద్ధురాలై యింటిపనులను జేయుచుండును. అచ్చమ్మ వివాహము జేసికొని భర్తనిల్లరికము తెచ్చుకున్నది. అచ్చమ్మ యిద్దరు చెల్లెండు నటులనే భర్తల నిల్లరికము తెచ్చుకొని సుబ్బారాయుడుగారింటనే కాపురముండినారు.

వారి భర్తలు సుబ్బారాయుడిగారి పాలేళ్లు. వారి పిల్లలు గొడ్లకాపరులు, వారు పనికలెలు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో గాపురమున్న రెండవ కాపుకుటుంబము సోమన్న యల్లునిది. సోమన్నకు ముగ్గురు కొమరితలు నలుగురు కుమారులు. సోమన్న కొమరితలు కుమారులును గూడ నాల్గవతరగతివరకు జరుపుకొన్నవారే. సోమన్న తన పెద్ద యల్లుని సుబ్బారాయుడిగారి దగ్గర పాలేరుగా ప్రవేశపెట్టి తన యింటి ప్రక్కయింటిలో గాపురముంచినాడు. తక్కిన యిరువురు కొమరితలను దొడ్డి పట్లలో నొకరికి, గోపాలపురములో నొకరికి నిచ్చి పెండ్లిజేసినాడు. వారందరు కడుపులు ఫలించి సుఖముగా కాపురములు చేయుచున్నారు. సోమన్నకు ముగ్గురు కొమార్తెలు వరుసగా, బుట్టుటచే, నిక కొడుకు పుట్టడని నిరాశచెంది, బీదకుటుంబపు బాలునికి పెద్ద కూతునిచ్చి యిల్లరికము తెచ్చుకున్నాడు. ఇప్పుడు సోమన్న పెద్దకుమారుడు సత్రైయ్య ఇరువదిరెండేండ్లవాడు. చిన్నతనమున నారాయణరావుతో నాడుకొన్నాడు. నారాయణరావు రాజకుమారుడు, సత్రైయ్య బంట్లోతు. నారాయణరావు కలెక్టరు, సత్రైయ్య డిఫేదారు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో కాపురమున్న వెలములు పదియేండ్లక్రితము, సుబ్బారాయుడిగారి పనిలోచేరి వొట్లవంచి పనిచేయుచుండుటచేతను, వారు కడియములో మంచి పేరుగన్న పూదొటలో బనిచేసియుండుటచేతను, సుబ్బారాయుడుగారు వారిని పూలతోటపనికి నియోగించిరి. ఆలమండ్ల గ్రామంలో మామిడి తోటలో బనిచేసిన కుటుంబమును కొత్తపేట కనతిదూరముననున్న తన ముప్పది యకరములతోటలో గాపురముంచినారు.

సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో కాపురమున్న అయిదు గొల్లకుటుంబములలో ఒక గొల్ల దూడల బెంచుటలో బేరుగన్నవాడు. ఆతని చేయి తగిలిన వశువులదరికి రోగములు వేరవు. ఈతలుడిగిన పసులు, అట్టుగడిగిన యెద్దులు వారి దొడ్డిలో పింఛనుద్యోగులవలె, వార్ధకమున సుఖించుచుండును.

సుబ్బారాయుడిగారికి బతువులన్న బరమప్రాణము. మానవులకన్న వాని నెక్కుడు ప్రేమతో జూడవలెనని యాయన మతిము. దొడ్డిలోని దూడలన్నిటి తేరులు పెట్టి ముద్దుగా బిలుచుచు గోముగా బెంచుచుండును. ఏ దూడకైన నించుక కాలు నొచ్చినచో నాయన ప్రాణము విలవిల లాడిపోవును.

సుబ్బారాయుడుగారికి ఎనిమిదికొండ్ల స్వంతవ్యవసాయమున్నది. అయిదు వంగోలు జతలు, రెండు మైసూరు జతలు, సింధీజత యొకటియు, కేవలము సవారి బండ్ల కుపయోగించునవి కలవు. రెండు జతల బొబ్బిలి పోతులు, మూడు జతల బండ పోతులు, సంతతిము వారికడ నుండువలెను. దొడ్డిలో గావరమున్నవాని పిల్లలే పసుల కాపరులు.

మనుష్యులు పస్తుండినను, చూడలకు మేత తప్పగూడదని సుబ్బారాయుడు గారి మతిము. వట్టిగడ్డి, జనుము దంటు, జొన్న చొప్ప, చిల్లు, తివునా, ఉలవలు, సమస్తము సుబ్బారాయుడుగారి యింటిలో బుష్కలముగా నుండువలెను. పచ్చగడ్డి మేతకై పనియకరములభూమిలో బిల్లిపెసర పెంచెడిరు. ఏటి నేల కూడ బుష్కల ముగా నుండుటచే వారికి బహుగాసలోపమెన్నడు నుండెడిదికాదు.

సుబ్బారాయుడుగారికి బాడిపశువులు విస్తారమున్నవి. వంగోలుకవులు ఎనిమిది, చేకవాళీ ఆవులు పన్నెండు కలవు. అయిదు పెద్ద పాకలున్నవి. కొన్ని పాడిపశువులు, కొన్ని చూడివి, కొన్ని వట్టిపోయినవి. వారింట సర్వకాలముల పాడి పుష్కలముగానుండువలెను. పాడిచూడలుగాక, వారింట గుమ్మడిపండావులని యొకజాతి కలదు. సుబ్బారాయుడుగారి తాతగా రాజాతి నెక్కడినుండి సముపార్జించిరో? ఆవు గెండుడుగులన్నర యెరు. చిన్నతల, తేలికల్లు, పాలసముద్రము పంటి తెల్లని యొడలు, కప్పు శేరు మాపు శేరు పాలిచ్చు కుండుపాడుగుతో గాను ధేనువువలె ముచ్చటగా నుండును. ఆ గుమ్మడిపండావు మాడ కదుచిన్నదియై బొమ్మదూడవలె ముద్దులు మూటగట్టుచుండును.

వనలమ్మలవలె నున్న శారదా, సూర్యకాంతములతో నేను నారాయణరావు త్రోవలోని మొక్కలను వర్జించి చెప్పచు, బాడి పశువుల పాకయున్న దొడ్డిలోని కేగెను. ఆ పెద్దపాకలో నొకప్రక్క గుమ్మడిపండావులు రెండున్నవి. ఒకటి పాలిచ్చుచున్నది. రెండవది వట్టిపోయినది. తిన్న మాడగ నే చెంపు చెంపున గంతు లిడుచు చేరవచ్చిన చూడిను నారాయణరావు ముద్దులాడిచూడెను. పసుల త్రొక్కి డిచే రొచ్చుగానున్న యా దొడ్డిని గాంచి ఏవగించుకొనుచున్న శారదకు, భర్త దూడనెత్తి ముద్దులాడుట మీదు మిక్కిలియై—‘వదినా యింటిలోకి విళ్ళిపోదాం రావమ్మా’ యని నెనుకకు తిరిగి, మగని యెడ్డెతినమును గూర్చిన తలపులతో నింటి దెసకు నడువసాగెను. శారదాచిత్తివృత్తి యెరుంగని సూర్యకాంతము ఆమె వెనుక నే పరువిడి, యామె కడ్డముగ నిలువబడి ‘ఏవమ్మా వదినా, ఏమిటి! గుమ్మడి

పండు దూడను జూడకుండగ నే వెళ్ళిపోతున్నా వేమిటి? రా!' అని పిలిచినది. 'చూస్తూనే వున్నా గదా' యన్నది శారద.

అంతకుమున్ను వికలమనస్కుడైయున్న నారాయణరావు శారద వింతవర్తన మున కింకను నొచ్చుకొనుచు, ఆమెను వెనుకకు గొనితెచ్చుటకు నిర్బంధించు చెల్లె లితో 'సూర్యం! నవ్వు ఇల్లారా! ఇది కబురులు చెపుతోంది చూశావా! దీనికి 'వర బాల' అని నాన్నగారు పేరు పెట్టారా?' అనినాడు. సూర్యకాంతము తల వంచి కొనియున్న వదినచెస కొకపరియు, లేని వికాసము చెచ్చుకొను అన్నచెస కొక పరియు, జూడ్కి ప్రసరించి నిట్టూర్పువదిలి యన్నగారి దగ్గరకు వెడలిపోయెను. శారద యేమనుకొన్నదో యక్కడనే చూచి, 'వదినా ఆ చిట్టిదూడ నిల్లా తీసుకు రావమ్మా' యన్నది. ఆ మాటను సూరీడు మొగమింతయై దంతపుబొమ్మవలెనున్న యా పెయ్యదూడను సునాయాసముగ నెత్తికొని వదినగారికడకు గొనిపోయినది. నారాయణరావు నిట్టూర్పుచు నక్కడనుండి నెమ్మదిగా వెడలిపోయినాడు.

ఆ సాయంత్రమే సుబ్బారాయుడుగారితోట జూతుకు నాడు పెండ్లివారం దరును మోటారుమీద బయలుదేరినారు. సూర్యకాంతము, సత్యవతి, పరమేశ్వర మూర్తి భార్య రుక్మిణియు వారితో వెళ్ళినారు.

తోటలో మామిడిజాతులు, బత్తాయలు, పనసలు, పోకలు, కొబ్బరులు, జామలు, దబ్బలు, నారింజ, ఉసిరి, సపోటాలు, జంబుమలాకా, గులాబీ జామ, సంపరపనాసలు, నిమ్మలు మొదలయిన వివిధ ఫలవృక్షజాతు లున్నవి. తోటలో రెండుమూడు కుటుంబములవారు కాపురమున్నారు. తోట కన్నుల పండువై సునాసనలతో నిండియున్నది. చెట్లైన బండెన కాశీజామపళ్ళు, నారాయణ రావు బెంకురొగునుండి తెప్పించిన గింజ లేని జామపళ్ళు, పిండిగింజ జామపళ్ళు, సపోటాపళ్ళు, తోటమాలులు కోసి వారికెల్ల నర్పించినారు. నీసాలవేళకు మోటా రింటికి దిరిగి వచ్చినది.

నారాయణరావున కేదియో వ్యక్తముగాని భయ మొండు హృదయమున బ్రపే శించినది. శారదవర్తనమునం దేదియో విశేషభావ ముండునని యాతె యనుకొనెను. 'ఛీ! తప్ప. అది భారతీయనారీమణులకు సహజముగ లజ్జయని మనస్సును సహధాన పరచుకొనెను.

నారా :—పరం! మన స్త్రీ లెంత పాశ్చాత్య విద్యావతులైనా, వారిని పాశ్చాత్య నాగరికతావాసన లెంత యలముకొన్నా, భారతీయ సంప్రదాయవాసన వారి జీవితాన్ని వదిలిపెట్టదురా?

పరం :—ఏం! ఆ ఆలోచన కల్గింది? ఎవరైనా కనపడ్డారా ఏమిటిరా, పెద్దచదువు చదివి భారతీయ సంప్రదాయాలున్నవాళ్లు : ఇవాళ?

నారా :—ఒక ఆలోచనోంచి ఇంకోటితెట్టిన వరుసలో ఆఖరు ఆలోచన ఇది.

పరం :—ఆ గొలుసుకు మొదటిలంకె ఎక్కడ మొదలెట్టిందేమిటి?

నారా :—అదేముంటుందిలే. ఏదో చిన్న ఆలోచన!

పరం :—అయినా, మన స్వత్య పరిశోధనకోసం అడుగుతున్నావు?

నారా :—నేను చెప్పింది తప్పా?

ఇంతలో లక్ష్మీపతి అక్కడకు వచ్చినాడు.

లక్ష్మీ :—ఏమిటరా వాదించుకుంటున్నారు.

పరం :—చూడరా, వీడు ఒక పెద్ద సిద్ధాంతం చేశాడు. నువ్వు వప్పుకుంటావా? వప్పుకోవా? అంటాడు. సరేరా, నీ సిద్ధాంతానికి ఉపపత్తులైన మొదటి ఆలోచన లేమిటిరా అంటే, వీడు ఇవీ అవీ చెప్పి తప్పించుకుంటాడు.

లక్ష్మీ :—అసలు వీడి సిద్ధాంతం చెప్పవోయి.

పరం :—ఈ రోజుల్లో పాశ్చాత్యవిద్య చదువుకున్న ఆడవాళ్ళ అంతరాంతరాల్లో భారతీయ సాంప్రదాయవాసన ఉండనే ఉంటుందట.

లక్ష్మీ :—అదా! అదెప్పుడూ మావాడి వాదనల్లో ఒకటి.

పరం :—ఒరే! నువ్వు గాంధీగారి భావాలన్నీ అద్భుతం, నిజం అంటావు. ఆయన ఏవన్నారూ, 'పాశ్చాత్యవిద్య లేకపోతే రామమోహనరాయ లింకా చాలా గొప్పవాడయి వుండును' అని. దానిమీదేగా మోడరన్ రివ్యూ మొనలైన వాటికి కోపాలొచ్చాయి. అల్లాఅంటే అర్థం ఏమిటిరా లక్ష్మీపతి? పాశ్చాత్య విద్యవల్ల నిజమైన భారతీయ నాగరికత నశించిపోతుందనేనా?

లక్ష్మీ :—అవును. నిజమే!

నారా :—'పాశ్చాత్యవిద్య వచ్చినా!' అని నేను అననే అన్నాను. అంటే మన వనితాలోకంవిషయంలో గాంధీమహాత్ముని సిద్ధాంతం పూర్తిగా అన్వయించుననే నా అభిప్రాయం, అంతేగాని అది తప్పుఅని కాదుగదా. అంటే మన దేశంలో కాస్త తెలిసో తెలియకో సంప్రదాయం బ్రతికించివున్నది ఆడ వాళ్ళే అని.

పరం :—ఏమిటి బ్రతికించిఉన్నది? పక్కపాపిళ్లు, సినిమా ముస్తాబులు, విడాకుల రంధీ, వీటి నేనా?

నారా :—అన్నీ ఒప్పుకున్నా! కాని యీ పైపై మోజులతో పాశ్చాత్యతత్త్వం పూర్తి అయిందంటావా?

పరం :—ఇంతవరకూ వచ్చిన తరువాత పూర్తికాక మానుతుందా? వాళ్ళ చదువు పూర్తిగా ఎక్కినకొద్దీ తక్కినముచ్చట్లుకూడా తీరవూ? తొందరపడతావేం?

నారా :—కావచ్చును. కాని నేను ప్రస్తుత స్థితినిగురించే చెప్పుతున్నా.

లక్ష్మీ :—సరే ఇద్దరివాదనా వొక్కటే. ఇక పదండి.

౧౭

మ ను గు డు పు లు

జమిందారుగారు వ్రాసిన యుత్తరమువల్లను, తీసికొని వెళ్లుటకు వచ్చిన జమిందారుగారి చుట్టము గంగరాజు రంగారావు దేశముఖుగారి పట్టువల్లను, నారాయణరావుతో మనుగుడుపులకు నాతని యప్పచెల్లెండు నలుపురు, వదిలెగారు. సూర్యకాంతము అత్తగారును తరలివెళ్ళినారు.

సుబ్బారాయుడుగారు వస్తువువెంట వచ్చిన అడపెళ్ళివారి కందఱకు, రంగారావు దేశముఖుగారికి వెలపాడుగువస్త్రములు వెండిపళ్ళెములు ఫలములు మొదలగు బహుమతు లర్పించి పంపిరి. వారి నొకరులకుగూడ దలకు మొలకు గట్టనిచ్చిరి.

అల్లునిజూడగ నే జమిందారుగారి వదనము ప్రఫుల్లమయ్యెను. మధ్యహాళులో శ్రీనివాసరావుగారు, మృత్యుంజయరావుగారు, సీతారామాంజనేయ సోమయాజులుగారు, అనందరావుగారు, భాస్కరమూర్తిశాస్త్రిగారు, బసవరాజరాజేశ్వర శ్రీ జగన్మోహనరావు జమిందారుగారు, రంగారావు దేశముఖుగారు, నారాయణరావు, జమిందారుగారు, నారాయణరావు రెండవ బావమఱది వీరభద్రరావు మొదలగు వారందఱు సోఫాలపై నధివసించి కొంతతడవు ఇష్టాగోష్ఠి సల్పిరి. నారాయణరావు మాటలాడక యన్నియు వినుచుండెను. శ్రీనివాసరావుగారు తన నైపు తిరిగి తన్ను ప్రత్యేక మప్పడప్పడు ప్రశ్నించుచుండుటచే నారాయణరావు గంభీరములు నాలోచనా పూరితములునగు, సమాధానములు చెప్పుచుండెను. నారాయణరావు స్నేహితుడగు రాజేశ్వరరావు నాయుడుగూడ నప్పడే వచ్చి యందఱకు నమస్కృతు లొనరించి యచ్చట గూర్చుండెను.

రైళ్ళ విషయమై సంభాషణ నడచుచుండెను.

శ్రీనివాసరావుగారు నారాయణరావును జూచి,

శ్రీని :—ఏవండీ నారాయణరావుగారూ! చూశారూ! మరేమంటే మన దేశంలో రైళ్లు కంపెనీలక్రింద వుండడం లాభమా, ప్రభుత్వంక్రింద ఉండడం లాభమా?

నారా :—ప్రభుత్వంక్రింద ఉండడమే లాభం.

శ్రీని :—ప్రయి వేటు కంపెనీలకు వుండే లాభా పేక్ష ప్రభుత్వానికి వుండదనా మీ యభిప్రాయం!

నారా :—అశ ఉండకపోవడమే కాదు. గవర్నమెంటు సాలీనా వచ్చే నికరాదాయం వృద్ధిచేసుకొని తద్వారా ప్రజలకు ఇతర సదుపాయాలు చేయవచ్చు!

మృత్యుం :—అయితే రయిల్వేలు కూడ గవర్నమెంటు డిపార్టుమెంటై, ఎట్టతేపు పద్ధతి అమలులోనికి వస్తే లాభాలనేవి వుంటాయా అని.

జమిం :—అబ్బకారీ డిపార్టుమెంటు లాభసాటిగా లేదుటండీ?

శ్రీని :—రైల్వేలు ప్రభుత్వం చేతిలో వుంటే చూసారూ? పెద్ద ఉద్యోగాలన్నీ ఇంగ్లీషువాళ్ళకే కట్టబెట్టి వాళ్లందరికీ జీతాలు విపరీతంగా యిస్తారు. మరే మంటే ఆ సొమ్మంతా ఐ. సి. యస్. వాళ్ళ జీతాలలాగ అంతా ఇంగ్లండ్ చేరుతుంది.

రాజే :—కంపెనీ అయితే మాత్రం ఇప్పుడూ ఆ పనే జరుగుతోంది కాదా అండి.

నారా :—వారి ఉద్దేశం ఏమిటంటే, బ్రిటిషు ప్రభుత్వంచేతిలో రయిల్వేలు ఉండడం లాభమా లేక హిందూదేశపు ప్రయివేటు కంపెనీ చేతిలో ఉండడం లాభమా అని.

శ్రీని :—అవును.

నారా :—బ్రిటిషు ప్రభుత్వం హిందూదేశంలో వున్నన్నాళ్ళు రయిల్వేలు హిందూదేశంలో కంపెనీలకు యివ్వరు. ప్రస్తుతం హిందూదేశంలో అంత పెద్ద పెట్టుబడి పెట్టి రైల్వేలు కొనే కంపెనీలు తయ్యారుగా లేవు. ఇంక రయిల్వేలు వెనుకటి షరతుల ప్రకారం ప్రభుత్వం చేతిలోకి ఎప్పటికైనా వస్తాయి. కొన్ని వచ్చాయి అప్పుడే.

జమిం :—రయిల్వే విషయం లెక్కలన్నీ నాదగ్గర వున్నాయి. ఇంతవరకు హిందూదేశంలో వేసిన రయిల్వే వలన ప్రయివేటు ఇంగ్లీషు కంపెనీలకు, హామీరూపంగానున్న, ప్రభుత్వం వేసిన రైల్వేలకు, వడ్డీనిష్టం వగైరాలమీద నున్న గవర్నమెంటుకు చాలా నష్టం వచ్చింది. (నారాయణరావు వైపుకు తిరిగి) ఆనక ఒకసారి నా స్వంతిగదిలోకి వస్తే ఆ లెక్కలన్నీ చూడ వచ్చును.

నారా :—అలాగేనండి, నాకూ ఈమధ్య ఆ లెక్కలన్నీ కావలసే వచ్చాయి.

జమిం :—అక్కువగ్గు 'కమిషను' సంగతి ఎరుగుదువు కాదూ?

నారా :—అవును ఆ రిపోర్టులు చూడాలి.

మృత్యుం :—ఏమిటండీ ఆ కమిషను?

జమిం :—రైల్వేలు గవర్నమెంటు చేతిలో వుంటే ఎక్కువ లాభమా, కంపెనీల చేతులలో ఉంటే ఎక్కువ లాభమా అన్న ఈ ప్రశ్న!

నారా :—ఇతర దేశాలు ప్రస్తుతం భాగ్యశంతమైన దేశాలు. మన దేశం చాలా బీదది. పైగా పాశ్చాత్యదేశాల్లోనే ఇప్పుడు రైల్వేలు గవర్నమెంటుకు ఇచ్చి ప్రజాధీనం చెయ్యాలని రభస చేస్తున్నారు.

శ్రీని :—గవర్నమెంటు స్వాధీనం అయితే లాభాలసంగతి వేరే చెప్పాలా?

నారా :—చి త్తం, వస్తున్నాను. ముందు రయిల్వేలు లాభదాయకాలైనవి, అనే సంగతి మనం వప్పకుంటే.

శ్రీని : ఒప్పుకున్నాను ప్రస్తుతం.

నారా :—అయితే, దేశంలో ఏ కొద్దిమందికో కంపెనీరూపంగా వచ్చే లాభం, గవర్నమెంటుకు వస్తే ఆ రాబడి విలువ ఇతర పన్నులలో తగ్గించవచ్చు

కదా? మఱి ప్రస్తుత ప్రభుత్వం అలా తగ్గింస్తుందంటే, ఇది కేవలం లాభ సాటి గవర్న మెంటు గనుక, యిప్పుడు ప్రజలకి ఉపయోగంలేదు. అయితే రేపు ప్రజాప్రభుత్వం అనగా కనడా మొదలయిన దేశాలలో ఉన్నటువంటి 'డొమినియను' ప్రభుత్వం వచ్చినా లేక సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం వచ్చినా ఆ లాభం అంతా ప్రజలకే గాదండీ?

శ్రీజగ :—ఇంగ్లీషువాళ్లు కోట్లకొద్ది డబ్బు పెట్టి మన దేశంలో రైళ్ళు వేస్తే మన ప్రజలు లాభం పొందాలి! ఇది సబబేనా?

నారా :—వాళ్లు పెట్టిన పెట్టుబడి తీరగా ఏటేటా బోలెడు లాభాలున్నూ వాళ్లెలాగూ గుంజుకుపోతున్నారు. ఇంక మనం కోరేదానిలో అన్యాయం ఏం వుంది.

జమీం :—గవర్న మెంటు, కంపెనీదగ్గరనుంచి రైల్వేలను పుచ్చుకోవాలంటే ఉన్న యావత్తు సరుకులకు రోడ్లకు పట్టాలకు ఖరీదు ఇవ్వనక్కరలేదా? ఆ డబ్బు ఇప్పుడు మనదగ్గరలేదే! ఆ డబ్బు మళ్ళీ ఇంగ్లాండ్ పట్టుబడి పెట్టాలే.

నారా :—డెబ్బడిఅయిదు నాలుసరి వాయిదాలమీద తీర్చడానికి ఏర్పాటుచేసి కొని కదాండీ?

జమీం :—అవును! తిరిగి పుచ్చుకున్న తేదికిముందు మాడుసంవత్సరాలు వచ్చిన లాభం కంపెనీవాటాలకు పంచి, సగటు ధరనుబట్టి అనగా నూరుకొసుల పేగుకు ఏమాట యిరువయ్యనో అంచనా వేసి నూటికి నాలుగున్నర వడ్డీతో డెబ్బడిఅయిదు వాయిదాలలో తీర్చడానికే ఒప్పందం చేసుకున్నారని జ్ఞాపకం.

శ్రీజగ :—ఈ రైళ్లు మనవాళ్లు సరిగా నడపగలరండీ. మనవాళ్లే నడపడం వచ్చిందంటే రోజుకు రెండుసార్లు బోల్తాలో, డీకొట్టటమో జరగదా!

భాస్క :—అదేమిబండీ రాజాగారూ! అట్లా పెలవిసారు. ఎంతమంది గొప్ప ఇంజనీయరు, గార్డులు, ట్రైవర్లు మనవాళ్లు లేరు? స్టేషనుమాష్టర్లంతా మన వాళ్ళే. పోనీ యింగ్లీషువాళ్లు పై ఉద్యోగాలు చేస్తున్నారా?

శ్రీజగ :—ఇంగ్లీషువాళ్ళకు ఏమాత్రం తీసిపోని యూరేషియన్లు.

భాస్క :—వాళ్ళుమాత్రం మనవాళ్లు కాదండీ? మనచేతికిందికి వస్తేమాత్రం వాళ్ల ఉద్యోగాలు తీసివయ్యాలని ఉందాండీ.

సీతా :—అయ్యో! ఈ తెలుఘా నలుఘా కాని దొరలున్నారు, బాబూ అసాధ్యులు. అసలు దొరలు నయమండీ! వీళ్ళముందర ఆగలేం.

ఆనంద :—మీరు చెప్పింది నిజమే కాని ఇప్పుడు చాలా నయమండీ శాస్త్రీలు గారూ. వాళ్ళూ తాము హిందూదేశస్థులమనీ మునిగినా లేలినా మనలో పాటేనని గ్రహించారు.

సీతా :—వాళ్ళని తెల్లదొరలు రానిస్తారండీ బాబూ?

మృత్యుం :—తెల్లదొరలు వీళ్లు కంట్రీలు, మాకక్కరలేదు, మాకేం సంబంధం లేదంటారు. మనవాళ్ళు వీళ్ళు మావాళ్ళు కాదంటారు.

నారా :—అలా అనకండి. భారతీయులు ఎప్పుడూ వాళ్ళని తమలో ఐక్యం చేసుకోడానికి సిద్ధంగానే ఉన్నారు. వాళ్ళే మేం తెల్లవాళ్ళమని వాళ్ళ దేశం 'హోము' అంటే ఇంగ్లండ్ని అంటూ వచ్చారు గాంధీజీ ఎప్పుడూ వాళ్ళని సంపూర్ణ ఐక్యభావంతో మనలో జేరమనే కోరినారు.

నీతా :—వాళ్ళు గబ్బిలాలన్నమాట!

శ్రీజగ :—అదేమిటండీ తెలివితక్కువమాటంటారు. తెలియకపోతే ఈగుకోవాలి. గబ్బిలాలూ! యూరేషియను స్త్రీలకి ఉండే అందం ఒక్క ఇంగ్లీషు అమ్మాయికి ఉంది! మీ ఛాందసపు బ్రాహ్మణ ముత్తైదువులకు వుందా పోనీ?

నారా :—అందచందాల విషయం ప్రస్తుతం కాదు పోనీండి.

శ్రీని :—అదేమిటండీ రాజాగారూ! కోపంవచ్చిందీ. చూశారూ సోమయాజులు గారు వట్టి అమాయక బ్రాహ్మణు. మరెమంటే చూశారూ మీరు ఆ సంగతులూ, ప్రపంచం ఎరిగున్నవారు గనుక తెలుస్తుంది. చూశారూ!

జమిం :—వీదో ఛలో క్రికన్నారు. అంతే!

నీతా :—చిత్తం చిత్తం. అంతేనండి మహాప్రభూ. తుంతవృణ్ణి.

ఇంతలో ఫలాహారములకని కబురువచ్చినది. జమిందారుగారు శాస్త్రీగారిని సోమయాజులుగారిని లోనికంపి తామందరచ్చట నే యుపాహారముల గైకొందుమని నాక్రుచ్చినారు. తక్కినవారందరికడ బండ్లతోతులు పాలరాలు పరచిన బల్లలనుంచి నారు. వంటబ్రాహ్మణులు నేతిలో వేయించిన జీడిపప్పు, ఆవుపెరుగులో వైచిన ఆవడలు, మైసూరుపాకము, గఫుచిప్పమిఠాయి, జీలేబియుండలు, పనసతోనలు, చక్రకేళీ అరటిపండ్లు, అనాసముక్కలు వెండిపల్లెములతో అందరికడ నుంచినారు. స్పెన్సరు కంపెనీ వెండిగళాసునలో మంచువైచిన మంచినీళ్లుంచినారు చేతులు కడుగుకొనుటకు తళితళిలాడు కంచుతట్టలు ఎవరికివారికి వేరుగా నొకరు తెచ్చియుంచగా వంటబ్రాహ్మణుడు నీళ్లుపోయుటయు, చేతులు కడుగుకొనిరి. అపురూపమైన చీనాదేశపు గిన్నెల శెట్టులలో తేనీరు, కాఫీ, ఏది కావలసినవారి కది యిచ్చినారు.

నారాయణరావు రాజేశ్వరరావును దీసికొని మేడమిది తనగదికి నల్కెను. అచ్చట స్నేహితు లిరువురు తినివిదీరునట్లు సాయంత్రమువరకు మాట్లాడుచునే యుండిరి.

పల్లెటూరి మోటుమానిసి యనుకొన్న నారాయణరావు తెలివితేటలలో, మాట నేర్పులో నందఱు నతిశయించుట గాంచి శ్రీ జగన్మోహనరావుజమిందారు గారికి తలకంటగింపు కలిగినది. జమిందారుల యింటబుట్టిన తనవంటివాని కున్నచో శోభించునేగాని, యీ పల్లెటూరి బడుగు తెలివి కెవరు సంతసింతురు? ఒకరి సంతసముతో తనకేమి పని? శారదమాత్రము సంతసింపదనుట ముమ్మాటికి నిశ్చయం. అంగోయిండియను వనితలను దాను వెనుకనైచికొని మాటలాడిన మాటలా ప్రక్కగదులలో నెచటనైన శారద యుండి వినలేదుకదా?

౧౮

వీణ

ఆ సాయంత్రము విహారము సలిపివచ్చి నారాయణరా వత్తవారిమేడ చేరు నప్పటికి దివ్యనాద పూరితమగు విమలగాంధర్వమున దిశల నింపుచున్న దొకబాలిక. రాజేశ్వరు డా పాట విని 'ఎవరురా అంత అద్భుతముగా పాడుతున్నారు' అని అడిగినాడు.

'ఆ! శ్రీరామయ్యగా రీమధ్య ఉళ్ళో లేరు. నేడే వచ్చారు. వారు ఫిడేలుతో పక్క వాయిద్యం వాయిస్తూ శిష్యురాలిని ఎంత విచిత్రంగా పాడిస్తారనుకొన్నావు?'

'మీ ఆవిడే నేమిటా!'

'ఆమాత్రం కని పెట్టలేవురా! ఉండు, శ్యామ ఆలాపన జేస్తున్నారు. విను, విను. మాట్లాడుకు.''

'నాకు సంగీతమంటే తలనొప్పి.'

'అప్పుడే నీవు 'ఆస్పరిను' అంశకు వచ్చావుట్రా?' గదిముందరి వరండాలో దీపాలు ఆర్పి వేసి రాజేశ్వరరావును, తానును పడకకుర్చీలపై కూర్చుండినారు.

తారక కాంతులే 'శాంతమూ లేక సౌఖ్యమూ లేదు' అని పాడుచున్నట్లయినది. చీకటిలో గనబడని పూవుల సౌరభ మే సంగీతమై విశ్వమంతయు నావరించి పోయినది. గులాబిపూల పాలగొంతుకనుండి వెడలు నా పవిత్రస్వనముతో బోల్చుటకు నారాయణరావున కీ ప్రకృతిలో నేదియు తలపునకు రాలేదు. వేణువనస్వనములా, సెలయేటి గానములా, తుమ్మెద ఝంకారములా ఇవి యేవియు దగవని యాతడు తలయూచినాడు. కోకిల గొంతులు కొవచ్చు ననిపించినది.

నారాయణరావు హృదయము ఆనందపూరితమై ప్రేమపూర్ణమైనది.

'నను పాలింపా, నడచి వచ్చితివో!'

చిట్టి శ్రీరాముడు, నీల మేఘశ్యాముడై తొనలు తిరిగిన చిటుచేతులతో చిన్న బంగారుపిల్లు పట్టుకొని, నవ్వులు వెదజల్లుచు, నడచివచ్చిన ప్లాతనికి గోచరించినది. ఆతని కన్నుల నీరు తిరిగినది. ఆ గొంతులో చిన్ని శ్రీరాముడే కలడు. శ్రీరామయ్య గారి కంఠములో దుష్టరాక్షస సంహారమున రఘువీరుడే కోదండపాణియై అనుజ సౌమిత్రులతో సాక్షాత్కరించుచున్నాడు. ప్రశాంతమగు నా సంధ్యారాగములో మిళితిమగు శ్రీరామయ్య గారి కమానుకదుపులో శారదా దేవి గళమునుండి తొలుకాడు కలికి చెలువంపు తీయసవ్వడులు గలసి, లత్తుకతీర్చిన చిన్నారి పాదాలపై పరికిణీ యంచులు చిందులాడ, కనకకింకిణీనూపుర ఘల్లలారవముతో శీతనగస్వచ్ఛహేమ శేకలముపై నృత్య మొనర్చు నుమాబాల విశ్వమోహన మగు కంఠ కుహూకారములు విరియించినట్లయినది నారాయణరావునకు.

‘ఎటులా బ్రోతువో తెలియా
ఏకాంత రామయ్యా—!’

ఆ ర్రరక్షకుడు నా శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఎంత చక్కని ప్రభువు! ప్రాచీన నాతఁడే ప్రావలయు. శ్రీరామ నీలమేఘము భక్తమనఃకేదారము లబూర్ణసస్యముల బండించుగదా! పరాప్రకృతి యగు సీతమ్మ తల్లియు, పరమాత్మ యగు శ్రీరామచంద్రుడును నవ్యయులు, సత్యచేతన ప్రదాతలు. ‘ప్రాచీనను, కబళించినను నీదే భారము ప్రభూ!’ ‘రామరామా! యని రంజిల్ల నావంతు, నియతిమై రక్షింప నీది వంతు.’ అని కనులు మోడ్చినాడు నారాయణరావు.

రాజేశ్వరుడు చెలికానివంక తిరిగి ‘ఏమిరా నారాయుదూ! నే నిన్నాళ్ళూ పెళ్ళి చేసుకోనని మాని వేశాను. ఏదో సంబంధము మానాయన తీసుకువస్తే ఆ పిల్లకు, నాకూ ప్రేమ కుదురుతుందని నమ్మకం లేదు. మా నాయనతో ఏదో సాకులు చెప్పి తప్పించుకున్నా. మా నాయన పోయినతర్వాత నేటికీ మా అమ్మ వెళ్ళిబలవంతం పెట్టింది. గొంతుక్కు నెలక్కాయ పడినట్లయి తర్వాత చెప్తానులే అని పారిపోయి వచ్చాను.’ అని పడకకుర్చీలో జేరగిలబడి కనులు మూసుకొని నారాయణరావు నడిగెను.

రాజేశ్వరరావుది పచ్చని చబ్బపండుచాయ. తెలగ పెద్దయైన నతని నందలు బ్రాహ్మణుడే యని తెలతురు. ఆతడు కాకాహారీ. స్వచ్ఛమగు పలుకు, మధ్యమోన్నతమై కంఠపుష్పి కలిగిన శరీరము. వంకర తిరిగిన ముక్కు, సమస్తైన నుగురు. కామపురుషార్థ పరతాస్ఫోరకములగు దీర్ఘ చక్రవాకలోచనములు. శ్రేంచి పద్ధతిని సగము మిగుల్చుకొన్న నల్లని మీసములు. చుట్టును ఇవ్వలేని సులోచనములు ధరించి, ముంగురులు నున్నగ వసుకకు దువ్వుకొనును. ప్రసిద్ధ సినమానబకు డగు ‘రుడ్డోల్ఫ్ వాలంటిసో’ పద్ధతి నాతడు వాడెపుగా బెంచుకొను మొగవెంపలును, తీర్చినట్లున్న నల్లని కనుబొమలు నాతని మోమునకు గాంధీర్యమును పుణికియిచ్చును. ఆతడు ధరించునవి చిక్కని మీగడ తరకవంటి శ్రేంచి పట్టుచొక్కాలు, తెల్లటి లాగులను తొడుగును. కాళ్ళకు ఖరీదుగల లూథియానా జరీ చడావులుండును.

నారాయణరా వారని నఖిఖిపర్యంతముఁ జూచి చిరునవ్వునవ్వి, తన ముదుక ఖడ్గరు పంచె, ఖడ్గరు లాల్చి, ఖడ్గరు సేలంకందువాలను జూచుకొని నవ్వుచునే పెదవి విరుచుకొని ‘ఒరే రాజీ! నువ్వప్పడైనా అలంకారముతో లేని సమయం ఉందిరా?’ అవి ప్రశ్నించెను.

‘ఇంటిదగ్గర లబ్బీలుంగీ కట్టానురా!’

‘అది పట్టుదేనా?’

‘అ!’

‘నిద్దట్లో నీ జుట్టు చెరుగుతుందిరా!’

‘పాపము శమించుగాక!’

‘ఏదీ చెయ్యి! పారా హుషార్!’

‘నామీద ఒక వ్యాసం రాయరా ! ఒక కథ అల్లరా ?’

‘నీ వొక్కడిమీద నేనా ? ఆ పరకీయమకూడా కలపనా ?’

‘నెబాప్ ! కలిపితే యిక మజా అడిగావు !’

‘మఱి దశావస్థల్లో ప్రస్తుతావస్థ యేదో చెప్పు ?’

‘మీ కవిత్వాల్లో విరహావస్థ లన్నింటిమాటా నాకు తెలియదుగాని ‘ప్రళయం’ మట్టుకు తప్పేటట్టు లేదు.’

‘ఎవరికి ? నాయకకా, నాయకునకా ? ఆ పూర్వ క్రితరుకా ? మీ మోహ ప్రవాహాన్ని ఆ భక్త అరికట్టడనీ, పైపెచ్చు సంతోషంతో ఓలలాడతాడనీ చెప్పావుగా ! నీవానాడు చెప్పినమాటలు తలచుకుంటే నా కిప్పటికి ఒళ్లు జలదరిస్తున్నది. ఎంత అమానుషపు టూహ చేశావురా ?’

‘ఒరేయి ! ఈ విషయములో మనం యిద్దరం ఏకాః ప్రాయులం కామనిన్నీ, ఆ భావాలు మనం చర్చించుకోవడం మానివేద్దామనిన్నీ అనుకున్నాంగా !’

‘అవును ! ఆంగుక నే ఆయనమాట తలపెట్టవద్దన్నాను. కాని ఇప్పుడు నీ పెళ్ళిమాట ఎత్తావు కాబట్టి ఇప్పటికే నా ఈ హేయశృంగార ప్రబంధానికి స్వస్తి చెప్పి, పెళ్ళిమాట ఆలోచించడం ఉత్తమం.’

‘నారాయణా ! నువ్వు చెప్పే ముసలమ్మల సిద్ధాంతాలు నాకు గిట్టవు. ఎప్పుడో ఇద్దోకులనాడు పుట్టిన వినాహాచారాన్ని యీ యిరవయ్యో శతాబ్దంలో కూడా పట్టుకు వేశాడమంటావునువ్వు. వినాహాలులేని కాఁకూడా ఒకటి ఉండే దన్నమాట మరచిపోకు. ఏదో ప్రయోజనంకొరకు మధ్యలో కల్పించిన యీ ఆచారంతో ప్రయోజనం లేదమకుని యిప్పుడు దాన్ని విడిచిపెట్టేవాళ్ళకు ఆక్షేపణ ఏముంది ? స్త్రీ పురుషుల ప్రేమసంబంధానికి ఇంత తంతెందుకు ?’

‘పెళ్ళిలేనికాలం ఒకటి ఉండేది అన్నావు. ఆ కాలం పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞుల వాదనప్రకారం ‘మానవులు జంతువులులా సంచరించే గోజులు. కనక ఇప్పటి జంతువులసంగతి విచారిస్తే ఆనాటి నారిస్థితి మనకు గోచరిస్తుంది.’

‘అది సరే ! నా వాదానికే వస్తున్నావు.’

‘తొందరపడకు. ఆ కాలంలో మానవజాతి అంతా ఇష్టంవచ్చిన మగవాడూ, ఇష్టమువచ్చిన ఆడదీ వాంఛ తీర్చుకోవడం, తర్వాత వాళ్ళకీ వీళ్ళకీ సంబంధం లేకుండా ఉండడం అనికదా నీ వాదన. నువ్వు అనుకునే జంతుత్వం జంతువులలో లేదు. మానవసంబంధంలేని జంతువులలో ముఖ్యంగాలేదు. భిగవంతునివల్లనో, లేక ప్రకృతివల్లనో వచ్చిన ‘ఇకైష్టికైష్ట్’ (జంతుజ్ఞానం)వల్ల జంతువులు బ్రతకడం జాతి వృద్ధిపొందడం అనేవి మాత్రమే అని ఎరుసును. ఆ జంతుజ్ఞానంవల్ల ఇష్టము వచ్చిన తిండి తినవు. ఇష్టంవచ్చినట్లు కామం తీర్చుకోవు. దేహం కాపాడుకోడానికి తిండి, జాతి వృద్ధిపొందడానికి కామం అని ఆ జంతుజ్ఞానమే వాటికి చెప్పింది. ఇష్టమువచ్చినట్లు తిండితీస్తూ, కామం తీర్చుకున్నా జాతి నశిస్తుందని

ఆ జంతుజ్ఞానమే చెప్పింది. అందుకనే సాధారణపు కోతులలో ఒక మగకోతి కొన్ని అడకోతులు ఉంటవి. లేక ఉరాంగు ఉటాంగు మొదలైనవైతే, గోరిల్లా లాంటివి అయితే, ఒక మగది ఒక అడది, నీతిగా వుంటవి. అలాగే సింహం, పులి, తోడేలు, ఎలుగు. అదీకాకుండా జంతువులకు ఋతుకాలం అంటూ ఒకటి ఉన్నది. ఆ కాలంలోనే కామక్రియానిర్వహణం జరుగుతుంది. ఇదే జంతువులలో పెళ్ళివంటిది.'

'అయితే మన ఆవుల సంగతి, కుక్కలసంగతి విమటి? ఆంబోతుకు ఈ ఆవు ఆ ఆవు అనితేను. ఎప్పుడు ఏ ఆవు ఎదపోయి సిద్ధంగాఉంటే, ఆ ఆవునో పార్లడానికి ఆంబోతు సిద్ధం. ఆ ఆవుకై నా ఏ ఆంబోతునా సరే. కుక్కలలో ఒక్కొక్క ఋతుకాలంలోనే అడకుక్క రెండు మూడు మగకుక్కలతో సంబంధానికి సిద్ధం. చూలు నిలవగానే మానుకుంటుంది. తన పిల్లలయిన మగ కుక్క అయినా సరే! గాడిదేలు అంతే, పందులు అంతే. ఇప్పుడేమంటావు?'

'సువ్వు. 'మన' అనడంలోనే జవాబంతా వచ్చింది. అయినా విపులం చేస్తాను. మనుష్యుని జీవితాల్లో కలిసిపోయినవి ఆలజాతులు, కుక్క, గాడిద, పంది, పిల్లిజాతులు. అందువల్ల చాలాభాగం వాటికి జంతుజ్ఞానము నశించి పోయింది. మనుష్యునికున్న మనస్సున్నూ లేదు. అయినా అవి కూడా ఋతు కాలాన్ని మాత్రం అనుసరిస్తాయా, అనుసరించవా?'

'సరేరా! పెళ్ళి - అనే సంస్థ సంగతికానీ.'

'జంతుజీవితంలోంచి నెమ్మదిగా మనుష్యుడు తన మనోబలంవల్ల పైకి రాసాగాడు. మనస్సంబంధమైన జ్ఞానము వృద్ధిఅయినకొద్దీ జంతుజ్ఞానము నశించినది. భోజన నిద్రామైథునములు మాత్రమేకాక అనేకవాంఛలు, వాటిని సంపాదించు కోడం పెట్టుకున్నాడు. కళలన్నాడు, లలితకళ లన్నాడు, కృషివాణిజ్యాలు, యుద్ధాలు రాజ్యాంగాలు పరసాధన యిటువంటి వ్యాపారాలనేకం కల్పించు కున్నాడు. ఆయా వ్యాపారాలలో నిరంతరసాధనచేస్తూ, అమ్ముతినైన నాగరికత నిర్మించుకున్నాడు. ఆహారనిద్రామైథునాలుతప్ప వేరే పనిలేనివాళ్లు అప్పటికి యిప్పటికీ నువ్వనుకొనే పశుతుల్యులుగానే వుంటారు. తన మానవత్వం సార్థక పరచుకోడానికి ధర్మార్థాలు సాధింపదలచుకొన్నవాళ్లు పశుప్రవృత్తియిన కామానికి ఒక హద్దు ఏర్పరచుకొన్నారు. నిరంతర కామసేవకోసం, ఉదరపూజకోసం ఆలోచిస్తూ కూర్చోడానికి వాళ్ళకు వీలుపడదు. నిద్రాహారాలు కూడా మాని, దీక్షతో పనిచేసే మానవుడికి కామవిషయం కలలోకి గూడ రాదుగదా! అయితే ప్రజోత్పత్తిమూలకమైన కామం కూడా పురుషార్థమే కనక, దాన్ని బొత్తిగా వదిలి పెట్టనక్కరలేని సామాన్యగృహస్తులంతా, ఒక స్త్రీతోనే కామనిర్వహణం చేస్తూ, యితరపనులు చేసుకోడానికి మనశ్శాంతి, తీరికా సంపాదించుకుంటారు. అంతే. కాని స్త్రీ పురుషులు స్వేచ్ఛాచారపరులయి నిరంతరం సంఘసుస్థితికి భంగం కల్గించే కొట్లాటలు తెచ్చిపెట్టుకోగోరరు.'

‘ఒక స్త్రీతో వుండాలని నేను వొప్పకుంటాగాని వివాహ కర్మకాండంతా ఎందుకు?’

‘ఆ మాటన్నావు, బాగుంది. జాతిక్షేమానికి, సంఘసుస్థితికి ఒక పురుషుడూ ఒక స్త్రీయే కూడివుండడం అవసరమని ఒప్పుకోంటే నాకు చాలు. వివాహకర్మ మానుకొన్నా నాకు సమ్మతమే.’

‘మఱి ఎందుకు చేస్తున్నా రందరూ యీ కర్మను?’

‘అది వేరే సంగతి. వివాహం అర్థకామాలకే కాకుండా, ధర్మమోక్షాలకు గూడా సాధనమని నమ్మేవారు ఆ పని చేస్తారు. వాళ్ళజోలి నీకెందుకు? తానుతప్ప యితరంలేదంటూ, ఆత్మభిమానంతో ముగ్ధవాడికి గృహస్థాశ్రమం, ఆత్మసాధన. తనచుట్టూ తాను కట్టుకొన్న గిరిని ఆలుబిడ్డలద్వారా విస్తరింపజేసుకొని, క్రమంగా విశ్వంతో ఐక్యభావం సాధించుకొంటాడు. గృహస్థసూత్రోక్తమైన కర్మలు సర్వ భూతదయాశుత్వం మొదలైన ఉన్నతభావాలకు మెట్లవంటివి ఇది అంతా మతానికి, దేవుడికి సంబంధించిన విషయం. నువ్విదంతా వేదాంతమంటావు. కాబట్టి ఆ సంగతి మనకు వద్దు.’

‘వివాహకర్మ అక్కరలేదంటే మనకిక తగాదాలేదు.’

‘లేకేమి? మీ స్వేచ్ఛాచారులు వొక స్త్రీ ఒక పురుషుడు అనే నిబంధన ఒప్పుకోరుగా? మోజు తీరిపోగానే యెవరిదారి వారు చూచుకోవలసింద నేగామి మతం?’

‘అవునుగాని, స్త్రీకి గూడ స్వతంత్రం అనేది వుంటే మేము చెప్పేస్థితి వస్తుందా, రాదా?’

‘ఆ స్థితికి కారణం స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం అవునో కాదోగాని, ఆ స్థితిమాత్రం అధోగతికి కారణమవుతుంది. ‘జడ్జిలిండ్ సే’ అమెరికాస్థితి వ్రాశాడు చూడ లేదా? విడాకులు పుచ్చుకోడానికి స్త్రీకి పురుషుడికి సమానస్వాతంత్ర్యంవున్న సోవియట్ రష్యాలో, అమెరికాకంటే తక్కువ విడాకులసంఖ్య విన్నావో, లేదా? కాబట్టి స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం వచ్చినప్పటికీ, నీతి నియమాలనేవి వుంటే ధర్మరతి అనేది వుంటే నువ్వనుకొనేస్థితి యెన్నడూ సంభవించదు. అహరనిద్రా మైథునాలకొరకే మనం బ్రతుకుతున్నామనుకొంటే మాత్రం ఆ స్థితి తప్పకుండా వస్తుంది. అప్పుడు మనకి రాజ్యాలు అక్కరలేదు. కళలు అక్కరలేవు!’

‘ఒరే నారాయణుడా! నీకీ ప్లీజరీ ఎందుకుగాని, సనాతనమతప్రచార పీఠం ఒకటి పెట్టరా!’ అనుచు రాజేశ్వరరావు నారాయణుని వీపుతిట్టి నెడలిపోయెను.

౧౯

ప్రేమ స్వాతంత్ర్యము

రాజేశ్వరరావు చిన్నతనమునుండియు తిరుపతిరావుగారి శిష్యుడొటిలోని వాడు. తిరుపతిరావుగారి విషయమునుగూర్చి సంఘముతో దాము పోరాడు చున్నారో, స్త్రీ పురుషు లేవిధమున సంచరించవలెనని వాదించుచున్నారో అట్లే

తాము సంచరించి ఆకల్మషహృదయులనియు, దృఢత్తులనియు కీరచరిత్రులనియు జేరుచుండినారు. వారి యప్రప్రాయములతో నేకీభవింపనివారుగూడ వారి త్రికరణ శుద్ధిని మెచ్చుకొనువారే. ఆ తిరుపతిరాయనికి రాజేశ్వరుడు నమ్మిన శిష్యుడు.

తల్లితండ్రులు వివాహముచేసేకొమ్మని యెంత పోరినను, ఆతడు యెన్నో సాకులు చెప్పచు తప్పకొనుచుండువాడు. తిరుపతిరావుగారు ఎవరితోడ నబద్ధము లాడవలదనియు, ఉత్కృష్టగర్భమును స్వతంత్ర మసత్యముచే గలుపితమగుననియు రాజేశ్వరుని కనేక విధముల బోధించినాడు.

రాజేశ్వరుడు రాజను హేంద్రవరము చగువుటకు వచ్చినప్పుడు నారాయణునితో ప్రాణస్నేహ మేర్పడినది. నారాయణరావు రాజేశ్వరుని కెన్ని సార్లు తిరుపతిరావుగారి శుశ్రూష వలదని బోధించినాడు. పరమేశ్వరరావుమాత్రము తిరుపతిరావుగారి విధానము స్త్రీ పురుష సంబంధపు జిక్కు బిక్కుగా విడదీయ రాజపథము కావచ్చుననియు, కొందరి జీవితము లా విధానమునకు సమర్పితములు గావలెననియు రాజేశ్వరుడు ఉల్లేల చేయరాదనియు నారాయణరావుతో వాదించువాడు. అది ఆత్మహాననమార్గమని మనకు తెలిసివచ్చినప్పుడు, ఆ జ్ఞానమును రెండుచేతుల ప్రదాసినైచి, కశ్యప గుంటలు కట్టుకొని, మహావిషాద భయంకరజీవములు గడపి, విషవాయు పూర్ణమును, న గాఢమునకు నరకకూపాన నెరిపివలయునని నారాయణరావు వాదించువాడు.

తిరుపతిరావుగారి స్నేహముచేయుచుండినచో రాజేశ్వరుని మోముదూడనని నారాయణుడు ఆదరించినను 'నీకు ఉడుకుబోతుతన మెందును? నువ్వు కూడా మా జట్టు చేరు. నువ్వు భూటకబ్రహ్మచారివేగా!' అని రాజేశ్వరుడు వికటముగా జవా బిచ్చెను.

తిరుపతిరావుగారి చుట్టును పాశ్చాత్యవిద్యాపక్షులకు (విద్యాదర్శుల?) పెక్కండ్రు చేరినారు. ఒకరి భార్యల నొకరు పొంపివచ్చును. స్త్రీ స్వాతంత్ర్య సంపాదనము శిష్యసత్త్వితో పరభార్యసంభోగమునకు, గర్భవిచ్ఛిత్తికి నేర్పడిన శిష్యులు తొలగించుట, విడాకులచట్టము, స్త్రీలకు సంప్రాప్తస్వత్వములతో ఆస్తి సంక్రమింపజేయు చట్టమును, అన్నదమ్ములతోపాటు స్త్రీలకు బిత్తిస్వమున భాగ మొసగు చట్టము నిర్మింపజేయుట మొదలగునవి వారికి ముఖ్యాశయములు.

పరస్త్రీసంగమము దోషమని తలంచుట యజ్ఞానవిలసితమని వారి యభిప్రాయము.

ఆ బృందముతో దిరుగు రాజేశ్వరుడు పవిత్రుడుగాఁగని యెవరు చెప్పగలరు? అతడుండగాండ్రలో లెక్కగావున ఆ సమాజములోని బాలికల కతనిపై మరులు జనించుట వింతకాదు.

కాని యా సంఘములో గూడ పెక్కు వత్సరములనుండి పరస్పరము ప్రేమించుకొనిన స్త్రీ పురుషయుగ్మము లెన్నియో కలవు. ఆ సంఘములో పూర్వ

సంప్రదాయానుసరణి వివాహమైనవారిలో దిరుపతిరాయుడుగా కొకరు. ఆయన భార్య విద్వాంసురాలు, పతిప్రాణ. భర్తగారి యాశయములు, బోధలు, చర్యలు తనకేమియు నచ్చకపోయినను సత్యవర్తనమే పరమధర్మమని తలచి. పతి యానతి కెదుగుచెప్పక, స్వేచ్ఛాచార సంఘములో గాఢదీక్షాపరురాలివలె చరించుచు, ఆయన కౌమసంబంధము చేసికొమ్మనిన వారితో నిష్ఠములేకున్నను అటులనే చేయుచుండెను.

తిరుపతిరావు గారికి వనితామానాపహరణమే పరమవ్రతము. 'స్త్రీ' భోగము కొరకే జనించినదని యాతని వాదము. సృష్టిలో నతివిచిత్రమైన ప్రాణియట వనిత. ఆమె కన్నులలో నీలిమబ్బులు తేలికూడునట. ఆమె పెదవులలో తేనెవాకలున్నవట. ఆమె వక్షములో ప్రేమ యతి గంభీరమై యాకాశమువలె నగమ్యసుందరమై యుండునట. ఆమె దేహము కాగిలింతల గోరువట. ఆమె చెక్కిళ్లు నీరసనిదాఘ తిప్పున కుపశమనోషధీకుసుమములట. ఆమె మెడ, బొహులు, కటిప్రదేశమూరువులు, జంఘలు, పాదములు చుంబనసౌభాగ్యమునకై పరిలిపించు పరమ కళాప్రదేశములట.

రాజేశ్వరుని కా బృందములో నొక స్నేహితుని భార్యసౌందర్యము ఆయన స్కాంతమయినది. ఆమె రాజును హేంద్రవరములో నొక వకీలు భార్య. సుబ్బయ్య శాస్త్రిగారు నలుబదిరెండవ యాడుకాడు. ఆయనకు ముప్పదిరెండవయేట రెండవ వివాహమైనది. వివాహమైన రెండునెలలకు భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. ఇప్పుడామె కిరువది రెండవయేకు. ఆమె పేరు వివాహము కాక భార్యము పుల్లమయైనను, సుబ్బయ్య శాస్త్రిగారు పుష్పశీలయని నామకరణము చేసినారు. ఆ సుగాత్రి పుట్టిల్లు రాజును హేంద్రవరమే! ఆ విద్యావతి నీరసలింగముపాతశాలలో అయిదవ ఘోరము జరుపుచుండగా వివాహమైనది. అప్పటివరకామె తల్లిదండ్రు లామె కింకను ఈదురా లేదనియే చెప్పుచుండిరి. వివాహమైనపిమ్మట ఋష్యవతియైనదని యుత్సవముచేసినారు. లెక్కిన వేడుకలన్నియు జరిగి భర్త యింటికొ శోభనాంగి రెండునెలలలో వెలుగువలె, సువాసనాలహరివలె ప్రత్యక్షమైనది.

పుష్పశీల పుష్పమే. ఆమె యందము నాగుబాము, చిరుతపులి, వజ్రముల యందమువంటిది. శిరోజము లుంగరములై, దీర్ఘములై, నీలముకన్న నీలములై కటి భోగమున పచారుసేయును. నెడదలై, సోగలై పెద్దకనీకలతో గాఢభావము లొలుకు నాపె కన్నులు సమ్మోహనమంత్రములే. ఆమె సమనాసికాగ్ర మించుక పైకి తిరిగినట్లుండి వలపుదలపులు పట్టియిచ్చుచుండును. పూర్ణోష్ణ సుందరమును నామె ముఖ మించుక నెడదయై కాముకులకు నోరూరజేయుచుండును.

వనితాలోలుడు సుబ్బయ్య శాస్త్రికి తిరుపతిరాయని స్వేచ్ఛాచారి సంఘమున బద్ధులైకొనుట తప్పనిసరియైనది. ఆ వనితాపుష్పవనములో బంధియగు కాగోరినాడు. అతడందగాడు గాకపోయినను న్యాయస్థానమున వేర్వడిన యాతనివాదనాపటిమ కొందఱు యువకుల మనముల నాకర్షించినది.

స్వేచ్ఛాచారులపుడవు సుబ్బయ్యశాస్త్రియింట నాతిధేయులగుట కలదు. కాని సుబ్బయ్యశాస్త్రి, భార్యనుమాత్ర మా మాక కంటనెన్నడు బడనిచ్చినాడు కాదు. కావున నా సంఘసభ్యురాండ్రగు వనితామణులు సుబ్బయ్యశాస్త్రిని 'మీ పుష్పశీలకు గాలి వెలుతురు పడవు గాబోలు' నని యెత్తిపొడిచెడివారు.

రాజేశ్వరుని మాటలును మంచితనమును, మృదుస్వభావమును ఆతనిని సుబ్బయ్యశాస్త్రికి ప్రాణస్నేహితు నొనర్చెను. ఇంటిలో నించుక చనవు దొరకుటచే ఒకటి రెండుసారులు సుబ్బయ్యశాస్త్రి భార్య రాజేశ్వరరావు కంటబడినది. 'పుష్పనాషిక్' అగు పుష్పశీల ఏముహూర్త ఘటనాచమత్కృతితో యాతని కన్నులబడినది. పుల్లమ్మగారు అద్భుత సౌందర్యవతియన్న ప్రతీతి మున్నాతడు విన్నాడు. కాని నేడు కన్నులలో తళుక్కుమని మాయమైన యాత్రిజగన్మోహినీ మధురమూర్తియే ఆ పుల్లమ్మ యని నమ్మజాలడయ్యెను. పుల్లమ్మ శరశ్చంద్ర చంద్రికా ఖండము. తక్కు సుందరులెల్ల మిణుగురులు. ఆతనిగుండె బ్యాండు స్వరము వాయించినది. తన భాగ్యదేవతా సాక్షాత్కార వృత్తాంతము నాతడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి కెరుకపడనీక హృదయమున నిక్షేపించుకొన్నాడు.

సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి యింట్లో వంటలక్క మసలియామె. ఆయనతల్లి వేయి శండ్లతో గోడలి ఘోషాను గాపాడుచుండును. ఆడవాళ్లుమాత్ర మామెను జూచుటకు బోవచ్చును. సుబ్బయ్యశాస్త్రి భార్యను తేరంటములకు పంపునపుడుగూడ ఘోషాను రక్షింపగల 'సెడాను' జాతికారులో నంపును. మోటారుతోలువా డొక పెద్దకాలపు వీరాస్వామి. వీరాస్వామికి దన మోటారుబండితప్ప నితరమేమియు గనుపడదు. పుష్పశీల ప్రపంచము చూడవలెనను గాఢ వాంఛ గలది. తనయందము, తన నగలు, తన చదువు నితరులముందు, ముఖ్యముగా బురుషులముందు మెరిపించుట కామె ముచ్చటపడుచుండును. కాబట్టి యత్తగారు, గృహకృత్యము లొనరించు కొనునప్పుడు, మధ్యాహ్న భోజనానంతరము కునుకుదీయునప్పుడు, మేడమీదనుండి పమస్తాభరణభూషితురాలై యాకాశమునుండి తొంగిచూచు తిలోత్తమవలె ఇన్నీసుపేట వీధిలోనికి జూచుచు, ఆ దారి నేరు పడుచువాండ్రకు ఎదురువచ్చు బండ్ల రాకయు, కాలము పోకయు దెలియనిచ్చెడిదికాదు.

ఎంతకాలమునుండియో ముదుక మేనితో బ్రాణములకు లంకెవైచికొని యున్న సుబ్బయ్యశాస్త్రితల్లి పుష్పశీల పుణ్యముపండియో, ఆపె ఘోషకొట్టియో యుండియుండి యొక్కనాడు 'కృష్ణకృష్ణా!' యనుచు, నెవరికి దెలియకుండ, నే ముదుకలోకమునకో యెగిరిపోయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రి తన కుడిభుజము కూలి పోయినట్లు తన భార్యకు సాయముండువా రెవ్వరూలేకుండిరని వాపోయెను. గూటిలో చిలుక కొదమవలెనున్న పుష్పశీల కొక్కసారి రెక్కలు విప్పకొన్నట్లయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రికి గడియవైచిన తన యింటితలుపులన్నియు విప్పకొన్నట్లయినది. గంపంఠి యింటిని జూచుకొని, వయసులో నొంటరిగానున్న తనభార్యను

జూచుకొని, తన కోర్కెపని దలచుకొని సుబ్బయ్యశాస్త్రి నిలువునా నీరై పోయినాడు.

పుష్పశీలకు భర్తపై గాఢానురక్తి లేకున్నను అసహ్యము మాత్రములేదు. భర్తతో నీ యేడేండ్ల కౌపురము లోకముతోపాటుగా నే వెళ్లబుచ్చినది. నేడామెకు నెత్తిమీద బరువు దింపినట్లయినది. హృదయమునుండి కత్తిమొన పెరికి వేసినట్లయినది. కళ్ళగంతలు విప్పినట్లయినది.

సుబ్బయ్యశాస్త్రికి భార్యయన్న వెళ్ళిమమకారము, ఇతరస్త్రీలపై నుబలాటము. ఇతర వనితలకెప్పుడు నాతడు మాటయిచ్చి తప్పినదిలేదు. పుష్పశీల మాట కడుగు దాటినదియులేదు. భార్య యాతనికి తుష్టిగూర్చు ప్రయత్నంపేత భోజనము. పరకొంత లాతని చపలజిహ్వకు ఫలాహారములు.

పుష్పశీల గర్భమింతవరకు ఫలించలేదు. ఆమె బ్రతుకున నిండియున్న కామ పరిమళము పూర్ణముగా నింక నెవ్వరిని జుట్టుకొనలేదు. ఆమెతో యావన మాధుర్యము నరమూత కనులతో గ్రోలి చరితార్థ మొనరించు మధువ్రతుని కొఱకామె తపియించుచున్నది. తన మంజులాంగసౌకుమార్య సరసతావిలాసముల నెమ్మేనపెనవేసికొని మునుకలిడి, తెప్పదేల్చు పురుషవర్యు డామెకు బ్రత్యక్షము కాలేదు.

చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు రాజేశ్వరునకు బుష్పశీలను జూడవలెనను వాంఛ వేయి మడుంగులైనది. అది యాతనికి చపస్సయినది. సుబ్బయ్యశాస్త్రి యింటి కాతడెన్నిసారులు వెళ్ళెనో! కాని యాతనికంటి కామె తళుక్కుమనలేదు. పుష్పశీలకు గావలియుండు బ్రహ్మరాక్షసి యిప్పుడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి వేలువిడిచిన మేనత్త. ఒకనాడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి మేనత్తకు జ్వరము వచ్చినది. ఆ యాదివారమునాటి సాయంసమయమున రాజేశ్వరుడు మిత్రునింటికి 'టీ'వేళ కరుదెంచి తేనీరు గ్రోలుచుండ సుబ్బయ్యశాస్త్రి మేనత్తజ్వరముచేదనకు బెంగగా నున్నదని చెప్పినాడు. రాజేశ్వరు డదివిని తనదగ్గర నద్భుతమగు జ్వర నారాయణాస్త్రమువంటి పాశ్చాత్యోషధ మొండు కలదనియు, నది రెండుమాడు మోతాదులతో గుదుర్చుననియు జెప్పి, తానెక్కివచ్చిన 'నైకిలు'మీద నతివేగమున నింటికరిగి యామందు పట్టుకొనివచ్చి యిచ్చెను.

సుబ్బయ్యశాస్త్రి చీకటి పడువరకు రాజేశ్వరు నచ్చటనే యుంచి మాట్లాడుచుండగ, లోననుండి పనిచేయు మనిషి వేగముగావచ్చి 'చెల్లమ్మగారికి చెమటలు జడివానలా పోస్తున్నాయండి!' యని చెప్పెను.

స్నేహితు లిరువురు గుభాలున లేచి లోనికి బోయినారు. వారిరువు రచ్చటకు బోవునప్పటికి పుష్పశీలమ్మ యొక తెల్లని వస్త్రముచే నా రోగి ముఖము తుడుచుచుండెను. ఆమె తలయెత్తి రాజేశ్వరరావును జూచెను. రాజేశ్వరు డామెను జూచెను. చెల్లమ్మగారికి జ్వరమును తగ్గెను.

రాజేశ్వరుని కది మొదలుకొని పుష్పశీలాదేవి తప్ప ప్రపంచమున నేవస్తువు గోచరించుటలేదు. మనమున నింకొకభావము ప్రసరించుటలేదు. అతని జీవిత సూత్ర మా బాలికా రూపసంపదను బెన వేసికొనిపోయినది. భోజనము రుచించుట లేదు. నిద్రపట్టుటలేదు. గ్రంథములపై మనసుపోదు. టెన్ని సు మొదలగు నాట లాడ నిచ్చలేదు. స్నేహితుల సమావేశములు వెగటెపోయినవి.

రాజేశ్వరుని జూచినప్పటినుండియు, పిపాసార్థితునకు జల్లని మంచినీళ్లు కనులబడినట్లయినది పుష్పశీలకు. తీవ్రయైన నడకతో, శ్రాంతిమోసముతో, పురుషత్వము వెలిగిపోవు రూపసంపదతో, రాజేశ్వరు డామెకు జయంతునివలె బొడ గట్టినాడు. దూరదూరాన నే నాగరికతాసముజ్వలులగు యువకులజూచి సంత సించు నా యోషారత్న మునకు రాజేశ్వరుడు అతిలోకసుందరుడై, ముంగిటి పెన్ని ధానమై తోచెను.

ప్రపోషయగు పుష్పశీల నాటినుండి రాజేశ్వరు డనేక మిషులతో దనయింటికి వచ్చినప్పుడు భర్తకు దెలియరాకుండ దర్శన మొసగుచుండును. సర్వగర్భములగు చూపులతోడనే వారిరువురు నించుకించుక హృదయతాపోషశమన మొనర్చుకొను చుండిరి.

భర్త కోర్టులో నొక గట్టి వ్యాజ్యములో మునిగియున్నరోజున రాజేశ్వరుని కేరీతితో చీటివచ్చినది. ముసలమ్మకు జ్వరము మరల వచ్చునట్లున్నదినియు దామిది వరకు ఇప్పించినమందు పట్టుకొని రావలసినది అనియు నా చీటి వార్త చెప్పినది. రాజేశ్వరుడు రెక్కలు గట్టుకొని యచ్చట వాలినాడు. కాని యతినితోడనే వచ్చినట్లు సుబ్బయ్యశాస్త్రియు నూడిపడినాడు. రాజేశ్వరుడు హృదయములో శాస్త్రిని నూరుహత్యలొనరించినాడు.

౨౦

వేదాంతి

రాజారావు త్వరలోనే చెన్నపట్టణము నెల్లి కాలేజీలో జేరదలచినాడు. విజ్ఞోరినూ హాస్టలులో నుండుట కతని కాయేడు వీలులేదు. విశ్వవిద్యాలయమువారు నెలకొల్పిన వసతిగృహములో నాతడు విధిగా జేరవలసివచ్చెను. ఆయేటితో నాతని చదువుగూడ బూర్తయగును.

రాజారావు వైదిక సంప్రదాయము సంపూర్ణముగ నెఱపు వెలనాటి బ్రాహ్మ ణుడు. చిన్నతనములో నాతనితండ్రి వసుదేవశాస్త్రిగారు సంధ్యావందనము, పురుష సూక్తము, శ్రీసూక్తము, నమకము, చమకము నాతనికి నేర్పినాడు. వేదములో, గొన్ని సూక్తములు పఠింపించినాడు. కాని రాజారావున కౌచదువు వచ్చమి దండ్రుగారితో జెప్పకయే మోడేకుట్టునుండి పారిపోయి కాకినాడ జేరుకొని, కొందరు సంపన్న గృహస్థులయింట వారములు కుదుర్చుకొని, దయార్ద్రహృదయుడు, విజ్ఞాన

సముద్రుడు, భగవద్భక్తుడు, బ్రాహ్మమతాలంకారుడు, కళాశాస్త్రాధ్యక్షుడు నగు శ్రీ వెంకటరత్నం నాయుడు గారి దయకు బాత్రుడై విద్యార్థి వేతనమును సముపార్జించుకొన్నాడు.

తనయు డెచ్చటికి బోయినదియు తెలియక యాతని తల్లిదండ్రులు బెంగగొని పోయిరి. అతని తల్లి పేరమ్మగారికి మతిబోయి మార్చు జనించినది. పిమ్మట నెల దినములకు మూడవ 'ఫారము'లో తాను జేరినాననియు, బాగుగా జరుపుకొనుచున్నాననియు, రాజారావు త్తరము వ్రాసెను. దానితో దల్లిదండ్రు లిగువురు కాకి నాడపోయి కుమారుని జూచి, కనుల నీరునింపుకొని, కుర్రవానిని వదిలియుండలేక తాము సకుటుంబముగా వచ్చి కాకినాడలోనే వసింప నిశ్చయించుకొనిరి.

రాజారావు వంత అద్భుతమైన తెలివితేటలు గలవాడు కాదు. ఎట్టులో కష్టించి పరీక్షలలో గృతార్థుడగుటకు వలయు తెలివితేట లాతనికడ నున్నవి. కాబట్టి యే పరీక్షయు దప్పకుండ నెగుచుండెను. తుద కింటరుపరీక్షలో పెండవ తరగతిలో గృతార్థుడై మదరాసు వైద్యకళాశాలలో ప్రవేశము సముపార్జించెను. కాకినాడలో నాతని తండ్రి తన తెలివితేటలచే కుటుంబవ్యయమునకు సరిపడ సంపాదించుకొనుచు, భూమివలన వచ్చు రాబడిని నిలువ వేసుకొనుచు, చిన్న చిన్న పద్దులమీద వడ్డీవ్యాపారము సలుపుకొనుచు కాలము బుచ్చినాడు. నేడు తన కొమరునకు మదరాసు వైద్యకళాశాలలో ప్రవేశము దొరకుట యాయనకు జాల సంతోషముగా నుండెను.

రాజారావు 'స్కూలు ఫైనలు' పరీక్ష చదువుచుండినప్పుడే మంచినబంధ మొకటి వచ్చినది. పెండ్లి వైభవముగ జరిగినది. రాజారావు కింటరుపరీక్షకు బోవుటకు ముందే యాతనికి ఋనస్సంధానము జరిగినది. వైద్యవిద్యార్థియైన ప్రథమ సంవత్సరములోనే యుభయవంశ పావనియగు నూతురు పెన్నిధివలె జనించెను.

రాజారావునకు నారాయణరావునకు చెన్నపట్టణములో స్నేహ మేర్పడినది. చిన్నతనములో రాజన్న శాస్త్రీయగు నేటి రాజారావు సహజత్రేపాశీలుడు. పదిమందితో స్నేహము చేయలేడు. క్రొత్తనారితో మాటలాడలేడు. చిన్నతనమున గాకినాడలో పెద్దలతో నెట్లు మాట్లాడెనో యెట్లు వేతనము సంపాదించుకొనెనో, పెద్దవాడైన రాజారావునకు గ్రాహ్యము కాలేదు. నారాయణరావు సహజస్వభావుడు గాన సభాకంప మెఱుగడు. రాజారావు సిరికివాడు. సభలో నోరెత్తలేడు.

అట్టి రాజారావును, నారాయణరావు కోమలవిలాసకాఫీ 'హోటలులో' జూచినప్పుడు పలుకరించెను. అనాటినుండి స్నేహసముద్రుడైన నారాయణరావు, రాజారావు గదికి వెళ్లుట ప్రారంభించియు, సినిమాలకు దీసికొని వెళ్ళియు, కాఫీ హోటలులో దన స్నేహితులకు విందులిచ్చినప్పుడు రాజారావును గూడ లాగుకొని యేగియు, నాతని హృదయమును జూరగొని యిండుకించుక బెదరుదీర్చినాడు.

రాజారావునకు తెలుగు కవితయందలి నేటి క్రొత్తపోకడలు రుచింపవు. స్వయం మాత డెద్దియు రుచింప నేరడు గాని పురాణములు చదువుకొనుటయన బరమప్రీతి.

వేదాంత గ్రంథములన్న ప్రాణమే. వివేకానంద రామతీర్థులు, అరవిందభూషణ జ్ఞానానంద ప్రేమానంద రాధాకృష్ణులు మొదలగు తత్వజ్ఞులు వ్రాసిన గ్రంథములన్నియు బూర్తిగా జదివినాడు. చైతన్యశూ, రామకృష్ణ పరమహంస, హరనాథ బాబా, రాధాస్వామి సత్సంగగురువు మొదలగువారి చరిత్రములు, బోధలు చదివినాడు.

నారాయణరావుగూడ వేదాంత విచారమున నత్యంత ప్రేతి గలవాడు. అతడు మన పురాణోపాసములే గాక, వేదములు, బ్రహ్మసూత్రములు, గీతి సాధు నిశ్చల దాసయోగీంద్రుని విచారసాగరము, వృత్తిప్రభాకరము గూడ పఠించినాడు. యోగ హాసిష్ఠము, జ్ఞానవాసిష్ఠము, సీతారామాంజనేయ సంవాదము, అధ్యాత్మరామాయణము, ఉపనిషత్తులు, శంకరభాష్యము, పంచదశి మున్నగు తత్వవిచారగ్రంథముల సారమెఱింగినవాడు. మధ్వరామానుజమతముల పరిచయము సంపాదించినాడు. బుద్ధపీఠకములు, జాతకకథలు, ధర్మపథము పఠించినాడు. జైంసవిషా, ఖురాను, బైబిలు, జైనసంప్రదాయములు నవగతము చేసుకొన్నాడు; కౌరలమార్కుస్, నీషీ, షోపకహారు, బెర్కిలీ, ఎమర్ సన్, బాకను, హల్లేను, ఎడ్వర్డు కార్పెంటరు, టాల్ స్టాయి, రోలండు, బెర్ నార్డుషా, ఎయిక్ స్టేక్, ఎడింగ్టన్, ప్లాటో, ఆరిస్టాటిల్ మొదలగు పాశ్చాత్యవేత్తల భావములు హృదయస్థము చేసికొనెను.

నారాయణరావు రాజారావుతో నెల్లప్పుడు వేదాంతవిషయముల జర్చ చేయుచు నానందము నొందును. రాజారావు తన జన్మమున నా నిమేషములే శుభముహూర్తములని తలచి నారాయణునిరాక కెదురుచూచుచుండును.

‘మన ఆర్షవిజ్ఞానం ముందు ‘డార్విన్’ సిద్ధాంతాలు బాలశిక్షవంటివోయి! అతని పరిణామవాదం కేవలం భౌతికం. వినికీ, చూపూ కూడా లేని కీటకాలండే వట ఆదిలో. పిమ్మట దృష్టి శ్రవణాది జ్ఞానంగల సరీసృపాలు ఏర్పడినవట. ఆపైని, పాలిచ్చే జంతువు లేర్పడి, క్రమంగా, కొంచెం మెదడు సంపాదించుకొని కోతులై, చివరకు మనుష్యులుగా పరిణమించినవట. జంతుకోటిలో యీ మెట్లన్నీ కనబడుతూనే వున్నాయట. ఈమాత్రం కనిపెట్టినందుకు డార్విన్ వాళ్ళ కొక ఋషి అయిపోయినాడు’ అని రాజారావు.

‘నిజమే. కాని, అనంతంగా కనబడే యీ సృష్టిలో ఒక క్రమవిధానాన్నీ, వికాసాన్నీ, పరిణామధర్మాన్నీ దర్శించి చెప్పగలగడం కూడా సామాన్యవిషయం కాదు. పురాణాల్లో చెప్పబడ్డ సగవిధానాన్ని విచారణచేసి, అంతరార్థం గ్రహించకుండా గుడ్డిగా ఆముసలమ్మ కథలనే నమ్మడంకన్న, ఆ కథల్ని కార్యకారణ సమన్వయాలతో ప్రమాణీకరించడం మంచిదంటావా, అనవా? అతీంద్రియజ్ఞానం గల మన ఋషులు చెప్పిన గంభీర సత్యాలకు, వాళ్లు పరిశోధనాపూర్వకంగా ప్రత్యక్షప్రమాణాలతో వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నారు’ అని నారాయణరావు.

రాజా :—కొవచ్చును. కాని కేవలప్రత్యక్షప్రమాణం ఎంతవరకు ఉపయోగిస్తుందంటావు.

నారా :—అలాకాదు. వాళ్ళకూడా ప్రత్యక్షమనంచి అనుమానాన్ని సాధిస్తున్నారుగాని ప్రత్యక్షంతో ఆగిపోవడంలేదుగదా.

రాజా :—నిజమే. ప్రకృతివిషయం ఇంద్రియగ్రాహ్యం, బుద్ధిగ్రాహ్యమూ గనక, ఆరహస్యం సాధిస్తారనుకో, బుద్ధికూడా మొదటి మెట్టులోనే వుంటుందిగాని, పైకి దాటిపోలేదు. బుద్ధికికూడా గ్రాహ్యంకాని, అత్యానుభవైక వేద్యమైన పరతత్వం మాట ఏమంటావు?

నారా :—ప్రత్యక్షానుమానాలని కూడా గ్రహించని అంధవిశ్వాసం, శుష్కతర్కమూ కంటే వాళ్ళబుద్ధి వ్యవసాయం ఉత్తమమంటాను. వాళ్లు నిరంతర పరిశోధనలవల్ల 'ఆటం' అనే మూలపదార్థాన్ని పట్టుకొన్నారు. ఇంకా లోతుకు పోయి ఆటంకూడా 'ఎలెక్ట్రాన్ల' సంఘాతమని గ్రహించారు. అయితే నువ్వనేది, ఈ యెలెక్ట్రాన్లు కూడా అనిత్యపదార్థాలే కాని నిత్యాలు కావుగదా. ఈ అనిత్యాలను పట్టుకొని ఎన్నాళ్లు ప్రాకులాడినా నిత్యమైన సత్యపదార్థాన్ని చేరలేదంటావు. సరే బుద్ధిమార్గాన్న పోగలిగినంతమారం పోయినతర్వాత అక్కడ దారిదొరక్కపోతే ఇదికాదురా అని వాళ్ళూ మన దారికేవస్తారు. పరమాత్మసాధనలో వాళ్లు ప్రతిపదమూ అనుభవసిద్ధం చేసుకొంటున్నారు. ఇప్పుడిప్పుడే వాళ్ళకూడా ఇది బుద్ధిగ్రాహ్యం కాదురా అని తెలుసుకొని, దూరదూరాన అఖండజ్యోతిని దర్శిస్తున్నారు. అప్పుడే 'ఎయిన్స్టీన్,' 'ఎడింగ్లను' వంటి సాధకులు బయలుదేరారు. పూర్వం మనవాళ్ళేప్పుడో ఆ నిత్యపదార్థాన్ని యోగసాధనలచేత చేరారు. ఇప్పుడా మార్గాలన్నీ చీకటితో నిండి దుర్భేధాలుగా వున్నాయి. పాశ్చాత్య సాధకులు తిరిగి విజ్ఞానదీపం వెలిగించి ఆదాగికోసం వెదుకుతున్నారు. వాళ్లు సంపాదించిన విజ్ఞానమార్గంలో దానికి రాచబాటచేస్తున్నారు. అంతేకాని, మావాళ్లకు ఇవన్నీ పూర్వమే తెలుసునంటూ మనం చంకలు గొట్టుకుంటూ కూచుంటే, మనం యిక్కడేవుంటాం. వాళ్లు పురుషకారపరులు, మనం పండితమృగస్వత్వంచేత తమస్సులో పడివున్నాము.'

ఇట్టి చర్చలు తరుచు జరుగుచు, రాజారావు నారాయణరావుల మైత్రికి దోహదము సల్పుచుండెడివి.

రాజారావు ప్రపంచములో దిరుగ నేర్చినవాడుకాదు. మిత్రులతో గలసి మెలసి తిరుగక వేటుగా నుండును. సహాధ్యాయులగు యువతులను మోమెత్తి చూడడు. జుట్టు కట్టు మున్నగు వేషభాషలలో నాతడు శుద్ధశ్రోత్రియుడు. వేషధారులగు తోడి నాగరిక విద్యార్థు లాతనిగాంచి పల్లెటూరి సరుకనియు, ఛాందసు డనియు లోలోన నవ్వుకొనుచున్నను, సహాధ్యాయుని లాతనిని వింతమృగమువలె జూచుచున్నను, రాజారావు పెదవి విరుపులను, అవహేళనములను సరకుగొనక సంచరించెడివాడు.

అతనితో వాడపరిచయమున్న కతిపయ మిత్రులుమాత్ర మతని సరళ హృదయము, వినయశీలము, మధురస్వభావము, గార్యదీక్షయు నెఱింగి యతని నెంతయు ప్రీతిమై మన్నించుచుందురు.

౨౧

నా కా వి హా ర ము

నారాయణరావు త్రవారింట మనుగుడుపులు గుడుచు మూడవరోజున నాతని యుత్తరముల ప్రకారము రాజారావు, పరమేశ్వరమూర్తి, లక్ష్మీపతి వచ్చినారు. జమిందారుగారు, నాడు తాను గైలులోచూచిన మిత్రులందరిని యల్లునితోబాటు మనుగుడుపు లన్ని నాళ్లు తనయింట వింగులకు రండని ఆదర పూర్వకముగ నాహ్వానించెను. ఆ విధమున నల్లునిచే గూడ వారికి వ్రాయించెను.

ఆ రోజంతయు రాజేశ్వరరావుగూడ వారితో గడపెను. చిత్రలేఖనవిద్య పూర్తిగావించి విరూప్యగియై కాలము గడుపు పరమేశ్వరమూర్తి తనకు గురువను అవనీంద్రుడు పంపిన యుత్తరము స్నేహితులకు జూపించెను. 'పొట్ట నెవరికో శరీర మమ్ముకొని, కళారాధన మొనర్ప నెంచినవారికి కళాసరస్వతి సాక్షిల్కరింపడు. కళాధిదేవత నే నమ్ముకొన్నచో పొట్ట గడువకపోదు. నీకష్టమంతయు కళకే ధారబోసిన నాడే నీవు కళాప్రతిష్ఠలతో పేరుగాంతువు. ఉద్యోగము లేకపోయెనని చింతింపకుము. నీవు అదృష్టవంతుడవు. కావున నే యీ విధముగా నీకు గళారాధనకు గావలసినంత సావకాశము లభించినది. కళాప్రస్థవగుట కిదియే సమయము. కళారాధకుడవై లోకారాధ్యత గడించుకొనుము.

'నీకు సహాయమొనరించుట నే నేమాత్రము శక్తివంచన చేయనని యెఱుగుదువు. ఒక్కసారి దేశ సంచారముచేసి, ప్రకృతిలోని బాహ్యభృంతర సౌందర్యముల దిలకించిరమ్మ. ప్రకృతికంఠ మంచి గురువు నీకెచ్చటను లభింపదు. విశ్వ ప్రస్థ కళానైపుణితో మానవ కళావిలాసము పోల్చి చూచుకొనుము. అంతయే కాని విషాదయోగము పొల్పడనుము, ధీరుడవుకమ్మ. నీవు నాదగ్గర దిగవిడిచినెల్లిన చిత్రములు రెంటిని నా స్నేహితులు చూచి సంతోషించి, కొనిపోయినారు. వారు సొమ్మిచ్చిన వెంటనే నీకు పంపుదును.'

ఈ యుత్తరము నారాయణరావు చూచి యాలోచనానిమగ్నుడయ్యెను. ఆంధ్రదేశమునం దే లలితకళయు వృద్ధియగు నుపపత్తులు కానరావు. ఏనాడు చక్ర వర్తులు, మహారాజులు కాలగతులై నాయమయిరో యానాటితో నాంధ్రదేశ సౌభాగ్యము మన్నయినది యని యాత డనుకొనెను.

రాజే :—ఒరే పరం ! ఏవో స్నేహితుడవు, వేస్తున్నావు ! నువ్వుచెప్పిన ముక్కల్లా సరే అని టోరుకున్నాము. నా కెప్పుడు తిన్నగా అర్థం అవలేదు ; ఏమిటా మీ బొమ్మలవిషయం. ఆ పొడుగాటి వేళ్ళేమిటి? చచ్చిపోయిన వాళ్ళకులాగ

ఆ కళ్ళేమిటి ? ఆ వంకరటింకర మనుష్యులేమిటి, ఆ విపరీతపు రంగులేమిటి ?
 ఏమిటి బెంగాలు సాంప్రదాయం ?

పరం :—అయితే చిత్రలేఖన ఎల్లా ఉండాలంటావు.

రాజే :—ప్రకృతి ననుసరించి ఉండనక్కర లేదటా ?

నారా :—అంటే నీ ఉద్దేశం ఏదో విఫలంజేసి చెప్పరా.

రాజే :—రవివర్మ బొమ్మలు తీసుకో ! వాటిల్లో మనుష్యులు మన మనుష్యుల్లా ఉన్నారు.

లక్ష్మీపతి :—కళ్ళ సృష్టి కాని అనుకరణంకాదూ, అని కాదు మీ యిద్దరూ అనేది నారాయణా !

నారా :—అవును బావా ; రవివర్మ మహావిష్ణువును, శివుడికి నాలుగుచేతులు ఉన్నట్లు చిత్రించాడుగద. అల్లా ప్రకృతిలో ఉన్నారా ? లేవు. మఱి ఎందుకు వేశాడు ? పోనీ పాశ్చాత్య చిత్రలేఖకుణ్ణి తీసుకో 'రాఫేలు' రెక్కలతో ఎగిరివచ్చే శివమూర్తుల్ని చిత్రించాడు. మనుష్యులకు ఎక్కడైనా రెక్కలుంటాయా ?

పరం :—రవివర్మ వేసిన కృష్ణుడు, వెల్లు, రాల్ఫ్, యమునానదీ నిజంగా సృష్టికి అనుకరణాలు కావు.

రాజే :—అయిన ఊహ చేశాడు.

లక్ష్మీ :—ఓరి వెణ్ణివాడా ! అదేరా సృష్టి !

రాజే :—మహిమోంపగు చిత్రకారకులు దృశ్యచిత్రాలంటూ, ఏ పాపికోండలో, గోదావరలో, కృష్ణానదీ మాచి అదేరకంగా వేస్తారుగదా అవి సృష్టా, అనుకరణమా ?

పరం :—అవి ఏవీ కావురా.

నారా :—ఎందుకంటే ? ఒకడు గోదావరిమధ్యకు వెళ్ళిచూస్తే ఎటుమాచినా నీరే కనపడుతుంది. అందుకని ఆ నీరే పటంనిండా చిత్రిస్తాడు. అది గోదావరవుతుందా ? అలాగే ఒక పర్వత పాదాన ఎదురుగా నిలుచుండి తన కళ్ళ యెదుటనున్న ఆ రాతిగోడనే చిత్రిస్తే అది పర్వత మవుతుందా ? కాదు కాబట్టి దృశ్యచిత్రాల్లో కూడా దేశకాల పాత్రాల్ని వరించాలి.

రాజే :—సరే ! బొమ్మవేయాలంటే ఏం జేస్తాడురా చిత్రకారుడు ?

నారా :—ఏ చిత్రంలోనైనా ప్రధానంగా భావపూర్ణత వుండాలి.

పరం :—ఆ భావం రమణీయంగా వుండాలి.

లక్ష్మీ :—అందుకనేగా 'సౌందర్యమే ఆనందము' అని గానం చేశాడు 'కీటున్' ?

రాజారావు :—లక్ష్మీపతి ! ఉండు, వాళ్ళిద్దరూ ఏదో చెప్తున్నారు. వొక మోస్తరుగా ఇంతవరకూ వాళ్ళవాదన శాస్త్రప్రదర్శితగానే ఉంది.

లక్ష్మీ :—ఆ పద్ధతులన్నీ మద్దవతులయ్యాయీరా కుట్టవాళ్ళ ! మద్దవతులంటే మన వతులేగా ?

రాజా :—నీకు ఎన్ని చెప్పినా, మన బ్రతుకు వేళాకోళం కాదోయిబాబూ అంటే, ఏమీ తెలియదేమిటి నాయనా !

లక్ష్మీ :—నేను వేళాకోళం గా బ్రతుకుని చూస్తున్నానురా రాజేశ్వరుడా ? చాలా తీక్షణంగానూ తీవ్రంగానున్న చూస్తున్నాడు ! కాని ఆ బ్రతు కెక్కడా నాకు కనపడదు.

రాజేశ్వర :—నువ్వు కూడా మా సంఘంలో జేరరా మరి.

నారా :—మీ సంఘం, ఒక బౌద్ధ సంఘారామం వంటిదిరా మరి. భిక్షులు, భిక్షిణీలు, జీవితం, ఆనందం, బాగుందోయి.

రాజేశ్వర :—అసలు నే నడిగిన విషయానికి మీ రిద్దరూ జవాబియ్యలే దేమిటిరా ?

శరణ :—కళ మనుష్యసృష్టి అనేగా ఇంగ్లీషులో అర్థం !

రాజేశ్వర :—అవును.

ఇంతలో జమీందారు గారా ప్రదేశమునకు వచ్చినారు. ఆయన స్నేహితు అందరిని తన చిన్నలాంచిలో గౌతమీ విహారమునకు దిసికొనినెళ్ళినాడు. ఆంధ్రులకు బ్రత్యేకరాష్ట్ర మావశ్యకమా కాదా యను చర్చ వచ్చినది. రాజేశ్వరరావు, లక్ష్మీపతియు నాంధ్రదేశమునకు బ్రత్యేకరాష్ట్ర మావశ్యకమని వాక్రుచ్చినారు. రాజారా నామోదించినాడు.

నారా :—దేశమునకంతా స్వరాజ్యం తెచ్చే ప్రయత్నాలు మాని, ఆంధ్రరాష్ట్రం మాత్రం తెచ్చే ప్రయత్నం, నేను ఆమోదించను, ఎందుకంటేగా, యావ ద్దేశబంధమోక్షానికి పాటుపడవలసిన ఉత్కృష్ట వ్యక్తులకు ఆంధ్రసమస్య సైంధవుడులాగ అడ్డు అవుతుంది. దేశపరిపాలన చేతికి వచ్చినతర్వాత మీ చిత్తము వచ్చినట్లు భాషనుబట్టో మరొకదాన్నిబట్టో రాష్ట్ర విభజన చేయడం సులభం. అనవసరపు ఖర్చులతో నెత్తి బరువక్కిన యీ రోజులలో రాష్ట్రవిభజనచేస్తే ఖర్చుకు డబ్బుండక భాగింపబడ్డ రాష్ట్రాలన్నీ దివాలా రాష్ట్రాలయితే ఏమి లాభం.

జమీందారుగారు :—స్వరాజ్యము అంటే నీ ఉద్దేశం సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య మనేనా ?

నారా :—ఏదైనా సరేనండి. సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యం వచ్చినాసరే, లేదా, ఆస్ట్రేలియా కేనడాల్వలె దొమినియన్ ప్రభుత్వము వచ్చినాసరే, ఏది వచ్చినా ఆదాయవ్యయాలు సంపూర్ణంగా మన చేతుల్లోకి వస్తే రాష్ట్రవిభజనలు మనకు సులువుగా అవుతవని ఉద్దేశం.

జమీం :—కాని ఈలోపుగా, మనవాళ్ళకి జరిగే అపరిమితమైన నష్టం సంగతి ఆలోచించు. అరవవాళ్ళవే గొప్ప ఉద్యోగాలన్నీ. అరవదేశంకోసం డబ్బు ఖర్చయినంత తెలుగుదేశ లాభానికి ఖర్చుగుటలేదు.

నారా :—కాని రామారాయణం గారు మొదలగు తెలుగువారే మంత్రిత్యాలు నడుపు తున్నారు, నెమ్మది నెమ్మదిగా పెద్దఉద్యోగాలలో కూడా మనవాళ్ళు చేరు

తున్నారు. ఒక పదిసంవత్సరాలపాటు మనం తొందరపడకుండా స్వతంత్ర సంపాదన దీక్ష వహిస్తే, స్వతంత్రంతో అన్ని చిక్కులు మంచువిడిపోయి నట్లు విడిపోతాయని నా ఉద్దేశం అంది.

జమీం :— నే న నేది మనదేశానికి ప్రస్తుతం సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము రాదని, వచ్చినా మనకు చాలా షష్టం. సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము రాకుండా దొమినియను ప్రభుత్వం వచ్చేటట్లయితే మనం రాష్ట్రవిభజనకోసం చేసే ప్రయత్నాలన్నీ 'దొమినియను' ప్రభుత్వం వచ్చేండుకు ప్రయత్నాలవుతవి. పైగా కాంగ్రెసు తరపున గాంధీగారి ననుసరించి పని చేసేవాళ్ళు ఏకారణంవల్లను ఇతర వెంటులలోపడరు. వాళ్లమార్గం రాజమార్గమే. ఇక నాబోటివాళ్ళా : మాకు గోఖలేగారి మార్గమే. మీ పద్ధతులు మాకు నచ్చవు. నచ్చక ఇక ఏమి చేయము? ఈ పనులు మేము చేస్తాము.

సారా :—చిత్తం.

లక్ష్మీ :—మానాడు, మనకు ఆంగ్లరాష్ట్రం ఆంగ్లవిశ్వవిద్యాలయం, ఆంగ్ల హైకోర్టు అన్నీ కావాలనేరక మేనండి. ఆంగ్లప్రతిభ, ఆంగ్లపౌరుషము, ఆంగ్లవిజ్ఞానము తెలుచుకు తెలుచుకు పరవశుడౌతాడు. నేడు ఆంగ్లదేశి దురదృష్టంవల్ల ఆంగ్లం లెవ్వరూ ఏ విషయంలోనూ ఆంగ్లదేశంలో ఉన్నంత కాలం పేరుప్రతిష్ఠలు తెచ్చుకోవటంలేదని విచారిస్తాడు.

పరం :—ఆ! ఆంగ్లదేశానికి కుజుడో శనో రాజ్యంచేస్తూ ఉన్నాడు. లేకపోతే, పూర్వకాలంలో కోటిశ్వరులున్న దేశంలో నేడు పదిలక్షలున్న సాహుకార్లగుడు. మహారాజులు కవితాపోషకులై కృతులు గొన్న కాలంపోయి కవిత్వం పేరుచెప్పితే నిరసించే దిక్కుమాలిన కాలం వచ్చింది. అమరావతిలో నాగార్జున మెట్టలో, ఒరంగల్లులో, హంపీలో, మహాబలేశ్వరంలో విరిసిపోయిన శిల్పం నేడు నామమాత్రావశిష్టం అయింది. ఇంక ఎవరికై నా పేరొచ్చింది అంటే దేశం విడిచి వెళ్ళారుగనుక, విశ్వదాత నాగేశ్వరరావు గారు, ఆచార్య రాధాకృష్ణ గారు, నాగపురంలో లక్ష్మీనారాయణగారు, నియోగిగారు, చిర్రావూరి యజ్ఞేశ్వరచింతామణిగారు దేశాలు విడిచివెళ్ళి, మహాన్నత పదవులకు వెళ్ళారు. బొంబాయి కామాశీలని, రంగూనులో గౌడరెడ్లని, నాగపురంలో నాయుళ్లనీ ప్రఖ్యాతిగన్న వారంతా యిలా తెలుగుగడ్డ విడిచి వెళ్లినవారే.

రాజేశ్వరరావు :—జిడ్డు కృష్ణమూర్తిగారో?

పరం :—అవును. ప్రపంచవిఖ్యాతిగన్న మహాజ్ఞాని.

రాజే :—తర్వాత వారిలో, పండిత వంగల శివరాము, పున్నయ్యగారు. ఇంకా ముఖ్యులు ఇంజనీరు విశ్వేశ్వరయ్య, దివాను నాగుమయ్య.

పరం :—అదేనండి! చిన్నచిన్నవాళ్ళై కూడా దేశం విడిచిపోతే మన ఆంగ్లంలు బయటికి వస్తారండి! దామెల్ల రామారావును చూడండి!

లక్ష్మీపతి :—అంగ్రదేశం వదిలితే అరవగ్రహబాధ వదిలి పైకి వస్తారోయి పరమేశ్వరం.

జమిం :—పరమేశ్వరమూర్తిగారూ! మీరు చెప్పినదానిలో సత్యం ఉన్నట్లే తోస్తున్నది. కారణం మీరు చెప్పింది కాకపోవచ్చును యశం సంపాదించుకోవాలంటే మనం మనదేశమేకాదు మద్రాసురాష్ట్రం విడిచిపోవాలండీ! అయితే పరమేశ్వరమూర్తిగారూ! మీరు కలకత్తాలో ఎన్నాళ్ళు అవనీంద్రుని దగ్గర చిత్రలేఖన నేర్చుకున్నారా?

పరమేశ్వర :—బి. ఏ. కలకత్తాలో చదవడానికి వెళ్లాను. పాలీ, సంస్కృతం పుచ్చుకొని “అర్కియాలజీ” శాఖలో చేరుదామని ఉద్దేశం. అప్పటికి నాకు ఇష్టమైనది రామారావుగారి సంప్రదాయమే. నేను ఇంటరు తరగతిలో చదివిన రెండేళ్ళు ఆయన దగ్గర చిత్రలేఖనం నేర్చుకున్నాను. నా బొమ్మలు రెండు బొంబాయిలోను, ఒకటి చెన్నపట్టణంలోను అమ్ముడైనాయండీ. తర్వాత కలకత్తాలో, బి. ఏ. చదువుతూ, అవనీంద్రచాటు పావాలకవి చిత్రలేఖనానికి దీక్షవహించాను.

లక్ష్మీ :—అప్పుడు వేసిన కొన్ని చిత్రలేఖనాలకు ఇంగ్లండు, ‘సంబ్లి’ లో కూడా ప్రఖ్యాతి వచ్చిందంటే మా పరమేశ్వరునికి ఆప్యాయమాను న్నది ఒక బొమ్మ. ఆ రోజుల్లో పరమేశ్వరుని బొమ్మలన్నీ కలకత్తా ప్రదర్శనములో అమ్ముడయ్యాయి.

జమిం :—మీ రిప్పుడు వేసిన బొమ్మ లేనేనాఉంటే నాకోబొమ్మ ఖరీదు వేసి పంపించండి. ఖరీదుకు షరతుండా మంచి పెద్దరకమే పంపండి. మరీ చిన్న రకము పంపకండి. నా గ్రంథాలయం గదిలో కొన్ని బొమ్మలుకొని, పెట్ట వలెనని వున్నది. నారాయణరావు మీరూ ఆలోచించి పంపించండి.

రాజే :—నారాయణరావు పరమేశ్వరుని బొమ్మలు నాలుగుకొన్నాడు. అతనికడ గొప్పచిత్రాలు ఉత్తమ చిత్రకారులవి యిరవై యున్నాయండీ.

ఇంతలో కూడవచ్చిన గుమాస్తా ‘బాబుగారు! ఏడుగంటలయింది, పడవ తిప్పమని నెలనా?’ అని వినయముగా జమిందారుగారి నడిగెను. రాజేశ్వరరావు ‘ఓహో యీ గాలి! గోదావరి సముద్రంలా ఉన్నదే కెరటాలలో’ అని పొదములు నీటిలోనికి వ్రేలవై చెను.

౨౨

గౌతమి

‘శీతే సుఖోష్ణ సర్వాంగీ, గ్రీష్మేషు సుఖతీతలా, భర్తృయుక్తౌచయానారీ సా భ జేద్వరవర్జినీ’ నిజముగ నీ గౌతమీసరవంతి వరవర్జినీయే. గౌతమి మాతవలె, సోదరివలె, ప్రియభామినివలె తనకు జల్లనై, స్నిగ్ధమై, అనురక్తయై తోచుచుండు టేలనో! ఆ నిర్మలవినీలనీరములలో నురికి, దేహమెల్ల నామె గౌగిలింప దన

హృదయమూలములకు నామె ప్రేమ చొచ్చుకొనిపోవ, నీటిలోని మత్స్యమై యా నీలజలములోనికణమై యైక్యమైపోయి తేలియాడుచు, మునుగుచు, బాహువులు సారించి యీడుచు, నీ గౌతమీ బాలికతో నాత డాడుకొన్నాడు. ఆమె కెరటాలతో పందెము నైచినాడు. లోతులలో మునిగి కన్నులు తెరచి, సూర్యకిరణములు చొచ్చుటచే గరుడపచ్చలయిన యా గాంభీర్యమున విస్తుపోయినాడు. ఆమె హృదయమున దన సర్వాంగ చైతన్యము నుపసంహరించి తగుశాఖవలె తేలినాడు. ఉబికిపోవు నామె వక్షములతో ఎన్ని సారులో చంటిపిల్లవానివలె నాడుకొన్నాడు. గౌతమీ దేవిలోని యనిర్వచనీయమును నానందము తన యంతరాంతముల బొటబాట నామెలో లీనమైనాడు.

నారాయణరావీ యాలోచనలతో గన్ను లరమాతలైపోవ నానందముయ్యుడైనాడు. వారి లాంచి కొవ్వూరు లంకకడ నాగినది. వారందరు లంకలోదిగి, యాయసుకతి న్నెలలో నధివసించి మంతనములు సలుపుకొనుచుండిరి. నారాయణరావు గౌతమీసమాహుతుడై బిరబిర లాల్చీనివిప్పి, యద్దానిని, యుత్తిరీయమును సేవకున కందిచ్చి, కట్టినవస్త్రము వెనుకకు విరిచికట్టి నీటిలోనికి బయ్యిడినాడు. ‘లోతులుండును. జాగ్రత్తసుమీ’ యని జమిందారుగారు హెచ్చరింప, స్నేహితులందరు ‘నారాయణరావు గజయీలేగాడని’ ధైర్యముచెప్పి తాముగూడ నీటిలోనికి దిగిరి. ఒక్క రాజారావునకు మాత్రము ఈతి రాదు. అతడొడ్డుననే చంటిపిల్లనివలె నీటిలో చేతులు తట్టుచు వినోదించుచుండెను.

గౌతమీ మాత కింకను వరదలురాలేదు. నిర్మల వినీలజలములతో నామె యొక మహానరస్సువలె నున్నది. గోపీచందనపు బూతలవలె నిసుక తిప్ప లచ్చటచ్చట తలలెత్తికొనియున్నవి. దూరాన పాపికొండలు స్పష్టనీల లోహితములగు తమ శిఖరముల నా సంద్యారుణరాగార్ద్ర గగనములోనికి జొనిపి యానందించుచున్నవి. పశ్చిమమున లోహిత హరిద్రావర్ణ వికాసమై, మధ్య కర్బురరాగ పూరితమై, దిశాంచలముల నవ్యక్తారుణచ్ఛవీ సుందరమై యాకాశము హృదయమును ద్రవింపజేయుచున్నది. కెరటములహోరు షష్టమమై, వాయుప్రసారము రిషభమై, పక్షుల కలకలారావములు పంచమమైపో బ్రకృతిమాత మధురసంగీతమున జొక్కుచున్నది.

పరమేశ్వరమూర్తి నెమ్మదిగా తేలియాడుకొనుచు రాజారావుకడకు వచ్చి, ‘ఓ ముగ్ధబాలుడా! చూడవోయి యీ ప్రకృతి ఆందం! నీలో నిద్రాణమైయున్న కవితాశక్తి మేల్కొలుపవోయి! ఇందులో కరిగి మరిగి లీనమైపోవోయి! నారాయణుడు అడుగో శివమెత్తి ఆడుతున్నాడు. వేయితీపులు నాలో ఒక్కసారిగా తలలెత్తుకున్నాయోయి’ అనుచు హృదయము నొలుకవోసికొనియెను.

జమిందారుగారి చూపు లన్నియు నీటిలోనుంచివచ్చు సుందరమంజుశ్రీ మూర్తియగు నల్లుని మీదనేయున్నవి. విశాలాంసలుడై విపులవక్షుడై గోమూర్ధ

కటిసుందరుడై, అల్పమధ్యముడై, గంభీర వదనుడై ఉన్నత శరీరుడై, జలక్లిన్న ప్రకాశోజ్జ్వల హరిద్రోహిత వర్ణుడై నీటిచుక్కలు ముత్యములవలె రాలుచుండ గట్టునకువచ్చి తడియూర్పు కొనుచుండిన యల్లునిదూచిన యాయనకన్నులు చెమర్చినవి. ఈ బాలకు డవతారమూర్తియని యుబ్బిపోయినాడు. యమునాతీరము, బృందావనము, శ్యామసుందరుడు నాయన మనోవిధి చళుక్కున మెఱసి గోపికా భావ మాయన నావహించినట్లయినది.

రాత్రి యెనిమిది గంటలకు వా తండ్రి రింటికి జేరినారు.

వారు గృహమధ్యశాలకు వచ్చునప్పటికి, అచ్చటి 'సోఫా'లపై జగన్మోహన రావును శారదయు దగ్గరగా గూర్చుండి మాటలాడుకొనుచుండిరి. శారద కిలకిల నవ్వుచుండెను. జగన్మోహనరావు మోము దరహాస ప్రభుల్లమైయున్నది. వీరు లోన నడుగిడగనే శారద త్వరితముగ లేచి లోనికి జివ్వున పారిపోయినది. జగన్మోహనరావు మోమున గ్రోధచ్ఛాయ లించుక పొలసి తొలగిపోయినవి. శారద లేచిపోవుట, ముందువచ్చిన జమిందారుగారికి నారాయణరావుకు మాత్రమే కనబడెను. జమిందారుగారి హృదయమునం దొకవిధమగు జాగుప్స జనించెను. మెరుపు వలె మెరసి మాయమయిన శారదాబాలిక నారాయణరావు గుండియలో బాటపొడినది.

శారదపై నారాయణరాయని ప్రేమ నానాటికి గట్టలొరసి యఖండ గౌతమి వలె పొరిలిపోవుచున్నది. అతే డందు మునుకలిడుచు డేలియాడుచున్నాడు. పెడదలై, అర్థనిమిలతములగు శారదా నయనము లాతని గలంచినైచుచున్నవి. ఇతని ఇరువదిరెండేండ్ల వయసు ముమ్మరము సలసల వరలియాడుచున్నది.

వయసులోనున్న స్త్రీ పురుషుల కొండొరులపై జనించు నీ వలపునకర్థమేమో! చిన్నతనమున నొకచో బెరిగి యాటలాడుకొను బాలికా బాలకులకు మాత్రము ప్రేమలేదా? అవ్యక్త మగురము, సరళమునగు నా ప్రేమకూడ వియోగమును సహింపదు. ఆ బాలికాబాలకు లిద్వరు నెప్పుడు గలసియుండగోరుదురు. ఒండ్ల గులు భుజములపై చేతులిడుకొని తిరుగుచుందురు. ఆ యాటపాటలండే, ఒకరినొకరు, 'విమోయి' యని నోరార బిలుచుకొనుటయందే వారికి దృష్టి. వారికి జరస్పర సౌందర్యముతో బనిలేదు. వారిరువురకు యశావనోదయ మగుట తోడనే ఆ స్నేహము వలపుగా బరిణమించుటేలనో? వారి పల్కులు, మాపులు, చేతలుగూడ నూత్నవికారమును బొంది క్రొత్త తలపులు రేకెత్తించు టేలనో! అట్టి చిననాటి మిత్రుల యశావన మొండొరులయందు వివాహముచే జరితార్థముకొనినాడు వారి జీవితములు దుఃఖభౌజనములైపోవుట వినుచుందుము.

అవ్యాజమగురమగు నా చిననాటి స్వచ్ఛ ప్రేమమే తారుణ్యోదయమున కామావతార మెత్తినేల? ప్రాణిధర్మమును నీ కామమునకుదోడు సౌందర్యలాలస యేటికో? అట్లని సుందరియగు ప్రతియువతిని ప్రతిపురుషుడును కామించునా? రతీచ్ఛవినా కేహసంక్లేష మాత్రమున దృష్టిచెందు కామముందునా? తా నింతకు

మున్నెందరు సౌందర్యవతులను గాంచియుండలేదు? అట్టివారెల్ల తన హృదయమును జూర గొనరైరేల? ప్రథమదర్శన మాత్రముననే శారదపై దనకు జనించినది ప్రేమనూ, కామనూ? అపరిచితము నజ్ఞాతయావనము నగు నీశారద తనకు భాగ్య యైనంతమాత్రమున తన దేహ మనఃప్రాణము లామెకై యిట్లు తహ తహ డెందనేల? దీనిని జననాంతర సౌహృదమందునా? లేక దాంపత్యమే యన వలయునా? నా యీ చిన్ని శారదయు నేనును జన్మజన్మముల నొకరి నొక రెట్లు వెదకికొనుచు నేకమగుచున్నామా? ఈ సంయోగ వియోగముల కంతమెక్కడ? చరితార్థత యెక్కడ?

అయ్యోచనాన్వేషకు నారాయణరావు భోజనముచేసి, యెంటిమై తాంబూలము వేసికొను శారదనల్లనజేరి, 'నాకు గెండాకులు రాసియిస్తావా?' యని యాచించెను. ఆమె యులికిపడి భర్తవంక నొకనిముషముచూచి, మాగుమాటాడక యీ లేత తమలంపుటాకులు చిలుకలు చుట్టనారంభించెను. నారాయణ సంతసముమై జిటు నవ్వు నవ్వుచు నచ్చటనే వేటొక యాసనముపై నధివసించెను.

నారాయణరావురూప మానాడు శారదకేలనో సుందరతరమై కన్పించినది. వివిధవర్ణ విద్యుద్దీపికల ప్రసన్న కాంతిలో నాతనిరూపము మఱింత మోహనమై కాన్పించినది. అవ్యక్తమధురములగు నూతినానుభవము లామెలో జాగరితములుగా నోపు లజ్జచే నామె కపోలము లించుక చెమర్చివవి. ఆమె పెదవులలో జ్యోత్స్నలు నాట్యమాడినవి. తలవంచియే, దీర్ఘములగు కంటిరెప్పలనెత్తి యాబాలిక భర్తను మరల గనుగొన్నది. తెల్లని పొందూరుపట్టుశాలీ ఖద్దరులాల్చిలోనుండి ముసులువడు నాతని దేహసుభగత్వము వెలిగిపోవుచున్నది. ఉబికి విస్తరించియున్న యాతని మెడ కండరములు తొనలవలె తిరిగియున్నవి. గంభీరమగు నాతనిముఖము, విశాల ఫాలము తీరైన ముక్కు, చెవులు, నాతనికి దేవసేనానియగు కుమారస్వామి సౌందర్యమును ద్రుసాదించినవి. శారదాదేవీ స్తోకవక్షుము లుప్పొంగినవి. విభ్రమ వతియైనది. సానురాగయై భర్తచేతిలో సుగంధ ద్రవ్యములు గూర్చిన పక్క పొడియు, దములపాకుచిల్కలు పెట్టుచు స్పర్శసుఖ మనుభవించినది. ఆ ప్రీడావతి శరీరము పుల్కరించినది. 'హాయి' యనుచు నామె హృదయ మానంద పూరితమైనది.

నారాయణరావు మృగులమృగులమగు నాకరతలము గ్రహించి, 'నీచేతి రేఖలు చూడవలె'నని యామెపాణి చూడ నారంభించెను. మెత్తని గులాబి మొగ్గవలెనున్న యామెచేతిలో రేఖలు స్పష్టములై యున్నవి. దీర్ఘములై లలిత ములగు నావేళ్లు తీగలే. గోళ్లు ఎరుపులై సంధ్యారాగ తప్తములగు నక్షత్రములవలె ప్రకాశించినవి. నీలము పొదివిన తన చిటికెన ప్రేలియుంగరము తీసి యాత డామె యనామికకు దొడిగి 'యెంతవదులో?' యనుచు చిరునవ్వు నవ్వెను. ఆమె వజ్రపు టుంగరము తన కనిష్ఠికాంగుళికి దొడిగి 'జూచితివా? బిగు'వని మేలమాడుచు,

దీపికా కాంతిలో నద్దాని గాంచుచు నిది నాప్రాణప్రదమని ముద్దిశుకొనినాడు. చెన్నపట్టణమునుండి చక్కని యుంగర మొకటి తెచ్చి, 'యీ చిట్టి ప్రేలికి దొడిగి కొందు'నని ప్రేమపూర్వకముగా ననుజ్ఞ వేడికొన్నాడు.

శారద నెమ్మదిగా జేయి లాగికొన్నది. ఆమె గుండియలు దడదడకొట్టు కొన్నవి. 'ఇంత మెత్తిని వేళ్ళకు పీణతీగెల నొక్కులు బాధకాదా శారదా?' యని నారాయణరావు ప్రశ్నించెను.

'కుడి బొటన ప్రేలికి గోణము తగిలించుకొంటాను. ఎడమచేతివేళ్లు నొక్కులు పడ్డాయి'యని యాబాలవామహస్తము భర్తకు జూపించినది. అతడా పాణిని గ్రహించి 'హృదయవచశ్శరీరముల సౌందర్యాన్ని బలియిస్తే కాని ఆనందాన్ని సృష్టించలేముకాదా? ఎన్ని గంటులో? పాపము ఈ చిన్ని వేళ్ళకు ఎంతశ్రమో' యని యామె చేయి తన పెదవులతో నల్లన స్పృశించి కన్నుల నద్దుకొనెను.

శారద యపరిమిత త్రపామూర్తియై చేయిలాగికొని, చిగునవ్వు మోమును రాగరంజితముచేయ, మెరుపువలె నా మేడమీద నింకొక గదిలోనికి మాయమైనది.

నారాయణరావు హర్షప్రభులములగు నయనములతో వనచిన్నారిభార్య పోయిన దెస చూచుచుండెను.

ఇంతలో జమీందారుగారు లోనికి వచ్చి యాలోచనా మగ్నుడై యున్న యల్లుని వీపుపై చేయి నిడెను. నారాయణరావు ఉలికిపడి తలయెత్తి నామగారిని జూచి, చివాలున లేచెను. 'కూర్చోవోయి! నీ స్నేహితులంతా నీ కోసం కాబోలు చూస్తున్నారు. మా జగన్మోహనుణ్ణి ఆడిస్తున్నట్లున్నారు. ఆతడో నణ్ణివాడు. గర్వి. దుష్టహృదయం కలవాడు నీవు ఎఫ్. యల్., లో మొదటివాడవుగా మొదటి తరగతిలో నెగ్గినందుకు నాకు చాలా సంతోషం అయింది. నువ్వు వెళ్లేటప్పుడే సేనూ చెన్నపట్టణం వస్తాను. నువ్వు హాస్టలులో ఉండడం మానివేసి, కీల్ పాకులో నాబం గాళాఉంది. అందులోనే ఉండు. అద్దెకున్నవారిని ఖాళీచేయవలసిందని వ్రాశాను. వారున్నా రేపు జూలై నెలలో వెడుతున్నారు. నీ యిష్టంవచ్చిన కారొ కటిమాడు. మాదివాను గారదికొని, నీకుఇస్తారు 'చ్యాపుయరు' (మోటారునపువాడు) నొకణ్ణి చూచి ఉంచారు. ఆకారు నీకు బహుమతీ.

'నేనే ఒకచిన్నరకంకారు కొనకొక్కడానికి ఏర్పాటులుచేసుకున్నానండి?'

'నాముచ్చటకు నువ్వు అడ్డం చెప్పవద్దు.'

'చి త్తం.'

'శారదా!'

పక్కగదిలోనున్న శారద 'ఎందుకు నాన్న గారూ!' అని పలికినది.

'ఈలారా అమ్మా!'

శారద గుమ్మముకడకు వచ్చినది.

'కొంచెముసేపు క్రిందికివచ్చి పీణవాయిస్తావా! నీసంగీతపుగదిలో నేకూచో!'

‘ఇప్పుడు వాయింఛలేనండి.’

‘పోనీలే.’

‘కాదు. ఇక్కడే నా గదిలో కూచుండి వాయిస్తానండి!’

‘సరేలే, నీకు కులాసా లేకపోతే ఇబ్బంది లేదులే!’

‘ఇష్టంలేక కాదండి! క్రింది గదిలోకి ఎందుకని.’

‘సరే! సరే!’

శారద పరిచారికను బిలిచి సంగీతపుగదిలో నున్న వీణీయ తెమ్మని యాజయిచ్చినది. జమిందారుగా రల్లని జూచి ‘సంగీతపుగది భవనిశాస్త్రవేత్త నొకణ్ణి కలకత్తా నుండి రప్పించి తయారుచేయించినాను. చాలా చక్కగా కుదిరింది. పొడుగాటి హాలులా వుండడంవల్ల పదిమంది కూచోని విసుటకు వీలుగా ఉంటుంది. నీ స్నేహితులను పైకి తీసికొని రావోయి’ యని యనెను.

‘చిత్త’ మని నారాయణరావు స్నేహితులను మేడమిదికి బిలిచికొని రాబోయెను.

శారద వీణీయ సారెలు బిగించి, శృతిమేళవించి, కలస్వనమున పాడనారంభించినది.

నారాయణరావు, స్నేహితులవచ్చి, మేడమిద మధ్యశాలలో నాసనములపై నధివసించిరి. జగన్మోహనరావు మాత్రము శారద శయన గృహములోకి పోయి, యచ్చట శారద కెదురుగ నొక దిండ్లున్న సోఫాపై నుపవిష్టుడై శారదను దేరిచూడసాగెను.

జగన్మోహనుని కుర్కూరహృదయమునకు శారదా సౌందర్య మద్దములపెట్టెలోని పలలఖండమై కలచిబోయెను.

జగన్మోహనుడు లోనికిబోవుట చూచి రాజేశ్వరరావు ధూయగ్గము ముడిచినాడు.

నారాయణరావు, పరమేశ్వరుడు సంగీతలోలురై యా యానందలహరీ వేగములో దేలిపోయిరి.

అహో, విమల గాంధర్వమా! నీవానందమూర్తివి! నిర్మలకళారూపమవు. సాక్షాత్కరించిన పరదేవతవు. నీ దర్శనమాత్రమున పవిత్రనొందని చేతనా చేతనము లన్న యవియే! పరమశివుని డమరుక కింకిణీద్వయినుండి జనించిన నీయం దాత్మ స్వరూపమే వ్యక్తమగును. ప్రాణదుగ్ధమునిచ్చు సురభి మల్లీవి నీవు!

ఆ సంగీతము దిశలనావరించి ప్రణవస్వరూపమయినది.

ద్వి తీ య భా గ ము

౧

మంగళ గౌరి

శ్రావణ మాసము. గోదావరి గాలులతో, వర్షపాతములతో, ముసురులతో, రూర్యనారాయణుని దాగుడు మూతలతో, సర్వత్ర పొడమాపు శాద్వలహారిత వర్షముతో వరదల బురదనీటి జేగురువర్షముతో, నీలిమబ్బులతో, మంగళవారము నాడు వీధుల తేలియాడు మందగమనల కౌశేయ వివిధవర్షములతో బ్రత్యక్షమగును.

ఆడువారి మంగళవారములనోము లీ మాసమున నేల ఏర్పడెను? వినాహమైన వెనుక నైదుసంవత్సరము లీ నోము నోచుకొనవలెనట. నోముపట్టిన పిమ్మట నేవత్సరముననైన నుద్యాపన జేయవచ్చునట. పెళ్ళిలో 'సప్తపది' నాడు ఉద్యాపన చేసికొనవలెను. ఆ వధువునకు మంగళసూత్రము మెడనుగట్టి, కాళ్ళకు మట్టియులు దొడిగి, పాదాంగుళులపై మిఠాయి నునిచి, పదుమూడుజతల యరిసెలు గిన్నెలో నుంచి, రవికెలగుడ్డ వాసెనగట్టి, పసుపుకుంకుమలతో వాయినమిచ్చి, యుద్యాపన చేసుకొనవలెనట. శ్రావణ మంగళవారమునా డుదయమున సభ్యంగన మొనరించి, మడితో మంగళగౌరీదేవి నారాధించి, కథ చెప్పకొని, యక్షతల శిరస్సున నిడికొని, చలిమిడిగురుగులందు నావు నేతితో దీపాలు వెలిగించి, యాపొగతో కాటుక బట్టి నేత్రముల నలంకరించి, మహానైవేద్యము, సెనగలు నైవేద్యము సమర్పణ జేసి, ముత్యదువులకు బసుపురాచి, బొట్టు పెట్టి, కాటుకనిచ్చి, గంధమలది, తాంబూలముతో సెనగల వాయన మీయవలెను.

శ్రావణ మంగళవారముల నూరిలోనున్న వనితామణు లొకరిపరిచయ మొకరు సంపాదించుకొని కుశలప్రశ్నము లొనర్చుకొనుచు, విద్వారముల నాడుకొనుచు, లోకాభిరామాయణము చెప్పికొనుచు, వీరిని వారిని ఆడిపోసుకొనుచు, నగల విషయ మడుగుకొనుచు గాలక్షేప మొనర్తురు. తమకున్న చీనిచీనాంబరముల బనారసు, జెంగుళూరు, మధుర చీరల ధరించి, రవికల తొడుగుకొని, యత్తరపు లలంది, పూవులు ధరించి, నగల గైసేసికొని, జట్టులుగా మందగమనములతో నొయారముతో దారిలో గ్రీగంటి చూపులతో దేవతాస్త్రిలవలె షేరంటములకు బోవుదురు. చేతనున్న 'రుమాళ్ళ' యందు సెనగలు మూటగట్టుకొందురు. మాతలు శిశువుల నెత్తికొనియే బయలుదేరెదరు. విలాసవతుల హావభావముల గమనించి యువ్విశులూరుటకు వేషములు దాల్చిన కోడెగాండ్రు పనియున్న వారివలె నూరంతయు దిరుగుదురు. ఇంతలో నొక జడివచ్చిన బరుగిడలేక యెట్లో నొక పంచజేరి వాల్గంటుల జూచి దరహాసవదను లగుదురు.

క్రొత్త పేటలో సూర్యకాంతమును, ఒక వత్సరము మాని వేసినందున మాణి క్యమును నోముబట్టిరి. తమయింట నాచారమున్నదిగాన గోడలిచే నోము పట్టింప వలయునని సుబ్బారాయుడుగారు వియ్యంకునకు వ్రాసినారు.

పూర్ణిమ ముందు శుక్రవారమునాడు జమిందారుగారియింట వరలక్ష్మీవ్రతము జరిగినప్పుడు జానకమ్మగారు పూర్ణాభరణధూషితురాలై వరలక్ష్మీవలె నే వియ్యాల వారింటికి వెళ్ళినది. గోడలికి నిరువది కాసులును, వియ్యపురాలికి గోడలికి వెలగల చీరలును, బంగారు కుంకుమబరణియు నన్నూరు రూపాయలవెండి బొమ్మసామాను మొదలగునవి శ్రావణపట్టి పట్టుకు వెళ్ళినది. జమిందారుగారు, సోదరితో నాలో చించి యల్లునికి వేయిరూయల సరుకు లాషాఢపట్టి పంపించినారు. గోడలిచే నోము నోపించి జానకమ్మగారు గోడలితో పాటు చారుమతీజేపీ కథవిని మూడవ వారము వరకు అచ్చటనే యుండుదని సుందరవర్ధనమ్మగారు కోరుటచే నాగి పోయెను.

రాజమహేంద్రవరములో శారదతో నామె పెద్ద పెద్ద నారిండ్లకు 'కారు' మీదవెళ్ళి వచ్చినది.

మంగళగౌరీదేవి కథవినినప్పుడు శారద మేనత్తను కథార్థము విపులముగా నడిగినది. బిడ్డలులేని భార్యభర్తల తపస్సు, పార్వతీ పరమేశ్వరులు ప్రత్యక్షమగుట, 'అయిదువతనము లేనిబాలికయా, ఆయుస్సులేనిబాలుడా, వర' మన్న ప్రశ్న. బాలుడు కావలెనని కోరుటయు, బాలుడు జనింనుటయు, కుమారుని గొని పోవ యమునిదర్శనము, పదునాఱవయేట, పదునాఱవరోజు గొనిపోయెదనని యముని వాగ్దానము (పండ్రెండవయేట, పండ్రెంవ మాసాన, పండ్రెండవదినాన నని కొందరి మతము). ఆదినము వచ్చుముందు కుమారుడు మాతులునితో మృత్యువును దప్పించుకొనుమార్గము దొరకదాయని దేశములపాలగుట, వారట్లు పోవుచుండ, నొక నగర బాహ్యోద్యానవనమున గొందరు బాలికలు పూలు గోసుకొనుచుండ రాచవారి బాల యొక్క పూలు ఒలికిపోయి యెప్పటియట్ల చెట్లపై జేరుకొనుట, అది కనుంగొని మాతులు డాబాలను ఒప్పించి తన మేనయల్లునికి వివాహము చేయుట, ఆబాలిక యింటికిబోయి, తల్లిదండ్రుల ఇచ్చచే నా బాలకునికి సరియైన కర్మకాండతో నతి వైభవముగ పెండ్లిచేయుట మున్నగు వివరముల నెఱిగికొన్నది. ఆబాలకుని మృత్యుదినంబు నాటిరాత్రి, మృత్యువు పండ్రెండు తలల యాదిశేషుడైవచ్చి నిదురబోవు యువకుని కాటువేయబోవుచుండ నచ్చట నా రాజకుమారి మితాయియుండ నునిచెనట, శేసుడా యుండపై కాటువేసెనట. ఆ బాలికయొక యరిసెలపాత్రను జూపుటయు నా సర్ప ముందు దూరెనట. తనకంచుక మూడ్చి యాపాత్రపై వాసెనగట్టినదట అటునెనక భర్త దేశాలు తిరుగబోయెనట. భర్త దేశాలు తిరిగి వచ్చునప్పటికి ఆ పాము బంగారుపామై యుండెనట.

జానకమ్మగారు సర్వసౌందర్యాల వెలిగిపోవు కోడలినిజూచి ఆనందపరవశురాలైనది. అటు నవమన్నుడుగు కుమారుడు, ఇటు సౌందర్యోజ్వలయగు కోడలు, సాక్షాత్కరించిన రతీబాల. ఒకరికొర కొకరు జన్మించినారా?

ఆ రాత్రి జానకమ్మగారు కోడలికి ఉప్పు మిరపకాయలు పారాణినీళ్లు దృష్టి తీసి, పారాణినీళ్లు దొడ్డిలో దూరముగాను ఉప్పు మిరపకాయలను నిప్పులోను వేసినది. యెంత దృష్టితగిలెనో కాని ఘాటేమియు రాలేదట. ఈవింతను వరదకామేశ్వరీదేవి చూచి వెడనవ్వు నవ్వుకొన్నది.

శారద కివియన్నియు జిత్రముగా నుండెను. అత్తవారింటివారు బూర్వ సంప్రదాయములతో, బూర్వాచారములతో మెలగుదురు. తన పెద్దత్తగారు నిప్పులు కడుగును. మైలపడితి నేమోయన్న భయముచే బదిసారులు స్నానముచేయును. ఏ పర్వదినము వచ్చినను గోదావరికి స్నానమునకు బోవును. వంటవండుటకు వలయు జలనుంతయు దా నే తోడుకొనును. తక్కినవారి కొక నీళ్ళ బ్రాహ్మణుడు నీళ్లుపోయును.

ఆ మరునాడు జానకమ్మగారు కొత్తపేట వచ్చివేసినది.

జానకమ్మగారి కంత చేదస్తము లేకపోయినను ఆమెయు బూర్వాచారవతి యనియే యెన్నవలెను.

వంటయింటిలోనికి బిల్లలెవ్వరు వెళ్ళకూడదు. వారి భోజనాలగదివేలు. ఉదయము వారికి వంటజేయవలసిన దచ్చటనే.

లక్ష్మీనరసమ్మగారు భోజనమువేళ మంచినీరు త్రాగిన చెంబులోని నీటితో జేయికడుగనీయదు. పట్టుబట్టలగాని, మడిబట్టలగాని కట్టుకొనకుండు భోజనము చేయరాదు. బొట్టులేకుండు నుండరాదు. ఆమె మోమోటము లేకుండు నెట్టివారిని లెక్కజేయకుండు నాచారము గమనించుడని బోధించు చుండును. శారద యత్తవారింటనున్న గృహప్రవేశపు రోజులలో ఆమె కాచావిషయికములగు నీతులెన్నియో పెద్దత్తగారు కఠపినది. తాంబూలము నమలుచు శారద పంటిలో దూరిన నలుసును చేతితో దీనికొని రుమాలుతో దుడుచుకొనుచుండ లక్ష్మీనరసమ్మగారు చూచి 'అయ్యయ్యో! యెంగిలమ్మా, తల్లీ! చేయికడుక్తోవమ్మా, ఆరుమాలును పని చేసేది తడిపి అరేనేగుడ్డలో వెయ్యి' అని కోడలిచే నాపనులు చేయించినది.

'ఏమే అక్కా! ఇంతచాదస్తం నీకెప్పుడు తగ్గుతుండే!' యని జానకమ్మ పాటపాడుచు నేయుండును. అయిన నేమి లాభము?

లక్ష్మీనరసమ్మ వేదాంతురాలు, ఎప్పుడును వేదాంత గ్రంథాలు చదువుచుండును, చదివించుకొనుచుండును. ఆమెకు జుట్టముల గ్రామములందు పలువురు శిష్యురాండ్రున్నారు. వారందరు గురువుగారిని దర్శించుటకు వచ్చుచు నేయుండురు. అప్పుడు గురువుగారి పాదాలకు నమస్కరించి, ఫలములు, రూపాయలు,

వెండిగిన్నెలు దక్షిణలిచ్చి వేదాంతపు ముక్కలు చెవిలో వేసికొని యానందించు చుందురు. నోరూర జక్కగా వేదాంతోపన్యాసాలు చేయుగలదామె.

‘జన్మం రజ్జుసర్ప భ్రాంతివంటిది. దారు పురుషభ్రాంతి, ఎండమావులు నీరసుభ్రాంతి కామక్రోధ లోభమోహ మదమాత్సర్యాలనే అరిషడ్వర్గాలు చంపు కోవాలి. లేకపోతే ఎరుకలోబడి తనబిడ్డ, తనమగడు, తనయిల్లు, తననగలు, తన సంసారము అని జీవుడు భ్రమించి పుట్టుటా గిట్టుటా అనే మాయలోబడి. మూత్ర పురీషాదుల్లో దొర్లి, అచలతత్వం గ్రహించలేక, ముక్తిపొందలేక ఉంటుంది. శుద్ధ నిర్గుణమైన అచలతత్వం గ్రహించాలి. పంచాక్షరి జపిస్తూఉండాలి’ అని లక్ష్మీ నరసమ్మగారు శిష్యురాండ్రకు బోధించుచుండును.

ఆమెకు బంచీకరణము కంతస్థము. పండ్రెండు రాజులకథలు ఇంద్రజాలపు గథలు ట్టుణ్ణముగా వచ్చును. సీతారామాంజనేయము మందినీళ్ళపాయము. శుద్ధ నిర్గుణ తత్వ కందార్థదరువులు ఎల్లప్పుడు పాడుకొనుచునేయుండును.

శారద కివియన్నియు పల్లెటూరి గొడవలని తోచినది. తనతల్లి కెప్పుడిట్టి ఛాందసములులేవు. పట్టణవాసస్థులువచ్చి పల్లెటూళ్లలో నెట్లు జీవింపగలరో యని యామె తలపోసినది. అత్తవారింటి కథలన్నియుద ల్లితో మేనత్తతో దనయింట నున్న యితర స్త్రీలతో డెప్పి నవ్వించినది.

అత్తగారువడిలిపోయిన నాలుగుగోజులలో శార దయు క్తవయస్కురాలైనది. జమిందారుగారింట మూడుగోజు లుత్సవములు విందులు జరిగినవి. దినదినము పేరంటాండ్రు విచ్చేసినారు. పంచదారతో జిమ్మిలిగొట్టి పంచినారు. బ్యాండు మేళము వచ్చినది. పంక్తినాడు సూర్యకాంతము, మాణిక్యంబ జమిందారుగారిం టికి వచ్చి పంక్తి జరిపి వలగల బహుమతులు, చీనిచీనాంబరముల నిచ్చి వెడలిపో యిరి. నగరమునందున్న వారి నెందరనో స్త్రీ పురుషులను భోజనములకు బిలిచినారు.

నవనాగరికుడై వీరేశలింగాఖ్యుని ప్రియశిష్యుడైన జమిందారుగారు నేడు పల్లెటూరి వారితో వియ్యమంది ఛాందసపు పూర్వాచార పిశాచ గ్రస్తులైనారని చలువురు విచారించిరి.

యజ్ఞోపవీతముగూడ దీసి వేసి అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మసామాజికుడైన శ్రీనివాస రావుగారు మిత్రునిజూచి ‘అడపిల్లకీడురావడము నేది శారీరంలో జరిగే ఒకమార్పుకు చిహ్నం. దానిని లోకానికి టాంట్లాంజేయడ మంతి మొరకుదనం ఇంకోటుందా’ యని ప్రశ్నించిరి.

‘అదినాకు ఇష్టంలేదు కాని, అది మొరకు తనమని మనం గ్రహించింది పాశ్చాత్యుల సంపర్కంచేతనేనా! మనవాళ్ళ పూర్వాచారాలు అనేకం ఈ నాటికి మూఢత్వము, అని అనుకుంటున్నాము. ఇదివరదాకా మోటుతనము అని అనుకునే వి, నేడు నాజాకువి అయ్యాయి. మనవాళ్లు స్త్రీ పురుష సంబంధ విషయ ములయిన చర్యలన్నీ వెల్లడిగా ఉంచారా లేదా!’

‘అదేగా నేను పనికిరాదు అనేది!’

‘ఉండవోయ్! కాని ఇప్పుడు డింగ్లీషువాళ్ళు ఆడవాళ్ళ మోకాళ్ళపైకి ‘గౌను’ తొడిగి వత్తోజములు సగం కనబడేటట్టుగా కట్టి తిరగడం; బట్టవుందా లేదా అన్నట్టుగా లంగోటీలు కట్టి మగవాళ్ళతో ఈతలీదడము, ఈ రకముగా ఉన్నారు. వాళ్ళనుబట్టి మనవాళ్ళుకూడా దుస్తులు అనుకరిస్తున్నారు. కాని అటువంటి దుస్తులు ధరించిన ఆడవాళ్ళను కాగిలించుకొని వందలకొలది జట్టులుగా నాట్యమాడ్చు తిరిగే పురుషులు స్త్రీలదగ్గర స్త్రీరహస్యవిషయాల్ని సూచనగానైనా అనకూడదు. డాక్టరుమాత్రం పచ్చిరహస్యాలు మాట్లాడవచ్చును. మొగవాళ్ళే పురుషుల బోయవచ్చును, మనవాళ్ళో? కాస్త ఒళ్ళుకనబడితే సిగ్గులేనిరట్టుమనిషి అంటారు. ఆడ డాక్టరుతప్ప ఎవ్వరూ రహస్య భాగాలు పరీక్ష చేయగూడదు; విడిగా మగవానితో ఉండకూడదు. స్నానాలకుకూడా గోదావరిలో పురుషులనుంపగూడదు. కాని సమర్థులని, గర్భాదానాలనీ ఉత్సవాలు చేస్తారు. ఇదంతా నీ దృష్టిపథంలో ఉంది. ఒకటి మొరకుతనం, ఒకటి నాజూకుతనం అని వాటి నుదుటిమీద రాసిలేదోయి శ్రీనివాసు!’

‘అలాగా?’

౨

అ మె రి కా యా త్ర

రామచంద్రరావు జపాను చేరుకున్నాడు. జపాను దేశములో నొక నెల యాగి, యాదేశమునందున్న వింతలన్నియు దిలకించి, యానందించి మఱి యమెరికా వెళ్ళవలెనని సంకల్పము. రంగూనులో నుండగానే అతడు జపాను వెళ్ళుటకు అమెరికా వెళ్ళుటకు నారాయణరావుచేసిన కృషివల్ల ‘అనుమతి పత్రములు’ రంగూనులోనున్న ఆంధ్రులలో గొప్పపాపాకారగు పుల్లంరెడ్డిగారిప్పించినారు.

రామచంద్రరావు తండ్రి భీమరాజుగారి స్నేహితుడగు అమరుచందు గిరిధారి లాలను గుజరాతీ వర్తకుడు రామచంద్రరావుతోడనుటతోడనే యెదుర్కొని యాతని తనయింటికి తీసుకొనిపోయెను. గిరిధారిలాలుకు అమెరికా, ఆఫ్రికా, ఆస్ట్రేలియా, జర్మనీ, జపాను, ఫ్రాంసు, ఇటలీ, ఇంగ్లండు, రష్యా, చీనా మొదలగు దేశములతో వర్తక సంబంధ మున్నది. అతడును వివిధదేశములకు జాలసారులు ప్రయాణము చేసియున్నాడు. కాబట్టి ఆయనమనస్సులో రామచంద్రుని వెనుకకు బొమ్మని చెప్పట కిష్టములేకుండెను. అయినను మిత్రుని యాదేశముచొప్పున రామచంద్రుని జూచి భోజనము అయినవెనుక నిట్లనెను.

‘రామచందర్! మీకు ముక్కు పచ్చలారిందిలేదు. మీరు చిన్నవాళ్ళు! దేశం కొత్తది. చాలా మాయకొరు అంటార్. మీరూ ఎనక్కిపోయి కాశీలో లక్నోలో కలకత్తాలో చదవవచ్చును కాదుఅండి అక్కకూడా చాలా ఎక్స్ చద్యుచెప్టార్ కాదా!’

‘మీకు మాతండ్రిగారికి ఉండే స్నేహాన్నిబట్టి అల్లా చెప్తారుకాని, నా మనస్సు నిశ్చయం అయిపోయింది. ఇంక ఎంతమాత్రము నా సంకల్పము మార్చుకోలేను, మార్చను. మీరు పెద్దలు, నాతండ్రితో సమానులు. మీరు చెప్పడం, నేను వద్దనడం బాగుండదు?’

‘సరే! సరే! మీయిష్టం. పర్వాలేదు. నేను అంతా జాగ్రత్త కనుక్కుంటాను. మాచుట్టం ఒకాయన లాల్ చింద్ జీవన్ లాలు ‘న్యూయార్కు’ పట్నములో మకాం. ఆయనకు ఉత్తరం రాస్తా! మీకూ ఒక ఉత్తరం ఇస్తాం.

‘చిత్తం! మీమేలు ఎప్పటికీ మరచిపోను’

‘మీ నాయనగారు నాకు, మీకు యివ్వమని, డబ్బు పంపినారు! అది మీకు ఇస్తాను. జాగ్రత్తగా ఉండండి, చాలా చిన్నవాళ్లు.’

‘చిత్తం! చిత్తం!’

మగునాడు పుల్లంరెడ్డిగారు అమృతలాలుగారి హర్ష్యమునకు విచ్చేసి రామచంద్రునిగూర్చి వాకబుజేసెను. పుల్లంరెడ్డిగారు, అమృతలాలుగారు చాలకాలము నుండి స్నేహితులు, ఒకరన్న నొకరికి గౌరవము.

పుల్లంరెడ్డిగారు అమలాపురం తాలూకా పేరూరు గ్రామవాసులు. చిన్నతనములో కూలికై రంగూను పట్నమువచ్చి సహజ మేధాసంపన్నుడగుటచే త్వరలో మేస్త్రీ అయి, ధనము నిలవచేసికొనెను. తాను గూలికి కుదిరిన గుజరాతీ షాహుకారొక వ్యాపారమునకై తన్ను సింగపూరు పంపినప్పుడు, పుల్లంరెడ్డి తన కడ నున్న ధనమంతయు నొడ్డి స్వయముగా వ్యాపారముచేసి సింగపూరునుంచి వచ్చులోపల నిరువది యైదువేలు లాభము నొందెను. తన షాహుకారు పనిగూడ చాలశ్రద్ధమై, లాభకరముగ నెరవేర్చి రంగూను వచ్చివేసెను. చదువురాని పుల్లన్న అంతటనుండి పుల్లంరెడ్డియై, షాహుకారు తనకొక యణాభాగమియి, నాయన వర్తకములో భాగస్వామియయ్యెను. నాటినుండియు పుల్లంరెడ్డి పట్టినది బంగారమై, యాతనిధనము నాలుగు లక్షలవరకు జెరిగినది. నలుబదవయేట తన షాహుకారనుమతినీయి, దాను వేరుగా వ్యాపారముచేసి పదియేళ్ళలో నిరువదిలక్షలసంసారియు, ‘రావుబహదూరు’ నై, పాశ్చాత్యులచే ‘పులియన్ రెడ్డి’ యని వాకొనబడుచు, దానకర్ణుడై రంగూను నాగేశ్వరరాయుడని ప్రఖ్యాతి వహించినాడు.

రంగూనులో నాంధ్రులందరును గూలిచేయువారలే. కొంతమంది మాత్రము ద్యోగములు జేయుచుండిరి. వర్తకము చేయువారు మరియు దక్కువ. వారిలో గొలదిమందియే భాగ్యవంతులు. రంగూన్, మోల్ మేన్ మొదలగు ప్రదేశములలో నెక్కువగాను, దక్కిన దేశమునం దచ్చటచ్చట చాల దక్కువగాను, ఆంధ్రులు బర్మాదేశమునకు వలసపోయినారు. సముద్రములుదాటి, దూరదేశములకు వర్తకమొనర్చుటకు మత ప్రచారమునకు రాజ్య స్థాపనకు పోయిన తొల్లిటి మనయాంధ్రుల సాహసోత్సాహములు దలంచుకొని, నేటి మన భీరుత్వమును, అలసతను;

పురుషార్థ శూన్యతను చూచుకొన్నచో సిగ్గునుగదా! నేటికిని పొట్టలు చేతిబట్టుకొని బర్మా, నేటాలు, మలేదీప్యము, అస్సాములకు బోవుచున్న కూలీలు తక్కుమనలో పురుషకారపరులు కావరారు. బర్మాలో తెలంగులను నొకజాతివారున్నారట. వా రేపల్లవుల కాలములోనో, చాళుక్యుల కాలములోనో, లేక కాకతీయుల కాలముననో ఆ సువర్ణదీప్యము జేరియుందురు. తన పదియవ యేటనే ఆంగ్లముల చరిత్ర చదివి వినిపించుకొనియున్న పుల్లంరెడ్డిగారు, రామచంద్రరావు సాహసమునకెంతయు మెచ్చుకొనిరి. రెడ్డిగారు నలువనియవయేట చదువును వ్రాయును నేర్చుకొన్నారు. అయినను తనకు భారత రామాయణాదులను పూర్వకాలపు టాండ్రగ్రంథములను, ఆంగ్లములచరిత్ర మొదలగు నూతనయుగపు గ్రంథములను జదివి వినిపించుటకు విద్యాధికు నొకని నేర్పరచుకొన్నారు.

వెంకటరత్నం నాయుడుగారు మొదలగు మువ్వురు ముఖ్యులచే రెడ్డిగారికి నుత్తరములు వ్రాయించి పుచ్చుకొని, తన బావమరది బాలకునియు, నాతనికి వలయు సహాయమునర్పి తన కుటుంబపు కృతిజ్ఞతకు బాత్రులు గావలయుననియు వ్రాయుచు గమ్మలన్నియు నారాయణరావు రెడ్డిగారికి బంపించెను. రంగూనులో నుండి వార్తాపత్రిక నెలకొల్పి యనేకవిధముల నాంగ్లములకు సహాయమునర్పించు అవటపల్లి నారాయణరావుగారికి గూడ నారాయణరావుత్తరములు వ్రాయించినాడు.

రెడ్డిగారివలన, నమ్మతచందువలన, నారాయణరావుగారివలన, పెక్కు విధములగు సలహాలనొంది రామచంద్రరావు జపాను వెళ్ళినాడు. టోక్యో, యోకోహామా మొదలగు నగరములు, ధ్యానబుద్ధుని, పూజియామాపర్వతమును రామచంద్రరావు దర్శించెను. జపాను విశ్వవిద్యాలయములను రసవిహారి బోసుగారి సహాయమున దర్శించెను. బోసుగారనేక పరిశ్రమాగారములనుగూడ చూచుటకు సౌకర్యములు సమకూర్చినారు. బొమ్మలు, కాగితములు, గ్లాసుసామానులు, కత్తులు, సూదులు మొదలగు లోహపుసరుకులు, బొత్తములు, పూసలు, దువ్వెనలు, వస్త్రములు, రబ్బరుసరుకులు, మందులు, నింక నెన్నియో వస్తువులను జపాను దేశము భారతదేశమున కెగుమతిజేయుచున్నది. ఆ కర్మాగారములలో బెక్కింటిని రామచంద్రరావు కనుగొనెను.

హిందూదేశము లెన్నావరించిన దౌర్భాగ్యపితాచమును వదల్చుకొని మరల పర్వతోముఖముగ నెప్పటికి విజృంభించగలవో యని రామచంద్రరావు నిట్టిూర్పు నించెను. నారాయణరావునకు గొన్ని కుంచెలు రంగులు కొని రామచంద్రరావు పంపించెను.

రామచంద్రరావు అమెరికాకు వెడలుదినం సమీపించినది. రాజకీయకారణమువలన జన్మభూమిని విసర్జించి జపాను దేశమును బెంపునుతల్లి నొనరించుకొని, కలలలో, జాగ్రదవస్థలో గంగానదిని, కాశీఘట్టమును, హిమాలయ పర్వతశ్రేణిని స్వప్నములగాంచు రసవిహారుడు రామచంద్రరావును గవుంగిలించుకొని 'బాబూ!

అప్పుడప్పుడీ దేశము వచ్చు భారతీయులే నాకు భారతదేశము సుమా! వారి మూర్ఖములందు హస్తతలములందు నా వంగదేశపు పంటధూములను, శేఫాలికా జపానుసుముములను నాప్రూణించుచు నారి కన్నుల కౌంతిలో నా గంగానదీ పావ నోదకముల దర్శించుచు, వారి నుదుటిలో నా దేశపు నీలగగనాల ప్రత్యక్షించు కొందు.

‘పంజాబ్ సింధు మరాటా ద్రావిడ ఉత్కల వంగా!

వింధ్యహిమాచల, యమునాగంగా ఉచ్చలజలధితరంగా!

‘నువ్వు బాలువు. నా దేశమాత ముద్దుబిడ్డవు. నా సోదగుడవు. అహో రామచంద్ర! నువ్వు నాలుకెక్కియిన మనతల్లివొడిలో నాడుకొంగువు. మనతల్లి మట్టిలో దొడ్లుగువు. మన మాలయిచ్చిన ఆటవస్తువులతో కేరింతలాడుగువు. ఆ పవిత్రనాయువులు పీల్చెదవు. ఆయమ్మ చనుబాలు గోదావరి పావనోదకాలు త్రాగుగువు. పో! పో! ఒక్కసారి నన్ను కాగిలించుకో! మరల నింటిదారి నిటు వచ్చిన సంతోషించెదను. అమెరికా జేరిన వెంటనే నాకు జాబువ్రాయు’ అని యాతని నా తరణిలో దిగవిడిచి గట్టునకు విసవిన వెడలిపోయినాడు.

టంగ్ టంగ్ మని గంటమోగి తుదికూత నుచ్చెస్వనమునగూసి యాయోడ జెచ్చ చిప్పుకుతో యొకొహానారేవు వదలినది. రామచంద్రుడు రసవిహారబాబు మొదలగు భారతీయుల సలహాచే మొదటితరగతి టిక్కెట్టు పుచ్చుకొన్నాడు.

అమెరికాదేశము బీదలను రానీయదు. డబ్బుగలవారిని గౌరవించును. విద్య నేర్చుకొనుటకు వచ్చినను సరియే, నిర్భాగ్యుడు అమెరికా దేశమున ఉపజీవిక్రిమి (స్యారాశైట్) వలె సంచరించుటకు వీలులేదు. భరతభూమికన్న పెద్దదయైనను నచ్చట పదికోటుల జనులు మాత్రమున్నారు. వారికి అమెరికాచాలదట. అమెరికనులు రంగుజనులను తమ కుక్కలు, పిల్లులు, గుఱ్ఱములకన్న హీనముగ జూతురు. నల్ల నీగ్రోలు, చైనా జపాను దేశముల పసుపుపచ్చని మంగోలియనులు, ఆదిమ నివాసులగు ఎఱ్ఱయిండియనులు, వివిధవర్ణములు కలవారైన హిందూదేశస్థులు వారి దేశములో నివసించి అమెరికనులు కాగూడదట. తాత్కాలికముగ కొలది సంవత్సరములు మాత్రము నివసించిపోవలయునట. నీగ్రోజాతివా డేదైన తప్పుచేసినచో, న్యాయస్థానములకు గొనిపోయి విచారించకుండునో ప్రజలు వాని నురిదియుదురు. లేనా స్తంభమునకుగట్టి ‘కిరసను’ నూనెలో తడిసిన కఱ్ఱలను బేర్చి కాల్చుదురు. వానిని గుఱ్ఱములకుగట్టి, చచ్చునంతవరకు రాళ్ళమీద నాగుఱ్ఱమును పరుగెత్తింతురు.

హిందూదేశ మమెరికనులదృష్టిలో నొక చిత్రధూమి. భారతీయులకు మతము లేదు. రాళ్ళను రప్పలను గొలిచి శౌరవాది నరకమునబడు మూఁగులతో భరతభూమి నిండియున్నదిట కాన కొటిశ్వరధూమియగు నమెరికా, భారతభూమికి క్రైస్తవ మతప్రచారకుల బంపుచుండును. భారతభూమిలోని రాజాధిరాజులైనను, అమెరికాలోని గొప్ప హోటళ్ళలో బసచేయుటకు వీలులేదు. అమెరికాదేశములో ‘పుల్ మాను’ అను నుత్తమ తరగతి బండ్లలో బ్రయాణము సలుపకూడదు.

ఉత్తుంగములై లేచు సముద్ర వీచికల గమనించు చూపులతో రామచంద్రుడమెరికొను గూర్చి యాడిపోసిన పంజాబీయుడగు నొక సిక్కుసోదరుని మాటలను దలపోయుచు నాకొ ముఖ్యోపనిభాగమున నష్టముగా గట్టిన యినుపగొట్టపుకడ్డీల నానుకొని నిలుచుండి యుండెను.

జపానుదేశము నిన్ననే కొన్ని వందలమైళ్ళదూరాన మాయమైపోయినది. రాత్రియంతయు వివిధాలోచనలతో నిదురరాక, పన్నెండుగంటలకు గొంచెము కన్నుమూసి, తలువార నావికులు మ్రోయించిన నాలుగు గంటల చప్పుడువిని మోము కడుగుకొని, శుభవస్త్రముల ధరించి, యాబాలకుడు ఓడ పైతెట్టునకుబోయి సముద్రమున సూర్యోదయాద్భుతము కనుంగొనవలెనని వేచియుండెను.

ఎటుచూచినను సముద్రమే. ఆ కనుచీకటిలో ఆకసము, నీరధి ఏకమైపోయినవి. ఊయెలవలె నా మహాతరణి యిటునటు నూగుచుపోవుచున్నది. ఓడలోని యంత్రముల పెనుమ్రోతలు రామచంద్రుడున్న తావునకు మద్దెలమోతవలె మాత్రము వినవచ్చుచున్నవి. ఆ శ్రుతిమేళవింపులో, ఓడను ముందునకు క్రోయు అకుచక్రములు నీటిలో నపరిమిత వేగమున తిరుగు కవ్వపుమ్రోతయు, ఓడ ముందు భాగమున ఉక్కు (కీల్) బద్దియ నీటిలో మహావేగముగ గోయుచుబోవు గంభీర నాదమును లీనమై ఉత్కృష్ట గీతికయై యాతని హృదయమును రంజించినవి.

కలలలో, కథలలో, గ్రంథములలో, వార్తాపత్రికలలో వినబడిన విదేశకంఠములు, విదేశశబ్దములు నేడు వినిపించినప్పుడు, నూతనవర్ణములు, నూతన రేఖాప్రవాహములు, నవీన వస్తుసంబంధములు నేడు గోచరించునప్పుడు రామచంద్రుని కంతయు విచిత్రమై, విస్మయమై, మాయాపూర్ణమై కనంబడి, యాతడు నిష్ఠబుడై పోయినాడు. తాను మున్నెన్నడు విననివియు, నూహింపనివియు నగు నద్భుత సందర్భము లచట సర్వసామాన్యములై తోచి యాతనికి గనులు మూయని కలలై పోయినవి.

ఇంతలో నెవరో యాతని భుజముపై తట్టినారు.

3

జపాను

రామచంద్రరా వులికిపడి వెనుదిరిగి చూచెను. జపానులో రసవిహారుని గృహమునందు దనకు స్నేహితుడై ఆ యోడలో నే అమెరికా పోవుచున్న సర్దారు అర్జునసింగుగారును, చెంత నొక యమెరికాదేశీయుడును, ఒక అమెరికా బాలికయును నిలిచియున్నారు.

‘అయ్యా! ఈ బాలుడు మా హిందూదేశములో దక్షిణాపథమం దున్న ఆంధ్రదేశస్థుడు. ఉత్తమబ్రాహ్మణుడు. బుద్ధవరపు రామచంద్రరావు. మీ దేశము చదువునకు వచ్చుచున్నాడు. రామచంద్రరావుజీ! వీరు న్యాయార్థు పట్టణవాస్థులు

రౌనాల్డుసన్ను గారు. సుప్రసిద్ధ డాక్టర్లు. వడ్డివ్యాపారస్థులున్ను అనేక కంపెనీలలో పెద్ద పేర్లున్న వారును కూడ వీరికి దాసానుదాసులు. ఆమె వారి తనయ. ఆమె బి. యె ఆనర్సు హోర్వర్డులో జదువుచున్న లియొనారా కన్య.

‘రామచంద్రరావుగారు! మాకు మిమ్మును చూడడం చాల సంతోషం.’
లియొ :—నమస్కారములు రామచంద్రరావుగారూ!

రామచంద్రునకు జాల సిగ్గువేసినది. పరదేశయాత్ర ప్రారంభించినది మొదలు రామచంద్రుడు విదేశీయులతో ననవసరసంభాషణ నెన్నడు చేయలేదు. ఇంగ్లీషుభాషతప్ప మరే విదేశీభాషయు రామచంద్రునికి రాదు. పెద్దవారితో జనువుగా మాట్లాడుట చిన్నతనమునుండియు నెరుంగడు. తండ్రికడ కూడ భయభక్తులతో సంచరించువాడు. కాబట్టి రామచంద్రుడు నమస్కారమని మిన్నక నిలిచెను.

అర్జునసింగ్ :—రామచంద్రరావుగారు మెత్తనిహృదయము కలవాడు. మాదేశంలో గొంచెము తలయెత్తుకొని తిరుగు కుటుంబములలోనివాడు. అమెరికాదేశము నందు జ్ఞానము సరస్సులు కట్టియున్నదని యాయన నమ్మకము. ఆ జ్ఞానము మనసారగ్రోలవలెనని తలంపు.

డా. రౌనా :—రామచంద్రరావుగారూ! బ్రాహ్మిష్టు మీ దేశం వదిలి, ఇడితే నరకములో పడితారటకాదా! మీ రేల వచ్చారు?

రామ :—ఇప్పుడంత పట్టింపులు లేవండి.

లియొ :—కులము లేదాలు పుట్టుకతోనే ఉంటాయటకాదూ. వారు వీరిని వీరు నారిని వినాహము చేసుకోకూడదట, భోజన ప్రతిభోజనము లుండవట.

రామ :—అవునండి! మ—మ—

డా. రౌనా :—మీ సిక్కులు గూడా హిందువులేనా అర్జునసింగుగారూ!

అర్జున :—హిందూదేశములో వున్న క్రైస్తవులూ హిందువులే.

లియొ :—వీలాగు?

అర్జున :—అమెరికాదేశములో జ్యోమతెస్థులున్నారు. మహమ్మదీయులున్నారు. బౌద్ధులున్నారు. వీరందరూ అమెరికనులే. హిందూదేశములోనివారంతా హైందవులు.

డా. రౌనా :—(నవ్వుచు) ఆలాగా! అయితే క్రైస్తవులూ, మీరూ హిందూ మతెస్థులు కొరన్నమాట.

అర్జున :—మా మతం సర్వమతే సమ్మతము. అన్ని మతాలను తల్లివలె హిందూ మతం కడుపులో పెట్టుకుంటుంది. హిందూమతంలో ఉన్న లోటును తీర్చడమునకు శ్రీ నానకుసింగుగారుమహారాజ్ సిక్కుమతము ఉద్భవింపజేశారు. కాబట్టి సంఘసంస్కరణరూపమైనది మా మతం. ఆలాంటి అంతర్గతాలే బౌద్ధ జైనమతములున్ను. ఇప్పటి బ్రాహ్మసమాజము, ఆర్యసమాజము, సత్సంగసమాజము మొదలైనవియున్ను.

లియో :—ఈ సంఘ సంస్కరణ మతాలలో బ్రాహ్మణులున్నారా ?

అర్జున :—లేదు. ఈ మతాల్లో చేరినవారికి వర్ణభేదము వుండదు.

డా. రౌనా :—ఒక సంఘమువారికి ఇంకోసంఘం వారికి వివాహం లున్నవా ?

అర్జున :—లేవు. కాని ఏ పిల్లనైనా వారు చేసుకొనుట కభ్యంతర పెట్టరు. దానిని బట్టి వెలి తప్పలేదు.

లియో :—ఆంధ్రదేశం అన్నారు. అదేమిటి ?

అర్జున :—హిందూదేశములో పదిహేనో పదహారో పెద్దభాష లున్నవి. అందులో ఆంధ్రభాష లేక తెలుగుభాష ఒకటి. ఆ భాష మాట్లాడే జనులు మూడు కోట్ల పైన వున్నారు.

లియో :—అమెరికాలో ఏమి చదువుకొనుటకు వచ్చుచున్నారండి రామచంద్ర రావుగారూ ?

రామ :—ఆంధ్ర ఉండ్ల లెక్క లండి.

లియో :—ఏ విశ్వవిద్యాలయములో ?

రామ :—జపానులో స్నేహితులు 'యేల్' విశ్వవిద్యాలయములోనో లేక 'హార్వర్డు' లోనో చేరమన్నారు.

లియో :—మీ దగ్గర శిఫారసు ఉత్తరా లున్నాయా ?

రామ :—నాలుగైదున్నాయండి.

లియో :—హార్వర్డులో చేరండి. నేను. ఎమ్. ఏ. చదువుచున్నాను, విద్యుచ్ఛక్తి అభిమానశాస్త్రంగా. తర్వాత అమెరికాకు శాస్త్ర పరిశోధనములో తిండి, మహావిద్వాంసుడు, విద్యుచ్ఛక్తిచే పూడిగంచేయిస్తున్న మంత్రపేల్త ధామస్ ఎడిసన్ గారి విద్యుచ్ఛక్తి కర్మాగారాలలో కృషిచేయవలెనని యూహ.

రామ :—అలాగండి. హార్వర్డు బాగుంటే అక్కడే చేరుతాను.

డా. రౌనా :—మీ దేశంలో వైద్యసహాయం చాల తక్కువటకాదా !

అర్జున :—అవునండి. మీ మిషనరీలు మా దేశదౌర్భాగ్యములన్నీ గ్రంథములలో వ్రాసినారు. పాపం మిషనరీలే లేకపోతే మాదేశం ఈపాటికి నీగ్రోదేశంవలె అయిపోయియుండును.

రామచంద్రుని వినయసంపదయు జ్ఞానసముపార్జనా తీవ్రోత్కంఠతయు డాక్టరు రౌనాల్కు సన్ గారి హృదయమును జూరగొన్నది. రామచంద్రుడు చక్కని యింగ్లీషుభాషలో తన దేశస్థులు, తనచుతము, తనదేశములోని రాజకీయాంశాలన, గాంధీగారి వర్తమాన కార్యక్రమము మొదలైనవానినిగూర్చి ఆయనకు చెలిపినాడు. గాంధీజీగారియుపదేశములు ప్రజాసామాన్యమునకు బాగుగా నచ్చినవనియు, నుద్యోగవాంఛాపరులకు విద్యాధికులకు మాత్రము పదివులపై నాశవదలలేదనియు తెలిపినాడు.

డాక్టరు రౌనాల్డుసన్ అమెరికాకు బ్రహ్మమున వలసపోయిన 'పిలిగ్రింఫావర్స' (యాత్రిక వృద్ధులు) సంతతివాడు. 'నీలిరక్తము' (అచ్చరక్తము) ప్రవహించు ఉత్తమకుటుంబములోనివాడు. కష్టపడి చదువుకొని అమెరికాలోని గొప్ప వైద్యులలో నొకడై భాగ్యవంతుడై గౌరవము సంపాదించుకొన్నాడు. సవయహృదయుడు. నీగ్రోల బానిసత్వము సంపూర్ణ నాశనము చేయవలెనని వాదించు నానుష్ఠానిక క్రైస్తవుడు. క్రైస్తవమతము చిర్చిమత మైనదనియు, యేసుక్రీస్తు బోధించిన మతము మహోత్కృష్ట మైనదనియు అందలి పరమార్థమును గ్రహించినవారు కొలది మందియే యనియు రౌనాల్డుసన్ వాదించును. 'హోల్మస్' మతిగురువు బోధ రౌనాల్డుసన్ మహాశయునకు బూర్తిగా నచ్చినది. అన్ని శక్తులతో బ్రేమశక్తి దొడ్డది. ప్రేమయే భగవత్స్వరూపము. సూర్యుడు మంచును గరగించునట్లు, ప్రేమ పాపాణ హృదయమునైన ద్రవంపజేయును. ప్రేమ జగమును నలిగించు దివ్యజ్యోతి. ప్రేమ లేనినాడే క్రోధము, హింస, స్వలాభము, మాయ, అహంభావము, అసత్యము విజృంభించును. లోకమునందలి యుద్ధములు, దొంగతనములు, వర్తక కౌటిల్యము మొదలగు దుర్గుణములకు గారణము ప్రేమలేమియునని యాయన స్నేహితులతో వాదించుచుండును.

పరదేశ స్వతంత్రత, యుద్ధరాహిత్యము, వర్త భేదవిచ్ఛేదనము మున్నగు నాశయములతో పనిచేయుట కమెరికాదేశములో నెవ్వరు ప్రయత్నించుచున్నను వారికి రౌనాల్డుసన్ తన చేతనైన సహాయము జేయుచుండును. 'సెకెడర్ లాండు', 'హోల్మస్', శాసనసభికుడు 'బోరా' మొదలగువా రాయన స్నేహితులు.

'రామచంద్రగారు! అమెరికాదేశప్రజలు విచిత్ర భావములు కలవారు. స్వతంత్రతకై ప్రయత్నించు ప్రజలకు జయము గోరుదురు. జయము గాంచినచో మిక్కిలి సంతసించెదరు. కాని ఫిలిప్పైనుదీవులను వారు వదలరు. వారి క్రైస్తవ మతము సర్వదేశముల వ్యాపింప కోట్లకొలది డాలర్లు ఖర్చుచేసెదరు. తమ దేశస్థులకు క్రీస్తు ఉపదేశవాక్యముల నేర్పుటకై నను, రాగిడబ్బు ఖర్చుచేయరు. తాము ఆంగ్ల దేశముపై శరించి విడిపోయి స్వతంత్రత సముపార్జించుకొన్నాడు. హిందూదేశము స్వతంత్రతకై సర్వస్వము ధారపోయుచుండి, క్రైస్తవ అపరాధతారమనదిగు మహాత్ముని గూర్చియు, హిందూదేశమును గూర్చియు నీలివార్తలు ప్రకటించెదరు. కాని ఎన్ని చెప్పినను చదువుకొన్న ప్రతి అమెరికనునకు హిందూదేశము మాయా సంపూర్ణము, సర్వమతజనని, సర్వకళాశ్రేయము, సర్వాద్భుతనిలయము. ప్రతి హిందువుడు కవి, వేదాంతి, భక్తుడు, ఊహాప్రపంచసంచారి. కాబట్టియే, ప్రతి ఏట అనేకులు అమెరికనులు హిందూదేశయాత్ర గావించెదరు. కోట్లకొలది ధనము ఖర్చు చేసెదరు. క్రిందటి వత్సరమునుండియే నేను, మా అమ్మాయి ఆసియాను దర్శించి వారంభించినాము. అదివర కమెరికా ఖండములలోని దేశము లొక వత్సరము, యూరొపియను దేశము లొక వత్సరము చూచినాము.'

లియూనారా కన్యకతల్లి ఇటాలియను. అప్పటికే ప్రసిద్ధికెక్కి, సంపూర్ణ యశావనములోనున్న డాక్టరు రౌనాల్డుసన్ గారికడ చికిత్సబడయుట కామె విచ్చేసి

నప్పుడు నైద్యుడు రోగియు నొకరినొకరు ప్రేమించుకొన్నారు. 'మ్యారియానా,' కౌంటు గ్యాలెటీ ఫెవియానోగారి కుమార్తె. తండ్రి ఇటలీదేశము తరపున రాయ బారియో వాషింగ్టన్ పట్టణములో నున్నప్పుడు బాలికయగు మ్యారియానా ప్రభు కుమారికి హృదయరోగము సంభవించి హృదయరోగచికిత్సాదక్షుడగు రౌనాల్డు సన్ గారి నైద్యమునకై కొనిపోబడినది. దేహసంబంధముగు హృదయరోగమును మాన్పి, మనస్సంబంధముగు కామరోగమును గల్పించినాడు ధన్వంతరి రౌనాల్డుసన్. తమ కుమార్తెను అపరిమితముగ ప్రేమించు ఫెవియానో ప్రభుదంపతులు తుదకు వారిరువురి వివాహమునకు సమ్మతింపవలసి వచ్చినది.

ఆ రౌనాల్డుసన్ దంపతుల గర్భమున చంద్రకిరణమువలె లియొనారా జనించినది.

లియొనారా స్వప్నకుమారి. మధుర మధురముగ సంగీతము పాడగలదు. 'లాటిను' దేశస్థుల 'బ్రునెటీ' (నల్ల జుట్టు గలవారు) యందము, 'నార్డు' జాతివారి స్వర్ణ కేశ సంపద, నిర్మలనీలదృష్టి, స్నిగ్ధశరీర ధావశ్యము నామెలో బ్రతిఫలించి, లియొనారాను అమెరికాబాలికలలో ఆనాటి అందకత్తెలలో రాణిని జేసినవి. ఆధ్యాత్మికానుభవ విషయములన్నియు నామె హృదయమును చలింపజేయును. హిందూదేశము, చీనా, జపాను, బర్మా, జావా, బలి, సింహళ దేశముల చరిత్రలు, కథలు, కవిత్వము ఆ బాలికబ్రతుకు మూలమంట గదలించి వేయును.

తండ్రి కుమార్తె లిరువురు, భారతీయులతో స్నేహ మొనరింప ముచ్చటపడుచుందురు. ప్రసిద్ధ భారతీయు అమెరికా వచ్చినప్పుడు వారిని తమయింటి కతిథిగా బిల్చుచుందురు. రవీంద్రనాథుడు, మెహర్ బాబా, ప్రేమానందస్వామి, కృష్ణాజీ మొదలగు వారాయన భవనమున కతిథులుగా వచ్చినారు. తారకనాథదాసు, సుధీంద్రబోసు, లజపతిరాయి వారి యింటికి తరచు వచ్చుచుండువారు.

రామచంద్రుడొక యుత్తమబ్రాహ్మణ కుమారుడు, భారతీయుడని వినినంత నె తండ్రి కుమార్తె లిరువురు నాతని స్నేహ మొనరించి తమ గృహమునకు దీసికొనిపోయి ప్రసిద్ధినొందిన హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో బ్రవేశపెట్టింప దలపోసినారు.

౪

హార్వర్డు

శాంత మహాసముద్రము మహాసముద్రములలోనెల్ల విచిత్రమైనది. ఇందున్న దీవులు పెక్కులు. దీవులలోని పంట ఆద్భుతము. ఇచ్చటనే బొప్పాయి, టమాటో, పొటాటో, పొగాకు, సదాపనస, పంపర, అనాస, జీడిమామిడి మొదలగు జాతులు ప్రళయమున నుద్భవించినవి. నిర్మల శర్వరీగగనముల మినుకొడు నక్షత్రకౌంతులు సముద్రపునీటి మెరుపులలో బ్రతిబింబములైనవి. ఉబుకు తరింగముల గీతికలలో జోత్సన్న రేఖలు పొదిగింపబడినవి. ఆ మహానౌక యపరిమిత వేగమున నడుచుచున్నది.

రామచంద్రునకు రౌనాల్డుసన్ తన స్నేహితులందరితో పరిచయము కలిగించి నాడు. రామచంద్రుని విజ్ఞానమునకు వారంద రపరిమితానందము నొందుచుండిరి. ఎంతటి చిక్కులనైన నాత డిట్టె విప్పి చెప్పగలడు. పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్ర రహస్యములన్నియు వానికి గరతలామలకములు. కావున నాతడు విద్యుచ్ఛక్తి విషయికమగు జ్ఞానమునెల్ల సముపార్జించుట యుత్తమమనియు, దనదేశమునకు, దనకు ఖ్యాతిదెచ్చుట కింతకన్న వీలంకొకటి లేదనియు లియైనారా యాతనికి జెప్పి యొప్పించెను.

ఓడలోనుండియే రౌనాల్డుసన్ హావ్యు విశ్వవిద్యాలయమునకు వాయువార్త బంపి రామచంద్రుని ప్రవేశమున కంగీకారము సంపాదించెను.

అర్జునసింగు శాంతమహానీరధితీరములనున్న పట్టణములతో వర్తకము జేయు నొక చీనా కోటీశ్వరుని యుద్వేగి. ఆతడును స్వంతముగా గొంత వర్తకము జేయుచుండును. అర్జునసింగు నివాసము శాన్ ఫ్రాన్సిస్ కో నగరము.

కలిపయదినములకు నొక శాన్ ఫ్రాన్సిస్ కో నగరము వచ్చిచేరినది. ఆ మహా పట్టణము అమెరికా పడమటితీరముననున్న గొప్ప నౌకాశ్రయస్థలము. ప్రసిద్ధికెక్కిన రేవుపట్టణము. పశ్చిమతీరమున నిది మహాపట్టణ మగుటవలన ఇక్కడనే చీనా వారివి, జపానువారివి అనేక వేల కుటుంబములున్నవి. శాంత మహాసముద్రమున దిరుగు నౌకలు శాన్ ఫ్రాన్సిస్ కో వచ్చి యచ్చటనుండి పెనామాకొలువదాటి అట్లాంటికు మహాసముద్రోపశాఖయగు మెక్సికో సముద్రమునుండి న్యూయార్కు, బోష్టన్, ఫిలెడెల్ఫియా మొదలగు పట్టణములకు బోవును.

రామచంద్రరావు, అర్జునసింగు, రౌనాల్డుసన్, ఆయనకుమార్తె యందరు ఓడ దిగి 'డిగ్రేట్ వస్ట్' అను భోజనహార్యమునకు బోయిరి. హిందూదేశ వాసస్థుల ఆచారవ్యవహారాదులకంటె జపానుదేశస్థుల ఆచారవ్యవహారాదులు వేఱు. ఈ రెంటికి నమెరికా సంప్రదాయములకు నెంతయో భేదమున్నది. అడుగడుగునకు నాయా భేదములు గాంచుచు రామచంద్రరావు విస్మయము పడుచుండెను. రెండు రోజుల కర్జునసింగు రామచంద్రుని 'హాలివుడ్డు' అను సినిమాపట్టణమునకు దీసికొని పోయెను. నెలకు లక్షలకొలది డాలర్లు జీతములు గలవారు, సంవత్సరమున కొక సారి వివాహవిచ్ఛేదమును జేసికొని మరల నితరుల వివాహమాడువారు, మిక్కిలి బలసంపన్నులు, సాహసవంతులు, అందమైనవారు, నాట్యకళావేత్తలు, హాస్యరస చూడమణులగు ప్రసిద్ధ నటీనటుల సమాహమలచట నున్నవి. ఆపట్టణ వీధులలో నుద్యానవనములలో, కర్మాగారములలో పట్టణములు, ఎడార్లు మహా సముద్రములు కొండలు నదులు గాలివానలు, ఎండలు, చీకటులు, మంచుప్రదేశములు, వేలకొలది సంవత్సరములనాటివి, వందలకొలది సంవత్సరములనాటివి, నేటివి ప్రతిదినము పుట్టుచు మాయమైపోవుచుండును. సృష్టిమాయాతత్వమెల్ల నచ్చట ననుక్షణము కన్నుల గట్టుచుండును.

అచ్చటనుండి మోటారులో, రైలులో ననేక వేలమెళ్లు పయనమొనర్చి న్యాయాగ్గు పట్టణమునకు మన యాత్రికులందరూ విచ్చేసినారు. రామచంద్రరావు మూడుదినములు రౌనాల్డుసన్ వైద్యశేఖరుని కతిథియై మర్యాదలు చూరగొనినాడు. రౌనాల్డుసన్ గారి వైద్యాలయమునకు, వారి జనపదావాసమునకు లియొనారా కన్యయు, నిటలీనుండి తిండి కుమార్తెలకన్న ముందుగా వచ్చిన రౌనాల్డుసన్ సతియు, రామచంద్రుని గొనిపోయిరి. వారి భవనములన్నియు స్వర్గలోకతుల్యములై యుండెను. రౌనాల్డుసన్ భారతీయ విగ్రహములను, జిత్రలేఖనములను, లక్క బొమ్మలను, డెరలను, అలంకరించిన యొక శాలకు 'భారతీయ మందిర' మను నామకరణముంచెను. వేరొక మందిరము 'చీనామందిర' మట. వేరొకటి 'గ్రీకు మందిర' మట. ఇంకనొకటి 'ఈజిప్టు మందిర' మట. వీని యన్నింటియం దలంకరించిన విగ్రహములకు, చిత్రములకు, బంగారు వెండి రాగినామానులకు, గంధము, దంతము, పింగాణీ చెక్కడములకు, డెరలకు, గొన్ని లక్షల డాలర్లు రౌనాల్డుసన్ వెచ్చిబెట్టెయ్యుండును. తన తిండియు, నారాయణరావుప్రొత్సాహముచే తన మామగారును బంసిన పదివేల రూప్యములకు సరియగు డాలర్లను రౌనాల్డుసన్ రామచంద్రునిపేర మంచి బ్యాంకిలో వేయించెను.

రామచంద్రరావు బి. యస్. సి. తరగతిలో చేరుటకు వలయు సౌకర్యముల నన్నియు జూచుకొని హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయమునకు లియొనారా కన్యతో రౌనాల్డుసన్ సతీమణితో గలసివెళ్లి విశ్వవిద్యాలయములో చేరినాడు.

విద్యార్థుల నేకులు త్రోవబత్తెము మాత్ర మెట్లొ సముపార్జించుకొని, అమెరికాకు బోయి విద్యాలయములలో ప్రవేశించెదరట. అమెరికా ధనవంతుల కాట పట్టగుటచే, ఇంగ్లండుదేశమునకన్న నక్కడ నన్నివస్తువులును మిగుల గిరాకీగా నుండును. తక్కిన యూరపీయను రాజ్యములకన్న ఇంగ్లండులో వస్తువుల విలువ ఎక్కువ. భారదేశముకన్న యూరపీయను దేశములలో వెల లధికము. కావున నచటి కేగిన విద్యార్థులు హోటళ్ళలో వడ్డించియో, సినిమాలలో ప్రేక్షకులకు దారి చూపియో, యించుకించుక సంపాదించుకొందురు. కొందరు సెలవులకు పల్లెటూళ్లకు బోయి, యచట రయితులకడ గూలిపనిచేసి ధనము సేకరించెదరట. బీదవిద్యార్థు లిట్లెన్నియో యగచాట్లనుబడి చదువుకొందురు. కొందరు బాలురకు శ్రీరామతీర్థ వివేకానందు లేర్పరచిన యుచితవేతనములు దొరుకునట. అమెరికాలోని భారతీయులను అమెరికనులు చాల గౌరవము చేయుచుందురు. భారతీయులు అమెరికా ప్రజలగుటకు మాత్రము అమెరికను లొప్పురు. తమతో వర్తకము జేయుటకు, తమ దేశపు విచిత్రములు జూచుటకు, వేదాంతములగూర్చి ఉపన్యసించుటకు, తమ విద్యాలయములలో జదువుకొనుటకు భారతీయులు విచ్చేయుట అమెరికనుల కెంతయు నిష్టము.

అమెరికాదేశమునకు బోయిన యాంధ్రుల సంఖ్య చాల స్వల్పము. వంగల శివరాముగారు పి. హెచ్. డి. రాజ్యతంత్రజ్ఞానమునందు పట్టమునంది, భరతిదేశ

మున, కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయములో, నటుతరువాత లక్నో విశ్వవిద్యాలయములో పండితులుగాజేరి ప్రఖ్యాతిబడసియున్నారు. బాపినీడుగారు ఎమ్. ఏ. వ్యవసాయ శాస్త్రమున పట్టమునంది, భారతదేశమునందు వ్యవసాయమున నూతనమార్గములు నెలకొల్ప దీక్షతోనున్నారు.

ఎల్లాప్రగడ సుబ్బారావుగారిని రామచంద్రరావుగారు హోర్వర్డులోనే సందర్శించినారు. చెన్నపట్టణములో నాయన వైద్యవిద్యలో ఎల్. ఎమ్. ఎస్. పట్టమునంది, హోర్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో ఉన్నతవైద్యవిద్య బడయుటకు సంకల్పించి, యా విద్యాకృషిలో దన్మయులై, యుత్తమ పరీక్షలలో గృతార్థులై, వైద్యవిద్యలో సత్యసూత్రార్థన తపస్సులో లీనమైపోయినారు. ఆయన విద్యయే యాయనకు భార్యయట, తలియట, బిడ్డలట. మరల భారతదేశమున కెప్పుడు గాగలడో? తన గురువుగారితో నేకమై 'బయో కెమిష్టరీ' విద్యలో ననేక నూతనపథములు కనుంగొని నూతనవిషయముల ప్రపంచమున కర్పించుచున్నాడు.

రామచంద్రరావుయొక్క యుత్కృష్టదీక్షక్తిగాంచి హోర్వర్డు విశ్వవిద్యాలయ పండితోత్తము లాశ్చర్యపూరితులైనారు. గణితశాస్త్రమున బ్రపంచప్రఖ్యాతిగాంచిన కమింగ్సు పండితుడు రామచంద్రుని మేధాసంపన్నతకుమెచ్చి, యాతని దనయండ జేర్చుకొని వేయికనులతో గాపాడుచుండెను.

శ్లో

గాథ స్నేహము

నారాయణరావు మదరాసులో బి. యల్ తరగతిలో జీరినాడు. టెన్నిసు, కాలిబంతి, క్రికెట్టు ఆటలలో నాతడు మొనగాడు. న్యాయకళాశాలలో నాంధ్రవిద్యార్థులందరు నారాయణరావును విద్యార్థిసంఘ కార్యదర్శిగా నెన్నుకొని ధన్యతలైనారు. పరమేశ్వరుని తనకడ కొన్ని నాశ్శుండుమని నారాయణ కోరుటచే నాయువకుడును వచ్చి చెన్నపట్టణములో నాతనిచెంతనే నివసించెను. ఆలం నారాయణుని వదలడు.

పరమేశ్వరునకు చిత్రవిద్యాసంబంధమును ఉద్యోగమేదైన దొరకువరకు, విశ్వదాత యగు నాగేశ్వరరాయలు ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున నాతనికి బ్రవేశము ప్రసాదించిరి. కావున భారతికి కథలను బద్యములను వ్రాసియిచ్చుచు, దినమునకు రెండుగంటలు చిత్రవిద్యాపరిశ్రమము సల్పుమని నారాయణరావు బోధించెను. తానును బరమేశ్వరునకు వేవిధంబుల సహాయము చేయుచుండెదనని నెమ్మదిగా దెలిపినాడు. నారాయణుడు తీరికయైన వేళలందు పరమేశ్వరునితో గలసి, మహదానందరూపములై అద్భుతతేజనామూర్తి మంత్రములగు చిత్రములు చిత్రించువాడు. పరమేశ్వరు డాంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున బ్రవేశించినాడు.

పరమేశ్వరున కయిదుగు రన్నదమ్ములు. పరమేశ్వరమూర్తి తండ్రియగు వెంకటరమణమూర్తిగారు మునసబీచేసి యుపకారవేతనము (ఫీంచను) బుచ్చుచు

కొన్నారు. బహుకుటుంబి యగుటచే నాయన ధనమేమియు వెనుకవై చుకొనలేదు. కుమార్తెవివాహమున కొలువేలు కర్చుజేసినాడు. లంచములమాట వినబడినచో నగ్నివలె మండిపోవువాడు. నేడు ప్రభుత్వమువారిచ్చు వేతనముతప్ప నాయన కితరాధారములేదు. ఆరుగురు కుమారులకు జదువులుచెప్పించెను. నెలకువచ్చు మూడువందల రూపాయలు తిండికి, కడగొట్టు బాలుర చదువులకు, వృద్ధురాలగు తల్లివైద్యమున కొయనకు బప్పువలె కర్చయిపోవును. పెద్దకొడుకులు ముగ్గురుద్యోగములలో నున్నను వారు తెచ్చుజీతములు వారి కుటుంబములకే సరిపోవును. అప్పుచేయుట యన్నచో నాయనకు దేహము కంపించిపోవును. ధనము లేనిచో పస్తుండును గాని ఒక కొని పద్దువ్రాయడు, నోటువ్రాయడు.

పెద్దకుమారుడు విశాఖపట్టణము కాలేజీలోనున్న ఉన్నత పాఠశాలలో చరిత్ర పాఠముల చెప్పు నుపాధ్యాయుడు, వరదరాజులు బి. యె. యల్. టి. గారు. రెండవ కుమారుడు శ్రీరంగనాయకరావు. ఎటులనో స్కూలుఛైన్లు పరీక్ష పూర్తిచేసి, పెద్దాపురము మునసబు న్యాయస్థానములో లేఖరియుద్యోగము తండ్రిగారి ప్రాపకముచే బొంది, తగులంచములుగొనుచు భార్యబిడ్డలతో గాలక్షేపముచేయుచుండెను. మూడవయాయతడు బి. యె. బి. యల్. పరీక్షలలో గృతార్థతనొంది అప్రెన్టీసయిన్, హైకోర్టు వకీలయి, అనకాపల్లిలో న్యాయవాదివృత్తి సలుపుచు, బదిరాళ్ళయిన నింటికి దేలేక, తండ్రిగారి ప్రాపకముచే నెప్పుడు మునసబీపని యగునాయని గడియలు యుగములుగా లెక్కపెట్టుచుండెను. పరమేశ్వరమూర్తి నాల్గవవాడు. పరమేశ్వరమూర్తి వెనుక నొక బాలిక ఉమ, ఆమె వెనుక నిరువురు కవలలు, రామారావు, లక్ష్మణరావులు వెంకటరమణమూర్తిగారి జన్మమును దరింపజేయ నుద్భవించిరి. వారిరువురు నాల్గవఫారము చదువుచుండిరి. ఇట్టి చిక్కులలోనుండుట వలననే వెంకటరమణమూర్తి గారు, పరమేశ్వరునికి ఆనేక విధములగు సహాయము తా మొనరింపజాలమనియు, కుమారుడు అందరితోబాటు తనకడనున్న ఎట్టులో కలలో గంజో పోయగలననియు, నితరస్థలములకు బోయినచో, పరమేశ్వరుడు తన కుటుంబమును చానే భరించుకొనవలయు ననియు మొగమోటము విడిచి జెప్పినారు.

పరమేశ్వరుడు నారాయణరావుకన్న రెండేళ్లు పెద్ద. పందొమ్మిదివందల ఇరువది రెండవ సంవత్సరము గాంధీమహాత్ముడు భరతదేశ దాస్యశృంఖలా విమోచనమునకని ప్రారంభించిన అసహాయోద్యమములో జేరి, పరమేశ్వరుడొక సంవత్సరము కారాగారవాస మనుభవించెను. అప్పటి కాలని వయస్సు పందొమ్మిది. బి. ఏ. చదువుచుండెను. నారాయణరావునకు పరమేశ్వరునకు చెఱసాల యందు గాఢస్నేహము కుదిరినది. చెర వదలి వచ్చినవెనుక వారిరువురిమైత్రి తీగవలె నల్లుకొనిపోయి వారిరువురి యాత్మ లొకటి, దేహములుమాత్రము వేరైనవి. పరమేశ్వరుడు 1924 లో బి. యె. పూర్తిచేసెను.

నారాయణరావు పరమేశ్వరు లిర్వురు సర్వ కళోపాసకులు. నారాయణరా వపరిమిత మేధాసంపన్నుడు. పరమేశ్వరునికి జ్ఞాపకశక్తికన్న సృజనాశక్తి మెండు. నారాయణరావునకు కళాసృష్టి శక్తికన్న, ధీశక్తి మిన్న. నారాయణరావు మాత్ర మాత్రాన నెట్టివిషయమును సర్వార్థములతో గ్రహింపగలడు. ఏ జటిలవిషయము నైన సులువుగ బోధపడురీతి నుపదేశింపగలడు, ఉపన్యాసమియగలడు. నారాయ ణునకు జ్ఞాపకశక్తి యత్యద్భుతము. శాస్త్రజ్ఞానములో 'ఎయిన్ సైయిన్' మొదలగు పండితోత్తముల గ్రంథములాతనికి మంచి నీశ్చ ప్రాయములు. అర్థమయిన విషయ ములు తలచినంతమాత్రాన నాతని మనోముకురమున ప్రత్యక్షములగును. నారాయణ జ్ఞానపిపాసకు, ఈ శాస్త్ర మాశాస్త్రముని హద్దులేదు. అతని ధీకిరణము సర్వశాస్త్ర ములపై ప్రసరించును. రామన్ గారి 'కిరణ' విషయజ్ఞాన మననెంత ప్రేమయో ఆంధ్రేతిహాస విషయమునందు నంత ప్రేమయే. న్యూటను, ఎయిన్ సైయిన్, అడిసన్, గౌతమ కణాదులు, నాగార్జునులు అతనికి చిరపరిచితులు. మహాపండితుల సిద్ధాంతము లెంతశ్రద్ధమై గ్రహించునో, శోణానదిపైని వంతెనపాడవును, చీనా కుడ్య చరిత్రను అర్కీనియను జాతివారి చరిత్రమును, సముద్ర మినభేదములను, అవి యివి యననేల సమస్త వస్తుజ్ఞానమును ఆతడంత యాస్థమై గ్రహించును.

పరమేశ్వరుని జ్ఞానశక్తి నారాయణరావు మేధాశక్తి యంత యగాధము కాదు. ఇరువురి హృదయములు రసార్ద్రములే యగును కాని, పరమేశ్వరునియంగు లలిత కళాశక్తి యొక్క విజృంభించియున్నది. ఇరువురు సౌందర్యోపాసకులే! ఇగవురు జ్ఞానప్రియులేకాని పరమేశ్వరుడు తుమ్మెద. నారాయణుడు తేనెటిగ. జ్ఞానా మృత సంపాదనమున నిదియే వారికి గల భేదము.

నారాయణరావు గంభీరహృదయుడు. పరమేశ్వరుడు దర్శణప్రతిమాన హృదయుడు. ఒక రహస్యము దాచలేడు. ఒక భావము గుప్తపరచుకొనలేడు. అయినను అతని జ్ఞానమును సర్వతోముఖము. అతని జన్మలగ్నమున బుధు డున్నాడు.

పరమేశ్వరుడు లతవలె నెల్ల కాలము నెవరినోయొక ధీశాలియగు స్నేహితుని జుట్టియుండును. స్నేహితులు లేనినా డాతడు ప్రపంచమున నొంటియై యుంటి నని భావించును. కాని పెక్కు ఘంటిక లాతడొక్కరుడు ధ్యానస్థిమితుడై యుండ గలడు. ధీరత్వమునగూడ పరమేశ్వరుడు తక్కువవాడుకాదు. కారాగృహవాస మన్న వెనుకంజ నిడలేదు. ఒక్కడు గోదావరిలో బాతువలె నీరుకొనుచు మైశ్శ కొలది పోగలడు.

పరమేశ్వరుని హృదయము వెన్నవంటిది. స్త్రీలలో స్త్రీవలె మెలగగలడు. ఆడువారికున్న నాజాకు లన్నిటిలో నాతడు నిధి. అన్నిరకముల పాటలు పాడ గలడు. అభినయము చేయగలడు. ఆడువేషము వేసినచో సుందర స్త్రీ మూర్తియై, వనితలనే భ్రమింపజేయగలడు.

అతని మనస్సు పైనమువంటిది, ప్రాపంచిక సాధకబాధకము అతనిమనస్సు నెక్కువ కలతబెట్టినను, అవి తాత్కాలికములై, క్షణభంగురములై మఱునిమేషమున సంతరించి పోవును. అతని మనస్సు యథాసంతోషస్థితి నందును.

నారాయణరావు తన హృదయమునకు నచ్చినవారితోడ స్నేహ మొనరించును; పరమేశ్వరు డందరకు స్నేహితుడే. కాని పరమేశ్వరుడు కొలదిమందికే తన సంపూర్ణహృదయము ధారపోయును. ఇగవురును గాఢముగ ప్రేమింపగలరు. నారాయణరావు ప్రేమ యాతని బ్రతుకును మూలమంట గదల్చి గూజన్మాంతము దివ్యజ్యోతివలె వెలుగుచుండవలసినదే. పరమేశ్వరుడు స్నేహితు డొకసారి తన్ను మరచినచో తానును మరచిపోగలడు.

నారాయణరావు స్నేహము తనకు లభించినందుకు పరమేశ్వరుడు సంతతము భగవంతునికి గృతజ్ఞత దెలుపుచుండును; ఆనందిము నొందును. కన్నులరమోసి తన్మయుడగును. నారాయణుడు నిజనూ కాదా యన్న ప్రేమచే నాతని యొపలంటును అతని యొడిలో దలనుంచి యంతర్దృష్టివహించును. 'మీకు నారాయణరావు అన్న గారు భర్తగారా, భార్యగారా?' యని రుక్మిణి పతిని మేలమాడును.

క వి త్వ ము

పరమేశ్వరునకు 'భారతి' పత్రికలో నేబది రూపాయల జీతమును గరుడార్థగ్రహృదయుడగు నాశ్వరరాయ డేర్పరచెను. తన భార్యను దీసికొనివచ్చి, పరమేశ్వరమూర్తి మాంబళములో గాపురము పెట్టెను. మంచి నెయ్యి రాజమహేంద్రవరమునండి వచ్చినదని, తన తండ్రిగారు కొత్త పేటనుండి కమ్మని పప్పునూనెయు, గొబ్బరినూనెయు, బంపించినారని, నారాయణరావు పరమేశ్వరున కెన్నియో వస్తువు లందిచ్చుచుండును. రుక్మిణమ్మకు పట్టణముజూపించుమని, సినీమాకని నారాయణరావు తన మోటారును పరమేశ్వరునికి నాతని వెలపు దినములలో బంపుచుండును. పరమేశ్వరుని మంచిగృహము నద్దెకు తీసుకొను మని ప్రేరేపించి నారాయణరావు గృహమున వారికి వలయు మంచములు పీఠములు వంటసామానులు మొదలగునవి కొనియిచ్చినాడు.

రాజారావు తనకున్న కొద్ది తీరుబడికొలములో నారాయణరావుతోడనో, పరమేశ్వరు నింటనో, పరమేశ్వరునితో నారాయణరా వింటిలోనో, స్నేహితులతో నానందిము ననుభవించువాడు. ఏ స్నేహితుడు కావలయునన్నను నారాయణరావు తన మోటారులో బోయి యాతని గొనివచ్చునాడు. ఆలం నారాయణరావును కలిసికొనని దినమేలేదు. రాజారావు, ఆలం, పరమేశ్వరమూర్తి, నారాయణరావులు ఒకరి కొకరు గాఢమిత్రులైనారు.

పరమేశ్వరుడు అనాటి యువకవులు రచించిన పాటలు పద్యములు కలకంఠ ముతో మధురముగ పాడుచుండెను. అతడెన్ని సంభలలోనో పాటలు పాడువాడు. తాను పాటలను బద్యములను రచించును. జిన్నకథలను వ్రాయుచుండును. తన రచనముల భారతిలో బ్రకటించుచుండును.

ఒకనాడు పాట నొకదాని రచించి పరమేశ్వరుడు నారాయణరావుకడకు గొనివచ్చెను.

‘ఓహో తాతా నీదేవూరు ?

నీ వేడ పోతవోయ్ ?

ఊరులేదు వాడలేదు

దేశమంతా నీదేవూరు

ఊరిబెట చెరువుకాడ

చేరుతోనే పాడుకొంటువ్.

తాతా నీదేవూరు

నీ వేడ పోతవోయ్ ?

గిత్తడైన యిల్లుచుట్టావ్

యింటి సామానంతా కట్టావ్

బిడ్డాపాపలు కూడా నడుస్తే

యిద్దూరాలే రాజ్యాలన్నీ.

తాతా నీదేవూరు

నీ వేడ పోతవోయ్ ?

బిచ్చమేసేతల్లి ఉంటే

విచ్చిపోయిన పూవే బతుకు

యేనాలేసి బైరాగవుతవు

సేతులు సూసి సుద్దులు సెపుతావు.

తాతా నీదేవూరు

నీ వేడ పోతవోయ్ ?

పరమేశ్వరుడు పాట పాడుచుండగానే రాజారావక్కడకు వచ్చినాడు. ఆలము పాట ముగిసినవెనుక వచ్చినాడు. అతడు పరమేశ్వరుని మరల పాడు మన్నాడు. పరమేశ్వరుడు మరల పాడినాడు. సంధ్యారుణమధురిమలో పరమేశ్వరుని గొంచుక తారాశ్రుతిలో విరిసిపోయినది. పల్లెటూళ్లలో వివిధవేషాల తిరుగాడు బిచ్చగాండ్రు గుంపులు వారి కనులయెదుట నిలిచినట్లయినవి.

బిచ్చమెత్తుకొను జాతు లెన్ని శతాబ్దములనుండియో బిచ్చము లెత్తుకొనుచునే యున్నవి. జంగములు, బుడబుక్కలవారు, బైరాగులు, గంగిరెడ్ల దాసరివారు, కొమ్మదాసరులు, కోయవారు, ఎరుకలవారు, పగటివేషగాండ్రు, విప్రవిరోధులు,

మంత్రగాంధు, అడవిచెంచులు, ఆనాదిభౌగవతులు, రామదాసులు నూనెగుడ్డల వారు, అమ్మవారి దేవరలు, దాసులు, తోలుబొమ్మలవారు, దొమ్మరినాండ్లు, రుంజలవారు, కాశీపటములవారు, భటరాజులు, బీబీనాంచారినారలు, గంగానమ్మ భక్తులు, జంగాలు మొదలైన బిచ్చగాండ్లు వారి మనస్సీమలో జట్టుజట్టులుగా బ్రయాణము చేయుచు తోచినారు.

రాజా :—నారాయణరావు ! మనదేశానికి ఈ బిచ్చగాళ్ళు చెదపురుగులురా!

నారా :—అది నేను ఒప్పుకోనోయి.

ఆలం :—నేనూను !

నారా :—ఎందుకంటావా ? అసలు వీళ్ళలో పూర్వంనుంచీ మనస్సులకు వినోదము కలిగించేవారు కొందరు, కొందరు దేశేంద్రియమూరిజాతులు, అడవిజాతులు, వారి వల్ల భూతనైద్యం ఎరుక చెప్పించుకోవడం మొదలయిన లాభాలు పొందుతున్నాం మనం.

రాజా :—అయితే ఆ భూతనైద్యం ఎరుకచెప్పడం నీ కివ్వడు నమ్మకమేనా ?

నారా :—నేను బిచ్చగాళ్ళ చరిత్ర చెప్పతున్నా నేగాని నాకు నమ్మకం అన్నానామరి. విను ! వీళ్ళంతా మనకు ఏదోలాభం కలుగజేసి, మనవల్ల లాభముపొందేవాళ్లు. రానురాను మనకు పాశ్చాత్యనాగరికత వచ్చి ఈ బిచ్చగాళ్ళ జాతులలో ఉండే కళాసౌందర్యము అనుభవించడము రూపుమాసింది. జంగాలు పాతే బొబ్బిలిపాట, దేశింగురాజుకథ, సర్వాయిపాపముకథ, బాలనాగమ్మకథ, మరాటికథ, చెన్నప్పగెడ్డికథ, కామమ్మకథ మనము వింటున్నామా ? ఆ కథలలో చమత్కృతీ కళాధిక్యత గమనిస్తున్నామా ? పాటకజనం మాత్రం నేటికీ ఆ కథలు విని ఒక అనిర్వచనీయగానందం పొందుతూ, వారికి తోచిన బహుమతులు యిస్తున్నారు.

ఆలం :—మా మతం ఎప్పుడూ ధర్మం చేయమంటుందిరా !

రాజా :—అసలే మనదేశం బీదదేశం. ఇప్పటికై నా వీళ్లువదలకపోవడం ఏమిటని ?

పరం :—వాళ్ళెల్లా వదలుతారోయి ? వాళ్ళకి ఆధారం ఏదయినా చూపింమా. వాళ్ళకి వృత్తి మహాసౌఖ్యమా ఏమిటి ? వాళ్ళపాట వినో, ఆటమాసో, మాటకు ఆనందించో ప్రతిఫలంక్రింద గుప్పెడు గింజ లిస్తున్నాం. అంతేనా ?

రాజా :—అలా మనకు నువ్వు చెప్పే ప్రతిఫలం యివ్వకపోతే ?

పరం :—ప్రతిఫలం ఇవ్వకుండా ఉట్టినుష్టి ఎత్తుకునేవాళ్లు చాలా తక్కువ కాదోయి. వాళ్ళయినా ప్రప్రథమంగా ఏదో ప్రతిఫలం యివ్వకుండా ఉండి ఉండరు.

రాజా :—నేను చెప్పేవిషయం మీ యిద్దరూ గ్రహించలేదు.

నారా :—ఉండరా పరమం ! నువ్వనేని, రాజారావు ! వాళ్ళిచ్చే ప్రతిఫలం, ఇవ్వని చానితో సమం. కాబట్టి బీదదేశమయిన మనదేశానికి కళ్లు బరువు చేటు. కనక యీ ముష్టియై త్రిశం మానిపించి వెయ్యాలని. అదేనా నీవాదన ?

రాజా :—అవును !

నారా :—సరే బిచ్చగాళ్ళకి నువ్విప్పుడేదైనా పని చూపిస్తావా ?

రాజా :—పని చూపించే, వాళ్ళని చూన్పించి వెయ్యాలని.

నారా :—అజేవోషం. పిచ్చికుదిరి జేనేగాని పెళ్ళికుదురగు, పెళ్ళికుదిరి జేనేగాని పిచ్చికుదురు. ఇప్పుడు వ్యవసాయంలోనూ, గోడకట్టు, బండితోలడం మొదలైన చిన్న చిన్న కూలిపనులలోనూ, పట్టణవాసంలో, 'ఫ్యాక్టరీ,' కూలిమోతి మొదలైన పనులలోనూ, కావలసినంతమంది జనం ఉన్నారు. కాబట్టి ఇప్పుడు ముష్టియెత్తుకు నేవాళ్ళకి పనులిచ్చేందుకు పనులులేవు. అది కాకుండా ఇదివరకు పనులుచేసే సర్వవిధములైన పాటకజనములోనే అందరికీ కడుపునింపే పనిలేక, షోలతో విదారకంగా ఒకవిధమైన సగటుకూలి అందరికీ దక్కుతోంది. ఆ సగటుకూలీవల్ల పాటకపుమనిషికి, ఏడాదిలో ఆరోవంతు గోజులకు పూర్తియైన తిండి, అనగా రోజుకు ఆరోవంతుతిండి దక్కుతోంది. ఇంక ఈ బిచ్చగాళ్ళకూడా పనికిదిగితే, మనిషికి ఒకరేల తిండే సగటున వస్తుంది. ఎంగుకంటే కూలిజనం ఎంతమంది ఉన్నారో అంతమంది బిచ్చగాళ్ళజనం ఉన్నారు.

రాజా :—ఆదంతా నేనూ ఒప్పుకున్నాను. కాని మనదేశంలో ఇంకావ్యవసాయానికి రావలసిన భూమెంతే వున్నది.

నారా :—సుమారు ఇప్పుడున్న దానిలో నాలుగుపాళ్ళలో మూడువంతులు వ్యవసాయానికి వచ్చేటందుకు వీలైనభూమి మిగిలింది. అల్లా వీలులేనివి, కొండా, అడవి, ఎడారిభూమిన్నీ.

రాజా :—మూడుపాళ్ళైనా ఉందా లేదా ?

నారా :—ఉంది. కాని ఆ భూమినీ వ్యవసాయానికి తీసుకువచ్చేటందుకు కొన్ని వందలకోట్లు కర్చుతున్నాయి. అది ఎక్కడ ? ఇప్పటి గవర్న మెంటు యివ్వలేదు. లక్షాధికారులు తక్కువ, వారూ ఇవ్వడం కష్టం. దేశం మొత్తంలో డబ్బు హుళక్కి.

రాజా :—నువ్వు చెప్పింది, పాటకజనమే వీళ్ళ కళా ఉత్కృష్టత కానందిస్తున్నారు అన్నావు, వాళ్లు ముష్టివేసి వాళ్ళ రాబడిసగం చేసుకుంటున్నారనిగా ఎలాగూనూ.

నారా :—కాని ఆ బిచ్చగాళ్లు పాటకజనం దగ్గరపొందే బిచ్చం ఉన్నదే, అది డబ్బుగలవాళ్ళ దగ్గర సంపాదించే బిచ్చంలో మూటిలో ఒకపాలేఉంటుంది.

రాజా :—మన స్త్రీలు పాశ్చాత్య విద్యాధికులు కానంతకాలం బిచ్చగాళ్ళకు భయంలేదు. పాశ్చాత్యవిద్యకూడా మన యీ పూర్వసంప్రదాయ వాసనను మార్చలే దెప్పుడును.

పరం :—మీరిద్దరెమన్నా సరేగాని, బిచ్చగాళ్లు కళాభాగం. వాళ్ళలోఉన్నరసాభిజ్ఞత మనలోలేదు. తోలుబొమ్మలవాళ్లలో చిత్రకారులున్నారు. రామదాసు

లలో పాటగాళ్లున్నారు. జంగాలలో కథకులున్నారు. టిక్కెట్లు పెట్టి గారడీ చేసి డబ్బు సంపాదించే మాంత్రికుడు, వీధిలో డోలు వాయిస్తో బుట్టలో మనిషిని మాయం చేయిస్తే బిచ్చగాడూనా? నా ఉద్దేశమునకు స్వరాజ్యమువచ్చి దేశం బాగుపడ్డాక ఈ బిచ్చగాళ్ళని బాగుచేసి, వాళ్ళ కళాసంబంధమైన వృత్తులలోకి ప్రవేశించిన దోషాలు మాయముచేసి, ఆ వృత్తులు వృద్ధిపొందేందుకు కళాశాలలు ఏర్పరచాలని. ఆ ఆశయము నన్ను పులకరాలతో నింపుతూ ఉంటుంది.

రాజా :—మన పరమేశ్వరుడు ఏదో కలలుకంటూ ఉంటాడు.

నారాయణరావు బిచ్చగాళ్ళను తలచుకొని మనవారి ధార్మికత సాంస్కృతికత ముగ దేశములోని ధనము పంచుచున్న విధము ఊహించెను. హిందూదేశములో రష్యా రాజ్యపద్ధతి యవసరములేదు. అది ప్రాపంచిక సంబంధమైనది. మన దేశమాత్రో పల్లెటూ పాటూ పడునది. కావున రష్యా పద్ధతి నవలంబింప జాలదు. గెండు రాజ్యములూ ముఖ్యముగా వ్యవసాయ దేశములయైనను మనుష్యుని యాత్మచింతన మానకు దోడుపడని పద్ధతులేవియును భారతవర్షమునకు బనికిరావు. ఏ దేశమునకును బనికిరావు. భరతఖండము సర్వప్రపంచమునకును ధారబోయు బోధన మిదియే! జపాను దేశము నిమేషమాత్రమున పాశ్చాత్యమార్గ మవలంబించినది. టర్కీ అను కరించుచున్నది. పెరిసియా యామార్గము వంట నడువనున్నది. కాని నూటయేబది సంవత్సరములనుండి పాశ్చాత్యనాగరికతా సారము మన రక్తనాళములలోనికి ఇంజెక్షను చేయబడుచుండెనను, మనలోనున్న పూర్వ సంప్రదాయవాసనల నది నశింప జేయలేకున్నది. ‘అయ్యో! నాతిల్లీ! నీకీ పాశ్చాత్యనాగరికతా విమోచనమెప్పుడో గదా’ అనుకొనుచు నారాయణరావు నిమిలితలోచనుడైనాడు.

పరమేశ్వరుడు ‘ఏమిటా! మిరిద్దరూ ఆలోచనలలో పడ్డారు. ఆలం మాట్లాడడు. నాపాటను గురించి మంచి చెడ్డా చెప్పారుకాదు. కష్టపడి తయారుచేశాను. కోకిల్లా పాడాను?’ అని మిత్రుల నిరూపురిని బ్రశ్నించెను. ఆలం నవ్వుచు ‘నిన్ను మా పారశీకకవి ఓమారు ఖయ్యాముతో పోల్చునురా, వా’ అన్నాడు.

నారాయణరావు ‘కారువాడికి కబురుసంపినాను. నాడు కారుపట్టుకువస్తాడు’ కాస్త కాఫీపుచ్చుకోండి. రాజారావు సిగరెట్లు కొల్చాడు. మనకు త్రికొణిల్లు ఉన్నాయి. పదండిరా సినిమాకు, డిన్నాను ఫీలుము ‘త్రిమక్కెట్ల’ వచ్చిందిరా పదండి. సుబ్బయ్య కాఫీపట్టుకురా!’ యని కేక వేసెను.

ఆలం : నాకు ఫరాటాలు కోడిగుడ్డుకావాలిరా.

పరం :—ఈ కుంకాయకి ఒక జండెం తగిలించరా నారాయణరా.

ఆలం :—మీ కందరికీ ముస్లిముమతం ఇద్దామని చూస్తూంటే!

నారా :—తెలుగు తురకలకు, అరవ తురకలకు హిందువులతో దెబ్బలాట లేనేలేదు కాదట! మీ కందరికీ హిందూమతం ఇద్దామని మేము చూస్తున్నాం.

2

జగన్మోహనరావు

శ్రీరాజా క్రొవ్విడి బసవరాజు రాజేశ్వర శ్రీ జగన్మోహనరావు బహద్దరు గారు గంజాంజిల్లాలోని నారికేళివలస జమీందారుగారు. నారికేళివలస బరం పురమునకు గొలదిపైశ్చేమారములో నున్నది. జమీయంతయు బడి గ్రామములు. సాలుకు ముప్పదివేలు రాబడి.

కొని జగన్మోహనరావు బహద్దరుగారు మహాదారపురుషులు. ధన మొక చోట కూడియుండుట వారికి బడదు. ఏరీతినైన నేమి ధనము ప్రపంచములోనికి బంపుట లోకకల్యాణప్రదము. భోగకాంతలు, బ్రాందిషాపు యజమానులు, జూదరులైన స్నేహితులు మొదలగువారు ధూమశకటములవంటివారు. ధనమును దేశములో జడజలుటలో వారు ప్రసిద్ధులు. వారి సహాయము లేనిచో, నొకచోటనే పాదుకొని పనికిమాలినదిగును. ఇదీ వారి అర్థనీతి. పరదేశములనుండివచ్చు చాంకేను చొద్దిగా, ఎక్తాబ్రాంది, విస్కీలు సేవించితిమేని మనకు విశ్వసాంవర్యమువడును. సిగరెట్లు మొదలును శుభ్రపరచి జ్ఞానాభివృద్ధిని జేయును. నాట్యస్త్రీలను బ్రోత్సహించుట లలిత కళాభివృద్ధికే.

జమీలలో జమీరయితుల క్షేమము ముఖ్యము అని వారిముంగు ఎవరయిన పలికిరేని ఆయన పతాలన నవ్వును. అట్లయినచో ప్రభుత్వమువారెల జమీందారీ పద్ధతి ప్రవేశపెట్టెదరు? రయిశువారీపద్ధతి నే యుంచి యుందురు! కాబట్టి జమీనము చిత్తమువచ్చినట్లు జమీందారుపయోగపరచుకొనవలయును. ఆస్పలుచేసిన జమీ. పాడుగుట యేలసంభవించును? జమీలు జమీందారుల పాలినుండి తప్పింప కూడదట! జమీందారులు శాశ్వతబ్రహ్మకల్పముగ జమీలగట్టుకొని యూరేగదరా? బ్రతికియున్న నాళ్లు ననుభవించవలెను. తగువాత వేరొకనికి బోవుగాక? ఈ సంపద ఎల్లకాలము నొక్కరే యేల అనుభవించవలెను? జమీలమ్మకూడదని శాసన మెందుకయ్యా? అని జగన్మోహనరావు వాదించుకొని తన్ను తాను సమాధాన పెట్టుకొనుచుండును. 'ధనము ననుభవించుట నెఱుగని కాశ్మీర గార్దభములు, అనుభవించు నాబోట్లను భోగలాలసులనియు, విలాసపురుషులనియు నిందింతురు. దూషణ ధూషణ తిరస్కారములు దేహమునకుగాని యాత్మకుగావు. నేను బహుసహస్ర నారి పరివేష్టించును గోపాలకృష్ణుడను? అని యనుకొనుచు జగన్మోహనరావు విశాఖపట్టణములోని తన మేడనుండిదిగి, కిధిలో వేచియున్న కారులోనికి నెక్తెను. నాయువేగముతో, నా శకటము సముద్రతీరమున 'డాల్ఫినుముక్కు' జైచుననున్న 'మాక్సిన్ జేమ్సు' అను నొక యూరేషియను గృహస్థునింటికడ నాగెను.

జగన్మోహనరావు పాలిపోయిన తెలుపునగలియు పసిమి వర్షమువాడు. సున్నితముగు పలుచని మేనివాడు. కోలనగు మోము, కొండెము బుర్రముక్కు,

శ్రేణించి మీసములు, పెద్దనోరు, చిన్న చెవులు, సూదివలెనున్న గడ్డము, ఉంగరములు చుట్టియున్న తుమ్మెదరెక్కలవంటి జుట్టు, విపరీతముగా నెత్తైన ఫాలము నా యువకునకు వింతసాబగు సమకూర్చినవి. అతనికడ జమిందారీ తీవియున్నది. జమిందారీ హృదయమున్నది. ఇంగ్లండుదేశములోనున్న ప్రభువులవలె దానుండవలయునని యాతని కోర్కె. 'డైమురు' కారు, 'పిగానో' వాడ్యము, గిండీ పోటీ పందెములకు నొక 'యరబ్బీ' గుట్టము, నెలకు డెబ్బది రూపికలకొక యాంతరంగిక మంత్ర, వేసవికాలములో 'ఊటీ' ప్రయాణము 'గోల్ఫ్' ఆట, ఇంగ్లీషు నాట్యము, పాశ్చాత్యవేషము - ఇది వారి రాచరీతి.

విశాఖపట్టణములో ఆగస్టు నెలలో ఆనాటి సాయంవేళ తన డైమురు కారు నుండి మ్యాకుసీన్ జేమ్సు గారి ఇంటిలోనికి బోవగ నె, యాతని సహచారి 'దయానా జేమ్సు' జగన్మోహను నెగుర్కొని తన రెండుచేతు లాతని కందీయ జగన్మోహను దా యువతిని బిగియార కవుంగిలించి తనివోవ ముద్దుగొనెను.

'మోహన్! కొంచెం ఆలస్యం అయిందే! నువ్వు సరిగా వేళకు వచ్చేవాడవు ప్రాణప్రియా?'

'ఒక చిన్న వ్యాపారంనల్ల ఆలస్యం అయింది. ప్రియతమమైన డియన్! తీమించు. నిప్పుడు నీ పెదవుల దాక్షిణ్యధారము త్రోగువానా అని ఉవ్విళ్ళూరుతో నిముషానికొక యుగంగా రెక్కచూసుకుంటూ చెన్నపట్నానుంచి వచ్చాను. రెక్కలు కట్టుకుని నీ దగ్గర వాలా!'

'నీ గుట్టం బొబ్బిలిపందెములో మూడవది గా వచ్చినందుకు చాలా సంతోషం అయింది. నీ:ప్పడే తింటినిచ్చా! ముందు సంవత్సరం 'గవర్నరు' పందెములో మొదటిదిగా వస్తుంది.

'అ! ఈయేడు గవర్నరు పందెంలో మొదటిదిగావచ్చిన 'హ్యాపీవారీయర్' గుట్టాన్ని స్వారిచేసిన చౌను కిప్పడే 'కంట్రాక్టు' ఇచ్చాను. ప్రసిద్ధికెక్కిన 'రెయినాల్డుస్'కు గుట్టాన్ని తయారుచేయుటకు అప్ప చెప్పివచ్చాను. షి కారురా! డియన్.'

మరల నామె నాతడు శ్రుచ్చి కాగిలించుకొని, గబగబ, పెదవి, కన్నులు, మెడ, చెవులు ముద్దిడుకొనెను.

వారిరువురు కారులోనికిబోయి కూర్చుండబోవుచుండ 'జేమ్సు' తల్లి లోపలి నుండి వచ్చి స్వరితముగ దిరిగిరండని చెప్పిపంపినది. జేమ్సింగను వివాహము చేసి కొనలేడు. తల్లిదే ఇంటి పెత్తనము, ఆమెయే డయానా జగన్మోహనులకు సంబంధము కలిపి యద్దాని నానాటికి వృద్ధిచేసినది. జగన్మోహనుడు డయానాకు నెలకు రెండువందలు జీతమిచ్చును. అప్పుడప్పుడాతడిచ్చు బహుమతులు మొత్తము సాలుకు మూడునాలుగువేల రూపాయల ఖరీదుండును.

డయానాకన్య సుందరి. ఆమె దేహకాంతి దంతమువలె సిగ్గుమైన తెలిపసిమి కలది. ఆమె పెదవులు రంగులేకయే ప్రవాళములవలె నెత్తినై తేనెలూరుచుండును.

పోట్టియైనను, మంచి యవయవస్ఫుటత కలిగి 'చక్కని జంతువు' అని యూరేషియను యువకులచే బొగడలందిన దామె. ఈతలో, 'టెన్నిసు' బంతియాటలో, నాట్యములో నామె ముందంజ. పియానో యద్భుతముగ వాయింపగలదు. ఆమె గొంతు హృద్యముగ 'సాప్రానో' స్వరము కలదియట. వార్తేరులో జరుగు 'క్రిష్టముసు' వేడుకలలో నామెయే నాయకురాలి వేషము వేయును. సంగీత ప్రదర్శనములో నామెదే ముందంజ. వార్తేరు విశాఖపట్టణముల పాశ్చాత్యులలో, యూరేషియనులలో నననాగరికులలో నామె నాసించని పుగుషు డొక్కడును లేడు. అట్టి తరుణమున నామె శ్రీమంతుడిగు జగన్మోహనుని వరించినది.

వారి కారు సింహాచలము రాచబాటపై నలమండ మొదలగు గ్రామములు చాటి ఢిల్లీమునిపట్టణము వెళ్ళినది. వారు బండి దిగి సముద్రతీరమున నడుచుచూ ఏకాంత ప్రదేశమునకు జని యా నైకతముపై నధివసించిరి. వా రపరిమిత మోహావేశులై యా చీకటిలో తారకా కాంతులలో సముద్రము గంభీర సంగీతము పాడుకొను చుండునప్పుడు సర్వము మరచిపోయిరి.

కొంతసేపటికి వారు నర్మ సంభాషణము లాడుకొనుచు మందహాసముతో మరల బండినెక్కి యెనిమిది గంటలకు విశాఖపట్టణము వచ్చి చేరుచు, వార్తేరులో రొజారియొ యను గార్డు గృహముకడ నాగి గార్డు దంపతులను వారి బాలికను కనుగొని వచ్చిరి. ఆ రోజున జేముని ఇంటికడ జగన్మోహనునకు విందు. జగన్మోహనునకు గొడ్డూమాంసము తిప్ప తిక్కిన మాంసాహారము భక్షించు నలవాటులేదు. మాక్లేను దన హృదయము చూరగొన్న రొజారియో కూతును, ఆమె తల్లిదండ్రులను వార్తేరు నుండి వింగుకు ఓలిచినాడు. వారికై మాక్లేను నాతని తల్లియు నుచిత వేషములతో నెదురుదూచుచుండిరి.

జేముని మాక్లేను ఇంటి ముందరి వసారాలో గోడలకు నీటిరంగు చిత్రములు, పెద్దపులి తలలు, బల్లెములు, బాణములు తగిలించియున్నవి. పరుపు కుర్చీలు, బల్లలు, బల్లలపై చీనాడేశపు ఇత్తడి కూజాలు, కూజాలలో పుష్పములున్న కొమ్మలు అలంకరింపబడి యున్నవి. గుమ్మములకు డిమాస్కసు తెరలు వేలాడదీయబడి యున్నవి. దూరముగా నా వసారాలో బల్లలపై దీపము లిరుప్రక్కల వెలుగుచున్నవి.

మనవా రందఱు కుర్చీలపై నధివసించిరి. ఆ రోజు మెయిలులో జరిగిన యొక వింతనుగూర్చి 'మిష్టర్ రొజారియొ' చిరునవ్వుతో డయానానైపు తిరిగి చెప్పచుండెను. డయానా తల్లియు, 'మిసెస్' రొజారియొయు దక్కిన వారికి వినబడకుండ నేదియో చెప్పకొనుచుండిరి. జేముని తన బాలిక 'ప్రాంసెస్'ను దీసికొని తోటలోనికి నాలుగడుగులు పచారుచేయుటకు వెళ్ళి యానడకలో నామె చెవిలో 'నా హృదయం నీ కర్పించాను. ఏమి చేసినా నీదే భార' మని యస్పష్టముగ గాఢ హంఛా గద్గదికమైన స్వరమున జెప్పచుండెను. జగన్మోహనుడు డయానాయందము కన్నులార గ్రోలుచు తన్మయు డగుచుండెను.

ఇంతలో దేశవాళీ క్రిస్టియను 'బట్లరు' వచ్చి యందరకు పెర్రీవ్రాక్షా పానీ యము గాజుగ్లాసులలో నందిచ్చెను. అందరు నది నెమ్మదిగా త్రాగినారు.

డయానా దుస్తులు మార్చి భోజనసమయోచిత మగు 'గౌను' ధరించుటకు లోనికి బోయినది. జగన్మోహనుడు, సేవకుడు, తన దుస్తు లొక తోలు పెట్టెలో గొనిరా, నవి ధరించుటకు లోనికి బోయెను.

తొమ్మిదిగంటల కందరు వికాలమును భోజన మందిరమునకు బోయి యచ్చట మందిరమధ్యమున నమర్చియున్న మేజాబల్లచుట్టు సభవనించినారు. బల్లపై తెల్లని దుప్పటిపరచి, యందు పది కొవ్వవత్తి దీపపుబుడ్లు వెలిగించినారు. బల్ల పెద్ద కోడి గుడ్డాకొరమున నున్నది. ఒదిలోనే పదార్థము పడినను దుస్తులు పానీయపోకుండు కప్పకొనుటకై మడితెలిడి యుంచిన తెల్లని రుమాళ్లు దీసుకొని యందరు నొనులపై నడ్డముగా ఒరచికొనిరి. ప్రథమమున వారందరు ద్రవపదార్థము పుచ్చుకొందురు. అయ్యది యెముకల రసముతో బొపు వేసినది. తియ్యలి కోకిలి వంటకము 'కాబేజీ మధురము' మొదలగు రుచ్యములైన పదార్థము లొకటి వెనుక నొకటి తీసికొనివచ్చుటయు వారందరవి పుచ్చుకొనుచుండిరి. మగ్గ మగ్గ చాంపేను పానము సోడాతో కలిపి త్రాగుచుండిరి.

పదిగంటలన్నర యగునప్పటికి భోజనములు పూర్తియైనవి. పిమ్మట వారు చిత్ర విచిత్రములుగ తిగూగుచేసిన చాంపేనువ్రాంది, విస్కీ, బోర్డియో వ్రాషిడి పానములు త్రాగి యానందించినారు.

డయానాను 'పియానో' వాయింపుమని జగన్మోహనుడు ప్రార్థించెను. వారందరు సంగీతపు గదిలోనికి బోవుటయు, డయానా పియానో వాయించుచు నతి శ్రావ్యముగ బాడినది.

పిమ్మట డయానా వాయించుచుండ ప్రాన్సెస్ కన్య కొంతసేపు పాడినది. పాశ్చాత్య సంగీతము పాడుటలో వాయించుటలో యూరెషియను జాతీయులు చాలా ప్రసిద్ధి చెందినవారు. యూరపియనుల సభలలో, పీరు పోయి మధురముగ బాడి వారి హృదయముల రంజింపుచుందురు.

పాశ్చాత్య సంగీతమునకు భారతీయ సంగీతమునకు మూల మొక్కటియే యైనను భారతీయ సంగీతి సంప్రదాయ మొక మార్గమున ప్రవహించి మహాద్భుతముగ విజృంభించినది. ఆ మార్గమున నే కొంతవరకు నడిచిన పాశ్చాత్య గానవిద్యా సంప్రదాయ మంతటితో నానబోవ, నూతన సంప్రదాయమును నిర్మించి జర్మను జాతి యా గానమునకు క్రొత్తజీవము పోసినది.

భారతీయ సంప్రదాయము రాగతాళముల ననేకరీతుల వృద్ధిచేసినది. పాశ్చాత్య సంప్రదాయము శ్రుతిని వివిధమార్గముల బెంపొందించినది. జారికి శ్రుతి ముఖ్యము, శ్రుతి సర్వము. దానికై బాది రెండుమూడు రాగముల నే తీసుకొన్నాడు. భారతీయ సంప్రదాయము రాగము తెన్నియేని సృజించుకొన్నది. తాళ భేదముల వృద్ధిచేసినది.

౮

యూరేషియను సాంగత్యము

జగన్మోహనుడు భారతీయ గాన సాంప్రదాయము విని యానందించలేడు. పాశ్చాత్య గాంధర్వ మేనియు నాలేని హృదయము గరిగింపలేదు. బడాయికొరకు, గౌరవముకొరకు, మర్యాదకొరకు నాతడు వినినట్లు నటించును. కాని మనస్సులో దనయాలోచనలలో నాతడు మునిగిపోవును. ఆడువారు, ఆండులో పడుచువారు కచ్చేరి చేయునపుడు తక్కు, నాతడు గానసభల కేగడు. పాదసటి గూమెకన్నుల దిలకించును. కంఠము, పెదవులు, వక్షము గమనించుచు వివిధభావపథముల విషయ లోలుడై యానందించును. లోకము మాత్రము జగన్మోహనరావు గారికి సంగీతమన్న పరమప్రీతి యని ముచ్చటించుకొనుచుండును.

డయానా పాడుచున్నంతసేపు నామె గంభీర నిషాదకంఠము నాలకించుట మాని యామె కంఠ సౌందర్యము, గిరజాలవలె కత్తిరించియున్న యామె జుట్టు మెలికలు గమనించుచు, నా ప్రోజ తనకు స్రియురాలగుటకు తానెంతటి యదృష్ట శాలియో యని తన్ను దా మెచ్చుకొనుచుండెను. ఈమెను పెండ్లియాడుటయే ధన్యతె యనుకొనెను. తనకన్న గెండ్లెదులు పెద్దయైన నేమి, అట్లెన్ని వివాహములు పాశ్చాత్య దేశములలో జరుగుటలేదు? నిజమైన నాగరికత వారికెవరే యున్నది. వారివలె జీవించుటకన్న మానవుని బ్రతుకున కింక నేమి సౌందర్యము కావలెను? ఈమె యూరేషియను బాలికయని కొందరు తన్ను నిరసించవచ్చును. ఇంగ్లీషు బాలికలకన్న నీమె మిన్నయైనపుడు ఈ స్త్రీత్వము నేల గ్రహింపరాదు? చెన్న పట్టణములో జరుపుకున్న ఈ బాలిక, విద్యావంతురాలు. తన తల్లి యొప్పుకొనక కొంచెము గడబిడ చేయుమాట నిజమే! ఆమె, యెంతసేపు, జమీందార్ యొత్తుగల సంబంధము కావలయునని కోరును. ఇంగ్లండు దేశములో గూలివా డీ దేశములోని జమీందారులతో సమానము. నారితో సమానమగువారే యూరేషియనులు. అట్టిచో తల్లి యెట్లభ్యంతరము పెట్టుగలదు? ఇక జాతిమతముల మాటయా? బ్రాహ్మణాలకన్న యూరేషియను లన్నివిధముల నొప్పనారేకది! డయానా యెంత సంతోషించును? ఆ సుకుమారశరీర, యా దివ్యసుందర విగ్రహ, తనకు ప్రయత్నముయగు భార్యయై తన జమీని రాణియై, తన భవనములో జక్రవర్తినియై సంచరించుదాండు మాచిన వారు పరమ పవ్వితులైపోదురు. తన మేనత్తకూతురు ముగ్గులమిబా, కారడకు రాను పెండ్లి యూడకపోవుటచే ఆ పల్లెటూరి సుందరు, ఒరొండు ఉబ్బాండు కోతి కీయవల సిన యగత్యము సంభవించినది యని మేనత్తకు కోపము గావున, తా నీ భూలోక రంభను పెండ్లిచేసుకొన్నచో మొదట నీసుచెందినను నన్నతి ప్రేమచే జూచు మేనత్త చివరకు నొప్పుకొనితీరును. ఇంక నామె భర్తయా? ఆయన యనుమతి

యెవరికి గావలయును? తన బాలికను తనకిచ్చుట కిష్టము లేకపోయినదట. ఆయనకు యిష్టములేక, తుదకు పొలముదున్ను గున్న పోతు కిచ్చి వివాహము చేసినాడు. అట్టి వాని యంగీకారముతో దనకు నిమిత్తము లేదు.

సంగీతము పూర్తియైనది. పన్నెండు గంటలయినది. డయానా 'గ్రామ ఫోను' తీసి 'హావై ను' నాట్యగీత మొకటి తిగిలించి జగన్మోహనుని నాట్యమునకు రమ్మని సిలిచెను. జేమ్సు ప్రాన్సిసుకన్య నడిగెను. ఆ పడుచు జంటలు పాశ్చాత్య 'జాజు' నాట్యనందములలో మునిగిపోయినారు. పను నేనునిముషము లట్లు పరమ సంతోషపూరితులై నాట్యమాడి తక్కినవారితో బాటు వచ్చి కూర్చుండిరి. 'జాజు' 'వాల్టజు' మొదలగు నాట్యములం దొక పురుషుడు నొక వనితయు గలసి నాట్య మాడివలెను. పురుషుడు వనిత నడుముచుట్టు గుడిచేయినుంచి కవుంగిలించుకొని యెడమ చేతితో నామె గుడిచేయి పట్టుకొనును. పల్లవార్ధియు పురుషుని భుజముపై ఎడమచేయి నుంపవలెను. ఆ సంతోషముతో తాళమునకు సరిపోవునటు లడుగులు గలుపుచు చిత్రగతుల నాట్య మాడెదరు.

జగన్మోహనుడు యూరేషియనులు కూడ మెచ్చునటుల నాట్యమాడగలడు. ఆతనితో నాట్యమాడుటయన్న యూరేషియను సుందరీమణులకు నెంతయో ప్రీతి.

వారందరు కూర్చుండిన వెనుక యూరేషియనుల దుస్థితిగూర్చి యావద్భారత యూరేషియను సంఘనాయకుడును కాలెల్ గిడ్నీ గారు కలకత్తాలో నిచ్చిన యుపన్యాసమును గూర్చి చర్చ వచ్చినది. 'ప్రపంచములో నెవ్వరి స్థితియైన విచార కరముగ నున్నదన్న నది భరజేశపు మన యూరేషియనుల స్థితి మనల భారతీయులు దరికి జేరనీయరు. పాశ్చాత్యులదృష్టిలో మనము సంకరులము. మద్దయోరోపీయర క్తము మనవారి నాడుల బ్రవహించుటలేదట. ఇటుల నీ రెండు జాతులచే నిరసంపరబడిన మనము తీవ్రముగా మన కర్తవ్యము, మన భావి భాగ్యోదయమునుగురించి యాలోచింపవలయును. హిందూదేశములో మన జనసంఖ్య చాలా తక్కువ. మనమును కొలదికొలదిగ చేశమెల్లెడ నున్నాము. కావున మనవోల్లెవరికి నుపయోగములేదు. మనకు స్థానికసంస్థలలో గాని, కాసనసభలలో గాని సరియైన ప్రాతినిధ్యము లేదు. మనవా రెందరో రైలుకంపెనీలలో బండి నడుపువారుగా, గార్డులుగా 'టిక్కెట్టు' పరీక్ష చేయువారుగా, స్టేషనుమాష్టరులుగా, ఇంజను పార్త్రామికస్థానములలో పని వారలుగా నియమింపబడియున్నారు. రైలుమార్గము లింగ్లీషు కంపెనీల చేతులలో నున్నంతకాలము మనవారి యుద్యోగముల కంతి భయము లేదు. అవి యన్నియు బ్రభుత్వమువారి చేతికి వచ్చి ప్రభుత్వము ప్రజారాజ్యమైనచో మన గతి యేమి? ఇప్పటికే రైళ్ల కంపెనీలలో భారతీయు లెక్కువగా నియమింపబడవలెనని సంచలనము కలిగినది' అని చెప్పినాడు. 'గిడ్నీ జ్ఞాపకమున్నదా?' యని రొజారియో వాక్రుచ్చెను.

జగన్మోహనుడు :—అవునండి. కాని యూరేషియనులు సర్వవిధముల యూరపీయ నులతో సమానము. వారి సంతతియే అయినప్పు డేల యూరేషియనులకు భయముండవలయునో నాకు గ్రాహ్యమగుట లేదు.

రొజారియో సతి:—మన దేశ మింగ్లాండుదేశము. ఎప్పటికైనా మనముక్కడకు వెళ్ళవలసినవారమే. పాపం! ఇంగ్లీషు ప్రముఖుడొకడు సెలవిచ్చినసంగతి నీవు వినలేదు. ‘అటు ఇంగ్లీషువారికి ఇటు హిందూదేశస్థులకుగూడ కాక యూరేషియనులు రెంటికి చేడిన రేవడలై పోయినారు’ అని.

జగ:—మీ రంత యనవసరముగా భయపడుటకు. నాకు గారణము కనబడుటలేదని ఇదివరకే చెప్పినాను. ఈ బ్రిటిషు ప్రభుత్వముపోదు ఈ ప్రభుత్వమున్నంత కాలం మనకు భయములేదు.

జేము:—అలాగున మనం అనుకొనుటకు వీలులేదులే, రాజాబహదూరూ! ఏనాటి కైనా మనము భారతీయుల మనుకోవాలి.

ప్రాసెస్సు:—భారతీయులు మనల జేరనీయరని అంటున్నారుగాదా!

జేము:—అవును. అందుకనే మనం ఇంగ్లీషువారి ప్రియశిష్యులముగాన భారతీయులకన్న గొప్పవాళ్ళము. మనల కూరుచుండబెట్టి వారందరు మనల బోషించవలయునన్న పిచ్చియూలోచనలిక మనం మానివేయవలయును. భారతీయులు వారి యభివృద్ధికై సలుపునన్ని ప్రయత్నములలో మనము పాల్గొనవలయును. ఆ యుద్దేశముతోడనే రైలులో నుద్యోగములుచేయొ మనవారందరు తక్కిన భారతీయులతో గలసి పనివారి సంఘము లేర్పరచినారు. సమ్మెలు మొదలైనవాటిలో వారితోబాటు మనవారును కష్టపడి పని చేయుచున్నారు.

రొజా:—జేము చెప్పినది బాగున్నది. మనం ఈ దేశములో బుట్టినాము. ఈ దేశములో ప్రాణాలర్పించి, ఈ మట్టిలో గలిసిపోవుచున్నాము. ఇంగ్లీషు వారుకాని, ఫ్రెంచి జర్మను వారలుగాని మనల వారి యింటికి భోజనమునకు బిలుచుచున్నారా? మనతో సంబంధ బాంధవ్యముల నెరపుచున్నారా? మన కితిరాధారములులేవు రెక్కలే యాధారములు. అయినప్పడు మనము భారతీయులు సలుపు స్వరాజ్యాందోళనములో వారికి వ్యతిరేకముగ బనిచేయకుండు, మన నాయకులతో మన సాధకబాధకములు చెప్పకొని వారి ప్రేమ సంపాదించుకొనవలయును. ప్రభుత్వమువారికి మన కృతజ్ఞత, మన రాజభిక్తి వెల్లడించి వారిదయకు బాత్రులమును గావలయును.

డయానా:—మీరు చెప్పినది బాగున్నదండీ. కాని తీరా కాలం సమీపించేసరికి వీరూ వారూ మనల ద్రోసిరాజనెవరేమో?

రొజా:—ఆ చిక్కురాకుండుగ తప్పకొనుమార్గమే నేను చెప్పునది.

డయానాకు వీరి సంభాషణచే విసుగు జనించి తాను సీతకోక చిలుక నాట్య మాడెదనని తెలిసి ఫిడేలు వాద్యము వాయింపగల తన యన్నగారిని ఫిడేలును, తన తల్లిని పియానోను వాయింప నియమించి, గెరార్డు బ్లాండెల్లో రచించిన “సీతకోక చిలుక” గీతముయొక్క స్వర ప్రస్తారము గుర్తుగల కాగితములు తెచ్చియిచ్చెను.

నా రిదువురు వాయింతుచుండ డయానా సీతకోక చిలుక రంగుగల సన్న శాలువ రెక్కలుగబట్టి విచిత్ర నాట్య మొనరించినది. ఆ నృత్యమున వారందరు తన్మయులైయుండ టింగ్ మని యొంటిగంట కొట్టినది. నాట్యమాగినది.

జగన్మోహనుని మోటారు శకటముపై రొజారియో దంపతులు ప్రాంసెస్ కన్య వెడలిపోయిరి.

ఆ జగన్మోహనుడు డయానాకన్యతో మేడమిది గదులలోనికి బోయినాడు.

జేమ్సు ఆ చీకటిలో సోఫాపైన కూర్చుండి "స్పెన్సరు" చుట్ట కాల్చుచు నేదో యాలోచనలో మునిగిపోయినాడు.

౯

పౌ ల ౦

సత్రైయ్యకు భార్య కొత్తగా గాపురమునకు వచ్చినది. పదునేడేండ్ల వయసు కత్తె. చామనచాయ. బిగువయిన యవయవములు, సోగమాపులు, స్ఫుటరేఖలుగల మోము, నవనవలాడు నూత్ని యావనములోనున్న యామె, పంటలక్ష్యవలె నవతరించినది. సోమయ్య ఇల్లు పావనమైనది. ఆతడా నేడయింటిపడుచు యాపురేఖలకు వలచి కోడలుగా వరించి తెచ్చుకొనెను.

'ఒక నూరు రూపాయలు కట్నంతెస్తే నిండిపోతాడా? మన అదురుట్టం బాగుండా లి గాని, అదురుట్టం లేకపోతే కోడలు యెయ్యిరూపాయలు కట్నం తెచ్చినా అతింటిలో అడుగెట్టిందా అన్నీ భిక్షున మండిపావడమే. మా కోడలు మాలచ్చే; చూస్తుండిండి. మనోడి జల్మపావనం అయిపోలేది!' అని సోమయ్య తన మట్టాలతో జెప్పికొన్నాడు. నెండివడ్డాణం, దండిక కియాలు, పిల్లకాసుల పేరు పెట్టికొని చిరునవ్వు నవ్వుచు 'పల్లెటూరి కాపుబాల యైనదా? లక్ష్మీ' అని అనిపించునట్లు సూరిమ్మ సుబ్బారాయుడిగారి దొడ్డిలో బ్రతిక్తుమైనది.

జానకమ్మగారికి, సుబ్బారాయుడిగారికి నూత్ని వధూవరులచే నమస్కారములు సేయించుటకు దీసికొని వచ్చినప్పుడు, సుబ్బారాయుడుగారు నూరు రూపాయలు వారికిచ్చి, సంసారమునందలి కష్టసుఖములు వారికిబోధించి, భార్యచునన్ను నొవ్వకుండా పువ్వులలోనుంచి కాపాడుకొనుచుండవలయును నని సత్రైయ్యతో జెప్పచు 'దీర్ఘాయురారోగ్యాభివృద్ధిరస్తు, దీర్ఘసుమంగలీభవ, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిరస్తు' అని దివించినారు. 'అమ్మాయీ, అతిగారికి నామగారికి, మగదికీ మనస్సు నొవ్వకుండా సంచరించుకుంటూ ఉండడు. వారికి నేవచేసి పెప్పపొంగు. ఈ రూపాయలు పెట్టి వీరికి నగలుచేయించి పెట్టరా సత్రైయ్యా! నీ తిల్లికడుపు చల్లగా నీ అత్తకడుపు చల్లగా పిల్లల్ని మనమల్ని యెత్తి వేయి కాలాలకు మీరంతా చల్లగా వుండండి!' అని ఆశీర్వదించి జానకమ్మగా రొక చీరెయు రవికెలగుడ్డయు పసుపు కుంకుమ పళ్లు కొబ్బరి బొండ్లములు పెండ్లికూతునకు నిచ్చినారు.

మరునాడు సోమయ్య యుదయముననే యూడ్పు పొలముల కలుపుతీయించు టకు వెళ్లి నాడు. బుడమ, కొణామణి, అట్రగడా, అక్కళ్లు, కృష్ణకొటుకలు, సుబ్బారాయుడుగారి ఇంటికన్నకై పాలాట్రగడము కూర్చి నారు. చేలన్నియు బాగుగా పెరిగినవి. ఇదివరకే యెసుబది ఎకరములకు కలుపుతీయించినారు. తిక్కిన ఇరువదియకరములలో పదిమంది మాలవాండు నితరులు కలుపుతీయుచుండిరి. సోమయ్య తాటియాకుల గొడుగు వేసికొని గట్టుమీద కూర్చుండి పని చూచుచుండెను.

మాలపెద్ద ముసలినాగడు 'యీ రోజుల్లో కుట్లోళ్ళు పనిచేయగలరట్రా. ఆడు, నూడు యెవవనాయాలు! కబుర్లేగాని, పనిలేదు. వంగండ్లతో వంగండి' యని కేక వేసెను.

సోమయ్య :—ఒరేయి : పోతుగోయ్ ! ఏవిట్రాలదీ ! కలుపు తెంపుతున్నావా మేస్తున్నావా? వెదవబద్దకాలా! యేళ్ళలోంచి లాగరా! మళ్ళీ పెరగ వంట్రా! ఒరే నాగన్నా ఆడి పనిసూడరా. సరీగ్గా చెయ్యకపోతే ఈవాళ్ళ కూలిసున్నే. ఆ ఆడపిల్లల్ని చూసి బుద్ధి తెచ్చుకోరా కుంకన్నా! యీ పిర కేస్తాను!

నాగన్న :—బాబూ! యీళ్ళపని మజా అయిపోతోందండా! పెన్తోళ్ళమాట యింటారా యావన్నానా?

సోమన్న :—ఒరే పెద్దమాలా మాంచి కథచెప్పరా! అది వింటూ పని సురుగ్గా చేస్తారు! మట్టగిడసల్లావున్నారు. పనంటే తొంగుంటారు.

నాగన్న :—మరి రాగంతో నెప్పేత్తాబాబూ ఆళ్ళందరిని కలిపి ఊకొట్టమనండి!

అందరు :—తప్పక, ఆ! ఆ.....! (అని కూనిరాగంతో ఊకొట్టుచుండిరి)

నాగన్న కథరాగదీర్చుంగా చెప్ప నారంభించెను.

'అనగనగా ఓదేచంలో ఓపట్టణముందా'

'ఊ....!'

'ఆ పట్టణానికి పరుగుమారంలో పెద్ద మాలపల్లి! ఆ పల్లెలో రెండువందల గుడిసెలు, ఓదానిపైన ఓటెక్కి, ఉక్కిరి బిక్కిరిగా ఉన్నాయో'

'ఆ....!'

'ఓ మాలపల్లి పెద్దమాలాడు! ఆడుపూర్వం రాజులనుంచీ అరికి కాపలాకాసు కుంటూ సాకిరీ చేసుకుంటూ, నమ్మకంగా పెబువువోరి మణుసాచ్చినబండ్లై ఉన్నాడా'

'ఆ....!'

'ఓ రా పెద్దమాల యెంకటిదాసుకు భూమి, బుట్ర, పసువులు, పెంకుటిల్లు, సిరీ సంపద యేసీ యోయ్యకుండా ఉన్నా ఓడు ఎట్టబణారుగోచెట్టి, ఎండిపొన్ను కట్ట సేరబట్టి, యీచెంట యెల్తావుంటే యెల్లాగుండేది! అతెగాడికి మాబగిలి, పొద్దుత మానం బజీసేలు, సగువుకోడం, పాడుకోవడమున్నూ. అతెగాడికి దైభము గొంలెమ్మల్లాగో, పొండువులోరిలాగో, కిట్టమూరితిలాగో కనబడేవోడంట. అతెగాడిమాట నిజవైపోవాల. అతెగాడు యిగిబూతి పెడితే దెయ్యాలు గియ్యలు పారి పెయ్యవి.

సెయ్యెత్తే రోగాలు సెదిరిపోయ్యేవి. అమ్మవారిని పలుకరిస్తే 'వూ' అంట
దంటా—'

'ఆ.....!'

'అతే గాడికి ఓకొడుకు, ఆడికి దేముడు దయ్యంగియ్యం బయంలేను. ఆడికి
దెయ్యాలకంటే బలం! రాచ్చసుడులాంటి శిగితి, బల్లూకం-అంటే ఎలుగుబంటి
లాంటి పట్టు! అణ్ణి నూతే అందరికి బయమంటా!'

'ఆ—!'

'మరిగంటే అడిపేరు మరకడు! మరకడికి ఆడపిల్లంటే మగసు. పయిటంశు
పక్కలెగలేస్తాడు. రైకంటే రంకలేస్తాడు. ఇంతకొప్పెట్టి ఇంత కుంకుమెట్టి,
చెవిలో తురాయిపూవు, మెల్లోగందం అలంకరించుకొని, చీగ ఎనక్కుకట్టి, సంక
కింద త్తెట్టి, సంతలో కోమలాయనతో యేళాకోళాలాడి, గొబ్బరిచిప్పలో గొబ్బరి
నూసె యేయించి తలకు రాసుకొని, నవ్వుకొంగో యెళ్లేసల్లపిల్లని నూసినాడంటే
ఆడంటే అగిపోతాడు, పాణమైన యిచ్చేస్తుడా—'

'ఆ—!'

'అయ్యబత్తిమాట తలచడూ, ఆడి మరియాద తలచడూ, ఆపిల్లి యెనకబడి
లంచమిత్తానంటాడూ రయిలిత్తానంటాడూ, నీరలిత్తానంటాడూ, ముద్దెట్టే
నాపిల్లా, నేనందంగా లేనంటే అని మిణకరిస్తాడు, మీసం తిప్పకొంటాడు'

'ఉ—!'

'కాలవ రెవుకీ, పొలంకోకి, గడ్డికోత కాడికి యేళ్ళేసిల్లల్ని నూస్తే, అంబోతు
ఆవుల్ని నూసినట్లే. ఒంటిపిల్ల యెలిందంటే ఆడి మొగతనానికి కొండచిలవకి
లేడిలా అయిపోతే, నక్క పోతుకు కోడి పెట్టలా అయిపోతాడా!'

'ఉ—!'

'ఆ మరకదాసు తండ్రి సెప్పినమాట యినడు, దర్కపెబువులు సెప్పినమాట
యినడు, తిలారి సెప్పినమాట యినడు, తన దాచ్చిన్నెం సెప్పినమాట యినడూ'

'ఉ—!'

'ఆపల్లెలో పెద్దోళ్ళు, సిన్నోళ్ళు, ఆడోళ్ళు, మొగోళ్ళు ఆ ముసలి మాల
పెద్దతో మగకాయినేసే దురంతాలు సెబుతుంటే, ముసలోడు పెద్దూపిరిడిసి కళ్ళు
సగం మూతలైపోగా, 'యాయాళ కాకపోతే రేపు. ఇంటికాడ కాకపోతే
పొలంకో, మొగోడినేత కాకపోతే ఆడదానినేసే, ఆడికి బుద్దొత్తది. ఆడు నాకొడు
కుగాడు, మనిసిగాడు, ఆడిసేటు అణ్ణి కొట్టేస్తది' అని సెప్పినాడురా.'

'ఆ!'

'మరకడే' దున్ను పోలంటే. ఆడికి సేగితులు, దురిబోదనుడికి శకునిగాడు కరు
మూడూలాగ! రాజనాసుడికి కడగరోముడు, కుక్కతలోడు కుంబకరుమూడులాగ!
పది పిచ్చుకుక్కలాంటి బలగం ఉందిరా'

‘ఆఁ!’

‘అమలగూడేనికి పెద్ద యీరయ్య పెరువుపక్క, యెట్టి యీరన్నగుడి నుండి. ఓగంగున నీయి ఆడికన్న కూతురుంది. అది గంటేగంగన్న బారియంట. గంగన్న మగింకోమాలపల్లికి యెట్టివోడంట. దాన్ని నూజే నైనం గోగవంక సిగ్గు పడాలి బేతలును నుడిగో నన్న గా తోయిన బాకులా తళతళలాడెటి వాళ్లు. లేత రావాకు అరసేతులు, పెంగలువుకాడ సేతులు, పెంగుగూడింటి మొమూ, నగచిత్రాల్లాంటి పళ్లు, పిల్ల రెపరెపలాడిపోతూ గున్నమాయిడి పెట్టలా ఉండే దంటా!’

‘ఆఁ!’

‘ఒరే దాని మొగుడు వంగోలు కారాంబోతు; గోదావరికాలవూగ మాసో కైన మనిసంట. నీలాలుపిల్ల దానిబరత గంగన్నా రాయిసెట్టు యేపసెట్టు, తాడి సెట్టూ, నలేగుతీగ, జంట పావురాలు ఒకళ్ళొకళ్ళు యిడవకుండా మాఆపేచ్చంగా, మోగంగా ఉండేవోగ!’

‘ఊఁ!’

‘మొగుడు పనిమీద ఐదరాబాదెళ్ళిశే, పుట్టింటికొచ్చింది. పెద్దపులికి ఆవు కనబడ్డట్టు, బెమ్మరాచ్చిసిక మనిసి కనపడ్డట్టుగా, సక్కనైన నీలాలు మరకన్న కంట పడిందంటరా!’

‘ఆఁ!’

‘ఎప్పుడైతే నీలాలు పిల్లదాన్ని నూసినాడో అడి మనసు మనసులోలేదు. దీన్ని అనుభయించకపోతే జల్మం ఎందుకు? బలం ఎందుకు, ప్రాణం ఎందుకు అని అనుకున్నాడు. నీలాలు పిల్లదాని బాబుకి మాయిడిపళ్ళు, సెకరకేళిలు, నీరలు, రైకలు పంపించేవోడు నీలాలు తండ్రి అవన్నీ పట్టుకుపోయి కోపంతో ఆళ్ళింటిలోనే పారెసి, యెంకటదాసుతో ‘నీ కొడుకు సేసే దురన్నాయాలుకి మితుండబంటేడు. అడికి నువ్వు బుద్ధి సెప్పకుంటే మాం అంతా సంతోషిస్తాము’ అన్నాడు—!’

‘ఊఁ—!’

‘ఓగోజున మరకడు, పెరువుకు నీరుకోసం ఒంటిగా ఎదుతూన్న ఆసక్కని పిల్ల నీలాలు దాన్ని నూసి ‘ఒరే నీకంటిమీద నామణసు, నీ నొంటిమీద నా నూపు, నీసేతులు, నీనడుసు, నీఅందం నన్ను నీకుక్కను సేసివై, నువ్వు నేనూమాకుమ చువు నేనుకొందం, నీమొగుణ్ణి తోలెయ్యే. అడికి ఎంతసొమ్మయినా తప్పు ఇచ్చే స్కంటాను, నేనంతిగా దెన్నీ బతిమాలలేదే. నీకు దాసుణ్ణి. నీమందర గాబలం అంతా నీరయిపోయింద. నన్ను రచ్చించుకో’ అని పిల్లంబెట్టాడు. నీలాలు ఇంకాపా గజగజలాడిపోయ్యింద. ‘ఒరన్నా, నీ తోడుబుట్టిందాన్ని. నామనా నువ్వణ్ణి అనవచ్చునంటరా!’ అన్నాడుండి.’

‘ఈలా ఒకసారికి రెండుసార్లు. మూడుసార్లు దాన్ని కట్టించినాడంటా—
లొట్టలేసినాడంట. నీవాల్ని సీరకొంగు యిసిరిపట్టి సేయిపట్టుకొన్నాడంట.’

‘ఆ—!’

‘సెయ్యి ఇదిలించుకోని నెల పెయ్యలాగ పోతూన్న నీలాల్ని. యిసిపోయ్యే
దాని కోప్పనుసి ఒళ్ళు పెగిలొదిలేసినాడు. ఇది మామూలుగా లొంగదు. దీన్ని
బలవంతం సెయ్యాలినినదే. మామూలుగా లొంగేది కాదురా మా గెట్టి మణు, దీని
పొంక వైన ఒళ్ళు నా ఒళ్ళు నొక్కేస్తోవాల; దీన్ని ముద్దెటుకున్న వోడిజల్మ మే
జల్మం, అనుకున్నట్ట.’

‘ఆ....’

‘ఆరి ! ఓగోజు సీకటడేయాలకుప్ప నారుస్తుండే అయ్యకి కూసిచ్చేంగుకు
ఒంటిగా పొలం ఎల్లే నీలాల్ని నూశాడు. ఆడిఒళ్ళు ప్పొంగిపోయింది. ఆడికల్లెట్ట
బడినై. ఆడిగుండే జల్లుమందిరా నాయనా, పుంలే దారిలో జైరాగుల సింతికొడ,
అడు తనజ్జుతో దాంకోని ఉన్నాడు దారికడ్డంగా నిలుస్తాని ‘ఓసీ ! నాదాన! నీ
కన్నులు కరిగిపోను. నీ గుండే మరిగిపోను, నా సేతుల్లోకి రాయే!’ అంటూ దాని
మీద పడ్డాడు. ఆ సిన్నది లేడిలా ఒణికిపోయింది, బతిమాలింది. బయ్యెట్టి నాది.
ఎల్లా తిప్పించుకొందా, ఓలమోక, ఓలిబాబో, రచ్చించందో అన్నారా!’ అంటూ
ఒక పే పరుగు ముంగు నీలాలు, యెనక మరకడు ! ఆకి సేగితులు ! మరీ ఎల్లా
వచ్చిందో యెంకటదాసింటిలోకి వచ్చి పడ్డాడంటరా.’

‘ఆ—!’

‘యెంకటదాసు ‘ఏటి నాతల్లి ! నీకు భయం లేదులే’ అంటూ గువ్వపచ్చిలా
ఒణికిపోయే పిల్లను అదిమి పట్టుకొని, పల్లపల్ల కబురూలు పెపుతూ ఇంటి లిలుపు
యెయ్యబోతూ వుంటే మరకడుగాడు తిలుపు తోసేస్తాని లోపలపడ్డాడు. ఆదా
దెయ్యంపట్టిన రచ్చసిలా వున్నాడు. అయ్యనుసూసి ఆగిపోయ్యేడు. ఆడిసేగిడు
లంతే గుమ్మందగ్గర నిలబడ్డారంటటా?’

‘ఆ—!’

‘ఓరప్ప యెంకటదాసు ‘రామా ! రామా ! అంటూ ఓరి యెడవన్నారాచ్చసీ,
ఇంటిలోకి వచ్చావుంటే నీ పాణంపోతాది. నీ సేటుకాలం నీ కింతి తేస్తావుంది.
నాకదాపుకు నెడి పుట్టినావురా ! నాబగిలికి యేరుపురుగువురా!’ అంటూ రెండు
పేతులూ నాసి మరకడి కడ్డంగా నిలబడి పోయాడు.’

‘డో—!’

‘తిండ్లనిలేదు. దైభమనిలేదు, భయమనిలేదు, బగితినిలేదు; తిండిని తిప్పిం
చుకోని, గజగజలాడిపోతూ మూలనుంచోని ఉన్న నీలాలుమీద పడ్డాడు. తిండి
లాగబోయాడు, తిప్పించ పోయాడు; తిండిని ఒక తోపుతో మూలకు పడేసేప్ప
టికి యెంకటదాసు గోనెబస్తాలాగు కూలబడి పోయినా డంటా’

‘అఁ—!’

‘మరకడు పిశాఃంలా అయిపోయాడు. నీలాలు దానికోక యిప్పిపారేసి మూల కిసిరేశాడు. తళతళలాడి పోయే దానికళ్లు ముడుసుకు పోయింది. ఒరే మరకడు పందయ్యాడు. యాగ్రము అయ్యాడు, అడివి గున్న పోకు అయిపోయాడు. తన బట్టయిప్పి పారేసికున్నాడు. తండ్రి నూత్తున్నాడని లేకుండా రాక్షసిముంద కొడుకుల్లాంటి సేగితులు నూత్తున్నారని లేకుండా ఆ సిన్నదాన్ని కింద పంపబా రేసి మీదడి పోయాడు—’

‘అఁ—!’

‘మూల సినిగిపోయిన గుడ్డలా, నీపుగగట్టలాపడి ‘రామా ! రామా ! రామా ! రామా ! మహా పెప్పూ రచ్చించు, రచ్చించు’ అంటూ కళ్ళుమూసుకొని ఉన్న యెంకటదాసు కళ్లు తెరసి చూసినాడు మరకడు దాని మీదడ్డము, ఆ పిల్ల సాయ శక్తులా! ఓగిబాబో ! యెంకటదాసూ ! తండ్రి రచ్చించో ! రచ్చించో ! ‘అంటు అడికిలాంగకుండా తిరిగి పోడమున్నా’

‘అఁ—!’

‘హుమ్మని ఉగ్రుడై లేచాడురా యెంకటదాసూ ! అడికి యెయ్యి యేనుగుల బలము వొచ్చినట్లయిందిరా ! అమ్మనోరి బాచిరకు యేటపోతుల్ని తెలిసే యేటకత్తి గోవమీదెట్టందాన్ని తీగాడు ‘అల్లూబైగ హూం ! ఆకాశ భైరాహూం అలల లలా ! లలా ! లలా ! లలా !’ అంటూ కత్తి నూడుసార్లు తిప్పి ఒక్క యేటతో కొడుకు తలకాయ యేట యేసేసరికి తాటిపెట్టుమీంచి పండ్లడ్డట్టూ, తలకాయ మూల్న బడింది. మొండెము గిజగిజ కొట్టుకుంది. ‘హుమ్మ ! అలా ! అలా !’ అంటూ యెంకటదాసు ఆ రగతిము ఒళ్ళంతా రాసుకొనీ ‘నేనుబైరవుణ్ణీ ! నేను అంజ నేయుణ్ణీ ! హూం !’ అంటూ యీదిని బడ్డాడు. యెక్క శ్శేని బలము, యెక్క శ్శేని శగితి, పెద్ద పులిలా, మరకడిగాడి సేగితుల్ని రొంటాడించి, దపా, తపా, ధం అంటూ పారిపోయ్యేగాళ్లని తిరిమి, తిరిమి యిద్దర్ని సంపేసినాడు. తక్కినోళ్లు ‘ఓలమ్మా ఓఓ’ అంటూ తిలో దామీదా పారిపోయ్యేరు.’

‘అఁ—!’

‘ఆ ఉగ్రరం తగ్గలేదు. పెజలు యేనకుయేలు మూగారు, పొగలేశాగు. కొబ్బరికాయలు కొట్టినోరు, కొల్లనుజంపినోళ్లు, రగితిం మొగంమీద జల్లినోళ్ళు, అప్పుడు యెంకటదాసుకు పూనిన యారబద్ధుడు, చల్లారాడు. అప్పుడు యెంకట దాసుకు మెలకువ వచ్చింది. కొడుకుని, అడి సేగితుల్ని సంపినానని తెలుసుకొని యెంకటదాసు ‘శీరామా నీతారామా నీ కగుణా !’ అంటు మంచమెక్కి రెండు గోజుల్లో ఆ భగవంతుడిగో విక్యమై పోయాడు. నీలాలు మరక డెప్పుడు తన నీరి ప్పేసినాడో అప్పుడే మూరసపోయింది. ఆ మూరసలోంచి తెలివిగాలేదు. వేణం పోయిందిరా.’

‘ఆఁ—!’

‘ఓరి నీలాలు పాణం ఒడిలోసింది అని నీలాలు తండ్రికి తెలిసిందోలేదో అడు కత్తి పుచ్చుకొని బయలుదేరి, దారికాసి పుంతికాసి మరకడు సేగిరుల్ని యావన్నందిని సంపేసి తాను నదిలోపడి నీళ్ళలో కలసిపోయినాడురా!’

‘ఆఁ—!’

౧౦

పాతేర్లు

శంసోమిత్రః శంఖరుణః శంసోభవత్వర్యమా

శంసంధ్రో బృహస్పతిః శంసో విష్ణురుద్రకమః

భరతఖండము పంటభూమి. చరిత్రయను మాయాపటమును తొలగించి చూడ గలిగితిమేని యీ గడ్డపై బుట్టిన ప్రజలు తొలి నాళ్లనుండియు కర్షకవృత్తి నే ప్రధానముగ నమ్మియున్నారని శేటతెల్లము కాకమానదని సుబ్బారాయుడుగా రాలోచించుచు కూర్చుండినారు. ‘ఓ వరుణ దేవుడా! మా నాకటిచాళ్ళను మేఘములను గొనివచ్చి తిడుపుమా. ఓ యింగ్రుడా! నీ సప్తవర్ణముల ధనువు మా మనముల కొనంద మొనరింపుచుండు, మా పొలములను ఫలవంతముచేయుము, ఆను ఆర్యము ఘోల సూక్తములాయన హృదయమున ప్రతిధ్వనించినవి.

సుబ్బారాయుడుగారు దేశమున జరుగు విషయముల నన్నింటి నెప్పటికప్పుడు కనుగొనుచునే యుంసిరి. ఆంధ్ర, కృష్ణాప్రతికల నాయన చదివెడువారు. ఆంధ్ర దేశమున నే ప్రతిక నల్వడినను, దానిని సుబ్బారాయుడుగారు తెప్పించవలసినదే. ఆంధ్రప్రకాశిక తెప్పించినారు, మనోరమ తెప్పించినారు. ఆంధ్ర భాషాభివర్ధన సమాజమునకు, విజ్ఞానచంద్రికా మండలికి నింక ననేక గ్రంథప్రచురణ సంఘములకు సుబ్బారాయుడుగారు చందాదారు. అన్ని గ్రంథములను బరిశీలనా పూర్వకముగ జదివి ఆయన మనన మొనర్చుచుండును ఆయన సేకరించిన గ్రంథాలు బదిలీ వరకునున్నవి. అవి తన గుమాస్తాచే వరుస నేర్పరచి సంఖ్య నియమించి గ్రంథాలయము చేసినారు. ప్రపంచమున యేయేదేశముల కేయే పంటలు పండునో వాని కనునకు పరిస్థితులేవో తెలిసికొనుటకు, ఆయన భూగోళ పాఠ్యగ్రంథములు పరిశీలించినారు. కావుననే పాశ్చాత్యవిద్యలో గడిపిన నారాయణరావు, శ్రీరామ మూర్తులు గూడ సుబ్బారాయుడుగారు తనలో ఇచ్చేయుచు చూపుచివిధ విషయ భానమునకు నచ్చెరు వందువారు. నారాయణరావుచే నాయన ఇంగ్లీషులోనున్న అర్థశాస్త్ర గ్రంథముల జదివించుకొని యాము తెప్పించుకొని అతనితో నాయా విషయములు విపులముగ చర్చించి యర్థము జేసికొన్నారు. ఆయాదేశములందు భూములపై రాబడిదొందెదనది, పన్నుల మొత్త మెంతదొందెదనది, పన్నులకు రాబడికి గల సంబంధమేమో విపులముగ జర్చచేసినారు.

భరతదేశమున నన్నిటి ఖరీదులతోపాటు భూమి ఖరీదులును బాగుగానున్నవి. యుద్ధము మొదలిడిన నాటినుండి ఖరీదులు మఱియు పెరిగిపోయినవి. భూమి ఖరీదులు బాగుగా నున్నవని ప్రజలు అధిక వ్యయము సేయ నారంభించినారు. అధికవ్యయ కారణమున నప్పులు పెరిగిపోవుచున్నవి. సుబ్బారాయుడుగారు దేశ మెక్కడకు బోవుచున్నదో యని యనుకొన్నారు. వడ్డీ విపరీతము. మారువాడీలు, దేశములోని షాహుకార్లు, నూటికి నెలకు మూడు నాలుగు రూపాయలవడ్డీ పుచ్చుకొనుచుండిరి. అర్ధరూపాయి, తిప్పిన బదియణాలుకన్న నెక్కువ పుచ్చుకొననని యాయన ప్రతిజ్ఞ. అప్పు పుచ్చుకొనునప్పుడే షాహుకారు కమిషనట. నూరురూపాయలు పుచ్చుకొనువాడు నిజముగా పుచ్చుకొన్నది తొంబదియైదే. తక్కిన యయిదు కమిషను. అదిగాక గుమాస్తాలకుమారులు. చేవుడికి ధగ్గానికిమామూలు. పుచ్చుకొన్న నిమిషమునుంచి వడ్డీ పంజాబుమెయిలు వేగముతో వాయువేగముతో మనోవేగముతో పెరిగిపోవుచుండును.

‘అబ్బాయి, యీధరలున్నానూ! యీదేశానికి తగనిధరలు. మాయయుద్ధం ఎక్కడనుంచి వచ్చిందో ప్రపంచంతంతా ధరలు పెంచేసింది. పోనీ, మనవాళ్లు యీ పడెళ్లు, కాస్త జాగ్రత్తపడి ఋణాలు పణాలు తీర్చుకొని వెనకటివలెనే జీవనం చేసుకుంటూవుంటే ధైర్యం పదిగాని వెనకబడివుండేవి. నువ్వు నావగ్గిరకు అప్పుకువచ్చావు. నువ్వు ఈధరలలో అప్పుతీర్చడం వుత్తరాలు. ఇక చూడు అగ్గరి. ఎవరైన ఉన్యోగించేసి డబ్బు సంపాదించినవాళ్లు కొనాలి. అల్లాంటి వాళ్లు ఎప్పుడూ దొరుకుతారా? ఎక్కడ కావలిస్తే అక్కడ దొరుకుతారా? ఏమోయి వసంతయ్యా!’ అని సుబ్బారాయుడుగారు తిన్న బదులడుగుటకు వచ్చిన వసంతయ్య అను గోపాలపురం పెద్దకాపును పృచ్ఛ చేసెను. వసంతయ్యకు నారుజేలప్పు భూమి తాకట్టుమీద కావలయునట.

‘స్వంత కమతం ఎప్పుడైనా లాభమిచ్చిందోయి? మాతండ్రి నాటినుంచీ మేమూ స్వంతకమతం చేయిస్తూనే ఉన్నామా, పల్లంసాగుపై ఒక్కసంవత్సరమైనా లాభించింది కనబడదు. ఎంతసంబయినా ఈ పన్నులు మింగేస్తున్నాయగ్గా. అదీ కాకుండా ననం దేశంలోంచి ప్రతినిమిషము పోతోంది. దానితోటి మనకొంపలు మునిగిపోతున్నాయి.’

‘అనేమిటండీ బావయ్య గారూ! ‘వాషికేం పచ్చగాఉన్నాడు’ అని మనం అనుకునే ప్రతీవాడు లోపల లొతారమే కదాండి.’

‘ఏమిటంటావు దానికి కారణం?’

‘అప్పులండి మరి.’

‘ఎందుకొ అప్పు అయిందీ అంట.’

‘తెనురిందాకటినుంచి అన్న కారణమేనండి బావయ్య గారూ. ఒక్క తెలియకుండా అప్పులు చేశాము. నా చిన్నతనంలో పెండినగలేకాడండి. ఎల్లావచ్చింది

దండి బంగారం, అప్పులు చెయ్యకపోవే? యుద్ధం వచ్చిందన్న నుంచీ బంగారం కొనడం మొదలెట్టాము. మాకప్పులే, ఆడోళ్ళకి మాత్రం ఒళ్ళంతా బంగారం.'

'దానికేమిలే బంగారమైనా కనబడుతూంది. తిక్కిన కర్చులమాట?'

'అవును బావయ్యగారు! కుత్తాళ్ళకీ చదువుకర్చులు మావోళ్ళిద్దరూ రాజమండ్రిలో కాలేజీలో ఓను, పెద్దమ్మగారో ఓను, వాళ్లు డబ్బు మింగేస్తున్నారండి బావయ్యగారు.'

'చదువుచెప్పించడం తప్పననుగాని, నువం చదువులికి కుత్తాళ్ళను ఎందుకు, పంపిస్తున్నాము. యుద్ధం రాకపూర్వం దేశంలో పై చదువులు చదువుకున్న వాళ్లు తక్కువ చదువుకున్న వాళ్లు నలుగురే వాళ్ళందరికీ తొలక ఉద్యోగం అయింది. వాళ్లు కొస్త పచ్చగావుండడం, నెలకీ తిప్పకుండా నాలుగురాళ్లు వస్తావుండడం. మన రైతులుదగ్గర ధాన్యం రోజులలో నేగా నాలుగురాళ్ళు కనబడడం?'

'చిత్తం!'

'కాబట్టి మనవాళ్ళేంజేశాగు. ఉద్యోగాలు మన్ని పోషించాలికొని భూములు కొడుకుకున్నారు. ఇక ఆసలే దేవదేవము అలరెక్క తనందనీ, చదువులో తగలడి చక్కాబోయాము. మనదేశంలో చదువంత ఖరీదుగల వస్తు వింకోటి లేకుండావుంది. పూర్వం చదువుయొక్క యోపలినిలువ ఎక్కవ. అప్పుడు పైవిలువ ఇంటిని గుండం వేసి గోదావరిలో కలిసిదిబ్బచేసే ఖరీదు. బీతాలు నాతాలు, పుస్తకాలు, హోటళ్లు, కాఫీహోటళ్లు. ఇంటినుంచి కుత్తాగు చదువుకు నేవూరికి డబ్బు కాల్యకట్టాలిసిందే. ఈచదువుకి ఇంత తగలేని దానికి వడ్డీతీసుకు రాగలడాయిక ముందూ? యింకా కొంచెం మీ బాహ్యజేతరులలో ప్రస్తుతం చదువులవల్ల లాభం వుండవచ్చులే. కొని ముందు ముందు ఈ చదువులు మనకొంసలు తీసే చదువులనీ, ఉద్యోగంకోసం చదివించడం అంత తెలివితక్కువ ఇంకోటి లేదనినీ మనకు పూర్తిగా తెలుస్తుంది. అందుకని వ్యవసాయాన్నే నమ్ముకుందామా అంటే నష్టం నష్టం నష్టం.'

'నామట్టుకు నేను ముప్పయి యకరములభూమి వ్యవసాయం చేస్తున్నాను' నాలుగువందల ఏకయి పైచిలుకు వస్తాయి బస్తాలు. పన్నులకు మామూళ్ళకు ఎనబై బస్తాలుపోతాయి, పాలేశ్శకు, మాళ్ళకి, లికి, విత్తినాలకి అన్నిటికీ ఇంకోనూరు బస్తాలుపోతే యింక మిగిలే రెండువందల ఎనబైబస్తాలలో లింకికి మారుటుంబానికి ధాన్యంమట్టుకు యాబైబస్తాలు పోతాయండి. ఇంకన్న రెండువందల ముప్పయి బస్తాలకువచ్చే పదిమూడువందల ఎనబైమూడుమూడు ఏడాదికిగడివాలి. దీంతోనే చదువులు, దీంతోనే గుడ్డలు రాను రామా! బావయ్యగారు, అదివాళ్ళ గుడ్డలకి చాలవండీ మనపంటలు?'

'అంతటితో అయిందీ? మఱి వ్యాజ్యాలు వల్లకాళ్లు, కత్తులతో కిమినలు కేసులు. కాళ్ళకదపాలకు రిజిష్టర్లు, అమ్మకాలకు రిజిష్టర్లు, రిజిష్టరీఖర్చులు,

లంచాలు, పురుళ్ళు పుణ్యాలు, రైళ్లు మోటార్లు - ఎన్నని? ఈలోపుగా ఏ పెళ్ళో వచ్చిందా, యిక దానితో ముంపేగదా.'

'బావయ్యగారు అదేనండి. మా మాడో అమ్మాయి పెళ్ళిఖర్చువచ్చి నెత్తిన కూర్చుండి. ఇదివరకు చేసిన పెళ్ళిళ్ళకీ, నాటికీ కష్టపడితీగ్గానండి. మీకివ్వ వలసిన నోటుబాకీ పది హేనువందలు, ఈ పెళ్ళికి కట్నం వగైరా ఖర్చులు అంతా నలభైయైదు వందలు కావాలండి.'

'సంబంధం ఎక్కడిదోయి?'

'శ్రాశ్శండి. డబ్బు నిలవవుండండి, కొండ్రా వుండిట. కొంచెం కుజ్జవాడు మావాడితో పాటు రాజమహేంద్రవరంలో చదువుతున్నాట్టండి. కట్నం నాలుగు వేలు, లాంఛనాలు పది హేనువందలు.'

'పెళ్ళికర్చులు రెండు వేలు. నాలుగు వేల అయిదువందలేమి సరిపోతా యోయి?'

'ఇంటిదగ్గర బాకీ తీర్చడానికి వుంచిన పది హేను వందలున్నాయండి. మాయింటావిడ వెయ్యిరూపాయ లిచ్చింది.'

'పెద్దరైతువు. నీకున్న ముప్పై యకరాలు నాకు తనఖా ఆక్కరలేదు. ఇరవై చాలు, నాయిదాలు పది. వడ్డీ మామూలు అర్ధరూపాయి. కావలిస్తే యింకో పది హేనువందలు పుచ్చుకో.'

'వద్దండి బావయ్యగారు నేను చేసిన అప్పు నేనే తీర్చికొన్నానండి. మీ అప్పుతప్పు నేనింకో అప్పు చెయ్యలేను. మీదగ్గరతప్పు నేనింకోళ్ళదగ్గర లేను.'

తనఖాపత్రము వ్రాయుటకు ముహూర్తమేర్పరచుకొని వసంతయ్య పెళ్ళి పోయినాడు.

సుబ్బారాయుడుగారు దినదినము ఏ పొలమునకో పోవు నలవాటుకొవున, నా సాయంతనము వసంతయ్యను బంపి, లోనికేగి, కండువా వేసికొని, మంచి లంకొనుచుట్ట వెలిగించుకొని, చేతి నండిపొన్నుకట్టఁ బుచ్చుకొని, కిట్టుచెప్పల తోలి కిట్టుచుని చప్పుడు జేయుచుండి, గొందగు పాతేళ్లు కొలగాంగ్రు నిరువురు కాపు స్నేహితులు, నొక కుత్రియరైతు కూడ రా, గాలువ యవ్వలి పొలముఁజూచు కొనఁబోయెను.

సుబ్బారాయుడుగారి కనుదినము పొలము లొకసారి త్రొక్కివచ్చుట యల వాటు. ఒకప్పుడు తోటలజూచుటకై పోవును. ఏ పొలమెట్లున్నదనియు గమనించు చుండును. వంగతోటలు, జొన్న, మొక్కజొన్న, కంది, పెసర, మిర్చి, పసుపు వారి మెరక పొలములలో విరివిగా బండును.

చీకటిపడువరకు నాయన పొలముల దిరిగిదిరిగి దీపములు పెట్టిన వెనుక నింటి కేగును. ఇంటికి వచ్చుటతోడనే మంగలి కాళ్ళుబట్టును. ఆంజనేయ చలికాల

మయిన, వేడినీళ్లు, తరితర కాలములో జన్నీళ్లు నింటిలో నెవరో యొకరు తోడి పెట్టె స్నానమాడి, సంధ్యావందన మాచరించుకొనును.

సుబ్బారాయుడుగారి హృదయమున రషియను బోల్షవిక్కుల రాజ్యతిత్వము మెరుపునలే తోచినది. ప్రపంచమున నెంతికాలము 'ఆస్తులు' నానబుట్ట, నాపాలము అని అనుకోగలరు. డబ్బులేనివాళ్లు ఆస్తిలేనివాళ్లు ఎక్కువమంది వున్నారకదా! వాళ్లు తలుచుకుంటే, డబ్బుగలవాళ్లు ఎక్కడ ఉంటారు? ఈ సైన్యాలన్నీ అడ్డుపడాలికాని, మనుష్యు డెంత విచిత్రమైన హృదయం కలవాడు. ఒక్క రష్యాలో తప్ప ఎక్కడైనా సైన్యం ప్రజలూ తిరగబడ్డారా? తక్కిన రాజ్యాలలో రాజుల్ని తీసివేసినప్పుడు తిరగబడ్డవాళ్లు రాజుకొని రాజుని అడించే ప్రభువులతో కలవాడే కోరికగలవాడే కాని, సైన్యాలు అలాగా తక్కువజాతిం పుచ్చుకొనేవాళ్ళు తిరగబడలేదు. అంటే ఇంతకూ డబ్బులో ఒకవిధమైన సమోహనశక్తి ఉంది. డబ్బుగలవాణ్ణి చూసే మామూలు మనుష్యు డెంతో భయపడిపోతాడు, కొలూచేయూ కంపిస్తాడు. రష్యాలో మరీ విపరీతమైన స్థితి ఉండాలి. అకపోతే అల్లా ప్రజలు అంటే బీదవాళ్ళు తిరగబడిఉండరు అని యూరోపియన్ పక్షగామియై సుబ్బారాయుడుగారు భోజనము చేయుచుండెను.

నారాయుడూ వాళ్లూ చెప్పడం పూర్వం హిందూశాసనంలో బోల్షవిజము లాంటి ఉత్కృష్ట రాజ్యపద్ధతి ఉండేదిట. ఎంతవరకు నిజమో కాని ఈ సోజున డబ్బువదిలే మహానుభావుడెవరు. గాంధీమహాత్ము డెంటివాళ్లు ఏ పదిమందో?

విషబీజములు

కారడ దినదిన ప్రవర్ధమాన యగుచున్నది. అమె సౌందర్యము ఇంకను సౌందర్యములఁ బ్రోవుచేయుచు జగన్మోహనమగుచున్నది.

తనయంద మామె యెఱుగును. ఇంక అందగతై నగునునని గూమె గ్రహించినది. అందము తన్ను వీడి గుంజకూడెను. ఉదయమున నిదుర లేచినది మొదలు మరల రాత్రి నిదురగూరువర కావేకుఁ దాను సౌందర్యవతి నన్ను చెతినన్యముండును. సంగీతము నేర్చుకొనునప్పుడు, పాఠములు చెనుపుకొనునప్పుడు, బజారులో కారు మీద పోవునప్పుడు, భోజనమప్పు డామె యితరులు తనయందమెఱుల చూచుచున్నా సోయని పరికించుచుండును. ఏమనుష్యుడైన తన్ను తేరిపారజూచిన నామె హృదయము హాయియనును.

'పరపురుషుడు! శీలము' అను వాక్యముల యర్థమాబాలకింకను గోచరింపలేదు. ఆ వయస్సులో నేబాలకును వానియర్థము తెలియదు. వారి హృదయముల నింకను స్త్రీ పురుషుల పరమ రహస్యవర్తనపుం బులకరము లొడవవు. వారి హృదయములలో కోరిక, విరియు మొగ్గలో ప్రత్యక్షమగు చిరుపరిమళము బోలియుండును రానున్న స్త్రీయ మావయస్సులో సౌందర్యబోధమాత్రమై యుండును

దసరా పండుగులకు న త్తవారందరు వచ్చెదరని యామె విన్నది. అత్తవారిట్లు మాటిమాటికి వచ్చుచుండుట యామెకు సమ్మతముగా లేదు. డబ్బులేక వచ్చుచున్నారని కాదుగాని, యేదో వంక బెట్టి జమీందారుల యింటికి దళచు వచ్చుచున్నారా? అయినచో దన యత్తగా రొక్క పర్యాయమే దమ యింటికి వచ్చినది. తన మామగారు అసలు గా లేదు. తన యత్తవారింటిలోను దర్జాగా నే యున్నది. తమ తోటకన్న వారితోట బాగున్నది.

విడియెట్లున్నను శారద కత్తింటి వారిపై ప్రేమ కుదరలేదు. కావుననే చెన్నపట్నము నల్లూరు రాజమహేంద్రవరములో దిగిన జగన్మోహనరావుతో శారద విరగబడి నవ్వుచు, గృహప్రవేశమునకు దాను నెల్లినప్పుడు కొత్తిపేటలో నడచిన యపహాస్యపు బనులెల్ల వర్తించి చెప్పినది.

జగన్మోహనుడు సౌందర్యరాశియగు మేనమరదలిని జూచినాడు, విస్తుపోయినాడు. పెద్దనునిషి అయినదని విన్నాడు. 'యావనోదయ మాత్రమున నాకువారిలో నెట్టి విచిత్రమైన మార్పులు వచ్చును' అని యాతడనుకొన్నాడు.

ఈ బాలిక, యీ జగన్మోహిని, తన రాణి కావలసిన యీ శారద, నొక పంకికి సంబంధితులు. ఈ బాలికయే తనకు భార్యయై యుండిన వారింట్లందు దీసికొని వెళ్ళియుండును. ఆమెను పువ్వులలో బెట్టికొని పూజించునాడె. జమీందారిణి యన్న నీమెయే. ఇంత అందగత్తె యగునని యెఱిగియున్నచో, నీ వివాహము చేయొట్టియుండు నే? అనేక మార్గము లున్నవే! అప్పుడు తన మేనత్త భర్త యేమి చెయును? తుదకు దనకీయక తప్పిడివి కాను. తన స్నేహితుగాండ్రును యూరెషి యను బాలికలు, వేశ్యాసుందరులు శారద ముందర 'గ్యాస్' దీపం ముందర, 'హారికెన్' దీపాలే.

ఆమెను జూచి లోలో గుటకలు మ్రింగినాడు. అనతిస్ఫుటమైన స్నిగ్ధమైన యామె యవయవ విలాసము నాకలిపపు పయ్యెది పావడలలో నాలోకించి మురిసి నాడు. ఏదయో వంకతో శారదతో మాట్లాడును! ఆమెతో గూర్చుండియుండును! యామెను ముట్టుకొనుచుండును.

అతని యాందోళనమునకు శాంతి యాతని మేనత్త సమకూర్చినది. వరద కామేశ్వరిణికి మేనల్లుడిన పగమప్రీతి. హృదయశాంతిరాశిమున తన బిడ్డపై నెంత ప్రేమయున్నను తన కుమారుకన్న, తన కుమార్తెలకన్న మేనల్లు నామె యామె ముమై గాంచును.

'విమయ్యా మోహనం? వదినగారు విశాఖపట్టణంలో ఉన్నారా? నవ్వు చెన్నపట్టణం వచ్చున్నావా? అత్తయ్య అంటే ప్రేమ గనక పాపం! యిక్కడ దిగావు. ఎన్నిసార్లు చెన్నపట్టణం వడుతూ ఇక్కడ దిగకుండా వెళ్ళలేదు?'

'ఏమిటో అత్తా! పనితోందగులు! నేనూ మామయ్యగారికి మల్లే మా జిల్లా నుంచి శాసనసభ సభ్యుడుగా చెడదామని ప్రయత్నం. ఏవవుతుందో! అందుకే నే

ఇప్పుడు చెన్నపట్నం వెడుతున్నాను. అయినా నిన్నూ శారదను చూడాలని దిగాను. శారద అందాలరాశి అవుతూంది అత్తయ్యా'

వరదకామేశ్వరీదేవి :— ఏమిటా! ఇంతకూ, నీ భార్య కావలసిన బంగారుతిల్లికి యిలా రాసి పెట్టివుంది. మీ యిద్దరికీ ఎంత యీశ్వరబోధగా వుండేది. సర్వ విధాలా మీ యిద్దరు తగివుందురు. నా కన్నులున్నూ ఆనందం పొందుతూ వుండును. నీ అందానికి మా శారద సాటి. మా శారద అందానికి నీ అందం సాటి. మన్నిండ్లూ, రతీదేవిలా వెలిగిపోతూ వుండేవారు. ఒకరి తాహతు కొకరు సరిపోతారు. మీ మామయ్య గారి ఉద్దేశం నాకు బోధపడినది. కాకి ముక్కుకు దొండపండు కట్టారు. మా అల్లుణ్ణి చూస్తే నాకు—

జగ :—అల్లా అనకు అత్త! అతిగాడే తక్కువ అందమైనవాడా యెమిటి?

వర :—ఆ! ఆ అందం! పెద్ద రాక్షసుడు.

జగ :—శారద దేవకన్యలా వుంటుంది.

వర :—అవును, ఈ నా గారాలకూచిని ఆ అత్తవారింటికి చేతులారా యెలా పంపింతు నా అని తపించిపోతున్నాను.

జగ :—అయితే అల్లుణ్ణి ఇల్లరికం తీసుకొని వస్తావమ్మా అత్త?

వర :—ఇల్లరికం? అతణ్ణి చూస్తే నే నాకు భయం. ఇంక రోజూ ఇంట్లో వుంటే, నా ప్రాణాలు అప్పుడే పోతాయి.

తిల్లికి జగన్మోహనునకు ఒగురు సంభాషణయంతయు శారద వినుచున్నది. ఆమె కొంభాషణ మించుకయు విడ్డూరముగా కన్పింపలేదు. ఆమె వినుచుండ తల్లి యెన్ని సార్లు లల్లుని తిట్టిననా! హేళన చేసిననా! ఆమె హృదయమున నల్ల వారన్న నొకవిధమున ననన్యము జనింప నారంభించినది. సూర్యకౌంతిమన్న కరుణయు నున్నది. తాను గొప్పకుటుంబములో జనించినందుకు నెక్కువ యని తలంచుచు తన హృదయమును జూరగొన్న సూర్యకౌంతిమును దలపోసికొని 'పాపము' అని జాలిపడుచుండును.

తన భర్త! మరి? తండ్రి కంత యిష్టమేమో? అందరును తెలివుందని చెప్పుకొనెదరు. ఈ గోజులలో తాను చదివే నవలలో నాయక నాయకులు ఒకరి నొకరు ప్రేమించుచున్నట్లు తా నెవరిని ప్రేమించుచున్నదో? అందరు తా నపరిమిత సౌందర్యవతి యని చెప్పెదరు. ఇంత యందగతైయగు తనకు, తగిన అందగాడెవరో? యని ఆమె పలుమారు తలపోసుకొన్నది.

'ఏమిటి శారదా ఆలోచిస్తున్నావు?' అని జగన్మోహను డా బాలికను ప్రశ్నించినాడు.

'ఏమి లేదయ్యా బావా!'

వారిరువురి నచట వదలి వరదకామేశ్వరీదేవి లోనికి వెళ్లిపోయినది.

'భర్తను గురించా ఆలోచిస్తున్నావు?'

‘చీ!’

‘చీ, ఏమిటి? ఎందుకు చీ? పోనీ నా కెందుకు గాని, నువ్వొంత అందం ఎక్కడినుంచి సంపాదించావు? నేను చాలా సినిమాలు వల్లిచేశాను. జీనెటీ మగ్గనాల్లు, మారియన్ డేవీస్, మేరీయా స్టూ, నార్మలాల్క్విస్ట్, మిర్నా లోయ్ వీళ్ళవరూ నీ ముందర నిలవగలరాంటి?’

‘నువ్వెప్పుడూ పొగడ్తూ నే ఉంటావు.’

‘నాని పొగడ్తా? నేను నిజంగా చెబున్నాను. శారదా! ఇప్పుడు ప్రపంచాని కంతా సుందరిని యెన్నుకుంటే నిన్నే ‘మిస్ యూనివర్సు’ అనగా షిశ్వసుందరిని చెయ్యాలన్నమాట. నేను ప్రపంచం చాలా చూశాను. అనేకమంది దొర సానుల్ని, ఇతిరక్షేంద్రీలని, జమిందారిణీలను, ఉద్యోగిస్థుల భార్యల్ని, ఎందర్నో చూచాను. ఎవ్వరు నీసాటి రారు శారదా.’

‘అయితే నువ్వు నాన్న గారికిమల్లే శాసనసభలో సభ్యుడవు అవుతావా?’

‘అ!’

జగన్మోహనుడు శారదదగ్గరకు తీరి యామె నడుముచుట్టూ తన ఎడమచేయి చుట్టి ‘శారదా మనం యిద్దరం ఒకరికరికి బాగా సరిపోయాము. ఈ వాపపు రేపుడు ఇట్లా చేస్తూ ఉంటాడేమిట! ఇంగ్లండు వెళ్ళి ఇద్దం కాని పెళ్ళిళ్ళు రద్దు చేయవచ్చును. ఇక్కడ అట్లా లేదు. పెళ్ళి రద్దయితే నువ్వు పెళ్ళి చెసుకో వచ్చును—ఆ దేశాల్లో.’

శారద మాట్లాడక మొగము చిట్టించుకుంది.

‘శారదా నువ్వీయేను ‘స్కూల్ టైచరు’ పరీక్షకు తయారవటకాదూ. అయితే మన జమిందారులకు పరీక్ష లెందుకు? చదువులు, ఉద్యోగాలకోసం కాదూ?’

‘మా నాన్న గారు ఉద్యోగంకోసం చదివారోయి బావా మరి?’

‘మీ నాన్న గారు జమిందారు గారు. ఆయన చదువుకోసం ఒక గొప్పే. కాని సాధారణంగా ప్రజలంతా ఎందుకు చదువుతారు. ఉద్యోగంకోసం గాకపోతే మరి?’

‘డబ్బుగలవాళ్ళూ గొప్పకోసమేగా చదివేది బావా?’

‘వాళ్ళే మొగం! కోమట్లు చదివితే గొప్పకోసమా ఏమిటి?’

‘మరెందుకు!’

‘బడాయికోసం!’

‘కాని మనబోటి జమిందారులు చదవడం సరదా! ఆ సరదా లేక చదవక పోయినా ఇబ్బందిలేదుగా.’

‘సరేగాని నీకు చెన్నపట్నంనుంచి యేమిటి తీసుకురమ్మన్నావు చమ్మ! శారదా?’

‘ఏమీ అక్కరలేదు బావా’

‘శారదా నేనంటే నీకు ప్రేమేనా?’

శారదాదేవి మాట్లాడలేదు. చిరునవ్వు నవ్వింది. 'నాకేమీ తెలవదు బావా.'

'ఇంగ్లీషునాడు 'మాట్లాడకపోతే సగం ఒప్పుకున్న' ట్లన్నాడు. మరి ఏమంటావు? ఏదో చెప్పాలి.'

శారదాదేవి నవ్వుటమాని యేదేని యాలోచనలో మునింగినది.

'శారదా! నిన్ను చూసే మోహించని మగవాడు వట్టి దుడ్తమ్మ! నిన్ను చూసి ఋషులే ప్రేమిస్తారు. ఇక నాబోటి మేనబావ సంగతి వేరే ఆలోచించి చెప్పాలి!'

ఇంతలో శారదా తమ్ముడు శ్రీకుమారరాజా కేశవచంద్రరావు, అయిదేండ్ల బాలుడు విసవిస పగులెత్తుకొని యచ్చటకు వచ్చి,

'చిన్నక్కా! ఇవ్వాలి నా కుక్క మొన్న మనం చూసిన. సర్కసులో కుక్కకన్న బాగా మొగ్గవేసిందే!'

'ఏమోయి చిన్నబావా! నువ్వు సర్కసు పెట్టావా యేమిటి?'

'పెద్ద సర్కసు పెట్టాను. మా నాన్న గారికి గుడ్డలున్నాయా? రెండు ఏనుగులు, మూడు సింహాలు కొంటాను—'

'ఎంత పెట్టి కొంటావు తమ్ముడా?'

'నూరు రూపాయలు కాదు, లక్ష రూపాయలు పెట్టి కొంటాను?'

౧౨

కేశవచంద్రరావు

శ్రీకుమారరాజా కేశవచంద్రరావు శారదా తర్వాత ముగ్గురు పుట్టిపోయిన వెనుక జనించినాడు. ఆడపిల్లలవంటి యందముగల బాలకుడు. పనస తొనలవలె, పన్ను ముద్దవలె మెత్తని బొడ్డన అవయవములుగల బంగారుబాబు. అల్లారుముద్దుగా పెరిగినాడు. పెద్దక్కపైకన్న చిన్నక్కపై నాతిలికి ప్రీతి ఎక్కువ. తల్లి వరద కామేశ్వరీదేవి చేయు గారాబును విపరీతము. నేలపై అడుగు పెట్టినచో దామె. అస్తమానము డాక్టరులకు కబురులపై కబురు; ఆ బాలుడు చిట్టిన జీదరాదు. కొంచెము బహు సచ్చిబశిశవో నిగురబోవను. వరద కామేశ్వరీదేవి ప్రాణము లన్నియు నా బాలకునిమీదనే యుండును.

తండ్రిగారు కుమారుని జూచుకొని రూపందములో మునిగిపోవుచుండును. ఆయన బిడ్డలను దరికి చేరదీసి ముగ్గులాడుట తక్కువ. ఒక్కొక్కప్పుడు, ప్రేమ వివరాలై ఏకాంతమున, బిడ్డల నట్టే దిగియార కవుంగిలించికొని, తనివార మూర్ఖా ధ్రువా మొనర్చుటయు కలదు.

కేశవచంద్రరావు మాటలు ముద్దుల మాటలే. ఆ బాలకుడు కొందరన్న దరికి జేరును, కొందరన్న దగ్గకు రానేరడు. తినికి నారాయణరావుపై శారదా పెండ్లి చూపులకు వచ్చిన నాటినుండియు ప్రేమ జనించినది. పెండ్లిలో బావగారి నొక్క

నిమేషము వదలియుండలేదు. నారాయణరావు తన బావమని దగ్గరకు తీసికొని యాత డిడుగు విపరీతపు బ్రష్మల కోపికగా జవాబులు చెప్పచుండువాడు. చిన్న చిన్న కథల చెప్పవాడు.

నారాయణరావు చెప్పడు వచ్చిన నప్పుడు కేశవచంద్రుడు దగ్గరకు జేరుట జమిందారునకు పరమహన్స్ కారణమైనది. కాని, వగదకా మేల్వరీదేవికి బొమముడి తెప్పించినది. ఆ బండచేతులలో బిల్లవాడు నలిగిపోవు నేమోయని యా వెకు భయముకలిగెను. ఆ బాలకునితో రహస్యముగా దల్లి, నారాయణరావు బండవాడ నియు అస్తమాన నూతనికడుగు పెల్లవద్దనియు, నాతని బండతన మే యా బాలకుని కంటు కొనుననియు, జెప్పినది.

‘బావ బండవాడు కాడు! మంచివాడు. నాకు కథలు చెప్తాడు, ఇంకా ఎన్నో సంగతులు చెప్తాడు. బావ అక్కయ్యకన్న బాగా సంగీతియు వాయిస్తాడు ఫీడేలుమీద.’

తల్లి తెల్లబోయి కుమారునికి జవాబు చెప్పకుండ వెళ్ళిపోయినది.

ఆతని చిన్న హృదయములో, దన బావ గారిని దండ్రెద్దక్క తొక్కిన యంద రును హేళనజేయు చున్నారని యప్పుష్టముగా దొచినది. నేడా బాలకుడు, శార దయు జగన్మోహనగావును మాట్లాడుట మాడగ నే, ఆతని హృదయమున జిరుకో పమువచ్చినది. జగన్మోహను డాతని జూచి ‘విమండో కుమారరాజాబానగారు! నీ పుస్తకాలన్నీ ఏవోయి?’

‘లేవు! ఎక్కడో ఉన్నాయి.’

‘కోపం వచ్చిందా బావా?’

‘రా లేదు.’

‘మరి కోపంగా ఉన్నట్టున్నావే బావా?’

‘అబ్బా! నాకు పనివుంది! ఒరే రాముడూ!’

‘బాబు! అని నొకరు రాముడు లోనికివచ్చినాడు. ఎత్తుకోమని కేశవచంద్రుడు చేతులు జాచుటయు, సేవకుడు రాము డా బాలు నెత్తుకొని బయటికి వల్లెను. శారదయు లోనికి బోయినది.

జగన్మోహను డిట్లే యాసోఫావై నధివసించియుండి, శారదా విగ్రహమును తలపోసికొనుచు కూరుచుండెను. ఇంకను జిన్నపిల్ల. శారద నైఖరిజూప భర్తను ప్రేమించుటలేదని తోచుచున్నది. తన మేన త్రియు నల్లుని పూర్తిగా కోయు చున్నది. తెలిసియో తెలియకయో తనకు మేన త్త సహాయము చేయునట్లేయున్నది. కొంచెము బాగుగా పాచిక పారించినచో శారద యవలీలగ దన కౌగిలింతకు జేరును. ఈ సంగతి యితరులకు తెలిసిచో నెవరేమి చేయగలరు?

శారద యింటిలోనికివోయి, సంగీతిపు గదిలో తనగురువు గారు శ్రీరామయ్య గారు వచ్చియుండుటచే, ఫీడేలు తీసి సవరించుకొని కమానుకు రజనరాచి లీగెలపై ‘సస రిరి’ యని ప్రసరింపజేసెను.

శారదాదేవి ఫిడేలును, తండ్రిగారు తమ స్నేహితుడొకడు యూరపుఖండము పోవుచుండ, హోలండునుంచి తెప్పించినారు. ఫిడేలువాద్య మరబ్బులది. అది సారంగికి సంబంధించినది అచ్చటినుండి యరబ్బుల ప్రభుత్వము పాశ్చాత్య దేశములకు దన శేషమును బరపినపుడు ఫిడేలును ప్రాంసు సృజించినది. పాశ్చాత్యదేశమే దాని జన్మభూమి యనునంతవరకు బెంపొందింపబడినది. ముఖ్యముగా ప్రాంసు, ఇటలీ, జర్మనీ, హోలండు దేశములలో ఫిడేళ్ళ నద్భుతముగ నిర్మించెదరు. కొన్ని కొన్ని ఫిడేళ్లు యేబది వేల రూప్యములు ఖరీదుగలవి యున్నవి. వానిలోని శ్రుతి ధ్వను లతిసున్నితములు, నపరిమిలిమధురములు, నత్యంత గంభీరములై అతి సూక్ష్మములై యుండునట.

సారంగి భరతదేశమునకు ప్రథమమున క్రీ. వె. నయిదాటు శతాబ్దులలో వచ్చినది. పగునెనిమిదవ శతాబ్దిలో ప్రాంసు వర్తకులు ఫిడేలు తీసికొనివచ్చినారు. పంకొమ్మిదవ శతాబ్ది కది భారతదేశమున ముఖ్యములగు సంగీతవాద్యములలో నొక్కటియైనది. ఆ నాటినుండియు నీ వాద్యము తన వాద్యముగా, గాత్రమునకు వీణకు అనుకరణవాద్యముగా, విజృంభించి, యార్యసంప్రదాయవాద్యమై పురాతనమైన వేణు వీణావాద్యముల కనుంగు చెలియ లై నది.

ఆంధ్రదేశమున నీ వాద్యము నెక్కువగా నాట్యవిద్యాపారంగతులగు గణికల నాట్యమున, కనుకరణముగా నుపయోగించినారు. పండితులును దీనిని మహా వాద్యములలో నొకదానినిగా నంగీకరించిన నాటినుండియు దక్షిణాపథమున గోవిందస్వామి పిళ్ళము, చౌడప్పము, నాంధ్రమున కోటయ్యగారు, వారణాసి బ్రహ్మయ్య, బలరామయ్యగారలు, హరినాగభూషణముగారు, ద్వారం నంకట స్వామినాయుడుగారు నీ వాద్యమున కుత్కృష్టత సముపార్జించి పేరెన్నిక నొందిరి. ఇంకను దక్షిణాపథమున, వాద్యముగ ఫిడేలు నానాటికి విజృంభించి పోవుచు, పాశ్చాత్య విద్వాంసులగు సానానిని మొదలగువారి వాద్యముతో దులదూగుటకు సిద్ధులగు పండితుల గననున్నది. జపాను దేశమునను నీ వాద్యము పరమ వాద్యమైనది. హోలండు మొదలగు పాశ్చాత్య దేశములతో సమానమై, ప్రపంచమున కెల్ల నుత్కృష్టమును నొకటి కెందు ఫిడేళ్ళతో సమానమును నైనో, యాకో ఫిడేళ్ళను జపాను సృజించు కొనినది.

శ్రీరామయ్యగారు ఫిడేలులో నసాధారణ ప్రజ్ఞకలవారు. గాత్రమునందును బండిరుడు. సంగీతపాఠములు శిష్యురాంధ్రుల కెప్పి వారిని బ్రజ్ఞావంతుల చేయుటలో నమిత చాతుర్యముగలవారు. గానవిద్యాప్రవీణులగు పండితులందరు నధ్యాపనమున సమర్థులుగారు ఉపాధ్యాయునకు బూర్ణహృదయ ముండవలయును. దీక్షితులకు మనస్సుండవలయును. శిష్యుని హృదయము, మనస్సు గ్రహించు తేజశ్శక్తి యుండవలయును. లేనిచో గురు నెంత విద్యాపారంగతుడైనను శిష్యునికి విద్య

రానేరదు. ఆతని విద్య లోహపేటికాంతర్నిగూఢ సుప్తనమువంటిదే. ఎమ్. ఎస్. సి., డి. యస్. సి. మొదలగు మహోన్నత పరీక్షలలో నుత్తములుగా గృతార్థులైన మహానుభావులు కొందరు శిష్యులకడ నోరు విప్పలేరు.

శ్రీరామయ్యగారు పవిత్రహృదయుడగుటచే గొందరివలెగాక, తన విద్య పూర్ణముగా, శక్తిగల శిష్యుల కేయ సంకల్పించినారు. అట్టి మహానుభావునికడ విద్య నేర్చుకొనుటకు శారద యేమిదోమ నోచుకొన్నదో యని జమిందారుగారు పరమానందము నందుచుందురు.

ఆరోజున శ్రీరామయ్యగారు శిష్యురాలికి 'ఎందరో మహానుభావుల' ను త్యాగరాజ కృతి నేర్పి సంకల్పించినారు.

కుమారరాజాకేశవచంద్రరావునకు సంగీతమున్న చిన్నతనమునుండియు నిష్టమే. శారదకు పాఠము పూర్తిగా వచ్చినరోజున మరల నాఖరుపరీక్ష చేయు నప్పు డాడింభకు డెట్లు గ్రహించునో సంగీతపు గదిలోనికి చల్లగా వచ్చి కూర్చుండినను. పాటయంతయు నగువర కచ్చటనుండి యమందానంద మొందును. తరువాత నొక్కనిముసమైన నచ్చట నుండడు.

ఆరోజున నదివరకు బూర్తిగా వచ్చిన కృతిబాడునప్పు డా గదిలో కూర్చుండి, కొత్తపాఠము మొదలు పెట్టుటతోడనే యచ్చటినుండి కేశవచంద్రుడు విసవిస వెడలిపోయి 'రాముడూ!' అని కేక వేసెను.

'చిన్నబాబుగారు పిలుస్తున్నారు!' అని కేశవచంద్రు నాడించు సేవకుడు పరువడివచ్చినాడు.

బ్రాహ్మణజమిందారు నింట నెవ్వరైన సరే సేవకులుగా నియమింపబడుదురు. కాని వెలము, తీవ్రతయ, కాపు, కమ్మ జమిందారుల యిండ్లదాసీలు, కాసాలు వంశపారంపర్యముగా సేవజేయుచునుందురు. జమిందారులను వారి సేవకులు 'బాబు' అనియు గుమారరాజులను 'చిన్నబాబు' అనియు బిలుచుచుందురు.

జమిందారు బిడ్డలగుటయే గారాము, అందులో లేక లేక జనించిన బిడ్డలగుటచే సేవకులందరు నాతని కన్నుసన్నల మెలగుచుందురు. బాలకుని యేడవనీయ గూడదు. బాలకు డాడుకొనుటకు వలయుసామాను లనేకములున్నవి. నడుపుటకు రైళ్ళు, మోటార్లు, ట్రాములు, ఇంజనులు, బొమ్మలు మొదలగు నాటవస్తువు లెన్నియేని యున్నవి.

కేశవచంద్రుడు బాలకుడయ్యు మతిభాషి, పలికిన రెండుపలుకులు ముద్దులొలుకును. ఒకసారి యాడుకుమించిన గాంధీర్యము వహించి మిన్నకుండును.

తల్లి యాతని కొకప్పుడు క్రీకృష్ణునివలె వేషమువేయును, ఒకనాడు అక్కరు పాదుషావలె వేషమువేయును, ఒకనాడు జార్జిచక్రవర్తి వేషము వేయును.

శా స న స భ

జనిందారుగారు చెన్నపట్టణము శాసనసభా సమావేశమునకై వెళులినారు. రైలుకడ కెగురువచ్చిన యల్లుని గుశలముకిగి యేదియేని విషయముల మాట్లాడుకొనుచు నింటికి బోయినారు. లాకా లేజీ యొంటిగంటకు మాసి వేసెదరు కాన పీలయినచో దానొక పర్యాయము సమావేశమునకు వచ్చెదనని నారాయణరావు మామగారితో జెప్పినాడు.

సభికులందరు యందుభాగములుగా కూర్చుందురు. ప్రభుత్వపక్షమువారస్యముని కుడిచేతిపై పునను, ఎదిరిపక్షమువారెడమ భాగమునను పీఠములపై నధివసించెదరు. ప్రభుత్వపక్షమున మంత్రులు, గవర్నరు కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు మంత్రుల పక్షమువారు శాసనసభకు ప్రభుత్వముచే నియమితులైన సభ్యులు నుందురు. ప్రభుత్వ విధానంలో జరిగిన పొరపాట్లు, తప్పులు, మాయలు ప్రపంచమున కెరిగించుటకు, ప్రభుత్వమువారి బడాయిని పటాపంచలు చేయుటకు, కష్ట నిష్ఠురములు చెప్పకొనుటకు, ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహకవర్గమువారిని మంత్రులను ఎదిరి పక్షమువారు ప్రశ్నలడిగెదరు.

ఆ యా ప్రశ్నల నడిగెదమని సభ్యులు ముందుగనే తెలియజేయవలెను. ప్రశ్నకాలము వచ్చినప్పుడా ప్రశ్నకు సంబంధించు నితర ప్రశ్నలనుగూడ నడుగ వచ్చును. ఇట్టి ప్రశ్న చేయుచున్నానని సభ్యుడు తెలియజేయుటతోడనే యా జిల్లాలో నా శాఖామఖ్యోద్యోగికి ఆ విషయమునుగూర్చి వివరములకొరకు నా సెదరు. నా రే జవాబిచ్చెదగో యా జవాబే శాసనసభలో ప్రభుత్వసభ్యుడు వినిపించును. ఒక్కొక్క మఖ్య విషయము వచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వ వ్యతిరేకపక్ష సభ్యులు ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులను ప్రశ్నములచే గజిబిజి చేయుదురు. ప్రభుత్వ సభ్యులుమాత్రమి తాటియాకు జప్పుళ్ళకు వెళువరు.

చెన్నరాజధానిలో బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతర సమస్య తీవ్రముగా నున్నది. చెన్నరాజధానికన్న కొంచెము తక్కువగా బొంబాయి రాజధానిలో నున్నది. చెన్నరాజధానిలో బ్రిటిషుప్రభుత్వము వచ్చినప్పటినుండియు బ్రాహ్మణులు ప్రభుత్వోద్యోగములు సముపార్జించి యుండిరి. అందు అరవ శతపుటయ్యులు, నయ్యంగార్లు ను త్తమోద్యోగము లన్నియు తమ కాజాచిగా జేసికొనిరి. మరియు దక్షిణాపథమున బ్రాహ్మణేతరులను బ్రాహ్మణులతి నీచముగ నాచుదుండిరి. బ్రాహ్మణాగ్రహారవీధుల బ్రాహ్మణేతరులు నీచులు యెంతయో కష్టముమై యుండునది. బ్రాహ్మణునకు బ్రాహ్మణేతరునకు నెంత స్నేహమున్న నా బ్రాహ్మణేతరుడు బ్రాహ్మణుని యొంటికి భోజనమునకు వచ్చినప్పు డింటిలో నందరు భోజనము చేసిన సమక, కీధిపావడిలో భోజనము వర్ధించెదరు. కాఫీ దుకాణములలో బ్రాహ్మణులకు వేలు, బ్రాహ్మణేతరులకు వేలు.

రానురాను బ్రాహ్మణేతరులకు బ్రాహ్మణులన్న కోపము, ఉడుకుబోతు తనము, తమస్థితి వృద్ధిచేసికొనవలెనన్న యిచ్చయుంజనించినవి. వైద్యశిఖామణియగు 'డాక్టరు నాయరు' యాజమాన్యమున బ్రాహ్మణేతర సమావేశములు జరిగినవి. ఉపన్యాసములు, వ్యాసములు, కొరడా చురుకులవలె కత్తిపోటులవలె తీవ్రముగ ప్రబలినవి. బ్రాహ్మణేతర సమస్య యాంధ్రదేశమున కెగబ్రాకినది. త్యాగరాజశైలి, కూర్మా వెంకటరెడ్డినాయుడు, రాజాపానగల్లు, రామస్వామి మొదలగువారు మొదలగు వారు నాయకులై విజృంభించినారు. ఉద్యమస్థాపకుడగు డాక్టరు నాయరు చనిపోయినారు. ఇంతలో మహాత్మాగాంధీగారు దేశమొత్తమునకై సహాయ నిరాకరణోద్యమము మొదలుపెట్టిరి. బ్రాహ్మణేతర నాయకులు ప్రభుత్వపక్షము జేరిరి. మాంటాగూ చెల్క్కుస్థగు రాజ్యవిధానము వచ్చుటనోడ నే శాసనసభలో నెన్నుకొన్న సభ్యులలోనుండి మంత్రుల నియమించవలసివచ్చినది. బ్రాహ్మణేతర నాయకులు తమ్ము మంత్రుల జేయవలయుననియు లేనిచో మహాత్మా గాంధీగారి యుద్యమమునందు జేరదమనియు బెవరించిరట. అప్పుడు వెల్లింగ్టన్ ప్రభువు పానగల్లు రాజును ముఖ్యమంత్రిగా వెంకటరెడ్డినాయుడు, పరపరాము పాత్రోల నుపమంత్రులుగా నియమించెను.

మహాత్మాగాంధీ బార్డోలీలో సత్యాగ్రహోద్యమమును చారీచారా దౌర్జన్యము కొరణముగా మాని వేసినయపుడు దేశబంధుదాసు, పండిత నెహ్రూగారలు స్వరాజ్యపార్టీ నేర్పాటుజేయ దేశమంతట నాపార్టీ వ్యాపించి శాసనసభలలో బ్రవేశించెను. కాని నిరాకరణవాదులే భరతదేశమున నెక్కువగా నుండుటచే స్వరాజ్యపార్టీనా లొక్క నాగపురములోను, బెంగాలులోను మాత్రము శక్తిసంపన్నులు కాగలిగిరి. చెన్నరాజధానిలోగూడ నా పార్టీ విజృంభించు చిహ్నములున్నవి. వారు ముఖ్యపక్షముగా మదరాసు శాసనసభలో ప్రభుత్వమువారి నెదుర్కొనుచుండిరి. జాతీయవాదులను వారు కొందరొకచిన్న పార్టీ గట్టి స్వరాజ్యపార్టీ వెనుక మద్దతుగా నుండిరి. అట్టి జాతీయపక్షమునకు మన జమీందారుగారు నాయకుడు.

ఆరోజుసభలో జమీందారుగారు కృష్ణా గోదావరిజిల్లాలలో రైతులకష్టముల గూర్చి పెక్కు ప్రశ్నలడిగిరి. స్వామి వెంకటాచలశైలి మొదలగువారు మనజమీందారుగారికి బలము గలుగచేసిరి. అరగంటవరకు ప్రభుత్వమువారు ముళ్ళపై నడిచి నట్లయినది.

ఇంతలో జమీందారుగారు నాంధ్రజిల్లాలను ప్రత్యేకరాష్ట్రముగా విడదీయ వలయునను తీర్మాన ముపపాదించిరి.

'అయ్యా అగ్రాసనాధిపా! నేనీ యుపపాదన చేయుట రెండవసారి. అప్పుడప్పు డాంధ్రనాయకు లనేకులీ యుద్యమము నీసభలో ప్రకటించియే యున్నారు.

అంధోద్యమ మిప్పటికి బదిపడేను సంవత్సరములనుండియు దేశమున వ్యాపించి అంధుల నత్యాహులైన నొనర్చుచున్నది. అఖిలభారతజాతీయ మహాసభవారు దాని నామోదించి యాప్రకారము వారి సంఘముల యేర్పాటుతో అంధరాష్ట్రమును ప్రశ్నేకముగా విభజించిరి.

‘అంధరాష్ట్రము’ చెన్న రాజధానిలో గొంచె మెచ్చుతగ్గుగానగమున్నది. పగు శాకండు తెలుగుజిల్లము నేజనీయు నున్నవి. రెండుకోట్ల పై చిల్లరజనమున్నారు. రాష్ట్రాదాయము పగము తెలుగుజిల్లాలనుండి వచ్చుచున్నది. అంధ్ర దేశము అస్సాముకన్న, మధ్యరాష్ట్రముకన్న, పంజాబుకన్న పెద్దరాష్ట్రము. ఇప్పుడే చెన్నరాష్ట్రీయ పరిపాలనము రెండు రాష్ట్రపరిపాలనమువలె జరుగుచున్నది. పోలీసు, ఎక్సయిజు, రివిన్యూ, విద్య, డి. పి. డబ్ల్యు, అటని, కారాగృహములు మొదలగునన్ని శాఖలపై రాష్ట్రాధికారులున్నా, రాష్ట్రాధికారులకు జిల్లా యధికారులకు మధ్య రాష్ట్రాధికారులతో సమానులగు నిరువురు మువ్వ రధికారులుండియున్నారు అఖిలభారతీయ ప్రభుత్వ సంబంధమును పోషులు, తంతులు, రాబడి ఆదాయము, ఉప్పు పన్ను మొదలగు శాఖలును రెండురాష్ట్రముల కేర్పరచినట్లే రాష్ట్రమున రాష్ట్రాధికారి చేతికింద నిరువురు మువ్వ రధికారుల నేర్పరచినారు.

‘న్యాయస్థానములవిషయములో’ మదరాసు నున్నత న్యాయస్థానమున సరిగా పని జరుపవలెనన్న నిష్పాదనను న్యాయాధికారులకు రెట్టింపుమంది నింకను నేర్పరుపవలయును. ఒక్కొక్క న్యాయము పరిష్కరింపబడవలెనన్న పెక్కుసంవత్సరములు పట్టుచున్నది, అట్టియప్పుడు రెండు ఉన్నతన్యాయస్థానముల నేర్పరుపవచ్చును. నేను వేసి చూపించిన లెక్కలప్రకారము రెండురాష్ట్రములు చేసినచో కర్చెక్కువ యేమాత్రముకాదు.

‘కలిసియుండుటచే నుద్యోగములకని, సౌకర్యములకని అంధులను తమిళ సోదరు లణగద్రొక్కి వేయుచున్నారని గోల యొక్కుడగుచున్నది. ఈరెండు జాతులును విడిపోయినచో నిరువురు నపరిమిత స్నేహముతో సౌహార్ద్రముతో నుండుటకు వీలున్నది.

ఈవిధముగా జమిందారుగా రొకగంటన్నర మాట్లాడినారు. కొందరిటు కొందరిటు మాట్లాడినపిమ్మట కాలముదాటిపోవుటచే ఓట్లుకొనుట ఆగిపోయినది.

మధ్య ఫలహారములకు లేచినప్పుడు జమిందారుగారు, శాసనసభా ఫలహార శాలనుండి యుపాహారములు దెప్పింప తన యల్లుని, నాతనితోవచ్చిన ముగ్గురు స్నేహితులను బిలిచి విందొనర్చెను. తనస్నేహితుల కనేకుల కల్లుని యాతని స్నేహితులను ‘బరిఁయ’ మొనరించెను. వారందరు రెండుకొరులలో వారి గృహములకు వెడలిపోవుచుండ అంధప్రతిక తరఫున శాసనసభా కార్యక్రమము బ్రతికకు నివేదింప వచ్చిన పరమేశ్వరునితో జమిందారుగా రిట్లనిరి.

‘మాశారూ, పరమేశ్వరమూర్తి గారూ! ఇల్లాగా ఉంటుంది. మా అకౌండ్ తౌండవం. ప్రభుత్వమునాడు సూత్రధారులై తమ యిచ్చవచ్చినట్లు మమ్ము కీలు బొమ్మలను జేసి ఆడిస్తూ తమ పబ్బం గడుపుకొనిపోతూవుంటారు. మా అంతట మే మొక్క వ్యాపారంకూడా చేయలేము. ఎన్నికసభ్యులు ప్రభుత్వపక్షమువారి కన్న అధికంగా వున్నారనుకొందాం. మావారొక విషయము శాసనము చేయించాలనుకుంటే గవర్నరు, నై సురాయి గారల అనుమతి కావాలి. తర్వాత శేషంఅంతా ప్రచురణము చెయ్యాలి; తర్వాత ప్రజ్ఞేక సంఘంవారా విషయం తర్జనభర్జనచేసి నివేదిక తయ్యారు చేస్తే, దానికి శాసనసభలో ఎక్కువమంది ఒప్పుకొని నడిపిస్తే గవర్నరుగారు, గవర్నరు జనరలుగారు, ఇండియా కార్యదర్శిగారు అనుమతులిచ్చి దస్కసులుచేస్తే అప్పటికది ‘బి’ అవుతుంది. ఎన్నిచోట్ల పురిటిలో సంది కోట్లవచ్చునో ఆలోచించుకోవయ్యా!’

పర :—అంగుక శేనండి మా నాగాయు దంటాడు. సరియైన స్వరాజ్యం రానంత కాలం ఈ ఘర్సు జరుగుతూనే ఉంటుంది. నిజమైన ప్రజాపరిపాలన కవ కాశంగల స్వతంత్రం ఉంటే చాలు. దాన్ని మనం ప్రజాస్వామ్యం (రిపబ్లిక్) అన్నాసరే, వలసరాజ్య పరిపాలనా విధానము (డొమినియన్ స్టేటస్) అన్నా సరేనటండి.

జమిందారు :—అంతవరకు మనం ఏమీ మాట్లాడకుండా ఉరుకుంటే ప్రభుత్వం పెచ్చునిారి పోదండీ? కాబట్టి గవర్నరు చేస్తుంటే కొంతవరకయినా లాభం ఉంటుందా ఉండదా?

వారా :—ఉండవని కాదండీ; ఆ లాభం; అసలు భూమిరావలసి వ్యాజ్యాలు జరుగుతూంటే వరి ఊడ్చలేదు, వరిలో కిచిడీసాంబా ఊడ్చలేదు. అని చెబ్బలాడితే వచ్చే లాభంలా ఉంటుందండీ. వ్యాజ్యదార్లకు వ్యాజ్యం ఆలస్యమయినకొద్దీ ఫలసాయం నష్టం. ఒకవేళ ఫలసాయానికి కర్వులకు డిక్రీ అయినా అది వసూలు అవుతాయని వ్యాజ్యదారుకు ధైర్యం ఎల్లా ఉండకూడదో అంతే మనస్థితి అవుతుంది. దేశం అప్పులు ఎక్కువవుతున్నా యంటున్నాము. ప్రభుత్వం వారిదివరకు చేసిన అప్పులకు వడ్డీ పెరుగుతూ ఉంది. కొత్త ఋణాలు చేస్తున్నారు. మనం ప్రభుత్వంతో ఇప్పుడైనా రాజీపడితే ఈ పన్నులన్నీ బ్రిటిషుప్రభుత్వంపైన గుడ్డిదానికి, ధర్మం ఎల్లా వున్నా, వ్యవహారంవల్ల వీలేకుండా చేస్తున్నవీ సభలు. అప్పుడు మనకు నష్టం కాబట్టే మావన్నండీ కలిసి యేదో ఒక స్వతంత్రతకు, ఏకతాటిమీద పనిచేస్తే చిమిషంలో ప్రభుత్వంవారు రాజీకి చిక్కొవస్తారు, అంటుంది కాంగ్రెసు.

జమిం :—అవును, మన ఆశయాలు చాలా గొప్పగానే ఉంటాయి, నారాయణ రావూ! కాని మానవప్రకృతి కూడా మనం ఆలోచించాలి. ఒక్క చిన్న కుటుంబంలో నలుగు రన్నదమ్ములకు నాలుగు ఛావాలుండీ నాలు మార్గాల

చెల్లారుగదా? అటువంటప్పుడు ముప్పదిమూడుకోట్ల జనం ఉన్న మన రాజ్యంలో మూడుకోట్ల భావాలైనా వుంటాయి. అందుకని దారులు రక రకాలుగా వున్నా 'సర్వదేవ నమస్కారః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి' అన్నట్లుగా అందరూ కలిసి ఒకచోటికే వెళుతున్నాం. గనక మన గమ్యస్థానం చేరుకోవచ్చును. అట్లాకాక, ఒక పక్షంవారు తిదితరులు అంతా తమపక్షమే చేరాలని మూర్ఖపు పట్టుపట్టి కూచుంటే అసలు మన ప్రయాణానికి అడ్డం రాదా అని నేననేది.

నారా:—చిత్తం మీరు చెప్పింది నేను కాదనను. మహాత్మాగాంధీగారు మూర్ఖపు పట్టు పట్టినాడని మనం అనుకోడానికి సావకాశం లేదని నా మనవి ఎందుకంటారా, పెద్ద-జబ్బులకు పెద్దరకం మందులు, గట్టిరకం వైద్యం కావాలి. సర్వతోముఖం అయిన జ్ఞానం కలిగిన గొప్పవైద్యుడు జబ్బుకు తగిన వైద్యం సమకట్టతాడు. మహాత్మాగాంధీ, అట్టి వైద్యుడనే నిర్ధారణలున్నవి. కాబట్టి ఆయన మార్గము పూర్తిగా తొక్కక తిలో వైద్యం చేస్తే దేశంయొక్క జబ్బు ఎల్లా కుదురుందండి.

జమిందారు:—కేశవం గుదాసుగారి పద్ధతికూడ మనం ప్రయత్నం చేసిదూస్తే మంచిది కాదా.

పర:—దానికి గాంధీగా రద్దుపెట్టకుండా తిప్పకొని దాసుగారు మొదలగువారితో రాజీనామా చేసుకొని తాను ఖద్దరు, పంచమోద్ధరణ నెరివేర్చెదనని సంకల్పించుకొన్నారు గాదండి.

జమిం:—నిశ్చయమే కాని ప్రజలందరూ స్వరాజ్యవాదులకు సహాయము చేయుట లేదు. అందుకల్ల స్వరాజ్యపార్టీవారిబలం గెంటికిచెడిన చెడులా వున్నది. కాంగ్రెసు తమ చేతులలో లేదని ప్రజాదరణం మారగొన్న నిరాకరణ వాదులు, గడ్డితట్టలో పడుకున్న కుక్కల్లా తాము తినకుండా ఇతర్లను తిన నీయకుండా చేస్తున్నారు తాము శాసనసభలకు సభ్యులుగా వచ్చి జాతీయ పక్షాన్ని బలపరిచి ప్రభుత్వము చేతబూని, ప్రజలకు అనుగుణమైన ప్రభుత్వం చేయడం మంచిది కాదటయ్యా పరమేశ్వరరావుగారూ.

పర:—అట్లా ప్రభుత్వం ఒప్పుకపోలేనండీ?

జమి:—ఒప్పురూ ఒప్పుకుంటే గవర్నరు శాసనసభను రద్దుచేసి కొత్త ఎన్నికలు ప్రచురించాలి. అందులో మనవాళ్ళే తిరిగి ఎన్నుకోబడతారు. మళ్ళీ మన వాళ్ళే ప్రజలపక్షమై మంత్రులై మరల యుద్ధంచేసి విజయం పొందొచ్చు కాదా?

పర:—అప్పుడు గవర్నరుగారు ఒప్పుకోకపోలేనండీ?

జమిం:—ఈ ప్రభుత్వవిధానం రద్దుచేసి తాను తన కార్యనిర్వాహకవర్గపు మంత్రులు రాజ్యం చేసుకోనీండి. శాసనసభ కట్టి నాటకం అని ప్రజలకు తెలుస్తుంది.

నారా:—అదేనండి అట్టి నాటకము అని గాంధీగారు గ్రహించి, ఆ గోగము మూలానికే తగు చికిత్స చేయవలె నంటున్నారు! టైఫాయిడు జ్వరంవచ్చిన రోగిని

డాక్టర్లొకరు, మలేరియా కాదని తెలిసియు, ప్రపంచమునకిది పైఫాయిడు అని నిర్ధారణచేయుటకు 'క్వయెనా' యిచ్చియిచ్చి జ్వరం తగ్గలేదండి అని చూపించి, అప్పుడు పైఫాయిడు అని చికిత్స చేయదలచుకొన్నట్లు వుంటుంది కాదాంజి. ఈ ఆలస్యంవల్ల రోగికి ప్రాణాపాయంకూడా రావచ్చుకదాంజి,

జమిం :—మలేరియా యని నిజంగా అనుకుంటే.

నారా :—చిత్తం. అలా అనుకునే, ముప్పవయ్యైదు సంవత్సరములు చికిత్సచేసి నారు. ఇంకెంత కాలమండీ.

పర :—చునదేశం దివ్యమైనది నాలుగుగోజులు ఆలస్యంచేస్తే ఏమిరా ?

నారా :—అవును. మన ఆత్మలు ఆద్యంతరహితములు వైద్యమెందుకు ?

౧౪

శ్యామసుందరీ దేవి

నారాయణ మరునాడు హైకోర్టులో శ్రీయుత అల్లాడి కృష్ణస్వామిఅయ్య రును, శ్రీయుత ఎస్. శ్రీనివాసఅయ్యంగారును సంపూర్ణ న్యాయాధికారసభలో హిందూసర్వశాస్త్రవిషయమై సలుపునాదన వినుటకై యేగి, సాయంత్రము నాల్గింటివరకు విని గూనందించి 'రామకృష్ణ లంచిహో' మను ఉపాహారశాలకు బోయి యచ్చట పూర్ణముగ మెసవి, తన కొరునెక్కి తిన్నగ 'కీలుపాకు' లోని మామగారి భవనమునకు బోవునప్పటి కచ్చట సహాన్యాయుడను యరవ స్నేహితు డొకడు వేచియుండుట జూచెను. మామగారప్పటివరకు నింటికి వచ్చియుండలేదు.

నవ్వుమోముతో స్నేహితుని గెండుచేతులుపట్టి, యూపుచు, 'ఎంతసేపయ్యిందండీ, సాంబారయ్యగుగారూ ?' యని ప్రశ్నించెను.

'నారాయణ్ ! నీ వరగంట లేటండివా'

'తలవనితలంపుగా గెండుత్తరాలు వ్రాయవలసి వచ్చింది. అందుచేత ఆలస్యరాలయింది. తుమించు !'

'ఆ, ఫరవాలేదుదా'

'ఒక పదినిమిషాల్లో వస్తున్నాను. కొంచెం కాఫీ, పళ్ళు పుచ్చుకోండిమీ. మణి ! నా ఫలహారం అయిందీ, మణి !'

'వరాం సార్'

'అవసరందా లేదయ్యా ఆవకాయరావుగారూ'

'పనకిరాదు సాంబారు అయ్యారూ !'

నారాయణ త్వరత్వరగా ఊరకర్మ చేసికొని లోనికిపోయి దుస్తులుతీసి స్నానజలముల 'నిర్వాణ' యను సువాసనాద్రవ్యమును గలిపి స్వబేళి లవండెరు సబ్బు గుద్దుకొని, జలకవాడి, తన దుస్తుల గదిలోనికిపోయి, ఖద్దరుపంచెయు ఖద్దరు లాల్చీయుసరించి, ముందుజుట్టులో 'యూడికొలోను' పూసికొని నున్నగా వెను

కకు దున్వి, సీతానగరం ఆశ్రమం అత్తాకోడలంచుల జరీఖద్దగు ఉత్తరీయం దక్షిణాది మడతలుబెట్టిన దానిని భుజమున వేసికొని కాళ్ళకు లాఢీయానా చెప్పలు తొడిగి, చేత నొక చక్కని బెత్తముగరించి, యవయవములన్ని ఛలఛల మన, రెండవ యగ్జునునివలె స్నేహితుడు కూర్చుండు మధ్యమందిరములోనికి విచ్చేసి నాడు. అంతకుముందే ఉపాహారపుగదిలో ఉపాహారము మెసవి, కాఫీత్రావి యాయరవ స్నేహితుడును గనిపెట్టికొని యుండెను.

మామగారి పెద్దకారును 'డ్రైవరు' తీసికొనివచ్చి ప్రాంగణము ముందుంచుట తోడనే మన స్నేహితు లిరువురు నెక్కి యంగు గూర్చుండిరి. దేహము కదలని కదలికతో, కారు 'బొంబి, బొంబి' మనుచు పున్నెమలైరోడ్డు ఎగ్గోరు, 'హారిస్' వంతెన, రౌండురానా, మాంటురోడ్డు తిరువల్లి క్కేణిపోయి యచ్చట అక్కరుసా హెబు వీధిలో నొక చిన్న మేడకడ నాగినది.

అరవస్నేహితుడు :—నారాయణ ! వీళ్ళు ఇక్కడనుంచి ఇంకోచోట కిదా మార్తురు? ఈ మేడ ఒక మోస్తరుదా ఉండును.

నారా :—అవును. ఈ ప్రాంతాలు అంత ఆరోగ్యంగా ఉండవు. వీళ్లే మన్నాడబ్బుగలవాళ్లేనా?

అర :—అంతసరవాలేదుదా. తండ్రి ఇట్లా ముఖ్యనైమ్యమగా ఉద్యాగంచేసి పింఛను తీసిదా చచ్చిపోయినాడు. ఇప్పుడు తల్లి, నలుగురు కూతుళ్ళు నలుగురు కొడుకులుదా. ఏదై వేలు మణీయిచ్చిపోయినాడు తండ్రి.

నారా :—వీళ్ళు సరీగా మంగుశూరు దేశస్థులేనా?

అర :—వీళ్ళు తెలుగు మైసూరు కలియక. అంబరీకీ ఇంగ్లీషు తెలుగు అన్ని భాషలు వచ్చునుదా. మంగుశూరు తల్లిగారిది. తండ్రి మైసూరు.

ఇట్లు మాటలాడుచు మన స్నేహితు లిరువురు లోనికి బోయిరి. లోనికి బోవునప్పటికి మధ్యమందిరమంతయు కన్నుల వైకుంఠముగ నలంకరించియున్నది. అచ్చట పేము సోఫాలపై రకరకములను చక్కని తేరగుప్పలు పరచివున్నవి. మధ్య నొక గుండ్రని బల్లయు బల్లమీద అల్లికరునూలును, అంగుపై చీనాయిష్టు, అలిఘరు కూజాలు వానిలో వివిధజాతి పుష్పములు నున్నవి. అచ్చట నొకకుర్చీపై మేలు పనిడిపచ్చని పగునెనిమిదిండ్ల యీడు బాలకుం చాసేనుడైయుండెను. వీరిరువురును వచ్చుటతోననే ఈ బాలకుడు లేచి 'నలరాజన్ ! వచ్చినారా?' యని ఇంగ్లీషున ప్రశ్నించుచు 'దయచేయండి' యనెను.

నట :—ఈయనే మా తెలుగుస్నేహితుడు నారాయణరావుగారు. ఫిడేలులో నిధి, నారాయణరావు ! ఈ బాలకుడు మంకేశ్వరరావుదా ఇక్కడ బి. యే. జూనియరుదా చదువుచున్నారు.

నారాయణరావు మంకేశ్వరరావులు హస్తస్పర్శ గావించుకొనిరి.

మంకే :— నేను లోనికి బోయి మా యక్క గార్లను చెల్లెళ్ళను బిలుచుకు వచ్చెదను,
ఇచ్చట గూర్చుండుడు.

అని యాతడు లోనికిబోయెను. నారాయణరావు చదువుకున్న బాలికల సమీ
పించి వారితో మాట్లాడుట కివే ప్రథమము. స్త్రీలు విద్యాభిముఖులు, నారాయణ
రావునున్న ఉత్కృష్టాశయములతో నొక్కటి. స్త్రీవిద్య జాతీయముగా నుండువల
యును. లేనిచో పాశ్చాత్యవిద్యయైన నయమేమో కాని, వివిధయు లేక మూర్ఖతలో
నుంచుట మంచిదికాదని, గూత దూహించినాడు. 'విద్య లేకుండు స్వచ్ఛ హృద
యలై యుంకినచో స్వరాజ్య పవిత్ర మూర్తము వచ్చినప్పుడు, వారికి నిజమైన
పూర్వసాంప్రదాయ విద్యగరపుటకు వీలేమో' అని యాతని తిండి యనును.

ఇంతలో నలువురు బాలికలతో మంకేశ్వరరావు లోపలినుండి మందిరము
లోనికి వచ్చినాడు.

నలువురు బాలికలు మెరుపుతీగలు, నలువురు బాలికలు గొతమీసదీ చిరు కెర
టాలు.

వారి సౌందర్యమున, ఆర్యత్వము నిండియున్నది.

'నారాయణరావు, వీరు శ్యామసుందరీదేవిగారు, వీరు గోహిణీదేవిగారు,
ఈమె సరళాదేవిగారు, ఈమె నళినీదేవిగారు, వీరు నారాయణరావుగారు,' అని
నటరాజన్ స్నేహితునకు నా బాలికలకు బరిచయము గలుగజేసెను. అందరు ఒకరి
కోకరు సమస్కృతులిడి, నాననములపై నభివసించిరి.

'నారాయణీ ! శ్యామసుందరీదేవి ఫీడేలును, గోహిణీదేవి వీణను, సరళాదేవి
జలతరంగము పియూసో, యిస్ రాజ్ చిత్రగు, సారంగీ మొదలయిన వన్నో వాద్యా
లను: నళిని మురళిని అద్భుతముగా వాయింపగలరుదా. వీరి తిండిగాను మాస్తినా
'పింధను' పుచ్చుకొన్న వనక మైశూరుగో జాలకొలముండిరి. అక్కడ ఆస్థాన
విద్వాంసులుదా కుమార్తెలకు నేర్పినానూ మాస్తీగా? శ్యామసుందరీదేవిగారు,
ఈ నారాయణరావుదా చాల జాగ్రత్తగా, దీక్షగా విద్య అభ్యసించాడు. చిన్న
తనానుంచి రామస్వామి ఆశ్రమానికిదా నూగునూపాయలిచ్చి యీ ఊరిలో నెలలు
నెలలు విద్య నేర్చుకున్నాడు. ఇట్టి మీ రిద్దరుదా కూడపముక్కుండే, ఇద్దరివిద్యా
చాలా బాగుగా వృద్ధి అవునుదా నా ఆశయం' అని నటరాజన్ సంతోషమున
జేతులు నులుముకొనుచు పలికెను.

శ్యామసుందరి యిరువదిరెండేడ్ల మిసిమిపసందుల చంపకీసువర్త గాత్రి. నారా
యణరావును చూచి 'కొంచమలస్యం కావడంచూచి మీరీ రోజున వచ్చుటకు
వీలుకాదేమో అనుకొన్నాము' అన్నది.

నారా:— నేనే మా ఆలస్యానికి గారణము. తుమించండి! మంకేశ్వరరావుగా
రేవాద్యమన్నా వాయింపగలరా?

నటే :—వాయింఛకేమి? అతి నెప్పుడున్నా నేర్చుకోలేదు కాని, అప్పచెల్లెళ్లు నలుగురూ నేర్చుకోనేవి వినికెడివల్ల చూస్తారా? అవి పట్టుకొని అన్ని వాద్యాలమీద వాయింఛగలడుదా.

నారా :—అలాగా! బాగుంది. మీరు చాలా అద్భుతవంతులండీ, మంశేశ్వరరావు గారు!

మంశే :—మా నటగాజన్ ఏదో ఒకటి అంటూ ఉంటాడు లెండి.

రోహి :—నారాయణరావు గారు! వాద్యాలన్నిటిలో ఏది మంచిపంటారు?

నారా :—నా ఉద్దేశం వీణా, ఫిడేలు రెండూను.

శ్యామ :—ఆ రెంటిలో ఏదని మీ అభిప్రాయం?

నారా :—మీ రడిగింది చాలా చిక్కుప్రశ్న. పురాతనచరిత్ర ప్రసియుక్తు వీణ యొక్క వ ప్రీతికరము. సంప్రదాయ బదులనుగూడ ఫిడేలు ప్రీతివంతుల చెప్తున్నది. వీణలోని చమత్కారాలు ఫిడేలులో లేవు. ఫిడేలులోని అద్భుతాలు కొన్ని వీణలో రావు. హృదయంలో నానంద మిమిడియున్నవాని కేదయినా పరమప్రియం. అయినా నామనస్సు వీణతో నెక్కువ కలసి పోయింది. నేనింకా వీణ నేర్చుకోవాలన్న ఉహ మానలేదు.

నళిని :—(నవ్వుతూ) నారాయణరావు గారు కొనుటిసాక్ష్య మిచ్చినారు. అందరు ఘోల్లుమని నవ్వినారు.

నారా :—(హృదయపూర్వకముగ నవ్వుచు) ఆవును 'గాంధీ గారా? మాలవియ్యా?' అని అడిగితే ఏమి చెప్పమన్నారు? నేనా ప్రశ్నకు తమ సమాధానమియ లేను; కాని వీణంటే నామనస్సు పొంగినట్లు ఫిడేలన్న పొంగదు. నెంకట స్వామినాయుడు, బలరామయ్య, గోవిందస్వామిపిళ్ళలు మాత్రము నన్ను కరిగించి వేస్తావుంటారు.

లలిత :—ఘోల్లు?

నారా :—వేణాండి? వేణువు దివ్యగానమే, కాని వేణువు పై రెండు వాద్యాలకు విద్వత్తుతో తక్కువ కాదాండి. - సంజీవరావువంటి అపర వేణుబ్రహ్మ వీణ ఫిడేళ్ళతో దానిని తుల్యము జేయవచ్చును. నళినీదేవిగారి పాట యెల్లా వుంటుందో వినాలి.

శ్యామ :—నారాయణరావు గారు! మీ ఫిడేలు పట్టుకువచ్చారా?

నట :—ఆ! కారులో ఉంది. తెప్పిస్తా.

నారా :—మీరంతా ముందువాయిస్తే వింటాను; నాపాట ఎంతలెండి!

శ్యామ :—అల్లాకాదు.

నట :—మీ అక్క చెల్లెళ్ళు ముందరదా పాడవలసిందని నేనుదా మనవి.

శ్యామ :—సరే.

మంశేశ్వరరావును, నళినియు, సరళయు లోనికి బోయి తాంబూరా, వీణ, ఫిడేలు, వేణు, చిత్ర పట్టుకువచ్చినారు. రోహిణి తాంబూరాను ధరించినది. ఫిడే

లును శ్యామసుందరి తీసికొనినది. ఇరువురును శ్రుతి సరిమాచుకొన, శ్యామసుందరి పల్లవి నాలపించి, వాయించ నారంభించినది.

౧౫

అక్కచెల్లెండు

ఆ నలుపు రక్కచెల్లెళ్ళ యందనునం చెక్కువ తక్కువలు నిర్ణయించుట తుస్థరము. నలుపుగు నొకేయచ్చున పోతిబోసిన విగ్రహములు. చటుక్కున జూచి నచో బోలికలలో నేమియు వ్యత్యాసమున్నట్లు సాధారణులు గ్రహింప నేరరు. పరిశీలనాన్వయి గలవారు ఆ నలుగురు బాలికలకు ముక్కులు, అడుగు పెదవులు, గడ్డ ములలో భేదమున్నదనియు, గన్నులలోని పాపల రంగులు వివిధములుగా నున్నవని యును, నుగురుకొలతలు గెండువ నాల్గవ బాలికల కొకతీరునను, మొదటి మూడవ బాలల కొకతీరున నున్నవనియు, మొదటి యిద్దరి బాలలకు నుంగరముల జుట్టనియు, చివరి యిద్దరి బాలలకు నున్నవి సమకేశములనియు, పెద్దయామెయు ఆఖరి బాలయు నిద్దరు పొట్టివారనియు, మధ్య వారిరువురు పొడగురులనియు గ్రహింపగలరు.

శ్యామసుందరి కంతము, కిన్నెర కంతము, కలస్వనము, పంచమ స్వర పూరితము.

రోహిణీదేవి గళమున కాకలీస్వనము, నిషాదస్వరశ్రుతి గలది.

సరశాదేవి గొంతు, ధైవతస్వరశ్రుతి, వేణునాదపూరితము.

నళినీదేవి గళ మింక నేర్పడలేదు. కాని మధురమైనదగునని స్పష్టము.

శ్యామసుందరీదేవి వైద్యవిద్యయందు మూడవ తరగతి చదువుచున్నది. ఆమె చెల్లెలు గోహిణి రాజధాని కళాశాలలో బి. యస్. సి. ఆనర్సు మూడవ సంవత్సరము చదువుచున్నది. మూడవ బాలిక యింటరు ప్రథమ తరగతి, నాలుగవ బాలిక అయిదవ ఫారము.

శ్యామసుందరీదేవి కుటుంబము సంగతి నారాయణరావునకు నటరాజను సెప్పి నాడు రాజారావు తరగతిలో శ్యామతో మాట్లాడుచుండెనే గాని లజ్జాశీలుడగుటచే నామెతో దక్కిన వారందరు స్నేహముగా నున్నట్లుండలేదు. నటరాజన్ కూడ వైద్యవిద్యార్థి, అతడు శ్యామతో నామె కుటుంబములో బాగుగా స్నేహ మొనర్చెను. శ్యామా సహోదరీబృందము సంగీతిలోలనుని నారాయణరావు పరమేశ్వరులకు దెలిసినప్పటినుండియు వారచ్చటకు బోయి యీ సంగీతము విని యానందింపవలయునని యనుకొనుచుండిరి.

పరమేశ్వరుల స్త్రీలతో నంతలో స్నేహము చేయగలడు. నారాయణరావు తమంతి తాము స్నేహము కోగివచ్చినవారితో గలసి మెలసి యుండగలడు. ఒక్క రాజారావునకే స్త్రీలనిన తగని సిగ్గు.

నారాయణరావు నటరాజులు వచ్చిన గంటకు గాని పరమేశ్వర రాజారావు లకు శ్యామఇంటికి వెళ్లుటకు పీలు చిక్కినదికాదు. మన మిత్రునిగోజున శ్యామ ఇంటికి వచ్చి సంగీతము వినుటకును, నారాయణరావు తన సంగీతము వినిపించుట కును నటరాజునే విర్పాటు చేసినాడు.

ఇంతలో రాజారావును బరమేశ్వరుడు నక్కడికి వచ్చిరి. ఈతడు కవి, చిత్రకారకుడు. విమలగానవిలోలుడు. అభినయమునం వారిచేరిన కళాహృదయుడు. చిత్రచిత్రమును విషయముల పాటలుగా గూర్చగలడు. అని పరమేశ్వరుని గూర్చి యెఱింగించిరి. రాజారావు నందరు నెఱింగినవారే.

సభయంతట పూర్ణమై పరిమళించినది. నారాయణరావు ఫిడేలు వాయించి నాడు. పరమేశ్వరు డభినయముతో, తీపియైన కంఠముతో బాటలబాడినాడు. నటరాజున్ అరవపాటల మధురముగ వినిపించినాడు. శ్యామ, గోపాణి, సరళ, నళిని, యందరు వారివారి కళానమత్కృతి గనబరచినారు. రాచప్పను, కిట్టప్పను, బాలగంధర్వాని, ఘండేర్కరును అనుకరించుచు మంరేశ్వరరావు తియ్యనిపాట పాడినాడు.

విమలగాంధర్వము వియదంగాఝురియై సుల్లుకట్టుచు, కరుల్లు వోవుచు, ఘేళున విరుగుచు, పతినములై తూలుచు ఉప్పొంగుచు, ఊగుచు ప్రవహించినది. చిరువాగు లంగు కలిసినవి. ఉపనదీ నదంబులంగు జేరి త్రివేణులైనవి. కాళానదు లందుండి వీడ్వడి వేరుదారుల శాలికేదారముల దడుప బోయినవి.

గానకళారహస్యము లావేళ పూలనొటలైనవి, నక్షత్రకాంతులైనవి, చంటి విడ్డలనవ్వులైనవి. చక్కని లేబెయ్యగంతులైనవి, సంభాసమునా ప్రసవేశ్వర పాదకింకిణీతాళములైనవి.

ఒకరినొకరు మెచ్చుకొన్నారు. ఎవరికివారు పరవశులైనారు. ఒకరినొక రానందపరవశుల గావించినారు. లయగతులజూపు వేడుకమై లయవిష్ణుడై లయ బ్రహ్మను ప్రత్యక్షము చేసినాడానాడు నారాయణుడు. కమాను వేగములో 'తానం తానం తానం తానంతా, నంతానననన, ననాం ననాం నానా అనంతా,' యన్న తోడిగాగములోని తానం శ్రీబాలకృష్ణ పాదనూపుర ఘులంఘులిత మధురతర మధుగతీ వేగమై వారి నందరిని ముంచెత్తినది. అస్పష్ట మగుగి నూక్షి స్వరస్వనుల లోనికి గొనిపోయి యణుమాత్రము జేసి, రానురాను విజృంభింపజేసి, బ్రహ్మాండము నావరింపజేసి సమస్త సృష్టిలయలనే కమాను జపి వేడినాడు. శ్యామనుందరినీ పరవశయై చటుక్కున లేచి నారాయణరావునకు సమీపకరించి, 'అయ్యా విద్వత్తు మాట యటుండనిండు, ఈ పోకడులు, ఈ స్వకపోలకల్పనా ప్రవాహము అద్భుతమై యున్నది. ఈ పద్ధతి ఎక్కడ నేర్చుకున్నారండీ' యని యడిగినది.

'అమ్మా! నే నెల్లప్పుడు ఫిడేలు వాయించుకొనుచునే ఉంటాను. మన దేశమున ఒక్కొక్క యుత్కృష్టకళ్యక్తి జన్మించి, సంగీతాది కళలలో పుగాతన సంప్రదాయ జనితమును నొక నూతన సంప్రదాయము నప్పటప్పటికి నెలకొల్పి, భవతారక

మగునట్లు చేయుచున్నాడు. నేటివరకు త్యాగరాజు ననంతరమున మరియొక వ్యక్తి జన్మింపలేదు. నేను బాళ్ళాత్యగానవిశారదుడగు నొక ఫిడేలువాడనా కుశలనికడ పాళ్ళాత్యుల పోకడలు నేర్చుకొన్నాను. జపాను సంగీతము బర్మా, సయాము, పెరిశియా, రషియా మొదలగు వివిధదేశముల వాద్యవిశేషములు జాగ్రత్తగా విని స్వరము కూర్చు, వేగము, రాగము, తాళము పరిశీలించి కొత్త కొత్త పద్ధతులు రాగములలోనికి తాళములలోనికి కూర్పులోనికి జొప్పించినాను. అని నారాయణ ఇంగ్లీషున అన్నాడు.

‘రాత్రి యెనిమిది గంట లయినది. మనము సెలవు పుచ్చుకొందమా’ యని రాజారావు లేచినాడు. తక్కిన వారందరు లేచుటయు, నొకరి కొకగు వందనము లాచరించుకొనిరి. నారాయణరావు, రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, నటరాజన్ అందరు కారుమీద నెక్కి నెమ్మదిగా సముద్రతీరమున నే ప్రయాణము చేయుచు నటనుండి వీధులు తిరిగినారు.

ఎవరింట్ల వారిని దిగవిడచి నారాయణుడింటికి చేరినాడు. అతని హృదయము శ్యామసుందరీదేవిని గనుగొన్నప్పటినుండియు ద్రవించివోయినది. శ్యామసుందరి తన చెలియలైనట్లు హృదయమునకు ప్రత్యక్షమైనది. తన కారుసరు చెల్లెళ్ళనుకొన్నాడు. శ్యామసుందరిలో సూర్యకాంతమును జూచినాడు. సూర్యకాంతము తన యప్పుచెల్లెళ్ళలో కడుగూర్చు చెలియలు. ఆమె యనిన ప్రాణమే తనకు. సూర్యకాంతము తనలో నొక యంశ. ఈ శ్యామసుందరి తనకు కొంచెము దూరపు చెల్లెలా! అవును, తన యిరువురు చెల్లెళ్ళ నెనుక చెల్లెలు. తన వాత్సిల్యమును జూరగొన్నది సూర్యకాంతము. శ్యామకు కూడ నా వాత్సిల్యమున నేడు చోటు దొరికినది.

కాని ఎక్కడి దీ సంబంధము! ఏ జననాంతర సౌహృదమో ప్రత్యక్షమైనది. తాను తన చిన్నారి భార్యయగు శారదను ప్రేమించుకొన్నాడు. శారద తన దైవము. తన్ను ప్రోవ చనుదెంచిన దివ్యభామిని, ఆమె రస ప్రాణమునకు ప్రాణము. ఆమెను జూచినప్పుడు తన పురుషత్వ ముప్పొంగినది. తనలోని దివ్యత్వము ప్రస్ఫుటితమైనది. ఆమెను కౌగిలించుకొనవలె, ఆమె దీగిచూర తనలో దేర్చుకొనవలె, ఆమె పెదవులు అమృతపు సోనలని తాను కవన మల్లుకొన్నాడు. శారదను దూచినప్పుడు ప్రేమ, దయ, హృదయమున సంగీతము, కవాలముల వేడి, దేహమున మత్తు, ఆత్మకు ఆనందము కలుగును. ఏ స్త్రీయైన దన్నట్లు పులకరమున ఓలలాడించగలదా, తన్నట్లు పొంగింప చేయగలదా! అదియే ప్రేమ కాబోలు, అదియే ప్రణయ మహిమ!

శ్యామసుందరిపై గలిగిన ప్రీతిలో ఆమె దేహము తనకు స్ఫురించును. ఆమె తనకు చెల్లెలు.

పరమేశ్వరుడు దీర్ఘాలోచనాపరుడై ఇంటిదగ్గర కా రాగినసంగతియు గ్రహించలేదు. ఓరి కవీ! కలలోంచి మెలకువ తెచ్చుకోరా యని నారాయణుడన్నాడు.

‘ఒరే నేను కలకంటాంటే నువ్విందాకటినుంచి తెగమెలకువగా ఉన్నావు కాబోలు. పక్కనే ఉన్నావుగాని ఒక్కమాట లేదే?’

‘నువ్వేదో ఆలోచిస్తున్నావని!’

‘నామీద పాపం, దయదలచి నన్ను కూడా కాస్త ఆలోచించుకో నిచ్చావన్న మాట. వహ్య!’

‘ఏమిటిరా నువ్వాలోచించేది? నేనూ ఆలోచిస్తూనే ఉన్నానులే!’

‘అలాగా! ఈవాళ మా ఆవిడ నాపై అనమానం పడుతుంది. నా హృదయాన్ని అద్దంలోని బొమ్మలా గ్రహిస్తుందిరా!’

‘ఆ ఉపద్రవం ఎందుకు? నీ మదిని యీవాళ కదిపి కదిపి మధించి ప్రేమ అనే విషమునో, అమృతానో ఉద్భవింపజేసుకున్నావా?’

‘ఒరే వాళ్లు అప్పరసలురా. వాళ్ళ మధ్యవున్న ఋషులు నిష్కల్మష హృదయులై ఉండగలరటా. గోహిణీదేవి చెంతి నేను చంద్రుణ్ణుకున్నా!’

‘పరమేశ్వర మూర్ధాభరణమ వసుకొన్నావు. పరమేశ్వరమూర్తిని కాక!’

‘అహో అవునురా! నా కళ్ళు ఆమె కళ్లు వికమయినవి. ఆమె వాయిించి నంతిసేపు నానైపు మాస్తూ పాడిందిరా. ఆమె కళ్లు సోగలా? వాగులా?’

‘ఆమె అంత అందక తెటరా?’

‘ఒరే! నువ్వు కవిని, చిత్రకళయందు నీకున్నా ప్రేమ. ప్రకృతిచిత్రాలు చాలా వేస్తావు. గాన హృదయం కలవాడివి. గానమే జీవితం అంటావు నీకు తెలియదురా?’

‘అరే పరమేశ్వరం! మనము మన జీవితాలు సార్థకపరుచుకోవాలంటే మనలో ఇదివరదాకా లోబయిన స్త్రీహృదయసందర్శనం పూజానమ్ర హృదయంతో చేసుకోవాలిరా. మన కిదివర వాక స్త్రీ అంటే ఒక వస్తువో ఏవో, మనది, అనే భావమే కాదుట్రా?’

‘అవునోయి! నువ్వు ఇదివరదాకా అంటూనే వున్నావు. మనది త్రిశంకు స్వర్గం. మనం ఉత్కృష్టమైన పూర్వసంప్రదాయకాలంలో, అంటే వేదకాలంలోనూ లేము, నవనాగరికులమూ కాము.’

‘అయితే వీళ్లెలాంటి వాళ్ళంటావు?’

‘ఇప్పుడు మనం చూస్తున్నాం. పాశ్చాత్య నాగరికతావ్యామోహంలోపడి, రెంటికీ చెడ్డవాళ్ళయితే, బడాయి, టక్కులు, ప్రాపంచిక దృష్టి కలవాళ్ళవుతారు. కాదూ—’

‘కాదురా మరి. అందంగా ఉన్న చక్కని జంతువులూ, అవుతారు. తమ్ము ఇతరులూ చూచి ఆనందిస్తున్నారా లేదా అనే జాతి అంతరికం అవునా కాదా అన్న సంగతి రాజేశ్వరుడికే తెలియాలి. రేపు మనవాడు వస్తున్నాడు. మాట్లాడుతే రాజమండ్రు పరుగెత్తుతాడు. వాడిసంగతి బాగాలేదు.’

౧౬

పుష్పశీల

రాజేశ్వరరావు బి. యీ. మాడవలిరగతి చదువుచున్నాడు. ఈ యే డాతని చదువు తిన్నని మార్గమున నడిచుటలేదు. తల్లికి జబ్బు చేసినదని వంక బెట్టి రాజమహేంద్రవరము పరుగెత్తిపోయి యచ్చట పుష్పశీల సాంగత్య మెప్పుడు వొగుకునాయని యనేకమార్గముల నన్వేషించుచుండెను. పుష్పశీలయు ననేక చిత్ర విచిత్ర మార్గముల దన ప్రేయుని గలుసుకొను నేర్పాటులు సేయుచు నావేశపరవసరాల్తెయున్నది. ఆ రోజులలో యుష్పశీల భర్తపైచూపు ననురాగమునకు మితిలేదు, సుబ్బయ్యశాస్త్రి గారును దన రసికతకును భార్యచూపు నపరిమితానురాగమునకును ముగిసి పోవుచుండెను.

మిత్రుడగు నొక వైద్యునిచే దన తల్లికి చాల జబ్బుగానున్నట్లు ప్రత్యక్షమనంది, యయ్యది తన కళాశాలాధ్యక్షునకు బంపి, రాజేశ్వరరావు మరి పదిరోజులు రాజమండ్రులో మకాము వేసినాడు. పుష్పశీలాదేవి వొంటిగా గలిసికొనుటకు కలు కుదరలేదు. సుబ్బయ్యశాస్త్రి గారి యింటిలోనివారు నమ్మకమైన బంట్లు. యజమానుని, నిధిని డేపములను, వస్త్రపులను, భార్యను నితరులు తస్కరి పకుండా వేయికన్నుల కాపాడుచుందురు. లంచములకు లొంగరు. మాయమాటలకు మరిగిపోరు.

పుష్పశీల తన హృదయ మితరులకు దెలియనీయకూడదు. ఆమె తన యింటి లోనైన ఏకాంతము సంఘటించవలయును; లేదా, యొంటిగా బయట కెక్కడికైన వల్లుటకు వీలుచేసికొనవలయును.

రాజేశ్వరుని కౌగిలింత యొకనాడు రుచిచూచి, ఆనాటి ముద్దుల సువాసనల రుచుల తన పెదవులపై నింకను ఆఘ్రాణించుచున్న దామె తన యీడవాడగు రాజి తనకు భర్తయై యున్నచో తన జన్మము తరించి యుండును. అహో! తన యశావన మానాడు రాజేశ్వరుని కౌగిలింతిలో రాగాలు పొడుకొన్నది. భర్త తన కెప్పుడు నంత తీపియాయలేదే; ప్రేమయన నదియే, తానకూడ నొక ననలలోని కథానాయికవలె నున్నది. తాను రాజేశ్వరుని నిక నెన్నిటికి నెవ్వరాయకుండుట ఘటించదా? రాజేశ్వరుని కలుసుకొను మాన్గి మే దొరకదాయె. పదిరోజులు పుట్టింటికేని పంపదు తన భర్త. అయినప్పటికిని పుట్టిల్లు రాజమహేంద్రవరమే కావున నప్పుడప్పుడెచటి కేగి యచ్చట రాజేశ్వరు నేల కలుసుకొనగూడదు? అది బాగుగా నున్నది.

ఆ రోజున తన హావభావవిలాసములతో పుష్పశీల భర్తను ప్రేమసాగరలీనుని చేసినది. సుబ్బయ్యకాస్త్రీగారికి బ్రపంచక మంతయు గాఢమధురమైపోయినది... ఆడనాల్లెంత యానంద మీయగలరా? వారి జన్మయే యానందము. వాగు లేని పురుషుని జన్మము మగుభూమియే.

‘నీకింత ప్రేమిందా? పుష్పం?’

‘నా బ్రతుకంతా ప్రేమేనండీ!’

‘నువ్వు పుష్పంలా దివ్యమైన చరిత్రగలదానివినుమా ప్రణయసుందరీ.’

‘మీ మీద కవిత్వం వ్రాయాలి. ఇంతవరకూ అందరూ మగవాళ్ళే కవులు. నేను మీమీద పాటలు పద్యాలు వ్రాస్తాను. మారు పేరు పెట్టుకొంటాను. పత్రికకు పంపించనా?’

‘తప్పకుండా పంపించు. నువ్వు పంపించబోయే మందర నాకు చూపిస్తూ వుండు. నాకు కవిత్వం రాదు. లేకపోతే నేనును నీమీద వందలకొలది పాటలు వ్రాస్తూ ఉండును.’

‘ఓ సామి నిను జూసి
నాయెడద తీపినై
నిలునల్ల ప్రవహిస్తు.
మంచుకొండై నువ్వు
మబ్బుబాలిక నేను,
నీపై ననవరతము
నృత్యన సోలెదను’

‘ఈ పాట బాగుందండీ?’

‘నువ్వు రాసిందేది బాగుండగు? నాకు ఏది మంచిదో ఏది చెడ్డదో తెలియదు. కాని, ఇప్పుడు భారతి మొదలైన పత్రికల్లో ప్రచురింపబడే భావకవిత్వం కన్న తక్కువగా ఉన్నదా యేమిటి!’

మగునాడు భర్త కోర్కుకు నెల్లినప్పుడు, తన్ననవరతము కాపాడుచుండు పని మనిషి నెల్లయిన వదిలించుకొనవలచి భర్తకోక యుత్తరమువ్రాసి పంపించినది. పని మనిషి యా యుత్తరము పట్టుకొని జడ్డీ కోర్కుకని పోయినది. వీధిలోని చాలకునిచే రాక్షేత్యగున కొకయుత్తర ముగిసినది. రాక్షేత్యగుడువచ్చి వొడ్డిగుమ్మమున దొడ్డిలోనికి ప్రవేశించినాడు. వంటచేయు చుట్టపు మేనల్ల ముసలమ్మ కేదియో వంక డెట్టి పని కల్పించినది. వసారా నుమ్మమున లోనికరప్పించి రాక్షేత్యగుని మేడమీద గదిలోనికి బంపినది. తల నొప్పిగా నున్నదనియు, కొంచెముసేపు గదిలోనికి బోయి పరుండెదననియు జెప్పి, మేడమీద గదిలోనికి బోయి తలుపు వేసికొన్నది.

కొందరు స్త్రీలు తమకోర్కెను తెలిపియు డెలుపని కటాక్షవీక్షణాదులచే డెలుపుచు. పురుషహృదయములు జూరగొని మనోభీష్టము తీర్చుకొందురు; కొందరు

తను కోర్కెను భయముచే, లజ్జచే బ్రయునకు దెలియనీయక ; అపరిమితమున బల వంతముచే వలె బ్రయుని యాశ్లేషములో నణంగుదురు. తామై బయల్పడి, కోర్కె నెరింగించుకొని బ్రయునకు వశలగు వనితలగుదు. అట్టివారి ప్రేమము గట్లు లెంచు కొని పాటుచుండు దాని నెవరడ్డగలరు ?

పుష్పలీలకు రాజేశ్వరునిపై నట్టి నట్టి జనించినది. ఎట్లయిననరే తనకోర్కె తీర్చుకొనవలెను. ఆమెకు సతతము రాజేశ్వరుడే ప్రత్యక్షమగుచున్నాడు. రాజేశ్వరుని నవ్వులు, రాజేశ్వరుని వట్టువలుతిరిగిన ఛాతీదండలు మనో నేత్రమున వాచి యొడలు ఝల్లుమనుచుండెను.

నిమిషములో నలంకరించుకొన్నది. మోము కడిగికొని సుగంధ మలదికొన్నది. సువాసన పొడిచే మోగము కైసేసినది. నన్నని నీరకట్టి, నన్నని రైకతోడిగి గడిలో నికి వెడలిపోయినది. తలుపు వేసుకొన్నది.

రాజేశ్వరుడు నిమిష మొక యుగముగా వేచియున్నాడు.

‘నీవు రావనుకొన్నాను ఆనాడు మీ ముసలమ్మకు జబ్బుచేసినప్పుడు వస్తే సమయానికి నీభ ర్రవచ్చాడు. ఈగోజున ఏమి అడ్డమో అనుకున్నాను.’

‘మీరు పరపురుషులు నేనిల్లా రాకూడదు. పొరపాటు నే వెళ్ళిపోతా’

‘అయితే నన్నెందుకు రప్పించావు?’

‘ఎందుకో ? ప్రతిగోజూ మాయింటికిరావశం, మాయింటినుందర, యింటి అరుగుమీద మధ్యాహ్నము స్నేహితులతో మాట్లాడుతూకూర్చుండడము, కారణం నాకు తెలియక ఏమిటో కనుక్కుందామని అనుకున్నాను.’

‘అల్లాగా’ అని రాజేశ్వరు డాబాలికను పొదిగిట నదుముకొన్నాడు పెదవు లపై ఛాలముపై ముద్దులిడినాడు. ఆబాలిక తప్పించుకొని పారిపోయి గోజుచు; చిరునవ్వు నవ్వుచు, సుగంధమెగుర మంచముపై పడిపోయినది. రాజేశ్వరుడు నవ్వుచు మంచముపై నాబాలిక నదిమిపట్టి మెడ ముద్దుగొన్నాడు.

*

*

*

కాలేజీ కేసుటకింక నాలస్యము చేసినచో జాల నష్టమువచ్చునని సహాధ్యాయు లిరువురు మువ్వురు వ్రాయుటతోనే రాజేశ్వరుడు రాజమహేంద్రవరమునుండి కదలివచ్చుచు, తన్ను గిండీకి బోవుదారిలో గలియుమని నారాయణరావుకు తంతి నిచ్చినాడు. ఆమాట పర మేశ్వరునకు దెలిపెను నారాయణరావు.

ఉదయగున మెయిలు వచ్చునప్పటికి తన కారుమీద నారాయణరావు ‘సెంట్రల్ స్టేషను’ చేరునప్పటికి మెయిలుబండ్లియు వచ్చినది.

నెలవులు పుచ్చుకొని స్వస్థలముల కేగుచున్న రెండుమాడు తమిళయ్యకు కుటుంబములు తప్ప తక్కిన వారందఱు తెలుగువారే. వర్తకమునకు, హైకోర్టుపనికి, యాత్రలకు, వైద్యములకు వచ్చువార లాబంధి మూడవతిరగరుల నిండియుండిరి.

బండి యాగుటతోడనే వందలకొలది కూలీలు బండిలోనికిబోయి 'వద్దువద్దు' అనుచుండగనే చేతిమూటలులాగువారు, 'సామాను దించితరావతి బేమాపవచ్చు' ననువారు. 'మీరుదా బేమేమిసామి! నాను బీదవాడుదా, నువ్వుయిచ్చే కూలివా నాకుపాట్ట! సామి?' అనునాడునైయుండిరి. చుట్టములను, స్నేహితులను, కలుసుకొనవచ్చినవారు, భోజనవసతిగృహముల తరపు మనుష్యులు, వీరియందరి రణగుణధ్వనితో నా ప్లాటుఫారము బోరు కలుగుచుండెను. నారాయణరావు విసవిన మధ్య తిగగతి బండికడకు బోవుటయు నంగుండు రాజేశ్వరుడు చిరునవ్వు నవ్వుచు దిగినాడు.

'ఏమిరా వచ్చావు? మీ అమ్మగారి బబ్బు ఎల్లావుండిరా?'

'నిమ్మదిగావుంది. అందుక నే వచ్చాను.'

'కళ్ళు నుంటలడ్డాయి, మీ అమ్మగారికి రాత్రింబగలు పరిచర్యకాబోలు, వెట్టికాయా! దిగు నీపనిచెపుతా'

'కూలీ!'

'చిత్తం సామి!'

'సామాను కారుకు పట్టుకురారా!'

'ఏవిస్తురు సామి?'

'నీమెడ విరుస్తురుగాని రారా!'

కూలివాడు సామానుతోరా, మిత్రు లిరువురు నారాయణ కారుకడకు బోయి కారుదెనక సామాను కట్టినాడు. ఆకారిరువురికే సరిపోవును. బండిని బాగుచేయుటకు, నవసరమైన నడుపుటకు నొక యువకుడు బండి ననుకతట్టుననున్న యాససముపై గూర్చుండును. నారాయణరావు కారునడుపుచు, గవర్నరుగారి భవనముదారిని పైదా పేట మీదుగా గిండిదారి పట్టించెను.

దారిలో రాజేశ్వరుడు తన యవృద్ధమును వర్తించినాడు. 'నల్లినంగుకు పని సఫలమయినది. నాజన్మ తరించిందిరా. ఒరే నారాయణా! ఆ పిల్లఅందం నువ్వు కనివిని యెరుగవురా. అందమైన స్త్రీతో చెలిమిచేయని మగవాడిజన్మ వ్యర్థంరా!'

'నీ ప్రేమతత్వంతో నాకు మతిపోతూవుంది రాజీ'

'నువ్వు వట్టి పిరికిపందవురా నారాయణా! నీపిరికితత్వాన్ని నువ్వు 'ఫర్మం' అని పేరు పెట్టున్నావు.'

'ఒరే దద్దమ్మా! నిన్ను, ముక్కలుకింద విరగగొట్టేస్తా. విను, నాదన సరీగా చెయ్యడం నేర్చుకో, 'నేను చెసిందితప్పు, నాకేహాన్ని నాకునన్నును ఆపుకో లేకుండా ఉన్నాను. అది నాదౌర్బల్యం' అని ఒప్పుకోక ముమ్మల్ని పిరికి వాళ్లం టావు. ఇంతకీ నువ్వంటే నాకుండే ప్రేమచేత చెపుతున్నాను. నువ్వలాంటి వాడైనా నాకున్నే హితుపవే. పరస్మై, పరనిభౌర్యను నువ్వు గంగలోకిదింపావు. ఇప్పుడైనా ఒడ్డుకుచేర్చు; లేదా, నీయిష్టం. నేను చెప్పేదియింతే.'

౧౭

రాజేశ్వర రావు

నారాయణరావు, పరమేశ్వరుడు, రాజేశ్వరునితో నొక రాత్రియైన గడవు
టకు సాయంకాలము గిండీ హాట్లుకు పోయినాడు. రాజేశ్వరుడు స్నేహితు లిరువు
రితో, బుష్పశీలకు దినకుల స్నేహము పూర్ణముగా వివరించి తెల్పెను. ఆమె లేని
జన్మము తనకు దుఃఖభాజనమని తెల్పెను. ఎల్లయినను దన కామె కావలె. తనకు
జగువు వలగు, ఆస్తి వలగు, చుట్టములు స్నేహితులు వలగు, పుష్పశీలయే కావ
లెను. ఆమె తనదగ్గరనున్న బాలును.

భర్తకడ సామెయుండ వాను రహస్యముగా రాకపోకలానప్పుట దుర్భ
రము. ఆమె పూర్తిగా దనది కావలె. ఎల్లయిన, ప్రపంచము లెలక్రిందులు చేసియైన
సరియే, యామెను గొనివచ్చెదనని యాతే దుస్సుకుడై స్నేహితులతో నాడినాడు.

నారాయణుడు నిర్భాంతిపోయినాడు. పరమేశ్వరుడు నిశ్చయిడైనాడు.

నారా:—ఒరే! నీపైన క్రిమినల్ కేసు పెట్టి ఖైదులో వేయించవచ్చురా భర్త!

రాజే:—ఇంతిక్ం పె ఆ ఖైదే మెరుగురా.

పర:—ఖైదుకు వెడితే నీకేమి సౌఖ్యం? పుష్పశీల రాదుగా నీతో ఖైదుకు?

రాజే:—ఒరే నారాయణూ! నువ్వు గాంధీమహాత్ముని శిష్యుడవు, దేశంకోసం
ఖైదుకు వెళ్ళావు. నవ్వు నీవంటి పవిత్రులు ఎల్లాగైతే గర్హంకోసం, దేశం
కోసం పనేపదే ఖైదుకు వెళ్ళడానికి సిద్ధమో, అట్లాగే నేనున్నా నాకు గర్హం
అని తోచిన యీ పవిత్రకార్యంకోసం ఖైదుకు వెళ్తాను. అప్పటికి దేశంలో
దీన్ని గురించి అందోళన పుట్టి చట్టం మార్పు చేస్తారు. ఇతర దేశాల్లో ఇంకోళ్ళ
భార్యను లేవదీసుకువెలితే శిక్షిస్తారా?

నారా:—ఇతర దేశాలలో పెళ్లి సంపూర్ణ మతసంబంధమైన ముఖ్యకర్మం కాదు.
వ్యక్తి వ్యక్తి ఏర్పరచుకొన్న మరతులతో కూడుకున్న ఒక ఏర్పాటుకొబట్టి,
ఒకని భార్యను ఇంకోడు తీసుకుపోతే, వాడిచేతి భర్తకు నష్టపరిహారం ఇప్పి
స్తారు. భర్త కోరితే వాడి పెళ్లి రద్దుచేస్తారు. నీదవాలులకు మన దేశంలోనూ
కులతప్పలూ, మారమనువులూ వున్నవి. ఆర్యవివాహం మోక్షసంబంధమైన
మతంతో కూడుకొన్నది. నాలుగ్రమాలు మానవుడాత్మతత్వం తెలుసు
కోడానికై చేసేయాత్రలో మజిలీలు వంటివి. అందుచేతనే ఒకసారి అయిన
పెళ్లి రద్దు కాదు. మతసంబంధమైన దామాలన్నీ శిక్షాస్మృతిలో చేర్చారు.

రాజే:—నువ్వు న్యాయం చెప్పరా! మనం ఇప్పుడు జీవితాన్ని గర్హదృష్టితో
చూస్తున్నామా? మనం ఉదయం లేస్తే సాయంత్రం వరకు చేసే పనులు మత
దృష్టితో చేస్తున్నామా! వట్టి అల్పభావాలతో సూపర్ స్టిషన్తో చేస్తు

న్నాను. అల్లాంటప్పుడు వెళ్లి రద్దు చేసుకు నేందుకు వీలుండే శాసనం, పరపురుషుడితో విహరించడానికి స్త్రీకి స్వేచ్ఛ ఇచ్చే శాసనం ఇవన్నీ ఉండవలసినవి?

శారా:—అవునులే! ప్రభుత్వం తన యిష్టంవచ్చినవి నిర్దేశించి తీర్చి ఇష్టం లేనివి వ్యాపార సంబంధం చేసిపెట్టిన స్వేచ్ఛే ఇష్టం మనకు. అది పోయినా నా అభ్యంతరంలేదు కాని—వివాహం రద్దుశాసనం—నాకు ఏమీ ఇష్టం.....లేదు.

శర:—ఏమిటిరా ఆ నసగడం. విను మరి, ఇప్పుడున్న ప్రభుత్వంనాళ్లు 'లా'లు చేశారు. ఇదివరకు ధర్మాలిప్పుడు అమల్లో లేవు. ఇక ఎన్ని 'లా'లు చేస్తే ఏమి భయం అంట?

శారా:—(కోపంతో) అసలే మండిపోతోంది. మన దౌర్భాగ్యతనల్ని మనదేశం పగులపాలయింది. అందువల్ల వచ్చిన కష్టాలు, సమస్యలు తప్పనిసరిగా వచ్చినవే మన్ని వేపుకు తింటోంటే, మన్ని మనం బాగుచేసుకో, శాసనాల చేతుల్లో బడిని ధర్మాలనన్నా కాపాడుకోకుండా, యింకా తగులడాలో? నేను, పూర్వచార పరాయణుణ్ణి, సనాతన వాదిని అని చెప్పి మూర్ఖపు పట్టులు పట్టే దిద్దమ్మను కాను. కాని అమృతము ఉదార హృదయంతో, మత దృష్టితో, ఆత్మసామ్రాజ్యదృష్టితో వివేకానంద, మహాశక్తిగాంధీ మొదలగు ఆవతార పురుషులు మనకిచ్చిన ఆదేశాల్ని ఆధారం చేసుకొని సంఘం బాగు చేసుకుంటే దేశభ్యుదయ మంటాను. కాదా?

రాజే:—కోపం మాని, ఇప్పుడు నా నిమయం నువ్వెచ్చే సలహా ఏమిటో చెప్పు. పరమం ఇచ్చే సలహా ఏమిటి? చెప్పండి. నేను ఉడికిపోతున్నా. ఇదువు మీదికి దృష్టి పోదు, నిద్ర లేదు. ఆహారం సహించడంలేదు. చెప్పండి లేక పోతే—ఏ రోజునో 'హి దూ' పత్రికలో 'ఒక యువకుని మరణము—ఎస్. ఐ. ఆర్. రైలుపట్టాలమీద శవము, ఆత్మహత్య!' అని వింటారు.

శర:—ఛీ! ఛీ! నా వల్ల జలదరిస్తోంది. నాకు గుండె దడదడ మంటూంది.

రాజే:—గుండె కొయి గంతులేసి నోట్లోంచి దురిపవలేదు కదా! ఆడంగి కానా!

శారా:—కుంకాయి! వాడితోలికి నక్కకు. అదినారం నాడు నేనూ రాజూ, పరమం వస్తాము. ఆరోజున నీ సంగతి ఆలోచిద్దాం, మరి పడుకుందాం

రాజే:—నారాయణదూ! నాకు నిద్ర పట్టదు, నిశ్చలమైతే నేను ఎందుకు పట్ట నివ్వాలిరా!

శారా:—ఒరే! నీ బుర్ర చిదకకొట్టి నిద్రపోగొట్టుతా!

రాజే:—ఒరే! నువ్వు చెన్నపట్నంలో వున్న విద్యార్థిమండలా లన్నిటిలో బహుశా తుప్పలే కావచ్చును. త్రోవలో అడ్డంవచ్చిన చింటిపల్లవాడి మీదపడి పైకి లుమిదనుంచి దిగి, కుడ్డాణ్ణి జెత్తం పుచ్చుకొని చావగొట్టిన యూగోపియను పోల్టరును మెడ గొక్కి, నుద్దు లేలవేయించి, జెబ్బలాటకు రమ్మంటే,

వాడు తెల్లబోయి నీకు దండంపెట్టి, తుమార్పణ ! అడిగితే అడగవచ్చును,
కాని నీ చెబ్బ నాకు నిద్దర తెప్పించగలదురా ?

అందరు నవ్వుకొనిరి. నారాయణుడు పండుకొనగ నే నిదురపోయెను,
పరమేశ్వరుడను, రాజేశ్వరుడును మాట్లాడుచు నే యుండిరి. ఛస్మన తెల్లవారినది.

మృగుహృదయువకు పరమేశ్వరు డె నేక సాంత్యనోములతో రాజేశ్వరుని
హృదయమునకు శాంతి నొనగూర్చెను.

ప్రేమ ఎవరెఱుంగగలగు ? ప్రేమతత్త్వములో నెన్ని ఛాయలున్నవో ?
చిత్రకార్తిలో కుక్కలకు కలికే యిచ్చ ప్రేమపదార్థములో నొక కళయే. అందమైన
వస్తువు నాసిండుట ప్రేమయే. సౌందర్య విపాసయు ప్రేమలో అంశమే ; కరుణ,
ప్రేమజనితమే. ఆత్మలుకొండు నేక మెహోవుట ప్రేమయొక్క ఉత్తమదశ. ఆత్మ
నెరిగి పరమాత్మనెరుంగుట ప్రేమయొక్క పరమావధి.

‘ఒరే ! సర్వవిధాలా నా హృదయం ఆకర్షించి, నాజన్మం సువాసనాల
హరిలో ముంచి, నాకు ఉపాస్య అయ్యే బాలికను ప్రేమించడానికి మరి నేను
ప్రేమింపబడటానికి ఇన్నాళ్లు ఎదురుచూస్తున్నాను. నీకున్న ఆశయం చాలాతక్కు
వది. నీకు చిటుతెవులిలా అందంగా ఉండి డాబుడీబుగావుంటే చాలు, నీమనస్సు
ఆకర్షింపబడుతుందిరా రాజీ ! నాహృదయం అట్లా పరిపాడు. నాకు కళాపూరిత
మైన హృదయం కావాలి. కళాపూరితమైనరూపం కావాలి. నెందుకొక్కడ సమ
కూడతాయి. ఒరే రాజీ ! నాకట్టి బాలిక సాక్షాత్కరిస్తే నా కావేలో దేహసంబం
ధమే కావాలని కోరను. నన్ను ‘మగతనం లేనివాడవు?’ అను, ఇబ్బందిలేదు.
‘బడాయి’ అను - భయంలేదు. లేమా ‘దొంగనన్యాసివి లోకాన్ని మాయచేస్తు
న్నావు’ అను, పరవాలేదు. నేను దేహసంబంధం అయిన సంతోషమునూ, పరవ
శిత్వాన్నీకోరని, సవిశ్రుదనని చెప్పను, అలా చెప్పితే దొంగనవుతాను. దేహం
మాత్రం అందంగావున్న ఇద్దరు బాలికలతో ఆవేశలూరితుడనై సంతోషం అనుభ
వించా. మళ్ళీవాళ్ళను కోరలేదు. నారాయణుడంటి మహానుభావుడు తిప్ప ఇంకోడు
‘నేనుపరస్త్రీని ఎరగను,’ లేకపోతే ‘కోరను’ అని చెప్పలేదు. చెప్పితే వట్టిఝూటా
మాట అనుకో.

‘అట్లాంటి సందర్భంలో, రాజీ ! గెండుగోజులక్రితం శ్యామసుందరి చెల్లెలు
రోహిణిని చూశానురా ! ఆమె నాకన్ని విధాల తగిన పరమపవిత్రుగాలు, అందానికి
అందమూవుంది. నా ఆశయాలకీ తగింది. నేను కలలోమాత్రం యుగయుగాలా
చూస్తున్న నా స్వప్న దేవీమూర్తిరా ఆమె.’ అని యిట్లు వాదినాడు పరమేశ్వర
మూర్తి.

(పాట కలబాల)

‘ఒచెలీ నీ నెవరు ఒచెలీ నీ నెవరు ?

కలబాలవా ? ప్రకృతి వలపులపాపవా

నింగిపై మేఘాల నీలియంచులమీద

చుక్కల్లో మినుకొడ్డు సూక్ష్మకాంతుల్లోన
నాట్యమాడుచు దివ్యమందాకినీ దీప్తి
లీనమై యానందలీలలో సుడివోగు

ఓ చెలీ నీ నెవరు

ఓ చెలీ నీ నెవరు

కలబాలనా ప్రకృతి

వలపుల పాపవా ?

‘శ్యామసుందరి యెవరుగా ? ఆ మంగళాగు అమ్మాయి, మెడికిల్ కాలేజీలో చదివేసిలేనా ? ఆ ! నేను ఎరక్కెం. వాళ్ళప్పుచెల్లెళ్ళంతా మాంచి ఆందమయినవాళ్ళు. అబ్బో ! వాళ్ళల్లో పెద్దాళ్ళు ముగ్గురిలో ఎవరైనా నాకు దక్కుతారేమో అని మహాప్రయత్నం చేశాను. శ్యామసుందరి గుటూ మట్టూ అన్నీ, రహస్యభటుల ద్వారా కనుక్కున్నా ! ఏమీ భంజేదాయో. శ్యామసుందరి చాలా విచిత్రమైనపిల్లగా. ఖద్దరు కట్టండి. ఆ అమ్మాయి 1922 లో నిరాకరణం చేసి, మళ్ళీ కాలేజీలో చేరింది. మాంచి పనిత్రిమైన జీవితం. నాకు మొదట అంతా నూనూ అని అనిపించిదికాని, రహస్యంగా అంతా కనుక్కు నేటప్పటికి నిజం తెలిసిపోయింది. నేను మీతో అక్కడికి వచ్చేందుకు వీలులేదు. నేనంటే శ్యామసుందరికి భయం!’

నిద్దరబోవుదున్న నారాయణుడెట్లు లేచెనో ‘ఏమిటిగా ‘శ్యామసుందరి’ అని అంటున్నావు. నువ్వు ఎరుగునా ఏమిటి ?’ అని ప్రశ్నించెను.

రాజీ :—అదేమిటిగో ! ఆడవాళ్ళ పేరుచెప్పే వే సకమహర్షి కంగారుపడ్డటయింది నువ్వువేవడం. ‘శ్యామసుందరి’ అన్న పేరులో ఏమిందో దద్దిరిల్లిపోతావు :

నాగా :—ఒరేరాజీ ! నోరుముయ్యి, వాకు. శ్యామసుందరిదేని చాలాపవిత్రచరిత్రయని నే ననుకున్నాను. అది నిజమని నా నిద్దల్లో నాకు కలలో వినిపించి నట్లుంది. మెలకువ వచ్చేటప్పటికి నువ్వు ఆముక్కలే అంటున్నావు. ఏమిటదీ...అంట ?

పర :—చాలా పవిత్రురాలు, మాంచి హృదయంకలదీ అని నాకు చెప్తామరా. వాడు ‘డైక్టిపు’లను పెట్టికూడా నిర్ధారణ చేసుకున్నాట్ట.

నారా :—ఎల్లాగన్నా భారతీయ నారీమణులు పవిత్రచరిత్రలురా.

పర :—సరే ఒప్పుకున్నా మరా.

రాజీ :—ఇంతికూ నువ్వులేచి, పరమేశ్వరుడుచెప్పే అద్భుతమైన కథకు అడ్డు వచ్చావు. వాకి ఆశయమైన కలబాల కనబడిందిటగా రూపంలో, శరీరంలో అవతారం ఎత్తివచ్చిందిట.

నారా :—గోహిణీదేవీనా ? నిజంగా ఆబాలికలంతా అద్భుతమైనవాళ్ళే, ఒరే రాజీ ! నువ్వు పోనీ పై ఆదివారం పట్నానికివస్తే మనమంతా వాళ్ళింటికి వెళ్ళవచ్చును.

రాజే :—ఓహో! నన్నామె పూర్తిగా ఎరుగును. నే నంటే హడలు. ఆ కథంతా తర్వాత చెప్తా!

పరం :—ఏవీ లేకుండా నారాయణుడు! నాశుభ మామూలు 'సీతాకోకచిలుక'లాని అనుకొని పోటీ నర్తకాలని చూశాట్ట, కాని బెడిసికొట్టందట. నాశుభ వీడంటే హడలిపోయారుట.

నారా :—(నవ్వుచు) ఆరీ పరమదౌర్భాగ్యదామోదరా!

పరం :—నా పేరెత్తకు.

నాజే :—(నారాయణరావుతో) నీ పేరూ ఎత్తుకోకు. అంటే నన్ను అంటే!

నారా :—నాగాయణుడు వట్టి దామోదరుడు కాదురా! జాగ్రత్త!
అందరు నవ్వుకొని పడకలు వేసినారు.

౧౮

ద స రా

దసరా పండుగలకు నారాయణరావు, జానకమ్మగారు, సుబ్బారాయుడు గారు, సూర్యకాంతము, రాజమహేంద్రవరములో గావురముచేయుమన్నరము ఇమ్మ లక్ష్మీపతిగారలు, సంకాయమ్మయు డిల్లలు, సర్వవతిగూ డిల్లలు, శ్రీరామ మూర్తిగారు, ఆయన కుటుంబబంధులు, అందఱును జమిందారుగారింటికి రాజమండ్రి వచ్చిరి.

జమిందారుగారు స్వయముగావచ్చి వీరినందరి దీసికొనివచ్చినారు. 'నేను రాను మీ వియ్యపగారిగాని తీసుకొనివచ్చు' డని సుబ్బారాయుడుగా రెంత నిరాకరించినను జమిందారు భిల్లూకమువలె పడిచినారుకారు.

జమిందారుగారు సుబ్బారాయుడుగారి పెద్దచుట్టుల్ని నిగువురను దీసికొని వచ్చుటకు జాల బ్రయత్నించిరిగాని నారు రామచి స్పష్టముగా నెప్పవై చిరి.

జమిందారుయొక్కయు, సుబ్బారాయుడుగారి యిలిరి స్నేహితుల యొక్కయు ప్రాపకముచే లక్ష్మీపతికి గవర్న మెంటు ఆర్డు కళాశాలలో నాచార్య పదవి దొరికినది. అప్పటినుండియు రమణమ్మతో, బెడ్డనో, దన తల్లితో లక్ష్మీపతి రాజమహేంద్రవరమున గావురము ప్రారంభించినాడు. జమిందారుగారి పెద్ద మార్గయి శిశుంతలా శివి వచ్చినది. పెద్దచుట్లు డా పండుగ గెండుగోలలు వచ్చునట. జగన్మోహనరావునకు, భర్తను పొరి యాహ్వన ముంపించినది వాదకౌమేర్వరమ్మ. తానును తిప్పక రావలసినదిని వ్రాయుచు, కొమార్తె శారదచేగూడ వ్రాయించినది. చెన్నపట్టణమునుండి యానందరావుగారి భార్య వచ్చెను.

నారాయణరావునకు నెలవ్రలు ముందుగనే యిచ్చుటచే, నాళికు కొత్తపేట వెళ్ళి, యచ్చటనుండి, రేపు మహర్షి వమి యన దన చెట్టములతో గలసి వచ్చినా డెత్తవారింటికి.

జమిందారుగారి పెద్దయల్లుడును కిష్కానీ కలెక్టరు గారను, చెన్న పట్టణము నుండి ఆనందరావు గారును పండుగనాటికి విచ్చేసినారు.

నారాయణరావు చెన్న పట్టణములో నున్నంత కాల మొక్కసారియైనా ఆనందరావు గారాబాలుని దనయింటికి బిలిచిన పాపాన బోలేడు. జమిందారు కు శాసన సభా వ్యవహారములపై నచ్చటికి వచ్చినప్పుడు ఆనందరావు గారు తన కొరుమీద జమిందారుగారి భవనమునకు వచ్చి కలుసుకొని, యాయనను దన యింటికి బిలుచుకొనిపోయినాడు. నారాయణరావుతో మాట్లాడినైన మాట్లాడిలేదు.

జమిందారుగారి యింటిలో నారాయణరావుతో మాట్లాడునది యొక్క జమిందారుగారి యప్పగారు సుందరవర్తనమ్మగారును, జమిందారుగారి దీవమట్టములలో రంగమ్మగారి కడును, నారాయణరావున ఆశేక్షగానుండి గౌరవము చేయుచుండిరి. నేవకు లందరు నారాయణరావున భయముతో బ్రేముతో మెలగుచుండిరి. పరిచారికలతో జమిందారిని ఆల్లనిగూర్చి నిరసనగా మాట్లాడునపు డెల్ల వారామె యెదుట మానము దాల్చుచుండిరి.

ఆ భవనముంటిలో జమిందారుగారి తర్వాత నారాయణరావున్న ప్రేమ కురిపించునది కుమారరాజు కేశవచంద్రరావే. కేశవచంద్రుడు బావగారిని వదలకు. బావగారి కడ భోజనమునకు గూర్చుండివలె. బావగారితో మాట్లాడవలె. బావమరిది నిద్రకు దన గదికి బోవునంతవఱకు కేశవచంద్రుడు చాతని కననేయుండి, కబుర్లుచెప్పి యప్పుడు వెళ్ళి నిద్రపోవును. తనకడకు దక్క నిలిచులకడకు జనువుగా బోని కుమారుడు నారాయణరావునెడ సాహర్దముతో మెలంగుట జమిందారునకు నాశ్చర్య సంతోషజనక మయ్యెను.

జమిందారుగారు నారాయణరావున కొక గదియు, పెద్దయల్లుని కొక గదియు, సుబ్బారాయుడుగారి కొక గదియు, స్త్రీ జనమున కొక గదియు, మేనల్లుడానందరావుగారి కొక గదియు, నీరీతి వచ్చిన చుట్టములందరికి గదు లేర్పాటు చేసెను. గదులన్నియు, బాగుగా నలంకరింపబడినవి. పడకగదులు మేడపైనను, క్రిందను దక్షిణవైపున నున్నవి. మేడపైన తూర్పునగూడ కొన్నిగదులున్నవి. వెనుక భాగములకు ముందుభాగములకు సంబంధము. ముఖ్యముగ హుజూరు కచ్చేరీ జమిందారుగారు నివసించుభవనమునకుముందు నేబదిగజముల దూరములో నున్నది. హుజూరుకచ్చేరియొక మేడ. అచ్చట పురాతనములగు కాగితములగది, 'మేనేజరు దివాను' గారి కచ్చేరీ, హుజూరు ఛాణేదారుగారి కచ్చేరీ, గుమాస్తాలచావడి, ఖజానాకొట్టు, సిరస్తాదారు కచ్చేరీ మొదలగునవి యున్నవి.

జమిహుజూరు కచ్చేరీకి సింహద్వార మిన్నీసుపేటలో నొకనీధివైపున నున్నది. రాజాగారి మేడకు సింహద్వారము వేరొకనీధి నున్నది.

జమిందారుగారింట అశ్వయుజ శుక్లపాడ్యమీ దినమున కలశప్రతిష్ఠాపన మొనర్చి దళరాత్రులు పూజలు, హరికథలు, సంగీతపుకచ్చేరీలు జరుపుదురు.

తన్ను మేడమీద నొక విచిత్రము జరుగునని రంగమ్మ గారు తీసికొని వచ్చుటయు, భర్త బహుమతి నొసగుటయు శారదను దిగ్భ్రమ కలిగించినవి. ఆమె యేమియు మాటలాడలేక, రంగమ్మ గారిపై గోపము తెచ్చుకొనలేక, యక్కజమున నాలోచించుకొనుచు గ్రింద తమ్ము డాడుకొనునట్టి గదిలోనికి నొయి యచ్చట గూర్చుండెను.

‘చిన్నక్కా! ఏనుగు బాగా పరుగెత్తుతుందా? గుట్టమా?’

‘ఏనుగు తమ్ముడూ,’

‘మరి కీయిచ్చవదిలి పెడితే రెండూ ఒక మోస్తరుగా నే పరుగెత్తుతున్నాయేమి?’

శారద నవ్వుకొనుచు ‘ఈ యేనుగు ఈ గుట్టమూ అల్లాగే పరుగెత్తుతాయి తమ్ముడూ!’ అన్నది.

‘చిన్నక్కా! చిన్నబావ నీ కెప్పుడన్నా కథలు చెప్పాడా!’

శారద మాట్లాడదు.

‘చిన్నక్కా! చిన్నబావ నిన్ను చెన్నపట్నం తీసుకువెడతాడా!’

‘ఛీ! వూరుకోవోయి!’

‘వానీలే చిన్నక్కా అంత కోపంవస్తే! నీ కన్న మా చిన్న బావే మంచి వాడు.’

శారద కోపంతో నచ్చటనుండి విసవిన వెలిహోవుచు జగన్మోహనుని రెండవ సభామందిరమునందు చూచినది. జగన్మోహనుడు ‘శారదా! యిల్లారా! ఏమిటి? ఎక్కడదాగున్నావూ? అంతా వెతికానే!’

శారద ఇంకను కోపముతో మూసమూని యచ్చటనొక కుర్చీపై కూర్చున్నది.

‘ఇంతి కోపంగావున్నావ్. ఎవరిపై నేమిటి? నా పైనికాదుగదా? ఇదిగో! నీకో బహుమతి పట్టుకు వచ్చినాను. పంకగబహుమతి. ఎంత చిన్న గడియారమో, ఇది అసలు బంగారం గాజుకు అతికించిఉంది. ఈ గడియారముమాడు. ముద్దులు గులుకుతూ లేదూ శారదా?’

శారద యదిమాచి ‘చాలాచాగుంది. మా నాన్న నా కిచ్చిన గడియారంకన్న బాగుందే?’ అన్నది.

‘చేయియేదీ?’ అని జగన్మోహనరావు శారద యెడమచేయి పుచ్చుకొని యా బంగారుగాజు చేతి గడియారము నామె చేతికిబెట్టి, యా చేయి నిటునటు తిప్పుచు ఆ చేయిని దన పెదవులకడకు గొనివచ్చి ముద్దిడుకొన్నాడు. శారద యెడలు ఝల్లుమన్నది. జగన్మోహనుడు శారద బుజముచుట్టు దనచేయిపైచి యామెను దనకడకు లాగుకొని యామె తల తన హృదయమునకు హస్తకొనెను, శారదహృదయము దడిదడి కొట్టుకొన్నది. అతని హస్తమునుండి నెమ్మదిగా తిప్పించుకొని యాపాలిక ‘నవ్విచ్చిన గడియారము అమ్మకు చూపించివస్తా’ నని లోనికి వెడలిపోయినది.

ఆ సాయంకాలము పై మేడపై నొంటిగా గూర్చుండి జగన్మోహనుని కౌగిలింతిని గూర్చి యాలోచించుకొనుచున్నది. జగన్మోహనరావు బావ చాలమంచివాడు, అందమైనవాడును, కాని అతని కౌగిలింతి తనకంటె ఇష్టమేలకాలేదు? తియ్యని జలపరింతి పొందనమాట మాత్రము నిజము. ఇరువురి బహుమతులలో నెవరి బహుమతి బాగున్నది? వారిచ్చిన బహుమతియు చాల యందముగా నున్నదనుట కామె హృదయ మొప్పుకొనక తప్పినదికాదు.

జగన్మోహనుడు చాల అందగాడని యామెకు బాతము నేర్పబడినది. కాని చదివిన ప్రతి నవలలో బలమైనవాడు. ఉత్కృష్ట సుణపంపముడు, మేధావి, నిజమైన సాందర్యవంతుడని వర్తించినాడు. చక్కని రచనకౌశలములు కౌని, మోడరన్ రివ్యూలొని బొమ్మలు కాని అన్నియు దవభిక్షను తలపంపజేయుచున్నది. యిరువురిలో నెవ గెక్కువ యందముగవాడో యామెకు నిర్ధారణ కాలేదు అయినను వారి కన్ని జగన్మోహను డే సుందరముగా కుండు డెట్లని యామె యనుకొన్నది.

జగన్మోహనుని బెండ్లి చేసికొనియున్నచో, దానొక జమీదార్ గాజీమోయుండును ఇప్పుడు పల్లెటూరిలో నుండువలసి వచ్చినది. భర్త ఉద్యోగము చేసినమాత్రమేమిలాభము? బావ యెప్పుడు చక్కని కవియు చేప్పడుండును. ఎంతెంతో ప్రేమ జూపియుండును. ఏమో? జగన్మోహనరావు బావకు తమ్ము పెండ్లిచేసుకొనుట అంతి ఇషునులేదేమో అని భావించుకొన్నది. ఏది ఎట్లయిన నీయల్లెవారు తన కర్మముచే దనకు సంభవించినారని యక్క గారును రిల్లయు నెన్ని నాగులో యనుకొన్నారు. అది నిశ్చయమని యా బాలకు స్పష్టమై తోచినది.

౨౦

తాత ముచ్చటలు

పండుగ నాడు భోజనములైనవెనుక జమీందారుగారు స్వయముగా వియ్యంకునకు యీగారితోపాటా బహుమతీనిచ్చెను. బాలకుడు కేశవచంద్రునిచే నల్లుళ్ళకు, మేనల్లుళ్ళకు, లక్ష్మీపతికి, శ్రీ గణుమూర్తికి బహుమతులనిప్పించెను. ఆడవారికి జమీందారిదీయము, నాయను కొమరితలునిచ్చిరి. అందఱును క్రొత్తవస్త్రములధరించిరి.

పండుగ మరునాడు సుబ్బారాయుడుగారు కుటుంబముతో క్రొత్తపేటవచ్చి చేరిరి. సుబ్బారాయుడుగారి ముత్తలిగారి పెదమనసుని కుమారుడు గాభాకృష్ణయ్యగారు వందం పేట నుంచి విచ్చేసిరి. తెబ్బదియోమిశంకర్ వృద్ధు. బంకి యొక్కడు. ఎంతయూరమైన చివరల వద్దనున్నాడు. ఇవకమై నరసింహమూల, తోజ్జుతో, కీమగివలే నాజానుబాహులును వూనిసి. సుబ్బారాయుడుగారికన్న నెక్కువ సత్యముగలాడు.

‘ఒరే సుబ్బారాయుడా! పిలలు మేకలు కులాసాగా ఉన్నారా! మాసి వద్దాము, మళ్ళీ మాడ్డం పడుతుంకొలేదో అని వచ్చాను. చిక్కా వేమిటి? ఏమిటో

ఈనోజుల్లో నీఅంత చిన్నతనంలోనే ముగిసినావుగా. ఏరీ నీ కొడుకులూ! నీకు పెద్దాడా! చిన్నాడా వాడు. నలుగురేగా కూతుళ్లు నీకు. అది పెద్దగా, నీపిల్ల లేరీ, శ్రీరామమూర్తి? ఆ గొట్టికాయనధవ నీ కొడుకే! పరవావేదురా నీ సంతానమూ, సంతానం సంతానమున్నూ. ఏదీ నా కోడలు. రాజమండ్రి పెళ్లికి వద్దామనుకుంటే విజయనగరం వెళ్ళాలిసాచ్చింది. నడిచి వెళ్ళవలసిందే. కాని ఈ పట్టు రైలులో వెళ్ళాలి తప్పదని మా చలమయ్య చెప్పాడురా. నధవ రైలు. దానికన్న నేనే ముందు వెళ్ళును. కాని అదీ ఒక విచిత్రంగానే ఉంది. రైలెక్కడం అదే మొదలు. అస్త్రీ ఏమాత్రం సంపాదించావు?

‘ఉంది, బాబూ! నీ సరగనిదేవుంది.’

‘నీపని బాగుంది అన్నారలే జమిందారునో సంబంధం చేశావుట. సంతోషం. నీ గెండ్లోకోసల్ని చూడాలి. రాజమండ్రి వచ్చుచున్నా. నే నక్కడికి వస్తానని నీ విషయంకుడికి రాయి. వెళ్ళి మాసి మోటాగెక్కి దాడారం వెళుతా.’

‘నువ్వు ఒక వారం, పదిహేనురోజు లిక్కడుండాని బాబూ!’

‘వీలేనురా!’

‘అల్లా అంటే పనికిరాదు!’

‘సరేలే!’

తెలువ రివారి కుటుంబాలు పెద్దవే. అచ్చటచ్చట కేశముల్లా ఉన్నవి. బాగా ఆస్తులు సంపాదించుకొన్నాడు. రాధాకృష్ణయ్య గారికి మంచి అస్త్రీ ఉన్నది. కాని యాయన తదనంతరం కుమారులు నలువురు పంచుకొన్నచో, తెలకొక యిరవై యకరాలు వచ్చును. పైగా పెళ్లిళ్ళకు, భూములు కొనుబకు అప్పులు చేసినారు. అవి పెగుసుచున్నవి.

‘బాబూ! మీ అప్పులన్నీ తీర్చారా?’

‘ఏమి తీర్చడమోరా, మనవాళ్ళ బతుకులు మాగువాడీల చేతుల్లో అంతరిస్తాయనుకుంటాను. గానుచంద్రపురం వాళ్ళకు విడువేలు లేణకొలమిద ఇవ్వాలి. ఎవ్వణ్ణి చూసి నా అప్పులే. కేశంజంతా అప్పు నానాటికి పెరిగిపోతోంది. ఎల్లాగో తీర్చుకోడం. నాలుగురాళ్ళు మిగుల్చుకున్న వాడెవ్వడు కనబట్టంలేడు.’

‘అవును. కేశంజో పంపిన పంబంతా వినువుతోందో. మనవాళ్లు — ఇదంతా రూపాయికి కాసుకూ ప్రభుత్వంవారు విర్చాటుచేసిన మారకం రేటువలచే అంటారు. అలా కాసుండా మారకంరేటు తగ్గించి, నంకి ఖరీదుచేసి, మేలిమినండి పట్టుకువెళ్ళినవారికి, చేయుబడి ఖరీదు తీసుకొని, గట్టికి ఇతరలోహం కలిపిన ఖరీదు తీసివేసి, రూపాయ చేస్తే కేశం దొర్చాగ్యం తగ్గుతుంది అంటారు. జపానులో అల్లా చేస్తారు. కనుక నే వాళ్ళదేశంలో వస్తువులు వెళ్ళేచవుక. అప్పులేదు, వీడతనం లేదు అని మా నారాయణుడు చెప్పాడు.’

‘నిమి లెక్కలో! మా చిన్నతనంలో మేము జొన్నన్నం తిన్నాం, వరీ తిన్నాం; వసవులు పెట్టినవుక. మనవాళ్ళందరికీ, మేరకొప్పల్లం అంతా కలిసి రెండునందిల యకరం ఉంటే, స్వంతంగా వ్యవసాయం కొయగూరలు పండే విరా! మా నాయన జొన్న మోపు పోలామ్మంచి మోసుకువచ్చేవాడు. మళ్ళీ దేశ పాండేలం కూడా. లోకం అంతా గజగజలాడేది. కుంభినీగాజ్యం రానిక్రితం సంఘటి యోగుగునుని మా తాతయ్య రామయ్య గారు నాకు చెప్పేవాడు. మీ నాన్నా యోగును. మీ తాత ఈ ఊరు దౌహిత్రం వచ్చాడు. ఇల్లరికం కూడాను. ఆ గోజులో మా తాతయ్య తండ్రి పల్లకిమీద నెడుతోంటే పీఠుల్లో జనం కూచుని ఉంటేందుకువలా! మీ తాతయ్య తాత మా తాతయ్య తండ్రి. తెలుసునా? ఆయన నవాబుదగ్గిరకు పల్లకిమీదేరా వెళ్ళడం సుబ్బారాయుడూ!’

నారా:—నిం తాతయ్య, మీ తాతయ్య వాళ్ళూ బాగా వడ్డూ పొడుగూ మనుష్యులేనా?

రాధా:—ఒరే నారాయుడూ! నన్ను చూశావా, నా సొగుగుండర మాతాతయ్య గోపురం అనుకోవాలి. వాళ్ళ శక్తి, వాళ్ళ సామర్థ్యం మాదగ్గిర ఎక్కడందగా?

నారా:—మీదగ్గిరున్నది మాదగ్గిర లేదు తాతయ్య!

రాధా:—మీరా, మీరు వాలభిల్లులే! మా నాయనగారు కరణీకం శిశు పద్మాలునూ తోగీ మట్లమధ్యాహ్నం ఇంటికి వచ్చేటప్పటికి మా బామ్మవాళ్ళు వస్తు దర్చి, బియ్యంచేసి. అన్నంవండి, అటకమించి గుమ్మడికాయ దింపి, తరిగి కూర వండేవారు. వంటా అయ్యేది, మా తాతయ్య వచ్చేవాడుట. స్నానం, సంధ్యావందనం అంతా అయ్యేటప్పటికి పన్నెండున్నర. అతిథి అభ్యాసతీ, ఇంట్లో వాళ్ళూ అంతా కలిసి యిరవైమంది భోజనాలు మగవాళ్ళు.’

నారా:—నేను వెన్న పట్టాం న్నేలోపుగా వొడ్డం పేట వచ్చి మనవాళ్ళందరిని చూసి నడ్తాను తాతయ్య!

రాధాకృష్ణయ్యగారు ఉన్న నాలుగు రోజులును సుబ్బారాయుడుగారు పిన తండ్రికి తిన పొలములు, వొడ్ల, పొకలు, లోటలు మొదలైనవన్నియు చూపించి నారు.

తెలుగుదేశిమే కాదు, భారతభూమియే యంత కంత కథోగతిలో బడిపోవు చున్నదని రాధాకృష్ణయ్యగారి మతిను. మనుష్యుల శిష్టతను జబ్బులే, అలసులు, పట్టమని పది ఆకులు నడువలేదు. నూరు సంవత్సరముల నూట యటాండనిచ్చి డెబ్బదియేళ్ళు బ్రతికిన మగవాడేడి?

‘ఒరే సుబ్బారాయుడూ, మనదేశం చేసిన పూర్వకర్మవల్ల యింకా బతికి వుంది కాని ఈ గోజుల్లో జబ్బులకూ, వాటికి దేశం నిర్మాణవ్యయై యుండవలసిందే, ఏవంటావు?’

‘అవును బాబూ! ఎల్లాగో దారీ తెన్నా కనబడటంలేదు. చదువులు, నాగరికత, మోటార్లు, ట్రైన్లు, తిండిలో జలం లెగడం—ఈలాంటివన్నీ కూడు తున్నాయి.’

‘అవునురా ఈ ఆనకట్ట వచ్చి మన కొంప మాడ్చింది. డెబ్బాలలో ఉన్న జనం పెరిగి జనంకన్న బాగ్యవంతులు అని చెప్పకోవడమే కాని వాళ్ళంత వీధి వాళ్ళింకోళ్ళు లేనేలేరు. కాలవ మాగాణి అంతా నిస్సారం అయిపోయింది కొడుటా’

‘దానికి తగినట్లు మిల్లుబియ్యం కూడాను.’

‘సరిపోయే. మిత్రమీ! మీ యింట్లో దంపుడుబియ్యం ఉన్నందుకు చాలా సంతోషంగా ఉంది. అయితే యిప్పటివాళ్ళు ఉబ్బులేకుండా, జవసత్తువులు లేకుండా వుండడానికి సగం కారణం ఏమిటమనున్నావు. వీళ్ళకి దైవభక్తి నశించింది సంధ్యావందనంలేదు, కవుశుశ్లోకి వీళ్ళరు, పూజా పునస్కారాలు లేనేలేవు. యివన్నీ సగం దేశాన్ని తగలేస్తున్నాయి.’

నారా :—తాతయ్యా, నువ్వలా అంటావు ఎప్పుడు వుండేవంటావు, భయం భక్తి పూజా పునస్కారాలున్నా?

రాధా :—ఎప్పుడా? మాకొలంలలో.

నారా :—అయితే మా అంత అప్రాచ్యులు పుట్టడానికి కారణం మీకర్హా, మాకర్హా?

రాధా :—మీదీ మీదీ కూడారా.

నారా :—మీదే అందాను. అలాఅయితే మాలెప్ప కాదుకదా. మా భక్తిరాహిత్యానికి కారణము మీరుకాబట్టి, మేము చేసిది ఏమీలేదు. ఇక మేమే కారణము అందాము. అయితే ఎప్పుడో ఒకప్పుడు దీనికి కారణమైన దుష్కర్మచేసి వుండాలిగదా! ఆ ఎప్పుడు భగవంతునిమీద భక్తిలేనివాళ్ళున్నారన్న నాటేగా. అప్పుడే వుంటే ఇప్పుడుండవంలో ఆశ్చర్యము ఏమీలేదన్నమాట.

రాధా :—ఆ! తెలివైన ఘటమేరానీ కొడుకు, సుఖ్యారాయుడూ!

ఆ సాక్షుంకాల మంతెయు నారాయణరావుకు తాతగారు చెప్పిన సంగతిగ్నే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. తానుగూడా రాముడు, దేవుడుకావని నాదించిన గోజులు జ్ఞప్తికి వచ్చినవి. తాను ‘ఇంగుసాలు’ వ్రాసిన గ్రంథములు చదివి నిజమని నమ్మిన భక్తిరము తెన్నియో! ఈనాటి యువకులు భక్తిరహితులైనారు. తాను చేయులు తిరిగినప్పుడు గుహలలో భక్త్యా వేళు కలిగెడిది. తన స్నేహితులనేకులు పూజ సేయించుటన నేమో యోగుంగరు.

భక్తియెందుకు? మోక్షముకొఱకా? మోక్షమననేమి? యని వాదించు వాండ్లు. మోక్షము భగవంతునితో న్యాయుండుటా? మోక్షములేనిచో నష్టమేమి? పుట్టుచుగిట్టుచు నుండుము. పుట్టుచు గిట్టుచు ననంతమువరకు భగవంతునికి దూరు లమో నైతానువలెనన్న మాత్రమున భయమేమి? అని వారదుకుమ రనుకొంది. భగవంతుడననేమిటి? భగవంతుడొకవ్యక్తి యందురా. ఆ బలవంతు నెవరు పుట్టించిరి? కాదు, నామము, రూపము మొదలు చివరలేని - నేతి, నేతి నేతియన

జెల్లు నొకానొకటి యని యందుగా, అదికాదన్న నేమిసప్తము? అని నారాయణ రావు హోరాహోరి వాదించువాడు. నే డా సంగతులన్నియు మనస్సునకు దట్టినవి.

ఈ బ్రహ్మాండములో ననంతవిశ్వములో నొక సౌరకుటుంబములో నొక చిన్న భూగోళములో నొక చిన్న పురుగువంటి తాను భగంతు డనుట నిజమా? 'శివోహం' అని తెలుసుకొనుటయే శుద్ధిమోక్షమా? నేను బ్రహ్మమునైన, నను స్రమ బ్రహ్మము. కాని ఒక చక్రవర్తి నిద్రబోవుచున్నంతకాలము తాను చక్రవర్తి నను జ్ఞానములేక, తా నేమియో తెలియక మైమరచియుండి మేల్కొనుట తోసే నే డాను చక్రవర్తినను జ్ఞానమును బొందునట్లు, నీ బ్రహ్మము తెన్ను తా నెగునునా? ఆత్మజ్ఞాన పరిపక్వముచే ఈ గ్రంథములన్నియు జనువుచున్నకొలది నేమో తెలిసి నట్లుండును. ఏమి తెలిసినది? మనకు తెలిసినట్లన్నదంతయు మాయకౌటచ్చును. నిజము గోచరించుట యుత్తమపురుషునికే కాబోలు. ఆస్తితి తనకి ననన్యములో నున్నదొ లేదో? తన కొక్కవాసనయు వీడిపోలేదే. కాదన తనకుగావలె. తన బంధుకుల, తన యాస్తి, తన మిత్రులు తన చదువు, తన! తన! తన!

౨౧

ఆడవాళ్ళ బ్రతుకు అధోగతి బ్రతుకు

మగునాడు సుబ్బారాయుడుగారి గెండ్లివ కొమారితకడనుండి యుత్తరము వచ్చినది. సత్యవతి యిరువదియారేళ్ళ స్త్రీరత్నము. తీర్చికనుముక్కు తీరులిగి బామపండు చాయతో సుందరియని చెప్పితిగిన వనిత. కాని బెంగచే కృశించి శలాకవలె నైపోయినది. భర్త రంపపుగోత, ప్రథమసంతానమును నొక బాలిక తప్ప తక్కిన పిల్లలందరు పోయినాడు. ఇప్పుడు మరల నెలలెక్కి మూడునెల లయినది.

పీడభద్రరావు కెప్పుడు ననుమానమే. ఛాందస బ్రాహ్మణుడు, కఠినహృద యుడు. చిన్నతనమున నెంత సంతోషజీవితమో, నేడంత పరమకోపియై నిస్సలు గ్రక్కుచుండును. అతని తల్లికిగూడ కుమారుడన్న భయము. చేయు నుద్యోగము పెద్దాపురమున, డిప్యూటీకలెక్టరు కచ్చేరీలో గెండ్లివ సమాప్తాపని. యేబదిరూపాయల జీతముఖాయము. ఎనభై తాత్కాలికపు జీతము.

రివిన్యూపనిలో మంచి తెలివితేటలుగలవాడు. ఇంటిదగ్గర నెంత పులియో, కచ్చేరీలో అంతపిల్లి. పై ఆధికారులన్న గజగజలాడుచుండును. వారి మెప్పును బొంది ప్రాపకము సంపాదించుకొనుచుండును. గ్రామాధికారులపై లోడేలువలె పడును. తనదగ్గరకు బనియుండివచ్చినవారు పెద్దనారైవో నిమిషమున వారిపనిచేసి పంపును. చిన్నవారైన కస్సుమనును, బుస్సుమనును, అట్టివో నెవరైనా దిరుగబడి 'యేమిటయా! ఇదిగో వీళ్ళందరిని సాక్ష్యం వేసి పెద్దకలెక్టరుకు పిలిపనుపెట్టి డిప్యూటీ

కలెక్టరుగారికి ఇప్పుడే అర్జీదాఖలు చేస్తాను ఉండు' అని యనెనా, తక్షణమే వీర భద్రుడు చిరునవ్వునవ్వి 'ఎందుకులేకోపం, విసిగిస్తే అన్నాను. ఇదిగో చూశావా, అచ్చాయి! పొద్దున్నుంచీ పని చేస్తూవుంటా. చూశావా! అలాంటప్పుడు కాస్త కోపమా వస్తుంది. చూశావా, తొందరపడకు, ఏమిటి నీపని?' అని మేకసిల్లయై పోవును.

మంచి ఆస్తిగల కుటుంబము, గౌరవమైన కుటుంబమని యాయ, నిట్లు కొమార్తె యగచాట్లు బతుచున్నదిగదా యని సుబ్బారాయుడుగారి మనస్సు కలలె నొందుచుండును.

సత్యవతి నారాయణరావు తోబుట్టువులతో నెల్ల నందగలైయని యెన్నదగిన పూచోడి ఆమె. కన్నులు పరమకరుణాపూరితములై, శిశునిర్మలత్వమును గోచరింప జేయును. ఆమె లేడివలె సాగుహృదయ. సాధ్య, పతిభక్తిపరాయణ, ఆ బాల తెవియైనది. ఏ మానిసియైన యట్టిభార్య రావలయునని తప మొనరింపవలయు నంతటి సుశీల. కఱ్ఱతో మోది కుక్కనువలె భర్త కొట్టుచుండినపుడు కిక్కురు మనదు 'రామ! రామ! రామ!' అని మాత్ర మనుకొనుచు, నప్రధారలు తునుచు కొనుచుండును.

సత్యవతి కొమారిత బంగారు జొమ్ము. తల్లి నోటిలోనుండి యూడిపడినది. తండ్రి తల్లిని గొట్టునప్పుడు విరగబడి యేడ్చును. ఒకనాడు 'నాన్నా! నాన్నా! అమ్మను చంపెయ్యకు, రక్తము వస్తూంది' అని అడ్డంపడితే ఆమెనుగూడ చావ గొట్టినా డాకర్కోట్టకుడు.

జానకమ్మగారి పేర సత్యవతికూతురు నాగరత్నం ఉత్తరం వ్రాసినది. 'అమ్మమ్మా, ఈ రోజు అమ్మనుకొట్టిన చెబ్బలకి అమ్మ మూర్ఛపోయింది. రెండు గంటలు తెలివిరాలేదు. నాన్న డాక్టరుకోసం వెళ్లగానే, ఈ ఉత్తరం మీకు రాయ మని మా యింట్లోనే కాపురంఉన్న విజయలక్ష్మమ్మత్తె యీ కె'ర్దు యిచ్చింది. నీకు ఉత్తరం రాశాను, వాళ్లే పోస్టులో వేశారు. ఈమధ్య నాన్నకు కోపం ఎక్కువైంది. తప్పులు క్షమించవలెను. చిత్తగించవలెను. మనుమరాలు నాగరత్నం.'

ఈ యుత్తరము చూచుటతోడనే జానకమ్మగారు కళ్లనీళ్లు ప్రుక్కికొనుచు నాపోవ జొచ్చెను. సుబ్బారాయుడుగారు చిన్నబోయి మనసున కుములుచున్న కోపమున, నేమి చెయ్యవలెనో యాలోచన తేలక కూరుచున్నారు. తన చిన్న తనములో నిట్టివ్యాపారము తన చెల్లెలికి జరిగియుండినచో దా నేమి చేసియుండును. నానిని బోయి తొక్కి పాతరవేసి, తన చెల్లెలి నింటికి దీసికొనివచ్చి యుండునా? ఆయ్యా అది తప్పు. స్త్రీ పతివ్రత : పతిభక్తిపరాయణ. భర్త చంపినను సరే భరించ వలయును. తాను దుర్మార్గుడైనచో తన బావమరది తన్ను హతమాన్యులకు చాగొప్పు కొనునా? ఏది ఎట్లయినను దన బాలికగతి యుంతియ. ఒళ్లి తీసికొనివచ్చి తన యింటిదగ్గర నుంచుకొనిన లోకము హాసించునా? పోని? లోకముకొరకు వెళువక తీసికొనివచ్చి పంపించక యూరకుండినచో? తనముద్దులదిడ్డ బ్రతు కధో గలిదేవకదా

ఎది పిల్లయినను తన కుమార్తె యనుభవించవలసిందే ! అని యూహలోకమున బడి
సుబ్బారాయుడిగా రుస్సురని కూర్చుండి పోయిరి.

రాధాకృష్ణయ్యగా రది విని 'ఏమిరా సుబ్బారాయుడు ! మాపినతల్లిని ఆవిడ
మొగుడు యిలాగే వేపుకు తింటుంటే, రెండుసార్లు కాపురానికి వెళ్ళిన రెండు
సంవత్సరాలలో నూతిలో బడిందట. రెండుసార్లు ఎవరో బతికించారటరా
అబ్బాయి ! ఆ తర్వాత మొగుడిమీద తిరగబడి మహాశక్తి దేవతై వెళ్ళవన్నని పిల్లలా
చేసిందట. అలాగే నువ్వు చేసేదేముంది ? నేను చేసేదేముంది ? భార్య భర్తలకు
దెబ్బలాటవస్తే వాళ్ళే సముదాయించుకోవాలి' యనెను.

నారాయణరావీ సంగతివిని, తండ్రుగారితో చెప్పి, పెద్దాపురం వెళ్ళినాడు.
తన చిన్నక్క గారు మొన్న నే పండుగకువచ్చి, పెద్దాపురం వెళ్ళినది. ఇంతలో
నేమి మునిగినదో ! అడవాళ్ళను గడ్డపెట్టు పరమ దౌర్భాగ్యులు, చిరువుకొచ్చి పరు
వులు నున్నారు. వారికి శిక్ష మొట్టులో భగవంతుడు ఎరుగడుగాబోలు.

మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకు నారాయణరావు పెద్దాపురం చేరుకున్నాడు.
ఇంటిదగ్గర బావగారులేరు. తన చిన్నక్కగారు, మేనకోడలు నాగరత్నమును
న్నారు. 'చిన్నమామయ్యా ! నిన్నే వచ్చింది మెలుకువ అమ్మకు. ఆకట్టుకట్టిందే,
అమ్మకు తల పగిలిపోయింది. చేతిబెత్తింతో ఉక్రడైపోయి కొట్టాడు. మామయ్యా !
నన్ను కొట్టాడు మా నాన్న' అని నాగరత్న మన్నది.

'ఒరే తమ్ముడూ ! నా కర్మానికి మీరంతా ఇది అవుతే ఏం లాభం. ఈ
తెలివితక్కువ మొద్దు మీకు ఉత్తరం రాయడం ఎందుకు చెప్పి ? అమ్మకీ,
నాన్నకీ, మీకూ గుండెలు తెరుక్కుపోవడం తప్ప ఏం లాభం ఉంది ?'

'ఎందుకు కొట్టాడే చిన్నక్కయ్యా ?'

'ఎందుకైతే ఏమిరా చూూ ! నేను పూర్వజన్మంలో చేసుకొన్న పాపం
నన్ను ఇల్లా బాధిస్తోంది. ఏదో కారణం. ఆయన మంచివారే. ఊళ్ళోనాళ్ళందరికీ
మంచే. అందుకనే ఆయన కొట్టిన సంగతి ఊళ్ళోనాళ్ళకీ తెలియగానే నావల్లే
తప్పుందనీ, నీ బావగారివల్ల తప్పేమీలేదనీ ఈ చుట్టుపక్కలవాళ్లు కొందరు అను
కున్నారు. నన్ను గురించి మీరనుకో నేని తప్పు అని వాళ్ళతో నేను చెప్పగల
మరా ? నా కర్మం.'

'అమ్మనీ పెద్దమామయ్య తీసుకువచ్చి దిగబెట్టగానే, అమ్మని ఏదో అని,
చాన్న కోప్పడ్డాడు మామయ్యా ! అప్పణ్ణించి ఏదో ఒక కోపమే ?'

'అయితే నిన్ను అంత చావగొట్టడానికి కారణం ఏమిటే ?'

'ఏవుంది, పండుగకు వెళ్ళి ప్రతిమగవాణ్ణి చూశానట. ఇంకా ఏమో ఏమో
అన్నారు. జవాబుచెప్పను నాయనా ; చెపితే అప్పుడే ప్రాణాలు వదులుకోవాలి.'

'అదా ! సరేలే !'

'నా తోడు ! ఒట్టు ! ఒరే తమ్ముడూ ! ఏ మన్నా తొందర పడతా వేమో
నుమా ! నేను నుయ్యో గొయ్యో - చూసుకుంటాను !'

‘ఒసే అక్కయ్యా! నీ మొగుడు పశువు కాని మేమంతా పశువులంకాము. జన్మం ఎ తినందుకు జ్ఞానం కలిగిన మనుష్యులులా సంచరించాలి. ద్విపాద పశువై పోవాలా! ఛీ! వెధవ జన్మాలు, కుక్కనయం, పందినయం, పెల్లాన్ని చావకొట్టి ఆమె చస్తే, మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకొని, కొత్తగావచ్చిన పెల్లానికి అడుగులకు మడుగు లొత్తుతారు మగ సన్యాసులు. పురుగు జన్మ లక్కయ్యా.’

‘ఒరే బాబూ నీకు కోపం వస్తూంది. నువ్వు బలం కలవాడవు. చేయి చేసు కొని నన్ను ధోగతిపాలు చెయ్యకు. నా కర్మం నేను అనుభవిస్తానుగాని, నువ్వు ఇంటికి వెళ్ళిపో.’

‘ఒసే అక్కయ్యా! నువ్వు పెట్టి అభిప్రాయం ఎందుకు పడతావు? నేను బావను కొంటేను. కొట్టగలిగివుంటే ఆతనిపని చాగానేఉండును. నాకు బలంలేక కాదు. అట్టి నీచపుషనికి నేను దిగలేను.’

ఆ సాయంకాలమునకు వీరభద్రరావు వచ్చునప్పటికి పడకకుర్చీలో గూర్చుం డిన బావమరిదిని జూచి తెల్లచోయి ‘ఎప్పుడు వచ్చావోయి బావా?’ యని ప్రశ్నించెను.

‘మధ్యాహ్నం.’

‘ఏం పనిమీద?’

‘చెన్నపట్నం వెళ్ళబోతూ మిమ్మల్ని చూద్దాం అని వచ్చా!’

‘అలాగా!’ అని లోనికిబోయి ‘నాగరత్నం’ అని కూతుర్నిపిలిచి, ‘ఎందుకు వచ్చాడే మీ చినమామయ్య?’ అని ప్రశ్నించెను.

నాగరత్నం గజగజ లాడిపోయినది. ఆమె కళ్ళనీళ్లు తిరిగినవి. నారాయణ రావు గ్రహించి లోనికిబోయి బావగారితో నిట్లనెను.

‘బావా! ముసుగుల్లో గుద్దులాట యెందుకు? నాగరత్నం వాళ్ళమ్మకి తెలి యకుండా పక్కయింటివారు యిస్తే, కొద్దుమీద మాయింటికి ఉల్తరం రాసింది. నేను వచ్చాను. నువ్వు చదువుకొన్నవాడివి. రేపు వియ్యమంద దలచుకున్నావు. నిన్ను గురించి ప్రపంచం ఏమనుకుంటున్నదో నీకు తెలియటంలేదు బావా! మన కుటుంబాలల్లో ఇలాంటిది ఎక్కడన్నా ఉందిబోయి!’

‘నాపద్ధతి అంతే. నన్నేమి చెయ్యమంటావు? నాకు కోపం జూస్తే. దాన్ని చంపుకుందామని ప్రయత్నంచేస్తే చావదు. నన్నేమి చెయ్యమంటావు?’

‘రాత్రి మాట్లాడుదామనే. ఇప్పుడేమి మాట్లాడకు.’

తాను నానుకొనుటకు కొన్న ‘వెస్టు అండు కంపెనీ’ వారి ఎనుబది రూపా యల ఖరీదుగల ‘బంగారు కీపుసేక’ అను చేతిగడియారము నారాయణరావు వీయ బోగా నతడు వలదని వారించినాడు. నారాయణరావు బావగారిని తీష్టంగా జూచి ‘బావా నువ్వంతకంతకు చాలా చిత్రంఅయిన మనిషివి అవుతున్నావోయి. మనం మగవాళ్ళం. ఆడవాళ్లు నీరసులు. ఎలా చూసినా వాళ్లు మన చేతిలో ఉన్నారు

మనం దయ దలచి, ఆడవాళ్ళని మనుష్యులుగా ఎంచాము. అయినా వాళ్ళు మన దృష్టిలో పశువులు. అంతే. వాళ్ళని చంపినా ఎవరూ విమనరుగదా? ఆఫ్రికా నీగ్రోలలో ఆడవాళ్ళు వస్తువులేకదా బావా! బానిసలే ఆడవాళ్ళు? నిన్న మొన్నటి చాకా అరబ్బీ, పెరిశియా, బర్మీ దేశాలలో ఉన్నట్లు, బానిసత్వం మనదేశంలో కూడా ఉండాలనా మనం ఈరోజున ప్రయత్నం చేయవలసింది. బావా నీ హృదయం సర్వవిధాలామంచిది. పదిమందిలో పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించుకొంటున్నావు. నీకోపం అంతా యింట్లో చూపిస్తున్నావు. గాని, నీపై అధికారిపైన చూపించగలవా? అలాగైతే వెయ్యి రూపాయి లిస్తాను బహుమతి నీకు. నీపై అధికారి నిన్ను కోపపడినా రానికోపం, నీచేతిలో ఉండి నీకు దానివలె వంగిఉన్న భార్యపైన ఎందుకు వస్తుంది? అధికారిపైన వచ్చినకోపం అంతా ఏమయింది? అది మనము అణచివేసుకుంటాము, చంపివేస్తాము. ఆశక్తే మనం, మన కింద వాళ్ళపట్ల కూడా ఎందుకు చూపకూడదు? యుగపురుషుడు గాంధీమహాత్ముడు, క్రైస్తవ, బుద్ధుడు మనకు బోధచేసింది ప్రేమకాదా బావా? మనం కోపం చంపుకుని ప్రేమ చూపించడంవలన మనలను నమ్ముకున్నవారు జన్మజన్మకు మనయం ఉపరమిత కృతజ్ఞత జూపిస్తారు. ఒకరియెడ ద్వేషంపూని వారిని హింసిస్తూ తక్కిన యావన్మంది విషయంలో ఎంతప్రేమచూపినా, అది క్రోధస్వయావమా, అసత్యమూ అవుతుంది సుమా! క్రోధం రావడం, మనలో పశుత్వం ఇంకా చావలేదనే దానిని సూచన. నీకన్న చదువురాని యానాదివాడు గొప్పే!

‘నేను ఉపన్యాసం ఇస్తున్నాను. అని అనుకుంటావేమో? ప్రపంచంలో అందరికీ ఇలాంటి విషయాన్ని సరించే నేను ఉపన్యాసం ఇవ్వాలనివస్తుందా బావా?

‘బావా! నన్ను చాగా ఎరుగుదువుగదా? మామయ్య గారు అత్తయ్య గారూ ఈ విషయంలో నే నీతో కలహం పెట్టుకున్నారు. మావాళ్ళందరూ గుఱిస్తున్నారు. నీ మనస్సుమట్టుకు నీకు బాగుందా? నేను చిన్నవాణ్ణి! అయితే నీకూ నాకూ ఉన్న చినువునుబట్టి చెప్పాను.

‘ఆడవి, ఎల్లాగా చెబ్బలు పడుతుంది. ఎదిరించలేదు. అది పతివ్రతలకు ధర్మం! సహజం! కాని, వాళ్ళూ మనతోటివాళ్ళు అని ఆలోచించాలి. నేను నిన్ను వేడుకొనే దింతే.’

౨౨

నా దీ భా రం

బావమరిది మాటలు విన్నకొలది ఏకభద్రరావుకు కోపము, నానెనుక లజ్జయు, నానెనుక విషాదము కలిగినది. అతడు మానుమాటాడలేదు. అతని కన్నుల నీరు తిరిగినది. ఇంతలో గోపమువచ్చినది. మరలనావుకొన్నాడు. తానిచ్చిన యుపన్యాస

వమునకు బావగారికి గోపము వచ్చునని నారాయణరా వనుకొన్నాడు. అందుకై యేమి చెప్పవలయునా యని యాతడాలోచించుచుండెను.

లోపల సత్యవతి యేది యెట్లునునో యని లోన గజగజ వణకి పోవుచు, సత్య రముగ వంటచేసెను. బావమరడు లిరువురు కాష్ఠకడిగికొని భోజనములముందు గూర్చుండిరి. వీరభద్రరావునకు భోజనము సహించలేదు. నారాయణరావది చూచి 'బావా ! నువ్వు సంతోషముగా భోజనము చెయ్యి. లేకపోతే నాకు అన్నం వంట పట్టదు' అనెను.

భోజనములైన వెనుక వీరభద్రరావు నారాయణరావును 'మీ అక్కయ్యను మీ యింటికి తీసుకెడ్డావా ?' అని ప్రశ్నించెను.

'అదేమిటిబావా ! రెండురోజులేగా వచ్చింది మా చిన్నక్కయ్య ? తర్వాత యేడోనెలలో తీసుకెడ్డాము. అన్ని రివాజులు తప్పించాలి అని మా అమ్మగారంటూనే వున్నారు. పురిటికి రాజమండ్రి తీసుకెళ్లాలని ఉన్నది. ఏవంటావు ? నీ యిష్టం అయితే మావాళ్ళ యింటికి తీసుకువెళ్తాం. లేకపోతే హాస్పిట్రలోవుంచి అక్కడ పురుగు పోస్తాం. లేకపోతే నేను చెన్నపట్టణం తీసుకొని వెళ్లపోతాను. ఆలోచించుకో, అమ్మా వాళ్లూ వస్తారు.'

వీరభద్రరావుకు దానెందుకు దన యిల్లాలిని కొట్టినాడో తెల్లమైనది. జమీందారుగారువచ్చి పిలిచినాడు. జమీందారు వీరభద్రరావుగారిని బంపుడని డిప్యూటీ కలెక్టరుగారి నడిగినాడు. డిప్యూటీ కలెక్టరుగారు వీరభద్రరావుగారిని దీసుకొని పోవచ్చుననియు దనకు పరమ సంతోషమనియు వీరభద్రరావు ఆఫీసులోకెల్ల మంచి సుమాస్తాయనియు దానును బ్రహ్మోషనుకు వ్రాసినాననియు చెప్పినాడు. వీరభద్రరావు వళ్ళవలెననియున్నను కలెక్టరుగారికి ముఖ్యము బనులుండటచే, మకాం సుమాస్తా వీరభద్రరావు తప్ప నింకొకరు పనికిరారని యాయనకు తొచి వీరభద్రరావునితో 'నీవువుండి నీభార్యను బిల్లను జంపు' మని చెప్పినారు. వీరభద్రరావు చేయునదిలేక, నిట్టూర్పులతో, హృదయమున యుండునానానాతముతో, భార్యను గూతును జమీందారుగారితో బంపినాడు. జమీందారుగారు తన మోటారు తోలునానితో ముందు కూర్చుండి, సత్యవతిని, కొమార్తను వెనుక గూరుచుండబెట్టి, తన కారులో రాజమహేంద్రవరమునకు తీసికొనివెళ్లి పోయినాడు.

జమీందారుగారు పెద్దలు, పూజ్యులు అని తానెరుగును. నేనులేలంపులు దలంచుట హౌస్యమనియు నెరుంగును, పండుగ నాలుగురోజులు వీరభద్రరావుకుభవించినది యమలోకము. ఎంతమంది పరపురుషులు జమీందారుగారి యింటికి వచ్చెదరో ? భార్య వారిని చూచునేమో ? వారు తేరిపార భార్యను చూచెదరు కాబోలు, ఇదివర కెప్పుడు భార్యను బుట్టింటికి బంపినను దానుగూడ వచ్చి, తనతో దీసుకొనిపోవువాడు. పండుగనా డెట్లయిన నాను రాజమహేంద్రవరము పోవలయు

నని యెన్నుచో విధముల బ్రయత్నించి నాడు. కాని దివ్యుడే కలెక్కరుగా రొప్పుకొనలేదు.

యింటికి తనభార్యను పెద్దబావగారు శ్రీరామమూర్తి తీసికొనివచ్చి దిగబెట్టుట తోడనే భార్యపై మండిపడినాడు.

‘నువ్వు దౌర్భాగ్యురాలివి! నువ్వు పెద్దాపురం సానిదానికన్న నీచురాలివి. ఆపశంగా పరుగెత్తుతావా? నీ మనస్సు చెడుమనస్సు కాకపోతే నువ్వలా తయ్యా రవుతావా? నీచపుముండా? అక్కడ యెందరకు ఉత్తరాలు రాశావో....’ ఇట్లు వినగూడని, వ్రాసగూడని యుచ్చరింపరాని కారుమాటలన్నాడు. వీధులో కాట్లాడు నూరకుక్కయై పోయినాడు.

నేడు వీరభద్రరావుకు దన నైచ్యమంతయు గనులగట్టినది. సత్యవతి తనకు చేసినసేవ, యామె శ్రేమ, యామె మెత్తని హృదయము జ్ఞప్తికివచ్చినవి. మరల ననుమానపు విశాచము పీడించినది. భార్య యెవరో యొకనిని శ్రేమించుచున్నదని కొడు, తన్ను మాత్రము శ్రేమించుటలేదని యాతని భావము.

నారాయణరావు రెండురోజులక్కడనుండి వీరభద్రరావుకు వేదాంతము బోధించినాడు. ఇతర దేశములలో స్త్రీలను జూచు విధముగ్గడించి నాడు. స్త్రీలను పూర్వమునుండియు భారతీయులు గౌరవించుచుండి రన్నాడు.

‘బావా! మనకు స్త్రీలంత గౌరవనీయలోయి! మన నాగరికతను, మన గౌరవాన్ని, మన నీతిని, మనజాతిని కాపాడుచున్నది అడవాళ్ళోయి బావా. ఖడ్గతిక్కన్న జ్ఞప్తికి లెచ్చుకో, రుద్రమదేవిని, రెరిగొండు వెంకమాంబను, మొల్ల మొదలగు వీరవనితలను స్మరించుకో! మాంచాల భర్తకొరకై తపస్సుచేసి, భర్త భోగంచాని వలలో బడితే, భర్తను కాపాడుమని వైవమును ధ్యానించి, భర్త పాదాలు స్మరించి స్మరించి ఉంటూ ఉన్నప్పుడు, బాలచంద్రుడు యుద్ధానికి అనుజ్ఞ అడగడానికి మాంచాల దగ్గరకువస్తే, మాంచాల కత్తినిచ్చి యుద్ధానికి పంపి, భర్త వీరమరణం పొందితే తాను సహాగమనం చేసింది. మల్లమ్మాదేవి చరిత్ర తెలియదు బావా నీకు?’

కొన్ని గంటలంతాని బొగడినాడు. ‘నీ హృదయం చాలా మంచిదిబావా! నువ్వెందరకు ఉపకారం చెయ్యడం నే నెరగను! నీదోటి మనిషి మా సహాయ నిరాకరణంలో జేరితే గొప్ప నాయకుడవు అవుదువు. నీ హృదయం ఈ ఉద్యోగంలో చేరడంవల్ల యిట్లా పాడయింది. కాని యిలాంటి ఉద్యోగాలలోఉండి తమ జీవితాలను న్యాయమార్గాన్ని నడిపే మహానుభావులున్న ఉన్నారని యిప్పటివరకు ప్రజలు చెప్పకోవడం లేదటోయి?’

మరునాడు నారాయణరావు బావమరదికడ వెళ్ళు పుచ్చుకొని, యక్క గారికి దండ్రీయిచ్చిన ఇరువది రూపాయలు నేత బెట్టి కొత్తశేట వేసుకొనిపోయినాడు.

తల్లితో సంగతులన్నియు జెప్పి తాను తన బావమరది మనస్సును కొద్ది నెలలలో మార్చగలనని ధైర్యము చెప్పెను.

‘నాయనా! నువ్వలా అంటావు. ఎవరు మార్చగలరురా ఆ కర్మోటకుడి మనస్సు. అల్లాశీ కుల్లి కుల్లి కృశించి, సత్యం ఏ గొయ్యో నుయ్యో చూచుకొంటుందిరా నాయనా!’

‘అదికాను అమ్మా! నువ్వలా కుంగిపోతా బంతుకే! దాని బాధ తప్పించడం నాదిభారం. అతను ఈపట్టు నా చిన్నక్కయ్యను కష్టపెట్టాడా! నేను ఇల్లి అతని యింటిదగ్గర నిరశనవ్రతం చేస్తాను. దానివల్ల అతని మనస్సు పూర్తిగా కరుగుతుంది.’

౨౩

అ ఇ ఉ ఊ ఋ ౠ

చెన్నపట్టు మునకు బ్రహ్మాణమై, రాధాకృష్ణయ్య తాతగారు తోపాటే, నత్తి వారింటికి నారాయణరావు మధ్యాహ్నమునకు జేరుకొనెను. జమీందారుగారు తన యల్లుడు వచ్చుటకు ముసమంది, యల్లుని జ్ఞాతీయగు తాతగారి నపరిమిత గౌరవ మొనర్చి తమ సంతోషమును వెలిబుచ్చి నాలుగు రోజులు తమ యింటికని సుండువల యునని బలవంతపరిచిరి. కాని రాధాకృష్ణయ్యగారు తనకు జాలకార్యము లున్న వనియు, దాగు త్వరితముగ జుట్టుకుల నండర జూచి యింటికి చోవలయు నవియు జెప్పినారు.

నారాయణరావు తాత్రె నెయిలుమీద చెన్నపట్టు మునకు బ్రహ్మాణమైపోవుట యాగినది. జమీందారుగారు మరయు బలవంతము పెట్టుటచే రాధాకృష్ణయ్యగారు మరుసటిదిన మంతయు నచటనే యుండిరి. జమీందారుగారు వారికి నెలగల యుడు పులు భత్తితో సమర్పించినారు. వారును శారదకు నొక వెండి గంభపుగిన్నె ఆశీర్వాదముతో చెలినిడి, తమ నారాయణునకు తగిన భార్య యని సంతోషించినాడు. లక్ష్మీపతియింటికి చోయి నూచివచ్చి మోటాగుబస్సుమీద మరునాడు రాధాకృష్ణయ్యగారు ద్రాక్షారామము నెడలిపోయిరి.

జగన్మోహనుడు, రాధాకృష్ణయ్యగారు పల్లినప్పటినుండియు నాయననుగూర్చి శారదకడ, నానెనుక తన మేనత్తకడ హేళన ప్రారంభించెను.

‘మామయ్యగారికి మతిపోయినట్టుంది. నా నారకము అడివినునుష్యల్ని ఆయన గౌరవము చేసూవుంటారు.’

‘ఎంత ముసలివాడో ఆయన బావా?’

‘నాకు చూస్తే భయము వేసింది. ఆ ముసలి మీ ఆయన తాతట గాదూ?’

‘అనుకున్నారు.’

‘మీ ఆయన, ఆ ముసలివాడూ కలిసి నుంచుంటే పెద్దకోకి చిన్నకోతీలా ఉన్నారు. నేను నవ్వుపట్టలేక పోయాను శారదా! హాహాహా.’

శారద మాట్లాడలేదు. జమిందారిణి తన మేనల్లుని జూచి,

‘నీవు పోల్చిన పోలిక సరిగా సరిపోయినదోయి!’ యన్నది.

అనాడు జమిందారుగారి చుట్టములలో నారాయణరావు కుటుంబమును గూర్చి చిత్ర విచిత్ర సంభాషణ బయల్పడవలెనది. వేళాకోళములు, నిక్కిరింతలతో విరుగబడినారు.

ఆ సాయంకాలము జగన్మోహనుడు శారదకు పకు జేరి ‘శారదా! తోటలోకి పోతారువెడదాము, రా!’ అని అడిగెను. ఆరోజు పున్నమ. ఆశ్వయుజ పూర్ణిమ ఆనంద కళలోలిని. నీలములు భవళములు నగు శారదాజ్యోతిస్సులు విరాగదలరకలై, మధురక్షీరతరంగములై యుబికిపోవును.

శారద వల్లెయని తోటలోనికి బయలుదేరినది. ఆ బాలకు యావనము నానాటికి పూవునకు దావివలె జేరుచున్నది. ఆమెను సౌందర్యము వెన్నెలవలె నావరించి యున్నది.

పూవుతోటలోని సౌరభము, దిశల నావరించియున్న పండువెన్నెలలు శారదాసౌందర్యములో లీనమైపోయినవి.

శారదను శలభమును జూచు గౌళివలె జగన్మోహనుడు తేరిపారదూచుచు, ననుక నడచుచు నా చాలిక నొక వేదికకడకు గొనిపోయెను. ముగింపులను వేడినీళ్లు స్నానమాచరించి, పాముకుబుసమువంటి ‘గ్లాస్లో’ ముల్లు పంపగట్టి, అట్టి పోల్చియే తోడిగి, ‘కూటికూర’ పొడి దేహపెల్ల నలది ఘుమఘుమ మనచు, రీతిప్రవృత్తులైదాగి పనిజేసిన ముఖమిట్ల పాదరక్షలు ధరించి తెల్లని దేహము వెన్నెలలో తిరుగులాడ, ప్రక్కనే నడచు జగన్మోహనుని జూచుచు శారద ముగ్ధురాలైపోయినది. జగన్మోహను డామెకు నవమచ్చగునివలె కన్నట్టినాడు. ఆ బాలకుని బెండ్లిచేసికొని యుండెను నెంత చక్కగా నుండెడిదో అని ఆమె నిట్టామృతచ్ఛింది. చచ్చురేలను నుండియు దా నాతనినే ప్రేమించినానని యామె యప్పుడనుకొన్నది. ‘ప్రేమించుట’ యను విషయ మామెకు నవలలవలన తెలియునుగదా. ప్రతిదారికయ నెవరి నేని పురుషుని ప్రేమించునుగదా. ప్రేమలేని పురుషుని బెండ్లిచేసికొనినచో నామె గతియెట్లు? తన తండ్రిగా రట్టి ప్రేమకు దగ్గులేనని వేరొక్కరికిచ్చి వివాహ మొనరించుట తన దురదృష్టముగదా! తాను జదివిన వెక్కు నవలలలో కథానాయకులకు నాయక నిచ్చి వివాహముచేయక తల్లిదండ్రులందఱు నిల్లే యితరుల కిచ్చుటకు బ్రయత్నించినారు.

‘శారదా! ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు? ఇదివరకు నిరర్థకం ప్రవహించినమే పైకి కనబడుతుంది అనుకున్నాను. ఇప్పుడు నీ ఆలోచనలుకూడా కలిసిస్తున్నాయి ప్రేయా!’

‘ఏమిలేదు బావా!’

‘శారదా! నీ అందం నా అందం కలిసిపోతే ఎంత బాగుండును! నేను నీ భర్తవైయుంటే రోజూ నీ పాదాలదగ్గర కూచుని నిన్ను ప్రేమిస్తూఉందును.’

శారద మాట్లాడేడు కాని యామె హృదయము జగన్మోహను డన్నమాటకు సంతోషముచే బొంగిపోయినది.

శారద నాతడు దగ్గరకు వేరిచి యామెచుట్టు చేయివైచి, యామెమోము పైకెత్తి తమితో ముద్దుగొనబోవుచుండ, కేశవచంద్రరావు గబగబ నచ్చటికి బరువెత్తి వచ్చి ‘చిన్నక్కా, నాన్నగారు నీకోసం చూస్తున్నారు.’ అన్నాడు.

కేశవచంద్రరావుమాట వినబడుటతోడనే శారదా జగన్మోహను లిరువురు సులికిపడినారు. జగన్మోహనుడు తనచేయి శారదచుట్టునుండి తీసివేసి, దూరమునకు వదిలినాడు. శారదయు గబిక్కునలేచి, త్వరితముగ లోనికి వెడలిపోయినది.

జగన్మోహను డచ్చటనే యొంటరియై కూర్చుండెను. అబ్బా! యీ పికాచి బాలకుడు సనుయానికి దాపరించుచున్నాడు. తాను జమిందారు బిడ్డయ్యయ్య పీనికి నా వధవ పల్లెటూరి మొదలంటే ఇంత ప్రేమ యేమిటి? ఆ తండ్రిపోలిక తగల వడింది కాబోలు. ‘నిమిషంలో వారిపోయినది. ఇంకొకచిటికలో నామెను ముద్దు గొనియుండువాడే. ఎప్పటికైనా తనదే శారద!’

శారద లోనికి రోవునప్పటికి జమిందారుగా రొక పడుకకుర్చీపై సధివనించి యేజేని వార్తాపత్రికల జడువుకొనుచు, శారద వచ్చుట నాచి, యామెను దగ్గరకు లాగికొని ‘ఎక్కడకు వెళ్ళావమ్మా’ యని ప్రశ్నించెను.

‘తోటలోకి నాన్నగారూ’

‘జగన్మోహనుడు నిన్ను కొట్టబోయాడు అని తమ్ముడు చెప్పాడేమిటమ్మా?’

‘కేశవచంద్రుడు తండ్రికడుబోయి తండ్రిగారి చేతిమీద రెండుచేతులు వైచి తండ్రి మెంగము చూచి. ‘అ! చావ శారదను దగ్గరగా తీసికొని కొట్టబోయాడు. ఆది కిటికీలోంచి మాచాను. రంగమ్మను కనుక్కొండి నాన్నగారూ!’ కేపురించిన మోముతో పలికినాడు.

జమిందారుగారు కుమారునెత్తి యొడిలో గూర్చుండబెట్టుకొని, కాగిలించు కొని, క్రిందికి దింపివేసెను.

‘అమ్మయ్యా! జగన్మోహనురావు తోటలో నున్నాడా!’ యని యడిగెను.

‘అవును నాన్నగారూ నేనూ బావా తోటలోకి వెళ్ళాం. అది చూచి బాబు బావ నన్ను కొట్టున్నాడు అనుకున్నాడు కాబోలు.’

‘అదేలే! లేకపోతే ఏమిటి కాని, నువ్వు లోపలికి వెళ్లు తల్లీ! బాబూ నువ్వు బువ్వు తిన్నావా? నిన్ను ఎవరూ పడుకోబెట్టలేదా? తల్లీ, బాబుకు నువ్వు జగన్మోహనునితో మాట్లాడటమే ఇష్టంలేదు.’

శారద మరల వచ్చునేమో యని జగన్మోహను దచ్చటనే కూర్చుండి యుండెను. ఎంతకు నామె రాకుండుటయు, భోజనములవేళదనుక నచ్చటనే యుండెను. శారద చుట్టు చేయి వేసినప్పు డాతని కన్ను లెఱ్ఱబడినవి. కాయము మోహోవేశముచే వణికిపోయినది. ఆ వణకంతయు నెమ్మదించుకొనుచు, శారద యందమునుగూర్చి తలపోయుచు నా జమిందారు డటులనే యాలోచనాపరుడై పోయినాడు. వసుక విజయనగరములో మనోహరియను వేశ్యతో దాను సలిపిన క్రీడ లన్నియు నాతని స్మృతిపథంబునకు వచ్చినవి. ఆ పిల్ల కన్నెరికమునకు లంఘాధికారు లనేకులు ధనమిచ్చెదనున్నను, నారందరు సమర్పణచేసెదనున్న యొళ్ళిముకన్న మిన్నగా తానర్పింప నీయకొనెను. దానే కన్నెరికముచేసి, యారాత్రి దా చనుభ వించిన ‘మహాదానందము’ స్మరించుకొనుచు, శారద తన కాగిలి జేరినచో నంతకన్న నెక్కువ సంతోషము బొందువాడను నదాయని, తలించికొని యుప్పురుమనియెను.

జమిందారుగారు తన కొమార్తె శారద జగన్మోహనునితో నెక్కువ చదువు చేయరాదని యూహించుకొని శారదను జూచి ‘అమ్మా నువ్వు జగన్మోహనరావుతో సంత చదువుగా నుండకూడదు. నువ్వీమధ్య చదువు తగ్గించినట్లున్నది. ఈ యేడు తప్పక స్కూలుఫైనలు పరీక్షలో నెగ్గాలినుమా. మీ నురువుగారితో ఇంకా జాగ్రత్తగా చెప్పమని చెప్తాను. సరే లోపలికి వెళ్లు’ అని చెప్పినారు.

శారద తెల్లబోయి నెమ్మదించుకొని ‘బాగానే చదువుకొంటున్నానండి నాన్నగారూ! తప్పకుండా పరీక్షలో నెగ్గుతానని ధైర్యం గావుండి’ అని జవాబు చెప్పినది. ఆమె కన్నులలో నేలనో నీరు తిరిగినది.

జగన్మోహనరావు బావ తన్ను ప్రేమించుచున్నాడని తండ్రి గ్రహించినా జేమో యని యామె కొంచెము భయపడినది. ఆమె మాటలో చావులో నిర్మలత్వము ప్రద్యోతమగుచున్నది. ఆమెహృదయము నిష్కలుషము. ఒక నిమేషము తనయను, దీక్షిముగా జూచి యామెకు చెలియకుండగనే కనులు వాచ్చి కొమారితను దగ్గరకు దీసికొని, యామె శరంబు మూర్ఛొని చుట్టడుకొనెను. శారద లోనికివెదిలిపోయినది.

జగన్మోహను దంతకంతకు సభోగతిలో పడిపోవుచున్నాడనియు, విజయ నగరములో కొందరు వారకాంతలతో దిగంబరుడయి యొకగణికాగృహంబున జలక్రీడలు నలిపినాడనియు జమిందారీవలన వచ్చిన రాబడి చాలక దినదినము వేలకు వేలప్పుచేయుచున్నాడనియు, యూరేషియను సాంగత్యమున వారికి ధనము దోచి పుచ్చుచున్నాడనియు, జమిందారుగారికి అస్పష్టమైన వార్తలు వినవచ్చినవి.

రెండవ బావగారగు నారాయణరావు తనకు కథ చెప్పుచున్నట్లు కలిగనుచు
కుమారరాజు కేశవచంద్రరావు నిదురగూరినాడు.

నారాయణుడు రాత్రి రైలులో వెళ్లుచున్నాడు.

వేగము! వేగము! రయిలు సంగీతము పాడునా? ఒక్కొక్కప్పుడు రైలు
తాళము వేయుచున్నట్లు తనకు తోచును. ఎంత చిత్రమో? టక టక టక టక శారద
వెరపువలె మాత్రమే తోచినది. నారాయణుడు పాడుకొన్నాడు.

ఓహో కవిత్వమా, నీవు విశ్వమోహినివి. నీవుని దమరుకమున జనించితివా?

‘అ ఇ ఉ ఓ ఋ ఌ క్.’

ఈ రయిలు చక్రముల చప్పుడు అందుండియే జనించినదా?

‘అ ఇ ఉ ఓ ఋ ఌ క్.’

‘శ్రీ వాణీగిరిబాళ్ళిరాయ దగ్గతో వచ్చోముఖా పేషుయే.’

కవిత్వము సర్వకళాస్వరూపము, కవిత్వము విశ్వస్వరూపము. సర్వస్పృహశ్రీ
త్వకము. అఇఉఓఋఌక్ టకటకటకటక. అతడు నిద్రగూరినాడు.

పుత్రియభాగము

౧

పునస్సంధానము

నారాయణరావు డి. ఎల్. పరీక్షలో బ్రథముడుగా నెగ్గిన నెనుక హైకోర్టులో నొక సుప్రసిద్ధ న్యాయవాది కడ 'ఎప్రింటిసు' సుశూచ నడిపి యా పరీక్షలోను మొదటివాడుగా 1928 సంవత్సరపు వేసవికాలములో కృతార్థుడైనాడు. శారవయు బ్రవేశపరీక్షలో విజయము గాంచినది. జమిందారుగా రావె 'నింటరు' పరీక్షను జదివించుచున్నారు.

ఆ వేసవికాలములో భార్యాభర్తలకు పునస్సంధాన మహోత్సవం సంకల్పించి చుట్టముల నందరిని రప్పించినారు. నారాయణరావు స్నేహితులు చుట్టములుగూడ తండ్రికి వచ్చినట్లే వచ్చినారు.

పునస్సంధానమున కింత మంది విచ్చేయుట నారాయణరావు యిష్టములేకున్నను తండ్రిగారి యిష్టమున కాలె డెదురు చెప్పలేక పూర్వచారము ప్రకారము చుట్ట పక్కములతో జమిందారుగారి గృహమునకు దరలి వెళ్లెను.

ఉదయముననే భార్యాభర్తలు పీటలమీద కూర్చుండవలయును. గ్రామ గ్రామములనుండి చాహ్మహోత్తము లందరో విచ్చేసిరి. జమిందారుగారి సభా మంటపమంతయు లోచనమోహనముగ నలంకరింపబడినది. చుట్టములు, స్నేహితులు, పండిత శ్రేష్ఠులు, పరివారజనము క్రిక్కిరిసి యుండిరి.

పూర్వయాచనముచే నారాయణరావు దేహము మిసమిసలాడుచుండెను. చిరు మోసములు తున్నెదవ కెక్కలవలె నల్లనై మోమున కొక వింతయందము గూర్చెను. కుమారస్వామివలె, మంజు శ్రీవలె, శ్రీకృష్ణునివలె నున్న యాతని మూర్తి తెల్ల గండపు జొమ్మవలె సభ్యుల కన్నులకు జల్లనై హృదయములు మోహింపజేసినది. సంధ్యావందన మొనర్చి, తడిసి యార వేసిన క్షీరాద్ధి దుకూలములు ధరించి, యున్నత మూర్తియు గోమూర్తకటియునగు నా యువకుడు, చుత్తగజగమనముతో వల్సరాజు వలె నరుదెంచి, పీఠముకడ నిలుచుండెను.

శారవ సర్వాధరణధూషితురాలై సరిగ నులేచార్యులమల హోంబట్టు చీర ధరించి, తెల్లని మేల్బట్టు బనారసు (జంపరు) కంఠము ధరించి, పూలు ముడిచిన వాలుజడతోవచ్చి, భర్తప్రక్కనే నిలుచుండినది.

మంగళనాద్యములు చోరు మనినవి. దంపతులను పీటలపై సధివనింపజేసిరి బసెమ్మలవారు.

‘ఓం కేశవాయస్వాహా ఓం నారాయణాయస్వాహా ఓం మాధవాయస్వాహా’ అని వసిష్ఠుడాతనిచే నాచమనాదులు చేయించెను.

అప్పుడు వాలుజూపులతో నారాయణరావు భార్యను జూచినాడు. ఉన్ని పీత యశావనయగు నామె వివిధాంగములు స్ఫుటత్వము దాల్చుచుండ వసంతమునాటి మల్లికొలతవలె మిలమిల లాడినది. ఆమె కన్నులు నిశ్చల నిర్మలయామినీతారకల వోలె మెరిసినవి. ఆమె చెక్కులలో నుపస్కందరీహాసములు ప్రసరించి పోయినవి. ఆమె బంగారు దేహము మేల్మియెక్కి పాలసంద్రాన సంధ్యాకాణ హేమము లలమి నట్లయినది. నిత్యోపాసనాగ్నిని ఆ దంపతులు జరిపిరి.

ఆమె నడకలో నొక యుయారము, చూపుల కొక వెన్నెల, శరీరమున కొక దీప్తి యాలోచనల కొక యనంత నీలత్వము, ఆమెలో నే యొక దివ్యశ్రుతి ప్రత్యక్షమైనవి యని నారాయణరావు ప్రణయయోగమున గన్నులు మూసి ధ్యానించెను. మనసులో నామెను కాగలించుకొన్నాడు. ఆమె తన ప్రాణములోని ప్రాణము, ఆత్మలోని యాత్మ యనుకొన్నాడు.

తన చేతిలో నామె యుదకము పోసినప్పుడామె యంగుళులు చంద్రకిరణములై యాతనికి దోచినవి.

పురోహితు డేమేమి లెంతు చేయించెనో, యెప్పుడు మామగారు తనకు స్వయముగను తన భార్యకు నత్తగారిచేతను శుభ వస్త్రముల నిప్పించెనో, ఎట్లు తానా శుభవస్త్రముల ధరించెనో, యేవిధమున నాశీర్వచనము చేసిరో, హారతు లెత్తిరో యవి యన్నియు నారాయణరావు గమనించలేదు.

పీటలపైనుండి లేచిన పిమ్మట నారాయణరావుతో పరమేశ్వరుడు, ‘ఒరే నారాయణా! నీ మోము దివ్యమై కనిపించిందిరా, ఇంచాక పీటలమీద ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు. మీ రిద్దరూ కూర్చునిఉంటే, ఇంతకన్న పరమోత్కృష్టమైన నాంపత్యము ఎక్కడవైనా దొరుకుతుందా? అనుకున్నా. ‘అనిరుద్దుడూ, ఉషా బాలలూ కనబడ్డారురా మీ రిద్దరూ?’ అన్నాడు.

‘ఓహో, మొదలెట్టావు. మాగధస్తుతి?’

‘అరే పోవోయి స్తుతి యేమిటి? నీ భార్యలాంటి అందమైనపిల్ల. నీ వంటి మారసుందరుడు వున్నారటా. మీ రిద్దరూ సినీమాలో చేరి ప్రపంచానికి అదర్శ రంగనక్షత్రం లెందుకు అవరాదూ!’

‘డగ్లాసు ఫైర్ బాంక్సు మేరీఫిక్ ఫోర్డు లంటావా మేము?’

‘ఆ అదే!’

‘మనదేశంలోని నవీనతారలతో పోల్చావుకాదు నీ పుణ్యమా’ అని లక్ష్మీపతి అందుకొని, మనదేశంలో నాటకాలు ఎందుకూ పనిరాకుండా తయ్యారవుతున్నాయి, నానాటికి’ అన్నాడు.

నారా :—పరమేశ్వరుడు చక్కని పిల్లలా ఉండేవాడు. ఎప్పుడూ అనిదేశమే వేస్తూ ఉండేవాడు.

పర :—నువ్వో, నువ్వు కృష్ణుడు అర్జునుడు, హరిశ్చంద్రుడు నెయ్యితేదటా కాతే జీలో.

నారా :—నా వేషాల కేమిగాని నువ్వు కూర్చోగారి తరిఫీదున ఇంగ్లీషు నాటకాల్లో కూడా ఆడ వేషం వేసినవాడవాయెను.

పర :—లక్ష్మీపతికూడా ఆ రోజుల్లో బూడిద పూసుకున్నవాడేరా !

లక్ష్మీ :—ఆ ఏవో బంట్లోతు వేషాలేగామనపాలిటికి.

నారా :—నేను వచ్చేటప్పటికే ఆ మహానుభావుకు వెళ్ళిపోయానురా !

పర :—నువ్వుంటే నిన్ను వదిలియుండునా ? నీ ఆటలు, నీ తెలివితేటలు, నీ గొంతులో పాటలుచూచి నిన్ను సర్వవిధాలా గౌరవంచేసియుండును.

లక్ష్మీ :—నాటకాలు పాశ్చాత్య దేశంలో ఉన్నట్టున్నాయిరా మనదేశంలో పర మేశ్వరం ?

నారా :—ఎట్లావుంటాయి బావా ! వాళ్లకి ఉప్పువుంది. వాస్తవమా అనే ధ్రువ కల్పించడానికి తగిన పరికరాలు లక్షలు కర్చుచేసి సమకూర్చుకొంటారు. నిజమైన నుజ్జం ఎక్కివస్తారు. రంగంమీద ఉత్తరస్థువం కల్పిస్తారు. తెరలు రంగస్థలంలా కనబడతాయా ? అసలు ప్రకృతి అయిపోతాయి. నిజమైన నుజ్జూ, గోవురాలు, మేడలు, మిడ్డెలూ అయిపోతుంది రంగస్థలం.

పర : ఉప్పుగలవాళ్లు కాబట్టే, పదిహేను రూపాయలు టిక్కెట్టుపెట్టినా వెడతారు. లక్షలకొలది ఉప్పువస్తే, వేలకొలది జీతాలుయిస్తే దేశంలోఉన్న తెలివైన వాళ్లు ఇతర ఉద్యోగానికి తిరగరు. అదీ ఒక గొప్పవృత్తే. ప్రభుత్వం కూడా 'సర్' మొదలైన వరుదానాలు యిస్తుంది. ఇంతకూ మనదేశం చీవది.

లక్ష్మీ :—నారాయణుడు అవడమూ, నువ్వు చిందాన తానా ! ఆ బాగుంది. అదంతా నేను ఎరగనిది కాదోయి. నా ఉద్దేశం, మన వీధి నాటకాలకన్నా వాళ్ళ నాటకాలు, ఎక్కువ అందంగా ఉంటాయని.

పర :—అను, అను ! మన వీధి నాటకాలకిమల్ల వాళ్ళకి వీధి నాటకాలు వుండేవి. వాళ్ళ నాటకాలకిమల్లే మన సంస్కృత నాటకాలు లేవురా మరి !

నారా :—తెలుగుదేశంలో ఉన్నాయిరా పరం ! సంస్కృత నాటకాలంటివి ?

పర :—లేవు, కాని యక్షగానాలూ, భామకలాపం, గొల్ల కలాపం, వీధి నాటకాలూ ఉన్నై. సంస్కృత నాటకాలూ ఆడేవారు.

లక్ష్మీ :—తెలుగులో యిప్పుడు వచ్చాయి కాని పూర్వంచేనట్లు ఒప్పుకున్నారా ?

నారా : పర :—ఆ !

లక్ష్మీ :—సంస్కృత నాటకం, ఇంగ్లీషు నాటకం వంటిదేనా ?

నారా :—అవును. కాని మన సంప్రదాయం వేరు, వాళ్ళ సంప్రదాయం వేరు, అంతే ! లక్ష్మీ 'షక్తి' అంతలా ఒకటే. అోపల భావాలు వేరన్నమాట.

పర :—వాళ్ళ ఆశయం ప్రాపంచికం, మన ఆశయం ఆధ్యాత్మికం. అంతే తేడా.

లక్ష్మీ :—మన వీధినాటకాలు వాళ్ళకున్నాయా?

నారా :—‘ఓ పెరా’ లేదు బావా? అది మన వీధినాటకానికి ఒక మోస్తరుగా సరి పోతుంది. ఆ ఓ పెరా, సాధారణనాటకం రెండూ కలిపితే మన వీధినాటకం అవుతుంది.

లక్ష్మీ :—కాని ఎల్లా భరించగలవురా ఆ తందానతాన, ధిమికిట ధిమికిబ. రాజు భార్యకూడా గంతులు వెయ్యడమే, సంభాషణా మాట్లాడడం వుండదు. అందరూ కలిసి గంతులూ! నువ్వు ఎవడవురా? నువ్వు యెవడవురా? అని పల్లవిని పట్టుకొని ‘నువ్వా! యెవడవురా?’ అని తిణికితతోం అని యిటు గంతు, అటు గంతులో కథానాయికయైన చంద్రమతి తన్మయం విపోవడం. ఏమిటిది? నాకంతా ప్రహసనం వుంటుంది. అది కాకుండా ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ పాత్రధారులు ఏ రాజువేషమో వేసికొని ‘రాజు వచ్చే సభకూ పురప్రముఖులందరూ కొలువ’ అని అంటూ వస్తారు. అదేమి అభినయమోయి వెళ్ళిపోయా?

నారా :—బావా! నువ్వు చెప్పిన దోషాలు దోషాలు కాదోయి; అసలు దోషాలు వేరు. ‘మూలచ్ఛేదీ తవ పాండిత్యప్రకర్షః’ అన్నట్లు వీధినాటకానికి ఏవి నిజమయిన అందం సమకూరుస్తున్నాయో అనే బాగా లేవంటావు ఏమిటి?

పర :—లక్ష్మీపతి! వినరా వెళ్ళివాడా! శాస్త్రం చెప్పినట్లుగా అభినయం చేసేటప్పుడుండే, నువ్వు ఏపాత్ర అభినయిస్తున్నావో ఆ పాత్రే అయిపోవాలి. అది కాకుండా రెండో ముఖ్యమయిన సంగతి ఏమిటంటే, నువ్వు ఎప్పుడూ సంపూర్ణముగా ఆపాత్రవు కావు కాబట్టి నువ్వు ఆపాత్రను కాను, ఆపాత్రను అభినయిస్తున్నాను అని తెలిపాలి. అభినయము ఒక కళ. దానివల్ల చిత్రలేఖనంలోవలె మానవుణ్ణి ఆనందంలో ముంచివెయ్యాలి, భ్రమను కొల్పడమే ముఖ్యసాధనంగా ఎంచుకుంటే, ఈ కళ ప్రాపంచికంలోకి దిగిపోతుంది.

లక్ష్మీ :—ఒరే నువ్వు మాట్లాడింది కవిత్యంగాని వాదనకాదు. వాడి ఉద్దేశ్యం నువ్వు చెప్ప, బావా!

నారా :—విను. భరతదేశంలో కళలన్నీకూడా కళాస్రష్టయొక్క ఆశయము వ్యక్తికరిస్తాయి. ఇదే నిజము అయివుంటుంది. అవి భ్రమకొల్పడానికి ప్రయత్నించవు. అది అభినయంలో మాపించాలంటే, వీడే సుమా హరిశ్చంద్రుడు అని భ్రమింపజేయడానికి ప్రయత్నించక, నాహృదయానికి హరిశ్చంద్రుడిట్టివాడు సుమా అని చెప్పతూ నేను హరిశ్చంద్రుడి వేషం వేస్తున్నాను అన్నట్లు తెలియజేస్తూ, హరిశ్చంద్రుడు ఇట్లనవచ్చును. అని వ్యక్తికరిస్తాడు. తర్వాత తానే హరిశ్చంద్రుడవుతాడు. అంటే తనఆశయంలో హరిశ్చంద్రుడిట్టివాడు. ఆ హరిశ్చంద్రుడే నేను అన్నట్లు అభినయం చెయ్యాలి.

లక్ష్మీ :—నిరీధియా ఒకేరకంగా చెప్పారు. ఇంకా విఫలం చెయ్యాలి.

శోభనమందిరము

ఎప్పటికిని సాయంకాలము కాదు. దేకాడినాడు నారాయణరావు; 'బ్రిడ్జి', 'బేస్తు', 'లిటరేచరు,' ఎన్ని ఆడినా తోచినదికాదు. హిందూదేశం అంతట, కబ్బులలో, గ్రంథాలయములలో, ఇండ్లదగ్గర, పార్శ్వార్థశేషమునుండి పందొమ్మిదవ శతాబ్దిలో దిగినదీ పేకాట 'బ్రిడ్జి', ఆటలో మహారాజువంటిది. ఆయాటలో మన ఆంధ్రులు శక్తి సామర్థ్యములు సముపార్జించుకొన్నారు. నెమ్మదిగా ననేక శ్రేణులతో 'బ్రిడ్జి' యాట చేశమంటటను, పల్లెటూళ్ళకును గూడ బ్రాకినది.

'బేస్తాట' ప్రత్యేక మాంధ్రులసాస్తు. కాని ఇబ్బుమేజుపెట్టి గూడినచో నంత నష్టముండదు. అర్థణా, అణా బేస మేజుపెట్టి సంసారములు స్వంసము చేసి కొనువారు కొందరు, కొంద రదేవులిగా ధనము సంపాదించుకొనువారు. జావమే అని చెప్పదగిన 'రన్మోరు' అనునాట కొందరు రహస్యముగా నాడుచుందురు.

ఈ ఆలోచనలతో నారాయణరావు బేస్తాటలో నెండురూప్యము లోడువడి, ఎపుడు ప్రొద్దుకుంకునాయని ఎగురుదూచుచు, హృదయములోని భావములు పరమేశ్వరునికి దక్క నేరికిని తెలియనీయక గడియ బ్రెట్టెల్లో నడలబుచ్చెను.

రాత్రి కుభముహూర్తము సమీపించినది. నారాయణరావు వంగపండుచాయ పట్టుతాపితాలతో వచ్చి పీఠముచెంత నిలిచినాడు. కారడ జెలనలబోవు మోముతో సెండిపశ్చెరాన గుమ్మడిపండు, నారకేశబొంబాయి, అరటిపళ్ళె, ఖరూరఫలములు పసుపుకుంకుమ మంత్రోక్తిలు మొదలగు వస్తువులతో బ్రక్కనే నిలిచియుండ, భూదేవత లనుజ్జ నొసంగ మంగళక్షేత్రములపై కూర్చుండి నియమించిరి. శ్రీ గణేశ్వర్యుని దంపతు లర్చించిరి.

కర్మణః పుణ్యాహవాచనము పురోహితులు జరిపించిరి. భాగ్యార్థరత్నకు సమీపందారు దంపతులు కట్నాల నొసంగిరి. దంపతులకు బ్రహ్మముడిని రచించినారు వసిష్ఠులు. దేవర్షులు ప్రత్యేకమై దివ్యమంత్రములు పఠించినట్లయినది. మంత్రములు మిన్నముట్టి దిక్కులగలసిపోయినవి. కుభముహూర్త మరుగుదేర మంగళవాద్యములు మ్రోగించినారు.

'అగోహోరు ముపబర్హ స్వవాహం పరిష్కర్హ్య' అని వహూవరసంక్షేప సంయోగమంత్రము వసిష్ఠాది భూదేవతలు ప్రారంభించిరి. అహో! ఈ సంగమ సర్గమును మహోత్సవ స్థితికి గొడిబోయినదా అర్చనార్థము? నారాయణుడు దివ్యుడే అయినాడు.

ధార్య కడమనై పుర గూర్చుండి, పరిచేత నామె తనువల్లిని చుట్టి, ఫలము లతో నున్న పల్లెరమును బట్టికొన్న దివ్యక్షణము లాతని నానంద తన్మయుని చేసినవి.

‘తం మే వాయో సమర్థయ’ ఆశీర్వాదము లైనవి.

భార్యభర్తలను లోనికి గొనిపోయి పాయసము త్రావించినారు. వారి నిరువుర శోభన మందిరములో, శోభన తల్పాన కూర్చుండబెట్టినారు.

శోభన మందిరము దివ్యకళామయముగ సమర్పబడినది. గోడలు పాలరాతివలె స్నిగ్ధములు. నందలాలు, ప్రమోదకుమార, అవనీంద్ర, జేపీప్రసాదరాయ, అసితకుమారాది చిత్రకౌరకుల చిత్రములు; దామెల్ల రామాయలు, పరమేశ్వరమూర్తి మొదలగు నాంధ్ర చిత్రకౌరకుల చిత్రములు అందంబు మనోహరముగ ప్రేలాపనీయబడినవి. విశాలముగ నా మందిరముంతయు రంగు రంగుల దీపముల శబలకొంతులచే దీప్తిమంతమైపోవ, పట్టుబాలకులు, కలంకారీ తెరలయందములు విరిసిపోవ, నిలువుటద్దములు తమ హృదయములలో మందిరాంతరములు జేసకుజేలు పోవ, దంతపుబల్లపై చందనపు వెండి రాగి విగ్రహములు; కొండపల్లి, నక్కపల్లి కట్టిబొమ్మలు; ఆగ్రా స్ఫటికశిలాప్రతిమలు; లక్నో లోహసామగ్రులు, మెరుగురీస, నాగది నలకూబరుని కేళీమంజరమై విలసిల్లిపోయినది. దంతపుకోళ్ళపెద్ద పందిరి మంచము, చిత్రమగు తెరలతో, పాలసముద్రమువంటి దుప్పటితో, పట్టు పాపనములతో, నలంకారములతో చిత్రవిమానమువలె నున్నది. పరుపు హంసరూపికలతో కూర్చినది. ఒకచో నంగుదుప్పట్లు పరచిన బల్లపై, చెన్నపూరిలో ఆంధ్రదేశములో మౌరుకు చక్రకళలు, బత్తాయలు, సాకుకుదులు, అనాసలు, అంజూరలు, దానిమ్మలు, కొయ్యలి చాక్షులు, కిసిమిసులు, నాగపూరు సంత్రాలు, కర్పూరాలు, మామిడిపళ్ళు, పచ్చవాలప్పణి, నేండ్రివాలప్పణి, మదైవాలప్పణి మొదలగు నరటులు, సీనురేగులు ఇంకను వివిధ ఫలములు; వేరొక బల్లపై మినపసున్ని, ఆరేకలు, లక్కు, నిర్బీ, గూక్ పేడా పాకుసా, బాంగ్రి, మైసూరుపాకు, రసగుల్లా, నంబేవ, చకోడీ, కౌరపుపూస, జీడిపప్పు, బూండి, మొదలగు పెక్కు తినుబండారములు నున్నవి. బల్లలకడ సోఫాలున్నవి. అగరువస్తులు సుగంధపు బొగల వెగపోయుచుండెను.

జనించారుగా రీమందిర మలంకరించుటకై చెన్నపట్టణమునుండి నూరురూకలు రానుబోను కర్పుల నిచ్చి రాక కల్పించి తీసికొనివచ్చినారట. కొన్ని లక్షల మల్లెమొగ్గలతో, కనకాంబరాలతో, గులాబులతో శోభన మందిరము మధ్య కూగుటయ్యల సమర్పినారు.

అప్పరస్సమూహమువలె అలంకరించుకొని వనితాస్థిరమంతయు నా మందిరము చేరవచ్చెను. భార్యభర్తలచే దింపకులకు లాంఛనములు నమి కలనుట్లు పట్లదక్షిణలు నిప్పించిరి.

నారాయణరావు హాసప్రభుల్ల వదనముతో, మెరుపు రీసు కన్నులతో భార్యకు నత్తకువు నలంబినాడు, గంధము పూసినాడు, తంబూలము కొనపంట కొరికి యిచ్చినాడు మదనకుండరాదను నారాయణరావు వద్దకు ప్రణయముచే ముడిచిన గుండర సుభిగత్వపూర్ణుడై ప్రతాపింప, నడినగాడు వెనుంతలాడెని డెల్లెలి భర్తను జూచి

యీత డింత యందగాడా యనుకొన్నది. ఆమెకు తనపునస్సంధానము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. నారాయణరావు చూపుల హావభావ విలాసములు తనభర్త మాపలేదు ఏమిది ! యీతనివంటివాడు తనవారిలో నెక్కడ, నెవ్వడు లేకుండా యని మురియుచు నామె తనమరది నేడేని వ్యాజమున ముట్టుకొనుచు, నాతనిచే తనచెల్లెలికి నత్తరు వలందచేసినది. చెల్లెలిచే నతని కలదించినది. తాంబూలము లిప్పించినది. సూర్యకాంతము జానకమ్మగారు మొదలగువా రానందమున నోలలాడినారు. జమిందారుగారి చుట్టపు సుందరీమణులు, నారాయణరావు చుట్టు మూగిపోయినాం వేళ.

శారదకు చైతన్యములేదు. ఆమె వదనాన నలముకొన్న విచారతమస్సును నారాయణుని తనుమనఃప్రభావోత్సన్నులుకూడ పారద్రోలలేదు.

బాలికలు కన్నరీ కంఠముల పాటలు పాడినారు. శారద మాత్ర మెంత వేడినను పాటపాడినదిగాదు. వియ్యాలవారి పాటలు, శ్రీ రాధికా కృష్ణ గీతములు పాడినారు కొందరు బాలలు - రాత్రి రెండవ యామము దాటునప్పటికి తలుపులు మూసి, అందరును వెడలిపోయినారు. శకుంతల శారద నావలి కొకసారి తీసికొని నెళ్ళినది.

నారాయణరా వరగంటవరకు హృదయము గబగబ కొట్టుకొనుచుండ మంచము నుండి దిగి యొక సోపానై కను పెట్టికొనియున్నాడు. తన చిన్నారిభార్యకు మన స్సెట్టులున్నవో యని యూహించుకొన్నాడు. అతనిని తేనెతీపు లావరించుకొని పోవుచున్నవి.

ముప్పాతిక గంటయైనది. ఇంకను వధువు లోనికి రాలేదు.

నారాయణరావు లేచినాడు. గదిలోని యలంకారములు తిరిగి చూచినాడు. కాని యీతని దృక్కులకు శారదావిగ్రహము తప్ప నేమియు గానుపించలేదు. శారద సర్వాభరణధూషితరాత్రైయున్నది. ఆ బాలకు నా దివ్యమోహనమూర్తికి నలంకారములే ? సాయంసమయమున నే కోసిన నులాదిపూవులతో నామె శిరోజములు కప్పివైచిరి. కట్టిన చీర ఎంత విలువగలదైన శారదాసౌందర్యము మ్రోల నగలతో బాటు జలజలలాడిపోయినది అనుకొన్నాడు. ఆమెను ముట్టినప్పుడెల్ల పులికరింపులు, మలయమారులమునకు పుష్పభరితమాలతీలత జలదరించినట్లు అతని నావరించుకొన్నవి.

ఒంటిగంటయైనది. ఇంకను శారదను లోనికి బంపలేదు. గడియారమువంక చూచి, నారాయణుడిది యంతయు దంతులోని భౌగమా యని సందేహించినాడు. అతని జేహము మధురాతిమధురమగు నొక మత్తుచే నావరింపబడినట్లునునది. తా నిది వరకు జూచిన పునస్సంధానముల కిట్లాలస్యము చేసినారా ?

లేచి యీతడు తల్పముపై పరుండినాడు. ఈ తల్పము పురాతన తల్పమువలె నున్నది. ఇయ్యది తన మామగారి పూర్వీకులదేమా ?

ఒక శిశువున కొక యాచార ముండునాబోలు. ప్రథమ సమాగమనమయము లందు ముగ్ధులగు బాలిక లెట్లు చరింతురో.

స్త్రీ పురుష సమాగమ మింత మాయా మోహితమా ? మానవుల మూలమట్టముగ కదలించివేయునుగదా స్త్రీ పురుష సమాగమము ! తన సర్వస్వము ధారపోయ గలడు మనుజుడు స్త్రీకై. స్త్రీ పురుషుల ఈ మోహముచే ప్రపంచచరిత్రమే మారి పోవునట !

తా నెట్లు సంచరించవలయునో ?

గడియారము మృదుస్వనమున రెండుకొట్టినది.

చటుక్కున శారదను లోనికంపి శకుంతలయు, వారి మేనత్తయు పైకివెడలి తలుపుపైనగొల్లెము వేసినారు.

అంతయు నిశ్శబ్దము.

ఆ నిశ్శబ్దములో వెక్కి వెక్కి లోలోదుఃఖించు శబ్దము నారాయణరావునకు కర్ణ గోచరమైనది. అతడు లికిపడినాడు. శారదయే యేడ్చుచున్నది. ఏమది ? సిగ్గు కోవోలు ! భయమా ? అది కొంత నేపటికి తగ్గు నేమో ? ఏమి చేయవలె అతనికి సిగ్గు వేసినది.

అతడు నెమ్మదిగాలేచి శారదకడకు పోయి 'శారదా ! ఇక్కడ నిలుచు న్నా వేం ?' అని యడిగినాడు. శారద మాట్లాడలేదు. ఆమె యింకను భుజములు కదల్చుచు లోలోన నేడ్చుచున్నది.

అతని హృదయమున అనుకంప వెల్లివిరిసి యుదికి దిశల గాకమించుకొని పోయినది. ఆమెను ఏరికి తేలిపోయినాడు. శారద కుంచుకొనిపోయినది. ముకుళించుకొనిపోవు పుష్పమైనది.

'ఎందుకు నువ్వు ఏడుస్తావు పిచ్చిదానా ! నిన్ను ప్రేమించి నిన్ను నాలో చేర్చుకొను ప్రేమమూర్తినినుమా, నీ వంటి దివ్యసౌందర్యమూర్తి నాకు ప్రణయిని అయిందంటే నా అదృష్టంకాదా శారదా ? ఈ నన్నావరించిఉన్న యీ పురుషత్వ సౌభాగ్యం, నా తెలివితేటలు, నా సమస్తం నీ పాదాలకడ అర్పిస్తున్నా. నే నింతవరకూ ఎవరినీ ప్రేమించలేదు శారదా ? ఏనాడు నిన్ను చూశానో ఆక్షణం లోనే, నా హృదయేశ్వరి, నా జీవితేశ్వరి, ఈమే యనుకొన్నాను !" అన్నాడు.

శారద గుండె జెడరునట్లేడువదలంగన. నారాయణరావు చకితుడయ్యెను. అతని హృదయము కుంచుకొని పోయినది. అతడు తెల్లపోయినాడు. ఆ బాలిక నచ్చటనే వదలివచ్చి యొక దిండ్ల కుర్చీపై కూర్చుండెను. అరచేతిలో మోము నాన్ని శూన్యమనస్కుడై శూన్యమగు దెసల జూచినాడు నారాయణరావు.

అరగంట అయినది. శారద యేడుపు తగ్గినది. నారాయణరావు శారదవైపు చూచుచు, నా మేయందము తనివితీర గ్రోలుచు, హృదయమును సమాధానపరచు కొనుచు, స్త్రీ యుండెను. శారద తలుపు గూల నే నిలుచుండి యున్నది. పద్మనై దేండ్లు నిండిన నవయావన సౌందర్యపూర్ణ ! ఏమి యీ చిత్రము ! కోకములో సిగ్గులున్నవి. కోపములున్నవి. కాని నీచువుకొన్న బాల, ప్రవేశ పరీక్షలో విజయము

గాంచినది. కళాహృదయ, ఏమిటి విచిత్రము? నారాయణరావు బాలిక నాయాలో చనలతో నట్లే తేరిపార జూచుచుండెను.

కొంతవడికి నారాయణరావు లేచి 'శారదా నువ్వు మంచము మీద పడుకో, ఇక్కడ ఇల్లా నిలుచుంటూ వెందుకు' అని యామెను పుష్పమువలె నవలీలగ నెత్తి తన హృదయమున కదుముకొని ముద్దునిడబోవ నా బాలిక చటుక్కున మోము వెనుకకు ద్రిష్ట్యుకొన్నది. నారాయణరావు సిగ్గుపడి యామెను గొనిపోయి పల్కంకమున బన్నుండుబెట్టెను. ఆమె మరుక్షణమున లేచి, మంచముదిగి, మరల గది గుమ్మము కడ కేగి నిలుచున్నది.

అది యంతయు నశ్వనయము కాదుగదా. స్త్రీలు కేళిమందిరమున ప్రథమమున నిల్చే నిరింతురుకాబోలు. అట్టియప్పుడు తానేమి చేయవలెను? రాజారావుకాని, పరమేశ్వరుడు కాని వారి ప్రథమ సమాగమదినము వర్ణించి చెప్పి నప్పటిట్టిరీతి చెప్పలేదు! రాజారావును భార్యయు కొంచెము సిగ్గుపడికో లేదో, తలుపువైచిన మరగదియకే వారిరువు రొకరి కాగిలింతల నొకరు మరెగిపోయిరట. పరమేశ్వరుని భార్య ఇంకను కొంచె మాలస్యము చేసినది. కాని, రెండు గంటలలో సంపూర్ణముగా ప్రాణకొంతు హృదయము ద్రవించిపోయినదట. ఇంకను పెక్కురున్న హితులు చెప్పినారు. కాని ఈ నైపరీత్యమేమి?

'శారదా నువ్వు చదువుకున్నదానవు, తెలివైనదానవు ఏమిటి సంగతి?' యని శర్మ శారదను బ్రతిమాలినాడు. శారద యంత మొండియైనదేమి?

'శారద తన్ను ప్రేమించుట లేదేమో' యని యొక్క యశరీరవాణి అతని హృదయమునకు వెలుమువలె ప్రత్యక్షమైనట్లయినది. తాను కురూపయా? మూఢుడా?

అనురక్తి విరక్తులకు మనుష్యుని రూపముగాని, గుణగణముగాని, యాతని తెలివితేటలుగాని కారణములుగావు. పూర్వకర్మయే కారణమని కాబోలు, ఈ మానవ హృదయ గ్రంథాంతరార్థములు కనిపెట్టు గలిగినవాడు మహానుభావుడు.

శారదకడకు మరల నారాయణరావు పోయినాడు. ఆ బాలిక నిలుచుండలేక యచటనే యా గదియంతయు ఒరచియున్న రత్నకంబళిపై కూలబడినది.

3

రిక్త కాంక్షలు

అప్పటికి గిడియారము మూడున్నర కొట్టినది. శారదకడకుపోయి యచ్చట కూర్చుండి 'ప్రాణేశ్వరి శారదా? ఈ సభముహూర్తం ఇల్లా గొడ్డుపేళ కాకూడదేమో? నవ్విట్లా పడుకోవం బానుండదు. వచ్చి అ మంచముపైన పడుకో, నీకు ఇష్టం లేకపోతే నేనా నిశ్చయమైన పడుకుంటాను. మనం వృధాగా మేలుకొని ఉండడం ఎందుకు?.....'

అమె తలవంచి యట్లే కూర్చున్నది. 'ఒకటి మాత్రం మరువకు సుమా! నేను నీకు భర్తనయ్యాను కదా అని, నా అధికారాలుగాని, నాకున్న హక్కులు గాని నేను కోరను. నీకు యిష్టం లేదంటావా; నా మొగం నీకు మళ్ళీ చూపను. నీ మనస్సు కష్టపెట్టుకొనకు. మనము చదువుకొన్నవాళ్ళము. నువ్వు పరీక్షలు నెళ్లు తున్నావు. నాగరికురాలవు.'

శారద మాట్లాడలేదు.

నారాయణరావు తిన్న గాపోయి, యొక సోఫాపై చదికిలంబడి నిట్టూర్పుించి, హృదయపుటమున పావకజ్వాలలు నెలకేగ, కేతితో మొగము గప్పకొని యా సోఫాపై వాలిపోయినాడు.

శారద పరీక్షలో నెగ్గిననాటినుండి తాను విద్యావతి నాయు నాగరకవనిత ననియు విజ్ఞప్తపెట్టినది. నవలలో జదివినయట్లు చదువుకొన్న 'విద్యావంతురాలు' ప్రేమయొక్క తత్వము తెలిసికొనవలె. ప్రేమాస్పదుడు గాని పురుషుడు పరమపురుషుడే. ప్రేమబంధనమే విధివిహిత మగు వివాహబంధనము.

ప్రేమాస్పదుడు గాని పురుషుని స్పృశించుటెట్లు? అమెరికా 'దొరసాని', యామె యుపాధ్యాయురాలు ప్రేమతత్వ మామెకు బోధించినది. పాశ్చాత్యదేశముల ముఖ్యముగా నమెరికాఖండములో పొరబడి వివాహముచేసికొన్న స్త్రీ పురుషులు ప్రేమలేదని గ్రహించిన నిమిషమున నా వివాహము రద్దుచేసికొనెదరట, ఒకరి మీద నొకరికి ప్రేమలేదని తెలిసిన మరుక్షణము ఒకరి నొకరు ముట్టుకొనరట.

అమె ఇంటకు పరీక్షకు దీక్షతో జరుపుచున్నది. ఇంటికడ నే యుండి చదువుచున్నది. చదువుకొను నితరబాలికలతో స్నేహము కుదిరినది. చదువుకొను బాలలు వివాహము చేసికొనుటకన్న వేఱు పాపపాటు లేదట. పాశ్చాత్యవిద్య చదువుకొను బాలలకు హృదయమున మంచుతెరలు వికిర్రావునట. మొరకులగు స్త్రీలకు ప్రేమ స్వయాపమే తెలియదు. వారు పాపపులవలె నత్తవారిండ్లకు వెళిదరు. వారు భర్తకు సొత్తయి యాత జేమిచేసిననా భరించి జీవితాదృశ్యముల నెరుంగక నశించిపోవుచుండురట. కాని చదువుకొను బాలలకు ప్రేమయన నేమియో తెలియును. వారి హృదయమున ప్రేమాదయము కాని యుష్పదు వానెట్ల. వివాహముచేసుకొందరు? ప్రేమ కుదిరినచో నా పురుషునకు వారు సర్వస్వము ధారవోయుదురట.

ఈ విషయములన్నియు నా బాలికలు చెప్పించుకొన్నారు. తనకు వివాహమైనది. తాను భర్తను ప్రేమించుటలేదే! తన కుటుంబము జేరు. తన భర్త కుటుంబము తన తండ్రిగారికడ నేవకావృత్తి చేసికొనవలసిన పల్లెటూరి కుటుంబము చదువున్న నేమి? వారికి ఏర్పాలేదు. క్రిష్టియనులు, మొదలగువాగు చదువుకొనటలేనా! ఇక బలమును లేదామా! అది కూలివాండ్ర కంపరకు నుండును. ఆ కంపరే తనమేన బావయగు రాజా జగజ్జోహనరావు తనతో వేసాడులు చెప్పియున్నాడు.

జగన్మోహనుని గౌరవము, ఆతనిదర్జా, కీర్తి తన యల్లవారికెట్లు వచ్చును? తాను జగన్మోహనుని ప్రేమించున్నవా? తాను చెప్పలేదు. తన్ను జగన్మోహను రావు చావ ప్రేమించుచున్నాడు. ఆతనికి ప్రేమించుట తెలియును. తక్కువజాతి వారికి ప్రేమించుట యెట్లు తెలియును. తాను జగన్మోహనుని ప్రేమించినది, లేనిది. ప్రస్తుతము తనకు తెలియకపోయినను, తన భర్తను ప్రేమించుట లేదన్నమాట మాత్రము నిశ్చయము.

నెలలు గడిచినవి. ఇంటిరు పరీక్షాగ్రంథములు చదివించు నమెరికావనితామణి తనకు గాతములు చెప్పి సందర్భమున జమిందారులు, ప్రభువులు నమెరికా దేశములో లేరనియు, ఈ దినమునఁ బాకీపనిచేయు పురుషుడు రేపు అమెరికా దేశాధ్యక్షుడు కావచ్చుననియు, గావున నే జమిందారులన్న పదమే తన దేశములో నుపయోగింపరనియు జెప్పినది.

అప్పుడు శారద కా ఉపాధ్యాయునియెడ కోపము వచ్చినది. గాని భర్తయన్న నసహ్యము పోలేదు. తనకు పునస్సంధాన మహోర్వవమున్న మాట విచరించు తోడనోయామె గజగజ వణకిపోయినది. తన కక్కరలేదని చల్లదగ్గర కంటిని పుట్టుకొన్నది. తల్లి జమిందారుగారి కడకుపోయి 'అమ్మాయి కిప్పుడు కార్యము చేయుట నా కిష్టము లేదండి' యని యన్నది.

‘ఎందుచేత?’

‘అదియింకా చిన్నపిల్ల.’

‘పదహారో ఏడు జరుగుతూంది. పద్దెనిమిదేళ్ళ వరకు ఉంచడం చాగానే ఉంటుంది. కాని దాని యల్లవారు పూర్వకాలపురకం. వియ్యంకుడు గారు కోరుతూ ఉత్తరము వ్రాశారు. వారిమాట కాదనలేక సరే అంటూ ఉత్తరం వ్రాశా!’

‘అట్లాంటి చాదస్తపు పూర్వకాలపు సంబంధం యెందుకు చేశారు?’

‘వాళ్లు పూర్వకాలపు మనుష్యులయితే నేమి? వాళ్ళంత మర్యాదస్తులు ఉదారహృదయం కలవాళ్లు మన నియోగిగుల్లో ఇంకోళ్లులేరు. పిల్లవాడు మహారాజులకు అల్లుడు కాదగిన మహానుభావుడు. నిజంగా అటువంటి అల్లుడు నాకు లభించడం వల్ల నాజన్మ పావనమయిందని నా ఊహ!’

‘మీకు మీ అల్లుడంటే మహాపక్షపాతం. ఏది ఎట్లాగయినా మీరీ కార్యం నూట ప్రస్తుతం అపుచేయ్యండి, అది నాప్రార్థన.’

‘మాట యిచ్చాను. బహుశా వేసవికాలందాక గడుపుతాను అమ్మాయి పెద్ద మనిషి అయి ఏడ్వడం ఆపుకుంది. క్రీష్ణమను నెలరోజులలో వస్తుంది. అప్పుడీ సభకార్యం చేయిస్తే చాగుంటుంది అని వ్రాశారు సుర్యారాయుడుగారు. నిన్న సరేనని రాశాను. ఇవ్వాలి వేడంగి నెలనలవాకా వీలులేదు అని వ్రాస్తాను.’

అప్పటికి తత్కాలికముగా శారద కా యాపద గడచినది.

బోవ సంసిద్ధయైనది. ముద్దుల కూతును గాంచి జమీందారీణియు గండ్ల నీరుక్కుకు
కొనుచు, బిడ్డను కవుగిలించుకొనెను. శకుంతల ఆడుపులియై, కోపమున కన్నులు
రెంపెక్క ‘అమ్మా! నీకేమైన మతిపోయినదటే? ముత్తయిదువులంతా వెళ్లిపోయి
రెండున్నరగంటలు కావచ్చింది. తెల్లవారబోతోంది’ యని కేకలు వేసినది.

‘ఏమి కామేశ్వరమ్మా! బాగావుంది నేర్పుతున్నావు కూతురుకు బుద్ధులు
చాలుచాలు. ఎవ్వరన్నావింటే నవ్వుతారు. తమ్ముడికి తెలిసిందంటే మన గౌరవాలు
దక్కవు ఇల్లాంటివి ఎక్కడా వినలేదు. చూడేను. శారదా! ఇల్లారా’ యని
యా బాలికచుట్టు చేయిచుట్టి తలుపు తెరిచినది. శకుంతల యొకవైపు ‘ఊరుకో
అమ్మా అతను చూస్తాడు’ అని చెవిలో నూది లోనికి ప్రవేశింపజేసినది. అప్పుడు
వారిరువురు తలుపులు మూసి బైట గొల్లెము పెట్టినారు

చెల్లెలి విపరీతవస్థకు బెంగగొనియున్న శకుంతలాదేవి కా రాత్రియంతయు
నిదుర పట్టలేదు.

శకుంతలాదేవికి నిరువది మొకటవ సంవత్సరము. ఇరువురు చిడ్డల తల్లి, ఆమె
శారదవలె నందక త్రియ. కాని రెండు కాన్పులైన వెనుక బొడ్డయి, కొంచెము స్థూల
మైన దామె జేహము. అయినను మేలిమి బంగాను జేహము. చెల్లెలికివలె, చల్లికివలె
దీర్ఘమై నొక్కులున్న బాట్టు విలాలములను కన్నులు, చిన్న గోగు, శకుంతలాదేవి
నందక త్రియగా, నుత్తమజాతి లోలాక్షీ గా జాటుచున్నవి.

ప్రక్కనున్న గదిలో బరుండి యప్పువప్పుకు వచ్చి, తలుపుకడ చెవియొగ్గి
విని మరల వెళ్లి పరుండినది. తలుపు గొల్లెముతీసి వచ్చినది.

తెల్లవారగట్లనే శారద వచ్చి తన ప్రక్క బరుండటము, శకుంతల యులికి
పడి లేచి, విద్యుద్దీపము వెలిగించి శారదను దేరిపారచూచి, యా దీపము మరల
నార్పివేసి, శారదను గొగలించుకొని పండు కొన్నది.

రెండవనాటి రాత్రి ముచ్చటలు జరుపుటలో నారాయణరా వత్యంతోత్సా
హము చూపినాడు. శారద మామూలుగ నొకరీతిగా నున్నది. శకుంతలాదేవి నే
డంతయు జక్కబడు నని యనుకొన్నది.

నారాయణరావు తనకు దన భార్యకు జరిగిన ప్రథమ దినోదంతము వరుల
తెరుక పరుపకూడదనియు, పరులూహింపనైన నూహింపకుండ చరింపవలయు
ననియు సంకల్పించు కొనుటచే మరునాడు వసంతునివలె నలంకరించుకొని, మొదటి
నాటికంటె మరియు నుత్సాహముగ చరింప మొదలు పెట్టెను.

శారదకు మాత్ర మిదియంతయు నాశ్చర్యము కలిగించినది.

ముచ్చట లన్నియునైన వెనుక, ముత్తయిదువు లందరును వెళ్లిన వెనుక శారద
వెంటనే గదిలోనికి వచ్చి తలవంచుకొని, తలుపుమాటున జరికిలంబడి పోయినది.
నారాయణరావు తాను చెచ్చిపెట్టుకొనిన యుత్సాహమంతయు మరిగిపోవ
నిరాశావశుడై మోమువార్చి, యొక దిండుల కుర్చీపై నాసీనుడయి యాలోచనా
పరుడైనాడు. తన జీవితమంతయు నెడారియై పోవునని యాతనికి వోచినది.

తన నిర్మల చరిత్రమున కేమి కళంకములు రానున్నవో?

తన హృదయదేవత యనుకొన్న శారద తనకు గాక పోయినదా?

ఎట్లు? తన యింటికడ మూడు రోజులును నున్నవికదా. అని వేగించుటెట్లు? నారాయణుడు లేచి తన్ను ముంచివేయు నిరాశామేఘములను దరమివేసి, భార్య పడియున్న తావునకు జరుగునప్పుతో జేరబోయి 'ఆనందమయీ అని పిలవనా, లేక ముగ్ధులలనా! అని పిలవనా అని ఆలోచిస్తున్నాను, ఏమని పిలవను చెప్పు శారదా? యని ప్రశ్నించినాడు.

శారద ముకుళించుకొని పోయినది.

'మన జన్మం ఇల్లా వృధా అయిపోవాలనా, నీ ఉద్దేశం? అయితే సరే. నాకు ఇతిరుల మనస్సులు కష్టపెట్టడం గిట్టదు. అది నా చేతకాదు. ఈ లాంటి అంద కత్తె నా భార్య అవుతుంది. ఆమెకు చదువు సంగీతం దివ్యంగా వస్తాయి. శ్రీ విఘ్నాలా హృదయంలో ధరించుకొంటాను, శివునిలా ఆర్థనాదీశ్వరుణ్ణి అవుతాను. బ్రహ్మలా నా వాక్కులో ధరిస్తాను. అని కలలుకన్నా. నా కలలే రూపం పొంది నట్లుగా నువ్వునాకు హృదయేశ్వరివి ఆవడం నా జన్మం పావనం అయిందను కున్నా! నవ్వితే నక్కత్రాలు నర్తిస్తాయి అని వర్ణించుకున్న బాలికవునువ్వు. నువ్వు వీణా, నేను సజ్జలు వాయించుకొంటూ కిన్నర మిగునంటా వందా మనుకొన్నాను. ప్రతి పరీక్షలోనూ ప్రథముడుగా నెగ్గుతూ, అసేక శాస్త్రాల్లో పాండిత్యం సంపాదించు కొన్నంగుకు అనురూపయైన విద్యావతివి నాకు లభించావని మురిసి పోయాను.

'నాకు అలవడిన కవిత్యం చిత్రలేఖనం నీ వల్ల చరితార్థ మవుత వను కొన్నా. నా రాణిని నానా భాషల్లో పాడుకొందామనీ, నా దేవిని నానా వర్ణాల నానా భంగుల చిత్రించు కొందామని, నా ఆత్మేశ్వరితో నానా పరమార్థ ప్రణయ లీలల దివ్యజ్ఞానాదామనీ పొంగిపోయాను. జన్మ జన్మాలకూ నిన్ను ప్రేమించడానికి, నీకు లెక్కునైన ప్రేమనుకూడా సర్పడానికి లగినంత ప్రేమ నాలో కట్టలు తెంచు కొని పొరుగుతూవుంది. ఈ ప్రవాహంలో నిన్ను తేల్చి వేస్తాను. క్రమంగా నా దాన్ని చేసుకుంటాను. దివ్య ప్రేయసివి నువ్వల్లా, కొంచెం సుముఖంగా వుండు. వుపేక్షతోనైనా సరే నా ఆరాధనను అంగీకరించు, అంతేకాని, నువ్వింతటి జైముఖ్యం తల్చి మన యిద్దరి బ్రతుకులు సురుధూసుల్లో ఇంకి నశించే మహానదులి చేయకు.'

౫

నా మ ప్రే మ లే దు

భర్త ప్రేమతో దివ్య శాంతమూర్తియై తన్నట్లు నిర్దేశించి చెప్పినంతకాలము శారదమాట్లాడలేదు. ఒకసారి రెండుసార్లు భర్త చెప్పినమాటలు నచ్చి కొంచెము

మెత్తబడినది. కాని జగన్మోహనుని మాటలామె కా సమయమున నే స్పష్టముగా బొడగట్టినవి. 'ప్రేమలేని మనుష్యుని ముట్టుకొనుట కూడా తప్పకుమా శారదా!' యని యాతడు పదేపదే యన్నముక్క పిడుగువలె జెవిలో వినబడినది.

నారాయణరావు స్త్రీలతో నొక టిఫిన్ చనువుగా నుండును. నే డెటుల శారదతో మాట్లాడగలిగినో యతనికే తెలియదు. మరల నాతనినోట మాటరాలేదు. ఉస్సురని నడిలిపోవజూచుచు 'మాట్లాడవేమి శారదా!' యని జాలిగ ప్రశ్నించెను.

శారద భయమునిండిన హృదయముతో నిజముచెప్పిన ఈయన వదలునను ఆశతో కంపిల్స్వరమున 'నాకు ప్రేమలేదు' అని గడుక్కున కన్నుల నురునిండు నేడ్చినది.

నారాయణరావును శారదాతో మొగమున గొట్టినట్లయి చివుక్కున ననుకకు జరిగి మెదడు రక్తహీనమైపోవ, తూలి, లేచి, అచ్చటినుండి వచ్చి వచ్చి, సోఫాపై కూలబడినాడు. ఇక నేమున్నది? సర్వము ముగిసినది. అంతయు నల్లబడిపోయినది. ఆ ముక్కలే తనకు జన్మాంతము దుఃఖితుడవు కమ్ము అని విధించిన కాపము. లాను కట్టుకొన్న దివ్యభవనము కూలిపోయినది. తన బ్రతుకు నిరర్థకమై పోయినది.

*

*

*

నారాయణరావు రాపడన గుండెతో లోతులేని నవ్వుతో గపట నాటక మాడుచు నత్తవారింటికడ, కొత్తపేటలో వనయింటికడ, లెక్కిన యామిను లెట్టులో వేగించినాడు. మిత్రులైన చెలియనీయలేదు. పునస్సంగాన మహోర్జ్వక మిట్లు ముగిసినది.

తనయింటికడ లెండి సత్యనారాయణ వ్రతము సంకల్పించినాడు. ఎటుల జరిగినదో, ఏమి జరిగినదో!

శారద పుట్టిల్లువచ్చి చేరినది. ఆమెకు బాను ధర్తయడజేసిన మహాపరాధము అవగతమైనది తన తండ్రికిని, తన ధర్తకును దోష మొనరించినాను అన్నభావము వ్యక్తవ్యక్తమై యామెకు దోచినది.

బాలకుడు కేశవచంద్రుని హృదయమున, నేదియో అనిష్టము జరిగిరదన్న యాందోళన కలిగి పెద్దక్కగారి కడకేగి 'చిన్నబావ మంచివాడు పెద్దక్కా' యనెను. శకుంతల తమ్ము నెత్తుకొని, ముద్దుపెట్టుకొన, కేశవచంద్రుడు పెదవులు తుడుచుకొనుచు 'పెద్దక్కా చిన్నబావ మంచివాడు కాదా' యని ప్రశ్నించెను.

'అయితే మీ పెద్దబావగారు మంచివారు కారన్నమాటేనా?'

'కారు'

'ఎంచేత?'

'ఎమో?'

అతడు శారదకడకేగి చిన్నక్కగారి మోము తీక్షణముగ నాలోకింపుచు,

'చిన్నక్కా! నా చిన్నబావ దేవుని అవతారము కాదు! నిరంగా నేను నమ్ముతా' నని యనెను.

శారద అతనిమాటల కులికిపడెను.

శకుంతల తన చెల్లెలినిజేరి 'శారదా ! మీ ఆయన చెన్నపట్టణం వచ్చేటప్పుడు మనవూరు వస్తారులే?' యని యడిగినది. శారద తనకు తెలియదని నూచించునట్లు తలతిప్పినది.

శకుంతలకు మరదైపై అపేక్ష యినుమడించినది. నిర్మలహృదయముతో దల్లి కడ, చెల్లెలికడ, మేనత్తకడ, తండ్రికడ నాతని పరిపరివిధముల బొగడజొచ్చినది. శారదకు దన సహోదరి మాటలు కష్టములై యామెను జేరుటకు సంజేహించుచు, వీలైన దప్పించుకొనుచు మెలంగ చొచ్చినది.

రానున్న భయంకరమాను విపత్తు తప్పినట్లయినది. భర్త బలవంతము చేయు నేమో యని యామె భయంపడినది. కాని యాతడంత నెమ్మదిగ సంచరించుటచే నామెకు హృదయమునుండి పెద్ద బరువు తీసివేసినట్లయినది.

చదువువిషయమై ఎక్కుడు శ్రద్ధవహింప నారంభించినది. పూర్వకంతమున సంగీతము వివ్యక్తిన్న రస్వరముతో నర్తనసేయ, దనలోనే మోహమావరించిపోవ త్యాగరాజు భక్తిగీతులు మరియు నానందముగ బాడుకొనజొచ్చినది.

శకుంతల శారదను జూచి ఈమెను, మెప్పు నుట్టిపడ, 'ని వదృష్టవంతురాలవే చెల్లీ ! నీకు మహారాజు కొడుకులు కోరితే వారకని మగడు వారికాడే' తల్లీ, పొడుకో ! నాకంతం ముక్కలయిపోయింది. మీ చావకు నాకూ ఏప్పుడూవచ్చే వాగ్వివాదంతో గొంతుకలో అపక్రమి వచ్చిందే. వీణ వాయించుకోవటమే లేదు. పిల్లలిద్దరూ ఏప్పుడూ అల్లరే.'

శారద తన యక్కగారి పిల్లలను సంతరించునది. ఈ రోజులలో నా బంగారు తొనల బాలిక లిద్దరిని ఒక్క నిమిషము వదలలేదు.

*

*

*

జమీందారుల యింట్లలోని ఆకువా రిట్టులే సంచరింతురా? లేక చినకుమార్తె మిట్లు బరిగినదా? సంగీతముపై మనస్సుపోలేదు. తమ తోటలోనికిబోయి చెట్లతో దన హృదయము విప్పకొన్నాడు. చెట్టు చేమలను కేరబోయి 'చూచినారా నా చెలిని' అని యడిగిన కొవ్వ నాయకుల చేష్ట లాటనికి జ్ఞప్తికి దగిలి నవ్వువచ్చినది, గులాబులు, మల్లెలు, సంపెంగలు, తెజిష్ట్రమియనులు, బోగన్విల్లాలు తన్నుజూచి కరుణ ఒలికించుచున్నట్లు తోచినది నారాయణరావుకు.

తండ్రిగారికి, మామగారికి, అన్నగారికి నారాయణరావు రాణ్యహేంద్ర వరములో న్యాయవాదవృత్తి ప్రారంభింపవలెనని కోర్కెయున్నది. తాను అందుకు వలెయనవలెనని కుతూహలము సందినాడు. ఇప్పుడెట్లు? న్యాయవాదవృత్తి యెందుకు? శ్రీ గాంధీమహాత్ముడు చురల కాంగ్రెసును నడుపుచు ఖైదులకు పోందని యాశేమిచ్చినను బాగుండును, సమస్తము విడిచి సన్యసింపిన బాగుండు నేమో? శ్మశాన వైరాగ్యమా? తనలో వాంఛపోయినదా? 'రెలలు బోడులైన

తలపులు బోడులా.' ఏరితినైన జేతనేవచేయవలెను. ఏమియున్నది? గంధాలయములా? ఇప్పుడు వాని రుచి పోయినది. ఖద్దరు ఉత్పత్తియా? ఓ, 'ఫ్యాక్షరీ' పెట్టుటయగును. ఆస్పత్రి పెట్టుదమన్న వైద్యవిద్యకు దూరమైపోయెను. రాజు అదృష్టవంతుడు. వాడు పరీక్షలన్నిట గృతార్థుడై మదరాసులో పెద్ద ఆస్పత్రిలో వృత్తి నేర్చుకొనుచున్నాడు.

పరమేశ్వరుని హృదయము మెత్తనిది అతడు సంతోషజీవి. కష్టములున్నవని గుర్తింపలేదు. అంతములేని యెడారివలె కన్పించు తన జీవిత మింక గదలేరుట యెట్లు?

తన జీవితములోని కళ నశించిపోయిన నేమి? సంగీత, సాహిత్య, చిత్రలేఖనములలో తన కేమి పని?

ఒకరోజున చటుక్కున లేచి 'నాన్నా! నేను దేశయాత్ర చేసివద్దామని ఉంది' యని నారాయణరావు తండ్రికి విన్నవించెను. తండ్రి యాశ్చర్యమంది 'చదువుకుంటూ దక్షిణాదంతా చూసివచ్చావుకాదుట్రా?' అని ప్రశ్నించెను.

'ఈ పట్టు ఉత్తరాది చూస్తాను నాన్నా.'

'ఉత్తరాది అంటే?' ఉత్తరాది యన్న సుబ్బారాయుడు గారికి పలియక కాదు. పుత్రుడడుగుటయే యాయన కాశ్చర్యమైనది.

'కాశీ, ప్రయాగా అన్నీ తిరిగివస్తాను.'

'ఒక్కడవూనా?'

'పరమేశ్వరుడూ నేనూ నెల్తాము!'

'ఎన్నాళ్ళు?'

'నెలలో రెండు నెలలో!'

'ఆలోచిద్దాములే.'

'అదికాదు నాన్నా! తర్వాత నేను పట్టా పుచ్చుకొని వృత్తి ప్రారంభిస్తే దేశం చూచుటకు వీలుండదు.'

'చూద్దామన్నాను కాదుట్రాబాబూ.'

ఆ సాయంకాలము సుబ్బారాయుడు గారు భార్య నొంటరిగాజూచి 'చిన్నబాబు కాశీ అదీ వెళ్ళివస్తాడుట, తర్వాత వాడికి వీలుండదు. దేశాలన్నీ తిరిగివచ్చి వృత్తి ప్రారంభిస్తే బాగానే వుంటుంది' అని తెలియజేసెను. జానకమ్మగార్కి గుండెలో రాయిపడినది. ప్రయాణాలంటే మాటలా? మరునాడు పురోహితునకు గబురుపంపి సుబ్బారాయుడు గారు కుభముపూర్తము పెట్టించెను. సుబ్బారాయుడు గారు భార్యయు, వదినె గారును ఇనివరక కాశీ వెళ్ళి వచ్చినారు. అందుచేతనే జానకమ్మగారు ఎట్టులో కుమారుడు వెళ్ళివచ్చుటకు నియ్యకొన్నది.

నారాయణరావు పెట్టెలు పరుపు మొదలగునవి సగ్గుకొని తండ్రియిచ్చిన నాల్గు వందలరూపాయలు పుచ్చుకొని, లెక్క కొవలసినప్పుడు తనకు తంతివార్త నిమ్మను

తండ్రిగారికి దల యూపుచు తలికడకు వెళ్ళినాడు. కుమారుని దరికిజేరదీసికొని శిరస్సు మూర్కొని 'నాయనా! రామలక్ష్మణులులా నా కిద్దరు వరప్రసాదులు పుట్టారు జాగ్రత్తగా వెళ్ళిరా. మీ మీదే ప్రాణాలు పెట్టుకుని ఉన్నాను. నువ్వు దుందుడుకు మనిషివి. తెలుకదులుతోంటే ఎక్కుతావు వాడికి వీడికి అపత్తు వచ్చిందని పరుగెత్తుతావు. జాగ్రత్తగా తండ్రి!' యని యామె యాశీర్వదించి కుమారుని పంపెను.

ఇభి కార్యమునకై వచ్చిన బందుగులు, అక్కగారు చెల్లెళ్ళు, ఎవరియిల్లకు నారు అప్పుడే వెళ్ళిపోయినారు. భార్యకాంతమున కేమియు గోచుటలేదు. ఆబాలిక యన్నగారికడకువచ్చి 'నువ్వు వెళ్ళిపోతున్నావా అన్నయ్యా! నాకసలే తోచదు' అన్నది. నారాయణరావు చెల్లెలిని వర్ణనకు దీసికొని 'మరీదూ! నీకేమిటి తెచ్చిపెట్టనే? అని యడిగినాడు.

'నీకే తెలుసును అన్నయ్యా! అన్నిటికన్నా నువ్వు దుబ్బునరావడం కావాలి చిన్నన్నయ్యా!'

'అల్లాగా తల్లీ'

ప్రేమ పదార్థము దాగదు. ఈబాలిక, తన చిట్టి చెల్లెలు ప్రేమంపుముద్దు. ఆమె హృదయము నవనీలము. ఈ బాలికను వినాహము చేసికొన్న రామచంద్రుడే పూర్ణముగ సద్గుప్తవంతుడు, వీరిరువురి జీవితము చూడ ముచ్చటయగునుకదా?

'క్విన్లెసు బెసల్ఫ్టు' మాత్రలు, 'క్విన్లెసు సాలిసిలీసు' 'టించరు అయిడిసు' 'టించరు బెంబాయిసు' 'బైబాలు' 'హైద్రోజన్ పర్ ఆక్సిజన్' అనందభైరవి, శీతాంకురనము, సన్నిపాతభైరవి, పైత్యాంకరనము, సుఖవిరేచన మాత్రలు, 'పెర్ మాంగ నేటు' మాత్రలు, 'కాలామెల్' మాత్రలు, అమృతాంజనము, 'ప్రోడయేరియా' మందు మొదలగు కౌషధములు, అరువది యడుగుల గట్టిత్రాడు, వంటగిన్నెలపెట్టా, నెయ్యివీకెడు, కీకెడుపప్పుమానె, కొంత బియ్యము, పచ్చి కారపుపొడి, ఎండుమిర్చి, చింతిపండు, కొన్ని కూరలు, అవకాయ, మాగాయ, పాత చింతకాయ, నిమ్మకాయ, గోంగూరపచ్చడి, చారుపొడి, కారప్పొడి, చాను పెద్దది యొకటి, చిన్నదియొకటి, గాలిఁతుపాకి, కఱ్ఱకత్తి, రెండు నెలలకు సరిపోయిన బట్టలు, రెండు దోమతెరలు, ప్రయాణపు మడతమంచములు, చిన్న పగులు రెండు, రెండు తోలుపెట్టెలు, రెండు దేవదారుపెట్టెలు సర్ది సిద్ధమైనాడు నారాయణరావు.

ఈలోన నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తికి దినతో దేశము-త్రకురమ్మనియు ఖర్చులన్నియు దానే పెట్టెదననియు, భార్య నామె బుట్టింటిలోనగాని, యాతిని తల్లిదండ్రులకడగాని ఉగడెట్టి రావలయుననియు, ని సమయము దాటినచో మరల పరమేశ్వరునకు దేశయాత్ర చేయుటకు వీలు దొరకదనియు వ్రాసినాడు. పరమేశ్వరమూర్తి వెంటనే దేశోద్ధారక నాశ్వరభాయని కడకుబోయి, నెలవృత్తుచుకొని, భార్యను దీసికొని, యామె పట్టి గ్రామమున దేవదారుతో వదిలిపెట్టి, నారాయణరావును రాజమహేంద్రవరములో గలిసికొనెను.

వారశూలలు, రాహుకాలము, నుళికకాలము, వర్జ్యము లేకుండగను, నక్షత్రము, వారము, తిథి, రాశిరహితము చేసి తారాబలము చూచుకొని, ప్రష్కర సమయముపూర్తమున తల్లిదండ్రులు, పెదతల్లి మొదలగు పెద్దల పాదములకు నమస్కరించి, చెల్లెలిని ముద్దుగొని మోటారుపై బయలుదేరినాడు నారాయణరావు. ప్రయాణ మగుచుండ ముత్తైదు వెదురుగ వచ్చినది.

ఆ సాయంకాలము 'ప్యానెంజరు' బండికి పరమేశ్వరమూర్తి రాజమండ్రి స్టేషనుకు రా, నారాయణరా వాతని దన బావమరది లక్ష్మీపతి యింటికి దీసుకొని పోయెను.

ముగ్గురు స్నిహితు లారాత్రియంతయు నిష్టాగోష్ఠి కాలముపుచ్చిరి. లక్ష్మీపతి దానును రావలయునని ముచ్చట పడెనుగాని వెలపు గొరకుటకు కీలులేనందున అగి పోవలసి వచ్చెను.

మరునాడుదయము రమణమ్మ తెల్లవారగల్గినే, వేపుడుకూర, ఉల్లిపాయ పోపుతో కాల్చిన వంకాయ పచ్చడి, ఆవకాయ, పెరుగు, వేడియన్నముతో భోజనము పెట్టినది అన్న గానికి బరమేశ్వరునకును. మేనల్లుడు చమస్కృతులిది యామె యాశీస్సులంది, రమణమ్మను తనదగ్గరకు తీరదీసికొని 'మమతా! నీకు, చాచిగాడికి చిత్రాలు పట్టుకొస్తానెవ్' అని యామెతో చెప్పి లక్ష్మీపతి ఇంటరా నారాయణరావు పరమేశ్వరునితో 'నిన్నీను' కేటనుండి పెద్దస్టేషనుకు రెండు జుక్కలనివా బయలుదేరెను. 'ఇంటరు' వార్షికు ఖరదాకోర్డు స్టేషనుమోదుగా పూరి (జగన్నాథం) కి తీర్చిట్టా పుచ్చుకొన్నాడు, పది 'గోల్డ్ డెక్కు' సిగరెట్టు ప్యాకెట్లు, పది 'త్రీకాల్పు' ప్యాకెట్లు పుచ్చుకొని, ఇన్ని ప్రంథములుకొని, మెయిలునెక్కి, లక్ష్మీపతిచేతిని పూడించి మెయిలుబండి సాగగా దానితో నాగును సాగినారు.

౬

ఉత్తర హిందూదేశ యాత్ర

భరతదేశము ఆదియుగములనుండియు బ్రపంచమునకు నాగరికత, మానవ భర్త్యము, ఆధ్యాత్మిక తత్వవిచారము కేర్పుచునే యున్నది. నేతుహిమాచల పూర్వ పశ్చిమ సముద్ర పరివృతమును భరతదేశమున నెన్నిజాతులు, నెన్నిరాజ్యములు, నవతిరించి వృద్ధియొ యుత్కృష్ట సంప్రదాయముల సృష్టించి, నశించిపోయినవో? ఒకచాతిలోనుండి వేరొకచాతి ఒనించినది. నూతనజాతుల దనలో కేర్చుకొన్నది. పూర్వ సంప్రదాయముల విజృంభింప జేసినది.

భిన్నత్వమున నేకత్వము, నేకత్వమున భిన్నత్వము సూచింపచు నీ వంతు? విశ్వరూపసందర్శన మన్నట్లు విజాతీయునకు భిన్నతామాషిలవైతోయచు, మహానదివలె నెటనుండి యెటకు పోవుచున్నదో భారతీయమహాచరిత్ర! నారాయణరావు భరమేశ్వరులకు పూర్తి మహాపట్టణమున, కోణార్కమున, భవనేశ్వరముల

గనుపించిన కేశరి గాంగకళాచమత్కృతియు ఉత్తమ నాగరికతయు వారి నాలోచనా పూరితుల, నానందవికసితలను జేసినది.

భరణిదేశములో సూర్యుని ప్రత్యేకము గుడులు రెండు మాగు చోటులనే యున్నవి. ఒకటి మోక్షదేశములోని కోణార్క. కాని కోణార్క దేవాలయము నను బ్రతిష్ఠ జరుగలేదు. మహారాజు సూర్యదేవునికు దేవాలయము సంకల్పించి తన యాస్థాన మహాశిల్పి నా కార్యమున నియోగించెనట.

ఆస్థాన శిల్పికోక పుత్రుడున్నాడు. అతడు తండ్రికడ చుర్రూడు సలిపి జన గుని యుత్కృష్ట శిల్పి చమత్కృతినూ, శక్తియు నభ్యసించి, దేశదేశములకు పోయి ఆందండుగల శిల్ప సాంప్రదాయముల గనునించి వచ్చెవరని తండ్రి యనుచులి కోరినాడు. తండ్రి యితరదేశముల శిల్పిలతో భావనయందు, జరితనము నందులను మించినవారు లేరని పుత్రుని యాత్రాకారుకము మార్చుచుండెనట. కుమారుని కది తండ్రియందు విశ్వాసునిపించినది. కాన తండ్రికి ననుస్కరించి, 'తండ్రి! మనకప్పుడును గర్వము హాసకర' మని చెప్పి చలమున విదేశయాత్ర సాగించినాడట.

ఇట్లు తండ్రి దేవాలయము నల విచిత్రము? నిర్మించి శ్రీ విమానమున శిఖరము వరకును గట్టినాడట. ముఖగుండుములు, భక్తమందిరము, వివాహగుండుము, శైలదేవాలయము, పరికేవల శేవతాలయములు నిర్మింపబడినవి. సెంహ గివా వ్యాధి బృగములు, నన్నుతి హండునవలితా విగ్రహములు, శేవతాశిల్పములు మున్నగు నవియు నా శిల్ప చక్రవర్తియు నాలిని శిష్యులును తక్కి యమర్చినారు. శేవము నన్నుతిపై వివాజిల్లినది. కాని ఈపర్వమందూకకువలె నన్న యాశిల్పికి శ్రీవిమాన శిఖర పద్మశిల నున్న నుపాయము తెలియలేదు. అది ఎందు గుఱుకొనినో నిజము వచింపక తన కోక ముఖ్యావస్థయు కార్యమున్నవని చెప్పి, యితరదేశ శిల్పిల నారహస్య మడిగి తెలిసికొనుటకు బయలుదేరి పోయినాడట.

ఇంతలో శివస్థాన పరమయగు దేశములలో మంచి ముహూర్తమున్నది యున్నది. సంవత్సరములవరకు నట్టి ముహూర్తము మరల నొరకవనియు, మహారాజునకు నిన్నువించినాడట. మహారాజు సమయమునకు శిల్పి దేవాలయమును ముగియుటకు వచ్చి, యాతని శిష్యులతో శిఖర ముగియుటగా బండిరాయని పృచ్ఛ చేసి యేడుగు లేకుండుటకు జింతాకులుడై, తన శిల్పికై చారుల బంపినాడు.

ఇంతలో నాస్థానశిల్పి కుమారుడు తన యాత్ర ముగించుకొని నిజపురికి తిరిగి వచ్చి యా సంగతులన్నియు విన్నాడు. తండ్రిగారికి నపఖ్యాతి వచ్చునట్లున్నదిని భయంపడి యా కార్యమునకు నానియ్యకొని, వలయు నన్నాహము లన్నియు నొప్పుచుండెను. ఎవరున కలదికాని యా కార్యము తానుసాధించినచో నభిమాని యగు వారికి కోపము రాదు. సంతయుంచి, ఈ కుమారుని శిల్ప ప్రదర్శనముడై యుండి తనవారి కెప్పురికి నుత్తరముగా చేసి కార్యమునకు బయలుకొనెను. పరి

పండ్లెండు బారువుల బరువుగల శిఖరశిలను, విమానమూలమున ప్రక్కగా నొక యిసుకదిబ్బపై పెట్టించి, మహారాజుతో రోజునకు వేనకు వేలు బండ్లు సముద్రము నుండి యిసుక తెప్పించి యాదిబ్బ యెత్తుచేయించ కోరెనట. బళ్ళువచ్చి యిసుకదిబ్బ నెత్తు జేయుచున్నకొలది యీ బాలశిల్పి, యాశిఖర ఘడ్డశిల యాదిబ్బమూపుపైన నే యుందునట్లు చూచుకొనుచుండెను. చూచు దినములలో బర్వతమువలె నా యిసుకదిబ్బ శిఖరముకన్న నెత్తుగ నూటయిరువది నాలుగునులు సువ్వున లేచినది. విమానశిఖరశిలయు నాదిబ్బమూపున నే యున్నది. అప్పుడా విమానశిలకదుగుననుంకి విమానశిఖరమునకు గట్టి దూలపు కమ్మొలు చేర్పించినా డాబాలశిల్పి. రాతికి ఇటు నటు లాళ్ళుకట్టి, కమ్మొలపై జరిపించి శిఖరముపై నాశిఖరశిల నమర్చి కమ్మొలు లాగించివేసినాడు.

రాజు ఈ మహా కౌర్యకౌశలము దినదినము వచ్చి చూచుచు, కౌర్యసాఫల్యమునకు సంతోషించుచుండెను. విమానశిఖరశిల నమర్చురోజున దేశదేశములనుండి జనమువచ్చి ఆ చిత్రము చూచి ఆనందించిరి. ఆ వచ్చినవారితో నాస్థానశిల్పియు సున్నాడు. అతడు వచ్చినవారై నేరు నేరుగకుండా నాశిల్పి వీన్నబోయిన మోముతో ఆ జన మహాసముద్రమున జేరి విచిత్రమును జూచుచుండెను.

శిఖరశిల నమర్చుటయు మహారాజు మొదలలో హోరము జేయ ఆ బాలశిల్పి పంగి నమస్కరించి మరునాడు శుభముహూర్తమునకు సర్వము దేవాలయమున సిద్ధము జేయ నాతడా గుడిలోనే పండుకొన్నాడు.

కుమారుని గుర్తించ లేదా తండ్రి. చిన్ననా డిల్లువదలిపోయిన ఆ బాలున కిప్పుడు మీసములు పెరిగినవి. పురుషుడైనాడు, దేహమంతయు గట్టబారినది. అట్టి కుమారుని గుర్తించక తన్నిట్లువమానబరచిన యీ ద్రావిడి హత్య నొనరింపవలయునని దుర్బుద్ధిజనించి, యారాత్రి గుడిలో నొంటిమై నిద్రించు దిన కుమారుని చాకుతో పొడిచినాడు. బాలకుడు హృదయమునుంకి కత్తమా స్రవంప హోయని నిమర లేచి యా దీపపు ముగ్ధుని చండ్రిని సర్పించి 'తండ్రి నన్నెల బొడిచి నావు. నన్నానవాలు పట్టకా! ఆహూ! ప్రాణములు బావుచున్నవి. స్వామి కౌర్యమునకై యా శిఖరము నే నెక్కించవలసివచ్చినది. జనకా! పట్టదినము సర్వోద్ధమును ముహూర్తముట. అబ్బా చాచి! ఈ చాకు పికివేయుము. నాతండ్రి! గురుదేవా! నీ చేతిలోనే మరణించినందులకు సంతసము. నీ కివే నాచిరమప్రజామము? అనుచు ప్రాణములు విడిచినాడట.

తండ్రి కుమారుని నాశవాలపట్టి, గుండె తరువకొనిపోవ, తాను చేసిన మహా నేరమును, కుమారుని చంపుకొన్న క్రూరకర్మమును నిందించుకొనుచు తన ఘోర కృత్యమునకు గుండె పగిలి యచ్చటనే చనిపోయెను.

మరునాడు శుభముహూర్తమున ప్రతిష్ఠ జరుగలేదు. చుట్ట రోడ్డుకూడ నిరుగలేదు.

అకథ విని పరమేశ్వరునకు గన్నుల నీరు తిరిగినది. సారాయణరావు వట్లనా
యని నిట్టూర్పునించి నాడు. కోణార్కలో, జగన్నాథములో, భువనేశ్వరములో
దేవాలయములకు శ్రీవిమానములెత్తెయ్యుండును. అంతకన్న మధ్య మండపము,
అద్దానికన్న ముఖమండపము చిన్నవి. గోపురములు చిన్నవి. గుడియంతయు
మొక్కజొన్నపొత్తివలె నుండును. మూలమునుండి శిఖరమువరకు రాళ్ళతోపాడే
కట్టెదరు. ఎట్టియిసుకశిల, సుందరశిల్ప చాలిత్య మారాతిలో రూపించునట్లు వేరొక
రాతిలో గూర్చిపలేరు. గాంగశిల్పులు స్త్రీ రూపరచనమున పరమయైనారు.
బ్రహ్మ - పూవులతో, లలిలతో, తేలముకులతో, తేనెలతో, తేలికన్నులతో,
చుక్కల తెనుకులతో, నన్నెల బెలుగులతో స్త్రీరూపిని సృజించినాడన్న
పాదము ఆశిల్పులు నిర్మింపఁ జేసినారు. గాంధులు ఆంధ్రులు. ఉర్రూతల
శిల్పులు గాంగశిల్పులు.

భువనేశ్వరములో రాజాగారి, పరమేశ్వర, మార్కండేయేశ్వర, లింగేశ్వరుల
దేవాలయములలోనూ, కోణార్కలోను ముఖలింగములో సాక్షిగోపాలములో,
గాంగశిల్పుల శిల్పాలిత్యము ప్రత్యక్షమగుచుండును. గుడియంతయు లతలు
చెక్కియండును. మధ్యమధ్య విగ్రహములు పొదిగింపబడును. దాక్షిణ్యాలయముల
లయముల రీతి వేరు. వోర, పాండ్య, చాళుక్య దేవాలయములలో గర్భగుడిపై
నుండి శిఖరమువరకు గట్టిగా రాతికట్టఁజేసి, యిటుక కట్టడిచేసి కట్టుకొనిపోదురు.
కాని గాంగదేవాలయములకు, దేవాలయపాదమునుండి శిఖరమువరకు లోన
గుల్లగా కట్టడిచేసిపోదురు. తెనకు చోరుల దేవాలయములలోనూ గర్భాలయము
గుల్లగానే యుండును.

భువనేశ్వరములో నెండువందల దేవాలయములున్నవి. ప్రతి దేవాలయమునకు
మిక్కిలి లోలోపుల కోనేరులున్నవి. ఎట్టిబునుండినా జలము వచ్చునట్లుచేసి,
నూజలము నీలముల కుపయోగించునట్లు శిల్పులనుచ్చిరి. జగన్నాథమునకు
మొండిబిడ్డిని యందరు దలించి, సాక్షిగోపాలము, శ్రీ కూర్మము ఏర్పించి, సారా
యణరావు పరమేశ్వరమూర్తులు కలకత్తా చేరుకొన్నాడు. కలకత్తాలో మూర్తి
యము, దక్షిణేశ్వరము, కాళీభుట్టము, సర్వవ్యవసము, సంకుశాల, విశ్వోదయ
మందిరము, సైనమహాధవనము, లోనునారి వృక్షకాస్త్ర పరిశోధక భవనము, సుంద
లైనవి చూచినారు.

శ్రీ గణుకృష్ణ పరమహంస సిద్ధికల్పమూర్తి నందిన పండివట, మాల దేవాల
యము, అగ్రకమాద్రి, యవరెరపురుషుకు వెలంగిన యాపవిత్రిస్తానము చూచి
నప్పటికి సారాయణ పరమేశ్వరులు పులకరించిపోయిరి.

ఈ మహాపురుషుడు సర్వమలములు హంసామరములోని జేయని లోకమునకు
చెల్పుటకు, సర్వమలములనాటికి తెచ్చివివాదము. నామలేమే శెట్టినదని తెల్పుటకు
అవతరించెనని, సారాయణరావు పరమేశ్వరునకు పలికెను. గణుకృష్ణునకు
నిగువురము. ఈశ్వర ఆంధ్రుల మూర్తిసాక్షి మహంస కండిత పరమహంసకు

జోహారులన్నారూ. కేశవచంద్రసేనువంటి మహామహాపు ాతని పాదములకడ నాల్కి జ్ఞానము సముపార్జింపుకొన్నారూ.

‘శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసకు వివేకానందస్వామి అర్జునుడంటివాడురా. నర నారా బుద్ధులే నారీరువురున్నా. ప్రతిమతం నా కొన్నికొన్ని ఆచారాలు బయలుదేరుతవి. ఆ ఆచారాలనూ, చిహ్నములనూ అనుసరిస్తేగాని మోక్షం లేదు అనుకోవడమంత మూర్ఖత ఇంకొకటి లేదు. నామాలు పెట్టి, గండభేరుండంచుల పంచెలు కట్టి, విష్ణ్వలయాలలోకి వెళ్ళి, విష్ణునిమాత్రం కొలిచేవాడు జైష్ణవుడనినీ, తలంతా గొరిగించుకొని గడ్డం పెంచుకొని మహామహా నాగుమాత్రమే దైవముయొక్క మతము బోధించేవాడనినీ, శురానుమాత్రమే మతక్రంథనానినీ ఇక్కడవ మే మున్నాడనినీ, కంఠు దేవుణ్ణు లేడనినీ నమ్మేవాడు సూత్రమే మహమ్మదీయుడనినీ; బాప్తిజం పుచ్చుకొని, యేసుక్రీస్తు, దేవుని కుమారుడనీ, ఆతని ద్వారానే మోక్షం వస్తుందనీ, ఏనుగు నమ్మకుండా వున్నవాడికి రుచికం ఉనినీ, నమ్మేవాడే క్రైస్తవ మతిస్థుడనీ వాదించడంకంటే పరమ హాంసం లేదురా పరం.’

‘మన మహర్షులు మాత్రమే చెప్పగలిగారురా, సర్వమతాలు దైవాన్ని చేరుకుంటాయి’ అని.

‘అలా అనకు. క్రీస్తుగాని మహమ్మదుగాని అలా చెప్పలేదనా నీ ఉద్దేశము. కాదు! ప్రతి అవతార పురుషుడు అలాగే చెప్పాడు.’

‘నువ్వ దేశీ, సరియైన జ్ఞానముతో సంపదించేవాడు, సత్యాన్ని కొలిచేవాడు, ఏ మతంవద్దైనా సరే మోక్షము చెందువాడు అని రామకృష్ణ పరమహంస ప్రపంచానికి బోధించిందే నిజమంటావు అంతేనా?’

‘అవును మరి. ఆయన మహమ్మదీయుడై అల్లాను ప్రార్థించి భగవంతుణ్ణి సాక్షాత్కరింపజేసికొన్నాడు. క్రైస్తవుడై క్రైస్తవవాడు స్వాగ్ధ్యము చేసుకొన్నాడు. రాధ అయి శ్రీకృష్ణునీ, హనుమంతుడై రామునీ సాన్నిధ్యము పొందాడు. అందరూ ఒక్క పరమాత్ముని మహాభావమే కాదుట్రా?’

బేలూరు మతం చూచి, చందాయచ్చి, కలకత్తానుండి బయలుదేరి, మన యాత్రికులు గయ వెడలినారు. ఫల్గునీ నదిలో స్నానమాడినారు. శ్రీరామగిరి దర్శించి శ్రీరాముడు ప్రతిష్ఠించిన మరకత కత్తు ఘటిత స్పటిక లింగమును దర్శించినారు. బుద్ధగయ కేగి యచ్చట సిద్ధార్థుడు బుద్ధుడైన ప్రదేశములో గూర్చుండి, యా పరమపురుషుని ధ్యానించి, యా దేవాలయ నదనా దమచ్చిత్పతికి సంలేసించినారు. ఇదే బౌద్ధమతమును ప్రథమ దేవాలయము. బుద్ధ భగవానుడు నిర్యామొందన నెనుక నాతని దేహమునకు దహనంస్కారము జైవది. అప్పుడా నద గతుని వపువులోని బొమికలు, చంలేములు మొదలగునవి బరికెలలోనుంచి నానిరి వివిధ దేశములకు నాయన శిష్యులు పంపించినారట. ఆ బరికెల నందిన మహా రాజులు వానిని పవిత్రస్థలమునందు స్థాపించి నానిపైన రాలిలో, నిటుకలో

మట్టితో దిబ్బలు కట్టిరి. వానిపై శిల్పములు లుంచిరి. ఆయ్యవి స్థూపములు అన్నారు. స్థూపములు పవిత్ర నిర్మాణములైనవి. భక్తులు వానిపై వారి కళాప్రజ్ఞ యంతయు జూపించినారు. వానికి తోరణములు, చుట్టును శిల్పములు చెక్కిన కంచెలు నేర్పరచిన మహారాజులు వానికై కోట్లు వచ్చుము చేయించినారు. తర్వాత యిద్దునికి దేవాలయమును నిర్మించినారు అట్టి దేవాలయములలో యిద్దరయ్య యొకటి. అచ్చటను శిల్పములు తీర్చిన రాతికంచె నున్నది. స్థూపముల వాచియే, దేవాలయము లేర్పరచినారని కొందరి మతము. కాని పరమేశ్వరుడు యిద్దునికి ఋర్ధ్వమే దేవాలయము అన్నవని వాదించును.

గయనుండి మొగలిసరాయి మీదుగా శ్రీ కాశీపట్టణము చేరినారు. గంగా నదిలో స్నానమాచరించి, విశ్వేశ్వరుని, లింగుమాధవుని, గుండి గణేశ్వరుని, యన్న పూర్వ విశాలాక్షిని, గవ్యంక్కను, వారణాసిని, అనెనదిని దర్శించి కేదార ఘట్టములో శ్రీ విజయనగరం మహారాజావారి భవనములో బసజేసినారు. స్నేహితు లిరువురు కాశీ విశ్వవిద్యాలయము దర్శించినారు. 'ఒక్క మహానుభావుడు విచ్చగాడయి కోట్లు సమువార్తించి యీ మహాత్మ్య ప్రస్థాన విద్యాలయం కట్టించినాడు. పవిత్రమగు మదనమోహనము. ఈ విద్యాలయమునికి కొంటును ఆ సలపునాది వేసిందా ఆహా! ఏమి చిత్రం! మాత్రం ప్రకృతి? నా నాకు పరమేశ్వరుడు.

'ఈ మహాక్షేత్రము ఎన్ని కేల సంవత్సరములనుండి సర్వమవలోకాన్ని పవిత్రం చేస్తోంది. శ్రీరామచంద్రుడి పుణ్యక్షేత్రాన్ని దర్శించినాడా, దీక్ష సరిమేరా! మనశోంకో ఉన్న ఇతర పుణ్యక్షేత్రాలు తర్వాత తర్వాత వచ్చినవేమో కాని ఈ మహాక్షేత్రం మాత్రం మహా పురాతనంరా!' అని అనినాడు నారాయణరావు.

2

భారతీయుల ప్రాచీన నాగరికత

'ఈ విద్యాలయానికి లక్షలు ఖరీదు చేసే యీ భవనాలు ఎందుకు నిర్మించాడో పూర్వ సంప్రదాయాభిమానియగు మదనమోహన పండితుడు?'

'ఒకే నారాయణా! ఒక్కటి మాత్రం ఉందిరా, పాశ్చాత్యుని క్షేపరమావధి అనే ఈ రోజుల్లో, ప్రభుత్వంవారి కోహానికి కురికాకుండా జాతీయతను పోషించడానికి వీలైనంతవరకు పోషించే ఈ విద్యాలయం ఒకటి సృష్టించాడురా మహానుభావుడు.'

'నువ్వు చెప్పింది సరే. నెరక కాలాల్లో కాశీ విద్యాపీఠము, నలందా, లక్నో, శిల, అజంతా, నాగార్జున పర్వతము, భాగ్యలక్ష్మము, నవద్వీపము మొదలగు పరిషత్తులవంటి విద్యాపీఠాలు ప్రస్తుతం మనం చెబుచున్నాం. 1921 ఆగ్రహంతాల్ని పుట్టిన గుజరాతు, కలకత్తా, ఆంధ్రజాతీయ విద్యాలయాలు పేరును మాత్రం ఉన్నాయి. మహానుభావుడు శివప్రసాదగు ప్రగాసు నిలిపిన విద్యాలయం గుజరాతు విద్యాపీఠం మాత్రం ఇంకా నిలిచాయి. ఎప్పుడో మళ్ళీ నిజమైన విద్యాపీఠాల దర్శనం? ఆంధ్ర

విశ్వవిద్యాలయం వెజనాడనుంచి వెళ్ళిపోయేటట్లు ఉంది. విశాఖపట్టణం వెళ్ళి
ఈతే రాయలసీమవారు తప్పకుంటారట. వెజనాడ అంధ్రదేశానికి చుట్టూపట్టణం.
అన్ని దేశాలనుంచి వచ్చే రైలుమార్గాలున్నై. పరిశ్రమైన కృష్ణదేవరాయ ప్రవ
హిస్తూ ఉన్నది.'

'అబ్బాయి ఈ సబబులన్ని విచారించేవారూ ఎక్కువమంది వుంటారుగా! కాబట్టి
ఈపోయేప్పడో శాసనసభలో విశాఖపట్టణం విశ్వవిద్యాలయ ప్రధానస్థానం
కావాలి అని బిల్లు పెట్టున్నారు. ఆమోదిస్తారు అతే, దానికికాదు. మీరు ఇంతాచేసి
మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయంకన్న ఇందులో ఏమి కొత్తదనం నెలకొల్పారు. అదే
నా విచారం.'

కాశీనుండి సారనాథు వెళ్ళి యచ్చట పరాశర్వు రక్షణకాపాడును భూపమను
త్రవ్వ బయలుపరిచిన సంఘారామకట్టపగులు చూచినారు. శృంగం అంధ్రరాజ్య
కాలముల విజృంభించి, సుప్తరాజ్యకాలమున చేకొందిన గూఢాపమును మహా
బోధి సంఘమువారు వృద్ధిపరచుచు నూతన సంఘాగమము నిర్మించుచున్నారట.
యిందుని విగ్రహములు, మంజుశ్రీ తోనిగ్రహములు లెప్పటి కల్పకతో నమస్కరించి
విజల్లుచున్నవి. అశోకుడు జాతమరావలంబిస్తే, కిర్తిస్తే, స్వస్తి స్వస్తి అనుచు
నుండలములో హింసకు చోటులేకుండ చేయుటకు, తథాగతుని బోధ లోకమెల్ల
ప్రజ్వలించు తీయవలెనని కోరినట్లుగా నీ కట్టలలో నాస్థాపము ప్రారంభించిన
నది. అశోకుని సేవనంబు ముగ్ధుని గోటికాయున్నది. ఇందురా నా సంఘారామము
వృద్ధినందినది. ఇదిలము వేణువచును. యిద్దరై యీ కపాపమును తేలములపై
సర్విమాగ్గును బోధించి యా మోవనాన ఆశ్రమ మేర్పరచుకొని లోకమెల్ల
మార్తాండుడు వెలుగు వెదజల్లురీతి, తన బోధను ప్రకాశింపజేయుచుండెను.

పరమేశ్వరుడా ప్రదేశమంతయు దిరుగుచుండెను. నారాయణరా వాస్తూప
మున కెదురుగ పచ్చాననోపవిష్టుడై మార్గనిహారిని శేత్రుత్వ, నూ ముగ్ధుని మార్చిగ
ధ్యానించుకొనుచుండెను. అతని నావక్కుల అమృతధారలు నామమారితే కన్న
ముల ప్రతిస్వరించుటయినది. పరమేశ్వరుడా పవిత్రమార్గిని పచ్చాననగారిదేని
జ్ఞానముద్రతో 'ఓం' మాత్ర పర్వహణ' అని భావోపకరణము చేయించుకొని
భావించినాడు.

కాశీనుండి ప్రయాగ వెళ్ళి, ప్రజేణీ సంగమము లో మన స్నేహితులు కృతార్థ
గాహులైనారు. ప్రజేణీ సంగమములో రెండు వేణులే కలియుచున్నవి. చూడవ
వేణి యంతిర్వాహినియట. యమున నీలగాత్ర, గంగాదేవి సవకశరీక, సరస్వతి
సువర్ణచ్ఛాయావర్త్య. యమున కూర్మవాహన, గంగా మకరవాహన, సరస్వతి పద్మ
వాహన.

ఆ సూర్యతీనయ కూర్మవాహన మంగీకరించి రెండు వేణులను కలుపుచు,
నేటికిని యమునా కచ్చపములా వెలంపు లోతులలో నీరుకొనుచు, పరిశ్రమ, న,
మునుగుచు సంచరించును. యమునకంటే గంగా లోతుతక్కువ. సరస్వతి లోతు
నకు కాలమే ప్రమాణము. గంగా మహావేగమున ప్రవహించును. యమున గంభీ

రముగా నెమ్మదిగా చరించును. లోతులేని గంగయు, లోతుగల యమునయు సంగమించినచోట నా యువకులిరువురు స్నానమాడి, ఊరు జూడబోయిరి. పండిత మోతీలాలుని భవనము, విశ్వవిద్యాలయములు, కోట, పురాతనాశ్వత్థ నారాయణము దర్శించినారు. కోటలోని యశోకుని స్తంభము గమనించినారు.

వారిరువురు ప్రయాగలో గంగను పెద్దబిందెలలో బట్టి రైలుమార్గమున రాజ మహేంద్రవరము లక్ష్మీపతికి బంపినారు.

అలహాబాదునుండి లక్నో, హరిద్వారము, హృషీకేశము దర్శించినారు. వియత్పథము వదిలి గంగానేని హృషీకేశముకడ నారాయణ స్తంభానికి కుడియడుగు పెట్టినది. అచటి బుద్ధుల యాశ్రమములు దర్శించినారు. రామతీర్థస్వామి గంగలో గలసిపోయిన ప్రదేశము చూచినారు. ఆ మహాభానుని దలపోసికొని నారాయణరావు పరమేశ్వరుని వారి 'ఈ పరమబుద్ధి హిమాలయములో దిగంబరుడై సుమేరువు నధిగవింపినాడురా ! ఆ మహానుభావుడు రచించిన లక్నో గ్రంథాలు పోయాయి. దేశాలు తల్లడిల్లజేసి వివేకానందుని యాశ్రమ సంకల్పముచేరి యవరాగం చాలించాడురా. ఏమి మేధావి, లెక్కల ఎం. యే. చిన్నతనంలో పది లెక్కలిచ్చి, ఎనిమిది చెయ్యమంటే, పదిచేసేవాడు సగంకాలంలో.

‘సత్య స్వరూపుడు పరమాత్ముడు కనుగొన్న ఆ మహానుభావుడు లెక్కలు గిక్కలూ ఒక లెక్కటరా నారాయణం ?’

కతిపయ దినాలలో ఢిల్లీ చేరుకొన్నారు. కుతుబు మినారు, ఆశోకచక్రవర్తి నాటిన యినుప కంబము, జామ్మామసీదు చూచినారు. మహమ్మదీయ శిల్పనమ త్కృతి గమనించినారు. క్రొత్తఢిల్లీలో రయారగు భవనములు చూచి ‘జీవము లేని యాకరాచమత్కృతి యీ కాలమునకు దగినట్లే యున్నది’ యనుకొన్నారు. మేచ్చ చక్రవర్తులు ఢిల్లీ చుట్టున నున్న వివిధస్థలముల గట్టిన కోటలు, మహాభవ నములు చూచినారు. అక్కరు కట్టిన ఫతేపూరుసిక్రీయును, ఘోరాబాదును, హును యూను గోరీని మొదలగునవన్నియు జూచినారు. ఫతేపూరు సిక్రీలో రెండుకోటలున్నారు. అక్కరు చక్రవర్తి చరిత్రయంతయు దలపోసికొనినారు.

‘ఒరే నారాయణూ ; ఈ భవనములో దిరిగిన అనార్కలీచరిత్రమంతయు దలపుకువచ్చుచున్నది. వివిధదేశాలనుండి వచ్చిన యప్పరస్సమాసలగు సుందరీ మణు లెందరీ మందిరాల తిరిగినారో ? ఆస్పష్టమగురములయి వారి మాటలు పాటలు ప్రతిధ్వనిస్తున్నవిరా.’

‘కవిత్వం ! కవిత్వం ! నారాయణా ! సువ్యోక సర్దారువు. సువ్య నర్సారు నకు జగ్జూవుంటే జనానా మేడలమీద ఒక కిటికీలోనుంచి రెండు లేడికన్నులు నీ వైపు చూశాయి. సువ్య తలెత్తావు ! ఆ లోచనాలు నవ్వినై—’

‘ఆ ! ఏమిటి తర్వాత తర్వాత.’

‘తర్వాత నీ కొర కొక సిద్ధి కయిరు వెచ్చాడు. రహస్యమార్గాలపంట నువ్వు కోటలోకి వెళ్లావు. ఒక సిద్ధి బానిసచాలిక నిన్నో మందిరంలోకి తీసుకువెడితే, అక్కడ ఒక చక్కనిచుక్క పరిశియాచాలిక, అందం ఒలికిపోతూవున్న దేహాన్ని పట్టియిచ్చే టక్కా వస్త్రాన్ని కట్టుకొని, దీవగిలి, ఒకూరంగా పడు కొనిఉంటే, నువ్వు మానె ఆనందమూర్తికై ఆమె పాదాలకడ వాణ్ణివేట. ఆమె తన చానిమ్మ పువ్వులాంటి కెదవుల్ని విరుచుకొని - గబుక్కున లేచి, ఎవరు నువ్వు, ఇక్కడకు ఎందుకు వచ్చావు - అని చప్పట్లు చరిచిందిరా.’

‘కథలు చెప్పటంలో మా నాన్న గారి తర్వాత నువ్వేరా! నమ్మకదీనిన కథ వినడానికి నాకే మచ్చటగా ఉంది. తర్వాత చెప్పగలిగి, ముందేమీ కట్టకుండా వుండాలంటే.’

‘చప్పట్లు కొట్టిందో లేదో! ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చావో యమభటుల్లాంటి వాళ్ళిద్దరు సిద్ధిలు - నాలుగు బెత్తల కంబుజాన్ని కరనాలు పుచ్చుకొని నువ్వు గజ జలాడావు.’

‘అమ్మయ్యా!’

‘పిట్టి లాక్కెళ్లి పాతశగృహంలో ఇనపకొట్టులో వెయ్యిండి అందామె నిన్ను తీసుకొనిపోయి అల్లాగే ఇనపకొట్టులో పడేశారు.’

‘ఆ అవతారములో కూడ ఖైదే మనకు?’

‘ఆ! ఇంకా ఎన్ని అవతారాల్లో ఖైదో. ఇనపకొట్టులో వేసి, నీళ్లు, కొట్టి మాత్రం ఇస్తూఉండేవారు. నాలుగోరోజున రాత్రి సన్నెండు గంటలకు చవాయి యొక్క నాలుగువందల ఒకటోరానీ కావడానికి చావ్తుఉన్న ఆ నాల, కట్కటాల తెలుపులు తీసి, లోపలికి వచ్చి, నిన్ను కొగిలించుకొని ముక్కు పెట్టుకొంది. నువ్వై తెల్లపోయి సంతోషంతో ఒళ్లు మరిచావు. ధోజనం అదీ దీర్చింగా పెట్టుకుంటే, గాత్రిళ్లు నీ కొట్టులోకి వచ్చేది, లేదా, తన కయననుందిగానికే తీసుకొనిపోయేది. ఒక రోజున నవాబుకు ఈ సంగతి తెలిసింది. మహానుభావుడు కాబట్టి తన కక్కా లేదని ఇద్దర్ని—’

‘నరికించేశాడా!’

‘అంతేనా మరి? ఏనుగులచేత తోక్కించడానికి ఆజ్ఞ యిచ్చాడు. తర్వాత నవాబుకు పాంచాలంలో రాజులు తిరగబడ్డారని వార్త వచ్చింది. మీ ఇద్దరి గోరూ మరచిపోయి పైన్యాలలో వెళ్ళాడు. కాపలా ఉన్న చాళ్ళకు అంచాచిచ్చి మీ రిద్దరూ దక్షిణదేశాలకు పారిపోయి కృష్ణదేవరాయల కొలువులో చేరారు.’

‘మాంచి కథరా!’

థిల్లీసుండి బయలుదేరి మగుర, బృందావనము, ఇంద్రప్రస్థము, కురుక్షేత్రము, హస్తినాపురము మొదలగు దివ్యక్షేత్రము లన్నియు జూచినారు. ఈ పవిత్ర ప్రదేశముల భగవంతుడు శ్రీకృష్ణుడు చరించినాడు. పాండవులు కారవులు

రాజ్యమునకై వెనంగినారు. మహాభారత మంతయును వారి మనోనేత్రములకు గోచరించింది. పురుషోత్తమున అశ్వమేధ యుద్ధమును స్మరించి మన యాత్రికులు కన్నుల దడిపికొనిరి.

బృందావనములో వారికి మీరాకథ స్మరణకు వచ్చినది.

‘పురుషుఁ డెవ్వం డిచట?’

పురుషు డాతిడొకం డె పురుషోత్తముండు.

పురుషు డాతిడొకం డె

పాలతులము మనమంత,

దివ్యపురుషుని ప్రేమ

తేజఃప్రదీప్తులము,

పురుషు డెవ్వం డిచట?

నాథు పాదాలపై

నా బ్రతుకుపువు నుంతు

పూజ గైకొ వేర

పాలతులను బ్రోవరా!

పురుషు డెవం డిచట?’

అని పరమేశ్వరుడు పాడినాడు.

బృందావనము

స్నేహితులు కరువురకు మీరాబాయి దివ్యచరిత్రను కనుల గట్టినది. మీరాబాయి శ్రీకృష్ణుని కొనిచూడుచు బృందావనము వచ్చినది. ఆప్పుడు బృందావనమున కొక మహాన్ముడు వచ్చియుండెను. ఆ స్వామి తా నున్నంతకాలము బృందావనములోనికి స్త్రీలను రానియ్యవలసిని గూర్చి నిడుటయు, ప్రజ్ఞావంతుడగు నా సన్యాసి యాజ్ఞ పూర్వముగా నిర్వర్తింపబడుచున్నది. ఇంతలో మీరాదేవి బృందావనము ప్రవేశింపబోవుచుండ ‘నిలు నిలు’ మని అడ్డగించినారు.

‘ఎందుకు నాయనా ఆపు చేశారు?’

‘అల్లీ! నువ్వు స్త్రీవి. బృందావనములో ప్రవేశించ వలనుపడదని మా గురువు గారి ఆజ్ఞ!’

‘మీ గురు వెవరూ?’

‘హిమాలయంలో తపస్సు చేసి మహర్షులు సంపాదించిన మహా ఋషి మా గురువు శ్రీ శ్రీ యాపగోస్వామి!’

‘అలాగా! అయితే ఈ పాట వినిపించండి అయినకు’ అని శ్రీ మీరా ‘పురుషు డెవ్వడు? శ్రీకృష్ణు డొక్కతే పురుషుడు, భక్తులందరు స్త్రీలు, పురుషు

నిలో లయమగుటకే తపస్సులు భక్తియున్ను' అని పాట పాశినదట. ఇప్పుడా పాటను గురువు గారికడకు బోయి వినిపించుటయు నాస్వామి నిర్విణ్ణుడై యర్థము గ్రహించి 'యేది నా తల్లి' యని పగవ్రలిశివచ్చి చూపె సాగాలబడి 'తల్లి సత్య సూత్రము నా కనుగ్రహించి నా గురువైనావు. మూర్ఖుడను కనుమించు. స్త్రీలు మోక్షం భంగం చేసేవాళ్లు. ప్రకృతిస్వరూపిణులు అనుకొని, శిశ్మను చూస్తే పురుషుని హృదయం మోసప కపోయి దర్శమగునని తప్పుదాకి పడ్డాను' అన్నాడు. ఆ కథ స్మరించుకొనుచు నా పాట పాడుకొనుచు, చులసీవనము, యమునా ఘట్టము, కాళీయప్రాదము, గోవర్ధనము మొదలగునవి దర్శించినారు.

‘కృష్ణా కృష్ణా! గోపకుమారా!
బృందావన సంచారా!
మరళీమోహన, మృదుపదనర్తన
మోహనలీలాకారా!
సుందరనందకుమారా!
కృష్ణా కృష్ణా!’

యని పరమేశ్వరుడు పాడుచు ‘నారాయణా! యీ వన్నెలగడియల్లో యమునాతీరాన్ని రాష్ట్రదాని యైతడ ప్రేమతో నామని చూడకపోరా’ అన్నాడు. నారాయణరావా మాట వినిపించుకోలేదు. శ్రీగోపాలకృష్ణ పరమేశ్వరుడు దివ్యబాల్ముడై యీ ప్రశ్నలకు నాడుకొన్నాడా? మహాత్మ్యము ప్రజనుందరాలకు సర్వసమర్పణ చేర్చినాడా? ప్రేమమనగా స్త్రీ పురుషుల పరస్పరవాంఛయేనా? మోహవేషమున తాను ప్రేమించు వారికే దివ్యరూపమున నెంచి ప్రాకించెదరా? ఎంత మాధ్యము. ప్రేమికులకు ప్రేమ భక్తియే కాదా! నిజమైనప్రేమ ప్రతి ఫలము కోరదు. నాగుడిలిరులను ప్రేమించుచున్నానని కించపడిదు. ఐక్యమే పరమావధిగా గోరును. ఆ ఐక్యభావము సార్థకమగుట ఒక భగవంతుని పాదముల ప్రమోలనేకదా.

చిన్నతనాన ప్రేమతో భక్తియుని, భక్తియోగము గరవిన సందభాలునా, సన్నముద్దలకొంగ, రాధికా హృదయనాగునా, గోపికా మనస్సోరునా, గురుశి. త్రాన మహావేదసారము, ఉపనిషత్తుల నవనీతము, సాంఖ్యమృతిము కలియబోసి, నిగులేల్చి సర్వమతాభిప్రాయాలు సమన్వయించి సరిస్వరూపుడయిన విష్వక్సునకు బోధించి, బోకానికీ యుయుగాలకు సందేశ మిచ్చి నాడుగదా. ఈ మహాభావము నిలువెల్ల సామ్యమృతిముచే నింపుటలేదా? అపుకోలేని మధురావేళను సుత్రంబు వులై నయనాంచిల యందుభారలై బన్నకు పూతమొనర్చుచున్నది.

‘ఒకే పరమేశ్వరం! సాంఖ్యవిచారం ఉత్కృష్టమైనదేరా! కాని సాంఖ్యము ఏమి చెప్పింద? ప్రతిచూర్ణము పురుషుడు, అదిదే సాక్షిభూతము పరమాత్మ, వ్యక్తిలోని మనస్సు, అహంకారము, బుద్ధి, ఇంద్రియములు అన్నియు ప్రకృతి. తెలియనివ్యక్తికి సాక్షిభూతుడగు పురుషుడు మునుపటి ప్రకృతిచేత

గప్పబడి తనబిడ్డలు తనయిల్లు వాకిలి అని మోసపోయి, గిట్టుతూ, పుట్టుతూ ఉండును. కాని జ్ఞానముచేతనూ, యోగముచేతనూ మత్స్య నిన్ను వెలిసికొంటే అప్పుడు పురుషునికిని ప్రకృతికిని సమ్యక్స్థితికలిగి అంటే చిల్లెల సమాధికలిగి జన్మ రాహిత్యము సంభవిస్తుంది. సాక్షీభూతుడగు పురుషుడు ఏమిన్నీ మార్పులు చెందడు. ప్రకృతియే మార్పులు చెందుతూ ఉంటుంది. పురుషుడు కుంటిమగని వంటివాడు. ప్రకృతి సుద్ధివార్య. ప్రకృతికి పురుషుడు దారిద్ర్యాన్ని వ్రేంటే ప్రకృతి పురుషుని మోస్తూ ఉంటుంది.'

‘ఈ సాంఖ్యధర్మంలో ఉండే లోటేమిటి? శ్రీకృష్ణు డెల్లా ఆ లోటు తీర్చాడు?’

‘కపిలమహర్షి యింతవరకును బోధించి, ఆ బోధ సంపూర్ణంచేయలేదు. కాని ఒక్కొక్క అర్థం ఒక్కొక్క పురుషుడుగనా. అంటే విశ్వంలో కోటాను కోట్లా పురుషులు వివిధ వ్యక్తిత్వాలతో ఉంటే ఈ పురుషుల కిది ఏమిటి? ఆద్యంతరహితుడైన సర్వ బ్రహ్మాండస్వరూపుడే అయితే, విశ్వంలోని వాటికే నాయకు డొక కుండాలి. విశ్వంలోని సృష్టించినవాడొక కుండాలి కనా? అట్లా కాకపోతే ఇన్నికోట్లా ఆత్మలు ఇన్ని బ్రహ్మాండాలు అవుతారా? కాబట్టి శ్రీకృష్ణుడు ఉపాదేశాలను సాక్షాత్తు. ఉపనిషత్తులు ఏమన్నాయి. ఆద్యంతరహి తమై ఆవిర్భవించేయ పైన బ్రహ్మమున్నది. ఆ బ్రహ్మముస్థితి ఎంతో భావములున్నూ ఉహించలేరు. ఆ బ్రహ్మపదార్థములోనుంచి మాలప్రకృతి జన్మించింది. ఆ మాలప్రకృతివలన ఈ సృష్టించా ఉద్భవిల్లిం. సృష్టిలోని ప్రతివ్యక్తియు, ప్రతిప్రాణిన్నీ బ్రహ్మమే. నక్షత్రాలు, ఆకాశం, భూమి, పురుషులు, మ్రైలు, కుక్కలు, సుతాలు అన్నీ అన్నీ. ప్రకృతి ఉండడంవల్ల ఈ సృష్టిలో వ్యక్తిత్వం. అది గహితం చేసే కుంటే బ్రహ్మలో లయం.

‘శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ ఏమన్నాడు? అన్నీ ఒకటే చెపుతున్నాయి. కాని సంపూర్ణంగా ఏదీ వ్యక్తీకరించడంలేదు. సృష్టికలిగిన కారణం నీకు వలదు. అది చిదానందము. కాని సృష్టి వ్రేం. సృష్టిలో పురుషుడు ప్రకృతి సాంఖ్యంలో చెప్పినట్లే కాని ఈ పురుషుడు, ఈ ప్రకృతిన్నీ ఒక్క పురుషోత్తముని స్వరూపం. అన్నీ ఒకటే, సాక్షీభూతుడగు పురుషుడు, ప్రకృతిస్వరూపం, అన్నీ పురుషోత్త ముని అవతారాలు. నిజమైన లయంవచ్చినప్పుడు ప్రకృతి పురుషునిలో లయమై పురుషుడు పురుషోత్తమునిలో లయం అవుతాడు. అని చెప్పాడు.’

‘ఒకే నారాయణ! మనం భగవద్గీత ఇంకా విపులంగా చదవాలిరామరి.’

అగ్రావచ్చారు, ఇరువురు యాత్రికులుకూ! ప్రియవధూమణిపై ప్రణయము మూర్తించినట్టి ప్రణయినీవిరహము ముడ్డకట్టికట్టి, కన్నీటిబిందువులు ఘోభవించిన యట్టి, నిర్మల హృదయము నీడై ప్రతిఫలించినయట్టి తాజమహాలు ప్రథమదర్శనము వెన్నెలలో నొసరించెదముగాక యని యమునాతీరమున కారాత్రి జెడలినారు.

ప్రపంచమున మానవుడు సృజించిన సప్తాద్భుతములలో నిది యొకటి యట. సమస్త రేఖలు, వంపులు, ఎత్తులు, సమాలంకారములు సంపూర్ణస్వరూపము ఒక్క శ్రుతిలో మేళవించిన మహారాగమువలె తాజమహాలు కాళిందీతీరమున సౌందర్యము మొలకలెత్తినది.

ఉదయారుణరాగము తాజమహాలుశిఖరములపై ప్రసరించినప్పుడు చూచినారు. మధ్యాహ్న నిశ్చలతలో గమనించినారు. నక్షత్రకాంతిలో బరికించినారు. చూచుకొలది నొక వింత యానందము, తీరని తృప్తి నారికి నుద్భవించినది.

నాల్గవనాటి రాత్రి స్నేహితు లిరువురు బయలుదేరినారు. పరమేశ్వరుడు తాజమహాలును పడు నేను చిత్రములుగా చిత్రించినాడు. ఆ రాత్రి నారాయణరావు తాజమహాలు గీతము పాడుటకు సంకల్పించుకొనెను. పరమేశ్వరుడు తల నాకసము దెస కెత్తి నక్షత్రముల గమనింపుచు గూడ బోయెను. ఇరువురు యమునాతీరమునకు బోయినారు.

నారాయణరావు ఫిడేలు మేళవించి కమాను తీగల్పై నానించి కదిపినాడు.

ససారీ

యమునా కల్యాణి, కల్యాణిరాగము, యమునారాగము, కల్యాణి పరమాత్ముని శక్తి : కల్పశక్తి ప్రత్యక్షము. యమునామతీ పేగారు ప్రేమప్రవాహము. అండ్రింటికిని-సంయోగము. అదియే యమునాకల్యాణి. నారాయణరావు యమునా కల్యాణి రాగ మాలాపించి, రూపకతాళమున తానము ప్రారంభించినాడు.

క్షీరశిల కరిగిపోయినది. యమునానది ప్రవహించుట మానినది. తాజమహాలు మాయమై యచ్చట పహజహాను, ముంలజరాణి, పద్మాసనాసీనులై తీరీచినారు. అంతయు మగ్గుచున్నది. పరమేశ్వరు డా యానందములో లీలావంర స్వరమై యాడుకొన్నాడు....—

దయాలుబాగు సత్సంగులకు మక్కా. ఇచ్చట వారి సద్గురుమహారాజు నివసించుచుండును. ఇచ్చటివా రైదవగుశతాబ్దము, సాయెచ్చి మహారాజు వారు? నాల్గవ గురువు గారి కాలములో నీ రాజులము ప్రారంభింపబడి నేను సర్వలోకముల విజృంభించి యున్నది. సత్సంగమతము ముఖ్యముగా మూడు విషయములు బోధించుచున్నది. మతము, సంఘము, పారిశ్రామిక విషయములు. పరివార్త శిష్యులకా పడై యున్నాడు. 'రాగాస్వామి' అని ఆయనశిష్యులు. ఆశిష్యులైనను మన మెచ్చిరింపజాలని, మనము వినజాలని అతీంద్రియశక్తిగోచరించునది. కాని ఆస్వామి మన భక్తులకొరకు పిండాండములో అనగ ఈ ప్రపంచములో నట్టిరూపమున దర్శనమైనది. 'రాగాస్వామి' మహాగురునకు' గూఢములేదు. ఆయన శిష్యాశ్రమము. ఈ విశ్వమంతయు మూడుగొండులుగ విభజింపఁ జేయున్నది. పిండాండము,

బ్రహ్మాండము, సద్భవతత్వము. పిండాండము భౌతిక సంబంధము. బ్రహ్మాండము మనస్సంబంధమైనది. ఈ మూడు విభాగములు ప్రతి జీవునిలోనున్నవి. పిండాండ విభాగము లందరకు చెలియును. బ్రహ్మాండములో ప్రథమము జ్ఞానచక్రము భూమిభాగమున నుండును. అందుండి ఆత్మధార సహస్రారము, జ్యోతిర్నారాయణము, సున్న, మహాసున్న, వంకనాళములకు జోవునట. అపై సద్భవతత్వము. అందు ప్రథమము భూమిభాగము, దానిపై సత్యలోకము, అగమ అలకలోకములు. అన్నిటినినై నై రాధాస్వామిగామము. అరిషడ్వర్గముల బారవ్రోలి, రాధాస్వామి దయాలుని కృపవల్ల సులభముగ పిండాండము బ్రహ్మాండము కాటి సద్భవతత్వము జేరు మోగమాళ్లము సద్గురువు కలిజెదరట. మన నూ రాధాస్వామి దయాలుని సాదముల నమ్మయుండి, శబ్దములు పొందుచు, మోగనూచించుచు, సంగులతో సత్సంగ మాచరించుచు వివిధజీవనము చేయుచుండినచో, ఈమూడు ముఖ్యవిభాగ ప్రదేశము లలోనున్న వివిధోపలోకములను చాటుచుబోయి సంగులు సరిజేష్టించుచుండు సంత సద్గురువు నారి గామగుచేరుచును. అచ్చటనుండి సంత సద్గురువే నిన్ను రాధాస్వామి గామము చేర్చగల శక్తిగలవాడు. వివిధ భామముల కేగుచున్న వచ్చటనుండి 'సంత దివ్యులు' వివిధ స్వములతో వివిధవర్ణ రేజులుకై కన్పించెదరట. ఇది దయాలుచూచు సద్గురు మహారాజువాడు జోధించు ఆధ్యాత్మిక తత్త్వము.

సంపదవి సంఘసంస్కరణ. వి ములమువాదైనను సత్సంగులు కొవచ్చును. గారితీ మల మలే వర్ణ వివక్షలుండరాదు. భోజన ప్రతిభోజనములకు నివాహములకు వర్ణము లక్షము కావు. ఈ వనివాహములు నయవలయునుగాని, బాల్యవివాహములు పనికిరావు. అర్థములేని యీ నాటి అవారము లన్నియు త్రోసివేసి, సద్భవతత్వ యాధారములకు ముఖ్యసూత్రముగా బరిగణింపవలయును.

ఎవ్వడు జాతిమత వర్ణ వివక్షలుండవో; కలిమిలేముల తేడాలు నుండరాదు. సంఘముందలియు సంఘముకొరకు చాటుపడవలయును. అధ్యయించియు సంఘము. సంపాదన మందియు సంఘము. కొంత సంఘమే వ్యక్తుల కుటుంబముల బోషించును. ఈ మహాసూత్రము నాచరించుటకై, దయాలునాగులో వస్త్రములు టాటకలములు, కత్తులు, గ్రామఫోనులు, రంగులు, సీసాలు, గరిటెలు, గడియారములు, నెన్న, బోర్లు, పెట్టెలు మొదలగు నన్నిరకములకు నానూనులు పాశ్చాత్యదేశము లతో సమానముగ నొసర్చుచున్నాడు. విదేశమునకు వలయు వస్తువుల నాదేశమే చేసికొనవలయునను భక్తులను సమాలునాగునాగు మన కట్టెదుట కనిబరచుచున్నాడు. ఆహో పినులుచాగా! నీకు నమస్కారములమ్మా, సద్గురూ! నీకు జయమగుగాక! అన్నాడు నాగు. నానాయకరావును బరమేశ్వరుడును దయాలో బాగులో నివసించి సద్గురువారి బోధనలు విధి సందర్శించి, వారి యాధ్యాత్మిక తత్త్వము భగవద్గీతాబోధనో సమాను మంత్రము కొనవ నిశ్చయించుకొనిరి.

స్నేహితుల కాహ్వానము

రాజేశ్వరరావు ఓ.యి. పరీక్షలో నెట్లో కృతార్థుడై పని నేర్చుకొనుచున్నాడు. అతని ప్రాణమంతయు రాజమహేంద్రవరములో సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి యింటిలో నున్నది. ఒకసారి ఏషీజాదికి బోవలసివచ్చినది. ఒకసారి మలబారు తీరమునకు వెళ్ళినాడు. మొదటిసంఖ్యలలో గృతార్థుడు కావలసిన యా యువకుడు, పరీక్షలో నెగుబయ్యే కష్టమైనది. ప్రభుత్వపు శాకరీదొరుకుల మర్లదొరుకు. కావున వైదరా బాదు సంస్థానములోనో లేక జిల్లాదొరుకులోనో యుద్యోగము నముపార్జింప నాతని కోరిక.

అలం, రాజారావు మున్నగు మిత్రులు రాజేశ్వరుడు మకాము చేసిన చ్చ. ఎఫ్. సి. ఎ. లో జేరినారు. అలం సి. యల్. పరీక్ష జెగినాడు. 'అప్రెంటిస్' పరీక్షలో జేరి యడ్వకేటయి చెన్నపురిలో గృతార్థుడగుటకు చారాయణరావు అలంను తనదగ్గర నుంచుకొని, కృషి చేయించినాడు. అలంకు నారాయణరావునకు ప్రాణమే. అతనికి బ్రాహ్మణ తురకయని స్నేహితులందరు పేరిడిరి.

అలం ఓ. యల్. తరగతిలో జదువుచున్నప్పుడు బ్రెస్లికేసులో వర్తకము చేయు నెల్లూరు మహమ్మదీయ వర్తకుని కొమార్త నిచ్చి వివాహము చేసిపొయి ; వివాహము నెల్లూరులో జరిగినది. నిక్కొ ఉత్సవమునకు మన మిత్రబృందమంతయు విచ్చేసినారు. అంధ్ర తిమిళ దేశములలో హిందూమహమ్మదీయసమన్వయ సేవేడు. మహమ్మదీయులు హిందువులు సోదరులవలె మెలంగెదరు. మహమ్మదీయుల హృదయములలో నీర్వాణిగ్ని ప్రభుత్వమువాదు అనేకరీతుల తగుల్కొల్పిరి గాని యది రాజినదికాదు. మహమ్మదీయులు హిందూదేవాలయములను గౌరవించుచున్నారని. హిందువులు మసీదులకడ వాద్యములు వాయిచెడు. తెలుగుదేశముల మహమ్మదీయుల సోదాషాతులలో బ్రాహ్మణులుకూడ పుర్యులు త్రొనుచుండురు. కిశ్కీలు కొందురు. మహమ్మదీయ యోగుల గోరీలకు బోయి హిందువులు పూజలు చేయించుచుండురు.

అలం స్వస్థలమును నెలూరి కెన్నిసారులో పోయి, నారాయణరావు మొదలగు మిత్రు లాలంగారి యింటిలో మకాము వేసి, భోజనమునకు మాత్రము తగోడలుకకు పోయి, తక్కిన ఫలహారాదు లాతని యింటనే భుజింపుచుండిరి.

అలం మంచి వస్తాడు. కుస్తీలో నేర్పరి. కాలిబంతిలో, హాకీలో, 'నెనుకటి' యిద్దిరి యాటగాళ్ళలో నొకడు. నెనుకనుండి యాచిను బంతిని కొట్టినచో అది ఆవలి కక్షువారి 'గోలు' (బంతి నాటిపోకుండు కాపాడవలసిన కెండు కళ్ళలనుగల్గి నుండు) వరకు పోయోకి. అందుకని అలంకు 'ఫుల్ గోల్డ్ బంతి' ను వచ్చి

నది. ఈ కాలిబంతి యాటవలననే ఆలం నారాయణరావులకు స్నేహము వృద్ధియైనది.

ఆంధ్రజేశ మేయాటలయందును బేరువహింపలేదు. కాలిబంతికి కలకత్తా, క్రికెట్టునకు బొంబాయి, చెన్నపట్టణము, లాహోరు మొదలగునవి. హాకీకి పంజాబు, టెన్నిసునకు మదరాసు, కలకత్తా, పంజాబు, అలహాబాదు మొదలగునవి. ఆంగ్లం లలో నేను కొంచెము టెన్నిసు, కాలిబంతి, హాకీ క్రికెట్టులు వృద్ధినందినవి.

కాని యాంగ్లంలో గొండుకు పీనులు వివిధ క్రీడలలో బేరుగాంచినారు. క్రికెట్టునందు నాయుడు, సి. యస్. నాయుడు, రామస్వామి, బాలయ్య మొదలగు నారు; టెన్నిసులో రామస్వామి, నారాయణచూర్తి, కృష్ణస్వామి మొదలగు వారలు. ఏది ఏమిలయిన నాంగ్లము నిద్రచుచువారు. సహజముగ క్రీడా కౌశలమున్నను అది వృద్ధిచేసికొనరు. పరజేశములకు నోయి నేరు సమస్థాపింపరు.

ఆలంకు ఆటలన్న ప్రాణము. అతనికి రాజ్యాంగవ్యాపారము లవసరము లేదు. మతవిషయములమాట మనసే వారదు. ఆర్థికవ్యవహారము లారని నంటవు. ఆటలు! ఆటలు! హిందూపత్రక నాటల వార్తలచే చదువును. తెక్కిన పుటలు చదువను. నినీనూ కేనుటరైన నాతడు మానును గాని ఎమ్. యు. సి. లో గాని, ఎం. సి. సి. లో గాని, ఎస్. ఐ. ఎ. లో గాని బంతిమాట యాటవలన్నచో నెట్లుట తెప్పును. ఇంగ్లండుదేశమునుండి గిర్లీ గానుగారి నాయకత్వమున టేబిల్, మిర్ సర్, పాండాస్ మొదలయిన 'క్రికెట్టు' యుగాంగ్రు వచ్చినప్పుడాలం చెన్న పట్టణములో చూచుటకు ముందు బొంబాయి వెళ్ళి చూచివచ్చెను.

రాజే :—అది ఆలం! నారాయణ పరమేశ్వరం ఎక్కణ్ణించిరా నీకు ఉత్తరం రాస్తా?

ఆలం :—నాకు సాంచీనుండు ఉత్తరం రావారు. అందులో పరమేశ్వరం కవిత్వమే రాశాడు. నిన్ను తిట్టారురా యిద్దరూ! నేనూ నటన్ రాజారావు అజంతా వచ్చి కలుసుకుంటే, అజంతా, ఎల్లోరా, నాసిక, కౌరంగాదాదు, ప్రతిష్ఠానూ, కాన్హే, కష్టేరీ, ఎల్ఫాంబూ, పూనా, వాలేషి, బీజపురం, పంజాబి పురం, హైదరాబాదు, ఒరంగల్లు, పాలంపేట, అవన్నీ చూచి అక్కడి నుండి బెజవాడమీదుగా ఇళ్ళకు చేరుకోడంట, ఈ యాత్రలన్నీ రెండు నెలలు పట్టుతవట. మనం అంతవరకూ ఉండలేకపోతే అజంతా ఎల్లోరా లన్నా చూచి వెళ్ళిపోవచ్చునట.

నటరాజన్ :—నన్ను రంజుగా చూసినమనిదా బంతి యిప్పుడు ఆలం! ఎందుకుదా? అని వస్తును. తీరా చూస్తే దీనికిదా. రాజేశ్వర్! నువ్వుకూడా బయల్దేరు మరి.

రాజే :—నేను నిజం చెప్పాలి. మా యిల్లువదిలి చాలారోజులయింది. మా అమ్మ గారు ఔంగపెట్టుకుండి నువ్వే కేగిరం రావాలి అనీ మా వాళ్లు ఉత్తరాలు, టెలిగ్రాములు పంపారు. కాబట్టి మీరంతా వెళ్ళండి.

రాజా :—ఏమోయరాజీ ! నాకుమాత్రం ఇంటికి వెళ్ళాలనిలేదుటోయి. మా వాళ్ళని పిల్లలను చూసి చాలా రోజులయింది. మా అమ్మ బెంగ పెట్టుకుంది. పైగా నేను అమలాపురంలో దుకాణం పెట్టాలని నిశ్చయించుకున్నాను. అశ్రద్ధ చేసేందుకు వీలులేదు. నాకుమాత్రం వచ్చేందుకు వీలుందా. అయినా బయలుదేరుతున్నానా లేదా ?

నట :—నాకూ తీరుబడిదా లేదు. ఇప్పుడుదా మా హాస్పత్రులునిండా పనిలో ఉండును.

ఆలం :—ఏ రైటరుకో లంచమిస్తే సరి—

రాజా :—అంతమంది డాక్టర్లున్నారు. నీవే అవసరమా ?

ఆలం :—అబ్బాయిలు ! ఎవ్వరూ ఏమీ ఆభ్యంతరం పెట్టేందుకు వీలులేదు. ఇంక మూడురోజుల్లో బొంబాయిమెయిలుమీదో, ఎక్స్ప్రెస్ బండిమీదో ప్రయాణం. రాజేశ్వరుని బడాయిమాటలు ఎవరెరుగరురా ? రాజమండ్రోలో గులాబిపుష్పాల సువాసన ఇక్కడకు కొట్టి వీడికి వెట్టెత్తుతోంది.

రాజేశ :—నాకు కోపం తెప్పించకోయ్ !

ఆలం :—నవాబులు ఒకళ్ళ బెదిరింపులకు బెదరరు. పుష్పం మనదైతే ఎప్పుడైనా దొరుకుతుందికాదుటా రాజీ.

రాజేశ :—ఒరే ఆలం ! హాగ్ర తహోయ్. నీపని శ్రుతిమించి రాగాన్ని పడుతోంది?

ఆలం :—గ్రామఫోనువాళ్ళను పిలిపించరా మరి !

నట :—రాజీ అపశ్రుతిదా ఆవులా డేమా.

రాజా :—మీకంతా వెట్టియొక్కినట్లుంది. మీకందరికీ మెదడు శ్లెష్మం చేయ్యిం చాలిరా. ఆ నాచుపట్టిన మెదళ్ళన్నీ కాస్త బాగుచేసి మళ్ళీ పెట్టేస్తాను. ఏవంటారోయి !

రాజేశ :—డాక్టర్లు కురుపులు కడుక్కుంటూ, మాత్రలు నూరుకుంటూ కూచోక, వేళాకోళాలు కూడానూ ?

రాజా :—ఇటుకలు పోతపోసే యింజనీర్లకన్న వైద్యులు నయమోయ్.

ఆలం :—రెండూ రెండే. ఒకడు నాచేతిమాత్ర వైకుంఠయాత్ర అంటాడు. రెండోవాడు నేకట్టిన వంతెనా, అది బద్దలయి నీళ్ళలో గంతెనా ?

రాజా :—కొంపలు మాపే తమ లాయరువ్యాగం చాలా గొప్పది కాలోలు. ఏమీ ఎరగని వాళ్ళకు తలమార్చడాలు నేర్పి, సంసారాలు దిబ్బచేసే డెవరో ?

నట :—మీరంతా ఒకటేవా. మా రైతుల రక్తం పీల్చడానికిదా పుట్టారు. మీరు మా దేశంలో ప్రవేశించిన చీడపురుగుల వంటివాళ్ళుదా.

రాజా :—ఈ అసలైన రైతువిద్వ ఈ నటరాజన్ ఏమి బాగా మాట్లాడుతున్నాడు. ఒరే రైతూ ! నీ తెలివితక్కువ తనాన, నీశక్తి లేకపోవడంమూలాన పర రాజ్యాలవాళు వచ్చి మర డేశం ప్రవేశించడం మనలందరినీ రక్తం పీల్చడం జరిగింది. ఓరీ అరవ రైతూ.

అలం:—అచ్చా అచ్చా, బహుత్ అచ్చా హై! ముల్తాన్ వారి అజ్జ హేమిటి చెప్తారటా!

రాజే:—నేను రావడం సుతరామూ పీలులేదు.

అలం:—అయితే ఒక సంగతి చెప్తాను వినండి. మనవాళ్ళకి నేను ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు రాస్తూ ఉంటాను. వాళ్లు ఎప్పుడు హైదరాబాదు వస్తారో అప్పుడంతా హైదరాబాదు వెళ్ళి కలుసుకుందాము. అక్కడ చూడవలసినవి చూసి, ఒరంగల్లు, పాలంపేట చూసి అందరం బెజవాడ వద్దాము. వివంటారు.

రాజే:—తురకాడు తురకాడేరా! హైదరాబాదులో మనవాళ్ళని కలుసుకోవా లేం? షరం నహీ హై?

అలం:—హహ్వాహ! ఎక్కడ నేర్చుకున్నావురోయి తురకం?

రాజే:—నాకు వచ్చిందోయి. రాజేశ్వరులవారికి ఇబ్బందిలేదు. ఎటువచ్చి నట రాజన్ గారిని మనం యిబ్బంది పెట్టాం.

నట:—నువ్వు రావడందా! హాజరుదా?

*

*

*

*

రాజేశ్వరరావు మేఘాలమీద రాజమండ్రిలో వ్రాలినాడు. వచ్చినప్పటి నుండియు పుష్పశీలయే కలవరింత! ఆమె నెటుల కలుసుకొనుటా యను విరహ వేదనయే.

రాజేశ్వరుడు చదువుకొనురోజులలో పుష్పశీలకడనుండి యుత్తరములు చిత్రముగా తెప్పించుకొనువాడు. తానొక స్నేహితునికి వ్రాసి యచ్చటనుండి రొక బాలకునిచే నామె కొడుకైతరము అందునట్లు చేయువాడు. ఆమె తన ఫోటోలు రెండు అతనికి బంపినది. వానిని 'నాన్ బ్రదర్స్' వారికడ నల్లభై రూపాయలిచ్చి పెద్దవి చేయించినాడు. తన గది యలంకరించుకొన్నాడు. ఆమె చిన్న చిత్రమొకటి తీయించి, తన యుంగరములో నిమిడించుకొన్నాడు. ఇంకొకటి వాచి గొలుసులో బెట్టుకొన్నాడు. ఇక నేమి? లోపల బయట సంతట పుష్పశీలయే. విశ్వమెల్ల బుష్పశీలామయమే.

పీరిరువురి సంబంధము నెమ్మదిగా లోకమెల్ల బ్రాకుచు ప్రవహింపుచున్నది.

పుష్పశీలకు రాజేశ్వరుడన్న వెట్టిమొత్తిపోవుచున్నది. భర్తకుగాని యింటి లోని ముసలమ్మకుగాని తెలియునన్న భయముచే అతిజాగ్రత్తగా మసలినది. భర్తపై ఆనురాగము మాపించ ప్రారంభించినది. తన లీలా విలాసములలో నాతని ముంచెత్తునది. తన భర్తలో రాజేశ్వరుని యూహించుకొనునది. ఈ కౌగిలింత, ఈ ముద్దాతినికీ వచ్చిన నేకదా జన్మయు సార్థకము. ఈ ముసలికోరికి తన యీ విలువ గల కౌగిలింత, ముద్దు భారపోయవలసి వచ్చుచున్నది. భగవంతుడింత నిర్భయజేమి యనుకొన్నది.

ఛీ! ఛీ! మనము చేయు నీ పాపకార్యమునకు భగవంతుని తలచుకేల? యనుకొన్నది. ఇందు పాప మేమున్నది? నిజమైన ప్రేమే వివాహమని భర్త రహస్యముగా తెచ్చుకొన్న సవలలో నున్నదిగా! ఆ నవల 'స్వతంత్ర ప్రేమ' సంఘాశ్రితునిచే వ్రాయబడినదియట!

౧౦

దేశయాత్రా విశేషములు

శారదకు మనస్సేమియో జాధించుచునే యున్నది. మొదటి మూడు దినములు భర్త తన్ను బ్రతిమాలినాకు గాని తరువాత రాను గదిలో నున్నదియు లేనిదియు గమనించుకుండు నిదురించి నాడు. 'అమ్మయ్యా వదలినా' యని సంతోషించిరది. పిమ్మట కాలము గడిచి వారములు బ్రవహించిపోయినకొలది శారదకు మనస్సు పరిపరి విధముల బోయినది.

భర్త దేశయాత్రకు బోయినాడు. ఏ దేశముల పొరుగుచున్నాడో యని తన తండ్రి ప్రొద్దున ప్రమాదము దిగులుపడుచుండుటవలన, నామెకు భర్తపై కోపము కలిగినది. కాని ఆటలలో సంగీతిముఖో చదువులలో భర్తమాటే మరచిపోవుచుండును.

ఇంతలో నక్టోబరు నెలఖరస భర్త కొత్తచేటు వచ్చి నాననియు గాని సంతర్పణ తలపెట్టి నారనియు నుత్తరములు వచ్చినవి.

తెన్న పట్టణమునుండి యప్పుడే వచ్చిన జమీందారుగారు భార్యను జూచి 'అల్లుడు రాజమండ్రిరహు వచ్చినప్పుడు మన యింటికి వచ్చినాడా?' యని ప్రశ్నించెను.

'రాలేదండీ. ఈ ఊరు వచ్చినట్లే మాటే తెలవదండీ'

'ప్రొద్దున మెయిలులో వచ్చి యిక్కడ సంగజూజ చేసికొని, బావమరిదిగారి యింటిలో భోజనములుచేసి స్నేహితులతో గొత్తచేటు వెళ్ళినాడట.'

'మన యింటికి ఎందుకు రాలేదో?'

'ఎందుకు రాలేదని అనుకునేది? అతని యిష్టం.'

'మూడు నెలలైనది ఇటు వదలి, ఇచటికి వచ్చి కూడా మన యింటికి ఒక సారైనా రాకపోవడం అశ్చర్యమే! ఎప్పుడూ అలా సంచరించేవాడు కాదీ!' అని సుందరవర్ధనమ్మ గారననినది.

ఒక వేళ కొత్తచేత సిగ్గుపడినాడేమో? అల్లుడు రాకుండుట కేదియో కారణముండియుండునని యనుకొనవలె. ఏమి కారణమై యుండును! తన భార్యకు అల్లుడిన్న బొత్తుక నిష్టమనలేదన్న సంగతి గ్రహించినాడు. అనేక చర్యాయములు రావేకల్లుని గుణగణములు వర్ణించినాడు. అతనిని గౌరవించిపో దనకు గౌరవింపనట్లే యని నొక్కి చెప్పినాడు. అమె మాత్రము ప్రసక్తివచ్చినపుడెల్ల నల్లునియందు నిర

సనము చూపుచునే యున్నది. ఉదారహృదయుడైన తన యల్లుడు ఇట్టి కుద్రభావములకు జోటిచ్చువాడు కాదు. భార్యగాని, యితరులుగాని అల్లుడు తన యింటికి వచ్చుటకు సిగ్గుపడునంతటి యగౌరవము సలిపియున్నచో నట్టివారికిని దనకు నా నిముషముతో సరి, యని యనుకొని భార్యను జూచి, 'ఆతని మనస్సు పరమోత్కృష్టమైనవి. ఆతడు చిన్న చిన్న వానికి మనస్సు కష్టపెట్టుకోడు! ఇంతవరకు ఈ ఊరు వచ్చినప్పుడు మన యింటికి రాకుండా ఉండలేదు. నువ్వెప్పుడైనా ఆతనికి మనస్సు నొచ్చు కార్యము లేమియు జేయలేదుకదా?' అనెను జమీందారు.

‘అబ్బే లేదండి’

‘ఆతని హృదయం మనవాళ్ళలో ఎవరివల్లనైన కష్టపడిందంటే వారు నాకు కానివారు. ఈ జన్మంలో వాళ్ళకూ నాకూ ఏ సంబంధమూ ఉండదు.’

‘అంత విచిత్రం గా మాట్లాడుతారేమిటి? ఆతన్ని అగౌరవపరచే వాళ్ళెవరండి? వరదకామేశ్వరీదేవి లోన కంపించినది. తా నేమియు పొరపాటున యల్లుని బాధించలేదుగదా?’

కాశీసంతర్పణకు జమీందారుగారు భార్యను పోదరుని, గుమారుని శారదను వెంటదీసికొని కొత్తపేట వెళ్ళినారు.

ఎప్పుడు రాని వియ్యపురాలు వచ్చినదని కామేశ్వరీదేవి యడుగులకు మడుగు లొత్తించిరి వియ్యాలవారు. శారదా నారాయణరావులు పీటలపై కూర్చుండవలసి వచ్చినది. దంపతు లిరువురు గంగా పూజ సలిపినారు. పీటలమీద కూర్చున్న భావ గారికి కేశవచంద్రుడు ఖద్దరు వస్త్రముల నిచ్చినాడు. కుమార్తెకు, తల్లి సూర్యకాంతముచే పసుపు, కుంకుమ, చీర రవికయు నిప్పించెను. హారతి నిచ్చిరి. బ్రాహ్మణ సమారాధన జరిగినది. సంభావన లిచ్చిరి. వచ్చిన చుట్టము లందరకు గంగ చెంబు లీయబడినవి. జానకమ్మగారి యక్కగారును బ్రతికియున్నంతవరకు సరినోయినంత గంగ పట్టుకొనివచ్చినాడు కుమారుడని సంతసించినది.

భోజనములైననెనుక సుబ్బారాయుడుగారి రెండవ భవనమును మేడలో జమీందారుగారు, శ్రీరామమూర్తి గారు, సుబ్బారాయుడుగారు, నారాయణరావు, నతని స్నేహితులు, తదితరులు నింకను బెద్దలు తాంబూలము వేసికొనుచు కూర్చుండినారు. ఆలమును, రాజారావును, జమీందారుగారు తన యల్లుని యాత్ర విషయమై అడిగినారు. కాశీసంతర్పణకై బెజవాడనుండి వచ్చినపుడు పరమేశ్వరుడు తన భార్యను కొత్తపేట తీసికొనివచ్చినాడు. ఆతడును విశాఖ పట్టణములో కాశీ సంతర్పణమును సంకల్పించినాడు.

విశాఖపట్టణమునుండి ఆహూతులై పరమేశ్వరుని తలదండ్రులును, ఆతని అనుజులు, చిన్న చెల్లుండ్రు వచ్చినారు. రాజారావు తలదండ్రులు భార్య సూరమ్మయు బిడ్డలును, వచ్చిరి.

ఫిల్లీ, ఫతేపూరు సిక్రీ, అగ్రా మున్నగు ప్రదేశములందలి వింతలు చెప్పి, దయాలుబాగు చరిత్రమంతయు జెప్పి యచ్చటనుండి జబ్బులుపురమునకు బోయి నారమని నారాయణరావు చెప్పనారంభించెను.

‘జబ్బులుపురముదగ్గరనుండి నర్మదానదిలోయ చూద్దామని వెళ్ళాము. ఆ పాలరాతి కొండల్ని తొలిచి ఆ నది ప్రవహించే సాంపు, మన గోదావరి పోలి కొండల్ని దొలిచి ప్రవహించు ప్రదేశముయొక్క అందంతో సరిపోతూ ఉన్నదండి. ఆ గుబుర్లు, అడవులు, కొండలు, జలప్రవాహము, నీలాకాశం మమ్మల్ని సమ్మోహింపచేశాయి.’

‘అక్కణ్ణుంచి భోపాలు వెళ్ళాము. భోపాలులిర్వాత స్తేషను భిల్వా. అక్కడ సాంచి స్థూపము హిందూదేశములో అందమైన స్థూపాలల్లో ఒకటి. ఆ స్థూపము చుట్టూవున్న మహాద్వారములందున్న విచిత్ర శిల్పసంపద ఇంకోచోట లేదండి. ఆ మహాద్వారాల్లో ఒకటి ఆంధ్రచక్రవర్తుల ఆస్థానపుశిల్పి ధాన్యకటకమునుండి వెళ్ళి, నిర్మించి, చెక్కి వచ్చినట్లు.’

‘సాంచీనుంచి ఉజ్జయిని వెళ్ళాము. శ్రీకాళిదాసాది మహాకవుల పాగడల నందిన ఉజ్జయిని అద్భుతం అయిందండి. దశకుమారుల చరిత్రము, వాసవదత్త, మేఘసందేశము, కథాసరిత్సాగరము వర్ణించిన మహాకావ్యేశ్వరుని గుడి, మొదలయిన వన్నియు జూచి యచ్చటనుండి అహమ్మదాబాదు వెళ్ళాము. శ్రీ గాంధీమహాత్ముని సబర్మతీ ఆశ్రమము చూశాము. శ్రీ మహాత్ములవారిని దర్శనము చేసుకున్నాం. ఎక్కి కదిలిస్తే కదిలే ‘మినారట్’ చూసినామండి. అట్లాంటివి రెండుంటేవిట. ఒకటి ఒక యుంజనీయరు విప్పి మళ్ళా కట్టినాడట. అందువల్ల కదలుటమానినది. రెండవది పై కెక్కి ఇటునటు కదల్చినచో కదిలిపోవును. నీరు గిన్నెనిండుగా పోసి మినారట్ కదిల్చినచో నీ రొలికిపోవును.’

‘అహమ్మదాబాదునుండి కళియవారు వెళ్ళి శ్రీ గాంధీ మహాత్ముని జన్మస్థాన మగు పోర్ బందరుపురము, శ్రీ గాంధీమహాత్ముడు పుట్టిన గృహమును గనుకొని యానందపూర్ణుల మయ్యాము. అక్కడనుంచి ద్వారక వెళ్ళాము. ద్వారకనుండి తిరిగి అహమ్మదాబాదు వచ్చి, అచ్చటనుండి ఆబూపర్వతం వెళ్ళాము.’

‘ఆబూ స్తేషనునుండి ఆబూపర్వతానికి మోటారుబస్సున్నది. మోటారు మీద నాలుగువేల అడుగుల ఎత్తున్న ఆబూ పట్టణానికి వెళ్లాము. అచ్చటినుంచి తిన్నగా ‘దిలావర’ జైనదేవాలయములు చూశాము. అహో ఏమి యాదేవాలయ శిల్పసౌభాగ్యము. ఎంత చూచినను తనివితీరదండి. అంతా పాలరాయి చెక్క డిమే. ఆ ప్రదేశం అంతా రూపాయలుపరచి జైనభిక్షుడు కొన్నట్ట. ఎన్నికోట్లు ఖర్చుచేయించి ఆ గుడి కట్టించాడో!’

‘దిలావరాన్నుంచి అచలేశ్వరం వెళ్ళి అచ్చట పూవారిచ్రాస్తాణునియింటిలో మకాంచేసి, రోడ్లెలు పాలు ఫలహారంచేసి పడుకున్నాం. మరునాడు పొద్దున్నే

దత్తాత్రేయశిఖరానికి వెళ్ళాము. అయినచేత అకురులవేస్తు అ శిఖరం. పైన ఒక పెద్దరాయి, ఆ రాతిపైన ఒక గుడి వుంది.'

'అబూపట్టణంనుంచి చిత్తూరు వెళ్ళాం. చిత్తూరు మార్వార్ మహారాజాలు సంగరాణా, భీమసింగు, లక్ష్మణసింగు, హమీదు మొదలగువారు మహాసతాప వంశులు పరిపాలించిన ఆ మహాపట్టణము చూచినప్పుడు కన్నుల నీరు తిరిగివదిలి అక్కడనుంచి తిన్నగా బరోడా వచ్చాము. బరోడాలో ఆగి, గైక్వాడుగారి భవనములు తోటలు మొదలగుచవి యన్నియు చూచి సూరకు వచ్చి యచ్చటనుండి బాగ్దోలీ వెళ్లాము. బాగ్దోలీ ప్రజలు కీర్త్యమంతయు మొనరించుచు వినియున్నందున, ఆదేశించుచు, ఆ ఆశ్చర్య నాయకులను కలుసుకొని, అచ్చట ఒకరోజుగి, తిన్నగా బయలుదేరి 'జాల్ గాను' వచ్చి చేరాము.'

'జాల్ గాను దగ్గర బొంబాయినుండి ఢిల్లీకి బోవు జి. ఐ. పి. రైలు ముఖ్య మార్గమున్నది. జాల్ గానునుండి మోటారు చేసికొని తిన్నగా అజంతాకు పోయాము.

'అజంతా చూచి మా పరమేశ్వరుడు మూర్ఛపోయాడు. అతని ఆనందానికి మేరలేకపోయింది. చిత్రకూటకుల కది కాపట్టణం. ఇప్పుటికి కెందులేల సంవత్సరాలకు మార్వంనుంచి పన్నాలుగువందల సంవత్సరాల క్రితంవరకూ అగువందల సంవత్సరాలు వృద్ధిపొందింది.'

'భోగిరాజుది సామ్రాజ్యం కొంచెం పుట్టి ఆ కొంచెలను కెందులూడు మైశూ తొలుచుచు ప్రవహించింది. ఆ లోయలో ఒక్క అర్ధచంద్రాకృతిలి ఉన్న వంకరలో, యెరువది యినిమిది గుహలు తొలిచినారు.'

'ఆ గుహలన్నీ ఒక్కతరాన తొలిచినవికావు. అవి కొన్ని చైత్యాలక్రింద కొన్ని విహారాలక్రింద ఉన్నవి. చైత్యం అంటే సుడివంటి గుహ. విహారము బౌద్ధవిశ్వాసులందీ గుహ. కొన్నికొన్ని విహారాలలో జెయించి సౌఖ్యముగా కూర్చుంటున్నవారు. ప్రతి గుహయందూ బుద్ధుడేవుని విగ్రహమున్న గర్భమందిరముంది. అట్టి గుహల్లో చాలావాటిలో గోడలకు లోకప్సకు, స్తంభాలకు మట్టి మొదలైనవి కలిపిన ముద్ద పూసి, దానిపై దివ్యమైన చిత్రలేఖనం చిత్రించినారు. ఆ రంగులు నేడు పూసినట్లుగా ఉన్నవి. బుద్ధజాతకకథ లెన్నిగో అందు చిత్రించి ఉన్నాయి. బోధిసత్వుని మూర్తులు, బుద్ధుని మారుడు పరీక్ష. చేయుట యున్నా చిత్రించి ఉన్నది. ఇవికాక అలంకార చిత్రవిన్యాస సంపద ఇంతా అంతా కావండి. వినుగులు, పక్షులు, జింకలు, మనుష్యులు, పల్లు, కమలములు మొదలగు పూవులు అన్నియు అలంకారవిన్యాసములోకి తీసికొనివచ్చి ఒక్క అద్భుత చిత్రప్రపంచం అల్లారండి.'

'అజంతాలో వారంగోజులున్నాము. అక్కడనుంచి మక్ మదుమీదుగా ఎల్లారా గుహలకు వెళ్ళాము. ఎల్లారా గుహలో ముఖ్యమైన పదహారవ. గుహను రాష్ట్రకూటుల రాజు మొదటి కృష్ణరాజు దొరికించినాడు. ఎల్లారాలో జైనగుహలు,

బాధనుహలు, హిందూనుహలు ఉన్నవి. అన్నింటికన్న విచిత్రమైనవి హిందూనుహలే.'

'కృష్ణరాజుకు కుష్టురోగము అంకురించినదట. యెట్టి ఘనవైద్యులున్నా ఆ రోగము కుదర్చలేకపోయినాగుటండి. ఇంతలోగా ఒక ముసలి బ్రాహ్మణుడు ఒకరోజున వచ్చి, 'ప్రభూ ఏల్లారానుహలాని శివప్రీతికరమును నొక చిన్న కందరములో ఒక 'జల' వెలసింది. అద్దారి సేవించి నీలకంఠుని ప్రార్థించినచో గొను రోగం నివర్తి అవుతుందని చెప్పి యొక్కడితో వెళ్ళిపోయాడుటండి.'

'తన రాజధాని మాన్యకేతనం వదలి, రాష్ట్రకూటరాజు తిన్నగా ఏల్లారా వెళ్ళి అచ్చట మకామువేసి, శివుని ప్రార్థిస్తూ ఆ శిల్పాంగి పుట్టి నీరు తాగాడుటండి. ఆతనికి కుష్టు సంపూర్ణంగా పోయిందట. అప్పుడు శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీతి కరంగా కైలాసమే ఆ కొండలో నిర్మించాలని ఆ ప్రభువుకు నిశ్చయం కలిగి శిల్పులలో జేరుపొందిన యొక మహానుభావుణ్ణి రప్పించి, కైలాసంవంటి దేవశం ఈ కొండలో దొలిపించాలి అని అన్నాట. ఆ శిల్పి కైలాసగిరికి ప్రయాణంచేసి, ఒక ఏడాదిలో తిరిగివచ్చి, అనేక శిల్పులను పోసుచేసుకొని, ఆ దేవాలయం నిర్మించాటండి కొన్ని సంవత్సరాలికి.'

'సుమారు నూరదుగులపైన ఈ కొండప్రక్కగా నొలిచి అందులోనే గుడి, మండపం, గోపురం, కందుస్వజస్తంభాలు, కందువీనుగులు, గూత్రకులమందిరాలు, విహారమండపం అన్నీ చెక్కారు. ఒకే రాయి గుడిఅంతా. సింహాలమీద వీనుగులమీద శరభాలమీద గుడి నిలిచియున్నట్లు చెక్కారు.'

ఆంధ్రమహారాజ్య చిహ్నములు

నారాయణరావు తన యాత్రలనుగూర్చి చెప్పుచున్నకొలది, జమీందారు గారు, సుబ్బారాయుడుగారు మొదలగు చుట్టపక్కము లత్యంత సంతోషముతో వినుచుండిరి. ఇంతలో గ్రామస్థులును, నారాయణరావు నెలకొల్పిన గ్రంథాలయ కార్యదర్శియు, నధ్యక్షుడును వచ్చి యందరకు సమస్కృతులిడి కూర్చుండిరి. వారు నారాయణరావును బరమేశ్వరుని తమ యాత్రలగూర్చి యుపన్యాసముల నిమ్మని కోరుటకు వచ్చిరి. జమీందారుగా రల్లుని తప్పక యొప్పుకొమ్మని చెప్పి నారు. నారాయణరావు వల్లెయనెను.

'ఒకేరాయి పైనుంచి యింకొక శిల తీసికొనిరారేదు. ఇది సరిగనా, ఇక ఆ శిల్పంయొక్క అందం ఇంతని వర్ణించడానికి వీలులేదండి.'

అక్కడకు వచ్చినవారిలో నొకరు 'ఎంత కష్టం అండి చెక్కడం. ఆ రాతి లోనే అంతా, ఒకేరాయి. లోపలా పైనా కూడా చెక్కలంటే ఎంత కష్టం. మా గొప్ప శిల్పం అండీ' యనినాడు.

‘గుహలన్నీ ముప్పై ఊంటాయి. ముందు చౌద్ర గుహలు, తర్వాత హిందూ గుహలు, తర్వాత జైనగుహలు బయలుదేరాయి. హిందూ గుహలలో దశావతారం అన్న గుహలో చాలా గొప్పశిల్పం ఉందండి!’

ఆ సాయంకాలం సభలో బరమేశ్వరుడు మాట్లాడినాడు. నారాయణరావు కంఠముకన్న పరమేశ్వరుని కంఠము ఉపన్యాసము లిచ్చుటలో నెక్కువ గంభీరత చాల్చును. ఆతడు వేలకొలది జనమును దన వాగ్ధారలో ముంచి యెత్తుకొని పోగలడు. నారాయణరావు గొంతుక యుపన్యాసములో మధురముగా నుండును. ధారాశుద్ధిగలది. ప్రతివిషయమునుగూర్చి లెక్కలు మున్నగు వివరములు చెప్పచు శ్రోతల హృదయము చూరగొనును.

పరమేశ్వరుడు తేచి ‘మానవుని హృదయం విశాలం అవ్వాలంటే దేవతలు తిరగడం ఒకమార్గం, ప్రతివిద్యార్థినీ, ప్రతిరైతు కుటుంబాణ్ణి చివరకు ఆంధ్రదేశ మైనా పూర్తిగా తిరిగి రమ్మనాలి. ఆంధ్రదేశం మాత్రం లెక్కువవుందా. ఋషి కుల్యాచదికడనుండి కంచీవరకు, సముద్రం ఇటు, అటు ముచినుందనది భీమనది మొదలైనవి ఎల్లలు. మనదేశం ఏలినవాళ్లు ఆంధ్రులు. మొదట మనకు చరిత్రలో తెలిసి ఉన్నంతమట్టుకు ఆంధ్రులు ఆఖరి కాళ్యాణాచలక్రవర్తిని చంపి, తాము చక్రవర్తులై రాజ్యంచేశారు. ఆరువందల సంవత్సరాలు. తర్వాత ఇక్ష్వాకులు, సాలంకాయనులు, బృహత్పలాయనులు, పల్లవులు రాజ్యంచేశారు విజయవాడలో, వేంగిలో, కాంచీలోను. తర్వాత గాంగులు, చాళుక్యులు, కాకతీయులు, రెడ్డులు, వేలమలు, కృత్తియలు, తెలంగాలు, కమ్మవారు, గొల్లలు, కోమట్లు, బ్రాహ్మణులు రాజ్యాలు చేశారు.

‘ఆంధ్రమహారాజ్యముయొక్క చిహ్నాలలో అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, భట్టి ప్రోలు, గోలి, ఘంటశాల, నాగార్జునమెట్ట ముఖ్యమైనవి. ఆంధ్రశిల్ప మత్యంత ప్రాభవము పొందినది. అంత ఉత్తమశిల్పము నాటికి నేటికి లేదని వక్కాణింప వచ్చును. అంతయు పల్నాటి పాలరాతిలో చెక్కారు.

‘ఆంధ్రశిల్పంయొక్క గొప్పంతా చెన్నపురి, లండను, బెర్లిను వస్తుప్రదర్శన శాలల్లో ఉన్నది.

‘పల్లవులున్నా తమయొక్క చిహ్నాలు కాంచీపురంలో, మహాబలిపురంలో అక్కడక్కడా నిలిపారు. విజయవాడలో వారు నిర్మించినట్టి దేవాలయం కృష్ణ ఒడ్డునే కొండమీద నున్నది.’

ఆతని ఉపన్యాసం వరదలనాటి గోదావరినదివలె ప్రవహించుచున్నది.

‘మహాబలిపుర శిల్పంలోని గంభీరత అతి విచిత్రమైనది. అర్జునుని తిపస్సు, కోతులగుంపు, యేనుగుల శిల్పవిన్యాసం మాధుర్యం వెదజల్లుచుండును. అచ్చట రాతిరథములు, ఒకేరాతిలో దొలిచినవి. ఆ గుడులు పరమాద్భుతములు. పంచపాండ

పులరథములు, ద్రౌపదిరథము నున్నవి. ఆ పట్టణమంతయు సముద్రమున మునిగి పోవుచున్నది.'

'చాళుక్యుల శిల్పము దేశమంతయు నెదజల్లబడియున్నది. బాదామిలో, కళ్యాణిలో, ద్రాక్షరామములో, రాణ్కహేంద్రవరములో, సింహాచలములో ఇంకా అనేక స్థలములలోనున్న దేవాలయములలో విగ్రహములలో చాళుక్యుల శిల్ప చమత్కృతి కనబడుతుంది. చాళుక్య దేవాలయములు దాక్షిణాత్య దేవాలయములంత పెద్దవికావు.'

'కాకతీయుల శిల్పకళాప్రాభవము ఓరుగల్లులో, పాలంపేటలో, అమ్మకొండలో దర్శనమిస్తుంది. కాకతీయులు శ్రీ నటేశ్వరుని నాట్యమహాదానందము మూపించుకొన్నారని వారి శిల్పములో.'

'విజయనగర సామ్రాజ్యము హంపి, తాడిపత్రి, పెనుగొండ, గుత్తి, మాచెర్ల, లేపాక్షులలో జూడగలము. హంపీదృశ్యములు జూచిన రోమానవుని గుండెలు తరుగు కొనిపోవు?'

'మన హృదయములు విశాలత నొంది సర్వమానవప్రేమవిలసితాలు కావలె నంటే కళాపూజకన్న ఇంకోటిలేదు. ఇంతమందిలో భద్రాచలము ఎంతమంది నెల్లారు? భద్రాచలము నశ్చుటే ఒక చక్కని యాత్ర. గోదావరిలో పడవలలో ఒక వారమురోజులు ప్రయాణము. ముందు, ముందు మోటారు లాంచీలు వస్తాయి అనుకోండి. ఆ పాపికొండల్లో పడవమీద ప్రయాణముచేస్తూ తిప్పలమీద వండు కుంటూ, వెన్నెల్లో తిప్పలమీద పవళిస్తూ కొండలు, అడవులు, గోదావరీ నీలపు లోతులు తన జీవితములోనికి ఆకర్షిస్తూ ప్రయాణము చేయడము ఎంత ఆనందమో ఆలోచించండి.'

'అజంతాలోయలో జలజల ప్రవహించే భోగీరానది ఒడ్డున నిలుచుండి, ఆ జల ప్రవాహము పాడు పాటలు వింటూ గోడల్లా పై కెగసిఉన్న యా కొండల మధ్య కనబడే ఆకాశము చూస్తూ అర్థచంద్రాకృతిగా ఉన్న ఆ విచిత్ర కందరముల గమనిస్తూ, సంధ్యారుణకాంతులు ఆకాశాన ప్రసరిస్తూ కొండశిఖరాన్ని ఎరుపు చేస్తూంటే, ఆ దివ్య ప్రపంచములో పురాతన శిల్పి చెక్కిన విగ్రహాలకుమల్లే అలా నిలుచుండిపోయాము.'

'వాతాపి నగరములో పశ్చిమ చాళుక్యుల శిల్ప చమత్కృతి ఉన్నది. కన్జీరీ గుహలు గ్రీకుల 'లేబ్రిసు' ల వలె ఉంటవి. కార్లేగుహలు అతిపురాతనమగు ఆంధ్ర వౌద్ధగుహలు. రెండువేల రెండు వందల సంవత్సరాలక్రిత మా గుహలలో నిర్మించిన చారుఢలకములు నేటికినీ చెక్కుచెదరకుండా ఉన్నవి. నాసికలోని గుహలలో ఆంధ్రరాజుల శాసనములు చెక్కించినారు. శౌరంగబాదు గుహలలో కూడ మంచి విగ్రహములు చిత్రలేఖనములున్నవి. నానాఘట్టములలో ఆంధ్రకౌతవాదాన ప్రభువుల శిల్పములున్నవి.'

‘జీజపురములో బోలుగుంబాన్ అనేది ప్రపంచములోనున్న పెద్ద గుమ్మట ములలో నొకటి. ఆ గుమ్మటములో పై కెక్కి గుమ్మటమున కావల నీవల నిద్దరు మనుష్యులుండి ఎంత కేక వేసినా వినబడదు. గుమ్మటము గోడపై, పెదవి యొకరూ, చెవి యొకరూ ఆర్పి కద్యాసములు గుసగుసలు సల్పినచో కూడ స్పష్టముగా విన బడును.

‘దౌలతాబాదుకోట జడేయము. తినుబండారములు చేరనీయక మాడ్చువల సినచే తొని మానవమాత్రుడా గుర్తగును కార్యముచే చేరలేదు. ధాన్యపు రాణివలె అయిదువందల అడుగుల ఎత్తున ఉన్న కొండను, వరికుప్పవలె చెక్కినారు. కొండ చుట్టూ సమతలానికి మారదుగులలోను కందకం మారదుగుల వెడల్పు ఉంటుంది. సమతలానికి పైన గోడలాచెక్కిన కొండభాగం ఎత్తు మాటవిభై అడుగులు, కొండంతా కోటగోడలు. కొండభాగంపై చిన్నకోట, కోటనుగ్గ రాజభవనం. భవన శిఖరంవూదఫీరంగి.’

‘త్ర్యంబకంలో గోదావరి పుట్టింది. కోట్లకొలది సంవత్సరాల యీగానున్న ఆ కొండలు నాలుగువేలు, అయిదువేలు అడుగుల ఎత్తు, సగం ఎత్తువరకు కంకరా, అడవులూ ఆవరించిఉంటాయి. క్రిందభాగం అంతా నల్లటిరాయి. అట్లాంటి ఒక కొండ వెయ్యి, పది పానువందల అడుగుల ఎత్తు ఎక్కాము. ఆపైన ఒక చిన్నగుహ, కోనేరున్న, కోనేటిపక్కను ఒక గోముఖవిగ్రహం ఉన్నది. ఆ గోముఖంలోంచి చుక్క చుక్కలా గోదావరినది పడుతోంది. అసలు అక్కడ అన్నీ కొండల లోంచి ప్రవహించే జల ప్రవాహాలే. అని అన్నీ గోదావరి అన్న పేరుతో ఉన్న చిన్నయేటిలో కలుస్తాయి. అక్కడినుంచి ఇరువదివిను మైళ్ళ దూరంలో వున్న నాసిక వచ్చేటప్పటికి గోదావరి రెండువందల అడుగుల వెడల్పున గొప్ప నదియైనది. ప్రతిష్ఠానంలో నాలుగువందల అడుగుల వెడల్పు, నిజామాబాదులో అరువందల అడుగుల వెడల్పు. భద్రాచలం దగ్గర మైలు. రాజమహేంద్రవరముకడ రెండు మైళ్ళు, భవశేఖరముకడ నాలుగుమైళ్ళు, ద్వైముఖమున ముప్పదిమైళ్ళ వెడల్పున్నది.’

‘పిమ్మట పండరిపురము, హైదరాబాదు, గోలుకొండ, ఒరంగల్లు మొదలగు ప్రదేశముల వింతలన్నియు కనులకు గట్టునట్లు పరమేశ్వరమూర్తి వర్ణించిచెప్పెను.’

నారాయణరావు వివిధ దేశ ప్రజల యాచార వ్యవహారములు, వివిధ దేశములలో బంటలు, ప్రజల కట్టుబొట్టలు, వర్తక సరళి మొదలైన విషయములగూర్చి యుపన్యాసము నిచ్చినాడు. ఉత్తరదేశ ప్రజలు సిక్కులు, కాశ్మీరదేశీయులు, పంజాబీయులు, పరానులు, సరీహద్దు పరగణాలవారు చాలా బలమైనవారు. సంయుక్తపరగణాలవారు, మధ్యపరగణాలవారు, బిహారీయులు, రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రీలు, ఆంధ్రులు రెండవరకమువారు. ఆఖరిరకము వంగము, అరవ, మళయాళముల వారు. కన్నడులు రెండవరకమునకు, ఆఖరిరకమునకు మధ్య నుందురు.

అందమున మొదటివారు కాశ్మీరదేశస్థ్రీలు. మంగుళాదువారు, మైసూరు నైషధులు తరువాత. తర్వాత మళయాళివారు రాజపుత్రస్థ్రీలు, కొంకణీయులు, నుజరాతీ, మహారాష్ట్ర ఆంధ్ర వంగ మొదలైన తక్కిన దేశములవారు తర్వాత. వాషీ శాత్ర్య స్థ్రీ లాఖరున వచ్చెదరు.

కట్టలలో ఆంధ్రస్థ్రీల నేటి కట్టు చాలా అందమైనది. తర్వాత మహారాష్ట్రపు కట్టు, అయ్యంగారి కట్టు తర్వాత. కడైవారీలు రాజపుత్రస్థాన స్థ్రీలు పరికిణీలు కట్టెదరు. సిక్కులు కాశ్మీర దేశస్థులవలె నున్నారు కానులుతో గురుకొనెదరు. నుజరాతీ, ఉత్తర హిందూస్థానం, వంగ దేశముల లలనలు చిన్న చీరలు కట్టెదరు. ఒకతాలువ పైన కప్పుకొనెదరు. అందరి కట్టుకన్న అసహ్యమును కట్టు ఉరిచూడక స్థ్రీలు కట్టెదరు.

ఈచిహ్న మలహాణీలు మొదలు, ఆంధ్రులు నెంపవారు. తర్వాత తమిళ బ్రాహ్మణులు, తర్వాత కన్నదులు. తర్వాత మహారాష్ట్రులను వంగదేశపువారిని చెప్పవలెను. రాజపుత్రస్థానీయులు పంజాబు కాశ్మీర దేశస్థులు నాలుగవవారు వచ్చెదరు. ఉరిచూడకపువారు వచ్చెదరు. గురికీకుడల గరించి నుజపువారు కారుచుందురు.

ఆంధ్రులు కన్నదులు, భోజనమైన వెనుక మాత్రం తమరూపము ఉపయోగించెదరు. తక్కిన వారందరు కాలవియవడిగొలిచి పొగాగుతో నుపయోగించెదరు. పొగాగు మసాలాల రూపమున నాడుదురు. వంటలలో ఎక్కువ ఖరీదుగల భోజనము నుజరాతీ భోజనము. పంజాబీయులు తరువాతి. ఔత్తరాహులు భాజనుక వచ్చెదరు. వంగ మహారాష్ట్ర ఆంధ్ర కన్నద దేశములవారిని తర్వాత చెప్పవలె. ఆర వదెశం, మళయాళ దేశంవాడు తర్వాత, ఉరియావారాఖరున వచ్చెదరు. పిండివంట లలో దక్షిణాదివారు, నుజరాతీవారు కన్నదులు మొదలు. తర్వాత వంగదేశస్థులు, ఔత్తరాహులు, తర్వాత మళయాళీలు తెలుగువారు. అఖరున ఉరియావారు. వంట కములలో ఆంధ్రులు ప్రథములు.

ఆచారము తెలుగువారి కెక్కువ. స్నానము చేయవలె, ఆరోజున ఆరవేసిన బట్ట యుండవలెను. ఒకసారి మయిలపడిన మరల స్నానము చేయవలెను. మరల ఆర వేసిన బట్టకట్టవలెను. విడిచిన వస్త్రము మయిలపడును. తక్కిన అన్ని దేశములలో నిన్న ఆరవేసినబట్ట నేడు పరికివచ్చును. ఒకసారి స్నానముచేసి మడిబట్ట కట్టు కొన్న యెడల మరల మరల మయిలపడుట యుండదు.

వాషీ శాత్ర్యులకు, మళయాళీలకు, ఆంధ్రులకు, కన్నదులకు, ఔత్తరాహులకు దృష్టిదోషమున్నది. మహారాష్ట్ర ఘూర్జర, కాశ్మీర దేశస్థులకు పంక్తివాషము మాత్రమే.

ఆంధ్రులు, వాషీ శాత్ర్య, మళయాళీ, మహారాష్ట్ర, కన్నద, ఔత్తరాహ ఘూర్జర, బ్రాహ్మణులు మాంసాదులు తినరు. వంగ, ఓడ్ర, కాశ్మీర, సారస్వత

బ్రాహ్మణులు మత్స్యములు భక్షించెదరు. మాంసమును ఒక్కొక్కప్పుడు భక్షింతురు.

ఆ యా విశేషము లుపన్యసించుట పూర్తియగుటతోడ నే యధ్యక్షులు, నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి మొదలగువారు శేశయాత్రలకు బోయి, జ్ఞానము సముపార్జించి, ప్రజలకు తెలియజెప్పట యత్యుత్కృష్టమగు కార్యమని వచించి సభ ముగించెను. అందరకు కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కృతులు కార్యదర్శి సమర్పించినాడు.

౧౨

నారాయణరావు సాహస కృత్యములు

రాజేశ్వరరావు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి భార్యతో నెచటికేని పోయెనను వార్తయు, నమలాపురములో రాజారావు భార్యకు చాల జబ్బుగానున్నదను వార్తయు రెండు నొకేసారి నారాయణరావుకు గొత్తపేట చేరినవి. స్నేహితులందఱు నెడలిపోయిరి. చుట్టము లందఱు నెడలిపోయిరి! నారాయణరావు చెన్నపట్టణమున గాపురిము పెట్టుటకు నిశ్చయించెను.

సుబ్బారాయుడు గారు కుమారుని మాట కడ్డము పెట్టరు. ఇరువురుపుత్రులు నింటికడనుండకుండ నెడలిపోవుట ఆయనకు గాని, జానకమ్మకు గాని యెంతమాత్ర మిష్టములేదు. ఆయనను దామాబాలుని యిష్టమునకు వ్యతిరేకము నెప్పలేక నిట్టూర్చి యూరకుండిరి. నారాయణరావు తన పెత్తలికూతురు, చిన్నతనంలో భర్తను గోల్పోయిన యొక నిర్భాగ్యవనితను దనలో జెన్నపట్టణమునకు దీసికొనబోవ నిశ్చయించినాడు. ఆమె ఉండి గ్రామములో నున్నది. సూర్యకాంతముగూడ చెన్నపట్టణము వచ్చెదనన్నది.

సూర్యకాంతమున కేకారణముననో కారదా నారాయణరావుల సంసార ప్రవాహము పుట్టకమునుపే నశించిన సంగతి గోచరించినది. ఆమె కన్నగారియొడ గల ప్రేమబలమే యామెకా సంగతి గోచరింపజేసినది.

కావున కారద కాశీ సంతర్పణకై కొత్తపేట వచ్చినప్పు డామెతో యథాలాపముగా జెప్పినట్లన్న గారి యమృతచర్యలు కొన్ని చెప్పినది. రాజమహేంద్ర వరములో గోదావరిలో నిరువురు కాలేజీ విద్యార్థు లీతకు వెళ్ళినారట నారాయణరావు గజీతగాడు. ఆ పరిసరములనే ఆత డీదులాడుచుండెను. ఇంతలో కాలేజీ విద్యార్థులలో నొకరు ఈదలేక మునిగిపోవుచు నొక్క కేక వేసెనట. నారాయణరావాకేక విని రెండుబారలలో నచ్చటను నీడుకొనిపోయి, మునిగి యాబాలుని పట్టి, పైకితేల్చి నిముషంలో నొడ్డునకు తెచ్చి చేర్చినట. ఆబాలుని, పొట్ట నొక్కినీరు సడల్చి, యూపిరి యాడునట్లు వైద్యముసల్చి చలిమంట వేయించి, యాబాలు నెత్తుకొని, రెండునిముషములలో నిన్నీరు పేటలో వైద్యముచేయు నొక వైద్యునియింటికి గొనివచ్చెనట. ఆ బాలుడు బ్రతికినాడు.

వేరొక పర్యాయము చెన్నపట్టణములో నొక పిల్లవాడు, 'రైలు వచ్చుచున్నది. పోవల'దని యందరు మందలించుచున్నను వినక పట్టాలు దాటుచుండ రైలువచ్చిపడినది. ఆ బాలుడు రైలుక్రింద పడిపోవునాడే కాని, ఆ చెంతనే యున్న నారాయణరావు వొక్క అడుగున నురికి, ఆ బాలుని ఎత్తి యావలకు హను మంతునివలె నొక్క గంతు వేసెనట. లేనిచో నిద్దరును రైలుక్రిందపడి ముక్కలు ముక్కలయి పోయియుండువారే!

కొత్తజేటలో నొక నూతిలో ఒక యావు పడిపోయినదట. దాని నేవిధముగ దీసినను నడుము విరిగిపోవలసినదే. అది పోట్లావగుటవలన నెవ్వరు నూతిలో దిగుటకు సాహసించలేదు. నారాయణరావు చొరవచేసి దిగి, యడుగునుంచి తాళ్లు పోనిచ్చి ముందుకొళ్ళదగ్గర ననుకొళ్ళదగ్గర నడుముకు బగ్గములుకట్టి, పైకి తాళ్ళం దిచ్చి యడుగునుండి సహాయము చేయుచు, ఆవును లాగి వేసినాడట.

అన్నగారి సాహసకృత్యము లిట్టి జెన్నియో శారదకు సూర్యకాంతము చెప్పినది.

'వదినా! మా అన్నయ్య పూర్వం మనం విశేషకథల్లో ఉండే రాజకుమారుడి వంటకాడు. ఎంతమందికి సహాయం చేశాడు! మా నాన్నగారికి ఉంది ఎంతో బలం. మా నాన్నపోలికే, మా అన్న. ఒకమాటు గోదావరి పొంగి ఒక ఊరు కొట్టుకుపోతే అందులో ఒక ముసలమ్మమాత్రం ఒక గుడిసెలో చిక్కడింది. పడవలు లేవు. గుడిసె మునిగేటట్లు ఉంది. మా నాన్న ఈడుకుపోయి ఆ ముసలమ్మని బట్టి, నాలుగుమైళ్ళ దిగువకు గట్టుకు చేర్చాడట.'

ఆ రాత్రి తానును తన చిన్నక్కగారును గది నలంకరించినారు. శిల్ప హృదయము కల నారాయణరావు చెల్లెళ్ళ మనిషించుకొన్నారు.

మనస్సులో గుబగుబును భయముతో శారద యాడుబిడ్డలచే దలచువ్వించు కొని, తోటలోని పూవుల ముడిపించుకొన్నది. ఆ రాత్రి గదిలోకి పోవుట కామెకు గుండె దడదడ మనుచు నేయున్నది. కాని భర్తపై నంతరాంతరముల నెచ్చటనో కొంచెము కరుణ జనించినది. నారాయణరావు పదునొకండు గంటలకు వచ్చి, పక్కపై పండుకొన్నాడు. శారద వచ్చి యక్కడున్న సోఫా నానుకుని నిలుచుండి భర్తను వాలుమాపులతో చూచినది. సూర్యకాంతము వర్ణించిన మహాభాగుడు, పెరోత్తముడు ఎదుట మంచముపై కరుణార్థము రియే వాలిపోవుట చూచి విచారముతో నా బాలిక కంపించినది. స్త్రీ పురుష సంపర్కము లేనిచో ఏదైన కలుగులు చెప్పుచు కూర్చుండిన సంతోషమును నేమో?

దేశయాత్రా విశేషముల నుపన్యసించు నానభిలో తన భర్త మహాప్రవాహము వరదలు కట్టించిన నాగార నామెను విచిత్రానందపూర్వము జేసినది. భర్త స్నేహితుడగు పరమేశ్వరరావుగారు ఎంత మధురముగ గంధీరముగ మాట్లాడినారు. మన

దేశమున నిన్ని వింతలుండునా? అవి ఎరింగి, అట్టి దివ్యప్రదేశములకు బోవుటయు ఉత్తమ ప్రజ్ఞయే!

ఉపన్యసించునపుడు దివ్యమూర్తివలె, ఆ యా కౌలముల దేశమున జరించిన మహోత్తమ పురుషునివలె శారదకు నారాయణరావు దర్శనమిచ్చినట్లయింది.

ఆ సోపాలో పడుకొని యాలోచించుకొనుచు నామె యట్లనే నిదుర కూరినది.

మరునాడు శారదయు, జమీందారుగారును జమీందారీణీయు, జమీందారు గారి యప్పగారును రాణ్మహేంద్రవరము వెడలిపోయినారు.

నారాయణరావు రాజారావు భార్య పుట్టింటి గ్రామమును రామచంద్రపురము బోయినాడు.

రాజారావునకు నిరువురు సంతానము. ఒక కొమరితయు, నొక కుమారుం డును జనించినారు. రాజారావు భార్య సూరమ్మ మంచి సౌందర్యవతి. నెమ్మదిగల యువతి. అండదకు తలలోన నాలుక. ఆత్మరామల ప్రాణము. భర్తహృదయము సంపూర్ణముగ నుద్దరిగి, అట్లే నిని మారగొనిన పతివ్రతా శిరోమణి.

రాజారావు ముగ్ధాశ్రయమునండి రామచంద్రపురం వెళ్ళినాడు. నారాయణ రావు రామచంద్రపురములో మిత్రుని గలిసినాడు.

సూరమ్మ నీకృష్ణాన తర్వాత రెండవ గోజునుండి జ్వరము వచ్చుచున్నదట. మరేరిగారు, బాలింత జ్వరమునకు, రాజారావు ఇంజక్షను లిచ్చినాడు. చంటిపిల్ల వాడు క్షేమముగ నున్నాడు. జ్వరము నూట అయిదువరకు వచ్చుచుండుటచే రాజారావు తడిసెడ్డు పొత్తికడుపువీచి జేయించెను. అత్తగారు నాతము చేయు నేమో యని భయపడుచుండెను.

నాలుగురోజులలో జ్వరం నెమ్మదించినది. నెమ్మదించిన నెనుక, రెండు రోజులుండి రాజారావు పథ్యము పెట్టించినాడు. నారాయణరావు ఆరురోజులు మిత్రునిదగ్గరనే యుండి, అతనితో గ్రంథకాలక్షేపము చేయుచు, నాతనికి రెండవ ప్రాణమువలె నుండి తర్వాత కొత్తపేట వచ్చి చేరెను. పరమేశ్వరాదులు వెడలిపోయిరి.

కొత్తపేట వచ్చునప్పటికి హైదరాబాదునుండి రాజేశ్వరరావు వ్రాసిన యుత్తరము వచ్చినది.

“నే నేమి చేసేది, నారాయణా! నాకూ మతిపోయింది. ప్రపంచంలో ప్రేమ లేదనుకున్నాను. స్త్రీకి, పురుషుడికి ఒకరి భావమీద ఒకళ్ళకు కొక్క కల గిదిమే ప్రేమ అనుకున్నాను. ఇప్పుడు నా సంగతిమాస్తే నాకే ఆశ్చర్యం వస్తుంది. నేను ఇదివరకు చక్కని పాలికలలో స్నేహించేసి వారి మనస్సులు మారగొన్నాను గాని, ఇదేమిటో నా కర్థం కాలేదురా.”

‘అట్లా ఉంటే ఉండగా, ఇక తప్పకపోయింది నెనంటే ఏదే! ‘నిన్ను వదిలి ఒక్కనిముషం అన్నా ఉండలేను. నాకీ భర్త వద్దు’ అని నెనంటుపెట్టింది.

మొదట భర్తకావాలి నేనూ కావాలి అంది. ప్రతిమించి రాగాన్ని పడింది. ఇద్దరము ఇక విడిగా ఉండడం పడలేదు. కాబట్టి బయలుదేరివచ్చి ఈ హైదరాబాదులో మమ్మెవరూ పట్టుకోలేని మేదలో వున్నాము. మేమే నిజమయిన భార్యాభర్తలము. నీ స్నేహము వదులుకోలేను. నా యీ భార్యగూ వదులుకోలేను. నీ సదభిప్రాయం నాకు ఉండాలి. నీ కొక్కడికే నా అద్రుసు ఇస్తున్నాను. నాకు అవసరం వచ్చినప్పుడు వేయి రూపాయలవరకు నువ్వు ధనం సప్లయ చేయాలని ఉంటుంది.'

'మా ఆనందం ఎవరికి కలుగుతుంది? నువ్వు నా మాట విను. శ్యామసుందరి నువ్వంటే ప్రాణం యిస్తుంది. నువ్వు వేకాలు తిరిగినన్నాళ్లు నిన్ను గూర్చి నీ స్నేహితుల్ని ఎంత వాకలు చేసింది. ఇంక ఊరుకోకు.

'పుష్పశీలా, నేనూ కలలోగూడ సనుభవించని మహాదానందములో ఓలలాడుతున్నాము. నేను హైదరాబాదు వచ్చేటప్పుడు పదివేలరూపాయలు వసూలుచేసి తెచ్చుకున్నాను.'

'రెండుమూడు సంవత్సరాలు యీ ఆనందంలో మునిగి తన్మయుడైతే నేగాని నాకు తృప్తిఅవుతుందని తోచదు. అంతవరకూ ఇంక యేమీ తలపెట్టను. అవల! తృప్తి అప్పటికీ తీరదూ, యెంతకాలమో అంతే.'

'ఆ సుబ్బయ్యశాస్త్రిని చూస్తే నాకు బాలి. అతను ఏంకేస్తాడు? అతన్ని పెంచిన సంఘాన్ని అనాలి. కాని, ఎదీ తెలియకుండా మా సమాజం చేరకూడదు. అది చాలా అపాయం.'

'ఇదివరకు సుబ్బయ్యశాస్త్రిని దగ్గరకు రానిచ్చేదికాదు. నా కొరకే వాడికి పై పై మోజులు చూపి మురిపించింది. అందుకు నన్ను యమార్పణ అడిగింది.

'అహో నారాయణరావు! పుష్పశీల పువ్వుల కుప్పోయి. పుష్పాలలోని లాలిత్యమురా! నారాయణా! నన్ను నువ్వు అభినందించాలి. నేనంటే మిరందరూ ఉడుకుబోతుడనంగా ఉండాలి.'

'పరమేశ్వరుడి జన్మం, ఒక పెద్ద రాజీనామాసుమా. వాడి హృదయమూ వాడి జన్మమూ సౌందర్యంకోసం తపస్సు చేస్తూన్నవి. భార్యవల్ల వాడి కవి లభ్యంకాలేదు. వాడి వరస చూస్తే శ్యామసుందరి పెద్ద చెల్లెలితో ప్రాణస్నేహము చేస్తున్నట్లున్నాడు.'

'నేనెందుకు ఈలా రాస్తున్నాను? నాతోపాటు మిరందరూ ఈ మహా త్యాగమైన ప్రేమానందంలో మునిగిపోయి ప్రేమనిర్యాణం పొందాలి అని.'

ఇట్లు,

అభినవంద్యుడయిన ప్రేమదత్తుడు,

రాజీ.

ఈ ఉత్తరం రాజీ ఒకలు తెలిసియే వ్రాసినాడా? నిజమైన ప్రేమతత్వం ఏమిటి? అది మానవునకు అనుభూతమగుటయెట్లు? తనకు దన శారదయన్న పరమ ప్రణయ మనుకొన్నాడు. ఆమె తన ఉపాస్యదేవత అనుకొన్నాడు. కాని, నక్కకు ద్రాక్షపండ్లవలె, ఆమె తనకై నది. ప్రపంచము తనకు మిగ్గయైపోయినది. తన్ను దేశయాత్రకు బంపినదా బాలికావిముఖతయేనా? ఆ పరమ సౌందర్యరాశి భర్త హృదయము నిట్లెంతకాలముఐంపపు గోతపెట్టునో? ఒకవేళ నామె తన్నెప్పటికిని ప్రేమింపనిచో తానేమి చేయవలసినది?

సంఘముయొక్క దౌర్భాగ్యస్థితి చూట్టున్నది. వివాహములు నిజముగా ఇనుప ముళ్ళబోనులా? ఒకసారి వివాహమయినచో, నది రద్దగుటకు వీలులేదు. పుష్పశీల ఏమిచేయవలెను? మనదేశమున వివాహములన్నియు పుష్పశీలా వివాహములేనా?

౧౩

మదరాసుకాపురము

నారాయణరావు చెన్నపట్టణమున కాపురము పెట్టినాడు. మైలాపురిలో మంచి యిల్లడైకు దీసికొని, రెండువేల రూప్యములు పెట్టి న్యాయశాస్త్ర గ్రంథములు, హైకోర్టు తీర్పులు నాతడు కొనెను. ఇల్లంతయు బరమేశ్వరుని సహాయముతో నలంకరించెను. మామగారి యింటిలో నుండినని యాతడు తెలిసినాడు. సూర్యకాంతమును, పెత్తల్లి కొమార్తె బంగారమ్మను గూడ గొనివచ్చెను.

‘అడ్వకేటు’ నారాయణరావుగారు న్యాయవాదవృత్తి ప్రారంభించినారు. ఇంటిలో ముందు నారాయణుని కార్యాలయము. నాలుగు చీపువాలలో న్యాయ శాస్త్ర గ్రంథము లున్నవి. ఖడ్గరు రంగుమప్పట్లు పరచిన బల్లలు సోఫాలు కుర్చీలు నున్నవి. మందిరమంతయు నీలధూసర వర్ణములచే నలంకరింపబడినది.

ప్రక్కను గుమాస్తాగదియు, వెనుక రహస్యాలోచనపు గదియు నలంకరించి నారు. ఆ వెనుక ఆడువారుండు స్థలమున్నది. దానివెనుక విడిగా వంటయిల్లున్నది. వంటయింటిలోనికి చొవు మార్గమునకు, బైన గప్పును అమర్చినారు. నారాయణరావు న్యాయవాదవృత్తియందలి మెలకువలు నేర్చుకొనుటకు, వృత్తియం దనుభవము సముపార్జించుటకు, నొక పెద్ద వకీలుకడ కేరీనాడు. నారాయణరావు బి. యల్. పరీక్షలో మొదటివాడుగా కృతార్థుడైన సంగతియు, తక్కిన పరీక్షలన్నిట మొదటివాడుగా జయమందిన సంగతియు నా వకీలునకు దెలియును. రెండుమూడు అప్పీళ్ళలో బనిచేయుమని చెప్పినప్పుడు, నారాయణరావు జయరామయ్యగారి హృదయమున నద్భుతము నిండునట్లు పనిచేసి, యాయన చేతికిచ్చినాడు. ఒక అప్పీలులో నాయన గూడ తెలిసికొనజాలని యొక విషయము పట్టుకొని అప్పీలు వాద వాదమునకు బలము చేకూర్చినాడట. జయరామయ్య ముందు ముందీ బాలుడు

హైకోర్టులో ముఖ్య న్యాయవాదియై, న్యాయసింహాసనముకూడ నభిషింపగలడని యనుకొనెను.

అన్న గారు ప్రాయమాత్రి పంపిన చిన్న ఆప్పీళ్ళు రెండు తయారుచేసి దాఖలు చేసినాడు. న్యాయవాదప్రముఖుడగు జయరామయ్యగారు తాను దగ్గరనుండి నారాయణరావు నొక చిన్న ఆప్పీలు వాదించుమన్నాడు. నారాయణరావు బాగుగా నా యప్పీలు వాదించుటకు సిద్ధపడియే వచ్చియుండెను.

న్యాయమూర్తియు నీ బాలకుని వాదన యెట్లుండునో చూడవలెగాక యని, నారాయణరావునకు ననుమతి యొసంగెను. పది నిమిషములలో నాచిన్న యప్పీలు విషయ నిర్ధారణచేసి, పరస్పర సంబంధము మాఱి, విషయములను బలపరచు న్యాయ శాస్త్రమున మార్వపు దీక్షులకజూపి, వాదము ముగించి కూర్చుండెను. న్యాయ ప్రభువును ఆ బాలుని చనుత్కృతికి, భాషకు, విషయనిర్ధారణప్రజ్ఞకు చాల మెచ్చుకొన్నాడు. ఇతర న్యాయవాదులయినచో నరగంటలో బేల్చబాలని యా యప్పీలు పదినిమిషములలో ముగించినాడు. ఎదిరి పకీలువాదమునకు నలుబదియయిదు నిమిషములు పట్టినవి. ఆతని వాదన పేలవమై వోడెను. నారాయణరావు గొంతుక గంభీరమయినది. వానికి తెగినట్లు దివ్యోత్తమాంసుడు. ఎక్కడెక్కడి విషయములు కరలేలామలకముగ సహించగల మహామేధావి. ఎదిరి న్యాయవాది చేసిన అడ్డు వాదనను అయిదు నిమిషములలో ఖండించినాడు, కూర్చున్నాడు నారాయణరావు.

అంతకుఁబో న్యాయమూర్తి నారాయణరావు పక్షమున దీక్షు చేప్పినాడు. గురువుగారను జయరామయ్యయొక్క నిరర్థ న్యాయవాదులును నారాయణరావు నభినందించిరి.

న్యాయశాస్త్రములో, న్యాయవాదులలో నెంత ముహురమున్నను, మనస్సే మియు నెక్కుటలేదు. తాను బాగుగా పనిచేయుచున్నట్లుకనబడుటకుగాను జయ రామయ్యగారి యింటికడ నగరిమితాజేశముతో, మంచినీపుణతతో, ఓర్పుతో బనిచేయును. ఇంటికడ కలతనొందుచు, కలలలో మునిగిపోవును.

కలలు ! కలలు ! ఏకల గన్న నాకలలో నెచ్చటనో తారద ప్రత్యక్షమగును. ఇదివరకు బండుకొనుట కవిత్వము నిర్విపట్టానది నారాయణునకు. ఇప్పుడు గంటయు, రెండుగంటలు స్వచ్ఛప్రపంచములో నవసింపవలసినచ్చుచుండెను. నాతిగల బ్రహ్మచర్యము ! తారదకు ప్రేమకుమారునో కుమరనో ? కుమరనిచో చన కర్తవ్య మేమి ? పెక జేత భార్య అన్యాయకత్త కాదు గదా ! నిజమైన కర్మయోగి పవిత్ర కాలమున నొక ప్రత్రుని, ప్రత్రుకను గవవలెను. భార్యనైనను మోహమున చాక గూడదు. అది మహావోదము. తానా భగమున నుండ లేనప్పుడు దోష మగునుకదా ! తన భార్యయే అట్టిదోష మాచరించుచుండ దాను సహించవలసినదేనా ?

ఇది చిన్న తనములో వివాహముచేయుటవలన నైన దోషమా ? నైద్యశాస్త్రము బాలికకు పరునారవచ్చేట రెండ్లి యుక్తమే నన్నని. కొండకి కా యాడున హృదయము

యము వికసించకపోవచ్చును. ఇంతకు భార్య పరభ్రతుడు నాశించినచో దన కర్తవ్యమేమి? తన హృదయాంతరమున నామె యట్లాశించుట విషమమనియే లోచుచున్నది. అతడును కోపమాచరించుచుండ వారి నాహ్వానమునకి తిప్పగలవారులేకపోరాదు. ఒకరిమోక్షమున కొకరు కొరతమగుట కలసి, యొక్క గురువు నకు మాత్రమే యట్టి పని శక్యమగును. తాను తానెవరు నున్నా? కర్మకాస్త్రము ధర్మకు గురుస్థానము చెప్పినది నిజమే. తన భార్యమొకరి వికల్ప యర్హతకలవా?

తెలిసి తెలియని కర్మవిచార యొకప్రక్క, భార్యపై తనకున్న పూర్వకాంక్ష యొకప్రక్క 'నాతో కాపురం చేయడం ఆమెకు కష్టం, కంటకం, దుర్భరం. ఆమె నాయుంటిలోనుండి నా ప్రాణము విచ్చించిపోతూవుంటే నా మనస్సుతో యుద్ధం చేస్తూ, ఆ బాలికను ముట్టుకుంటే అది నా ప్రాణతం చేయడం మరీ కష్టము.' విచి ఎట్లయినను తానెవరినయింటికి రావలెను యుద్ధము. అట్లయినచో నా బాలికను రక్షించవలసిన తన కర్తవ్యము నెరవేర్చుకొనుట రెంటి? తనలో కాపురముచేయుచుండ గ్రమముగా భార్యకు నానన్న ప్రేమ కలుగదా?

వనితి యొక పురుషునిగాని, పురుషుడొక వ్యక్తిగా. ఒకసారి ప్రేమించినచో జన్మాంత మయ్యది యట్లంద వలసినదే కదా? అట్టిచో పరభ్రతుడనురక్తమును తానెవరికొక ప్రేమ నశించి తనపై మరల ప్రేమ నుపయోగింపబడుట? ఒకజేర తనపట్ల అయిష్టమే కాని, యితరునిపై నామెకు ప్రేమ లేదు. అట్లనచో నా బాలికను ప్రాణన్న నొసర్చుకొనుట తగునుగాని, నీ చాలి నిర్లభమాయెను. వదిలి వేయుట, తనకును నామెకును హానియే. కావున తనకు తానెవని దీసికొనివచ్చుటయే కర్తవ్యమగును.

ఈ యాలోచనలతో నిదురపట్టక విద్యుద్దీపము వెలిగించుకొని, పుస్తకమేదియో చేరి నుంచుకొని నిదురికోవడై, పరభ్రతుడు నిద్రించిన వెంటకచిత్ర ఫలకముపై నావులు నిలిచి, అవ్యయమగు ప్రేమయు నున్న నాశికపరు, సూర్యకాంతమువచ్చి, 'అన్న సూర్య! విమిటి అయిచివున్నావు! నాకొక్కదాని విమోక్షించడంలేదు. అవును కాని, అన్నా! నిప్పున వచ్చి నీగురురావు? ఇద్దరం ఎంతో స్నేహంగా ఉంటాం అన్నయ్యా' అన్నది. నామెవారి పలుకు ప్రతిగా గ్రహించి నారాయణరావు చెల్లెలిని దగ్గరకు దీసికొని, యామెకన్నుల గవంగొని 'మూరీదూ! నీ కమపంఠ ప్రేమగూర్చి! నామచంద్రా వచ్చిష్టవంతుడు' అనెను. సూర్యకాంతం నవ్వుకొనుచు ప్రక్కన నిలుచుకొని. ఇంతలో నామె నగుమోమునందు విచార మేఘము లావరించినవి. కళ్ళ నీరు తిరిగినది.

'అల్లీ! రామచంద్రా వచ్చితికప్పుడు నామె రాస్తున్నదా లేదా? మా అండరి కన్నా విద్యావంతుడూ, ప్రయోజకుడూ అయి అంకో అరుగెలలకి వచ్చి వాలుతాడమ్మా?' అని ముద్దుచెల్లెలి నూరార్చెను.

నారాయణుడు సూర్యకాంతమున కెప్పటికప్పుడు రామచంద్రుని కబుర్లు చెప్పచు, నాతని కామచే నుత్తరములు వ్రాయించుచు, నామెకు ధైర్యముగొలుపుచుండెను. నారాయణరావు కోర్కీవలన రామచంద్రరావు తన ఛాయాచిత్రములు, నాలుగు నెలలకొకటి తీయించుకొని పంపుచుండెను. సూరీడు ఆ నేకవిధముల దీయించుకొన్న తన ఛాయాచిత్రంబు లాతనికి బంపుచుండును.

పాశ్చాత్యవిద్యాపండితుడై, పదమిది దేశములనుండి వచ్చిన వానిభార్య పాశ్చాత్య విద్యలలో బ్రవీణురాలు కావలయునని, క్రొత్త పేటలో కొకగురును నేర్పరచి సూరీడుకు విద్యచెప్పించినాడు చిన్నన్నగారు. తాను విద్యనప్పుడెల్లా నామెకు నాంగ్లభాష గరపుచుండెను. ఆమె యేగ్రంథమైన ఛార్లెసు నకువ నేర్చుకొన్నది. రామచంద్రరావు వచ్చునప్పటికి సూర్యకాంతమును బ్రవేశపరీక్షకు బంపవలెనని నారాయణరావు యత్నించుచుండెను.

కారదకన్న సూరీ దొకయేడు చిన్న. రామచంద్రరావు నారాయణరావుకన్న చిన్న. సూరీడు యౌవనవతియైన నాటినుండియు, నేపుగా నెరునుదున్నది. సూరీడు మోము రాజపుత్ర బాలికమోమువలె నుండును. ఆమెకళ్లు కొలుక కండ్లు. గంభీరమైన మోము. మోమున రేఖలు లాలిత్యమును అంతకన్న మృదుత్వమును, సుందరతను చాల్చినవి. సూరీడు మోముమాచినచో, రాజ్యము లేలగుదలించి గనలు స్ఫురించెదరు. రుద్రమజేవి, విమల, అహల్య, ఝాన్సీ లక్ష్మీబాయి, చాందినీదీ మొదలగు వారామె వదనాన బ్రత్యక్షమయ్యెనరు. అయినను ఆమె శృంగారము, జీవితము ప్రేమచే, గరుణచే నిండి మధిత నవనీత స్మిగ్ధమై, సౌందర్యాన్ని ప్రదాయుండును.

ఆమె పెండ్లి నాటినుండి రామచంద్రరావును దన జీవితమునకు కథానాయకుని జేసికొన్నది. ఆమె ప్రేమించినను, గోపించినను, సంతోషించినను, అనన్యప్రసాదము అన్నియు గంభీరప్రవాహమువలె ప్రవహింపవలసినదే! ఆమె భావములకు లఘుత్వములేదు. చిన్నతనమునుండి తండ్రి చెప్పిన కథలన్నియు, నామె మనమున హత్తుకొని పోయినవి. ప్రమతి భండారు అద్భుతాంబ గారు రచించిన అబలా సచ్చరిత్ర రత్నమాల చదువుకొన్నది. భారతి, కావ్య మొదలగు మానగ్రంథములు చదువునది. ఆమె లేలభావములలో, బాలికాహృదయములో, యౌవనమున యాశీయములలో యన్న గారియందువలె దేశసేవాసక్తి తలయెత్తినది. భరతిమాలి పేరామెకు పుల్కరింపు. ప్రతిసభకు తల్లిదండ్రుల యనుమతిని తల్లితోడికో, యక్కగారితోడినో జనునది.

ఇంటిదగ్గర చేయనవసరము కాకున్నను పై పనుల నన్నింటిని నియమమున కేయుచు, పుస్తకముల జదువుకొనుట యామె కష్టము. కష్టపడి వీణవాయించుట నేర్చుకొన్నది. దానియందు తగుమాత్రము కాశల్య చేర్చినది. అయినను చట్టాచలతో నేర్చుకొన్నది. ఇరువది తొగరాయ కృతులు, హిందీపాటలు, నందూరి

సుబ్బారావుగారి యొకిపాటలు, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి పాటలు, అభినవాంధ్ర కవిత్వ జనకుడగు గురుజూడ అప్పారాయ విరచితములగు పాటలు, విశ్వనాథ సత్య నారాయణ మహాకవి పాటలు నేర్చుకొన్నది. గొంతుకలో సముమైన ఒడును, అత్యంత మాధుర్యమును కలను. రెండును ఏకమై అపారమై, తేనెనాకలు కట్టును.

తన జీవితము భర్తృప్రీతిపాత్రముగ మాధుర్యకొనవలయుననియు, నతని హృదయ మానందమున నోలలాడించవలయుననియు దనకే తెలియని దీక్ష యీని నది. బొమ్మలు వేయుట పరమేశ్వరునికడ నేర్చుకొన్నది. పార్శ్వబాలికబోలీ, సుజ రాతీ వనితవలె, మహారాష్ట్ర గురువతివలె నలంకరించుకొనుట నేర్చుకొన్నది.

ఆన్నగారితో దనకు ఏమాత్రం వాద్యము నేర్పించుచుని యున్నది. అమెరికా నుండి వచ్చు భర్తకు గొన్ని ఇంగ్లీషుపాటలు పాడి వినిపించినచో, వెంటయో యానంద మొనగూడునని సిగ్గున నామె యాలోచించుకొన్నది.

౧౪

రామచంద్రుని విద్యార్థి దశ

హోర్యర్థ విశ్వవిద్యాలయములో భారతీయ విద్యార్థు లొక వసతిగృహం మేర్పరచుకొన్నారు. అందు రామచంద్రరావును జేరినాడు. అమెరికాలో నిరుదేశ, హిందూదేశమున భాగ్యవంతుడు. భారతీయు లమెరికాలో జరువవలెనన్న మిక్కిలి భాగ్యవంతులు కావలెను. కాబట్టి భారతీయ విద్యార్థులు తమ దేశపు సన్యాసుల వలె మిరాహారమాత్ర తృప్తలై అమెరికాలో జీవించుచుండును. వారందరిలో రామ చంద్రరావు వెక్కువ ధనము వెచ్చించుచుండెను.

అమెరికాలో భారతీయులను హీనముగ జూచువారున్నారు. విచిత్రబంధువు లుగ జూచువారున్నారు. ఆభ్యాత్మికవృష్టి ప్రపంచమునకు నేర్పునట్టి శక్తిగల విద్య దేశమునకు జేరిన యుత్తమ పురుషులుగ జూచువారున్నారు.

రామచంద్రరావు నెలపు దినములలో నమెరికాదేశమంతయు జూచుటకు బోవువాడు. అదిటి విహారవనములు నదీహారములు లోయలు జూచివచ్చెను. వెక్కు కర్మాగారములు, పరిశ్రమ మహాప్రపంచములు చూచునట్టిను.

ఎఫ్. ఏ. ఇంగ్లీషులో కృతార్థుడు గాకున్నను, లెక్కలలో ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునందు ప్రథముడుగ నుండేరినాడు. అమెరికా వచ్చిన ననుక హోర్యర్థ విశ్వవిద్యాలయమునందు లెక్కలలో నాతని హోదాసంపన్నతను మెచ్చి యింగ్లీషు భాషాపరీక్షకు జరువవచ్చునని ప్రత్యేకముగ ననుమతి యొసంగిరి. ఇంగ్లీషుభాషలో నెగ్గుట కారునెలలు పట్టినది. రామచంద్రరావు తాలోకి ఎస్. సి. ఆనర్సులో జేరి చదువుటకు ఆధికారులు ప్రత్యేకానుమతి నొసంగిరి. లెక్కలలో, పదార్థ విజ్ఞాన శాస్త్రములో నమెరికా విద్యార్థి ప్రపంచమున నాతని సమా నులు డి. ఎస్. సి. క్లాసులలో కూడ లేరట.

రామచంద్రరావు వచ్చి రెండేళ్ళపై నాలుకలు అయినది. రెండేళ్ళలో నా యువకుడు లెక్కలలో జూరిన బెలివిళ్ళలు మిక్కుటము. అతనికి బెలిసిన కొన్ని లెక్కల విజ్ఞానము ప్రపంచములో గొందరికి మాత్రమే లెలియును. ఈతడు జనాబు గోరి ప్రచురించిన గణిత ప్రశ్నలకు జవాబిచ్చువారు కనబడకపోయినారు. గణిత చార్యు డాతనిన్న మంచి గౌరవముచేయును, ప్రేమముచ నాతని ముందెత్తును. అతనికి ఎం. ఎస్. సి. బిరుదును నిచ్చుట కింకను ఆరు నెలలు వ్యవధియున్నది.

ఈ రెండేళ్ళలో రామచంద్రరావు, కొనాల్పసను దంపతులను చర్చించుటకు స్నేహితురాలను లియోనారాతో గలిసి నెట్లించును. రామచంద్రరావును లియోనారాయు హావర్సు విశ్వవిద్యాలయములోనే చుగుచుండుటచే వారమున కొక సారియైన గలుసుకొనుచుండును. లియోనారా రామచంద్రరావుల స్నేహము నానా టికి వృద్ధినందినది.

లియోనాగాకన్యక నెమ్మదిగా రామచంద్రునిపై సోదరునికన్న నెక్కువ ప్రేమము జూప నారంభించెను. అది పురుషుని వాంఛించు ప్రేమయని యామె గ్రహింపజేకపోయినది. రామచంద్రరా వెన్ని విశేషములనో జెప్పవాడు. భరతి దేశమును బొగగువాడు. వేదాంత సారమును గూర్చి యేదియో మాట్లాడువాడు. ఆమె తన స్నేహితురాండ్రును గొనివచ్చి రామచంద్రరావునకు వారితో బరిచయము కలుగజేయుచుండునది. రామచంద్రరావునకు నాట్యము నేర్పుచు నాతనితో నత్యంత స్నేహమై వదిలకుండునది.

‘రామ్, మా అమెరికను బాలకులవలె, మీ భారతీయు లాటలాడ లేమిటి?’

‘నారా! మీరు సంపూర్ణస్వతంత్రులు. అడుగడుగున మీ రగౌరవము పొంద నవసరములేదు. మీ స్వాతంత్ర్యము, మీ హక్కివృద్ధి, మీకున్న గౌరవము ప్రపంచ మున నే దేశమునకున్నది? స్వతంత్రములేని యప్పు డమెరికాకున్న స్థితియేమిటి? నేటికి నాటికి హక్కిమతకాంతరము భేద మున్నది. నేడు కనడావలె నుండవలసిన దేశము, దేశము లన్నిటికన్న మిన్నయో, ప్రపంచమునకు హాహుకాస్తై, యుద్ధపరి శ్రమలో ముందంజయై విజృంభించి, ముఖ్యమైన పరిశ్రమలకు వ్యవసాయములకు, ప్రథమదేశమై ఒప్పారుచున్నది. మీవలె మాను ఇట్టి సంతోష కారణములేదు. అది ఒకటి. రెండు, మా దేశములో ప్రబలిన మెట్టవేదాంతము మమ్ము పురుషకౌకహీనులైన జదులను చేసివై చినది. మేము వెనుకటివారచూ కాము, ఈ కాలములోనూ లేదు.’

‘నువ్వు మాట్లాడినదంతా అగోరత నూచిస్తూ ఉన్నది. అంగ్లేయులు మీ దేశము అక్రమించడం ఉత్తమం అని నా అభిప్రాయం.’

‘అది నిజమే చెల్లీ! ఏ మహాచక్రవర్తికాలంలోనో దేశం అంతా ఏకచ్ఛ త్రాధిపత్యంక్రింద వచ్చినా, ఆరోజు పోవడంతోనే, మళ్ళీ దేశం ముక్కలయ్యేది. అంతే దేశంలో సంయోగశక్తికన్న వియోగశక్తి ఎక్కువ అవరించి

యుండు స్థితికి వచ్చింది. 'కొని బలవంతులగు ఆంగ్లేయులు మా దేశం ఆక్రమించు కొనడంచే ఆన్ని ఉపజాతులవారము, అందరము—ఒకటి అయ్యాము. ఇంకా కొవాలి, అంతవరకూ ఆంగ్లేదేశస్థులు మా దేశం వదిలి వెళ్ళరు.'

'అవును, నువ్వు చెప్పింది నిజమే అన్నా! మాకావూ! అమెరికా మొదట చిన్నచిన్న రాజ్యాలుగా ఉంది; ఫ్రెంచివారు ఇంగ్లీషువారు వారిలోవారు యుద్ధం చేసుకున్నారు, చాలాకాలం. అలాంటిది, అమెరికా ఇంగ్లండుతో విరోధించి తిరగబడినప్పుడు అందరూ ఏకమయ్యారు. కేరడా ఇంగ్లీషువారికింద ఏకమయ్యింది. ఫ్రెంచివారూ ఇంగ్లీషువారూ ఏకమయ్యారు. అల్లాగే దక్షిణఆఫ్రికాలో ఆంగ్లేయులకూ డచ్చివారికీ సంయోగం కలిగింది.'

లియోనారా రామచంద్రరావుల స్నేహము నానాట గూఢమాయెను. లియోనారా బాలవచ్చి సోదరప్రేమ పెల్లినొన రామచంద్రుని యొడిలో గూర్చుండి యాలినికి ముద్దులిచ్చును. మొదట నామె యట్లు చేయుట రామచంద్రునికి చాల సిగ్గు జనింప జేసెడిది. 'కొని యందు కలవాటు పడినాడు. రానురాను రామచంద్రునకు లియోనారా తనచెంత నున్నంతసేపును సరమ హర్షముగ నుండెను. ఆమె సంభాషణ యాలిని మనఃపక్వము వికసింపజేసెను. నానాదేశముల వార్తలు వారు దర్శించుకొనువారు. ఒక్కొక్కప్పుడామె తండ్రియు వారితో జేరువాడు.

రామచంద్రరా వమెరికా వచ్చిన కొన్ని నెలలవరకు లియోనారాకుగాని, యామె తలిదండ్రులకుగాని, తనకు వివాహమైనదని చెప్పటకు సందేహించుచుండెను. తర్వాత నొకనాడు తనకంతకుముందే మూడేళ్ళక్రింద వివాహమైనదనియు తన భార్య వాయాచిత్రము తన బావమరది యగు నారాయణరావు పంపినాడనియు చెల్పెను. వారంద రాశ్చర్యపూరితులైరి.

అప్పుడు వారందరు సూర్యకాంతము చిత్రము చూచినారు. నారాయణరావు మంచి వాయాచిత్రకారునిచే దీయించి పంపిన ఆ చిత్రఫలకములో సూర్యకాంతము చక్కని భంగిమములో ప్రత్యక్షమైయున్నది. 'కౌనాల్సునన్ రామచంద్రుని మాచి 'రామచంద్ర! మీన్ మేయో చెప్పినట్లు అతి గొల్లవివాహములు మీలోనున్న వన్నమాట!' అని యనెను.

రామ :—అ! ఉన్నవి! మేయో చెప్పినవి ఇంకా చాలా నిజమైనవి ఉన్నవి.

రామచంద్రునికి తన దేశము నెవరైన కొంచెము నిరసించినట్లు తోచినచో అప్పున కోపము, విషాదము సంభవించును. పరదేశమున నుండుటచే వానిని జంపుకొని మార్చాడును. అప్పు గాత్ర నెంతయు విచారమునబడి తిప్పుడైపోవును.

కౌనాల్సునన్ :—మూడు నెలల గొల్లకు, మూడు నెలల చాలురకు వివాహము జరుగు

చున్నమాట నిజమేనా?

రామ :—అవును, అక్కడక్కడ కొన్ని ఆలాంటివి జరుగుచుండును, కొని చాలా నక్కతు.

రామచంద్రుని విద్యార్థి దశ

రౌనా:—అది చాలా విచారకరమైనది కాదా?

రామ:—మీ దేశంలో అంతకంటే విచారకరమైనవి జరగటం లేదంటారా?

రౌనా:—అనను. కాని చూడు. మా ఉద్దేశంలో ప్రపంచానికి నాగరికత నేర్పింది భారతదేశం. అటువంటి దేశము నేడిట్లు అభోగిపాలై ఉంది అంటే మా కెంత విచారంగా ఉంటుందో ఆలోచించు?

రామ:—నిజమే, హిందూత్వం మానవునికి అన్నీ కున్నట్లు పుట్టుతూ ఉంటాయి. కాని ఈనాటికి మా వివాహములు మంచివా, మీ వివాహములు మంచివా యన్న సంగతి నిర్ధారణ కాలేదు. జడ్జి లిండ్ సేగారు వ్రాసిన వ్రాతల్ని చూశారుగాదా?

రౌనా:—అతడూ మేయోవంటినాడే!

రామ:—గాంధీ మహాత్ముడు చెప్పినట్లు ఇట్లూ పాయికానా పనిచేసినారు అనాలోంకి. అది అవసరమే కాని లిండ్ సే వ్రాతలంత మాత్రాన యభ్యర్థన వ్రేసినను, అతడు తేల్చిన పర్యవసానం మాత్రం తప్పఅయి ఉండవచ్చును. మేయో రాసినరాతలు, ఒకటి రెండు అంశాలు తప్ప తక్కినవన్నీ శుద్ధ అసత్యాలు. నీచమైన భావాలతో కూడివున్న ఆ చెడురాత మా దేశానికి విరోధులు వ్రాయించారు ఆమెచేత.

లియో నారా యీ సంభాషణ యేమియు వినుటలేదు. ఆమె రామచంద్రుని మట్టా కల్పించుచున్న కథ కంటపడకు నులిసది. ఎందుకు వానిట్లు మనస్సున క్రుంగిపోవుచున్నా? ఈమెకు తెలియదు. ఈ ప్రాంతవ యువకునకు చనకు సంబంధమేమి? ఇకను కాని ఇతడు విద్యకై వచ్చినాడు. తాను, తన కుటుంబము ఆ బాలుని చేరినది నాకు. ఇద్దరుకూడ కలవాడు. ఈ యు భారతీయ కుటుంబము నకు జేందినవాడు అని కదా?

అప్పుడా చాలికను వాని బ్రహ్మం. యువకుని ప్రేమించుచున్నా నా యి లీలగా ననుమానము పెరిగినది. అదేనవణగియున్న రహస్యభావములన్నియు బైకి చేలి, యామె మనో ప్రేమలకు గోచరించినవి. ఈ యువకునకు వివాహము కాక యుండినచో, వా గారిని వివాహముగా, యాతనితో భారతదేశమునకు పోయి, ఆ దేశమునకు ప్రేమనగానపు గోపితై, యా దివ్యధూమిలో పెరుగుచు, ఆ చులే పరమపవిత్ర రహస్యాలలో భాగము పంచుకొనగోరినది. ఆ చాలికయు నా దేశ మున సాంస్కృతికమే. పరిపూర్ణ యశావన. పరిమళార్ధ మగురగాత్ర. ఎది యెట్లు యినను రామచంద్రుని వు చినవాడు. ఆ బాలకుని ప్రేమ యెట్లుండునో? భారతీయుల ప్రేమ యుద్వేగమయినది. అలిచిచిత్రమైనదని స్నేహితురాం ప్రభుకొను నూటల యర్థము తెలియలేదు. తనచుట్టు జమ్మని. తేనెటీగలరీతి దిరుగు నమెరికను యువకులంద రొకవిధముగానే కనుపించును. రామచంద్రుడు చినయొక సంవరించు విధమే తేరు.

వారందరు తనతో నాటసారులనుగూర్చి ఎక్కువగను, కాస్త్రములనుగూర్చి తక్కువగను ప్రసంగింతురు. వారు పరవోషాన్వేషణపరులు. కవిత్యచిత్రలేఖనములను గూర్చి వారు మాటలాడునపుడు బేలవముగా నుండును. రామచంద్రుడు మాటలాడినపుడెంత సాధారణవిషయమైనను ఏవో యమలములు పోగులు కలిగి యుండును. ఏవో విచిత్రపు దృక్పథము నారదుఁ డాపును. ఇది యంతయు నా శాలకునిపై దనకుగల ప్రేమ ప్రభావమా? లేక భారతీయులలో నది సహజమా? తన శిలము చెడకుండు నీ బాలుని కలచి, కలపించి, ప్రేమ ప్రవాహ సహస్రములు గ్రహించవలయునని, తియ్యెనారా తలచెను. రామచంద్రుని ముఖము చీకటిగా గమనించుచు నట్లనే యాలోచనానిమగ్న యగుచుండును.

కౌనా సతి:—రామచంద్రా! మా దేశస్థులు హిందూదేశం అంటే పులకరింపులు పొందుతారు. ఇంగ్లీషువారి చేతుల్లోంచి మీరు తప్పించుకు వెళ్ళకూడదు అని అనుకుంటారు. కొందరికి హిందూదేశం పాడైపోతుందని భయం. కొందరికి ఇంగ్లీషువారికి నష్టం వస్తుందని భయం. చాళువుంది అమెరికనులకు హిందూదేశము స్వతంత్రత సముపార్జించుకోవాలన్నీ, ఇప్పుడు గాంధీ మహాత్ముడు మొదలిడిన యుద్ధముం దీ ప్రపంచమునందే జరుగుచున్నది, అంగ్ల హృదయమును జూరగొని వారికి తమ దృష్టిలు తప్పుని తోచుచున్నది, అంగ్ల సామ్రాజ్యములోనో, పలుపలనో వారితో స్నేహముగా ఉండడం ఉత్తమమని అనుకుంటున్నారు. గాంధీ గారి బోధలే యీ మార్పుకు కారణం.

కౌనా:—ప్రియా! ఎంతచక్కగా విపులపరచి చెప్పినావు! మా అందరికీ ఉద్దేశం అదే. రామచంద్ర! గాంధీగారి మాగ్గ మీ ఉత్తమమైనది. అంగ్ల పరిపాలకుల నేమాత్రము ద్వేషించక వారి ప్రాణమే మనప్రాణ. మనుకొని వారి హృదయము మార్పుటకు తలచిననాడే మీరు నెగ్గిపోయెదరు.

౧౫

‘గురువు వెదుక్కుంటూ వస్తాడు’

నారాయణరావునకును శ్యామసుందరీదేవికిని కాసురాను స్నేహము గాఢమైనది. వీలయినప్పుడెల్ల నాతడా బాలిక గృహమునకు వోయి సంగీతముగూర్చి మాట్లాడుటయో, సంగీతము వినుటయో, వినిపించుటయో చేయుచుండును. శ్యామసుందరీదేవితో మాట్లాడునప్పుడు చెల్లెళ్ళు ముగ్ధులు నెమ్మదిగా నచ్చటనుండి మాయమగువారు.

‘చెల్లీ! సంగీతములో నెన్ని స్వరములైన కల్పించవచ్చును. కాని పాశ్చాత్యులును, మనమున్నుగూడ పన్నెండు స్వరాల్ని మాత్రం గ్రహించాము. పన్నెండింటికి మించినవి కొద్ది తేడాలు మాత్రమందును. కాబట్టి సర్వస్వరములు పన్నెండు స్వరాల్లోనే యిమడుగుతున్నాయి. తక్కినవి నూత్నములు.’

‘ఒక్కొక్క స్వరానికి మూడు నాలుగు ప్రతులుంటాయికదా అన్న గాయా?’

‘అవునమ్మా. కాని ప్రతియొక్క స్వని అతి సూక్ష్మము. శాస్త్రవిధానాన రచితమైన యంత్రసహాయాన్ని ఆయా ప్రతుల్ని వినగలం. అంతే. మూడు నాలుగు ప్రతులు కలిసి వినబడిన మొత్తపుస్వని ఒక స్వరం అవుతుంది.’

‘అయితే అన్న గాయా! మన సంగీతానికి పాశ్చాత్య సంగీతానికి ఏమిటి తేడా అంటారు.’

‘ఏమున్నదమ్మాతల్లీ! కాకలినిషాదం ప్రతిమస్వమము చతుస్రతి ధైవరములు అపప్రతులట. అయినా పాశ్చాత్యులు కెంటిని ఉపయోగిస్తారు. మనవాళ్లు ఏదో ఒకటేరాగంలో వాడతారు. అంతే అసలు ముఖ్యమైన కిటుకు పాశ్చాత్య సంప్రదాయంలో ప్రతికి, అపప్రతి కలిగించి, ఆ అపప్రతికి, ప్రతికి, చరితకరణం చేసే స్వరాలు మధ్యమధ్య రానిస్తూ కెంటికి ప్రతికలిపిస్తుంటారు. అందుచేత నే వట్టి స్వరకల్పనలో భావనిర్ధారణ చేస్తామంటారు.’

‘పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రం ప్రకారం స్వరస్వరూపం, ప్రతిస్వరూపం మారు బాగా చదివినారుకదా, స్వరంనుంచి స్వరం చూక్కున గంతు వేసి వస్తుతుందా? లేక ప్రవహించి వెళ్తుతుందా?’

‘పెద్దప్రశ్న అడిగినావు చెల్లీ! ఇప్పుటికి ప్రసిద్ధ శాస్త్రజ్ఞులూడా ఆ అనుమానం నివర్తించలేకుండా ఉన్నారు. స, రి, గ, మ అని మనం స్వరములు పలుకుతాము. ‘స’ కీ ‘రి’ కీ ఉండే సంబంధం యేమిటి? ‘స’ లోనుంచి ‘రి’ వస్తుందా? ఈలాంటి అనుమానాలు. కాని కమ్మదిగా గవాయిపద్ధతిగా పాడితే ‘స’ నుంచి ‘రి’ కి గంతు వేసినట్టుగా ఉండదు. ఇంతకూ నా అభిప్రాయంలో స్వరాలకు ఒకదానికొకటి సంబంధంలేదని. కాని సినిమాలో యంత్రాలు విడివిడిగా ఉన్నప్పటికీ చటుక్కున వినుటకు మూలాన్ని నానకటి చతుస్రయొక్క వాయు మనస్సులోంచి పూర్ణంగా మాయం వారుండానే, కొత్తయొక్క వస్తాంది. మన దృష్టి ఒకదానిమీదనుంచి ఒకదానినిగను గంతు వేస్తావున్నా అంతే ఒక్క బొమ్మే అయినట్లు కనబడుతుంది.

‘ఇంకా స్వరంలో ఉండే గమ్మత్తు ఏమిటంటే, ఒక స్వరం పలికి, మన గొంతుక మరొక స్వరంలోకి వచ్చేటప్పటికి, ఈ కెందు స్వరాలమధ్య కొన్నికొన్ని అవ్యక్త స్వరాలు గర్భితమై వుంటాయి. ఇంద్రధనుస్సు మాదు: ఊదా, నీలం, ఆకుపచ్చన, పసిమి, వంగపండు చాయ, ఎరుపు, మళ్ళీ ఊదా. అలా రంగులు మూడు. కాని ఎరుపులోంచి నీలం వుట్టుతుందా. కాని ఎరుపునుంచి నీలాని వచ్చేటప్పటికి, ఊదా, నీలి, మధ్యను ఉన్నాయి. నీలిలోంచి పసిమి వచ్చేటప్పటికి కెంటి కలయిక ఆకుపచ్చన ఉంది. ఆ మధ్య రంగులు ముఖ్యతర్జాల కలయికే.’

‘కాని, ఒక తెలుపులోంచి అన్నిరంగులు వచ్చినట్లు, ఒక మహాస్వరంలోంచి అన్ని స్వరాలు రాకడంతేదా అన్నా!’

‘అదిమాత్రం నిజం. అదే అఖండశ్రుతి స్వరూపం సుమా!’

‘శ్రుతి చాలా చిత్రంకాదు అన్నా! మొన్న శ్రుతిలోనే అపశ్రుతి యిమిడి ఉందన్నావు ఏమిటి?’

‘నా ఆర్థం ఏమిటంటే, ఈ స్పష్టిలో అవ్యక్తమై అవ్యక్తమీయమైన పర బ్రహ్మ స్వరూపము తప్ప తక్కువ వల్ల ద్వంద్వమేకాదు! తెలుగు నీడ, మంచి చెడ్డ అలాగు. శ్రుతి అపశ్రుతికూ నా అట్టి ద్వంద్వమే. శ్రుతిలో అపశ్రుతి పతతము గర్భితమయ్యేదిన్నది. శ్రుతి ఉంచుకు వెళ్ళుతూఉంటే ఎక్కడపడితే అక్కడ అప శ్రుతి రావచ్చు కాదుగా చెల్లీ. పైకి ఎక్కి పోయేవాడున్నాడు. వాడికి సమ్యక్స్థితి (జేలన్ను) ఉన్నది. ఎక్కడపడితే అక్కడ జేలన్ను తప్పిపోవడానికి నీలుందా లేదా! ఎక్కడనుంచివస్తున్నది ఆ అపశ్రుతి? శ్రుతిలోనుంచే! అలాగు తెలుగులో నుంచే నీడ!’

శ్యామసుందరీదేవి నారాయణరావుతో నిటుల గంటలసెంబడి సంభాషించుచు, నాతని వవలజాలకుండును.

శ్యామసుందరీదేవి యింకొకటి చేరిన ప్రేమింపలేదు. ఆమె శుశ్రూషిని. ఆమె శ్రుతి జాతీకావ్యమయ్యెను కాళ్ళొనుచుండును. ఆమె శ్రీమతి కరుణా కుమారి పాశ్చాత్యుకి స్నేహితురాలు. నాతీయకావ్యలంక, గాంధీనాగములంక సద్భుతు బాదనానకు నిరిగి యమ్ముచుండును. స్వదేశవస్తువుల నమ్ముచుండును. గ్రామగ్రామ ములకు శ్రీమతి ఆచంట గుర్తింపలేని మువలకు కళనాయికల యాజనాన్యమున నిరిగి, కల్లుత్రాగవద్దనియు, హిందూ మహమ్మదీయసమేళన మున్న గాని కళనా నకు స్వరాజ్యము రాదనియు బోధించుచుండును.

శ్యామసుందరీదేవి తెలుగు బాగా మాట్లాడెదలను. తెలుగే మామ మాతృభాషగా యనిపించువల్లు మాట్లాడెదలను. ఆమె పదము కర్మకాండయమ్యు భార తీయ భాషలలో తెలుగే యుల్లెను మని వాదించును.

శ్యామసుందరి హృదయము పవిత్రమైనది. ఆమెకు పురుషు లనేకులతో స్నేహమున్నను వానస్పతిలో నిమగ్నమై విశ్రాంతమగుదు. అంతరాంతరముల నైన గోర్కి జనించనులేదు, తీగలు సాగనులేదు.

అట్టి శ్యామసుందరి నారాయణరావును ఇట్టి ప్రేమతో మునిగినది. పవిత్ర హృదయ యగుటచే నారాయణరావును నింక ప్రాత్యప్రేమ కలుగుటకు గారణ మేమని చర్చించుకున్నది. అదిను తన సోదరుని వృత్తినిజ్ఞయము చేసికొన్నది.

ఇదివరకే యువకుడూ ఆమెతో కొంతగానుండి మాట్లాడలేదు. అందులో పరుషు యువకునితో కొంతగా గంటలకొలది సంభాషించుట ఇంతవరకామె జన్మలో జరుగలేదు.

శ్యామసుందరినిగూర్చి లోకము మాత్రము కుసకుసలు నల్పుచు నేయున్నది. ‘త్రనేకమంది విద్యార్థిను బున్నారు. కాని యీ విచిత్ర మెచ్చటకు జూడలే’ దను

నారు. ‘ఆ బాలకు బరపురుషవాంఛ ముండుక తీర’ ననునాకు నిట్లు పలువిధములు చెప్పకొనుచుండును. అట్లునుకొనుచున్నారని శ్యామసుందరికిని తెలియును. ఎంత మంది యేవిధమున ననుకొన్న నేమి తన పవిత్రత తనకున్న బాలురని యామె చిరు నవ్వు నవ్వుకొన్నది. దేశమునకై తాను సలుపు నేవ కేమియు నాటంకము రాకూడదని యామె దృఢప్రతిజ్ఞ పూనినది.

అట్టి శ్యామసుందరి నేడు నారాయణరావు పేరునెప్పుడు పుల్కరించిపోవును. అతని గొంతుక వినుచు గంటలకొలది యట్లుండుకొనెను. అతని నోముచూచుచు పొరవశ్యము ననుభవించును. ఆ నరుడునుగో నొనలు కామె యప్పశ్య. నారాయణ రావుతో బరమేశ్వరుడు వచ్చినప్పుడెల్ల పరమేశ్వరునికి దన చెల్లెళ్ళను, పన్నుల ఒప్పగించునది. తానును నారాయణరావును నెమ్మదిగ నామె వరునకొను నదిలో కీరి, యనేక విషయముల జర్పించుకొనుచుండునాకు. ఒక్కొక్కప్పుడు నారాయణరావు పేనుసోఫాపై కూర్చుండియుండు, తానాతని ప్రక్కనే కూర్చుండి మాట్లాడుచుండును. ఆమె నారాయణరావును ముట్టినను అతడు చలింపక, ఆమెకు దనపై నన్న సోదరప్రేమకు సంతసించుచుండును.

ఒకనాడు నారాయణు డామెను జూచి ‘చెల్లీ ! నీ ఆశయాలు, నీ చరిత్ర చిన్నతనాన్నుంచి నాకు చెప్పు’ మని యడిగెను.

‘ఏముంది అన్నా ! చిన్నతనంనుంచి గొప్ప సంగీతపాటకురాలిని అవుదా మనినీ, గొప్ప కవిత్వం వ్రాయునదిగానీ అవునామనినీ, కేళికోడం నవ్య స్వము ధారపోయాలనినీ కలుకంటూ ఉండేదాన్ని. నా అమ్మగారు నాళ్ళ గారు కూడా నన్ను ‘స్వప్న బాల’ అని అంటూ ఉండేవారు

‘మా నాయనగా కువోర్కం విషయంలో నాచిసప్నల్లా చిన్నపిల్లలై ఉన్నప్పుడు, గారి, చెల్లు చేమలు, ఆకాశం అల్లీ నన్ను అనంపంలో ముంచెత్తుండేది. నేను అటకుబొమ్మలు తెమ్మసిగాని, నువ్వేండుకు ఎక్కువగాని కూరలం పెట్టేదాన్ని కొడట. ఇతర పిల్లలతో నుకు నాళ్ళదాన్ని కొడుకు. అస్తమానము చెల్లు చేమలు చూడడం, గ్రామభూమిలో పొలులు దినడం చూడడమంట. త్యాగరాజుగా ‘రామాభిరామా’ నన్ను చిన్నతనాన్నుంచి పుల్కరింప చేస్తూండేది అన్నా.’

నారా :—చెల్లీ ! రామాభిరామా కృతి నాకు చెట్టే ఎత్తిస్తుంది. అది ఒకటి, ‘ఆర గింపవా పాలు’ ఒకటి, ‘ననుపాలింప ననచివచ్చిలి’ ఒకటి, నీటే నేను తన్మయంలో మునిగిపోతా చెల్లీ !

‘మనము పూర్వమునుంచిన్నీ అన్నా చెల్లెళ్ళమేమో తెలియదు. అన్నాళ్ళ నుంచి కలియకుండాగా తిరుగుట ఏమో ? ఎన్ని సంవత్సరాలు వృధా అయిపోయినాయో ?

‘అమ్మా ! అన్నిటికీ కారణము లేకుండా ఉండదు. కర్మమొక్క విచిత్రము అదే !’

‘కర్మ అనేది విధి (ఫేట్) అనేది కాదు కదా?’

‘కాదమ్మా కాదు! కర్మకూడా ఆత్మతోపాటు అనాదిసిద్ధమైందే! అది మూడు భాగాలుగా విభజించారు. ప్రారబ్ధ, సంచితి, ఆగామ్యులి. ప్రారబ్ధం పాత కర్మలు కారణముగా వచ్చినది. అది ఎవ్వరికీ తప్పదు. మహాత్ములకున్నా, రామ కృష్ణపరమహంస వంటి జీవన్ముక్తులకున్నా తప్పదు. రామకృష్ణపరమహంసకు కంఠములో వ్రణము నేయడము విన్నావు కాదా?’

‘అ, విన్నాను.’

‘ఇక సంచితియు ప్రస్తుతకర్మ. దీనియొక్క ఫలితము ఇప్పుడున్నా ముందున్నా సంభవిస్తూ ఉంటుంది. ఆగామి అనేది ముందు వచ్చేది. ఇప్పటి కోర్కెలు ఇప్పటి భాగాలయొక్క ఫలితము. నువ్వు జ్ఞానివై కర్మయోగివైతే, ప్రారబ్ధము అనుభవిస్తూ సంచితియు ఆగామి కర్మలను నశింపు చేసుకుంటే జీవన్ముక్తురాల పోతావన్నమాట.’

‘ఆ రెంటిని నశింపు చేసుకొనుట ఎల్లాగో? నేను రామకృష్ణపరమహంస సుభాషితాలు గ్రంథాలు చాలా చదివాను. నాకు స్పష్టముగా తెలియలేదు!’

‘నాకుమాత్రం తెలుస్తుందా ఇల్లీ! ప్రాసంచిక మైన యీ మిడిమిడి జ్ఞానంలో ఎంత చదివినా మన జ్ఞానం చిహ్నమాత్రం! అసలు జ్ఞానం కించిత్తయినా సముపార్జించాలంటే మొదట మహాత్ము డొకడు గురువు కావాలి.’

‘గురువు వచ్చిందాకా మనకేమీ లాభం లేదన్న మాటేనా?’

‘అలాకాదు. నీకు ఆ తహతహ, ఆ జిజ్ఞాస ఎప్పుడు ఉంటుందో, ఏ సాధు నాక్యాలో వినికాని, చదివికాని, కర్మమార్గంలోకాని, యోగమార్గంలోకాని ప్రవేశించాలని ప్రతిభుట్టునుంది. అప్పుడే నీలో ఏదో విశేష పద్ధతి పట్టుకొని గురువుకు ఎదురుమాట్లాడుతూవు. ఆ యెదురు మాట్లాడుటలో భాను లన్న వాళ్ళని చల్చి ఆశ్రయిస్తాన్నా వుంటావు. ఆ యెదురుమాట్లాడుట విన్నా ముక్కుంటూ నే వస్తాడు.’

‘కళావిషయంలో మీ కోసం నేను ఎదురు చూచినట్లు!’

‘నే నెంతవాడిని! పాపిని. ఏ విషయంలోనూ నేను గురువుగా ఉండలేను.’

౧౬

జగన్మోహనుని పెండ్లి

కర్నూలు నాట్యవృత్తి రామరాజు ముఖ్యరామయ్యగారి కొమార్తెనిచ్చి వివాహము చేయుదుమని జగన్మోహనురావు జమీందారుగారికడకు రాయబారులువచ్చిరి. సుబ్బరామయ్యగారు లక్షాధికారి. వారి అమ్మాయికి జమీందారీసంబంధము చేయవలెనని కుతూహలముకలిగి యాంధ్రజేతమంతయు గాలించుచుండ చాలిక రజస్వలయైనది. ఇంతలో జగన్మోహనుని సంబంధము వారికి తెలియవచ్చినది. చాలిక శిన్న

పట్టణమున మిషనరీల పాఠశాలలో నాల్గవ ఘాతము చదువుచున్నది. అందఱున పిల్ల. అధునాతన నవనాగరికతాభిప్రాయములు పూర్తిగా నలవరచుకున్న బాలిక.

జగన్మోహనురా వా బాలికను నాచి, యామెతో మాట్లాడినాడు. ఇరువురకు పరస్పరము నిష్ఠము కుదిరినది.

సంబంధము నిశ్చయమై, ఆ సంవత్సరము మాఘమాసములో ముహూర్త మేర్పరచినారు. ముహూర్తము దగ్గరకు వచ్చినది.

‘వీరేశలింగం పంతులుగారు ఆంధ్రదేశ నాయకముగా ప్రఖ్యాతివహించారు. ప్రసిద్ధమైన కార్యము చేశాడు. అయితే ఇప్పుడేమన్నా పని జరుగుతోందాండి? ఆయన ఏమి తప్పులని గొట్టలిచ్చుచున్నావా? అవన్నీ ములకలెత్తాయి. పదిరెట్లు విజృంభించాయి. ఆయన మొదట పెట్టినవి ఆయనతోటే నశించాయి. కట్నాలు మానిపించే మహానుభావులెవరన్నా ఉన్నారా?’

‘రామమోహనురాయి, కేశవచంద్ర నేను, పరమానంద సరస్వతి, రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానంద, విద్యాసాగరులు ఇటువంటి మహానుభావులూ నేను గాంధీగారు, ఇవి తప్పు తప్పు అని ఖండిస్తూ వుండడము, ఒకళ్ళో ఇద్దరో ఒక నడచు కోవడము అంటే. అవన్నీ పుట్టిలోపుట్టి ముఖలో మాదిరినవి. మాదంకి, మా జమీందారు చాబుగారు నేను బ్రహ్మసమాజకుళ్ళీ, నేను వివాహవివాహము చేసుకుంటాను, నేను కట్నాలు పుచ్చుకోను అన్నాడు నిన్న టేవరకూ. ఇన్వార్షి? ఎదిగిన పిల్ల నే అనుకోండి, చేసుకుంటున్నా అనువేలరూపాయల కట్నాలు ఏమిటి? నెగవ కబురులు ఎన్నెన్నా చెప్పవచ్చు, చెయ్యడమేది?’

‘ఓరబ్బో! గోషిలకు చెవులుంటాయి. గట్టిగా మాట్లాడుకు. తన నాలుగు మాటలాడు. కర్మకార్యాలు లెగలెట్టాడు. యిట్టేపవీరము తీనేశాడు. కాని అంటే! ఈ పెళ్ళికిమాడు, ఎన్ని వేలు కర్చవురావో! బ్రహ్మసమాజమువాడేలే, బ్రహ్మసన్నిధి చేసుకోవాలి. కట్నము పుచ్చుకోకూడదు. ఒక రోజులో ఏ నంకటరత్నము నాయుడుగారి యాజమాన్యాన్నో వివాహం చేసుకోవాలి, మగవాడేలే! ఏమంటావు?’

అని జమీందారీ వాణిజ్యారులిద్దరు మాట్లాడుకొని యి కుక్కొంకినారు వివాహ పట్టణం హుజూరు తాణా ఆఫీసులో.

జమీందారీ ఉద్యోగులందరు పొట్టు పొట్టుయి వావుచున్నారట—మొదట చెయ్యటలో, సరంజాములు చేయటలో, కుభి లేఖలుప్రవాచుటలో అలంకారముల సమకూర్చుటలో, అటువంటి యింక నెన్నియో పనులలో.

జగన్మోహనుడు అడిగినచోట నడుగకుండు 50 వే లప్పుచేసినాడు. పది గ్రామములలో గెండు గ్రామములు తనభా పెట్టినాడు. కట్నానికి రజురానాలని ఇరువది వేల రూపాయలు రైతుల నే గానుగాడి ప్రోగుచేసినాడు.

కర్నూలు పోవుటకు ప్రత్యేక సూమకటము. చుట్టములు స్నేహితులు గొప్పకుటుంబములనాచి కిలువబడిరి. విశేషముగ్యాంకు తెప్పించినారు. పాటకచ్చేరీలు

పనికి రావటం. ఒకరోజే వివాహము. విశాఖపట్టణములోను, చెన్నపురిలోను ఉన్న జగన్మోహనరావుగారి స్నేహితులగు యూరేషియను కుటుంబములనా రాహ్వ్యనింప బడిరి. వారికై పట్టణ నీరము తీర్చుటపబడెను. ఒక పెద్ద సినిమాహాలులో వారి భోజనములకు నాట్యమునకు, నేర్పాటుచేయబడెను.

కారణము, నా వెల్లిలియం వివాహమునకు వచ్చిరి. బక్సారిలోనున్న శకుంతలా దేవియు వివాహమునకు విచ్చేసినది.

తోడల్లనకు శుభలేఖవచ్చినను, నారాయణరావునకు గబురేలేదు.

వివాహమిది విషయములో జరగవలెను. అనవసరములను తంతులన్నియు మాన్పింపబడినవి. సంసారమునకై జీతదేశములు వదిలిన శుబ్బరామయ్యగారు జగన్మోహనుడు కోరిన షరతులన్నిటికి ఒప్పుకొనెను.

పెండ్లికూతునకు జగన్మోహనునిన్నియు పాశ్చాత్యభరణముల నిచ్చెను.

శుబ్బరామయ్యగారు రప్పించిన చెన్నపట్నపు నన్నాయి మేకము విడిదికడ గానము చేయరాదు. కొందరికి బల్లలమీద భోజనములు.

అరెగింపు తుత్సవమునకు ముందు విశాఖపట్టణండు (వాయింతువారు నల్ల వారి). అనువారి పెండ్లికూతురను కొమరితయగు గూర్పున్న రెండుగురములబండి, వెనుక పదునైదు గుర్రపుబండ్లు.

పెండ్లికూతురు నివ్వక యిండ్లందునుండి వచ్చిన యింగ్లీషు యువకుని దుస్తులు ధరించి భోజన చేయింపుమని కోరుపించెను. ఆ పెండ్లి కొమార్తెకు, నింగ్లీషుదారిక వివాహమునాడు ధరించుదుస్తులు ధరింపించినాడు పరుడు. ఆ దుస్తులు స్నేహితులగు యూరేషియనులు దెప్పించినారు. వారి ఆటవారు వధువు నలంకరించినారు.

అరెగింపులో యూరేషియనులు బండికొక స్త్రీయు పురుషుడుచొప్పున పది ముగ్గురు బండ్లలో నున్నారు. వెనుక రెండుబండ్లలో పెండ్లికొమారుని చుట్టములు, బహిందారిణి, కారద, శకుంతలా, శకుంతలాదేవి సంతానము, పెండ్లికూతుని తల్లివంకవారు, తండ్రివంకవారు పదునైదుగురు.

కర్నూలులో నిది బాశ్చాత్య వివాహమాయని తీర్చిపడిరి.

బహిందారిణి మేకల్లున వివాహపు బద్దకుల నన్నింటిని మెచ్చుకొన్నది. జగన్మోహనుని తల్లి శివకామగుండరీదేవి బహిందారిణి :—'అందుక నే మావాపం లే అందరికీ గౌరవం వదినా.'

ఆమె ఆన్న గారిభార్య కేదూరం :—ఎంతదిక్క గా ఉన్నదండీ. వెనక పల్లెటూరి పెళ్ళికూర్చా చేస్తారు.

తరచుకామేశ్వరీదేవి :—కారవా! చూశావా నీ పెళ్ళికిన్నీ, బావ పెళ్ళికిన్నీ తేడా? ఇదీ నిజంగా బహిదారి వివాహమంటే.

శారద :—చాలా బాగా ఉన్నది. ఎంతో శాంతంగా ఉన్నది. ఇంగ్లీషువారి వివాహమల్లేనే ఉంది. కాదుటే అక్కయ్యా?

శకుంతల :—జెట్టి నలుగులు అవేలేవు. కాని ఏమిటా ముత్తంపొద నావ అన్నీ కలిసి వికారంగా కనబడుతోంది.

శారద :—బావకు ఇంగ్లీషువాళ్ళ పద్ధతులన్నీ తెలుసు.

శకుంతల :—ఎందుకే నువ్వు మీ బావా ఇంగ్లీషువాళ్ళో ఇంగ్లీషువాళ్ళో అని యిదవడం?

శారద :—నువ్వు గాంధీగారి మతంలో చేరావుటే అక్కయ్యా?

శకుంతల :—నువ్వదృష్టవంతురాలవు కాబట్టి నీకు 'నాన' కో ఆపరేషన్' కి పై దొరికాడు. నువ్వు నిముషంలో జేరడానికి వీలుంది.

శారద మానము.

వరద :—అశేమిటే శకుంతలా! జెట్టిమాటలు. ఎక్కడ జేర్చావు? శారదకు నువ్వు దప్పటం బాగాలేదు. దాని మనస్సు ఇదివరకే పొడైపోయింది. గోళాల్కు మీద రోకటిపోటువంటి మాటంటావు. ఊరుకో తల్లీ!

శకుం :—ఈరుకో అమ్మా! నీవంగతి నాకేమీ అర్థం కావటంలేదు. జేనూ మాట్లాడు న్నాను. జెట్టిగారిది బండి కిందా ముందుది గాదివివాద ఒకటే వాడిటూ వాళ్ళిట్లు, వాక్కులు, వాళ్ళకుమారులూ, మర్యాదలు, తెలక్రింగులా అబద్ధం చేసినా మనకి రావు. ఇంటికి వచ్చినవాళ్ళని మనం చూడనే చూడము. మున్న మనం జెట్టికప్పుడు వాళ్ళు చేసిన మర్యాద మహిమచాచివుంటావా? చేయరు. వాళ్ళందరి హృదయం ప్రేమతో నిండి వుంటుంది.

శివకామ :—ఎవరికోసం చేస్తారమ్మా కోడలా?

శకుం :—ఎంగుకు చెయ్యాలి అత్త? వాళ్ళకు మీరుచేసిన ఆపకారం ఏమిటి? మీ కుటుంబాలన్నింటిని ఏళ్ళరబడి ఉంచి పోషించిన భాగ్యం ఉంది, సిరీ ఉంది, సంపదా ఉంది, వాళ్ళింటినిండా బిడ్డలు. ఒక్క మా మరిదిగారి కుటుంబంలోనే ఉన్నాను ఇరవైమంది చంటిబిడ్డలు. నాకు ముచ్చట వేసి పోయింది. ఏదీ మన జమిందారీ కుటుంబాలల్లో చూపించు పదిమంది ఉన్న కుటుంబాన్ని?

శారద :—(కొంచెము లోపగువ) జేదనీళ్ళతో అన్నంకడువక్కంటావా మీ ఇంటిలో?

శకుం :—(మూతి ముద్దులుతోని కనుబొమలు దరిచికి) జేదనీళ్ళతో కడుక్కొంటున్నారో లేదో ముందు నీకు తెలుస్తుంది. జేదనీళ్ళతో కడిగిన అన్నం తినడానికి ఇష్టంలేక అల్లవారించేక నెళ్ళవ కాబోలు. మన అల్లయ్యలచారం తక్కువా, అంతమాత్రాన్న ఆవిడ పడ్డటూరి మొద్దు అయిందా?

వరద :—ఏమిటి శకుంతలా అది? ఊరుకో అమ్మా శారదా! ఎంగుకు ఈ గడబిడ నువ్వు పెద్దమ్మయ్యా!

శకుం :—ఎందుకొ? పొద్దున్నుంచి నారాయణరావు నారాయణరావు అని అతన్ని ఆడిపోసుకోవడమే. మన యింటికి వచ్చినప్పుడల్లా యిదేవరస. విని విని చెవులు తడకలుకట్టి అన్నాను. నారాయణరావువంటి అల్లుడు తపస్సు చేసినా దొరకడు. విన్నావా అమ్మా. బాబయ్యగారు ఎందుకు కోరితెచ్చుకున్నారు? మన సంబంధంకోసం శారద మమగారిని హేమా హేమాలి వెళ్ళి ఒప్పించారు. నీకు ఇష్టంలేకపోతే బాబయ్యగారితో నిజం చెప్ప. అలాంటి తెలివి తక్కువలు చేస్తే జరిగే నష్టం నాకు తెలుసును. జరిగిన సంగతులు తెలిశాయి. తర్వాత విచారిస్తావు.

అందరూ లెల్లిబోయినారు. వంద కామేశ్వరీదేవి కొమత గంధీరవాక్యముల కదరిపడి శారదవంక చూచినది.

శారద యచ్చట లేదు.

శారద చురచుర కోపముతో పదిపోయి, విడిదిమేదలో దమ కిచ్చిన గదిలో పందిరిమంచముపై బయిండి, కంట నీరుదిరు వాపోయెను. ఆదారిని పోవు జగన్నోహనున కది వినబడి గది తెలుపు త్రోసికొని లోనికి వచ్చి మేనమరదలిని చూచి, పట్టరాని తమిళమున నొక్క గంతున నా మంచముదగ్గరకుబోయి, యామెను దిగ్గ గవుంగిలించుకొని మోహదేశమున వలకుకంతముతో 'శారదా! ఎం...దు...కు...వి...దు...స్తున్నావు' అని యడిగెను.

శారద యెప్పు మాని మాటలాడక మూలని బాటనుండి తప్పించుకొని, గోడ పైవుకు దొర్లి 'యేమిలేదు బావా' అన్నది. జగన్నోహను డా దివ్యసుందర విగ్రహము ఏడ్పుమోమున మోము సుందరతరముగ గనపట్టి, తమి నాపలేక, మంచము పైకి బ్రాకి, యామెను రనవైపుకు లాగికొని, యామె బుగ్గలను కంతమును చెవులను బిడముడిని ముద్దికుకొని, మోము తనవంకకు ద్రిప్పికొని, పెదవుల ముద్దినబోవుచుండ శారద చలుక్కున వివల్చుకొని, 'ఏమిలేదు' బావా అన్నది. ఇంతలో శకుంతల చెల్లెలిని నెదకుచు నచ్చటికి వచ్చినది.

౧౭

'పిల్లలంటే ప్రాణం'

శ్యామసుందరీదేవి తండ్రి పీనుప్తి కోసము కృష్ణయ్యగారు. మైసూరు వాస్తవ్యుడు. తెలుగు పలనాట బ్రాహ్మణుడు. ప్రసిద్ధ బ్రాహ్మణసూజకుడు. చెన్నపురి ప్రభుత్వపు పేద వైద్యశాలలో బుద్ధివైద్యులలో నొకడు. ఆయన పక్షిణదేశమున జిల్లా వైద్యశాలలో నుపవైద్యులుగా నున్నప్పుడు, మైసూరుదేశపు వైష్ణవ వితంతు బాలికను బ్రహ్మసూజ పద్ధతిని వివాహమాడెను. ఉద్యోగము విరమించి తనభార్య గ్రామమును ముంగురొగులో నాపెకు సంక్రమించిన మేడలో నుండినాడు. ఆయనకు నలుగురు కొమరితలు నలుగురు కుమారులు జన్మించినారు. కుమారులలో బెద్దవాండ్రు

ముగ్గురు విదేశములకు బోయినారు. పెద్దకుమారుడు యింజనీరింగులో నుత్తమవిద్య బడసి కాశీ హిందూ విశ్వవిద్యాలయములో నాచార్యుడుగ నున్నాడు. రెండవ కుమారుడు ఇంగ్లండులో వైద్యవిద్య నభ్యసించి ఇప్పుడు డక్షిణాఫ్రికా జిల్లాలో జిల్లా వైద్యుడుగా బనిచేయుచున్నాడు.

మూడవ కుమారుడు డిప్లొమీలో కర్మాగారవిద్య బడయుచున్నాడు. నాలుగవ కుమారుడు చెన్నపురిలో నే చదువుకొనుచున్నాడు.

అంగ్రులు పూర్వకాలమున వివిధదేశములకు వలసబోయినారు. విదేశములలో నోడచేరము సలిపినారు. దేశముల జయించినారు. క్రీస్తుపుట్టినవిమ్మట నయిదాద శతాబ్దులలో కొందఱాంగ్ర బ్రాహ్మణులు మగధా దేశమునకు బోయి సంపూర్ణి లయినారు. తంబావూరు, మధుర నాయకుల కాలములో డక్షిణాఫ్రికానుకు తెలుగు బ్రాహ్మణులు, నాయకులు, కమ్మగారు వలసబోయినారు. హైదరాబాదు పరిసర ములనుండి కొందఱు బొంబాయి కరిగి యచ్చట వృద్ధిచొంది, కామాకోలని పిలువబడు చున్నారు. తరువాత నాగపురము, కళ్యాణి, ఆహమ్మదాబాదు, జబ్బులుపురము, కలకత్తా, కాశీ, ప్రయాగాది ప్రదేశముల నాంగ్రు లువ్యాపకవర్తకాదులై పోయి యచ్చట నే నిలిచిపోయినారు. ఇంటిలో డెలుగు మాట్లాడుకొందురు, పైకివచ్చి నప్పుడే ఆదేశభాష మాట్లాడుకొందురు.

అటులనే గోపాలకృష్ణయ్యగారి పూర్వకు లెప్పుడు మైసూరువచ్చి నారో తెలియదు. గోపాలకృష్ణయ్యగారి భార్య అయ్యంగారి యువతరైనను నామెకు డెలుగు బాగుగా వచ్చుటచే భర్త యిష్టము ప్రకారము మైసూరునకు డెలుగు నేర్పినది. కావుననే క్యామసుందరిదేవి కుటుంబము వారందరికి తెలుగు, ఆరవము, కన్నడము బాగుగవచ్చును. హిందూదేశమున మైసూరు పైష్టవులు సొందర్యములో రెండవవారని ప్రసిద్ధిపండినారు. నాయామతనము, భానము, సొందర్యము కలియు త్రివేణీసంగమములో వారే యఖిల భారతదేశమునకు బ్రభుమకీశము వహించుట వారు. అట్టి తల్లికిని, డెలుంగు తండ్రికిని నుంచిన క్యామసుందరి మొదలగు నా బాలికలందరు నందమున భారతీయ రాణు లనందగినవారు.

అంగ్రదేశ మొకనాడు తెంగాలు సంజాయిదేశములవలె అంగ్రుసంస్కారవిద్య మములో నిలంబడి పేరువహించినది.

ఒకనాడు పరమేశ్వరమూర్తి, ఆలం, రాజారావు, వారి యవతన్న హితులగు నిటరాజు క్యామసుందరి యింట చేరినాడు. నారాయణరా వింక నచ్చటికి రాలేదు. ఆనాడు ఇమిందారూగారు వచ్చుటచే నారాయణరావు మామగారిలో మాట్లాడుటకు నెళ్ళుచు స్నేహితులను తరువాతవచ్చి కలిసికొందునని చెప్పి, కలుషాకోలో నానా గారి యింటికి మోటారుమీద బోయినాడు.

అనేక విషయములగూర్చి సంభాషించినవెనుక, క్యామసుందరిదేవి తన తండ్రినిగూర్చి మాటలువచ్చి యిట్లు పలికినది.

‘మా తండ్రిగారున్న వీరేశలింగకవిగారి శిష్యుడండి పరమేశ్వరమూర్తిగారు! చిన్నతనములోనే భక్తను గోల్పోయిన మా తల్లి యామె కల్లివంశులకు జెలియకుండ, చెన్నపురిలో శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి వాఙ్మహిమను విధవా వివాహసంఘమువారు వెలకొల్పిన వికంఠ బాలికాశ్రమమునకు పారిపోయివచ్చి యచ్చట చదువుకొనుచు ప్రశశపరీక్షలో బ్రథమశ్రేణిలో నుత్తీర్ణురాలైనది. మా తల్లియిన ఆండాళ్ జీవిగారి తెలివి కేటబూ, చక్కదనము మంచి మాతండ్రి ఆమెను వివాహమాడినాడు.’ అంత రోహిణీదేవి తన యింట కేరన స్నేహితులకందరకు టీ పోనీయమిచ్చెను.

శ్యామసుందరీదేవి యంపగు నానాలు జెరుగుచున్న ను కొంచెము చదువెక్కువ యగుటచే జిక్కిపోసాగినది. రోహిణీదేవి సంపూర్ణ యావస్థను చూల్చినది. సరళా దేవికి వయసు పరిమళించుచున్నది. శరణికి బ్రాహ్మణుల కొరతించినది. ఆ మిసిమి మిటారిబొల, కన్నుల సహజమున నవ్వుల కాంకులు వాటియు వెలుగుచుండు వదనాంబులముల హాసములు ప్రసరింపుచుండ నల్లరిమాటల నందరిని కలహాసాగినది.

సరళ యేరితోడిను సాధారణముగ మాట్లాడెను. మరళాక్షియును రాజారావును ఆమెయు బ్రద్యుప్యత్తినిగూర్చియు, వేదాంతముగూర్చియు మాట్లాడునారు. రాజారావు ఆమెభావరములో బ్రద్యుప్యత్తి నాంధ్రీయముగ వర్ణించెను. శరణికి పరమేశ్వరమూర్తి భార్యకు గర్భప్రావ మగునంత గర్భిణియగుటయు, రాజారావును తంఱినంప నాతిను చెన్నపురి కళాశాలకు, రాజారావు కృత్రిమబలంధించిన తర్వాత నా బాలిక-లాతని మాయట కదే మొదలుగావున నాతిను రాగానే,

‘నమస్కారమండి రాజారావు గారూ! ఎప్పుడు వచ్చారు?’ అని ఒక్కసారిగా నడిగినారు.

‘రెండురోజు లైందండి.’

‘ఇప్పుడాండి మాకు కనబడుట డాక్టరుగారూ’ అని శ్యామసుందరీదేవి ప్రశ్నించినది.

రాజా :—పరమేశ్వరమూర్తిభార్యను జబ్బుచేసినది, కొంచెం కం గారుపడ్డారు. నారాయణరావు, అతెనును నాకు తంఱనిచ్చారు. నిన్న ఉదయం వచ్చాను. నిన్న సాయంత్రానికే కొంచెం సుగుణమిచ్చింది.

శ్యామ :—జబ్బుచేస్తే నాకు తెలియపరచారు వెంట నారాయణరావు గారు కాని? పరమేశ్వరమూర్తి గారు కాని? పోనీలండి.

పర :—క్షమించాలమ్మా దేవిగారు! మొన్న, నేనూ నారాయణరావు మూడు సార్లు కాదేటికి ‘పోను’లో మాట్లాడినాం. విరింకా పెద్ద అస్పత్రునుండి రాలేదట. తర్వాత ఇంటికి కారు కంసాము. నాడు నీకొరకు వెళ్లారట. నిన్న రాజారావు రావడంవల్ల అగడబిడలో ఉన్నాము.

శ్యామ :—ఏమిటండీ జబ్బు ?

రాజా :—గర్భ సావము అయినంత పని అయింది. ఇదివరకు మాకు సాగు ఇంకా ముందు రాకుండా ఉండడానికి ‘నైబర్నం’ ‘అశోక’ ‘సిదాన్న్’ మొదలైనవి వాడుతున్నాను. మీరు కొంచెం చూస్తూఉంటారునుక భయం ఏమీ లేదు.

శ్యామనుందరి చేవి అయినవ సంవత్సరం ఎం. ఓ. ఓ. ఎస్. పరీక్ష వచ్చుచున్న దాయేను. ‘పని ఆటే చేయించకుండా ఆమెకు కావలసినంత విద్య అయితే ఇస్తూ, నే చెప్పిన మందును ఇస్తూ ఉంటే ఏమీ ఇబ్బంది లేదన్నాను. ఏమంటారు మీరు?’ అని రాజారా వనెను.

శ్యామ :—అవును లెండి. తప్పకుండా చూస్తూ ఉంటాను. నా కిదివరకు ఎన్నడూ చెప్పినారు కాదే పర మేశ్వరమూర్తి అన్న గారు?

రాజా :—అతను సిగ్గుపడ్డాడేమో ?

శ్యామ :—కాబోలు.

రోహిణిజేవి రెప్పవల్చుక పర మేశ్వరునివైపు బాలిమాపుల జూచుచు అన్న గారికి చాలామంది పిల్లలు పోయారని విన్నాను. పాపం!’ అన్నది.

రాజా :—ఇదివరకు ముగ్గురు కుమార్తెలు పుట్టి పోయినారు. ఇతనికి పిల్లలంటే ప్రాణం. మా సారాయణరావున్నా, ఇతడన్నా పిల్లల్ని వదిలం! ముందు అయి పోతాడు పర మేశ్వరమూర్తి వాళ్ళతోపాటు..

రోహి :—ఆయన హృదయం వెన్నవంటిదని మేమంతా ఆస్పదే ప్రచారం.

పర :—నారాయణ హృదయం పన్నీరే!

రాజా :—కొని అవసరం వస్తే ‘వజ్రాదపి కళోరాణి’ అయిపోతాడు! నువ్వు ఒకటే!

పర :—అదా నాయనా! నువ్వు గ్రహించింది?

నట :—అదిదా అవగండిమీ. ఏమిటిదా డాక్టరు చెప్పరుమా? అవసరం వచ్చినప్పుడు మంచి గట్టిదని. అంతదా! ఏమిరా పర మేశ్వరమూర్తి నామా అతడేదా నేనా?

పర :—అవశదా! నల్ల సొల్లారుదా మీరు.

నళినీదేవి :—ఏమండీ! ఆయన హృదయం రాయివంటిదని చూపించండి.

రాజా :—మావాడు నారాయణరావుకు ‘బాస్వెల్’ లెండి.

పర :—ఆ విధం గాకూడా కీర్తికొంత వరిస్తుంది. కావబోయి డాక్టరు!

రాజా :—తప్పక.

నళిని :—చెప్పండి కవిగారూ!

పరశ :—మధ్య మధ్య చిత్రలేఖనకూడా చెప్పండి.

నట :—కవ్యా!

పర :—మేము మొన్న యాత్రలు చేసినపుడు రైలుక్రిందబడిన ఒక బొంబాయి వుద్యోగస్తుణ్ణి రక్షించాడు నారాయణం.

నళిని :—ఏమిటదీ ?

పర :—వినవచ్చు చిట్టి చెల్లీ ! కంగారు పెట్టక ఊరికొట్టు. నారాయణరావుత పెద్ద కథానాయకుణ్ణి కాకపోయినా నేనూ కథలు రాస్తూవున్నా.

నళిని :—ఊ !

నట :—అచ్చా !

పర :—నున్నాడునేమనులో ? రోజున వందల కొలది జనం వున్నారు బొంబాయి మొయిలు కోసం.

నళిని :—ఊ.

పర :—(చిరునవ్వు నవ్వుచు) అల్లరిఅమ్మాయి ! మేము నాసిక వదుతున్నాము. ఇంతలో రైలు వచ్చింది. ఇంకా పూర్తిగా ఆగలేదు. వేగంగావుంది—మన బొంబాయి పెద్దమనిషి ఒక్కగురువేసి బండి పట్టుకొనబోయాడు. పట్టు తప్పి రైలుకూ 'ప్లాట్ ఫారం' అరుగుకీ మధ్య పడ్డాడు.

నళిని :—రామ రామా ! ఊ ! తర్వార.

పర :—కాస్తయితే నలిగిపోవలసిందే కాని, నారాయణరావు గుంక్కున వంగి 'గోడ సుక్క నే కవలకుండా పడుకో' అని తేక పెట్టాడు. అ మనిషి అవి వినిపించుకోకుండా రైలు క్రింద మారిపోయాడు. అ దూరంలో ఒక్క కాలు తీసుకో లేకపోయాడు. చక్రం ఆ పాదంమీదనుంచి పోయింది. పాదం వచ్చింది. రైలు వెళ్లిపోయినది. స్పృహలేప్పి అ మనిషి పడిపోయాడు. నం వందలకొలది మంది అ మనిషి చుట్టూ వేరారు. ఒక్కచోట నహాయానికి వంగరు.

నళిని :—అబ్బా ! (ఒకలు జలదరించును.)

పర :—నారాయణుడు చటుక్కున వంగి, ఆరడుగుల పైచిలుకున మంచి లాభా భారీవున్నవాణ్ణి చంపిపెట్టనాడితా నెత్తి ఒక్కగురులో ప్లాటుఫారం ఎక్కాడు. గబగబ రెండవ తరగతి వారి విశ్రాంతి గదిదగ్గరకు తీసికొని వెళ్లాడు. రాయివేసి రక్తం ప్రవించుకుండా రక్తనాన్ని పట్టిగా కట్టాడు. నేను వెనకాలే పరుగుతుకొని రైలులో బడ్డి, పల్కెటు, నిశ్చయాభా, మాది, గుడ్డలు మాదగ్గర ఉన్నవి పట్టుకు వెళ్లాను. అవి వాడికి స్తే—

నళిని :—(చిరునవ్వునవ్వి) మధ్య మిమ్మల్ని వీక్షణ్ణి చేసుకున్నారే !

పర :—(నవ్వుచు) తెప్పడు 'మంచిపని చేశావురా' అని 'నిశ్చయ' అని పాలికేక పెట్టి, కాలు కడిగి నేను తెచ్చిన రైజాలు స్నెక్స్ లో వేసి, పాదం అంతా కడిగి తనబేజులో ఉన్న చాటులో కాలికి ఉన్న బూటులోని తీసివేశాడు. టింబరు ఆమోడిన్ వేసి గుడ్డ చుట్టాడు. ఇంతలో డాక్టరు వచ్చాడు.

౧౮

ఆంధ్రులు డాంబికులు

నళిని :—ఈ అక్కకన్న నానా శబ్దమౌదు (మొదటి వైద్యసహాయం) చేశావే!
చాలా సంతోషంగా ఉంది; తర్వాత.

పర :—తర్వాత ఏమంది అమ్మా! మేం వచ్చేకాం మా అమ్మ ఇచ్చి వచ్చాడు
కామా? మొన్న నే ఉత్తరం రాశా దా బొంబాయి పెద్దమనిషి.

రాజా :—ఇంకా మీ నారాయణరావు కి కృత్యలుంటే వర్ణించవోయ్ కనీ!

శ్యామ :—డాక్టరు అన్న నామా! నారాయణరావు గారికి నానా యాత్రావస్తువులు
కామా!

రాజా :—పర మేల్వేరుడికి వచ్చును.

పర :—మా నారాయణి యీత గజేతలెండి. ఒకమాటు రాజోలుదగ్గర, పడవ రేవు
దాటివస్తూవుంది. గాలి వానా వీస్తూంది. గోవావరి తరవాల్లో ఉనికిపోతూ
వున్నది. నారాయణరావు చేతి సర్వాప్తరం నుంచి స్త్రీమరునివ వచ్చి
శ్రుతి విరుగున్నాడు. పోల్లవన్నాడు. ఏమిటా అని మాస్తే ఎల్లా మని
గింకో ఆ పడవ మురిగింది. నారాయణు ఎల్లాఉరికొడో, ఎల్లాబారలమివ
నాయు జేగంకో నశ్చాకో యిర్లు గజాంమారంకో ఒకరిరవ్వార ఒకళ్ళను
నలుకరిని గట్టుకొని, నవకా వచ్చిన పడవకు అందివ్వడం చేశాడండి.
ఇద్దరు మనుష్యులు వచ్చిపొయ్యిపోలే బద్దనపడేసి పొట్టనొక్కి కాకిరి
తిత్తు పాడించి వాళ్ళు ప్రతికంచాడు డాక్టరు నానా వచ్చేలోపునా.

రాజా :—అప్పుడే కాదటోయ ప్రభుత్వంవారు బహుమతీ యిచ్చారు.

పర :—అన్నే ఆ పడవనాకి ఉండినానా. ఇంకా వన్నాయి వాకిరకృత్యాలు.

నళిని :—మరి కానీండి.

పర :—కలకత్తాలో మేము నడిచి పడుతూఉంటే, ఒకసార్దెంటు సైకిలుమీద
వస్తూ నారాయణికి చిలిలి క్రిందపడ్డాడు. పకే 'థండాలుడా' అంటూ లేచి
'నీబుర్ర బద్దలుకొట్టాను' అని మీదికు వచ్చాడు. నారాయణు సర్వులో
నుంచొని మనిషి ఎప్పుడువచ్చి చేయెత్తి కొట్టబోయాడో మెరుపు జేగం
ఆ చెయ్యిపట్టుకొని వాణ్ణి వెనక్కు తిప్పిచెయ్యి మెలిపెట్టి వదిలేసి 'అనవస
రంగా మీదకు రాకు, తప్పు దగ్గర వుంచుకొని ఎగిరిలే ఎవరూ శయపడకు.
పో' అని లోవమాడాడు. చెయ్యింగా ఉన్న మనిషి పిల్లి అయ్యాడు.
మాట్లాడక సైకిలు ఎక్కిపోయాడు. అది చుట్టుపక్కలవాళ్లంతా గూర్తూ
ఉన్నారు. ఒక్కసారివచ్చి నారాయణుచుట్టూమూగారు.

రాజా :—ఇదిగో వచ్చాడు నారాయణం నయ్యేల్లాయువు.

పర :—అయితే తిదశవర్యుడవైపోరా నారాయణుడా!

నారాయణరావు :—(లోపలికి వచ్చుచు) ఆలస్యమయింది క్షమించాలి. నళినీ సకల కన్యలలో ఎవరైనాసరే, యీ అన్నకు ఒక అవున్నడు మంచిసీళ్ళు ఇస్తే చాలా సంతోషిస్తాడు.

రాజా :—మీ మామగా రేమన్నారోయి ?

నారా :—ఉండు ఈదాహం తీర్చుకోనియ్యవయ్యా.

నళినీదేవి లోనికి బోయి మంచిసీరు దీసికొని వచ్చి యిచ్చినది. నారాయణ రావు నామామ తీర్చుకొని కూర్చుండెను. మంగపతిరావు, నారాయణరావును జూచి 'తీర్చు దాయన్న వచ్చుచున్నాడు' అనెను. 'ఏ అన్న ?' యని నారాయణ రావు పృచ్చిచేసెను.

'మా రెండవ అన్నయ్య'

పర, నారా :—చాలా సంతోషము.

నారా :—మీకు మ్యునిష్యలో ద్వితీయోపాధ్యాయునిగా ఉండేవారు.

నారా :—(నారాయణరావును జూచి) అన్న గారూ! నటరాజన్ మీ ఆంగ్లములు చాలా బాగులు అని నాదించాడు. నాకు జ్ఞానం వచ్చినతర్వాతనే చెన్న పుట్టము వచ్చాము. కనుక నాకు ఆంగ్లం చరిత్ర, వారి స్వభావాలూ యేమీ తెలియవు. చిన్నతనంలో తెలుగుదేశంలోగూడ ఉన్నామట.

నారా :—ఒకసారి విారంతో మా జేశంవస్తే బొగుంటుందని నా ఉద్దేశం. మా ఇంటికి కొత్తిపేట, అతిథులుగా రండి. దేశం, దేశంలోని ఆచార వ్యవహారాలు, దేశంయొక్క వర్తమానచరిత్ర అన్నీ జాగ్రత్తగా గ్రహించగలరు.

నళినీ :—మీ ఆంగ్లమ్మి నటరాజన్ గారు చెక్కివదిలారు. మీకు నానికీ సహాధానము చెప్పరేమండీ అన్నయ్యా!

పర :—నారా ఆంగ్లంకు ఉత్సాహం యెక్కువ. సమయం వచ్చిందంటే ఉత్సాహంతో పాఠకులు జనము సిద్ధము. ఉత్సాహం తగ్గుటతోడనే సమయాలు మేర దూరాన్ని మళ్ళీ ఎవరూ కనబడరు.

రాజా :—ఆ ఉత్సాహంకూడా ఎక్కువకాలం ఉండదండి.

పర :—దేశం అంత గ్రంథాలయాలు అన్నారు. ఎక్కడెక్కడ అక్కడ గ్రంథాలయాలు, కృష్ణదేవరాయ, వసురాయ, గౌరిమి, రామమోహన, మోహన దాసు, కలకు మొదలగు పేర్లతో దేశం అంత గ్రంథాలయాలు, గ్రంథాలయ సహజాలు, గ్రంథాలయ ప్రతికలు. ఇప్పుడుమాస్తే వివో నాలుగో అయివో దానా పనిచెల్పన్నవి. లెక్కినవి నామమాత్రం వశిష్టముగా కొన్ని, కొట్లాటలతో చప్పగా నశించిపోయినవి కొన్ని.

నారా :—ప్రతికలు రోజుకు రెండు బయలుదేరి నాలుగు నశిస్తున్నవి. ఎప్పుడో ఒకనాడు భీమా కంపెనీలు అలాగే బయలుదేరి నశించిపోయినవట.

పర :—బందరులో పంచరాత్రయంత్రాలయము, రాజనరేంద్రవరగిరిలో కాగితాల యంత్రాలయం, చుంకూరులో ఇనుపకర్మాగారం, ఏలూరులో గోనెపెట్ట కర్మాగారము అలాగే అనేక కంపెనీలు బయలుదేరి మాయమైపోయినవి కొన్ని, మరిగిపోతున్నవి కొన్ని.

రాజా :—1920 సంవత్సరములో పిరికి ఒక జాతీయ కళాశాల బయలుదేరినది. ఇప్పుడు కొందరికినితో వారణాసికేరసం, ఒకటి ఉన్నది. బందరుజాతీయ కళాశాల ఎల్లాగో కాలం గడుపుతో ఉన్నది కాదురా నారాయణరావు?

నారా :—అలాగో పట్టెను. ప్రస్తుతం ఏమయింది? ఆ మహానుభావుడు దిగు మర్రి హనుమంతరాయుడు పోవడంతోనే, ఆ ఆశ్రమం నశించింది.

శ్యామ :—ఇది ఏమిటి! ఎన్నగాదు అంతా మనశేశాన్ని పట్టుకొని చూపిస్తున్నారే.

నారా :—దూషణ పూర్తి కావాలి శ్యామసుందరదేవీ! కానీ పరం!

పరం :—శిష్యులు నువ్వే పూర్తి చెయ్యకపోయినావట్రా? సరే! ఒకసారి గబుక్కుర పోవడంతో పాటు పరిష్కారాలు. ఎన్నో నశించాయి. కొన్ని సంఘాలు దివాలాలు పడ్డాయి. కొన్ని చూడరావలసినవన్నీ. చూడరాదీవ్వర అప్పు తీసుకరావడం మానేరా అంటే అదీలేదు.

శ్యామ :—దీని కంటకూ కారణం?

నలి :—ఫీజులు ఎక్కువైతే పిరికి. పిరికి పిరికి అయిపోతే తరఫున వాదించి ఎక్కడికో లేచిపోయిన వకీలులా వున్నారు మీరంతా.

నారా :—హృదయశోభనం. పిరికి ముక నలం లేకపోవడం. పట్టుదల హుళక్కి. నమ్మకము సున్న. అహంభావము అతి జాస్తి. ఒక్క నాయకుడులేదు. అంతా నాయకులే. పెద్దలయెడ మర్యాదలేదు!

పర :—అందుకే పిరికిదనంలో మన దేశానికి కెందువండు సంవత్సరాలనుంచి కుబాటు రాజులయ్యారు. మనదేశంనుంచి ఇతరదేశాలకి నల్లిలే నేగాని మన వాళ్ళకు చేరుకున్నారు. బంగారీవాళ్ళు, మహారాష్ట్రీలు, పాంచాలుడు, ఉత్తర హిందూస్థానంవారు వాళ్ళ దేశాల్లోనే గౌరవం పొందుతున్నారు.

నారా :—ఇంకో పెద్ద కారణం ఉన్నది. పూర్వం మహాగాజుల ఆదరణ ఎక్కువ ఉండేది. ఇప్పుడులేదు. ఆంధ్రదేశంలో కొన్ని పెద్ద బహిష్కారాలు ఉన్నవి. వాగు నది దాటినాడు. వారి పూర్వీకుల చేతుల బెట్టుక కనం ఎన్నివిధాల్లో నశింపుచేయుట ఉద్దేశం గల కొందరు మహానుభావులు వున్నారు. వివిధ ఉద్యమాలకు సహాయంచేసి నాన్యూలా వున్నారు. తిక్కినవారు 'నన్ను ముట్టుకోకు నావాలకొకి' అని అంతఃపురాల్లో కూర్చుంటారు. 'ఆంధ్రా దేవరువిల్లు' విషయంలో ఒక్క మహారాజు పూనుకుంటే ఈ పాటికది ఎంతి లాభికారి అయివుంటును? దేశానికి ఎంత ఉపకారం! అలాగే బందరు పంచరాత్రాధ్యక్షురమ్మి. ఈ పెద్ద బహిష్కారం చేసి ప్రదేశం రైతువారిదేశం.

అందరూ చిన్నరైతులు. వారు తమకు మించిన బ్రతుకు బ్రతుకుతూ మారు వాడీల దగ్గర, పాపాకార్లదగ్గర అప్పుతెచ్చుటలోనే తోపకారంచేస్తూ వున్నారు.

పర :—ఇదిగోనమ్మా పోదరీ! రేపు డిశంబరు 15 వ తారీకున చెన్నపేరిలో ఆంగ్ల నవవాక్యయ సభ జరుగుతూవున్నది. అది మాడ్తుకొని. ఆంగ్లము ఉత్సాహం, కౌర్య శౌర్యమున్నూ.

సరళ :—ఇంక వారంరోజులే ఉంటా!

రోహిణి :—మా మంగపతి ఇంగ్లీషులో కవిత్వం వ్రాస్తాడు. అతడు రావచ్చునా?

పర :—తప్పకుండా రావచ్చును.

శ్యామ :—ఏమిటి కవులసభ?

పర :—ఇప్పుడు ప్రస్తుతం రెండు ఉద్యమాలు భాషావిషయంలో ఉన్నాయి తెనుగుదేశంలో. ఒకటి గ్రాంథికభాష, పూర్వ సాంప్రదాయ కవిత్వం. రెండు వ్యావహారిక భాష, నూతన సాంప్రదాయ కవిత్వం. దీన్నే భావ కవిత్వం అని కూడా అంటారు.

నట :—నా బదులు పర మేశ్వరమూర్తి నిండా బాగుగా వాదించినాడుదా.

పర :—ఉండవచ్చు! అరవవాళ్ళపని తర్వాత చెప్తాను. సంతోషించుకు. అర వము అని అరుస్తారుదా మీరు. మమ్మల్ని మేము నిందించుకుంటోంటే సంతోషిస్తున్నాడు నటరాజు ఇందాకటి నుంచినీ.

రోహిణి :—భాషను గూర్చిన వాదం ఏమిటది?

పర :—ఏ ముందమ్మా? గ్రాంథికవాదం, వ్యావహారికవాదం. ఇప్పుడు శంఖోవున్న సరిస్థితులు చెప్తా. పూర్వంనుంచీ వచ్చిన గొప్ప గ్రంథాలన్నీ పద్యాలలో ఉన్నాయి. భారతం, భాగవతం, ప్రబంధాలు అవివిమి. తర్వాత చెబుతా! ఆ పద్యాలలో ఉంటు గద్యంగా ఉన్నది. నన్నయభట్టు భారతం వ్రాసిన కవు లలో మొదటికవి. తెలిసి వున్నంతవరకు ఆంగ్లభాషలో గ్రంథము వ్రాసిన మొదటికవి. 'వాగనురాసనుదు' అని వేరు ఆయనకు. ఆయన సంస్కృతంలో తెనుగుభాషను విధిస్తూ వ్యాకరణం వ్రాశారు. తర్వాత చాలామంది వ్యాకరణాలు వ్రాశారు అప్పకవి మొదలైనవాళ్లు. ఆ మొదటి వ్యాకరణాన్ని అనుసరిస్తూ ఏదో కవి స్వతంత్రాలు అక్కడక్కడ మాపిస్తూ తర్వాత కవులంతా ఆ వ్యాకరణాన్ని అనుసరించారు. కాని 1850 దాటేవరకు తెలుగులో వచన గ్రంథం సరియైంది ఒకటి వుట్టలేదు. చిన్నయసూరి, వచన నన్నయ అయ్యాడు. చాలవ్యాకరణం వ్రాశాడు. ఆయన నితీవంద్రిక అని పంచ రంత్రాన్ని తెలుగువచనంలో భాషాంతరీకరణం చేస్తూ పూర్వగ్రంథాలలో వుండే గద్యభాషే. వ్రాశాడు. వీరేశలింగకవి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనృసింహకవి

యింకా అనేకు లా భాషను అనుసరించారు. దానికి గ్రాంథికభాష లేక వ్యాకరణయుక్తమైన భాష అని అంటారు.

రాజా :—అబ్బ! నుక్కతిప్పకుండా ఒక్క బిగిని ఉపన్యాసం ఇచ్చాడు!

పర :—కాని 1914 ఆ ప్రాంతాల్ని ఒక ఉద్యమం బయలుదేరింది. గురుభాష అప్పు రాయకవి, కెట్టి లక్ష్మీనరసింహకవి వంటలైనవారు దానికి నేతృత్వ వారు. గిడుగు రామమూర్తిగారు ఆ వాదానికి అడ్డునుడు. వాళ్ళ నేది ఏమిటి? పద్యాలమాట అటుంచండి. కాని పూర్వంనుంచి ఉత్తమ తరగతులవాళ్ళు ఉపయోగించిన భాష మనకు అన్యం అవ్వాలి వచనరచనకు. ఇంగ్లీషుభాష వచనం ఎప్పటికప్పుటికి రాజకీయాల మాటలకు బట్టి వారునే ఉంటుంది. మనదేశంలో ఉత్తమకులాల భాషనుబట్టి మార్పుకోవాలి. లేకపోతే భాష ఎద గడం మానును. ఎదుగుట మానితే చచ్చిపోతుండే. భాషను రైలుపట్టాలమీద నడువ మనకూడదు. భాష ఒక వ్యక్తి, ఒక ఆత్మ. అది యుగాలు ప్రతికాలి. అనేక యుగాలు ప్రవృత్తి ప్రకారం వదిలింది. అలాగే సంస్కృతం చూడండి అయింది. వేదభాష వేరు, పురాణభాష వేరు, నాటకభాష వేరు. ఊరికే ఎదిగి హిమాలయాన్ని కూడా మించాలి భాష. వ్యావహారికంలో ఉండే భాష అలాగు ఎదుగుతుంది. ఆ భాష మన వచనభాష చెయ్యాలి అని వాదిస్తున్నాం.

రాజా :—రెండవ ఉపన్యాసం అయ్యింది. ఇంకా!

పర :—పూర్వకపులు చూచారా? అలాగే మనకున్న వేద, మహాభారతము నాయక లను జేసి గ్రంథాలను సృష్టించారు. కాలాన్ని బట్టి శృంగారం, ముఖ్యరసం చేశారు. వారు వ్రాసినవి పురాణాలు, మహాగ్రంథాలు, ప్రబంధాలు వాగానే ఉన్నవి. ఇంక అవే అనుకరిస్తే పేలవమైపోతాయ్ అని యువకులు కొత్త మార్గాలు తీశారు. ఇంగ్లీషుభాష ఒకటి చాలా ఉద్యోగం కలిగించింది. ఈ కొత్త కవిత్వానికి మార్గదర్శకులు మనకు ఉన్నారకవి. అద్వైతి పాట అదీ చూడండి. ఎంత మాధుర్యంగా ఉంటాయో! కాబట్టి కొత్త మార్గాలు తీసుకోవలసివచ్చి వచ్చాడు. తమ భావాల్ని తమ ప్రజలనీ, ఆశ్రయించి వ్రాసేవారు, జానపదుల జీవితాల్ని దర్శింప చేసేవారు—పురాతన ఆంధ్రుల మహాచరిత్రలు స్మరింప చేసి పుల్కరింపులు కలుగజేసేవారు ఈ రకాలుగా ఉన్నా రీనాటి కవులు.

ఆంధ్ర నవకవి సమితి

‘ఆంధ్ర నవకవుల కూటమి’ అని పెద్ద అక్షరములతో పచ్చయిప్ప కళాశాల సింహద్వారముపై పెద్ద అట్ట కట్టినారు. మధ్య సభానుండికమున వేదికయు నుగో

హరముగ నలంకరింపబడినవి. అలంకారాది సమస్త యాజమాన్యము నారాయణ రావు నెత్తిపైస బడినది. వరదరాజస్వామివారు అభ్యక్షులు, ఆహ్వాన సంఘాస్థి యులు అంజనేయకవి. ఆహ్వాన కార్యదర్శి నారాయణరావు. పరమేశ్వరమూర్తి, రోహిణీదేవి మొదలగువారు ఆహ్వానసంఘసభ్యులు. అనేకమంది కళాశాలా విద్యార్థులను ప్రోసుదేశి, వారలకు ఉత్సాహము కలిపి నారాయణరావు కార్యక్రమ మంతయు విచిత్రముగ నొనగూర్చెను.

కూటమి మూడురోజులు. సమస్తమగు కర్పూలకు నారాయణరావు మున్నూరు రూపాయలు చందా వేసెను. జమీందారుగారు నూరురూపాయ లిచ్చిరి. నాశేశ్వర రాయలు నూరు, అల్లాడి కృష్ణస్వామయ్యగారు నూరు రూపాయలు, ఇంకను పకీస్లు, షాహుకార్లు మొదలైనవారందరు చందాలు వేసినారు. సుమారు రెండు పేల రూపాయలు ప్రోసుచేసి నారాయణరావు, ఆహ్వానసంఘము వారికిచ్చి సరళిను, యువకవియు భారతీ పత్రికా స్థానములో వ్రాయసకాడునను రామలింగరావును గోళాధిపతులజేసి, జాగ్రత్తయని వారికప్పగించినాడు.

సమాయములో సమయముని చిత్రకళా ప్రదర్శనను, కవుల చాగచిత్ర ప్రదర్శనను, నడిన కవుల ముద్రితముద్రిత గ్రంథముల ప్రదర్శనను నేర్పాటు చేసెను. చిత్రకళాది ప్రదర్శనములకు కళాహృదయులకు కజియపండితుని నేతగా నాహ్వానించెను.

ధనాభావముచే నధికమైన రాజాలరని యెంచిన కవులకు రానుపోను ఖర్చులీయ బకునని తెలియజేయుచు తానే తన 'స్వంతయులోనుంచి' ధనమును బంపినాడు.

ఆహ్వానము లెచ్చువేయించినారు. కార్యక్రమములు ముద్రించినారు. ధనము లోటుకు నేమో, తనకు నుంచిన కర్పూ లగులుబాటకు నేమో, యిది యువకుల గొందరిని నాటకమాడ నేర్పరచినాడు.

చిత్రకళాప్రదర్శనమునకు జేకేకే చిత్రకారుల ఆహ్వానము లంపినారు. శాంతినికేతియు నుండి నందమూర్తిగారు, కలకత్తా నుండి అవనీంద్రనాథ రాకూరుగారు, లక్నో నుండి అసిలేకుమార హావల్దార్ గారు, పంజాబ్ నుండి ఆబ్దుల్ రహమాన్ చౌను తాయిగారు, బరోడా నుండి ప్రమోదకుమార చటోపాధ్యాయులు, మైసూరు నుండి వెంకటప్పగారు, బొంబాయి నుండి సాలూమానుగారు, అహమ్మదాబాదు నుండి కనూ జేశాయిగారు, మణిపూషణగు ప్తగారు, ముజాంబారు, ముధాంజుచౌదరి, దేవీ ప్రసాద రాయ చౌదరిగారు మొదలగువారును; ఆంగ్లదేశములో రాణ్య హేంద్రవరపురము నుండి వరదా వెంకటరత్నంగారు, శ్రీమతి దిరుమర్తి బుచ్చికృష్ణమ్మగారు, చామరూర భాష్యకార్లుగారు, భీమవరము నుండి అంకొల సుబ్బారావుగారు, గ్రంధి శేషారావుగారు, తింజల్లెమూడి వెంకటసుబ్బారావు, గుంటూరు నుండి గుఱ్ఱం మల్లయ్యగారు, అనికెట్టి సుబ్బారావుగారు, చెన్నపురి నుండి కవుల రామమోహనశాస్త్రిగారు, శేషవరావుగారు, గుజరాతు నుండి కవుల అనందమోహనశాస్త్రిగారు, విరాఖపట్టణము

ఇరువురు భారత భాగవతములు పూర్వకవిత్వం కావన్నాడు. సంస్కృతము నుండి ఆంధ్రీకరణము చేసినంతమాత్రమున అది కవిత్వమా యనిరి.

కాని ఆ యిరువురను ఖండించి మనల మన మెంతో మెచ్చుకొనుచున్నను భాగవత భాగవతాది మహాగ్రంథకర్త లవతారమూర్తులని పూజింపవలె నన్నారందరు.

పాటలు వ్రాయవచ్చునన్నారు. పాటలును కవిత్వమని ఒప్పుకొన్నారు.

ఇక నెట్టిభాష ఉపయోగించవలె నన్ను ప్రశ్ని వచ్చినది. వ్యాకరణయుక్త మగు భాష నుపయోగించదలచినవారు పద్యములకు పాటలకు నుపయోగింపవచ్చు ననియు, వదిన గ్రంథములకు నప్పుక వ్యావహారికమే యుత్తిమనునియు వచించి నారు.

పరమేశ్వరు డిట్లు వాదించినాడు. 'భాష పెరుగుతుంది. భాష కూడా ఒక వ్యక్తి. భాషకూ పుట్టుక, వృద్ధి, చావు అని మూడు స్థితులున్నాయి. ప్రపంచంలో ఎన్నో భాషలు పుట్టాయి, పెరిగాయ, నశించాయి. కొన్ని, చనిపోయినచెట్టు, రాయి, భోజనము పెడలయినది లెప్పుడ్యూపముతో వాడెములును కలుపు మొదలయిన కూడా లతో జీవించిఉన్నట్లు పలహా భోజనంకంటే నీవించి ఉండివచ్చును. కాని ఆరి గిడులు, శివభాషలు మాత్రము కావు. సంస్కృతం నూరింకి అనేక వేల సంవత్సరాలు జీవించింది. నేను మహానర్సియై వున్నది. అలాగే లాటిను గ్రీకు, హేబ్రూ మొదలగు భాషలు. మీరు ఎప్పుడు భాష ఎదుగులేకుండా వ్యాకరణం ఏర్పాటుచేసి కానిస్తారో అప్పటినుంచి వృద్ధిపొందడం నూని వేస్తుంటేమో. అలాగే సంస్కృతాన్ని కానించగానే ప్రాకృతం వచ్చింది. అది కానించబడగానే పాలీ వచ్చింది. అది కానించబడగానే వంశభాష, విహారీభాష, ఉరియా, హిందీభాష మొదలైన భాషలు వచ్చాయి. అలాగే తెనుగుకూ కానించకండి. అప్పుడే రెండు రకాల భాషలు, గ్రాంథికం వ్యావహారికం వచ్చాయి. ఈ రెంటిలో గట్టలు దూరం అవుతున్నాయి. ఏలాగో వందల గట్టాడు. ఇక కట్టలేనంతదూరం అయితే ఇంకో క్రొత్తభాష తయారవుతుంది. ఆ భాష సంస్కృతంలోనిది కావచ్చును అని మంటారేమో. ఆ అద్భుతం సంస్కృతం దివ్యభాష నమక కానికి పట్టింది కాని ప్రతిదానికి పట్టదు.' ఈరీతిగా మాట్లాడినాడు.

వ్యావహారికమును కావ్యభాష యనినారు. కాదు వదినకావ్యములు వ్యావ హారికములోన నే యుండివలెనని మరికొందరు వాదించిరి. కావ్యలక్షణాలు ఉండ వలెను. కాని, భాష ఉపాధి. అదియును కావ్యానికి ముఖ్యాంగము కాబట్టి ఏ భాషనైనా ఉపయోగించవచ్చునని, అది కావ్యములో లీనమైపోవలెనని లీర్పా నము జయమందినది. నారాయణరావు చిత్రకళనుగురించి మాట్లాడినాడు, చిత్ర కళా మహాసభలో.

'కళ ఆనందస్వరూపం. ఒక వ్యక్తిలో జరించిన ఆనందం కళాస్వరూ పంలో వ్యక్తం అవును. ఆ వ్యక్తిమైన కళ సూచనమాత్రం కాక సంపూర్ణముగా ఆనందమును వ్యక్తీకరించాలి. ఆనందం ఎలా కలుగుతుంది? సృష్టి మన దృష్టి పథములోనికి వచ్చినప్పుడు అనగా సృష్టిలో క్రూరి పూర్ణముగు విషయం. నీ దృష్టి

వధాన్ని పడినప్పుడు నీకు ఆనందం కలుగుతుంది. దివ్యమై పరబ్రహ్మస్వరూపమైనది ఆదిశ్రుతి. ఆశ్రుతి ప్రకృతిలో అనేకరకములగు శ్రుతులుగా వ్యక్తమవుతుంది. రంగులు రంగుల కలయిక, స్వరములు వాని కలయిక, వస్తువులు వాని కలయిక, పరిమళాలు వాని కలయిక, రేఖలూ వాని కలయిక, హృదయములు, జీవితములు మనస్సులు చరిత్రలు వీని కలయికలు, ఆత్మలు వాని కలయిక ఇవి శ్రుతి స్వరూపాలవుతవి.

‘ప్రపంచంలో వ్యక్తుల జీవితాలు భిన్న భిన్న శ్రుతులతో వుంటవి. ఎవ్వని శ్రుతినిబట్టి వానికి తగిన ఆనందం కలుగుతుంది.

‘ఆ ఆనందం వ్యక్తీకరించే శక్తి పూర్వకర్మ సముపార్జింపం. అలా వ్యక్తీకరించలేనివాడు ఆ వ్యక్తీకరణముగోచరించినప్పుడు నానందిస్తాడు.

‘వ్యక్తీకరించగలవాడు స్రష్ట. అట్టి కళాస్పృష్టినియూచి ఆనందించువాడు కళాభిజ్ఞుడు.

‘సంగీత హృదయంకల వ్యక్తి ఒక చిన్న నెలయేటి పరనంలో సంగీతం విన్నాడు అనుకోండి. అతని హృదయంలో ఆనందం పుట్టింది. ప్రశ్నవలగాన సదృశమగు పాట రచించినాడతడు. అది విని మన మానందిస్తాము.

‘ఒక కొంఠ, కొంఠప్రక్క మహానది, నీలాకాశం, సాంపంత్రేపు ఎంచి రంగు మేఘాలు, ఒక చిత్రకారుడు చూసినాడునుకోండి. అతనికి ఆనందం కలుగుతుంది. ఆ ఆనందం ఒక కొంఠను మహానదిని మేఘాలను చిత్రించి వ్యక్తీకరిస్తాడు. ప్రకృతిలో అపప్రతిభాయిత్యములైనవానిని చెట్లులు చేములు ఏనున్నా సరే వుంటే పరిహరించి ఎక్కడైన రేఖలరాగంలో సంపూర్ణత లేకపోతే, విశిష్టత పుట్టో, పదవి సరియైన స్థలములో కల్పించి చిత్రం వేస్తాడు. అది చూచి ఆనందిస్తాము.

‘కవీ అంతే.

‘మనము ప్రకృతిని చూసి అనుకరిస్తున్నామనుకుంటే న్నా లేమో! కాదు. ప్రకృతిదృశ్యం చూసినప్పుడు ఆనందం పొంది, ఆ ఆనందం శ్రుతిలోపొంది, అట్టి శ్రుతులు నాలిగింటిని కలియజేసి, ఒకచిత్రం సృజింపవచ్చును.

‘కళావిషయం ఇది ప్రకృతిదేనా అని భ్రమింపచేసేదికూడా కావచ్చును. కుక్కకూట నేను కూశాననుకోండి. మీరంతా సంతోషిస్తారు. కాని ఆ ఆనందం చాలా హీనమైనది. కుక్కకూటంలోంచి అపశ్రుతి తీసివేసి శ్రుతియుక్తంచేసి గాన కళకు చేర్చవచ్చును. అపశ్రుతి తీసివేయడం, ప్రకృతిలో దొరికిన కొవ్వొకాయి అగు వజ్రమును సానబెట్టి కళలక మొనయుత్తమును చేయుటవంటిది.’

ఈ రీతిగా నారాయణరావు గంభీరోపన్యాసము గావించెను. ఆనందము నాలుగు రకములుగ నుండునట. భౌతికము, మానసికము, హృదయము, చారిత్రాత్మకము చక్కని బాలికను పాంకములగు నవయవములతో, దివ్యమెలనో రచించినచో శరీరానందము కలుగునట. అలా పండ్లు అలంకారములుగా చిత్రించినచో

వాని యమృతమునకు మనస్సు సంతోషించుకొనియు, అట్టిదే స్వరకల్పనయుననీ అతడు పచించినాడు. కరుణ, భయానకము, విషాదము మొదలగు రసము లుప్ప తిల్లు చిత్రవిషయములు హృదయమును కలంచును. భాగవంతుడు, మహాత్ములు, అవతారములచరిత్రలు, ఉత్తమచరిత్రలు, గాథలు, సాంఘ్యము, కర్మయోగము, భక్తియోగము మొదలగునవి బాధితౌకికములు, ఆత్మనందము నిచ్చునని సారాయణరా వనెను.

౨౦

క్లిష్ట సమస్య

సభలన్నియు బూర్తియైనవి. కావ్యక్రమ మంతయు సర్వోచ్చముగ జరిగిన దనియు, చిత్రకా ప్రదర్శనము, కస్తూరబాటము, బొబ్బిలికథ, భాగవతము, తోలు బొమ్మలు, నాటకము లుత్కృష్టములై మున్నవనియు ఆంగ్ల, హిందూ, స్వరాజ్య, భారతి మొదలగు పత్రికలన్నియు వాకొన్నవి.

చిత్రపటములలో అన్యత్తును చిత్రమున కొకటి, పౌరాణిక చిత్రములలో నుత్తమమును దానికొకటి, మానవజీవిత విషయములు రచించిన చిత్రములలో నుత్తమమున కొకటి, నుత్తమ ముగా బహుమానములు, గెండువందలు, నూగు, నూగు రూపాయలచొప్పున నిచ్చినారు. ఆంగ్లనాటకములలో నుత్తమచిత్రము వేసిన నానికొక బహుమతి నూగు రూపాయలు, ఆంగ్ల చిత్రకారులలో నుత్తమ చిత్రకారుడు గెండుబహుమతులు నూగు రూపాయల చొప్పున నిచ్చిరి.

ఆ యేడు ప్రచురింపబడిన సవినగ్రంథములలో నుత్తమ గ్రంథమునకు అయిదుగూర్ల రూపాయలు బహుమతి నిచ్చినారు.

ఉత్తమ కథానకమునకు గెండు వందలు, ఉత్తమ పద్యకావ్యమునకు గెండు వందలు, ఉత్తమ గీతికా కావ్యమునకు గెండువందల రూపకలు బహుమతుల నిచ్చినారు. గెండువ తరగతి బహుమతులుగా గెండుపెట్టెలు, బంగారు పతకాలు, గెండు గిన్నెలు అయిదువందల రూపకల ఖరీదుగలవి అర్పించినారు.

సకలకవుల ఛానుచిత్రములు, వారినారి కవిత్వములలో నొక్కొక్క పాటతో గాని పద్యముతో గాని చేర్చి ఒక గ్రంథము ప్రచురించుటకు సారాయణరా వేర్పాటుచేసెను.

నాటకమునకు పరివర్తింపబడవల రూపాయలు వచ్చినవి. భోజనములకు ఫలహారములకు నూరువందలైనవి. అక్షరము మూడు వందలు, అచ్చులకు నూట యేబది. దండలు ఛాయాచిత్రములకు నూటయేబది రూపాయలు. భాగవతులకు, తోలుబొమ్మలవారికి, బొబ్బిలివారికి, నాటకము కర్పణకు బహుమతులకు నాలుగు వందలైనవి. మొత్తము చిల్లరకన్నుతో నాలుగువేలు సమావేశమునకు కర్పయినది. సారాయణరావుకు గెండువందల రూపాయలు కర్పణతో చేరినాము మూడువంద

లైనది. ప్రదర్శనమునకు గెండువందల పాఠికయాపాయలు వచ్చినవి. మొత్తముమీద సొమ్ము మిగులలేదు. కాని ఇట్టి ఉల్కల్పమునైన సభాకార్యక్రమము ఎప్పుడు నెక్కడ జరుగలేదని లోకమంతయు ననుకొన్నారు.

నారాయణరాజేంద్ర మొకపని కల్పించుకొని తనహృదయమును గలంచుచున్న వేదన మఱచిపోవ యత్నించుచుండెను. తన మామగారు మొన్నవచ్చి, శ్రీష్టమనుకు శారదను కొత్త పేటకు బంపవలయునని సుబ్బారాయుడుగారు వ్రాసినట్లును, వానట్లు పంపుటకు నిశ్చయించుకొంటినినియు చెలిపినారు. శారదను కొత్తపేటనుండి తాను చెన్నపురి తీసుకొని రావలయునట. ఆమె పరీక్షకు నెక్కుచుండుటచే వానామెకు పాఠములు బోధింపవలయునట. ఆమె మదరాసులో జదివి రాజమహేంద్రవరములో జరుగు పరీక్షకు 1929 మార్చి నెలలో వెళునట. తన మామగారు వీసికొని వెళెదరట.

ఆమెతో నెట్లు తాను కలిసియుండుట? పులిమీద పుట్ట యనున స్థానము గురునై బోధించుట? ఇంతకు నా బాలిక యెప్పుకొనునా? తండ్రినుట యెప్పు తప్పును కాబోలు. ఆమెయే తల్లితోడ జెప్పి యీ మార్గ మేర్పరచినదేమో? అంత యన్యథా? ఇది మామగారి యాలోచనయే యగును. తప్పుదు. లెను యిద్దరి క్షణ రియు చెలిసి యిట్లాచరించలేదుగదా? తనపై నింత శ్రేమ యేలనో మామగారికి? ఆయన అమృతమూర్తి.

దివ్యసౌందర్యగాత్ర యగు నా బాలిక యిట్లాచరించినదేమి? ఆమె ముష్టి హృదయం కాలేదుకద! ఛీ! తా నెంత దుర్మార్గుడో! పవిత్రచరిత్ర లగు భారత నారీ మణులలో నొకరితనైన తుచ్చుచు పురుషు డెనుమానింపదగదు. తన యంతరాత్మ యా బాలిక పవిత్రచరిత్ర యని పాటలు పాడుకొన్నదే. పోనిమ్ము. తన శ్రేమయంతి గంభీరమై, నిర్మలమై ప్రవహించుచుండె తన చిన్నారిభార్య, తన శ్రేమమందిర పూజా పీఠస్థదేవి తన్ను తిరిగి శ్రేమింపదా?

ఆ బాలికను శ్రేమచే ముంచివైచి, ఆమెను వన హృదయకమలమున కమల బాల నొనర్చుకొనవలయును.

‘ఆమె హృదయం నొవ్వకుండా సంచిరింపగలనా? మే మిద్దరమూ ఇచ్చట ఈ సముద్రం ఒడ్డున ఉండిపోగలమా!’

‘నీకూ నాకూ జోడు అయితే

మల్లెపూల తెప్పగట్టి

తెప్పమీద తేలిపాదం పదరా’

అన్నట్లు మా దివ్య ప్రణమాన్ని తెప్పగట్టి రేలిపోలేమా? ఇతని కష్టాల నీరు తిరిగినది.

తన శ్రేమ మవ్యాజమేనా యని నారాయణరావు హృదయములో బ్రష్టించు కొన్నాడు. శ్రేమలేని పగువుకన్న ఈచ్చకామియగు మానవుడు మేలని వివేకా

నందు ఉనినాడే? కళంకపూర్ణమును బ్రేమనైన నెరిగిన వ్యక్తియే, ఏనాటికైన భక్తి నెరుంగగలడని గదా వివేకానంద మహర్షి యనినది.

కౌపున సకౌమును ప్రేమయు యుక్తమేనని యర్థమిచ్చునుగదా. తుద కివి యన్నియు నీశ్వరప్రేమగా పరిణమించి చరితార్థములగునని నారాయణుడు భావించుకొన్నాడు.

భార్య యెల్లుసు తనలో సంసారమును చిచ్చరించుటలేదు గదా! అవకాశము దొరికినందుకు తా నీ సమయమునే యానయ వదిలి యే హృషీకేశసునతో, యే హిమాలయ నగరేశ్వరతోపోయి, యచ్చట నుట మహారాజును నెదకి జ్ఞానవిద్య నేర్చి గొని రేలెల తపస్సు చేయకూడదు? ఏ నాటికైన ఏ జన్మమునైన నా మార్గము సేచగుక పలయునుగదా? గుడికడై, వానిర్యమైన యా నీచత్వం బ్రతుకు ఏల వదలలేము? రాళ్లను గాలికన్న చేలికచేసి యాకాశమున కురవేయుట రెట్టిది? యా జన్మమును దరింపలేదు ప్రయత్నించుచున్నాడని. తానంతటి యదృష్టవంతుడా? ఇ! తన దురదృష్టపు బీబితమునకు నలుగు పోషిచూపు మార్గము గోచరించినను దాని ననుసరించు ధైర్యము చాలకున్నదే! రామచంద్రా! భక్తపరాయణా! నీజే భారము.

ఇంతలో పరమేశ్వరమూర్తి యచ్చటకు వచ్చినాడు. వారిగువ్వరు సముద్ర తీరమున గలిసికొనవలెనను సంకల్ప మెత్తుకొన్నప్పుడు, చూవతీ కదాకాల కెదురుగ కలసికొందురు.

రాజారావు అమలాపురం నెడలిపోయినాడు. పరమేశ్వరమూర్తి భార్య రుక్మిణి కుమారుని మన్నించి, విడియోల్లయినను మించిడిని యానాకు సంపూర్ణార్థోగ్యము కలుగువరకు నీని యింట నింపవలెనని ము, పరమేశ్వరుడు తన యింట భోగనము చేయవలెననియు నారాయణరావు మిత్రుని బలవంతము జేసెను.

‘పర! జనవరినుంచి శారదను గొనివచ్చి కౌపురం పెడుతున్నాను.’

‘మంచిది మంచిది! చేయి యేది.’ నాకు సంతోషంగా ఉందిరా!’

నారాయణరావు శారదను బ్రేమించుచున్నంత గాఢముగ నారాయణు నామె ప్రేమించుట లేదనియు, తన మిత్రుల సంగతులపై మక్కువనుకు చూడ ననుభవించుచు న్నాడనియు బరమేశ్వరుడు గ్రహించినాడు. తానుమాత్రము రుక్మిణి తన్ను ప్రేమించినంత దా నామెను ప్రేమించుచున్నాడా? పరమేశ్వరుడు తాని నిర్మలుషనని చెప్పలేదు. మన చెప్పదును బంకలగుడుమంగుడు. కొంచె మందనుయిన వనిత కనబడినప్పుడెల్ల పరమేశ్వరుడు వికారము పొందును. అమెను భోవనాలలోకమున వివస్త్రిజేసి అవయవములన్నియును ముఠా చేయుచు బ్రేమించుకొనును. ఆరెడు శిల్పి.

రుక్మిణి కుమారి కౌపురము, అవ్యసాంబర్యపరియు గాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు తామె సౌందర్యము తాత్పర్యమున నిష్పక్తియు. భక్త కిషుమంతి కోపము రానీయదు. సంసారము చేయుటలో కొద్దిలో కొంచెలను మాపగలదు. అమె పొదుదరి. కాని యనపసరమును కర్చు చేయదు. పొదుదలోనే యా పొదుపు. భక్త చెచ్చిన సనములో

పరమేశ్వరుని భజనము, గృహాలంకారములు పోను భజనము మిగిల్చి, భర్త స్వంతకర్మలకు బదిరూపాయలు నెలకిచ్చి, నెలకు బది, పదిహేను 'సేవింస్తు బ్యాంకి'లో భజనము నిలువ చేయును.

భార్య యెదుట నున్నచో బరమేశ్వరుని కామయే మనోజ్ఞమూర్తివలె గోచరించును. పరమేశ్వరు మోహము మహానిలక్షణిత సముద్రము వంటిది. అప్పు డాతని భార్య ఆనందములో గరిగిపోయి యాతనిలో నైకమైపోవును.

రుక్మిణికి, సూర్యకాంతమునకు బ్రాణస్నేహము కుదిరినది.

'వదినా! నీకు చిన్న పాపాయి పట్టనప్పుడు నన్ను రోజూ యెత్తుకోనిస్తావా, నేనే నన్ను నీళ్ళు పోస్తా! ఇట్లు పెట్టడం నా చేత కాదు. అక్కయ్యల పిల్లలని నేనే ఎప్పుడూ ఆడించేది. పరమేశ్వరం అన్నయ్యకి నా అన్నయ్యకి చంటిపిల్లలన్న అంత ప్రేమ యేమిటి వదినా?'

రుక్మిణికి రావోవు ఆనందస్మృతి గల్గిపై ప్రవహించు, మోము ప్రసవలమై జలుగు, సూర్యకాంతమును చన హృదయమునకు హత్తుకొని యాచాల గురుకు ముద్దిడుకొన్నది.

పరమేశ్వరమూర్తి తన గుర్తులలో నిరువురు యువకులతో గొంతు విడిచి మానము పడవలనిసరీతి సంచరించినట్లు తన భార్యకు తోచినది. అప్పుడు రుక్మిణి పడినబాధ వ్యభాచితము. పరమేశ్వరు డిది గ్రహించినాడు. భార్యకవికు డోయి యామె సాదములపై చిన మోహమును కన్నీటిచే నానిని దరిపినాడు.

నిజముగ నొక బాలికతో నాతడు రెండు మాడుసారులు ఆవేశపూర్ణము భయంకరము నకు కలయుక నవ భవించి యుగలోకమున బడినాడు. ఆమె భర్త మోటువాడు. ఆ బాలిక భర్తయొద్ద హృదయము నసహ్యం గుర్రునుచుండియా, లెచ్చి పెట్టుకొనిన హాసమున మోము పైవర్ణ్యముచెంద, నాతనితో గాఢరముచేయు చున్నది. చిన్నతనమునుండియు బరమేశ్వరుని ప్రేమించినది. అమెయే పరమేశ్వరు నిపై దనకు రిమియన్నవని భావము ప్రకటన చేయుచుండినది. ఆ బాల చక్కని యవయవస్ఫుటత్వము కలిగి, యందముగ నుండును. పరమేశ్వరుడు పంకిలవీరుడైనా డామెతో.

పరమేశ్వరుడు సంపూర్ణముగ నధోలోకవాసి కాకుండ నాతని రక్షించునది సౌందర్యసిహాసాపూర్ణమును నాతని హృదయమే! అందియైన వనిత కానీచో నాతనికి మనస్సు చలింపదు. ఆ వనితచుట్టునున్న విషయములు నందమైనవి కావలెను. భావమునైన అపవ్రతి కానరాదును. కావున సే యాతడు ఒక్కచాలలో మాత్రము గౌరీకాంతం మనఃభరించినాడు. ఆ సంతోషము పంకిలమైనదను అపవ్రతియే అతని గలంబునెయ అచ్చటనుండి పరనారి సాంగత్యము సంపూర్ణముగ మానినాడు.

రోహిణీదేవితో నాతడు స్నేహం చేయుటకు నీలు కలిగినప్పు డా బాలికకు చన హృదయము చుట్టించుకొన్నాడు. రోహిణీదేవియం బరమేశ్వరు డన్న

హృదయాంతరమున గలగిపోవునది. అతనిమాట లామెకు మైమరపు కలిగించును. హృదయములో మగురిమునులు ప్రవహించును. అతని కోర్కెయు నామె కవగతమైనది. ఆమె భయమును కెందినది పరవశయమైనది. ఇట్టి యశోవంతు నాతని ప్రేమ సంతయు చన పాదాలకడ భారపోయుచున్నాడన్న మోద మామెను గరగించివేసినది. వీలయినప్పుడెల్ల నాతని నొంటిగా గలసికొనునది. అక్కగారు వైద్యవిద్యాలయమునకో, వైద్యశాలకో నోయినప్పుడు తన స్నేహితుడగు నారాయణరావు రాకుండు పరమేశ్వరు డొక్కడే వచ్చువాడు.

కాని కోహిడే కర్మహృదయ. అతడు వివాహించుడు. భార్యతో సుఖముగ గాపురము సేయుచున్నాడు. తా నవినాహిత. కావున పరమేశ్వరుని గీత చాటి రానివ్వకూడదని దృఢనిశ్చయమై యానాటినుంచు నిర్మలమును ధైర్యముతో నాతని ప్రేమయు పూజను కైకొని యానందించునది. అట్టి ప్రేమను పెరుగనిచ్చినచో తామిరువురు కూడ గీచుకొన్న గీతలు చాటి, పరవశలై ఐక్యమైపోవలసివచ్చు నేమో యన్న భయ మామెకు గలుగలేదు.

పరమేశ్వరునకు నామె యభిప్రాయము తెలిసి యతివాగ్రత్తగ నే యుండెను. ఆశాప్రవాహములోనిది నా నతిశయమున లాగికొనిపోయియున్నాడని యాతడు గ్రహింపలేదు.

౨౧

ఇష్టాగోష్ఠి

నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తి శ్యామసుందరీక్షవి, కోహిడేదేవి కవుల కూటమినిగూర్చి సముద్రపుటొడ్డున మాట్లాడుకొన్నారు.

ఇస్వడిష్టకు వచ్చు యువకవులలో సంకమ స్వాతంత్ర్యము జూపువారున్నారు. మొత్తముగా అంత్రవేదంలోని నేటి కవిత్వము ప్రేమతోనిండి నీరస త్వములోనికి దిగినదని చాచక కవాత్కిష్టము భారతిలో వరుసగా నాలుగు వ్యాసములు ప్రాస యువకవుల నందరిని యొత్తిపొడిచినాడు. వేషములో నాడుతనము కనబడి నట్లు కవిత్వమును అడతనమే కనబడుచున్నదని. ఆయనకు. మొన్న బరిగిన కవుల కూటమివంటివి జరుగవలెననియే యభిప్రాయము. కాని యీ యువకవులు తమ చుట్టు వేనకువేలు విషయములుంపి నీ సృష్టిలో నాడుచును మగవాడును దక్కనింకెమియు లేనట్లు కవిత్వము ప్రాసములు చాచుకూన్యతను బ్రకటించుచున్నదని యాయన వాదించినాడు.

నారాయణరావు ఆ కళాభిజ్ఞునితో నేకీభవించలేకపోయినాడు.

పరమేశ్వరు డానాడుచు భండించు నాడు 'ప్రేమ యుత్కృష్టమును విషయము. నీ ప్రయోగామిరికై నానించు ప్రేమ ఎలా బద్ధులతో చురికొన్ని

జేల జన్మాల్లో భగవంతునిపై, శ్రేమగా మారుతుంది. లీలాశకుడు చింతామణిపై ప్రేమచే, మహాభక్తుడుగా మారి పరమభాగవతుడైనాడు.

నారాయణరావు శ్యామసుందరినిమాచి చిరునవ్వుతో 'చెల్లీ! స్వప్నాంతా భగవంతుని స్వరూపంకద, అలాంటిది, కరుణాది రసాలచే మానవచీవన యోగన మొనరింపక శ్రేమశ్రేమయని నెట్టిపద్యములు వ్రాయుట హృదయదౌర్బల్యసూచకం గాదూ? నీశ్రేమ గొప్పగా ఉండాలి. వ్రాయి! రెండు మూడు మహాశ్రేమ సూక్తాలు. తక్కినవి తింకిలేక మామ వీధవాళ్ళనుగూర్చి చానిసలకన్న అధమాధ ములుగ నున్న మూలవాళ్ళను గూర్చి మనసులు కరిగిట్లు కవిత్వం రచించు. మానవలోకాన్ని ఈశ్వరాభిముఖం చేసేదే కవిత్వం అని వాదించినాడు.

శ్యామసుందరి వారిరువురకు చక్కగ సమాధానము కుదిర్చినది. 'శ్రేమ, ప్రపంచంలోని మహాత్తమ విషయం. అది ప్రాపంచికత్వానికి ఉత్తమ విషయం అయినట్లు కావ్యవిషయములోనూ, మహాత్తమము. తక్కినవి జీవితంలో స్త్రీ పురుష సంబంధం తర్వాత వస్తాయి. కావ్యంలోనూ అంతే. ఏ విషయం వ్రాసినా కావ్యంకాత్రం అయిఉండాలి. అవునా అన్నా, అవునా పరమేశ్వరో? అని నవ్వినది.

నారాయణరావు మనస్సు సంకటపడునప్పడెల్ల శ్యామసుందరిని కలుసుకొని యామెతో నన్ని విషయముల జర్పించుచు నానందమునొందును.

ఆకువారికి మగవారికి పవిత్రముగు స్నేహముండుట సహజమయ్యు చానిని మనము అనిహాదముగు మన బ్రతుకులచే పంకిలమొనరించుకొనుచున్నామనియు, కావున నే నేడు పురుషులకును వనితులకును పవిత్రస్నేహ ముండుటకు కిలులేకుండు నున్నదనియు నాతడు పరమేశ్వరునితో ననినాడు.

రష్యాదేశపు స్థితినిగూర్చి ప్రసంగము వచ్చినది. 'నిజమైన ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం ఏది అంటే బోల్షివిజ మనే చెప్పాలి. ఆస్తి అందరికి సమము కావలసి బడవలె. అంటే ఆస్తి అంతయు ప్రభుత్వముది. ప్రజలు తమతమ విధులు నిర్వర్తించాలి. వారినారి పనులనుబట్టి జీతము టిక్కెట్ల రూపమున ఇవ్వాలి. ఆ టిక్కెట్లను బట్టి నీకు కావలసిన వస్తువును తెచ్చుకొనవచ్చును. ఒక వేళ తిండిచాల దందువేమో, ప్రతి మానవునకు నోసనాడికముల మితి యేర్పరచవచ్చు' నని నారాయణరావున్నాడు.

పర :—మనయందట మరము, ఉత్సాహము పుట్టి పనిచేయలేముగా! మనకు వచ్చే లబ్ధి భోజనముమాత్రమే. అంటే గొప్పగొప్ప కార్యములు చేయడానికి ప్రచోదనం ఏదీ!

నారా :—ఎందుకు కలగదురా? ఏమమ్మా చెల్లీ? నువ్వు చెప్పు, ఈమధ్య బోల్షి విజయ పుస్తకాలు చాలా చదివావు.

శ్యామ :—ఉత్కృష్టకార్యాలు చేసేవాళ్ళకు ఎక్కువ టిక్కెట్లు ఇస్తారు. పైగా ధనపూర్ణమైన ఇంగ్లండు మొదలైన దేశాలల్లో కూడా గొప్పగొప్ప శాస్త్రజ్ఞులు అద్భుతములు కనిపెట్టారంటే షయ్యుకోసమా? ఆ ఉత్సాహం వారిలో సహజం కాబట్టినీ షేరుకోసమున్ను. ఇప్పుడు రష్యాదేశానికి ఏమన్నా లోటు ఉన్నదా!

నారా : బాగున్నదమ్మా?

పర :—కాని శ్యామచెల్లీ! ఒకటి ఆలోచించు. ఏనాటికైనా బోల్షివిజముచనిపో తుందిసుమా. ఎవడిబాగు వాడు విచారించుకోవడమే మానవస్వభావం. కాబట్టి నెమ్మది నెమ్మదిగా ధనం రహస్యంగా పోగుచేసుకుంటాడు. ఇప్పటికి రష్యాలో ఎన్ని కేసు లల్లాంటివి చూడడంలేదు?

శ్యామ :—అదికాదు; ఒకవేళ అగుణం సహజం అనుకున్నా, దేశంలో ఉన్న ఆస్తి అంతా కలేసి పంచుకోడం మంచిది.

నారా :—‘జాయంటు’ కుటుంబములై.

పర :—అబ్బాలాయన! ప్రపంచం అంతా జాయంటు కుటుంబం చేస్తావా! నీ బోల్షివిజము ఏ దేశానికి ఆదేశానికి ఉంటే చాలా? లోకమంతా ఒక్కటే రాజ్యం చేయాలా?

శ్యామ :—ప్రపంచం అంతా కలిపే ఉండాలనిగా, తెనిసు, స్థాలిను, బ్రాట్స్కీ మొదలగువాళ్ళు వాదించేది. ఉన్నధనమంతా ప్రోగుచేసి జనాభానిపట్టి దేశాలు పంచుకోవడం, ఏదేశంలో ఏపంట, ఎంత పండునో లెక్కలు వేయడం, ప్రపంచానికి కావలసినంత పంటమాత్రం పండించడం, అది దేశాలన్నీ పంచుకోడం, ప్రతిపంటా అంతే! అలాగే బంగారు మొదలగు లోహాలు. ఆ లోహాలన్నీ శాస్త్రవృద్ధికోసం. నాణేలు అవసరంలేదుగా! ప్రపంచం అంతా కలిసి అంగారకుడివగ్గరకు వెళ్లుటకు ప్రయత్నం మొదలై నవి చేయవచ్చును. ఈలాగే సర్వశాస్త్రజ్ఞానమూ వృద్ధిచేయాలి.

నారా :—లేమా, భగవంతునిగుచ్చి తెలుసుకొనుట కన్నిజాతులకు సౌకర్యము కలుగజేయవచ్చును.

పర :—ఓహో మీ యిద్దరిస్వప్నమూ చాలా బాగుంది. అయితే, తెల్లవాడు నల్ల వాడిని దగ్గరకు రానిస్తాడా? పచ్చవాడికి పచ్చవాడిపచ్చ కిట్టదు. చీనాకు జపానుకు యుద్ధం రాదంటారా!

శ్యామ :—అన్నా, అదేమిటి మీవాదం! వినండి. ప్రపంచమంతా బోల్షివిజం వ్యాపించడానికి కొన్నియుగాలు కావచ్చును. ధనం ఉన్న షాహుకార్లకు శిక్షిఉన్నంతకాలం, రాజ్యాలు వదలరు. కాని ప్రపంచంలో ఎక్కువసంఖ్య ఎవరు? కూలి నాలి చేసుకునేవారేకా? వీధివాళ్ళకువాగు తలుచు కుంటే ఏమిచేస్తారు షాహుకార్లు?

రోహిణి :—మన దేశం ముప్పదిమాడుకోట్లు ఏమి చేస్తున్నాము తుపాకీ ముందర ?

శ్యామ :—ప్రపంచంలో తుపాకీ పట్టుకునేవాళ్ళంతా నీదవాళ్ళేగా! రష్యాలో వాళ్లు తిరగబడితే నేగా సాహుకార్లయొక్కయు, ప్రభువుల యొక్కయు రాజ్యం కూలబడింది.

పర :—గనంయొక్క ఉత్కృష్టత ఏమిటో చెప్పుతా విను. గనవంతుడు తన గన సంపాదన ప్రయత్నంలో దేశానికి అనేక బాభాలను సమకూరుస్తాడు. గాని వల్ల లోకానికి కావలసిన వస్తువులన్నీ లెయారవుతాయి. అమెరికాలో, ఇంగ్లండులో, జర్మనీలో, ఫ్రాంసులో అంతే! ఇనుపచక్రవర్తులు, కిరస నాయిలు సార్వభౌములు, బిస్కట్ల మహారాజులు, మోటారు రాజాధిరాజులు వగైరా వగైరా! కరంతా ఉంచడంచేత దేశదేశాలకు ఆ వస్తువులు సరఫరా అవుతున్నవి.

శ్యామ :—అన్నా, నువ్వు చెప్పే వాదనలో అన్నీ దోషాలే.

నారా :—1919 సంవత్సరంలో యూరపుఖండంలో మహాయుద్ధం ఆఖరయింది. ప్రపంచం అంతా విప్లవం వచ్చేటట్టు కనబడింది కాని అమెరికావాళ్లు బంగారం పట్టుకువచ్చి యూరపు అంతా సేదబిల్లినారు. దానితో ముదం వల్ల అలిసిన ప్రజలంతా, 'బాగుంది! మనస్థితి బాగుంది' అని సంతోషించు కున్నారు. తాత్కాలికంగా కనబడిన ఆ సరిస్థితులకు పునాది యేదీ? అమెరికా అప్సయివ్యతా మానివేసింది. కోట్లశ్వరుల కోట్లు కరిగిపోయాయి. ల కరగడం మహావేగంతో జరుగుతోంది. వర్తకాలు హుళిక్కి ఆవం ముదలు పెట్టాయి. ఇంక వచ్చేది ఏముంది? ప్రపంచంలో ఉన్న సాహుకార్లందరికీ దివాలా వచ్చేటట్టు ఉంది.

‘సరే, కూలివారు పైకివచ్చి రాజ్యాలు ఆక్రమిస్తాము అనుకున్నారు. ఇటలీ, జర్మనీ, ఇంగ్లండుదేశాలలో. కాని ఇంక ఎక్కడా కూలివారిలో కట్టులేదు. కూలీలూ సామాన్య ప్రజలూ లేవడం చూచారు, గనవంతులు హడలిపోయారు. కోట్లశ్వరుడు దగ్గరనుంచి కొద్దో గొప్పో కలవాళ్ళంతా భాయిభాయి అని ఏక మయ్యారు. ఫాసిజం అని కట్టుకట్టి ఒక సర్వాధికారితో రాజ్యం ఏర్పరిచారు. దానికి జాతీయ సాంఘిక వాదమన్నాడు. ఇక ముందు అన్ని రాజ్యాలు ఆల్లా అవుతాయి.

‘అసలు ప్రపంచానికి వచ్చిన చిక్కేమిటో చూడు. కావలసినంత తిండి తయారు అవుతోంది. అంతా పంచిలే అందరికీ పూర్తిగా ఆకలి తీరుతుంది. కాని ఎన్ని కోట్లమంది ప్రజలు మలమల బాడిపోవుటలేదు? ఏమిటి ఆ లోటు? తయారైన పదార్థాలని పంచేమార్గం సరిగాలేదు. గనికవర్గం ఆ పని చేసినాటికి చేయ లేదు.’

శ్యామ :—పనిలేని కూలీ లెన్ని కోట్లున్నారు, వివిధ దేశాల్లో? ఎలాగే కిరందరికీ తిండిపెట్టడం!

రోహిణి :—మన ఆంగ్లదేశంలో జమీందారీ వైరులపని మహా అన్యాయంగా ఉన్నది కాదా?

పర :—అవునమ్మా, ఉన్నది! అన్ని జమీందారీలు అలా ఉన్నవా? కొన్ని జమీలు హృదయం తరుక్కు పోయేట్టున్నవి.

నారా :—1908 సంవత్సరమునకు పూర్వమే రైతులను బలవంతంచేసి రైతుకువ శిస్తు ఏర్పరచుకొని ముచ్చిలికాలు వ్రాయించుకొన్నారు. కొన్ని కొన్ని చోట్ల ముప్పదిరూపాయల శిస్తు నేను ఎరుగును. ఎన్ని వేలమంది రైతులు దివాళాలు తీశారు. మా అత్తిగారి మేనల్లుడొక జమీందారు. ఆయన జమీ ఎంత కంగాళిగా ఉండాలో అంతయినగా ఉన్నది. ఎంతమంది రైతులు బాకీలు చెల్లించలేక జైల్లో ఉన్నారు. కొందరి భూముల ఖరీదయ్యాయి. కొందరు దివాళాలు దాఖలు చేసినారు. చెంత నేవున్న రైతువారి గ్రామాలస్థితి యింత కంటే నయం. ఈ జమీందారుల పూర్వీకుల కాలంలో శిస్తులు యింత అన్యాయముగా ఉండేవికావు.

పర :—కొన్ని జమీందారీలలో, ఈనాం మొఖాసా గ్రామాలలో, (అసలు మొఖాసాదార్లు ఈనాందార్లు మాయమైపోయారు.) పంటలు పండని రోజుల్లో, ననం చిక్కువచ్చిన రోజుల్లో శిస్తు రెగ్గించి వుచ్చుకోలేమి? జమీందారు రైతులకు తిండ్రి. కాని తన తిండ్రివ్వకు, తిండిత్యములోకి దింపాడు.

రోహిణి :—కొందరు జమీందారులు రైతులంటే పడిచచ్చిపోతారు. వాళ్ళవారే తను బాగని చూచుకుంటున్నారని. మా తిండ్రిగారి స్నేహితుడొకడున్నాడు అలాంటి ఆయన.

పర :—నారాయణరావు మామగారో? ఆయన జమీనూస్తే ముచ్చరైపోయినది. ఆంధ్ర నిశ్వవిద్యాలయానికి యేబదివేల లిచ్చారు. పంటపండిని రైతును బాగ పెట్టరు. సర్వలు చేయించుకున్నారు. ఎప్పటికప్పుడు రైతులకు—రైతువారి రైతులకు ప్రభుత్వం వారిచ్చినట్లు—పట్టాలు యిచ్చారు. జమీందారీ ఉద్యోగులు లంచాలు తినకుండా నారాయణరావు మామగారు స్వయముగా ప్రజలను తనిఖీ చేస్తూ ఉంటారు. ఆయనకు చేతులెత్తి మొక్కుని రైతులేరు.

శ్యామ :—అవును విన్నాము. అన్నా! నారాయణరావు! మా చిన్న వడినను ఎప్పుడూ చూశించుట? చాలా అందమైన బాలిక అని ఈ అర్చయ్య చెప్పినాడు.

పర :—లేపు క్రిష్ణమనుపంతుగ చెల్లిన తర్వాత ఇక్కడికి కావాలికి తీసుకొని వస్తున్నాడు.

రోహిణి :—ఏమిటన్నా చెప్పావుకావు?

నారా :—చెప్పదామనుకుంటున్నాను. ఇది, పరమం చెప్పేరాదు.

ఇంతలో మంగపతిరా వచ్చటకు వచ్చినాడు. మంగపతిరావు నారాయణరావును చూచి చిరునవ్వు నవ్వి లోనికి బోయినాడు.

మంగపతిరావు గాంధీగారి ఆహింసా వ్రతము అనుదాని మతమని వాదించును. శక్తిహీనులమగు మనం ఈ ఆహింసా వ్రతంలో బడి మరింతశక్తి పోగొట్టుకొని

నాతడు తన్ను ప్రేమించుట కెవరికినో నానెట్లు బ్రతుకుట? నన్నుకవిరచించిన 'సౌహార్ద్రమును స్నేహము' అను నవల తాను చదివినది. అందులో నాయక తన బీబితమును ప్రేమార్పితము చేసినది. పోనీ, తా నెవరినైన అట్లు ప్రేమించు చున్నవా? జగన్మోహనరావు బావను బాను ప్రేమించుటలేదు. అది నిశ్చయము. జగన్మోహనరావు బావ తన్ను తిగాడనుక ప్రేమించుచున్నాడని తనకు తెలియదు. ప్రేమ యన నేమి? ప్రణామనిజూచినను తలచినను, ఆతనితో పైకనిపైబాప గోగుట యేకదా! తా నెవరినైన ప్రేమించినవా? జగన్మోహనరావుగావపట్ల మంచి స్నేహమున్నది. అతనితో గంటలకొలది మాట్లాడి మనసిగుడు. అతడు చాల మన్నిపము తన్ను సంతోషమున ముంచివేయును. తన చిల్లిదండ్రులపట్ల తన్నును పట్ల మాత్రము తన కట్టి భావములే? అంతకు మిక్కిలి తా నెవని ప్రేమించుటలేదు.

భర్త చదువుకొనినవాడు. మోటుచునిషికాడు. తాను జూచినంతవరకు నొగులతోలికి చోవని కరుణార్థముచేయును. అతని జూచినవాడెల్ల మెప్పుకొను చున్నాడు. అటువంటి యువ్వకు తన కిష్టముగాని ప్రేమకు మరెము గోరువా?

తన్ను తనకునుండియు దన్ను పెంచిన ప్రష్టువనయ, నోరొకరినాని తనకింక మారజూపొవును. తన చిల్లితమ్ముడు ఇంక తన్ను విచిత్రముగా ప్రష్టువనయను. ఈ పరిచారికలు, ఈ చుట్టములు మనక నే ముందిపోవును. ఏమిటి! మనవుకొన్న వారిట్టుల బెంగ పెట్టుకొననగునా?

శారద అట్లనాటికి నెట్టి పదిగోబాలుమాత్రమే యున్నది. ఇంద్రుని జెన్నపురి నన్నిటోవలసివచ్చినది. భర్త నందరితరగలి బంటుసీమలచేతనో తనతో ప్రయాణము చేసెను. వారన్న నందరకు ప్రేమయే! ప్రయాణములో ఎన్నో సౌక ర్యములు! తన మనస్సేమిగా నొవ్వని విధాన శ్రవ్యలతో ప్రయాణము జరిగినది.

భర్త తన్ను చదువునకుఁబెరిచినాడని అడుగిడి కలుగుచెప్పుటలేదు. నీ, ఈనా హృదయము కురిసిందినది. అభ్యర్థించినది. అటు నారాయణరావుకడకు నూర్యకాంతముతోవచ్చి మేకగొడగదిలో నూర్యకాంతము కుర్చీప్రక్క కుర్చీలో గూర్చుండిపోయినది. తన గంధీరమును గొంతుకతో నారాయణరావు సర్వకాంత్య సంపన్నయగు శారదకు పాఠములు ప్రారంభించినాడు.

ఎట్లుగడచినదో యొక గంట. శారద పరవశురాలయిపోయినది. తన మధుర కంఠముతో భావము తే నెవాకలు కట్టునట్లు భర్త బోధించుచున్నది. శారద నిశ్చలము యైపోయి వున్నది. అంతయు కప్పివలెనక నారా బామెను ప్రశ్నలు చేసినది. ఈ మొదట చెప్పలేక పుట్టిన పదము. కాని నెమ్మదిగ నెమ్మదిగ భావమునీ యన్ని ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పినది.

'ఇక ఇళ్ళవచ్చు' నని నారాయణరావు లేచి క్రిందికి దిగి వెళ్ళిపోయినాడు. శారద యిట్టి బోధన వెన్నడు వినలేదు. దూదినలె వికలరచి నెవ్వకుచోమచు

ముందుకు సాగుచు పాతమంతయు హృదయమున హత్తిపోవునట్లు చెప్పినారు. ఇదివర కెవ్వరును ఇంత బాగుగా చెప్పలేదు.

‘మాకావా వదినా! మా అన్నయ్య ఎంతబాగా చెప్పాడో! నేను తప్పక ఈయేడు పరీక్ష పెగిలీరుతాను. మీ పరీక్షలు మా పరీక్షలు ఒకమాటే.’

‘ఇవాళ చాలాబాగా అర్థమయింది సూరీదూ.’

ఆరోజున శారద కేలనో హృదయము సంతోషమున పూర్ణమై, ఆమెను చివళత్వమున కదిల్పి వేసినది.

నారాయణరావు తాను భార్యను ప్రేమించుచున్నట్లు కనబడకూడదు. ఇది యంతయు మామూలుతంత్రుగ జరిగిపోవుచున్నట్లా మెకు తెలియవలెను. తన హృదయము, గీవితము ఆ బాలికపై ప్రణయముచేసింది, జగమెల్ల నుడికి, సృష్టినంతయు నాక్రమించుకొన్నదని యామె కెల్లు తెలియును. తెలియుటయు వలదు.

ఈ ప్రేమ మహానిర్దురి గోచరించి భయంపడినదా యీ బాలిక? ఆమెలో నేమియున్నది తన్నిట్లాకర్షించుటకు! అందమైన మాపరేఖానిశము లుండ వచ్చును. అట్లందమయినవా రెవరులు తేరో? శ్యామసుందరి గౌండర్యమున శారదకు జోడు గాగలదు. శారదకన్న సరళహృదయ, గంభీరమానస, విజ్ఞాన సంపన్నురాలు. ఆమె ప్రేమలో ముంచివేయ దలచుకొన్నచో కెవ్వరు నిలబడ గలరు? అయిన నాబాల తనలో నిట్టి ప్రణయభావము జనింపజేయలేకపోయినది. ఈ శారదలో నేమున్నదో! ఆమె ఆత్మసంస్కార మెంత యున్నతమో!

శారద చెన్నపురి వచ్చినవనుక శ్యామసుందరిలో దీప్తి యెక్కువ అయింది. యిరువురకు దనకు నేమి సంబంధము? శారద భార్యయేమి? ఏ యదృష్టమున శారద భార్య యయినది, ఏ పూర్వపుణ్యాన శ్యామసుందరి మిత్రురాలైనది?

శ్యామసుందరి వైద్యకళాశాలనుండి వచ్చి యింటిలో నొక పడకఋర్చిపై చదికిలంబడినది. ఆపెకు బరిచాడినచూలు సమీపించుచున్నవి. లేయింబవల్లు నిద్రా హారములు మాని యామె విద్యాదీక్షితయైనది. చదువు, చదువుమగ్ధ నిద్ర, నిద్ర మగ్ధ నారాయణరావుమాత్ర మామెకు సతతము గోచరించును.

నారాయణ యన్నచో దనకింత మైత్రియేలనో యామె కర్థముకాలేదు. నారాయణరావును దాను ప్రేమించుటలేదుగదా! అయిన నేమి? అట్టి మహాపురుషుని, పూర్ణవ్యక్తిని ప్రేమించుటకన్న తన జన్మమునకు సార్థకత యేమున్నది? అతడు పరాధనుడు; అయిన నాతని తన యంతరాంతముల ప్రేమించి యానందపరవశయై కరిగి యాతని యాత్మాంతరపదంబుల బ్రవహించి చోవుబకన్న తరగోపాయము లేదు. అని అనుకొనుచు ధ్యానముద్రయైనది.

శ్యామసుందరి చిన్నతనమునుండియు గంభీర హృదయ. ఈశ్వరోన్ముఖ, మానవసేవ చేయవలెననియే యామె వైద్యశాలయందు జేరినది. జేశసేవచేయు శ్రీ సరోజినీజీవి, శ్రీ కస్తూరిబాయి మొదలగు వనితామ తల్లులవలె దనజన్మము

సేవకై యర్పణమని సంకల్పించుకొన్నది. పీలయినప్పుడెల్ల రాట్నము వడకును చెల్లెండ్రచేత వడకించును.

ఆమె నిమిలిత నేత్రయై, హృదయమున దక్షిణ హస్తతల మదుముకొని, ధ్యానించుకొనుచు యా పడకకుర్చీపై నట్లే పండుకొనియున్నది—

శారదకు భర్తయే నురువై నాడు. ఆయన పాతముచెప్పిన విభానము స్మరించుకొనుచు తన పడకగదిలో సోఫాపై మేనువాల్చి కన్ను లరమాతలుగా, ఏమేమో పుల్కరింపులు. ఏవియో మధురతరంగాలు తన్నెచ్చటికో తేల్చిపోవ, ఒంటిగా ఆమె ఆరీతిగనే పవళించియున్నది.

౨

వెట్టితల్లి

ఇంతలో రుక్మిణికి బురుడు వచ్చినది. నెలలు నిండిన వని తోచుటతోడనే నారాయణరావు పరమేశ్వరమూర్తు లాలోచించుకొని రాజారావును రప్పించుకొనిరి. రాజారావు తా నెరిగియున్న విద్యావంతురాలును నిపుణురాలునను నొక యూరేషియను దాయి నేర్పరచినాడు. వారు చేయవలసిన విధు లన్నియు నొనర్చి, శ్యామసుందరీదేవితో నవసరమైనపుడువచ్చి కనుంగొనుచుండునని చెప్పి తాను వెళ్లిపోయినాడు.

రుక్మిణి సుఖముగ నాడుపిల్లను గన్నది. పరమేశ్వరుని పూజానంది ప్రఫుల్లమైనది. ఈ బాలికయైన బ్రతికి బట్టగట్టిన తాను ధన్యుడే. అనకు భార్యలన్న నెంత యానందమో యంత విషాదము గూర్చినాడు విధి. ఈ బాలికయైన బడి కాలములు సుఖముగ బ్రతికినచో తన కంతియే చాలును.

‘ననూ పాలింపా, నడచి వచ్చితివో
నా తల్లి - ఉమా శశూ—ననూ
వనజనయన, హిమ - గిరి తనయ జననీ
నీలశరీరద్యుతి నిండించీ విశ్వమెల్ల
ననూ పాలింప.....’

అని పాడుకొన్నాడు. బాలిక యొడలు తొనలుకట్టి యున్నదట.

‘పరమేశ్వరం, నీ కూతురు మలయమారుల రాగాన్ని ఏడుస్తూ ఉన్నదిరా! మంచి సంగీత పాటకురా లయ్యేట్లున్నది. అచ్చంగా నీ పోలికే. జెడ్డి చూడు. నక్షత్రం మంచిది, ఏమీ దోషాలు లేవు’ అని నారాయణరావు నన్నాడు.

శారద బాలికను జూచి కిలకిల లాడినది.

‘ఏమి బుగ్గలమ్మా నీ కూతురుకు రుక్మిణమ్మగానూ’ అని మేలమాడినది.

‘నా మేనకోడలు బుగ్గలబూరెమ్మ’ అని సూరీ డన్నది.

‘ముప్పిపిల్ల! మంత్రసానికి పిట్టచ్చి కొనుక్కొండి’ అని వంటలక్క రామమ్మ అన్నది.

‘ఒరే అబ్బాయీ! దీనికి ఏం పేరు పెడతాలో చాలా పెంకిపిల్లలా ఉందిరా’ అని నారాయణరావునుజూచి యాతని పెత్తిలికొమార్త బంగారమ్మ అన్నది.

‘వెళ్ళితల్లి’ అని పేరు పెట్టండి అని రుక్మిణి అన్నది, అలసట పొందిన నవ్వుతో.

పదిరోజులు గుఱుగుగా గడచి పురటినీళ్ళు పోసినారు. బాలసారేలేడు. శిశువు జడదన ప్రవర్తనలన్నీ బిళ్ళు చేయుచున్నది. రోహిణీశేవి యా బాలికకు చిట్టి చొక్కాలు కట్టుకువచ్చినది. పెంకిచెంచా, పాలు పోసికొనుట కోక వంటికొమ్ము చెంబును బహుమతి పట్టుకొనివచ్చినది.

రోహిణీశేవి వచ్చినప్పుడెల్ల రుక్మిణి హృదయమున గలత జనించునది. భర్త యా బాలికను ప్రేమించుచున్నాడని యెచ్చటరో యా మెలో మాయమాల ప్రతి భ్రమించినది. రోహిణీశేవి తన కన్న యండకల్లే. రోహిణీయే తన భర్తయు సర్వకార్యముల కొనుచుండురని యా మెలో నిర్భరకత్తిక తెలిసినది. క్రొవ్వునుంపరయు నారాయణరావునునూ పన్నెహికులలి విన్నను, వారలను ఇనుమంతయు నామె యనుచునిందితడు. భర్త తన ప్రాణమును వనకు భారబోయునని యా పికు తెలియును. అయినను భర్త్యుక్యనయమున ప్రేమనముద్రము నిలడియున్నదనియు నెఱుఁగి యొక్కడైన నెఱుఁగముగ ప్రవహించిపోవుననియు నామె గ్రహించినది.

తొ నంత చుండక త్రియ గాననియు భర్త్య సంప్రాప్త ప్రేమను నాకు జూర గోనజాలననియు నామెకు పినితలేం. భర్త యొకట రెండు పాట లేవరితోడనో మొయరచి ప్రకర్తించినాడనియు నామె గ్రహించినది. తొని వదలిపోయితిలెలలేదు. లోలోన కొకట రెండువారములు కుర్చిపోయినది. అది చర మేర్వోగుచుచుచినాడు. తొను భార్యతో నన్ని కేపురి యుదుటదేసిన వాదానననకు భిన్నముగ రెండుపూను సాదులు వివరుణ్ణి గురించినను ఆ నుక భగోరనరకబాధ ననుభవించినాడు. అతనికి దలగొట్టిన ప్లియింది. ప్రపంచము నల్లబడిపోయినది. భార్య భగోరనరక మనుభవింపుచున్న దని యాతడు గ్రహించి సర్వము మరచిపోయి యా బాలిక పదముల కడ బ్రణయపూజామతియై మోకరిల్లినాడు.

అయినను వారట్లుల రెండువారములు బాధనందినారు. పరమేశ్వరమూర్తి పరిత ప్రవర్తనలను చని భోజనములో, నిద్రలేమిలో, భార్యకుపోచినది. ఎట్టలేలకు పతిప్రాణయను ఆమె నావరించిన దుఃఖమేఘములు తొలగిపోయినవి. అప్పుడొక నాడు భర్తను జేరి యామె ‘ఇక నెప్పుడు నాయెడ వాషంచేయనని ప్రతిజ్ఞ చేయండి’ యని యామె కోరినది. పరమేశ్వరుడు సర్వధాతములుసోక్షిగ నా ప్రమాణ మొనరించినాడు.

‘రుక్కా ! నా హృదయము పంకిలమయిన మాట నిజము. కాని నేను దుర్బలుడను. ఎప్పుడైనా ఈలాంటి గాఢనైష్యమే వచింపరాని పాపంలో పడి పోయింది యెందుసారులే. నన్ను క్షమించుమని నేను కోరను. కాని నువ్వ పవిత్రమైన చరిత్ర కలవాడవు. నీకు నన్ను భర్తగా ననుకూర్చిన విధే దూరవలసినవాడు. ఏమి చేయను జేవీ ! నా బోటి మచ్చలు ఈ ప్రపంచంలో జన్మించి తమమట్టగా ఉన్న నిర్మలత్వానికి కళంకం తెస్తారు. నవ్వచ్చమైన నీ జీవితానికి నలుపురుచ్చుకు నేను’ అని కన్నుల నీరు నించుకొన్నాడు.

రుక్మిణి భర్తగారి బాధను చూచి భరించలేకపోయినది. కరుణార్థం హృదయమైన యామె వల్లువయై ప్రవహించి, భర్తకు మట్టిజేయుమని పాదాలపై మోసు వంచి వాపోవు భర్తను లేవనెత్తి తన హృదయానికి చేర్చుకొన్నది. నాటినుంకితము జన్మబిడ్డలరీతి నెప్పటియట్లత్యంత ప్రేమతో వారు మెలంగినారు.

రుక్మిణి కివియన్నియు నొకసారి సినిమాలో కథవలె గోచరించినది. ఆప్పుడు మనస్సు కుదుటబడ, నిట్టూర్పునించి సహజము మర్యాదతో ప్రేమతో లోహితీ, సరళా, సశినీదేవులతో జూలలాడి కొంతాంతము ముచ్చట వారి ముల ములకు పోవదనయై జవాబు లిచ్చినది. మర్యాదాంతము నతలెదు నా బాల సత్వక మెరిసి. ‘వదినా నా కాళ్ళమీది పడుకో చెప్పింట్టా ! నువ్వే నీబుద్ధిగొస్తే నేను పాదురాలవదినా, కోడలు నవ్వుకుందినుమా’ అని ఆమె అనందించున మరెడికోవ్రను.

రుక్మిణి :—కాదక్కా ! మామయ్య ఎప్పుడు వస్తాడో ? అని అత్తయ్య కని పెట్టుకు ఉన్నదిగదా అని నవ్వినది.

మారీ :—అబ్బా అసాధ్యురాలే నా కోడలు వదినా ? తల్లిపోలికే !

రుక్మిణి :—వేశావు బాణమా ?

అందరును నవ్విరి. శారద యా మాట విని యాగిపోయినది. ఆమె హృదయమునం దొక్కసారి ముక్కు ముట్టినది. తన చిన్న ఆశునిష్ట గురీకునకు భర్త యన్న నింత ప్రేమతో ! మారీమన నన్ను భర్తకై ఎదురుమామిటమా ? నిజమే ! అప్పుడప్పుడు నామె యుత్తములు ప్రాయముమందును. మారీకు నిదిలో నామె భర్తగారి వామాచిత్ర మున్నది. ఆమె పెరిచోని బంగారు గొలుసులు చిన్న చిత్ర మున్నది. భర్త యామెకు వ్రాసిన యుత్తరములన్నియు విరాళపట్టణపు మంచి గంధపు పెట్టెలో నుంచుకొన్నది. అని యన్నియు గురిల చురల తీసి చదువుకొనుట శారద కని పెట్టినది.

తమ యింటిలో గావురమున్న యా రుక్మిణి పర మేశ్వరమూర్తులు ప్రేమతో నిండియుండుట, పర మేశ్వరమూర్తి తన భార్యతో స్థూపముజూచుచు నవిచేసంతో మనున బ్రతుకువారిని నృత్యముజేయుట ఆమె చూచినది. జరిగించారులలో నే భార్యా భర్తలు ప్రేమతో నిండియుండు రుక్మిణి చూడకు, జరిగించారుల కులం

బములలోకన్న నితర కుటుంబములలోనే యొక్కవ ప్రేమయుండుననియు, జమీందారుల కుటుంబములలో ప్రేమయే లేదేమో యనియు గొచరించెను.

శారద చెన్నపురి వచ్చిన మరునాడు ఆనందరావుగారును, ఆయన భార్య ప్రవిమలాదేవిగారు మోటారుపై నారాయణరావుగారి యింటికివచ్చి శారదను గుశలప్రశ్న జేసినారు. శారదకు ప్రాణము లేచివచ్చినది. ప్రవిమలాదేవి నామె బిగ్గ గొగిలించుకొని కన్నుల నీరు నించినది. శారదను దగ్గరకు దీసికొని, 'తల్లీ నీ తండ్రిగారు చేసిన యీ దోషానికి నువ్వు అనుభవింపవలసినదే' యన్నది.

చటుక్కున శారద మనస్సులో 'ఏమి అనుభవించుచున్నాను' అను ప్రశ్న స్పష్టమై పొడనూప 'అనుభవ మేమిటి?' అని మందహాసమున బలికినది.

నారాయణరావు పెళ్ళియైన వెనుక నీ రెండు సంవత్సరములనుండియు నొక్కనారియైన ఆనందరావుగారి ఇంటికి భోజనమునకు వెడలలేదు. తెలుగువారి లలో బాగుగ ధనము వచ్చు న్యాయవాదులలో నానందరావుగారు ప్రథములు. ఆయి నను నారాయణరావును దన కచ్చేరికి రమ్మనిగాని భోజనమునకు రమ్మనిగాని అరేడు పిలువలేదు. నారాయణరావు వాయనకు గర్వముని గ్రహించినాడు. కీలుపాకులో మామగారి యింట నున్నప్పుడు జమీందారుగారు వచ్చినప్పుడెల్ల ఆనందరావుగారు నారాయణుని కలిసికొనుచునే యుండిరి. మేనమామను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచినాడు గాని నారాయణుని బిలువలేదు.

జమీందారుగా రల్లునిగూడ తన మేనల్లుడు పిలుచుచున్నాడనే నమ్మిరి. నారాయణరావు వానందరావుగారి యుడంత మినుమంతయు మామగారికి తెలియనీయక చరించెను.

నారాయణరావు చెన్నపురికి కాపురము వచ్చినప్పుడును ఆనందరావుగారు నారాయణరావుగారి యింటికి రాలేదు. డ్రాకోర్టులో న్యాయవాదులసంఘ మందిరములో గలిసికొన్నప్పుడును నారాయణరావు నాలేడు పల్కరించువాడు కాడు. చెన్నపురి యాంధ్ర న్యాయవాదులు, తమిళ, కన్నడ, మళయాళ, న్యాయవాదులలో బెద్దవారుకూడ అతడు లక్ష్మీసుందరప్రసాదరావుగారి యల్లుడనియు, బి.యల్. పరీక్షలో బ్రథముడుగా గృతార్థుడైన యువకుడనియు, భౌగ్యవంతుడనియు, చలివిగల బాలుడనియు, భారతి మొదలగు పత్రికలలో, త్రివేణి మొదలగు ఇంగ్లీషు మాస పత్రికలలో, వ్యాసముల వ్రాయుచుండుననియు, సంగీతమున నిశ్ణియనియు, బొమ్మలు అద్భుతముగ జిత్రించుననియు తెలియగనే వారందఱు తాతనితో స్నేహము చేసినారు. న్యాయవాదులసంఘములో నేవిషయము చర్చకు వచ్చినను నారాయణరావు వక్కడ నున్నచో నతనిని వారు సందేహము లేకును ముందులయూ, నాలేడు నిర్దుష్టముగ వానినిగూర్చి తెలియజెప్పటయు కలదు. వాని మేధా న్యాయవాది మందిరములో సామెతయైనది.

ఇది యంతయు నానందరావుగారు గమనించినారు. ఆయన యాశ్చర్యము నకు మేరలేదు. ఎంత గొప్ప న్యాయవాదియైనను నతడు కోటుగోడల కట్టుకొన్న

వాని నెవ్వరు చేరగలరు. కావుననే నారాయణరావును తోడి న్యాయవాదులు గౌరవించుటగాంచి యాయన అక్కజపడెను.

నేడు నారాయణరా వింటికి వచ్చుచున్నానని యాయనకు మొదటిసారి హృదయమున జ్ఞానమేర్పడినది. తన మేనమామ కొమరిత శారద మగనియింటిలో నున్నది. ఆమెను దాను దన భార్యయు వెళ్ళి చూడవలెను. 'లా' తప్ప నేమియు నెరుగని యారని మొదడునకు దోచిన చంతియ. 'లా' ప్రపంచమావలనే మున్నవో, యేమో?

3

ప్రకృతి - పురుషుడు

రామచంద్రరావు హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయములో 1926 వ జూలైలో బి. ఎస్. సి. ఆనర్సులో ప్రవేశించినాడు. బి. ఎస్. సి. మూడు సంవత్సరముల పరీక్ష. బి. ఎస్. సి. ఆనర్సులో విశ్వవిద్యాలయమున రెండవవాడుగా జయమందినది. బి. ఎస్. సి. ఆనర్సు జయమందిన ఆరు నెలలకు ఎమ్. ఎస్. సి. పత్రమును విశ్వవిద్యాలయమువారిరురు. అందుల కొక పరీక్షయు జరుగునట. ఆ పరీక్ష వ్యాసములు వ్రాయించి వానిని పరీక్షించుట యట. ఎమ్. ఎస్. సి. పరీక్ష కై చాలా పట్టుదలతో జరిచి 1929 ఫిబ్రవరి నెలలో నా పరీక్షకయి వ్యాసము వ్రాయుట కారంభించినాడు.

ఈలోన నా మాతాదేదులు 'హార్వర్డులోను' 'మళ్ళాచియోట్సు' రాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారి తర్ఫీరించిన విద్యుచ్ఛక్తి విద్యాలయములోగూడ చదువుచుండెను. అమెరికా దేశమున నట్టి పీఠం నెన్నిటితో విద్యాలయములు కల్పించెను. విద్యుచ్ఛక్తి ప్రపంచములో నా విద్యాలయపు బరీక్ష చాలా గణనీయమైనది. లియో నారాకన్యయు నటులనే జదువుచున్నది. ఆ విద్యాలయము మహానుభావుడు 'ఎడిసను' పండితునిచే నిర్మింపబడినది.

రామచంద్రరావు తెలివి తేలుట గ్రహించి యా విద్యాలయమునా రారానికి వలయు సౌకర్యములు సమకూర్చుచుండెరి. ఆ విద్యలో బారంగత్వమునందవలెనన్న నైదేదులు చదువవలెను. బి. ఏ. లెక్కలుగాని, పదార్థవిజ్ఞాన శాస్త్రముగాని చదివినవారిని మూడవ సంవత్సరపు తరగతిలో చేరనిచ్చెదరు. పరీక్షలో విజయములందిన వారికి డి. ఇ. ఇ. అని బిరుదుప్రతిము నిచ్చెదరు. రామచంద్రరావు రెండు సంవత్సరముల పరీక్షలలో మొదటివాడుగా గృతార్థుడైనాడు.

లియో నారా కన్యకును నది తుది సంవత్సరపు బరీక్ష.

లాటి దేశములలో వీకదేశములు కలిసికొన్నప్పు డాత్మీయ సహోదకుల జూచి నట్లు ప్రేమ జరించును. ప్రాణములేచినప్పును. ఆంధ్రు లేజెంగాలు దేశమునలో కలిసికొన్నచో, నందికుమున్ను వారిరువురకు పరిజయము లేకపోయినను సరియే

వారిలో నొకరిది బళ్ళారి, రెండవవారిది బరంపురము నైనను సరియే, ఒక్కచోట పుట్టి పెరిగినవారికన్న నెక్కువన్న హముగ మెలగుదురు. అటులనే హిందూదేశము లిరువు రె యాస్థేలియా ఖండములోనో, జర్మనీలోనో కలిసిననాడు స్నేహితులై సంచరించెవరు.

రామచంద్రరావు మొదలగు హిందవ విద్యార్థుల నేకులు హావర్వర్డు విద్యాలయమున, బెరికిలే, న్యూసూర్కు, కాలిఫోర్నియా మొదలగు విద్యాలయముల జగువుచున్నారు. వర్తకము చేసుకొను నుజగాతీదేశము లున్నారు. రాజకీయ వ్యవహారములపై యున్నవారున్నారు. వీరిలో నెవరెవరు కలుసుకొన్నను బ్రాణములర్పింతురు.

రామచంద్రరావు వట్టే పెక్కుమంది విద్యార్థులతో స్నేహమొనర్చెను. రాజకీయ వ్యవహారములు మాచుకొనువారిలో గొందరు అమెరికా హిందూదేశముల కొండొంటికి గాఢమైత్రి నొనగూర్చు ప్రయత్నించువారున్నారు. అందు కొందఱి భావము లెట్టివో యిరికిని తెలియదు. అట్టివారిలో గందార్ సింగు, ప్రాణకాంత బోసు అను నీరువురు విద్యార్థు లున్నారు.

హావర్వర్డు విద్యాలయములూర్తి చేసుకొనిన వెనుక కొన్ని నెలలగా ఫిబ్రవరి నెలలో హిందూదేశమునకు వచ్చినారు. వారు వచ్చిన కొద్దిరోజుల కాయువకులపై ప్రభుత్వమునా రిఫియూసును ఒకరిపినారు. వారికి చెరియొక మూడెళ్లు వైదును న్యాయాధికారి విధించెను.

కూర్చికల మొదటి నాడములో నారాయణరావునకు రామచంద్రరావు వ్రాసిన యొక కమ్మ అందినది.

ప్రియమైన బావా,

హావర్వర్డు విశ్వవిద్యాలయం,

ఫిబ్రవరి, 1929.

‘నీవు వ్రాసిన ఈ త్తరం అందింది. నీది యెంత ఒక్కని హృదయమోయి? ఈ మూడేళ్లు నాకు సరియైన వైద్యం కొలిపింది నువ్వేనుమా! వారం వారం నీ ఉత్తరానికి ఎదురుమాడ్కి నాకు రెండవభోజనం అయిపోయింది. నేనే నీకు బనాయిలు ఆలస్యం చేసేవాణ్ణి. ఎప్పుడు నీబ్బు కొవాలంటే అప్పుడు పంపించావు. తొందరపాటు అమెరికా దేశముని కొమరు దెబ్బ సంపదించగలిగినాడో అలాగు నే నిక్కడి సంపదించానంటే దానికి కారణానివి నువ్వు. ఎమ్. ఎస్. సి. తప్పక వస్తుంది. డి. ఇ. ఇ. తప్పదు. ఇంకను ఉన్నకొలదీ నేర్చుకోవలసింది చాలా ఉంది. కాని మనదేశంలో విశ్వవిద్యాలయాలు చాలా ఉన్నవి. ఏ విద్యాలయంలో నైనా నాకు ఉద్యోగం సంపాదించి డెబ్బలవని నా నమ్మకం. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం కొత్తగా డెబ్బాడుకదా! అందులో నాకో ఆచార్యపదవి సంపాదించగలవను నా నమ్మకము నువ్వు వ్యతిరేకం చెబుచున్నా. నేను నీబ్బు సంపాదించాలనే తేకపోలే మాకు పోరకదని కాదుగదా ప్రవేశించుటకు కోలేది. ఏదైనా విశ్వవిద్యాలయంలో ఉండి, విద్యార్థులై విషయమై కొత్తపంతులు చాలా పరిశోధించవలెనని ఆశయును

ఉంది. విశ్వ విద్యాలయములో నాకు ప్రవేశం దొరకకపోతే, ఏ చెందుగూరు శాస్త్రపరిశోధనాలయంలో నైనను సరే ప్రవేశము నా కిప్పించ కోరుతూ ఉన్నాను.

‘చి. సా. నూరీదుకు చదువు చెప్పించి, ఈయేడు ప్రవేశపరీక్షకు పంపిద్దామన్న ఉద్దేశం నీకు కలగడం చాలా ప్రశంసనీయం. పరీక్షలో నెగ్గితే ఆమెరికా నుండి మంచి బహుమతీ తెస్తున్నానని చెప్పి. ఆవిడకూ నేను ఉత్తరం రాస్తున్నాను. నా సహోదరి శారదాదేవిని నే నింతవరకు చూడలేదు. ఆమెయు మీ చెల్లెలును కలిసి చదువుకుంటున్నారని వినుటకున్న చాలాసంతోషమయినది. చి. సా. నూరీదు సంగీతముకూడా బాగా నేర్చుకుంటున్నదని పాశ్చాత్య సంగీతముకూడా నేర్చుకుంటున్నదని నీ ఉత్తరంలో చదివినప్పుడు నా కపరిమితానందం కలిగింది.

‘నేను బాలయినెలలో బయలుదేరి ఇంగ్లండుమీగుగా వస్తున్నాను. బొంబాయివచ్చి అచ్చటనుంచి కొలంబోవచ్చి రైలుమీదవస్తాను. ఇంటికి నేను చేరుకు నేందుకు రెండు నెలలుపట్టును. ఈలోన ఇంగ్లండు, ఫ్రాంసు, జర్మనీ, ఆస్ట్రియా, స్విట్జర్లండు, ఇటలీ మారుచుకొని మరీ వస్తున్నాను. నీ కేమి కావలసినా తంతి నీయవలయును.

ఇట్లు నీ ప్రియమైన రామచంద్ర

విద్యుచ్ఛక్తి విద్యాలయములో బరీక్షలు సంపూర్ణము లయ్యెను. రామచంద్ర రావు విజయము గాంచి జయపత్రమును భారతదేశమున కంపుట కేర్పాటుచేసుకొని, మరల నొకపరి దేశములోని చిత్రములు మూచెదనుగాక యని ‘నయాగరా పత్రము’ నకు బోయినాడు.

రామచంద్రు డిక నమెరికా వదలి వెళ్ళిపోవు చున్నాడని లియూనారాకన్య విచార గ్రస్తయైనది. ఇన్నాళ్ళు రామచంద్రు నొక నిమేష మేనియు నెడబాసి యుండలేదు. అతని నా బాలిక ‘నయాగరా’ తన కారుమీద కొనిపోయినది.

చారిలో నొక నిర్జన ప్రదేశముకడ ప్రకృతి లీలా వినోదినియై యెసనుచోట కారు నాసినది.

‘రామచంద్ర! మళ్ళీ మన మెప్పుడు కలుసుకొనుట? నీవు మరల ఆమెరికాకు వచ్చుటో లేక నేను హిందూదేశమునకు వచ్చుటో, లేనియెడల నీ రూపము నా వృష్టిపథమునుంచి మాయమైపోవును?’

‘అదేమిటి నారా! అంత విచారముగా ఉన్నావు? నీవంటి ధైర్యమెవరిల్లదు మూడేళ్ళంలో చూడనే చూడము! కథల్లో మాత్రము వింటాము.’

‘నీ వెందుకు నా జీవిత నాటకంలో నొకపాత్ర అయినావు?’

‘అది ఉత్తమ సంఘటనం కాదా. అది నా అదృష్టం కాదా?’

‘నీ వున్న మాదేళ్ళు నాకు నీవునుకూర్చిన అనందము నా వ్యక్తిత్వముగా ఉన్నత పథాల కెత్తివేసినది.’

‘లీ! ఈలాగున ఏమిటి వణికిపోతున్నావు!’

‘రామ్! నా ప్రియతముడైన స్నేహితుడా! భారతదేశము మహాత్ముని నాయకత్వాన సలుపు ప్రేమ మహాసంగ్రామము వలననే ప్రపంచమునకు ధర్మసం దేశ మొసగగలదని నీవు సల్పిన జ్ఞానబోధ నన్నొక నూతన వ్యక్తిని చేసింది. ఆలో చించినకొద్దీ ప్రపంచాన్ని తరింప చేయుటకు ఆమెరికా హిందూదేశములు రెండూ కలియాలి. భరతదేశము పురుషుడు, మా దేశము స్త్రీ. ఈరెంటికి సంపూర్ణసంయోగము కలగాలి. అనాడు ప్రపంచబోధ ప్రారంభమవుతుంది.’

‘నా ప్రాణప్రియ స్నేహితురాలవని లియూన్! నీవివాళ భగవంతుని సాన్నిధ్యమునండి యవతరించిన దేవతలూ ఉన్నావు. నీ మోమున దివ్యతేజస్సు తాండవమాడుతూ ఉంది. నీ శరస్సు వెలుక లేజోమందలము వంగపండుచాయతో గన్పట్టుతూ ఉంది.’

లియూనారా సవ్యమ రామచంద్రుని ఒకటింటికి వచ్చి కూర్చున్నది. సత్య ప్రదర్శకములగు నామెకన్నులు పారలౌకికమగు సవ్య సవ్యమన్నవి. రామచంద్రు నామె కనుంగిలింగుకొన్నది. రామచంద్రునిమూర్తి పులకరించిపోయింది.

‘మా శ్రేష్ఠ మిత్రు లెందరో శ్రీ యముక్తిస్తు దివ్యబోధ గ్రహించలేక పోయినారు ‘హోల్కర్స్’ మహాబుద్ధు డెప్పిసట్లు శ్రీ గాంధీ శ్రేష్ఠ అపరా వళారమే! భగవద్గీతలోని బోధయే వినుకొంపమీద యిచ్చిన ఉపన్యాసం.’

‘నా లియూన్! నే నిదివరకు మాదేశాన నున్న దివ్య మణులగు గ్రంథరాజు లేమీ చెప్పలేదు. నా లెక్కల్లో నేను పడినా. వినాదు నిన్ను ప్రభమాన్ని దీక్షదైన దర్శించాను, ఆ ప్రభయజ్ఞానాన్ని నేను ఆమెరికా హిందూదేశము లేకమై ప్రపంచానికి పుష్కదర్శకము లవ్వాలని నాకు మెరుపువలె హృదయమున గోచరించి నది. ఇన్ని వందల సంవత్సరాలుగా ఇంగ్లండు భారతదేశమును పాలిస్తూ, భరతదేశ సందేశాన్ని గ్రహించలేక పోయింది. ఇంగ్లీషువారు రాజ్యము చేయుట మాకు మరియు ఉపకారమైనది. భగవంతుడు నాటి క్రమణులచే మమ్మందరినీ మౌనం చేసినట్లు ఉంది సుమా.’

‘నా హృదయమిది, అత్తమా ప్రియమిత్రుడినైన రామచంద్ర! సవ్యమండు హితమైన జీవరము గలపుడే సత్యము. అట్టి సత్యవ్రతము చేసిన నేకాని సత్య స్వరూపుడు భగవంతునితో నైకమిందలేము. అట్టి సత్యవ్రతి మొనర్చుటకు ప్రేమ ముఖ్యమూత్ర మున్నావు. నాచే రాధాకృష్ణగారి గ్రంథములు, విజేకౌనందుని యుపన్యాసములు, గాంధీ జీవితచరిత్రమూ చదివినావు. నా హృదయంలో మానవ సేవ చేయుట పరమసచిత్తవైసదనగీర్తి, నాకు వాయక వైసదనగీర్తి వోచింది...’

ఆమె కంఠము బుద్ధమైనది. ఆమె నేత్రాంచలములు తడియైనవి. ఆమె మోమున ప్రేమకౌంటలు తళుకుమునున్నవి. ఆమె చాచాటిక - మోముమెరికను

ప్రసిద్ధుని కొమార్తె, యా సౌందర్యవిధి లియైనారా-రామచంద్రుని బిగ్గరవుంగి లించుకొని యాతని హృదయములో మోమునుంచి,

‘నీవు నాగురువువు. నేనింతటినుంచి బ్రహ్మచారిణి నై మానవసేవ చేయుటకు సంకల్పించుకొన్నాను. అమెరికాకు నేను చిహ్నమి. కాని నన్ను దివ్యు చేయు నాయీ ప్రేమను వదిలివేయాలి. ప్రియతమా! నాప్రభూ! నన్నొకసారి పాలించుకో. మొదలూ. తుదీ ఏకమైన ఆనందము. నాకియ్యి. నన్నీ ఒక్క ముహూర్తకాలమూ భార్య నొనరించుకో. ఈ యొక్క నిషేధము నిజో విద్యవై పోవనీ’ అన్నది. ఆమె మాట లప్పుడును, కాకలీకూజితమునై, యా సంస్కృత వెలుగులలో గలిసిపోయినవి.

రామచంద్రుడు నిశ్చేష్టుడై, చైతన్యరహితుడైనాడు. అతని కెక్కు కాలము బోయినది. లియైనారాను చుట్టిన యాతని చేతులు వాలిపోయినవి.

‘ప్రభూ, నా కోర్కె పాలింపనా?’

ఆమె మోము హృదయము తరుగునట్టి బాధతో నిండినది. ఆమె కన్నుల సంతతజలధారలు నయాగరాల్సినవి.

‘తీరని యీకోర్కెతో నా మనస్సు శాంతి లేక దహించుకొనిపోవలసినదేనా? నాకు సేవకై యనజ్ఞ నీవీయదలచుకొనలేదా. అందమును నా యీ బ్రతుకును విషాదాంశము చేయదలచినానా, నా ప్రాణప్రభూ! నీవేల నాకిరితచరిత్రతో నాక పాత్ర వయ్యావు! అహో!’

రామచంద్రుడు కరగిపోయినాడు. అతని లోకాలు సురిగిపోయినవి. ఈమె కింత ప్రేమ యున్నదా? తాను పాపమాచరించుటలేదా?

లియైనారా ఇంకను గట్టిగ నదిమికొన్నది. ఆమె మోమెత్తి, అతని హృదయమున తన హృదయ మదిమి పెదవులు ముద్దికుటకు అతని మోము వంచినది.

ఇరువురు పుల్కరించిపోయినారు.

ఆ సంధ్యాకాంతులలో, సక్షుల కలస్వనములలో, తారకలు స్పష్టకాంతుల వర్షించు శుభముహూర్తాన ప్రకృతి గంభీరసౌందర్యాన నృత్యముచేయు నాచోట, ఒక్క విచిత్ర ప్రేమసంశ్లేషావేశము సంఘటించిపోయినది.

స్నేహపవిత్రత

శారదను జమిందారుగారు వచ్చి పరీక్షకు రాజమహేంద్రవరము తీసికొని పోయినారు.

శారద చెన్న పురిలో నున్నంతకాలము భర్తతో జరుగనప్పుడులప్పు, రదితర కాలమం జేమియు మాటలాడలేదు. నారాయణరావు శారదతో మాట్లాడలేదు.

చదువు చెప్పనప్పుడు బడిలో నుపాధ్యాయులందరు విద్యార్థుల కేరీతి చెప్పుచుకో
యంతకన్న నిచ్చట నధిక మేమున్నదని నారాయణరావు తలపోసికొన్నాడు.

శారదయు దానును, బ్రేమతో తమ జీవితనాక నానంద యురీతరంగములలో
వదలినచో ఆ నావ యనంతముగ నే తీరము సేరియుండునో?

నారాయణరావును ప్రజలందరు గౌరవించి ప్రేమించుట శారద మాచినది.
నారాయణరావు సౌందర్యవంతు డని, విద్యార్థినులకు బాలికలు, విద్యావంతు లకు
యౌవనులు అవి సెచ్చెట్టును నాగవల్లు లలమిఁకొనునట్లు, చేరుట గమనించింది. తా నీ
పురుషశ్రేష్ఠు నేల ప్రేమింప లేకపోవుచున్నానని ఒక్కొక్కప్పు డామె యాశ్చర్య
పడును. దినదిన నూతన పాతముల కెదురుజూచును. అతని కంతగతమగురస్వర
ప్రవాహములో నామె తేలిపోవును.

సూర్యకాంతమునకు శారదకు నాతడు వీలయినప్పు డెల్ల సర్వప్రపంచమునకు
సంబంధించిన విషయములును వారి కర్థముగనటుల వా రువ్విశ్వాసుచు వినునంత
తీసిగ బోధించుచుండెను.

ఫిబ్రవరి నెలాఖరునకు వారికి బాతములన్నియు హృదయగళములైనవి.
పరీక్షలో ప్రశ్నలకు జవాబువ్రాయు నేర్పంతయు నుపన్యసించినాడు. వారిచేత
వందలకొలది జవాబులు వ్రాయించినాడు.

ఒకనా నాతడు శారదకు బాతము చెప్పచుండెను. సూర్యకాంతము తన
పాతము లవగతము చేసికొనుట కింకొక గదిలోనికి బోయెను. నారాయణరావు
కాంభోజిరాగయుక్తముగ తన గొంతుకతో ఇంగ్లీషులో నిట్లువచించినాడు. 'పేర్సు
పియరుకవి దేహమనఃప్రాణ ప్రపంచముల మహానాటకములు రచించినాడు.
'ఉత్తమనశోన్ముఖులుకాని వారి జీవితముల నీ ప్రపంచసంబంధములకు నుణములు
విసాదమున ముంచివేయును' అను ఉత్కృష్టవిషయము నే యాతడు వెల్లడించి
నాడు. గుణములు నీచములు, ఉన్నతములు అని రెండు రకములు. నీచగుణములు
గలవాడు నశించును. — అనే సర్వసాధారణ నీతి నవి మనకు దోపింపజేయును.
పురుషకారహీనముగ ముంచితనము మనల నడంచివేయును — అను విషయమే
అతడు మహావిషాదాంత ముగ హామెట్ నాటకములో చూపించినాడు. హామెట్టు
సజ్జనుడు. తన తండ్రిని, తన పినతండ్రి చంపెనా లేదా యను సంగతి పూర్ణముగ
దెలిసికొనకుండ నెలులాతని శిక్షించుట అని యాతడు సంజేహించినాడు. ఆ సంజే
హమే యాతని నడంచినది. ఒక్కొక్క సర్వమానవులను బూర్ణముగ నమ్మినాడు.
ఆ నమ్మకమే భార్య విషయమున నపనమ్మకమైనప్పుడు క్యాసియోపై ననూయ,
భార్యపై కోపము, చివరకు తాను తన భార్యయు నశించిపోవుట లెఱుఁగించినది.
కావున సద్గుణములైనను అహంకారమున జనించినట్లయిన వినాశకారులు.
ఇంత గొప్పవియైనను పేర్సుపియరు నాటకములకు సంపూర్ణత్వము కాదేను. మహా
కళలైనను సంపూర్ణత్వమునందనిచో ఉత్కృష్టానంద మెట్లీయగలవు? భారతీయ

నాటక కల్పనలకు సంపూర్ణత్వమున్నది. కాళిదాసు రచించిన శకుంతల గమనించి నచో నా మహానాటకము రెండుభాగములుగా విభజింపబడినది. ప్రథమ భాగమున దేహమనఃప్రాణలోకముల ప్రదర్శించినాడు.

‘దుష్యంతుడు మహారాజు, శకుంతల వనకన్య. మహారాజు తన జేపేరులలో శకుంతలను జ్ఞాపక ముంచుకొనవలయును. శకుంతలను మరచినాడు. ‘ప్రేమపంచిక మగు నానందము తొలదిమాత్ర మనుభవించి యా భౌతికసుఖముతో ప్రేమమరుదుల నీ యాత్మకు భంగకరము. ఓ ఋషికన్యా, నీ కర్మ సంప్రదాయము ముగువలయు’ అని దూర్వాసుడు ఆమెను శపించినాడు. అర్చనాల విషయగుగురుకోరి జరింప లేదు. సేవకే. తన ఆత్మ తాను చెలినీకొనుటకే. కానన మేవక శకుంతల నెత్తి కొనిపోయి కశ్యపాశ్రమమున వదిలినది. అర్చ్య సంప్రదాయమున పుత్రులు గనుట, పున్నామ నరకబాధ నివర్తించుకొనుటకు, విత్తూణము దీర్చుటకు. అందు కోక పుత్రుడు చాలు. శకుంతల మాతయైనది. కంఠవభాగమున శకుంతలా దుష్యంతు లకు స్వర్గలోక పరిసరముల పునస్సంధానము కలిగినది. అప్పటికి దుష్యంతుడు రాజర్షి, శకుంతల యోగిని. ఇంక పవిత్రమున వానప్రస్థాశ్రమము. సచ్చిదానంద న్యోతిర్ముఖ మగు జీవితద్వంద్వము.

‘ఇయ్యది భారతీయుల ఉత్కృష్టస్థానము. కవిత్వపాదములు, కథాపదలు, అలంకారములలో జీవితప్రదర్శనములు. ఒకరికోకకు తీసిపోదు కాళిదాసు కేవల పీయరులు. కాని కాళిదాసులోని కాలిత్య మామూల్య గంభీరతలకు కేవలపీయరుల కొంచెము తగినాడు. కాళిదాసు గౌరీశంకర శిఖరము (ఎవ రెవరు); కేవలపీయరు ధవళగిరి.

ఈరీతి నింగ్లీషులో నుపన్యసించు భర్తముక్క భాష గాని భావములు గాని సంపూర్ణముగ గ్రాహ్యము గాకపోయినను శారద చిన్మాతీ శైలి ముగ్ధో నందమున మోహముతో, అకర్షింపబడి పరవశమైన హృదయముతో నక్షేకాన్వృంధి భర్తవంక అనిమిషయై చూచుచున్నది.

చీకట్లు దళిల ప్రసరించుచున్నవి. సాయంకాలపు నలుగు నాగరికానికి తొంగిదూచుచున్నవి. తోటలోని పూవుల సువాసన జగత్తును పరిమళ వివరణమున మూర్ఛముంచినది. పశ్చిమాగణచ్ఛాయ యొండు గవాక్షమున తొన ప్రవేశించి శారదమోమును వెలిగించినది. ప్రణయలిపస్పిద్ధికై, తన ప్రణయాధిదేవియై ప్రవ్యక్తి. మైనట్లాతిని కామె గోచరించినది.

ఇంతలో ఉల్క యొకటి మెరసినట్లాహములో మార్పులు జరిగినవి. ఆ మోము శ్యామసుందరీదేవి మోమైనది. శ్యామసుందరి తన్నుగ్రోమతో కలకంచినట్లాతినికేదోచినది. శ్యామసుందరి చిరునవ్వునవ్వి, లేచి, చేతులవారి తనకదప వచ్చి తనపై పొంగినది. ఆమె యూషిరి పరిమళములు తన్నులను బ్రయసడి. అతడు, రక్తము వేడియై దేహపెల్ల ప్రవహింప, హృదయము గుర్రులెత్తి, ఆమె

మెత్తని చిగురాకు పెదవులు తన పెదవులపై తగిలినట్లు భావించినాడు. ఇంతలో నామె తన్ను గొగిలించినట్లయినది!

ఆమె తమిదీర తన్ను తిమోహా వేశమున చుంబన మొనరించిన ట్లాతకు తన భావపథముం దూహించి చటుక్కున లేచి తన పడకగదిలోనికి వెంటగూగులలో చేరినాడు.

ఆతడు చకితుడై బాణహతిచే సుడివడిపోయి రెక్కలు బుపటప కొట్టుకొన గుర్వపిట్టవలె హృదయము చలించిపోవ నిట్టూర్పు నించుచు పర్యంకము జేరినాడు. ఆతని కన్ను లెఱ్ఱవారి పోయినవి. కణతల చిరుచెమ్మటలు నిర్భూకానాన నల్లని మేఘశకలములవలె పొడనూపినవి.

ఏమిది? మనస్సులోనైన నా బాలిక కిలము చెరుపవచ్చునా? అది పాపము! పవిత్రముగు నాత్మకూడ పంకిలమ్మగు ననునంత పాపకార్యమిది. ఎంత గర్హ్యము!.....

ఎట్టయెదుట తన ఇల్లాలుండ, బరగాంతపై దినకీ మనము మా వేశ మేలజనింప వలెను. భార్యను తాను ప్రేమింపకూడదా? అయినచో నామెయే తన్ను చేరవచ్చి నట్లు తన యింద్రియములకు మించిన శక్తి తన్నట్లు కదల్చి వేసినదా?

శ్యామసుందరి యను భ్రాంతికి గారణము తనలోనున్న కల్పద్రుమ. అయినను తాను ద్రోహము చేయుటా?

శ్యామసుందరిదేవి పవిత్రచరిత్ర కావుననే యాలదామెతో స్నేహము చేసినాడు. వ్యక్తికి స్నేహము పాపమా? గర్హ్యమా? పురుషుడు వనితలతో నేల స్నేహము చేయరాదు. పురుషుని పురుషుని ప్రేమలతల దెనవైచు స్నేహము పవిత్రమైనచో, మగవానిని వనితను సునాసనాబంధముల జేర్చివైచు స్నేహము మాత్రమేల పవిత్రము కారాదు?

పురుషుల పరస్పర ప్రేమగూడ భవలాభాది వ్యాజమూలకమై నీచముగును. స్త్రీ-పురుష స్నేహములో నంతకంటె నీచముగు కారణముండుటకు పీలున్నది. స్నేహము పవిత్రమంటారు. స్నేహములేని పురుషుని మొరడనియు, శ్మశానము లోని చెట్టనియు నందురు. మిత్రకోటిలో మైమరచువాని బంధుసముద్రు డంటారు.

అట్టియెడ, పురుషునకును వనితకును స్నేహమేల పనికిరాదు? ఎట్టి సత్పురుషుడైనను ఒక బాలికతో నెంత నిర్మలస్నేహాన మెరిగినను నుసగునలు, కేరి పార చూపులు, పెదవి విరుపులు, ఓహో!

యశావనమందున్న స్త్రీ పురుషులకు మాత్రము పవిత్రస్నేహము సాధ్యమేల కారాదు!

శ్యామసుందరితో దన స్నేహము పవిత్రమైనదా? ఏ మూల మూలలనైన పవిత్రతకు దూరముగు నర్థ మేమైన గలదా?

౨౯

మోహవేశము

రాజేశ్వరరావు, పుష్పశీలయు నీ కరునెలలు మోహవేశ పరవశలయి తిరిగి నారు. రాజమహేంద్రవరమునుండి హైదరాబాదు, హైదరాబాదు నుండి ఢిల్లీ, ఢిల్లీ నుండి కలకత్తా, కలకత్తా నుండి బొంబాయి, రెండువారకగతిలో నిరుపురకుమాత్ర ముండు పెట్టెపుచ్చుకొనువాడు. స్తేషనుమాష్టకుచేతిలో కాయ, నాగుచేతిలో రెండు లంచము. అంతే ! అతడే మహారాజు !

అజంతా మేడలకు ప్రవేశములకు గూడ నాతడు వెళ్ళెను. అంతటను బంగాళాలు మకాము ఎప్పుడు పుష్పశీలయే యెదుట నుండువలెను. ఎప్పుడు మోహ వేశమే. పుష్పశీల కొ యా కరునెలల కాలము రృత్తిలో నిశ్చిహ్వమైనది. రాజేశ్వరు డామెను పూవువలె చూచుకొన్నాడు. మహారాణివలె నాదరించినాడు. ఆమె యేది కోరిన నది ఇచ్చినాడు. కరునెలలు తిరిగి తిరిగి వారిరువురు హైదరాబాదు వచ్చినారు. అచ్చట నాతడు ఉన్యోగమునకై ప్రయత్నింప నారంభించెను.

రాజేశ్వరుని మూరపూచుటయు బంగారు నాయుడుగా కొక కుటుంబు పెద్ద 'ఇంజనీయుడు.' నాయన రాజేశ్వరు నాదరించి నెలకు నూటయేలది కిరాయిగూకల జీతముతో నారంభించి సంవత్సరములకు పదియొప్పవ రెండువందల రోజుల వరకు హెచ్చుపడ్డది. నాయన ఇంజనీయుడుగా నవాయిగాను కట్టించు 'వైద్యులునూనూ' అను పెద్ద చెరువున బనిచేయుట కేర్పరచెను.

పుష్పశీలపై నెయ్యమున రాజేశ్వరుడు గూడ మాంసాదుల వర్ణించెను. ఆమెయు భార్యవలె సంపదంప నొడవలెను. తాను కాపుసిల్లనెలినది యామె భావించుకొన్నది. వారిద్ద రాచెరువులో బనిచేయు నింజనీర్లకై యున్న సంపదంపబడిన యొక బంగాళాలో కాపురముండిరి.

సుబ్బయ్యకాస్త్రీ గారికి మతిపోయినది. స్వతంత్ర ప్రేమసంఘము నాయన నొవ్వ విట్టినాడు; అన్నియైనాడు. ప్రపంచము మ్రింగి జేయువచున్నంత కోపము వచ్చినది. రాజేశ్వరరావింటికి పోయి యాతని వృద్ధమాతపై మండిపడి మర్నాడు లాడుటచే వారు సేవకునిచే నాతని కాటించినైచిరి. ఇంటికి వచ్చి భార్య కడుపులు చూచి యెడ్చినాడు. ప్రపంచమున నెవ్వని నిక నమ్ముట ? ఛీ ! ఛీ ! పురుషుడన్న వాడు పెళ్ళిచేసుకోవాలి. పరభార్యల నడేక్షించుట ఎంత సీనము ! తా నిదివరకు చేసిన పాపపాట్లన్నవి. అవి తాత్కాలికములు. కాని ఈదాసుని మేమి ? నిది శిష్యోపన్యసి నచనలించి పరభార్యపహరణముక్రింద నభియోగము నొనర్చి ఈ పిశాచిని ఈ చండాలుని రక్తము పీల్చవలెను.

కాని, అభియోగము వాడులు చేసినచో నిదివరకే తలవంపులు గానున్న తనకు మరియు తలవంపులగును. అదనారివల్ల లోకాలు సాక్షాత్తుచున్నవికదా !

అతడు వీధి వెంట జనుచున్నప్పుడు దండరు తన్ను చూచి హేళన చేయుచున్నట్లు భావించుకొన్నాడు. అభియోగము జేసినచో ప్రేలుతో చూపించి మరియు హేళనము చేయుదురేమో, మరియు దుర్భరపు బ్రతుకగును.

రాజేశ్వరరావుకు జమీందారుగారి యల్లుడగు నారాయణరావు గారు స్నేహితుడని యాతనికి తెలియును. చెన్నపట్టణము వోయి ఆయన సహాయ ముజేగినచో నుపయోగించు నేమో ?

ఆ యాలోచన జనించిన రాత్రియే చెన్నపట్టణము వచ్చినాడు సుబ్బయ్య శాస్త్రి. తిన్నగా నారాయణరావు గారి యింటకివచ్చి నారాయణరావుంటికికడ తేక పోవుటచే నొక హోటలుకు వోయి సామానచ్చుటబెట్టి, స్నాన మాచరించి, భోజనముచేసి నారాయణరావు గారి మేడకు వచ్చెను. అప్పుడే వచ్చి నారాయణరావు భోజనముకడ కూర్చున్నాడు.

నారాయణరావు భోజనముచేసి యీవలకు వచ్చుటతోడనే, సుబ్బయ్య శాస్త్రి గారు లేచి నమస్కరించెను. నారాయణరావు సుబ్బయ్య శాస్త్రి గారి నెరుంగును. ఆయన వచ్చిన పని నిమేషమున నాతని కవగతమైపోయినది.

‘సుబ్బయ్య శాస్త్రి గారూ ! నమస్కారము దయచేయండి.’ అని యాతడన్నాడు.

సుబ్బయ్య శాస్త్రి గారికి కన్నుల నీరు తిరిగినది. నారాయణరావు తెల్లబోయినాడు.

‘అజేమిటండి శాస్త్రి గారూ, చూడ వచ్చినపని తెలుస్తూనేవుంది. నాశుభ తిరిగి హెడరావాదు వచ్చినారట. అచ్చట ఆరిని కదియో యువ్యోగము దొరికినదట. నన్ను వచ్చి ప్రయత్నము చేయుమని మీ యుక్తేశమైతే నే నీరాత్రి బయలుదేరి వెళ్తాను. ఇదివరకే అనుకుంటున్నాను. కాని అతను దేశాలు తిరుగుతున్నాడు. మీగుకూడా వచ్చి హైదరాబాదులో ఉండండి. భగవంతుడు మన ప్రయత్నం నెరవేర్చకమానడు.’

‘చిత్తం. నేను నాశనం ఆయిపోయానండి. ఈ ఆరు నెలలు నేను పడిన బాధ నా విరోధికి నా వద్దండి. మర్యాదగా బ్రతికినవాణ్ణి. ప్రజలు అన్ని విధాల నన్ను హేళన చేస్తున్నారు. ఎన్ని సార్లో గోదావరిలో పడిపోదామనిన్నీ, విషం పుచ్చుకుందామనిన్నీ తోచింది.’

‘అలాగా !’

లోకపు మెప్పుకోరి మంచి చేయుటయు, నిందకోడి చెడుచేయుటయు గొప్ప కాదు. లోకమే మనశీలముగా గాపానుచున్నదా? హరిశ్చంద్రుని నాటకం లలో నీ భావములు వెల్లడించి ఈ నాటక గ్రంథకర్త చెట్టి వ్రోహా మాచరించురించుచున్నారు ! మనము మంచి చేయుట మంచికొరసగాని, లోకము కొరకా? ఓ భరత మాతా ! నీ చెట్టి కళంకము తెచ్చుచున్నామమ్మా. మేము చేయు మంచిచెడ్డలు సంఘమునకొను దానిపై నాధారపడి యున్నవికదా ! మంచికదా యని మంచి చేయుటకాదు. చెడుకదా యని నూని జేయుటకాదు. హరిశ్చంద్రుడు నిజమాడిన,

ప్రజలు హరిశ్చంద్రుడు సత్యమాచరించినాడని చెప్పకొనవలెననియా? అందు లకా, అత డావ్రతము పట్టుట? అని నారాయణరా వనుకొనెను.

ఆరాత్రి వారికుపురు బెజవాడమీదుగా హైదరాబాదు ప్రయాణమైపోయిరి.

హైదరాబాదునుండి నైజాముసాగరు వెళ్ళిరి. దూరమున నొక యాత్రికుల బం గారాలో సుబ్బయ్యశాస్త్రిగా రాగినారు. నారాయణరావు రాజేశ్వరరావును కలిసికొనుటకు వెడలిపోయినాడు.

రాజేశ్వరున కువ్యోగమై పగునెను దినంబులైనది. అత డందరితో, దొడ్డి యధికారులతో, పై యధికారులతో, తాజేదారులతో మంచిగా సంచరించు చుండెను. ఆ పగునెను దినంబులలోనే యాతడెన్న నందరు శౌరవముజూపుచుండిరి. రాజేశ్వరరావు తోడియధికారి యొక మహమ్మదీయ యువకుఁ గున్నాడు. ఇత డొక నవాబుగారి కొడుకు. ఆ నవాబుగారికి నైజాముప్రభుత్వములో బాల పలుకుబడి యున్నది. ఆ యువకుడు హైదరాబాదులో ఇంజనీరింగు చదువుకొన్నాడు. పలుకుబడిచే నాతని కా యువ్యోగ మిప్పించినారు.

ఆ యువకునకు రాజేశ్వరరావునకును మిక్కుటముగ స్నేహము కలిగినది.

రాజేశ్వరరావు స్వలింగత్రేయము సంఘములో నిజముగ సభ్యుఁ గాని, స్వలాభ మునకై యందు చేరలేను. తనయం దిష్టములేని స్త్రీ నెప్పుడు నారెగు నువంతిమా చేయలేదు. తాను మోహించిన యువతి యొక నెలతిగువాతెనైన చర యిష్టము వేరొకనినిగద ప్రసరింపజేసినప్పు డా యువకుడు హృదయమున నినుమంతియు నమాయపడిక, ఆ యువతిని వదిలివేయవాడు, బాండ్ల నొందలేదు. అతని హృదయ మినుమంతియు బాండ్ల ననుభవించలేదు. తాను పెళ్ళిచేసుకొన్న భార్య పరుని గోరినచో నామె కోర్కె నీర్చుట కాలిడు సంసిద్ధుడనని హృదంతరమున సంకల్పించుకొనియే యున్నాడు.

పుష్పశీలయు దానును రాజమహేంద్రవరమునుండి బయలుదేరినప్పుడే యాతడు సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారి కిట్టి యుత్తిరము వ్రాసి తిహారులో వేసినాడు.

‘ఆర్యా! మనం ఒక విచిత్ర సంఘంలో చేరిన సభ్యులం. ఆ సంఘంలో ఉన్న నియమాలు జరుపుటకు మీరు ప్రమాణం చేశారు! ఇంక ఆ ఉద్దేశా లేమిటి:

1. అడవాళ్లు ఇన్ని యుగాలనించీ మగవాళ్లకు దానిసలై ఉండుటచేత, వారి దానిసత్వం తొలగ చేయుట, వారికి పురుషునకున్న సర్వ స్వలింగత్రాట ఇచ్చుట.

2. వివాహము అన్నది వ్యక్తిత్వాన్ని చంపి మానవుల్ని సంఘానికి దానిసల్ని చేస్తూ ఉన్నది కాబట్టిన్నీ, ఈవివాహం అనేసంస్థ పురుషుడు స్త్రీని తనకు దానిస చేసుకోదానికి యేర్పాటుచేసుకున్నది కాబట్టిన్నీ, సదరువివాహం అనేసంస్థను రూపుమాపి దానిస్థానే స్త్రీపురుషులకు సమానహక్కుల్ని యిచ్చే సంస్థను ఏర్పాటు చేయదానికిన్నీ.

3. ఈ ఉద్దేశాన్ని అచరణలో పెట్టడానికి మన సంఘాచార్యులకు తిరుపతి రావుగారు మనకు దినచర్య నూత్రాలు కొన్ని నియమించారు కదా! (ఎ) ఎప్పుటి

కప్పుడు కనబడినవారికెల్ల మన సంఘోషణలు చెప్పి సభ్యులను చేర్చుకోవడం (వి) వివాహము చేసికొనని పురుషుడు వదిలేతో, వనిత పురుషునితో స్నేహమున కలసియుండవలెను వారు ప్రేమకోనకై యట్లున్న పురియు నుత్తమము. (సి) వివాహము చేసికొన్న సభ్యులు తమ భార్యకు స్వారంత్ర్యమిచ్చి వారి యిష్టానుసారము సంచరించుటకు సమ్మతంపవలెను.

‘ఈ మూడు ముఖ్యసూత్రాలను తమరు గమనించవలెనని ప్రార్థిస్తున్నాను. నేను మీ భార్యయైన పుష్పకేశవిని ప్రేమించాను. ఆమె నన్ను ప్రేమించినది. కాబట్టి యీ ప్రేమ సాఫల్యం చేసుకోవడానికి మేము దేశాలు తిరుగుచున్నాము. మీ ప్రమాణం జ్ఞాపకం చేసుకోండి. ఎప్పుడు పుష్పశీల నాపై ప్రేమను మరుస్తుందో ఆనాడు తిరిగి మీ యింటికి వస్తుంది. పుష్పశీలకూడా నా ఉద్దేశమే బలపరుస్తున్నది. అందుకనే ఆమెకూడా ఈ ఉత్తరంలో సంతకం చేస్తూ ఉన్నది.

మీ ప్రియమిత్రుడు రాజేశ్వరరావు.

పై ఉత్తరం అంతా నా యిష్టం పైనకూడా వ్రాయబడింది. మీ మిత్రురాలు పుష్పశీల.’

ఈ ఉత్తరం చూచి తల బద్దలు కొట్టుకున్నాడు సుబ్బయ్యశాస్త్రి. ఆ ఉత్తరం సంగతి అలోచించుకొనడమే సుబ్బయ్యశాస్త్రి గారు నిట్టూర్పు నించుచుండే నారాయణరావు రాజేశ్వరరావులకు సంబంధించినది, ఇంకా మరేయి నామాలియు లేలును కొన్నాడు. నారాయణరావు గబగబ నడచుచు కూలీల, గుమాస్తాల, చిన్న యుద్యోగుల నడుగుచు రాజేశ్వరరావు పనిచేయు స్థలమునకు బోయెను.

రాజేశ్వరరావు నారాయణరావును కనుంగొనగ నే తెల్లబోయినాడు. అతనికి జరుచెమ్ముటలు పట్టినవి. ఒక్క పరుగున వచ్చి నారాయణరావుని కవుగిలించుకొన్నాడు. ‘నారాయణా నువ్వేనట్రా వచ్చింది. నువ్వేనట్రా! ఏమిటది. ఎందుకు వచ్చావు, ఎల్లా వచ్చావు? ఎప్పుడు వచ్చావు? నా! నా! నాయంటికి నెల్లానా? ఎవ్వరున్నారు.’

‘నెల్లాను. అక్కడున్న ఒక మహమ్మదీయ యువకుడు చాలా డాబుగా ఉన్నాడు. అతడూ ఒక ఇక్కడిల్ల, పుష్పశీల కాబోలు, తేయాకు బల్ల ప్రక్క కుర్చీలలో కూర్చుని ఉన్నాడు. నన్ను చూచి మహమ్మదీయ యువకుడు ఈవలికి వచ్చి నువ్విక్కడున్నావని చెప్పాడు. నీ బంగాళాకూ ఇక్కడకూ కెందు మెక్కుందిరా, అబ్బా!’

వ్యాధికిమందు ఆయుర్నకు మందులేదు

సాధుశీల, సర్వహృదయ, సూరమయ నెంతయో జబ్బుజేసినది. అమెకు పురిటిలో జేసిన జబ్బు నిశ్చేషము కాలేదు. చిక్కి శల్యమైనది. తిండి సహించుట లేదు. ఎప్పుడు తలనొప్పులు, చిన్న చిన్న జ్వరములు

రాజారావు తన భార్య పుట్టింటికే అలలి రోగములచే కృశించుచున్నదని, తనకడుగు గొనివచ్చి, యామెకు వైద్యముచేయ నారంభించెను. బలమునకై మందు లిచ్చెను. దేహములో నెచ్చటనైన రోగపదార్థ మున్న జేమో యన్న భయమున 'వైప్రోకాకయి' మందు సరముల వ్యారమున భోని కిచ్చెను. క్షయరేమో అని భయముపుట్టి బాగ్రత్తగ పరీక్ష చేసినాడు. ఎక్కడను బాధయైన లేదు. అంత కంతకు రోగము శ్రుతిమించి రాగమున బడినది.

మలేరియా జ్వర మేమోనని యాలోచన కలిగినది. సబ్ టైటియస్ మలేరియా యే జబ్బునైన అనుకరించును. అతడు క్వినయిను లోపలికి నాడినాడు. మొదటం దు నెక్కించినాడు. జ్వరము రోగము నాకుదగిన మొదలిడి నాటమగాను క్రిగిమగు నెక్కుచున్నది. ఆమె చిక్కిపోవడం ప్రాణపంచదార, కోడిగుడ్డునూన, బ్యాక్టీ నీరు, పాలు విరుగుడునీరు ఇవి యన్నియు నామె కిప్పించుచుండెను. అట్లినాకు వచ్చినారు. తన చుట్టములు వచ్చినారు. సూరముకు జబ్బు విజృంభించింది. రాజారావు తన మిత్రులగు నిరువుగు పేరుపొందిన వైద్యులకు తంతులనిచ్చి కృషించుకొన్నాడు. వారు వచ్చి యెవరెగక వైద్యముచేసినారు. ముగ్గురు బాగ్రత్తగ గ్రంథములు పరిశీలించి యాలోచించి వైద్యముచేసిరి. సన్నిహితి (వైద్యులు) వ్యాయామ కాదని నిర్ధారణ చేసినారు. రక్తము, మలము, ఉమ్మి గిండికి పరిశీలన చేయించినారు.

ఊపిరితిత్తులు శ్లేష్మముచే నిండి 'అయిరీస్ విక్రెయి' ఇచ్చినారు. తగ్గవోయినది. గుండె అతి నెక్కుదగ కొట్టకొన్నది. నెక్కుదగ వింక్రినాలిలు మొదలగు మందులనిచ్చి యా రోగము వాటినాడు. రోగములు తగిసి పోతికగుటకు వైద్యుల వైద్యము చేసినారు. పై లక్షణములన్నియు దగ్గినవి.

గుండె బలముగా నుండుటకు 'డిజటాలిస్' అను మందు, లోన పేగులలో విషములు చేరగుండుటకు 'వైమాలు', మాత్రకొశము క్రాంతిముగ నుండుటకు 'ఎక్స్ మిను' మొదలగునవి యిచ్చుచు సతి బాగ్రత్తగ వైద్యము చేయుచు నేయుండెరి. 'వోప్రా' మొదలగు మహానుభావులు సాక్షాత్తవైద్యములోని గొనివచ్చి ఆయన ర్వేదోషముల నాసవముల నుపయోగించినారు.

ఇతర జబ్బులు వచ్చి తగ్గుటయేకాని అసలు జ్వరము తగ్గలేదు.

రాజారావు చుట్టములలో నొకడు గొప్ప యాయుర్వేద వైద్యుడువచ్చి నేయుచుంచి పెదవి విరిచి రాజారావుకడుగు యొక్క 'విమి' చేయ వలమికోన్నావురా, అబ్బాయీ?' అని అడిగెను.

రాజారావు "విమి చెప్పను మామయ్యా! ఈ రోజు రేపా అనుకుంటున్నాము. వ్యాధికి మందున్నది, ఆయువుకు లేదు అని నాకేనాటికి తెలిసెవచ్చింది" అనుచు నిట్టూర్పు విడిచెను.

భర్తయగు రాజారావును, తన పుట్టము నితర చుట్టములకు పదిలి, మారనాకొదివంగతురాలైనది.

భార్య బ్రతుకదని రాజారావుకు దోచినప్పుడే నారాయణరావుకు తంతునిచ్చి నాడు. నారాయణరావు హైదరాబాదు వెదలి ఇంకను రాలేదు. పరమేశ్వరుడు తిరిగి హైదరాబాదుకు తంతునిచ్చి తాను తక్షణం బయలుదేరి, అమలాపురం వెదలి పోయెను. పరమేశ్వరుడు వెళ్లిన నాలుగుగంటలకు సూరమాంబదేహము చాలించినది.

ఆ బాలిక తలిదండ్రులు, అన్నదమ్ములు, రాజారావు తల్లిదండ్రులు వచ్చి నారు. ఇల్లంతయు చుట్టాలతో నిండి గొల్లుమనిపోయినది. రాజారావు స్వల్పకాలం పోయినాడు.

కొత్త కేసునుండి సుబ్బారాయుడు గారు, జానకమ్మగారు వచ్చి నారు. క్రిరమ మూర్తి రాజారావింటికి రాని నిమిషము లేదు.

ప్రాణముపోవుముందు సూరమ్మ భర్తను విడిచి గూతనికి రెండుచేతుల నిమిష దిగ దరికి చేర్చి నమస్కరించి, 'జీల్లలు - మీకు - చెప్పనక్కరలేదు. మళ్ళీ - వివాహం - చేసుకోండి' అని - కన్నుల మూసికొని మరల తెరచినది. అప్పుడామె మోయున పారశాక్తిక కాంతి ప్రజ్వలిల్లినది. ఆమె చిరునవ్వు నవ్వుచు, ప్రక్కనే భగవద్గీత చదువుచుండిన మామగారిని చూచి, మామగారికి నమస్కరించి 'కృష్ణా! కృష్ణా!' యని ప్రాణము వదలినది.

ఆయమ తల్లి తండ్రు లా శవముపై వ్రాలి రోదించిపోయినారు.

'తల్లీ! నువ్వు ధూడేవతవు. మాకెప్పుడు చాకిరీ చేసేవానవు. నాకొగుకువల్ల కాకపోయినా నీవల్ల ముక్తిపొందుదామనే ఆనుకున్నాను. అందరికి తల్లీని నాలి కలా ఉండేదానవు.

'నా తల్లీ! నా బోటి నిర్భాగ్యురాలికి నీ వంటి రోదలు ఎలా దక్కుతుంది సూరమ్మతల్లీ!' యని రాజారావు తల్లి గుండెలవియ విలసించినది.

రాజారావుకు నిరువు రాదపిల్లలు. పెద్దపిల్ల ఆకేండ్ల బాలిక, రెండవది మొన్న పుట్టిన చంటిబిడ్డ. వీరిరువురకు మధ్య నొక యాదుపిల్ల పుట్టిపోయినది.

రాజారావు ధీరత్వముతో తనదుఃఖమునంతయు దిగమింగి తిరిగాడు.

ఇంతలో నారాయణరావు రెండవరోజుకు వచ్చిపడినాడు.

రాజారావును దిన హృదయమునకు జేర్చుకొన్నాడు. అక్కడ నారాయణుడు, రాజారావు, పరమేశ్వరమూర్తి మాత్రమే యున్నారు. రాజారావు వైద్య సేవహితు లదివరకే వెదలిపోయినారు.

రాజారావు కంటివంటి అశ్రుధారలు ప్రవహించినవి. నారాయణు దోదా ర్చినాడు.

'నాబ్రతుకులో నాజన్మంలో ఉత్కృష్టభాగం మాయమైంది నారాయణా!'

'ఓయి తెలివితక్కువా! ఎక్కడికి మాయమైందంటావు? దేహం వదలి పోయిందంటావు. ఆయితే ఏం? ఆమె ఉత్తమవ్రత కావున మళ్ళీ యెత్తే జన్మ, జన్మరాహిత్యం చేసుకునేందుకనే ఎత్తుకుండిరా!'

'ఎంతో సమాధాన పరచుకున్నా మనకు కుమటపడడం లేదురా'

‘అవునులే ! ఎంతనుకున్నా మానవమాత్రులం. ఈ మానవ జన్మలో ఎన్నో మనం చెప్పకోగలుగు తున్నాము. అనుభవించ గలుగుతున్నాం. ఈ జన్మలోంచే మనం తరించేదిగూడాను. అంతజబ్బు ఎలా చేసిందిరా, డాక్టరు అంజనేయులు, డాక్టరు నాగరాజుకూడా వచ్చారన్నావు. అబ్బా! అదేమిటోయి, మీరెవ్వరేమిటో చెప్పకోలేని జబ్బుకూడా ఉందాంటి? ఇంతకు మనకు దురదృష్టం రాసిఉన్నదిలే, లేకపోతే అటువంటి విచిత్రకోగం రాదు. అదేమిటిరా పరం ! కళ్ళనీళ్ళు కుడుచుకో ! వట్టి జేలహృదయం నువ్వూనూ ! రాజారావు ! నీ కళ్ళనీళ్ళు చూసి పరమం కూడా గంగానదిలో యమునను సంగమం చేస్తున్నాడు. మొన్న నే చూసినట్టు ఉందిరా ! అప్పుడు బతికించుకున్నావు. ఆ రోజుల్లో నువ్వు చూపించిన ప్రజాధన్యంతరిని తలపించింది. అట్టి సుకీల, పరమసాధ్వీని మాట్టం అరుదురా. దేవుడు ఎవరికీ ఉపకారం చేయజేమో ! ఆ పని మనుష్యులగోల ఏమిటి ? ‘మా తల్లి ! మా తల్లి !’ అని ఒకటే యేడుపు !

‘నారాయణ ! అదిగో ఆ పనిచేసే మనిషి, అక్కడ కూర్చున్నవారిలో గుమ్మం దగ్గర రెండోది. అది మా అమ్మాయి బంగారువిళ్ళి తెంపుకొనిపోయా ఉండగా, మా నాకరు పట్టుకున్నాడు. పోలీసువాళ్ళకు అప్పగించాలనుకున్నా ; నా భార్య కన్నులు విప్పి దెల్లబోయి,

‘అదేమిటండీ ! మీ హృదయం గాంధీగారి బోధలు మరిచింపా ! పోనీ లెండి, దాన్ని వదిలేయండి. తప్పని గట్టిగా చెప్పి వదిలివేద్దాం. దాన్ని మాని పించవద్దు’ అని సన్నసన్నగా చీవాట్లు పెట్టింది. నేను జైద్యంచేసి ఒత్తికించిన అమ్మాయి భర్త ఇక్కడ పోలీసు జవాను. మా యింటిలోని దొంగతనము సంగతి తెలిసికొని, చరచర మా యింటికొచ్చి, కేసు పెడతాననీ, అనుమతి యివ్వంననీ అడిగాడు. మా ఆవిడ ఒప్పుకోలేదు. అనాటినుంచి ఆ పనిమనిషి నమ్మకం ముద్ద అయిపోయిందోయి !’

‘అవునోయి, సూరమ్మనుగూర్చి నువ్వు నాకు చెప్పడమా ! నా చెల్లికన్న ఎక్కువ ప్రేమ, నా తల్లి కన్న ఎక్కువ ఆదరణ చూపించేది.’

రాజారావు తన హృదయమంతయు స్నేహితు లిరువురికడ జెల్చబోసి కొన్నాడు.

తాను వేదాంతము చదువుటయందు సర్వమూ మరచిపోవువాడు. జైద్యము నందు మునిగియుండువాడు. ఇంటిలో నేమియున్నదో ఏమిలేదో యను విచారణ ముతో నాతని కదసరముండునదికాదు. ఎంతమందియో చుట్టాలు వచ్చువాడు ! సూరమ్మ తన హృదయ మెరిగి చరించు సుకీల ! గృహలక్ష్మీ వృద్ధులను న తైమామలకు భక్తిమెయి పరిచర్య జనుపునది. తన భార్యయన్న హృదయమున నెంత ప్రేమ యున్నను మక్కనాడైన తాను నిండాచుకొను భార్యతో మాటలాడుకోవలేదు. అయినకు వన భర్త మనస్సేమి కష్టపడునో యన్నభయమే.

‘ఆమెను నా బిడ్డలకు తల్లి అయ్యేందుకు ఉపయోగించానేగాని నా హృదయం నిండాగుగా ఆమెతో మాట్లాడలేదు. ఇంకోచిత్రం ఏమిటంటే, చుట్టపక్కాలకు ఎప్పుడూ పతిభక్తి బోధిస్తూ ఉండేది. భగవంతుడు కంటరా! అందులోని వేదాంతార్థాలు చెప్పేది. నాకు తెలియదు. ఆమె చక్కని గొంతుకతో పద్యములు చదివగలదు అన్న సంగతి తెలియదు నాకు’ అని నారాయణరావు తలపోసి విలపించెను.

అంతకన్న అంతకన్న నారి చర్యలు వేదాంత పథముల విహారించినవి. జీవ పరమార్థాల సంబంధము, జీవావతారము, పరమాత్మవతారము, జీవాత్మపరమాత్మ సంధానము, సాంఖ్యజ్ఞానసిద్ధాంతము, యోగకర్మసిద్ధాంతము, కర్మజ్ఞానమార్గముల సమీకరణము, పురుష ప్రకృతి, వాద బ్రహ్మవాద సమీకరణము, గీత ఎట్లుచేసెనో గీతవాక్కు ప్రపంచములో మహోత్తమగ్రంథ మెట్లాయెనో, శ్రీకృష్ణుడెట్లు సంపూర్ణావతారమో అన్నియు చర్చించుకొన్నారు.

వేదము లిరువురు పురుషులే యన్నవి. సాంఖ్యము అనంతమగు పురుషులు, ఒక్క ప్రకృతి యన్నది. ఉపనిషత్తు లొక్క బ్రహ్మమునే తెలిపినవి. గీతలో శ్రీకృష్ణుడు వాటినన్నిటిని సమన్వయము చేసినాడు.

భగవంతుడే లేదనువారు, అనేక లక్షల భగవంతులున్నారనువారు, ఒక్కడే భగవంతుడున్నారనువారు, మూడువిధములగు జనులున్నారు. ఈ మూడు వాదనలను సమన్వయము చేసినాడు శ్రీకృష్ణుడు. సాంఖ్యము ద్వైతివాదమునుకూడ మించి పోయినది. సాంఖ్యులు విశ్వకలణము నేనుండుదు? విశ్వము నావరించిన రంకు మూలములగులు పురుషుడు ప్రకృతి. పురుషుడు సాక్షి. ప్రకృతి శక్తి.

సాంఖ్యము వెనుక యోగము చర్చించినారు. గీతలోని యోగమార్గము పఠం జలి చెప్పినదికాదు. పఠించలి గీతకు కొన్ని వేల వర్షము లీవలినాడు. యోగమును గూర్చి అనుక్రమముగా పరంపరగా వచ్చినవానిని పఠించలి ప్రాచీనమే, మాత్ర రూపముల బల్లకొనినాడు. గీతలో చెప్పిన యోగము పఠించలి కెన్నో సంవత్సరముల పూర్వకాలమునాటి ఋషి సంప్రదాయ మగుయోగము.

ఇది వెనుక ఉపనిషత్తులను గూర్చి చర్చించినారు. భగవద్గీత ఈ మూడింటిని ఎట్లు సమన్వయించినది చర్చించినారు.

సాంఖ్యులు పురుషుడు ప్రకృతి, త్రిగుణములు, త్రిగుణ విచిత్రములగు ఇరు వది నాలుగు లక్ష్యములు అను వానితో మొదలు పెట్టి, వెనుక నుపనిషత్తులు చెప్పిన క్షేర, అక్షర బ్రహ్మములను క్షేర ఈ రెంటికని సమన్వయముచేయు పురుషోత్తమును, అని పరబ్రహ్మ వాదమును సిద్ధాంతీకరించును. క్షరబ్రహ్మయు ప్రకృతియే. అక్షర బ్రహ్మయు సాక్షి. క్షరముతో సంబంధములేక తనలో జనించిన క్షరమును జూచుచు నుండును. పరబ్రహ్మయు అక్షర బ్రహ్మస్వరూప మే. ప్రకృతిని లయించి ప్రకృతిని కలంకప్రకృతిలో చేరియుండు తన స్వరూపముగు క్షరబ్రహ్మమును జూచుచుండును. అక్షరపురుషుడు ప్రకృతితో కలక ప్రకృతిస్వరూపముగుక్షర

బ్రహ్మమునకు సాక్షి. అక్షరబ్రహ్మమునకు పైన పరబ్రహ్మము పురుషోత్తము డున్నాడు. ఈరాక్షరబ్రహ్మ లిరువురు పరబ్రహ్మ స్వరూపములే. పరబ్రహ్మమే తన ప్రకృతివలన జీవాత్మ యగును. ఆ ప్రకృతియే మూల ప్రకృతి. ఆ మూల ప్రకృతిలోనుంచి జనించినది సాధారణ ప్రకృతి.

2

ప్రేమాశయము

సూర్యకాంతం పరీక్షలో చాచుగా వ్రాసినది. తప్పక విజయమంది తీసునని నారాయణరావు నిశ్చయించినాడు. రాజారావును వీడి నారాయణరావును బరమేశ్వరుడును చెన్నపురి విచ్చేసినారు. చారిత్ర పరీక్షలో చాచుగ వ్రాసినట్లు జూరించారుగా రల్లునికి వ్రాసినారు.

దారిలో పరమేశ్వరునికి నారాయణరావు రాజేశ్వరుని చిత్రితయంతయు చెప్పినాడు.

‘రాజేశ్వరరావుతో ఒకదిన మంతయు ధర్మవిజ్ఞాన చేశానుగా! నాది దృష్ట్యా మాస్తే న్యాయపథంగానే ఉంటుంది వాని నడచి. నా దంతసేపు చెప్పినా ‘నాకు మీ వివాహాధర్మములందు నమ్మకవంతేగు. ప్రష్టల నన్ను ప్రేమించింది నేనామెను ప్రేమిస్తున్నాను. ఆవిడకు నానిచ్చ ఇష్టంపోతే ఆవిడ ఇష్టంవచ్చినచోట్లకి నల్ల వచ్చును నే నెప్పుడూ ఏవిధమున అభ్యంతరం చెట్టును నీ నేనాంతం నా కవసం లేదు. నీ ధర్మం, నీ అహంస, నీ సత్సమార్గం నాకు పథ్యంకాదు. నాకు ఆర్థం కాదు. నువ్వు నీ బోధ ప్రష్టలకు చేసుకో. ఆ అహంయి మనస్సు ముట్టుకుందీ, తీసుకునినల్లి ఆ ధర్మకే అంబుగట్టవోయి ఇది మాత్రం నేను నిరాణగా చెప్పగలను.

పుష్పశీల సంపూర్ణంగా నన్ను ప్రేమిస్తోంది. సర్వకాలం ఆమెకు నామీదే ఉంటుందని చెప్పను. ప్రేమకూడా నువ్వుచెప్పే బ్రహ్మసనార్థంగా నిర్వచించి చెప్పటం మామతిమేకాదు!’ అన్నాడురా. నేను, ఆ అర్హయిలో ఒంటికా ధర్మ మార్గంతా చెప్పినాను. ఆ అర్హయి చిన్నదంతా విని నవ్వుతూ ‘నాగారాయణరావు అన్న గానూ! మీరంటే చాలా గొప్పగా చెబుతారు నాచుకుగానూ. కాని మాస్తే మీగువట్టి ముసలమ్మకబుర్లు చెబుతున్నాను’ అన్నది. నేనుమాత్రం తెల్లబోయినాను.

‘ఏమి చెప్పావురా రాజేశ్వరుడితో?’

‘ఏముందిరా? నీ వృత్తిలో సర్వసృష్టిని పరబ్రహ్మైక్యం చేయడమే మహాత్ముల దృష్ట్యా ఉన్న రోశయం అన్నాను. కాబట్టి అందరూ ఒక్కసాతే మోక్షం పొందినా ఇబ్బందిలేకురా అన్నాను. మనం నేనెవరూ కెంకవిధాల ఆలోచించాలి. నివృత్తికోసం, ప్రవృత్తికోసం. అంటే మోక్షమార్గం క్రిండా, ప్రపంచంగా అనందం పొందడం క్రిందా. నువ్వుచేసినపని ఎందుకొక వస్తుందిన్నాను.

‘నాకు ఇప్పుడు అనందం ఇస్తోందిగా?’ అన్నాడు.

‘అదేనా నువ్వు చేసే ప్రతికార్యం ఆలోచించుకోవలసిన పద్ధతి. ఏ కార్యం చేసినా దాని మంచి చెడుగులు నీజీవితం అంతా ఎలా ఉపకరిస్తాయి, ఎలా అపకారం చేస్తాయి అని ఆలోచించుకోవుట్రా’ అన్నాను.

‘ఇప్పుడీ అమ్మాయి నువ్వు ఉన్నావుకదా, ఆ భర్త నీపై కక్షాస్పృతి క్రింద తేసు తెస్తాడనుకో. నువ్వు ఏ రెండేళ్ళో జైలుకు వెళ్ళవచ్చుకదా?’ అన్నాను.

‘అవును. నువ్వు నీ అహింసామార్గం అవలంబిస్తూ జైలుకు యెందుకు వెళ్ళావు? నా ఆశయంతోనం జైలుకు వెళ్ళితే రప్పా?’ అన్నాను.

‘మనం చేసే ప్రతికార్యం వాషకహీనంగా ఉండదు. ‘సాధ్యమైనంతవరకు’ అనే మాట ఒకటుందికదా. అలాగే నువ్వు ఆచరించే కార్యాలలో సాధ్యమైనంత వరకు ఇతరులకు కష్టం గా ఉండకూడదు అనికూడా మాదాలికదా’ అని నేనంటే:

‘మాదాలి కాని సంఘం ఒక దోషంచేస్తూంటే అది మార్చడానికి ప్రయత్నం చేసేటప్పుడు కొందరికి అపకారాలు జరుగుతాయి. నీ అహింసావ్రతంవల్ల ఎంత మందికో నష్టం కలుగవచ్చును. అంతమాత్రాన మానుతావా?’ అని నన్ను ప్రశ్నించాడు.

‘సరే అంతవరకు వచ్చావు గనుక నేను అడిగిన ప్రశ్నకు జవాబు చెప్ప. ప్రపంచంలో ఉత్కృష్ట ఆశయం ఏది?’ అంటే, ‘సంతోషమే ఉత్కృష్ట ఆశయ’ మన్నాడు.

‘సంపూర్ణమైన, స్వతోయుఖమైన సంతోషం ఏరకమైన స్త్రీ పురుష సంబంధములో లభిస్తుంది’ అనే ప్రశ్నకు, ‘ఇంతవరకు లేదు. ముందుముందు మా పద్ధతి వల్ల లభించగల’దని చెప్పాడు.

‘జడ్డీ లిండిసేగారి వ్రాతలు, సర్ హావియాక్ ఎల్లీస్ మొదలగు వైద్యవిశారదుల వ్రాతలు చదివావా?’ అన్నాను.

‘అవన్నీ గమనించి నివాహితాశనం ఉన్న మన జీవంలో స్త్రీ పురుషులకు అంతకంటే ప్రాపంచికానందిం ఎక్కడ గాకలగలేదని చెప్పగలవా?’ అన్నాను. ‘అమెరికాలోని పద్ధతులు ఎంత నికృష్టంగా ఉన్నా లిండిసే కనబరచిన వాసాలకు అతడు చూసినది నివారణోపాయం కాదు’ అన్నాడు. ‘షెల్లి మొదలగువారు మీ పద్ధతులు అవలంబించి భగ్గుమనోరథులై కృతించి కృంగిపోయారు. ఇంక ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు శాస్త్రపరిశోధన చేస్తూచేస్తూ ప్రకృతితీతమున పరబ్రహ్మకు మార్గము చూపువారికి వచ్చి యచ్చట ఆగిపోయినారు. ప్రకృతి సంబంధమున పరీక్ష చేయడానికి పనికివచ్చే పరికరాలు పరబ్రహ్మమును కనిపెట్టలేవు. ప్రకృతిమార్గం చేత పరానికి దారి దొరకదు. దానికి పారతాకికంగా ఆలోచించాలికదా. పారతాకికంగా ఆలోచిస్తే నేమీదనున్న దారి కనపడుతుంది అంటూ ఈలాగున చెప్పాను! వాడు తల వాల్చుకొని వున్నాడురా. అదికూడా చెంతనే వున్నది. ఇంతా విని ఆ అమ్మాయి అన్నదికదా, ‘నారాయణరావు అన్నాడు! నా జన్మలో నేను

మనుష్యస్త్రీగా సంచరించింది ఈనోజులే. మీరెంత చెప్పినా లాభంలేదు' అన్నది. సరే, బాగా ఆలోచించుకోండి అని బయటేరడానికి సిద్ధం నాడేన్నాను. రాజేశ్వరునితో ఆ అమ్మాయి భర్త వచ్చినాడని చెప్పినాను. అది 'జిల్లాగా' అని 'అతన్ని కూడా వచ్చి భార్య హృదయం మార్చడానికి ప్రయత్నించమనరా' అన్నాను. నాకు నవ్వువచ్చింది. ఇంతలో నవ్వు పండించిన భయంకరమైన తెలిగ్రామ చక్కా వచ్చింది.

చెన్న పట్టణం వచ్చుటతోడనే నారాయణరావుగారి ఇంటిలో నూరిదు, శ్యామసుందరి, ఆమె ముగ్గురు చెల్లెళ్లు అందరూ కూర్చోలిఉండిగా నారాయణరావు రాజారావు భార్య పోయినసంగతి చెప్పి, గూరమాంబ నులుగులకు తర్ఫీదించి చెప్పినాడు. శ్యామసుందరి వివర్ణ వదనయై విన్నది.

‘అన్నా! మంచివాళ్ళు బ్రతుకరుగదా!’

‘అవునమ్మా! లోకంలో ఉండే చెడుగు మంచిని అరేమేస్తుందింటావు. మామూలు దృష్టికి అల్లా? కనబడుతుంది. కాని ఈ ప్రపంచంలో చెడుగు ఇంకా హద్దుమీరకుండా ఉన్నదంటే, మంచియొక్క ప్రాబల్యంలేదు. చెడుగు ప్రాబల్యం గా ఉంటే యాపాటికి జగత్తుకు ప్రళయం రావలసివచ్చు. కాని ఈ ప్రకృతే అంతా బోధిస్తూ ఉన్నది. రాక్షసశక్తి తిరస్కారయిపోతో ఉన్నది, అమెరిలో ఉన్నది, విద్యుచ్ఛక్తిలో ఉన్నది. ఇవన్నీ కట్టరిప్పి చూస్తే ద్వంద్వం చెయ్యగలవు. అలాగే మనుష్యునిలో ఉండే రాక్షసశక్తి కట్టరిప్పుకుంటే మనస్సు ఉన్నది అతనిలోని మంచే నుమా! కాబట్టి చెడుగు మంచిని రేమేస్తోందని ఎల్లా చెప్పగలవమ్మా?’

‘నిజమే, అన్నా!’

పర :—‘ఒరే నారాయణదూ! ఒక సంగతి ఆలోచించు. చెడుగు, మంచి ఒక్కప్రకృతిలోనుంచే కదా వస్తాయి, అప్పు చెల్లెళ్ళల్లా. ఎందుకు ‘మంచి’ మన మోక్షానికి మార్గం అయ్యింది; ‘చెడుగు’ ఎందుకు కారాదు?’

నారా :—‘నీకు తెలివదా నన్ను ముగుచువు! పురుషుడు ప్రకృతి మాయతో ప్రకృతి భ్రమలో పడుతున్నాడు. అహంకారంలో ఉన్న న్నాళ్ళు పురుషుడు సాక్షిభూతుడగు అక్షరుని, అక్షరస్థానమందుండి పురుషోత్తముని తెలిసికో లేడుకదా! ఆ పురుషుడు, ఆప్రకృతి పరబ్రహ్మ స్వరూపుడే కాదు. కాబట్టి ప్రకృతియొక్క గుణములలోంచి జన్మించిన మంచిచెడ్డలతో మంచి పురుషుడు తానే అక్షరబ్రహ్మమను జ్ఞానం సంపాదించుకొనుటకు మార్గం అయ్యాడు.’

రుక్మిణీయు, చిన్న బాలయు కేమగురు ఉన్నారు. పర మేశ్వరుని గురించి యందు పెట్టిప్రేమ. ఆమెపై నెన్నియో పాటలు వ్రాసినాడు కోదాండరామి వానిని చుగువుమని మరియు మరియు గోచునది. పర మేశ్వరుని భావములన్నియు శీత్రములు. అనాదిసుండియు ఒక సంప్రార్థ ఆత్మ ఉద్భవిస్తుందట. అది ఆ ఆదికాలంలోనే స్త్రీపురుష మూర్తులచే రెండు ఆత్మలుగ విడివడుటట. వారిడివిత్తములలో నెప్పుడో యొకప్పుడు భౌర్యాభిర్తలై కలియుదురట. ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రాణవిప్రయోగము

పురుషులై కలియుదురట. అట్టి జన్మంలో ఒకనాడు స్త్రీ పురుషునకు మోక్షము పొందు మార్గముపదేశించునట. అప్పుడా జంట ఒకటై తారకమార్గము నందునట. ఇది యంతయు నిజము కాకపోయినను ఒక్కటిమాత్రము నిజమని పరమేశ్వరుడు వాదించును.

‘ఒరే నానాయుడు! పురుషుని కొక యాశయ స్వరూపమయిన వనితయును, స్త్రీకి ఆశయ స్వరూపుడైన పురుషుడున్ను ఉండి తీరాలి. వా రాచరించు దీక్షకు ఉత్సాహము ఉత్తేజము ఇస్తూఉంటారని నేను ప్రార్థనగా నమ్ముతాను. ‘డాంట్రిక్’ బియ్యట్రెసు ఉన్నట్లు, కీట్సుకు ఘానా ఉన్నది. నెపోలియనుకు జోసెఫైను, సంపూర్ణావతార స్వరూపమును శ్రీకృష్ణునికీ రాగ, పాండవులకు ద్రౌపది, రాము నకు సీత, వివేకానందునకి నిజేదిర, కాలిదాసున కాయన భార్య, రీటాకునకు చింతామణి, క్రైస్తునకు మార్గరీటు, మోజాబాయికి తానీనీ, అనిది సెంటుకు కృష్ణాజీ. అవునా?’ అని నాడు ఒకనాడు పరమేశ్వరుడు.

‘నువ్వు చెప్పినది చాలా భాగము నిజమే. ఎందుకు నీ కా ఆలోచన కల్గింది?’

‘నాకూ రోహిణీబాలకు స్నేహము కలిగినప్పటినుంచీ ఎన్ని పాటలో వ్రాశాను. బొమ్మలకూడా చూశావా? ఆ మధ్య ఆగాను. మరల నాకు ఎక్కడా లేని శక్తివచ్చినట్లు వేయుట ప్రారంభించాను.’

‘అవును! నేనూ ఆశ్చర్యపడుతూ ఉన్నాను. అదా నువ్వు, రోహిణీ ఎప్పుడూ కలిసి మెలిసి మాట్లాడు కోవడం?’

‘రోహిణీ నేటికి ఈ యేర్పాటునుంచి విర్రలేఖనం బాగా నేర్చుకున్నాను. నీకు చూపించమంటే ప్రార్థనగా లెను వేసిన బొమ్మలు తయారుకొగా నే చూపిస్తానంది. అంటే నేను దీక్షణం చక్కవగా ఉండమని అన్నమాట. నాలుగు బొమ్మలు వేసింది. మొదటి మూడు నేను బాగా దీక్షాను. ఆ బొమ్మలలో నా ప్రజ్ఞా ఎక్కువ నాలున్నది. ఇప్పుడు వేసింది అంత ఆశే. నేను ఒక గీతగీసి నానో లేదో అన్నీ లనే వేసుకున్నది. బొమ్మలు వేయుటలో నుమ్మల సందరినీ మించేటట్లు ఉన్నదిరా!’

‘దుర్మార్గుడా! నాకు చూపించకుండా నువ్వు ఇన్నాళ్ళు దాచావా?’

‘అరే! నీతో నేను వాళ్ళకి బొమ్మలు వేయుట నేర్పుతున్నానని చెప్పలేదుటా?’

‘కాని ఇంతబాగా వేస్తుందని నూచించి ఉంటే నేను చూసి సంతోషించే వాణ్ణిగా. ఏదీ ఈవార సాయంత్రం వాళ్ళ యింటకి వెళ్లి చూడతాము. క్యామ సుందరి బొమ్మలు వేయలేదు కాబోలు.’

‘వేయలేదుకాని క్యామసుందరి తెలుగులో కవిత్యం చేయడం మొదలు పెట్టినది. తెలుగు చదువును వ్రాయును బాగా తెలియకపోయినా వినికిడివల్ల, ఎక్కడి నుంచి పట్టుకున్నవా తెలుగును, ఏమి తయ్యగా వ్రాస్తూఉందిరా! పాటలలోని రహస్య మామెకు బోధించినాను. ఈ మధ్య సంస్కృతం బాగా చదువుకుంది. నీకీ రోజునో రేపా పాడి వినిపిస్తానంది.’

అ గా థ ము

నారాయణరాయని జీవితాంతర్గతమును ప్రేమ ప్రవాహము మహా వేగమున ప్రవహించి నారాయణుని చున్నది విద్యుచ్ఛక్తి రెండు స్వరూపములట. అవి ఒక దాని కొకటి వ్యతిరేకములట. రెండును కలిసినగాని విద్యుచ్ఛక్తి కావటం. అట్లే మానవుని ప్రేమయు ఎవరిప్రేమ లేనిచో వ్యర్థమై జీర్ణించిపోవును. ఒకప్పుడా జీవిని మూలమునంట కదల్చివేయును.

ఎన్ని యుగములకో, శారదకు మెలకువ వచ్చుటయని యెదురు చూచుచున్నాడు. ఇంగ్లీషుకథలో చెప్పిన 'నిమరసాందరి'ని మేల్కొలుపుల ముగ్ధులైన బ్రతుకులో లేదా? తా నా బతుకూరుకును నానా? యిది యాత యనుకొన్నాడు. ఎన్ని సార్లులో దననిశ్చయమును వారచి ఈ బాలికను పరిశోధించుకొని తనలో నైకమైనదిరింప వలచుకొన్నాడు. ఆ బాల పట్టి విగ్రహమునకు చెతనయ రహితమా యన్నట్లున్నది.

ఇటు శ్యామసుందరి ఉత్తమ మేధానంపన్నురాలు. కర్మయోగిని. నైద్య వృత్తిచే రోగి నారాయణుని వేసు సంకల్పించినది నైద్యవృత్తిచే వచ్చుకొను దేశసేవకై వినియోగించెదనని యామె దీక్ష. ఆ బాలిక తన సహోదరి. ఆమె సంగీతము శేర్చుకొన్నది. పరమేశ్వరునికడ పాటలు వ్రాయు శేర్చుకొన్నది! ఏమి సట్టుదల! ఆమె హృదయమెంత సున్నితము. ఎంత ప్రేమమయము. ఆమె నైదుగ్రాలై యెట్లు మనసులగు? నీర శస్త్ర చికిత్స చేయగలవా యని యామె ప్రశ్నింప—

‘వబ్రాదపి కకోరాణి, మృదూని కుసుమాదపి,’ యని చదివినది. ఇట్టి యుత్త మాంగనలు జేశమాతకు ధూషలుగదా!

ఈ యాలోచనలతో దానును బరమేశ్వరుడు కారునెక్కి శ్యామసుందరిజీవి యింటి కౌశాత్రి వల్లినాడు. అప్పుడు శ్యామసుందరి కీర్తి గా పరిశీలన చేయుచుకొనుచున్నది. మనవారిని చూచి మోము ప్రపుల్లమైపోవ తన సహజమును నొయారపు నడికలో వచ్చి యాబావిదనున్న కుర్చీలుపట్టి, రెండరి నాచికో నచ్చట కూర్చున్నది. పరమేశ్వరుడు రోహిణి యేదని యామెను వెదకుచు లోనికి బోయినాడు.

పదియేను నిశుషములు వారేమియు మాటలు లేక కూర్చుండినారు. ఆమె నలముకొన్న భక్తి యాతని చుట్టి వేసినది. ఆమె తలవంచుకొని వేమి యాలోచించుకొనుచున్నదో, సముద్ర పవనములు తలములై హాయిగ వీచుచున్నవి. తాతకలు తమ కౌంతిరకముల నెమ్మదిగ పన్నీరు చల్లుచున్నవి.

చటుక్కున నారాయణరావు తలయెత్తి ‘చెల్లీ! నువ్వు పాటలు చేయుచున్నావని పరమేశ్వరుడు చెప్పాడు. ఒకపాట పాడ్తావా?’

‘అడవిటన్నా! పరమేశ్వరం అన్న, కొంచె అన్న. ఏమిటి నా పాటలు!’

‘పాడుమ్మా! నా దగ్గరకూడానా నీకు సిగ్గు?’

‘పాడుతాను. మరి నువ్వేమీ అనుకోకుండా ఉండాలి. నీవంటి వారిదగ్గర పాడుటకు చాలా ధైర్యం ఉండాలి అన్నయ్యా!’

‘నేను కొట్టనుద!’

‘ఏమో ఎవరికి తెలుసును?’

‘పాడు మరి. శ్రుతివద్దు. నీ కంఠంలో నే ఉంది శ్రుతి.’

‘వదిన గారి కంఠంలో ఉన్న శ్రుతి, ఎవరి కంఠంలో ఉంది?’

‘ఏమి లాభం?’

‘అదేమిటన్నా!’

‘ఏమీ లేదు తల్లీ, ఏమీ లేదు. శ్యామా! పాడు’ అతని కంఠమున శ్రుతి మారినది.

ఈ క్షుణ్ణ శ్యామసుందరి లేచి ‘అన్నయ్యా! నీ ఆత్మ పరమ పవిత్రమైనది’ అని అన్నది. ఆమె గుర్తుంచినది. శారద నారాయణరావుయొక్క ఉత్కృష్ట బీబిలికానికి శ్రుతి వాచకమైనది కాబోలు. ఈ యువకుడు తన గంభీర హృదయంలో, ముక్కువోని మనస్సతో తలవాల్చి మందుకే నశించుచున్నాడు. శారద ఈ శ్యామోద్రుని ప్రేమించుటలేదా? అవును అవును. ఆమెకు ఒక్కసారి ముచ్చటపడినది. తన్నెల ప్రసరించినట్లయినది. శారద చరిత్ర ఇస్వ దొక్క సారిగా అవగతమైపోయినది. శారద నారాయణరావును ప్రేమించుటలేదు.

ఎందుకే ప్రేమించుటలేదు? అయ్యా శారద ఎంత మూర్ఖహృదయ! ఎక్కడను ఈతడు తన రహస్య మిసుమంతయు నితరులకు దోపించక సంచరించుచున్నాడే. శారద! నీ కంఠ గురవృష్టవంతురాలవు! నీ హృదయమున కర్కశత్వమున్నదా? నీ మామమంతయు విగ్రహరూపమా? నిజాన నే చూత్రిము ప్రేమ లేకుంక నుంచవలె. నీవు ముగ్ధమివా? ఏమి యి విషాదము; ఈ విచిత్ర నాటిక. ఆమె భావములు వెలుగువలె ప్రసరించినవి. ఆపరాని దయ ఆమె నావరించి పోయినది. ఆమెలు నిరసించి. ఆమె మైమరచిపోయినది. తిన్నగ నారాయణరావు కడుకు బోయినది.

ఆమె అతని తలను దనహృదయమున నదుముకొన్నది.

ఒక్కసారిగా ఇరువురకు జేహములు కంపించినవి. వార లిరువురి రక్తములు జేడియైపోయినవి. అప్రయత్నముగ నారాయణరావు శ్యామసుందరిని గవుగిలించుకొన్నాడు. వారిరువురు గృధాలింగనాపరవచులైరి. శ్యామసుందరి నారాయణరావు మోమును నవవైపునకు త్రిప్పి భక్తితో నాతని ఫలమును ముద్దుగొన్నది. నారాయణుడు సర్వము మరచినాడు.

ఆమె శారదయైనట్లు గాథలాలసుడకు నారాయణరావునకు దోచినది.

తన్నెల మా కాగిలి నడలించి నారాయణుడు నిద్ర మేల్కొన్న వానిభంగి, నిట్టూర్పునించి ‘అమ్మో’ అనుకున్నాడు. గబగబ అచ్చటనుంచి రెండంగలలో

క్రిందికి దిగిపోయినాడు. తన్నుగా తాను వెళ్లువారి తెలియక, చెమ్మటలు తుడిచి
కొనుచు సర్వమును మరచిన జడునిభంగి సముద్రతీరమును జేరుకొన్నాడు.

అప్రయత్నముగ ఆతనికి హాహాకారము క్రోకము కంఠమునుండి వెలువడినది.
ఆతడు తలను బట్టికొని ఇసుకలో జదికలంబడినాడు.

ఏమిది! ఇట్టి ఘోరహాప మాచరించి నాజేని? అట్లు తానాచరించుటకు నారణ
మేమి. ఆమెను ప్రేమించుచున్నాడా. అవును; తన జెల్లెలుగా మారుకొన్నాడు.
తన క్షణికవెల్లె లనుకున్నాడు. పెద్ద సూరీ వసుకున్నాడు. అంతే! నిర్మలప్రేమ
రక్తసంబంధము లేనప్పుడు కొంచెము ననుదిరిగినచో కామదాక్షిణ్య మగు నేమో?

తనకు వివాహము కానప్పుడు, ఒకరిద్దరు బాలికలవూచి తాను సంభోగాపేక్ష
పొందినాడు. ఆ భావము గుహూర్తమైనది. అయినచో నా తున్నభావము
రాలేదు.

సంభోగభావము తున్నభావమా! అయినచో ఋషుల కెల్లు సంతతులు గలిగి
నవి? లోనపుల్కరము కవలించు హాహాహే తన్నుగాని సంభోగచ్ఛ జనింపలే.
అయిచ్చ పాపమా? అది హాపమైన భార్యయందును అట్టి కోరిక జనింపగూడదే?
కాని యిదేమి మా జేనె! న్యాయమందో తన్ను ప్రేమించిన క్షేయముగను; తన్ను
ముద్దు పెట్టుకొనుట సంభూతంగా వచ్చామ్యుల సాదరీ భావమునకే కాదా! ఈ
నేలమున అట్టి అకారములు లేకపోయినను అవి జెట్టివ ముగలలో దీప్తస్వాంతర
మున్నది. అగుచో చిర కంఠవేడి నీల జనించినది? తనకట్టి అవేదము కలుగ ఏ
కారణము? రాజేశ్వరుని మతము నిజము కాదుగద! ఛీ! అది యెట్లు?

ఆతని మతి మింద్రియ సంబంధమైనది. అటువంటి యప్పుడు ఆతని మతియు
హాహాహాయిష్టు. హాహాహాయి! విటర్సము గర్జింపమొగుచ్చువా, క్రోధోని నిప
వలే? ఎప్పుడో యప్పుడు. ప్రతిమానపునినుంకియిది బయట మగుకునా? పవిత్ర
మయిన ప్రేమ అనందవాయక ముండురే. అదియు భేదమూయిష్టుమా?

ఆతడు బాధపడిపోవుచున్నాడు. సముద్ర కెరటములవంక జూచుచున్నను
అవి కనంబడలేదు. అటు తాను ప్రేమించిన తన భార్య తనకు ప్రేమ నీయదు.
ప్రేమ నిచ్చుటకు కంసిద్దయగు నొక యుత్తమాంగన తెలంప నీలుకొనిది. ఎందుకొ,
మనమ్యుని దీక్షితములో నింత భాగ మీ ప్రేమ మాత్రమించుకొనుట యది మాత
డాడిపోసుకొన్నాడు.

విలాసన ఆమె మోము జూచుట. చూడకపోయిన తాను వట్టి పంపయైపోదా!
పిరికితనము కాగా అది? ఏది గర్భంతరము? అంత కఠిన బబ్బుచు నే యున్నది.
రక్తము వేగముగ ప్రవహించుచు నే యున్నది. నేడియై, హామకీతలములైన తన
యంగములు పట్టు తిప్పిపోయినవి. ఆతని గృధయగోదనమా సముద్రఘోషలో

మిళితమైనది. సమద్రము ఒడ్డున నే యా యువకుడు నిశ్చేష్టుడై యట్లే పడియున్నాడు. సర్వప్రపంచము ఆతనికి లేనిదై, మాయమైనది.

నారాయణరా వెప్పడు సంభ్రమమున లేచి, నిముషమున తనకడనుండి మాయమైనాడో, ఆ క్షణములో శ్యామసుందరికి జగత్తు లోక్తిండులైనట్లు మెలకువ వచ్చినది. ఆమె గజగజ వణకిపోయినది. ఆమె ఆలోచించుకొనుటకుగూడ భయంపడి పోయినది. ఆమె కప్రములన్నియు కేతాంబులు దొరలినవి. దశదశ మని గుంటికి పోవు గుంటియు నామె నణచుకొన హృదయముపై గెండు చేతులు వేసికొని నొక్కికొన్నది. తానిట్టి తెలివితక్కువ పనిచేసి, గూతని కలంచినదేమి? అట్టిది ఎప్పుడైన కలనైన లలంచినదా యని నాపోయినది. అంత సమాశ్వాసించుకొన్నది. తానింత యబలమైనది? అలె అలె కంఠారుపడినాడేమి. తానేమి దోష నాచరించినది? కరుణాపేషయై గూతని ననునయింపబోయినది. ఇంతలో శీలమున కేమైన భంగము కలిగించినదా? ఆతనిని కాగిలించినప్పు డేమియో తీపులు తన్నులమిన ప్లియినది. ఆతనిని దాను చుట్టు పెట్టుకొన్నది. అలె మేల? ఆ ముద్దునీయులు భారతి నారీమణాలు చేయు పరిచా? చంటిబిడ్డను ముగ్ధుడొన ముగ్ధుడముగా నుండరా? అంతకన్న వేరు రుచి తా నాతనికి సమర్పించిన ముగ్ధుడొన గోచరింప లేదు. ఎంత కట్టిక కాగలిగించినాడు. భయపడిన బాలు డట్లనే యాలింగనము చేయును.

త్రికరణములచే తాను దోష మాచరించినట్లే తనకు దోచుటలేదు. పురుషునితో స్త్రీ సంధించినట్లు దళించినదా? తనలో స్త్రీత్వ మే పోయినది. తాను వైద్యకళాశాలలో నెప్పుడు చేరినదో యప్పుడు స్త్రీత్వము వదిలిజేసినది. తన్నిది వర కే పురుషుడు నింటి కదలింప లేదు. నారాయణరావు పవిత్రహృదయుడు. అలె నిపై పవిత్రమును ప్రేమ చూపించుచున్నది. ఆ ప్రేమలో నపవిత్రత యేమున్నది? తన ప్రేమలో చేపకొంద మున్న మందవచ్చుగాక. అది తాను దోషముయొక్క హృదయముతో నాచరింపలేదే. కాని ఆతని హృదయములో నేమున్నదో కాని, ఆతని కాగిలింతలో గంభీరమగుతిమలు రోచినవి. తన ప్రేమలో నే మున్నదో? ఆ క్షణికములో తా నెవరైనదో?

అట్టి యుత్తమపూరుషు డొక్కసారి తన బేహము గోరిన దాను నెనుదీయవలెనా? అంతమాత్రమున తనలో కళింకము జేరునా? అది ఎట్లు? మహర్షి రుచి గల పదార్థము నొకసారి వాంఛించిన యాలినిలోని పవిత్రత యెట్లు దళించును?

ఏమో! ఏమో!

తానాలని పవిత్రత భంగముచేయుటకు కారణమయ్యెనా? అట్లుకాదు. మహాసత్వుడు నాతడు ప్రేమకై తపించినాడు. తనకు బరమ కరుణ గలిగినది. కరుణలో స్త్రీ ప్రేమ జనించినది. ఇకవు రొక పరమని పేషమున నేవియో యానందమున నోలలాడినారు. అంతమాత్రమున దోష మేమియు లేదు.

౯

మోహధర్మము

నారాయణరావు తనకడుగు రాకమును పే రాజేశ్వరుడు పుష్పకల హృదయము మారినదేమో యని సందియ మందసాగెను. అతని తోటియుద్యోగి యగు నా మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరరావింటికి బడింబడిగ రా నారంభించెను. రాజేశ్వరరావు మాత్రము పుష్పకలకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమిచ్చి, యామె యిచ్చానుసారము మెలగనిచ్చెను. తమ ప్రేమ స్వాతంత్ర్య సంపూర్ణములు, ఆశయములు, విజయములు కౌచరించవలయు మార్గములు అన్నియు పుష్పకల కుపదేశించినాడు. ముఖ్య నీ ప్రేమ ననుసరించి మెలగవచ్చును. నీకు నామీద ప్రేమ యెంతకాలం ఉంటుందో అంతకాలం నా దగ్గర ఉండవచ్చును. నీకు ప్రేమ సంపూర్ణముగా నా యెదుట నశించినోయి, జేకొకని నీవు వలచినచో నీవు నిష్పంశయముగ ఆ పురుషుని కడుగు నల్లిపోవచ్చును. అనియు రాజేశ్వరరావు నా గుండెతో వచించినాడు.

పుష్పకల చిహ్నము. ఆమెహృదయము సీతాకోకచిలుకయి. రాజేశ్వరునిపై మునుకార ముష్పకే నశించిపోయినది. ఇంతలో నీ మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరుని యింటికి రా నారంభించినాడు. రాజేశ్వరరావు పుష్పకలకు నామహమ్మదీయ యువకునితో బరిచయము గలిగించెను.

పుష్పకలకు ఇంగ్లీషున మిడిమిడి జ్ఞానము కలదు. కాన ఆభాషలో నా మహమ్మదీయ బాలకునితో నేచేని మాటలాడుచు వినోదించుచుండెను. ఆ బాలకుడు రాజేశ్వరరావు చేరికొనుటలో కూడ రాజేశ్వరునింటికి వచ్చుచుండెను.

ఒకనా రారా రా యువతిచేయి పట్టుకొన్నాడు. పుష్పకల మాటాడలేదు. చిరునవ్వు నవ్విపడి. వెండుగోబాలు పోయిన ననుక నా మహమ్మదీయ యువకు డామెను ననుకనుండి వచ్చి కవుంగిలించుకొన్నాడు. పుష్పకల ఆతని నాశువులలో బులకరించినది. నాకిరువు రంత శత్రుత్వమున కేగినారు.

రాజేశ్వరున కప్పుడే పుష్పకలకు నా మహమ్మదీయ యువకుడు గల సంబంధము కరలెలామరకమై తోచినది. అనాటినుండి రాజేశ్వరుని హృదయమున నెచ్చటనో కనంబడిని కంటకమువలె నీర్ష్య బాధింపబోయెను. రాజేశ్వరు డిది ప్రభుమున నీర్ష్య యనుకొనలేదు ఏదోబాధ యనుకొన్నాడు.

అప్పుడే నారాయణరావు వచ్చినాడు. నారాయణుడు వచ్చి యేమేమియో చెప్పినాడు. గాంధీల తత్వము బోధించినాడు. తన భార్యను నితరులకు సంతానార్థమిచ్చిన అర్హకాలమునాటి శృంగార మేధి తప్పొనరించినాడా? లేదు. తప్పు అనునది కాలమునుబట్టి మారుచుండునుగా. తప్పు అని కనుంగొనుటకు ముఖ్యమాత్రము మనము హింస నాచరింపుచున్నామా యని నిర్ణయించుకొనుటయే.

పరచారము, పరగనమును ఆశించుట పరుల హింసించుటయే యగును. కావున పాపకృత్యముని నాదించినాడు. అహింసాసూత్రము నాధారము చేసికొని నీవు నీ కర్మ నడుపవలెను. సంఘము ముక్తిమార్గము నన్వేషించుటలో నెన్నియో పద్ధతుల నలవడి చేసుకొనును. అని యన్నియు, అహింసకు సత్యమునకు వ్యతిరేకము గాకాడదు. కావుననే సంఘమున గౌరవించుట నందరకు సమముగా బంచవలెనని నిబంధన పెట్టుకొని దానికై పలువుర జంభుట సాధింతును. నీవు స్వచ్ఛ కర్మ మొగ్గి, నీ శ్రేయదే సంఘప్రజ నంతయు సంస్కరింపవలెను. అహింసనే స్త్రీ విషయమైనది. స్త్రీలకు పురుషవాంఛయు, బురుషులకు స్త్రీ వాంఛయు హద్దుమీదుల మోక్షమునకు మార్గము. అది ఇంద్రియ బోలత్వములో ముంచును. గాన దానికై వివాహసంస్థ నెలకొల్పి మావాంఛను జాలవరకు లెగ్గించినారు. వివాహమున శ్రేయ చేరుండుట కాదుమా! అందు కడుగు లేదని నన్నయోచల మాధుర్యచేయును. అంతయుకాని నీ యిష్టము వచ్చినట్లు పోరాదు. మానవునకు స్వాతంత్ర్యము మంత చేయుట కున్నదిగాని, చెడుగొనరించుటకు లేదు.

ఈ రీతిగా నారాయణరావు తనకు బోధ యొనరించినాడు. అది నిజమా? ఆధ్యాత్మిక సభ మొకటి మున్నవని లెకకు నమ్మకము లేదు. ఈ జన్మము ముగిసిన పిమ్మట ఆత్మలు పరుల జన్మించునా? అతల్లిలు—త్రాడునకును, కావునకును అందని ఈ ఆత్మలు—ఆద్యంత రహితములన్నమాట కేవలము కల్పితము అని నిశ్చయము జనించును.

కాని ఆ నిశ్చయము బూర్వమెప్పుడు జలరము లేక స్థిరమై ముందునది. ఇదివర కెందఁన్ని లేకుల నాదించినను, దానిని ధూ ధూ యని త్రోసిపుచ్చువాడు. నే డాతనికి అనేక సందేహములు జనించినవి. తన భావములు, తన గురువుగారి సందేశము లెచ్చెనా? ఇదివరకు తన గురువుగారి ముచువంతలో చార్యాకమరియు ఉండెడివట. గోరూపుకాలమున, గ్రీకు మహానాటకము చుచ్చిన్న కాలమున ప్రజల కిట్టి విపరీతములు లుండెడివట అని నారాయణరావున్నాడు. అదినిజమా? ఇదినిజమా?

ఈ యాలోచనలతో నొక్కనాడు రాజేశ్వరుడు తన యింటికడకు వచ్చినాడు. అ మహమ్మదీయ బాంబునాడు, పుష్పలయ బోననున్నాని సేవకుడు చెప్పినాడు. ఇంటిలోనికి చక్క క మండిపోవు హృదయము నుపశమింప వచ్చెననుచు రాజేశ్వరుడు తన పాదము లెచటికి గొంబోవుచున్నా యెటుగని వావత్తులో నిలువిడిచి యేగెను.

తనలో నీర్ష్య జనించినది భూరికి స్పష్టమై తోచినది. వృథాప్రతుననని తా నెంత నిర్దోషుడనుండెనో యంతకు లగినకా న్తి యైనది. నా కళ్ళయెగుట నే స్త్రీలు చించలచిత్త లను మాటను పుష్పల నాకు ఇంత చక్కగ బోధించునని యెఱుంగెతిని.

తన హృదయము దహించుచున్నది. తాను క్రొత్తగా స్వతంత్ర ప్రేమ సంఘములో జేరినప్పుడు కొందరు కొందరు యువకులతో, దాను వినోదించినప్పుడు వాగు లేన్ను వదిలి యితరులతో జరించునపుడు తా నెట్టి యీర్ష్యయు నందలేదే! అట్టి తనకు నే డీ యీర్ష్య యొక్క డినుండి జనించినది?

రాజేశ్వరుడు పుష్పశీలకడ కొక దినమున బోయినాడు.

‘పుష్పం! నాపై ప్రేమ అంతా మారిపోయిందా?’

‘ఛా! ఛా! అదేమిటి రాజా! అలా అంటావు! నీవు నా ఆత్మనాగుడవు. నిన్ను తిప్ప నేను ఇంకో పురుషుణ్ణి తలంపలేను. నేను నీ దానను.’

‘నువ్వు మాట్లాడేది నాకిక చివరినుంచా, హృదయములోనుంచా! పుష్ప శీలా! నీకు ప్రేమమారితే మారిఉండవచ్చు. అది తిప్ప అనే ఉద్దేశముతో నీన్న ప్రశ్నలు అడుగుటలేదు. నీకు చెప్పవలసింది అని. ఎందుకీ ప్రశ్నలుట? మన యిద్దరిస్థితి యేదో ఒక నిశ్చయానికి ఒక మార్గానికి వస్తుందని, అంతే. నీపై నా ప్రేమ మాత్రము ఇసుమంతైనా తరగలేదు అదేమి చిత్రమో!’

‘ఇదివరకు మీ ప్రేమకూడా అస్తమానము మారుతో ఉండేదిగా?’

‘అప్పటికి నా ప్రేమకు తగిన స్త్రీయూర్తి కనబడలేదు కాబట్టి.’

‘అట్లా? నాకు ఇప్పటికి నా ప్రేమకు తగిన పురుషయూర్తి కనబడలేదేమో? అనుకోరాదా?’

‘అవును! అందుకనే నేను నిన్ను ఇదికేది విమిటంజే, ‘హృదయము ప్రస్తుతము మారిందా?’ అని.’

‘అది నేను ఎలా చెప్పగలనండీ!’

‘అదేమిటి పుష్పం! నువ్వు చెప్పనేలేవా! ఇదివరకు లేనిది నన్ను క్రొత్తగా అండీ అండీ అని అంటున్నావు. నీ హృదయం మారి నటులే తోస్తుంది.’

‘అండీ అనగూడదా! మీరు నాకు భర్తవంటి వాళ్ళుగనుక అన్నాను.’

‘అబ్బా నన్ను నీ భర్తవంటినాణ్ణి అన్నావు. సరే నేనున్నా మిమ్ము గౌరవం చేసి మాట్లాడనా?’

‘అదేమిటి నామీద ప్రేమ తప్పిందా?’

పుష్పశీల ముడిగాలి పేగమున వచ్చి రాజేశ్వరుని కౌగలించుకొన్నది. అతని నదిమిపటి చేన వేసికొని బోయినది. ‘నీకు వట్టి అనుమానం నాధా! లేనివానిని పెట్టుకోకు’ అని యామె యాతని చెవిలో నన్నని యెరుగున పలికినది. ఆతడును ఆమెయు మోహోపేషమున మైమరచినారు.

నాలుగు రోజులైన వెనుక రాజేశ్వరుడు తోటలో చెట్లకు మళ్ళీ ప్రవృ ముండెను. ఆరోజు క్రమశాసనము. సెలవు చీకట్లుపడినవి. అంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. బంగారాకుట్టు చెట్లపై పక్షులు గూళ్లుచేరి నాలుగు పాడుచున్నవి.

వేసవికాలము వచ్చుచున్నదని మాసిన ఎర్రవేడియొక పూర్వముగా పోయినను జేమింకను జల్లబడలేదు.

రాజేశ్వరుడు తోటలో పనిచేసుకొనుచున్న సంగతిని పుష్పశీల మరచి విహారమునకై వెళుచుగట్టుకు పోయినాడని యనుకొన్నది. కావున నె యందకాడను నా మహమ్మదీయ యువకుడు రాజేశ్వరుని యింటకివచ్చి, వనండా వనుకను మధ్య గదిలో కుర్చీపై కూర్చుని, కలలు కనుచున్న పుష్పశీలను వన హృదయానికి జేర్చుకొన్నాడు. పుష్పశీల సర్వము మరచి యా మహమ్మదీయ బాలుని అదిమిపట్టుకొని యాతని నక్కడనున్న పోఫాదెకి త్రొసి, యాతనిపై ప్రవాలి యాతని నావరించినది. హేళుబాల అచలకుమారుని చుట్టినది. ఆ సమయమున నే రాజేశ్వరుడు తోటలో నుండి పోనికి దొడ్డిత్రోవను వచ్చినాడు.

ఎట్టయోగుడు నృశ్యము లిలకించి నిశ్చేష్టుడయి యచ్చటనే నిలబడిపోయినాడు. పుష్పశీలయు నా మహమ్మదీయ యువకుడును చలుక్కన లేచి నిలుచుండి పోయినారు. రాజేశ్వరుడు కాద్రచుకొనియోనాడు. హుమ్మని చేయినెల్లి యా మహమ్మదీయ బాలుని శక్తికొలది చెంపపై నొక స్పృహపెట్టెను. ఆ యువకుడు చెబ్బ కొకకుర్చీపై పడిపోయినాడు. లేచి పోకాకాచేతులు ననుకకు లాగి, రాజేశ్వరుని మోముపై ముష్టివేసెను నీయబోయినాడు. రాజేశ్వరు డెక్కుడు బలవంతుడగుటచే నాతని చేయిపట్టుకొని నడిచి, కోపము విగ్రహులంగి 'క్షుణ్ణం చండి హుస్సేనుగారూ! నేను తొందరపడ్డాను. తొందరపడుటకు కారణం ఉందని మీరే గ్రహించగలరు. ఇప్పుడు మీరింటకి వెళ్ళిపోండి' అన్నాడు.

పుష్పశీల తెల్లపోయినది. గడగడలాడుచు భయాకులయై యచ్చట నొదిగి నిలుచున్నది.

ఆ మహమ్మదీయ యువకుడు కందిపోయిన తన యెడమచేంపను ఎడమచేత నొక్కి పట్టుకొని,

‘నేను వెడితే, ఆ బాలికను చంపివేస్తావేమో?’

‘రామా! నీకంత భయముగాఉంటే ఆ అమ్మాయిని తీసుకువెళ్లు.’

పుష్ప:—మీరు వెళ్లండి సాహెబుగారూ!

ఆ యువకుడు రాజేశ్వరు నొకసారి, పుష్పశీల నొకసారి తీక్షణముగజూచి ‘నీ భార్య కాదుగా ఈ మనోహరిని నా కిచ్చివేయి, నేను తీసుకుపోతాను. నేను నిక్కొకట్టుకుంటాను’

రాజే:—ఏమిటి పుష్పశీలా నీకిష్టమా? అని గంభీరస్వరమున నడిగెను.

‘అయితే అవుతుంది’ అని యామె యన్నది.

రాజే:—అలాగా! అయితే నా అభ్యంతరం నూత్ర మేమిటి?

పుష్ప:—నేను రాను. మీరు వెళ్లండి సాహెబుగారూ!

ఆ యువకుడు వెనుతిరిగి యింటిగుమ్మములు దిగి వెడలిపోయినాడు.

రాజేశ్వరు డా వనితనుజూచి 'పుష్పం నాకు జ్ఞానోపదేశం చేశావు. కృతజ్ఞుణి' అని గబగబ, యా చీకటులలో కలసిపోయినాడు. పుష్పశీల మర్చిపై చది కిలంబడినది.

అంత అనుమానరహితమనుకొన్న నిశ్చయములు ఇంత యనుమానపూరితములైనవి. తా నిం కేయాశయములకై సంఘముపై గత్తిగట్టుట? పూర్వకాలమునుండి స్త్రీ తనప్రకృతిలోపమువల్ల నొక పురుషునికేరి అతని నాధారపరచుకొని యున్నది. అంతయుకాని తాను బానిసయై పురుషునికి లోబడియుండలేదు. అని నారాయణుడు చెప్పిన ముక్కయే నిజముకాబోలు.

రాజేశ్వరుడు అంతకంతకు దీర్ఘవిచారమున బడెను. అతడు ఇతి కర్తవ్యమూఁడు, కంటకవృక్షములనడుము బడిన నకులివలె బాధ నందుచుండెను. ఇదివరకాతనికున్న నిశ్చయబుద్ధి మూలమట్టుముగ గదలిపోయినది. నిర్మల హృదయము మేఘావృతమైనది.

స్త్రీకి స్వాతంత్ర్యము, పురుషునకు నీర్వ్యతేకుంట యను రెండు యాశయములు తనయొక ముగ్యమైనవి. తాను పుష్పశీల భర్తకు వృక్షబుద్ధిగో చ్రాసినట్లు బడాయై యొనది. తనకును యిష్టశీల భర్తకును భేద మేమున్నది? పరువువలె నా మహమ్మదీయ బాలకు నట్లు కొట్టినాడేమి?

నట్లు భగవంతుడా! భగవంతుని నమ్మకే, రేల జ్ఞాపకమునకు వచ్చినాడు? నారాయణు డేల డాపురించి తన కొ యుక్తకృష్ణత బోధచేసినాడు? ఒక జీవితము సంఘాశయములన్నియు అజ్ఞాన విలసితములా?

తనకు నీర్వ్య జనించినది!

'అబ్బా! నాకీ గుండెల్లో బలువు. నాకేమీ దారి కనబడుటలేదు. అలాగు పుష్పశీల నా వగ్గరనుండి వచ్చిపోలే ఉండవలినా? నా పుష్పశీలా! నిన్నెంత ప్రేమించాను. అ మహమ్మదీయుణ్ణి చంపేద్దామనే అనుకున్నాను. నారాయణుడు చెప్పినట్లు నిజముగ పుష్పశీల బ్రతుకు నేనే తగలేశానా?

'ఓ పుష్పశీలా! పుష్పశీలా! నీ కష్టములకు నేనా కారణము? నీర నావలన అధోగతిలో పడినావా?' కాదు, కాదు. తాను చేసినదంతయు మంచిదే.

అతని మనస్సున కేదియో నిశ్చయము కలిగినది. చూము రాత్రిలో చెక్కినట్లయినది. దేహము ద్విరదిగిసిపోయినది. అబ్బా! యని యా నిశ్చయముకు మారము నకు చ్రొసినాడు. చొందరపడుచున్నాడేమో, ఇంకొక మార్గము లేదు. ఇదే, ఇదే! 'నీ బ్రతుకు వృథా. నీ బ్రతుకు వృథా!' నారాయణుడు, పరమేశ్వరుడు, రాజారావు! వాళ్లు దేవతలు. 'ఛా నారాయణుని దగ్గరకు పోనా సాయంత్రము?' అతడు రాత్రి పన్నెండుగంటలకు కూర్చుండి ఉత్తరములెన్నియో చ్రాసెను. తెల్లవారగట్ల మూడుగుచున్నది.

నెమ్మదిగ అడుగులిడుచు పుష్పశీల నిద్రించు గదిలోనికి బోయినాడు. ఆమె వాడిన పుష్పమువలె పందిరిమంచముపై పండుకొని యున్నది.

పుష్పశీల నొక్కసారి కాగిలించుకొన్నాడు. ఆమె నిద్రురలో రాజేశ్వర రావును తనకడకు లాగికొన్నది.

ఆతని కన్నుల రెండుచుక్కలు నీరు తిరిగినవి. ఆమె కాగిలి సవలించుకొని 'ఎప్పటికైనా ఆడవాళ్ళ బాధలకు పురుషులే కారకులు' అని గొణుగుచు తన వ్రాసిన గదిలోనికి బోయి సోఫాపై పండుకొని ఒక పాటయు నోటిలో వేసికొని మంచినీరు త్రాగుచుండగానే రోగాని చేతిలోనుండి గ్లాసు క్రిందకు పడి బద్దలైనది. ఆతని చేయి వాలిపోయినది.

౧౦

శత్రుచికిత్స

'కొత్తకేట'

10 No. 20—4—29

తటవర్తి నారాయణరావు

అడ్వకేట్

హైకోర్టు, మద్రాసు.

మీ నాయన గారు - దుష్టవ్రణము - (మాలిగ్నెంటు ట్యూమరు) - ప్రేలి
మోద-రేపు - ఉదయం - మెయిలు - తీసికొని వచ్చుచున్నాము - శస్త్రచికిత్స-
రంగాచారి - విర్పాటుచేయి - స్టేషను - మోటారు - భయములేదు.

రాజారావు

అని రెండు నారాయణరావునకు చెన్నపురిలో హైకోర్టులో నున్నప్పుడు వుంది నది. నారాయణరావునకు హృదయం చలించి రెండు నొక్కసారి తిరిగినది. ఈ దుష్ట వ్రణ మేమిటి? దీనివలన భయములేదని రెండులో వ్రాసియున్నది. అతడు రోగా మే రంగాచార్యులుగారి యింటికిబోయి వారితో మాట్లాడెను. ఆమన యా రెండు చూచి 'రేపు తిన్నగా మా వైద్యశాలకు తీసికొనిరండి. అన్నీ ఏదైతే చేయించి ఉంటాను' అని చెప్పినాడు. విషవ్రణములలో భయపడవలసినవి యున్నవి ఏమీ భయము లేనిది యున్నవి. 'భయము లేదా' యని ప్రశ్నింప, రంగాచారిగారు హైకోర్టుచెప్పి నారాయణరావును బంపించినారు. శస్త్రవైద్య మయినవనుక యొకటి రెండు రోజులుండవలసినచో వైద్యశాలలోనే సర్పారాయుడుగారినుంచి నారాయణరావుగారి యింటికి వెళివిపోవచ్చునని రంగాచారిగారు చెప్పినారు.

మరునాటి ఉదయము మెయిలుకు సూర్యకాంతము, నారాయణరావు కొనుగోమిద సెంట్రలు స్టేషనుకడకు వచ్చినారు. రెండుమూడు కిరాయిమోటారులనుగూడ

కుదిర్చియుంచినాడు. మెయిలుబచ్చియాగినది. ఒక రెండవతరగతి బంధియంతయు నద్దెకు బుచ్చుకొని శ్రీరామమూర్తి, రాజారావు, లక్ష్మీపతి, యజ్ఞనారాయణ శాస్త్రి, వెంకాయమ్మ, రమణమ్మ, బానకమ్మగారును, లక్ష్మీపతి తల్లి శేషమ్మగారు, లక్ష్మీ నరసమ్మగారు మెయిలులో సుబ్బారాయుడు గారితో డిగిరి.

సుబ్బారాయుడు గారి కుడిచేయి కట్టబడియున్నది. ఆయన బాస నలుచుకొనుచు మధ్యమధ్య బొమలు మురుచుకొనుచు, జెడ్డుకుమాకుని బాసబొని రైలుదిగి చాగ్రో నిండియున్న చిరునవ్వు చిన్నకుమాకునిపై ప్రసరించెను. అతడు చెచ్చికోలుధైర్యము మోమున కోప తండ్రకడకువచ్చి, 'ఎల్లాఉంది నాన్న గారూ?' అని ప్రశ్నించెను. 'బాధగాఉంది. ఫరజాతేదులే. ఇనుగో నూరీకు, వచ్చింది? ఏమీలేదులే. ఏమీ చిన్నకురుపు, కణుపుపెట్టే లేక ఏదైనమావ?' అని సుబ్బారాయుడు గారనిరి.

తిన్నగాపరీక్ష చేసి ఇది శత్రువు చేయవలెనని రంగాచారిగారు నిర్ణయించు నారు. చిటికెన ప్రేలిపై ఒకచిన్న పుట్టుమచ్చయు, మచ్చపైన కాయయు ఉండెడి దట. అది చటుక్కున పరిరోజులక్రమము పెద్దది కానారంభించి పోయిను బాధించు ముదలు పెట్టినది. చేయివాచినది. సుబ్బారాయుడు గారికి అంత సంతోషములేదన్నారు. సుబ్బారాయుడు గారిది రోమీనియని, అనుబాప్తము, జెడ్డుకుమాకునికీ గయ రంసిరి. శ్రీరామమూర్తి రాజారావును తీసికొనివచ్చెను. రాజారావునాత్రేయు పరీక్షించి మధువులేదనియు మాత్రముగో నితరముకు జడ్డెను. ము లేదనియు ఆవ్రణము దుష్టప్రణబాతియనియు నిశ్చయించెను. కంధిరములలో పెరుగు 'సార్కోమా' యను వ్రణముట. అది పెరుగుటవలన వ్రణము పుట్టినచోట నేగాక రక్తముగో నుంచి విషము ప్రవహించి వ్రణము కంధిరములు, నరములు, రక్తగమములు, శిశురక్తపు నాళములు పాదుచేసుకొనుచు విజృంభించి ప్రాణముచక్ర ముప్పయిహాద తెచ్చునని రాజారావు శ్రీరామమూర్తితో చెప్పి, అందుకు ప్రేలు కొట్ట వేయవలసి యుండు నేమో యనియు, చెన్న పట్టణము డాక్టరు రంగాచార్యులుగారి కడకు వెనుట యుత్తమమనియు సలహాచెప్పెను. రాను కొంత మందు లోనికిచ్చి, కట్టుబట్టి, చెన్న పట్టణమున కారాత్రి వెయిలో యులుజేరుటకు నిశ్చయించి నారాయణరావు నకు తంఠినిచ్చెను.

రంగాచార్యులుగారు రాజారావు చేప్పినట్లుగానే రోంచి చిటికెన ప్రేలు మొదలంట కొట్టి వేయవలెనని నిర్ధారణము చేసెను. సుబ్బారాయుడు గారు ముక్తమందక్కర లేదన్నారు. కొని రంగాచార్యులుగారు చాలా చాగ్రైగల వైద్యుడు చేతినెల్ల నిజముగా రాతివలె ముద్దుచేయుటకు తగినట్లు కంధిలలోకి కొచ్చికొరి మందిచ్చి చేయిని బంధచేసి కత్తులు మొదలయినవి సిద్ధము చేసికొని శత్రుచికిత్స చేసినాడు. చిటికెన ప్రేలంతయు దీసి వేయబడినది. 'సార్కోమా' సంబంధముకు వ్రణ చిహ్నము లేమియు లేకుండచేసి యంతయు దుష్టముచేసి రక్తము నష్టము గాకుండ రక్తనాళములు కట్టి రంగాచార్యులుగారు చర్మమహాద కట్టివేసినారు.

ఆరోజంతయు సుబ్బారాయుడు గారక్కడనే యుండిరి. వరుసగా సాయం కాలము మోటారు కారువీధి నారాయణరావు గారి యింటికి తీసికొనివచ్చినారు వారిని.

ప్రతిదినము వచ్చి రంగాచారి గారు కట్టుకట్టుచుండిరి. నాలుగురోజులైన వెనుక, అయినకనున్న సహాయస్తేద్యయువకుడు కట్టు కట్టుచుండెను. రంగాచారి గారు లోపలికి మంచిమందు లిచ్చుచుండిరి. సుబ్బారాయుడు గారొక పడునైదు దినములుండిన వెనుక కొత్తపేట గ్రామము వెళ్ళవచ్చునని రంగాచారి గారన్నారు.

సుబ్బారాయుడు గారిని జూచుటకు జమిందారు గారును శారదయు చెన్నపట్టణము వచ్చినారు. సుబ్బారాయుడు గారు, వియ్యంకుడు నవ్వుకొనుచు వేళాకోళములు సలుపుకొనిరి.

జమి :—వినుండి బావగారూ ! మేరుపర్వతానికి పిడుగు తగిలించిట ?

సుబ్బా :—ఒక ప్రేలు తొట్టేసిపోయింది వజ్రాయుధం.

జమి :—అమృతం ఎత్తుకుపోయే గరుడుణ్ణి అపుచేద్దామని ఇంగ్రుగు వజ్రాయుధం వేస్తే ఒక గక్కయొక టిడిపోయిందట గరుడుణ్ణి. మీరెన్నో అమృతం ఎత్తుకురాలేదు గదా బావగారూ !

సుబ్బా :—ఎల్లామానినా ఇంగ్రుదేకనపడ్డాడు బావగారికి పుక్కిటి పురాణాలు అన్ని తెలుసునే !

జమి :—అశ్రమిలుండు యి డెబ్బకొడున్నాడు ! నాకు పురాణాలు రావని వ్యంగ్యము ఏమీ లేదుకద ?

సుబ్బా :—జమిందారులు, కానకనభలో గుఱ్యలు పుక్కిటి పురాణాలకు తీరుబడి ఉంటుందా అని అన్నాను బావగారూ !

జమి :—బావగారివోటి పట్టు పెళ్ళంన ఆంటే ఎన్నోను. మీ బోటివారి తరఫున ప్రతినిధి నేగా ? మేము జమిందారులము, మీరు జమిందారులకు ప్రభువులు.

సుబ్బా :—ఏల్లాగయినా బావగారి మాట పైనే.

జమి :—ఎప్పుడూ మీచెయ్యే డైన.

సుబ్బా :—కాని మీ అల్లుడిచేయిపైన మీచేయి అయిందికాదండీ !

జమి :—బావగారు డెబ్బదివిట్లు వస్తూవున్నా రను అడ్డాయి అన్న గారిలా ఉన్నారు. ఇరవై ఏళ్లు నాకన్న చిన్నవారుగా కనపడుతున్నారు.

సుబ్బా :—జ్ఞానవంతులకు దబ్బున ముసలితనం వస్తుందట.

జమి :—యోగులకు పడుచుదనం వచ్చునట్లు.

వియ్యంకు లిద్దరు సరస సల్లాపముల కాలము పుచ్చిరి.

*

రాజారావు అమలాపురము వెళ్ళేదనని తెల్ప నారాయణరావు వలనలి వారిం చెను. ఆరోజున పరిమేళ్యుడు, లక్ష్మీపతి, రాజారావు, అలం, రాఘవగారునొక తుత్రియమిత్రుడు, నారాయణరావు కలిసి సముద్రప్రయాణమునకు వాహ్మణి గారి నారు. రాఘరావు ఆలంకో ఏమిరాజం అంటే మన ప్రార్థనకాలపు వార్త

దిరా. నువ్వు నేనూ ఉన్నాం. నారాజులవు బంధించి చూడు. ఆయన మత్తు మందు అక్కరలేకుండా చేతివేసి కొట్టివేయనున్నాడు. నువ్వు నేను అలా అన గలమా? మనకొ బలం ఉందా? ఆధైర్యం ఉందా? అని పలుకరించెను.

అలం :—అదే! ఏమిటోయి నువ్వు చెప్త చిత్రించుత : కత్తిలేదు. కలంబోట్లకి ఎంగుకూ వచ్చావు?

పర :—నవాబులు, జెట్లకింప వకీళ్ళయిరవును, రాయిలు చెవుల్లో కలాలి దోపుకు నే వాళ్ళయితే తప్పు వచ్చిందేమిటిరా తుర్క అబ్బాయి!

అలం :—అల్లా, అల్లా! వీడ్కి కవీకూడా! దద్దమ్మ! నేనే నవాబును అయితే చూడరాకుభానానుంచి పది కొద్ది దమ్మలతో తెలిదీనున్నా అజ్జ పేస్తాను రోయి.

పర :—నవాబుల దర్బారులకి రావాలి? నా మహారాజులు లేకుంటూ, అవ్వకు మహారాజులదగంపి పురింపి ఖైద చరల చూడవ్యాధిలేదు. ప్రముఖుల రాజాధిరాజులపేర్లని రాజుల ముందుగానే కొలువకూబుంట్లో ఉంటాను గాని.

రాఘు :—అదేరంగుయి! ఒక చాలా యువ మంత్రి! పర భూనానుంచి పది పైసలు ఈ కవికి దాన మీయి.

అలం :—ఒక రాజారాజు దాత : నీ కవిని నాకివనియి దాతగింమా! తియ్యరా త్రీకాబిల్లు.

నారా :—హారా తియ్యరా త్రీకాబిల్లు! తియ్యరా త్రీకాబిల్లు! 'పేలు ఎస్సెక్టెన్' ఉన్నది.

రాఘు :—అలాంనావానులు నాకెల్లం తొచ్చువచ్చునరా, నావానురా! నీహింసా వాదం నీవూ! వకీలుపనికి సిగ రెట్లకూ మంచి శ్రుతి.

పర :—ఏమనలే! సంగీతవాదుకు నీకు తెలియాలి: నాకేం తెలుస్తుంది. పొగ కొట్టకుండా ఉండడానికి స-అ-రీ-ఆ!

లక్ష్మీ :—అదేమిటిరా?

అలం :—వీడు పద్యం మాట్లాడుతున్నాడా డాబుదొరా?

నారా :—డాబుదొర కాదుగా! డాసుదొర!

రాఘు :—కుక్కలదొరా!

లక్ష్మీ :—అల్లా అయితే పసువుల వైద్యుడవ్వాలి.

అందుకూ లింగుక లిక్కులపై వదియించిచూపిరి. రాజారావురాత్రులు తల వాల్చుకొని యేదియో ఆలోచనలో మునిగి, స్నేహితులతో మాటలాడక కూర్చుండి యున్నాడు. అలం రాజారావు ప్రక్కజేరి యాతనిచుట్టి 'రాజా! నీ స్నేహితు లందిరి హృదయాలని నీవు పరచివేసి వానిని వేయి! నువ్వు జహించుకున్నావోంపే ఈ తరకబిడ్డ మోటు మనస్సుకూడా నిలియవాతోంది. మా అందరిలోకి గట్టి మనస్సు నీది' అన్నాడు.

రాజారావు బొటబొట కన్నీటి కాలువలై నాడు.

ప రి వ ర్త న ము

నారాయణుని తండ్రికి శస్త్రచికిత్స చేయునప్పుడు శ్యామసుందరీదేవి చెంత నేయున్నది. తరువాత నారాయణుని దగ్గరకు వెళ్ళి 'అన్నా! మీ తండ్రిగారు భీష్ములవారులా వున్నారు. ఏమి బలం, ఏమి ధైర్యము! ఆవిగ్రహం ఏమిటి! మీ యిద్దరు కవలపిల్లలులా ఉన్నారు. నీకంటే ఇంక కొంచెం మాంచి కండలుగట్టిన మనిషి. ఆయన ముఖాన కూడా కొంచెముయినా బాధ కనబరచకుండా ఉండడం నాకు ఎంతైనా ఆశ్చర్యమయిపోయింది. ఆయన పాదాలదగ్గర కూర్చుండి ఆయనను ప్రతిరోజూ పూజచేస్తే నా జన్మ తరిస్తుంది. ఆయన నా తండ్రికూడాను, అన్నా! నీ హృదయం నొవ్వలేదుకదా, నాన్నగారి బాధమాసి?' అన్నది.

ఆమె కన్నులు కరుణార్ద్రములై ప్రేమపూరితములై యాతని నిలకించినవి.

నారాయణరా వామెకు అనంత కృతజ్ఞతతో నమస్కరించి 'తల్లీ నీ వింత ప్రేమమయి వేమిటమ్మా?' యని తన కారుమీద నెక్కించి పంపెను.

శ్యామసుందరీదేవి పరీక్షలకు జదువునప్పుడు రాజారావెంతయో సహాయము చేయ నారంభించెను.

కాలేజీ వదిలి, యేడాదిపాటు వివిధ వైద్యాలయములలో విద్య సంపూర్ణము చేసికొని అమలాపురంపోయి వృత్తి నారంభించినదెనుక రాజారావుపట్టినది బంగార మయ్యెను. రాజారావు రోగదశ, రోగజాతి (నిదానము) నిముషమున గుర్తెరుగు మండెను. వైద్యముతోపాటు, రాజారావు మొదటినుండియు సుద్గ్రంథముల జదువు కొనుచు, నుత్తమభావములలో బులకించుచు నుత్తమాశయముల కూర్చుకొనుచుండెను. తన పూర్వులు తరతరములనుండియు సముపార్జించి యిచ్చిన బ్రహ్మవిద్యా మూల ముచే నేమి, యాతని పూర్వకర్మచే నేమి రాజారావునకు (ఇంట్రాషన్) అతీం ద్రియశక్తి యున్నది. కావున నే రోగలక్షణము లతలీలగ గ్రహించువాడు. పడవల సిన కాలమునకు సరియైనమందు పడుచుండెను. 'ఏమాత్ర మాయుర్దాయమున్నా ఆయన చేతిలో రోగి బ్రతుకవలసినదెనెడి. ఏమి వైద్యుడండి. ఏమి హస్త విశేష ముండి' యని రాజారావును బొగడని కుటుంబి లే డమలాపురములోను, చుట్టు ప్రక్కల గ్రామములలోను.

రాజారావు, తండ్రిగారి సహాయమున, నారాయణరావు సహాయమున మూడు వేల రూపాయలు పెట్టుబడి పెట్టి తన వైద్యశాల నారంభించెను. అమలాపురములో మంచియిల్లదైకు పుచ్చుకొని అది యంతయు సుభిషేష వైల్ల వేయించి మందుల వీరు నాలకు మందులకు బల్లలకు నొకగది, నిలువమందులకు సామానులకు నొకగది, తాను రోగుల పరీక్షింతుట కొకగది, తాను ప్రాణికొనుటకు నదుము వాళ్ళుటకు

వైద్యసంబంధమున గాక స్నేహితులతో మాటలాడుట కొకగది, మాత్రాదుల పరీక్ష చేయుట కొకగది, శస్త్రచికిత్స కొకగది యేర్పాటు చేసెను.

నారాయణరావు దేశయాత్రలు చేసి వచ్చినప్పుడు మలాపురముతోయి వైద్యశాల యంతయు మరియు బాగుగ నమర్చెను. మందులు కలిపియిచ్చు గదిలో, రోగుల బరీక్షించు గదిలో, రోగులు కూర్చుండుగదిలో, ఆరోగ్యవంతుల బొమ్మలు — ఇంగ్లండునుండి వచ్చు ఆరోగ్యప్రతికలనుండి కత్తిరించినవానిని — పటములు కట్టించి ప్రేలాడదీసెను.

రాజారావు కూర్చుండు గదిలో ఆభినవ భారతీయ చిత్రముల గొని యలంకరించినాడు నారాయణరావు.

రాజారావు ఉపనిషత్తులనుండియు, యోగసూత్రములనుండియు, భగద్గీత నుండియు ఉత్తేజకములు, భక్తి మధురములు నగు వాక్యములు మనోహ్లాదకరముగ వ్రాయించి, వానికి బటములుగట్టి ప్రేలాడదీయించినాడు, తన వైద్యశాల యందక్కడక్కడ.

కొన్ని సాధారణారోగ్యవిషయములు ముఖ్యముగా బ్రజలు గమనింపవలసిన సూత్రము లొక పెద్దగుడ్డపై పటమువలె వ్రాయించి రోగులు మొదలగు వారు కూర్చుండుచోట గట్టించెను. మైసూరులో గంభపుజెక్కతో, విన్నాణముగ శిల్పముట్టిపడునట్లు చెక్కిన శ్రీకృష్ణుని వివిధ శైశవ క్రీడలుజూపు విగ్రహములు, నీకు దొచినవి అయిదారు గొనిరమ్మని నారాయణరావునకు చెన్నపురికి వ్రాసి, నారాయణరావు వానిని బంపినవెనుక నాతడు తన వైద్యశాలలో నక్కడక్కడ వాని నలంకరించినాడు. 'దేహవైద్యము, హృదయవైద్యము, ఆత్మవైద్యము అన్నియు నొకేసారి జరగాలని ఇల్లా పెట్టాను — ముఖ్యంగా చివర రెండువైద్యాలు నాకోసం రెండి' అని రాజారావు తన స్నేహితులతో ననుచుండును.

వైద్యమునకు వలయు మందులన్నియు సంపూర్ణముగా దెప్పించి యుంచి కొన్నాడు, ఏ కాలమునకో గాని యవసరము రాని ఖరీదుగల మందులను సరియే. అప్పుడు చెన్నపురికి తిరిగివచ్చి తెప్పించుటకు బ్రయత్నించు వైద్యుడు వ్రాహ్మియని యాతనివాదము. కావున నే "డాక్టరు రాజారావుగారి ఆస్పత్రిలోనండి, కాకినాడ గవర్నమెంటు ఆస్పత్రిలో గూడా లేని మందులున్నాయండి," అని యాతనిగూర్చి పల్లెటూళ్ళ వంబడి పేర్లు మోగినది.

ఆతడు గ్రామములు సులభముగా బోవుటకై మోటారువైకిలు (పక్క బండీతో సహాయున్న) బండి తెప్పించుకొన్నాడు. ఎచ్చటకు బోయిన నచ్చటకు వెంట బెట్టి కొని తిరుగుటకు ఆతనికడ రెండు పెట్టెలు ఒక ఖద్దరు సంచియు నున్నవి. ఖద్దరు సంచి చాలా చిన్నది. ఎనిమిదంగుళముల చుడరము; అందు రెండరలు. పట్టుకొనుటకు గూడా త్రాడు; మొదటిఅరలో గుండెపరీక్ష చేయు యంత్రము, ఆయుర్వేదాదు ధవు బొట్లములున్న యొక చిన్న దంతపుపెట్టె (పరమేశ్వరమూర్తి బహుమతి)

రెండవ యరలో, శరీరమున మందు పొడుచుటకు కూది పిచికారీ పెట్టెయు, ఒక చిన్న ఇర్రడిపెట్టెలో నూదిమందులు, ఎడ్రినాలిన్, పిట్రూటిన్, స్టికినైను, డిజిటాలిను మందుల గాజుగొట్టములు నుండును.

పెద్దపెట్టెలలో చొకటి చిన్న వైద్యశాలయే. ముఖ్యములకు మందులన్నియు, తాత్కాలిక శస్త్రచికిత్సకు వలయు పరికరములు నందుండును. రెండవ పెట్టెలో పొడుపుమందుల రకములన్నియు, అన్నిరకముల నూది-పిచికారీలు మొదలగు సామానంతయు నుండును.

రాజారావునకు మొదటి నెల రెండువందలు వచ్చినవి. రెండవ నెల నాలుగు వందలు, మూడవ నెలనుంచి మాసమాస మయిదు వందల రూకలు వచ్చుచున్నవి. నారాయణరావు విచ్చిన వేయిరూకలు సాతడు తిరిగి యిచ్చి వేసెను.

ఆరెని పేరు తోన సమయంబు ప్రాకిపోయినది. నెమ్మదిగ గోదావరి అద్దరిని, యిద్దరిని రాజారావును వైద్యములకై గొనిపోవ నారంభించినారు.

అంతలో ఎచ్చటినుండి వచ్చినదో మాయమృత్యుదేవత ! ఇరువురు బిడ్డలును తల్లిలేనివా రయినారు.

హాహా వేళమేగాని ప్రేమ యన నెట్టిహా యెటుగని చిననాటి దినములలో భార్య కాపురమునకు వచ్చినది. ఎన్నిసార్లు వివేకానందుని చదివిన నేమి ? ఎన్ని సార్లు జ్ఞానానందుని చిన్న నేమి ? ఆ వేదాంతము మనస్సునుండి అంతఃకరణమున కైన నంటినదా ?

రామకౌహనరా యలు బోధించిన నేమి, పితృశలింగముగారు పాఠములు చెప్పిన నేమి సాంఘిక శస్త్ర మర్థమయినదా ? తన భార్యను జిన్నతనములో గలసి కోరికయున్నచో, నామె ఆరోగ్యవంతురాలై యుండెడిదేమి ? పుష్పవతియగుట తరువాయిగ భారతీయగు చాలికను గలియుటయేకదా !

భార్య బ్రతికినంతకాలము గోవురంప్రభుత్వంబు, ప్రేమజీవి ! ఆమె నెరిగెనా తాను ? ఆమె తన బిడ్డలకు దల్లియనుమాటయేకదా తనకు తెలిసినది. 'పరమేశ్వరా ! నా కర్తవ్యమేమి ? తండ్రీ ! యీ పరీక్ష నీదా ? నా వేదాంతము పరీక్ష చేయ దలచుకొన్నావా ? డబ్బుగదెంతా యింటిలో మూబలుకట్టె యీ విచిత్ర రోగి నారాయణ నేవ నీకు నచ్చినదా ? నా హృదయం కల్మషం ఆయ్యేవుంది చిన్న తినాన్నుంచిన్నీ. కాబట్టే నన్ను తరింపచెయ్యాలని వచ్చిన నా అన్నపూర్ణని నేను బ్రతికించుకోలేకపోయాను. నా బిడ్డలను తల్లిలేనివారిగా చేరాను' అని రాజారావు క్రుంగిపోవుచుండెను.

చుట్టుప్రక్కల చుట్టాలు, సంబంధములు తీసికొనివచ్చి రాజారావుకు వివాహము జేయవలెనని ప్రయత్నించిరి. రాజారావు 'అమాట తల పెట్టకండి' అని చెప్పినాడు.

పైకి ధైర్యముగ రాజారావు తిరుగుచు నే యున్నాడు. ఇదివరకు నాటకము లన్న నిష్ఠములేదు. సంగీతములన్న కడుపుతో తిప్ప. కవిత్వమున్న కనులు తిరు గును. కళయన్న నసహ్యము.

అయ్యో ఎంత కష్టము అని ఎవరైన అనినచో 'ఏమిటి కష్టము? ఎవరికీ, ఆత్మకాగి' అని ప్రశ్నించేవాడు.

'ఇతడు వట్టి పొడివేదాంతి' అని హేళనచేసేవాడు. పరమేశ్వరుడు రాజా రావును. సినిమాలకు వెళ్ళితే, ఎప్పుడైనా తన స్నేహితులతో పాటు. వారికొరక. సంగీతపు కచ్చేరీలు వెలుదలగు నితర 'ఖుషీ'లకు వెళ్ళినను అందులకే.

అట్టి రాజారావు నేడు అబలయ్యానాడు. పండితుల విశ్లేష, ఆతని కన్నుల నీగు తిరుగును. కరుణార్ద్రములగు కథలువిన్న భరింపలేకు. భరాజాలన్నియు జగుచ ప్రారంభించినాడు. చదువుచు జగుచుచు దన్నయు దొరపును. ఏమి యీ కవిత్వము అనుచు. గోగులు వారంతలు వారిచ్చినచో ఫీజులు పుచ్చుకొనుచు, చేరిచో లేదు. చెవులనుండి పిరడా తీసినట్లు సంగీతము వినుచు. కన్నులనుండి కెనకొలగినట్లు నాటకములు సినిమాలు చూచును.

ఆతడిప్పడు తన హృదయమును గనుకొన్నాడు. నేడు తన వైద్యశాలలో ననుచ్చిన బాలకృష్ణుని చీలలు వినకర్థము కాసాగినవి సమవర్గితతో పనుడొత్తను భావముయొక్క అర్థము గోచరింప సాగెను.

'కృష్ణా! కృష్ణా! భక్తిలేని యీ హృదయమునకు భక్తిపరిమళము వచ్చి నానా, నా భార్యను గొనిపోయి?' యని హృదయములో ననుకొనుచు కంఠకి పెట్టిన గోగుతీసికొని కన్నులు మలుముకొని తలవంచి ననుసురించినాడు.

ఆత్మహత్య

'నా హృదయము నారాయణరావు నావరించి వదిలి రాకున్నదేల?' అను ప్రశ్ని శ్యామసుందరిని వేడలేదు. నారాయణునిపై తనకున్న ప్రేమనిర్వికారమై యని యాలోచించుకొన్నది. ఆ ప్రేమ వాంచాప్రేరితము గాత్రముకొను. అది ఒక్కసారే కలిగినది. నే డాతడు ప్రేమార్ధియైవచ్చి తన్ను కోరినను, వాచు కుంచించుకొని పోవలసినదే. ఆ దినమున తన శరీరాంగములన్నియు మహ్నాంగి పోయినవి. మూర్తీభవించిన ఆతని పురుషత్వము తలచుకొన్నను నేడు మల్లయైన జనింపకుండుట కాశ్చర్యమొందినది శ్యామసుందరీదేవి.

ఆ దివ్యముహూర్తము, తా నాతని కాగిలిలో కరిగిపోయిన పరమ ప్రాప్తికి, తన జీవితములో ముందునకు దారిజాపు దివ్యజేజుస్సువంటిది యని నామ నిర్ధారణ చేసికొన్నది. అప్పటినుండియు నామెను సకలలోకములు తన్ను జాటుకొన్నట్లు భావము పోచినది. 'నే నందరిని ప్రేమించుచున్నాను. నన్నందరు ప్రేమించు

చున్నారు. నేను ప్రేమకూర్చిని. ప్రేమచే నందరు నాలోనున్న 'రన్న దివ్య వాణి' తనలో ప్రతిస్వనించుచున్నదని యామె భావించుకొన్నది. ఆనాటినుండి ఆమె ప్రతిజీవితమును ప్రేమానుభవము జూచినది.

ఇంతలో రాజారావు వచ్చినాడు, సుబ్బారాయుడుగారి జబ్బుకొరకు. రాజారావునకు భార్యపోయినదా? ఆయన జన్మము తిరించు సంసారనౌక విచ్చిన్నమయి పోయినదా? ఆయనతో జేయిచేయి కలుపుకొని బ్రతుకు తెరపు నడచు బాటసారి భగ్నమై పోయిందా? ఆమె కిరువురు దిడ్డలట. ఆ దిడ్డలనాదరించి పెంచువారెవరు? యాడుకొళ్ళ మునుసలియకు మాతామహియా?

రాజారావు వివాహమేల యాడటాడదు? ఛీ! అదేమి యాలోచన. ఆయన వేదాంతి యనియు, అందువలన ఆయన హృదయము కర్కశమైనదనియు దనతో నొకనాడు నారాయణరావు చెప్పినాడు. అట్టి పుణ్యపురుషుడు మరల వివాహము చేసికొనునా? ఆయన బాలికల యదృష్టమెట్టిదో? తనతో నారాయణరావు అన్న గారు సూరమాంబ పావనచరిత్రయని చెప్పినాడు. గంభీర హృదయుడగు నారాయణరావు ఆమె పేరు తలచుకొని కన్నీరు పెట్టుకొన్నాడు. ఆ వార్తవిని సూరీడుచెలి తన ఒడిలోనికిజేరి, వెక్కి వెక్కి నాపోయినది. ఆ సూరమాంబ ఎంతసాధ్యయో?

ఇట్టి యాలోచనలు తన్నావరించుకొన వదలించుకొనుచు నైద్యపరీక్షకై సంపూర్ణదీక్షవహించి చదువుకొనుచున్నది క్యామసుందరి.

ఇంతలో రాజేశ్వరరావు విషముపుచ్చుకొని చనిపోయినాడని, రోహిణి వార్త తెచ్చినది.

'అదేమిటే? ఆ నాయుళ్ళబ్బాయి ఎప్పుడూ సంకోషంగా ఉండేవాడు! అల్లాంటివాడు ప్రపంచం అంతా పాడుచేద్దామని తిరిగే పాపపు మనిషి విషం పుచ్చుకోవడమేమిటి?'

అప్పుడే నారాయణరావు, రాజారావు, లక్ష్మీపతి పరమేశ్వరమూర్తులక్కడకు వచ్చినారు.

నారా :-- రాజేశ్వరరావు విషముపుచ్చుకొని చచ్చిపోయినాడని నాకు తెలిగ్రాం వచ్చినది చెల్లీ! నీ చదువు అడ్డం కొడుతున్నాను. నాకు రెండు తైరాలు యివాళ వచ్చినాయి. తెలిగ్రాం హైదరాబాదు పోలీసువారు పంపించినారు. ఉత్తరాలు రాజేశ్వరుడు ఇంకో నిమిషానికి విషం పుచ్చుకోబోతూ వ్రాసినవి. అందులో నీకోటి ఉన్నది. అది నేను విప్పలేదు. నా చేతున నీకు వ్రాసి నాడు, ఇదిగో.'

క్యామసుందరి ఆ యుత్తరమును నారాయణరావు చేతినుండి కంపిత హస్తములతో తీసికొని బల్లపై పెట్టి యిట్లు చెప్పి కారణంబించినది:

'నా స్నేహితులు, నాకు సజ్జోడకులవంటి వారగు, మీ దగ్గర చెప్పి తున్నాను.'

‘మూడేళ్ళక్రిందట రాజేశ్వరరావు మాయంటికి స్నేహితుడుగా వచ్చేవాడు. అతణ్ణి వేరే స్నేహితుడు తీసికొనివచ్చి పరిచయంచేసినాడు. సరదాగా మాటలంటూ నవ్వు పుట్టించే హాస్యంచేస్తూ, సంగీతాన్ని చిత్రలేఖనాన్ని హేళనచేస్తూ మాయంటికి యెప్పుడూ వచ్చేవాడు. ఒకనాడు స్వతంత్రప్రేమ అని ఒక ఉపన్యాసం ప్రారంభించాడు. అంతా చెప్పి ‘నీ మీద నాకు చాలా ప్రేమ ఉన్నది. నీకూ అలాగే నా మీద ప్రేమవుంటే నన్ను పాలించుకో’ అన్నాడు అన్నా! నేను మాటలాడలేకపోయాను. మూర్ఛవచ్చినట్లయినది. ఒక్కసారిగా లేచి, మహాకోపంతో ‘వెళ్ళి సముద్రంలో ఉరుసు దుర్మార్గుడా! రాక్షసుడా!’ అని ఒప్పు తెలియకుండా కేకలు వేశాను. నాటికి నేటికి అతిన్ని చూడలేను. అప్పుడప్పుడు మీ సంభాషణలో అతడు మీ స్నేహితుడని విన్నాను. అంతే. ఆ ఉత్తరంమీదే అందరికీ చదివి వినిపించండి అన్న గానూ!’ అనినది. ఆమె ఆకుసింహమువలె శ్రోతరూపయైనది. మోము జేవురించినది. సహజమును నామె సౌందర్యమునకు కోపముచే విపరీతశోభ వచ్చినది.

నారాయణరావు ఆ కవరు చింపి, లోన ఉత్తరము తీసి మదతవిప్పి ఇట్లు చదవ నారంభించినాడు:

‘శ్రీ శ్యామసుందరీదేవికి—

అమ్మా, నమస్కారములు. ఈ పాపిని నువ్వు ఈపాటికి మరచిపోయి ఉంటావచ్చును. ఆ రోజున నువ్వు ప్రళయశక్తివలె లేచి నాపై కేకలు వేస్తే భయపడి సారిపోయాను. నేను నా అభిప్రాయాల్ని సత్యమైనవానిగా నమ్మాను. అవే మీకూ చెప్పాను. చెప్పి నా హృదయంలో ఉన్న కోర్కె మీకు తెలియపర్చాను. ఇంతే. ఏ వనితామణిని నేను హీనముగా గాని, హేళనగా గాని చూడలేను. భగవంతుడనే వాడు వుంటే, ఆడవాళ్ళే ఆయన అవతారాలని, పైతాను అనే దివ్యం వుంటే మగవాళ్ళే అతని అవతారాలని నా ఉద్దేశం.

‘నేను ఆ రోజున అన్న ముక్కలకు నాపైని చాలా తప్పు అభిప్రాయం పడ్డారని నాకు మన స్నేహితుడు చెప్పాడు. అప్పుడే మీకు ఉత్తరం వ్రాయాలని అనుకున్నాను. తల్లీ! నా ఉద్దేశం, నా అభిప్రాయాలలో సత్యము ఉన్నది. నేను తుచ్చుడనే. మీరు పరపురుషుల్ని చేరబట్టుకుంటే మనుష్యులని ఉద్దేశింపబడి అన్నది కాదు. నేను మనసులో ఒక ఉద్దేశం, పైకి ఒక ఉద్దేశం ఉంచుకునే వాణ్ణి గాను. కాబట్టి అప్పుడు నాకు ప్రేమ కలిగినప్పుడు (వాంఛ అనండి) ఆ సంగతి దాచుకోకుండా మీతో అన్నాను. అంతే. నిమ్ము అప్పటినుండి క్షమాపణ కోర వలెనని అనుకున్నాను. గాని నీలులేకపోయింది. నేడు నా ఉద్దేశాలు మారాయో లేదో చెప్పలేని విషయ సందర్భానికి వచ్చి నారాయణుని ఉత్తరంలో రాసిన కారణాలవల్ల ఈ ప్రపంచం కదలికేస్తున్నాను. మీకు క్షమిస్తే నాకు ఆత్మ ఆశీది యుంటే అది సంతోషిస్తుంది. తల్లీ, నమస్కారాలు.

—రాజేశ్వరరావు

అందరూ స్తంభించిపోయివారు. నారాయణరావు శ్యామసుందరివైపు తిరిగి 'అమ్మా! ఆతని ఆత్మతీర్థం నీకు ఉందినా? నీకు ఉంటున్నాను' అని అడిగినాడు. శ్యామసుందరి కన్నుల నీరు తిరుగు 'అమ్మా! ఆత్మతీర్థం నీకు ఉంటుంది' అని అడిగింది. అభిప్రాయము పరిచుకుంటూ ఆతని ఆత్మతీర్థం నీకు ఉంటుంది అని అడిగింది. నీకు ఉంటుంది అని అడిగింది - అతని ఆత్మతీర్థం నీకు ఉంటుంది' అని అడిగింది.

మాటలాడక స్నేహితులందరూ ఈవలకు వచ్చినారు. గోహిణిదేవి వారికడకు వచ్చి 'నారాయణరావు అమ్మా! నా ఆత్మతీర్థం నీకు ఉంటుంది' అని అడిగింది.

'అవునమ్మా'

'ఏమిటి కారణం?'

'ఈ ఉత్తరం చదువుకో! తర్వాత నేను చెప్తాను.'

గోహిణి ఆయుర్తరము దీసికొని చదివికొన సారంభించినది.

'నాప్రియ సోదరుడగు నారాయణా! నీచేయి యేది? నేను పెట్టెపు తీసుకుంటున్నారా! నాకు చాలా పెద్ద ప్రయాణం వుందా, లేదా ఇంతటితో ఆఖర్ తోలియును. కాని ఇంతమాత్రం వ్యవస్థగా ప్రతికూల. నాకు ఇంకా ఆత్మతీర్థం ఉంటుంది. దీని ఆయుర్తరంతో జన్మ విచ్ఛిన్నమౌను. దానిని విచ్ఛిన్నం చేయకాదు. అందుచే మరల! ఏమోరా, ఏదయినా ఇబ్బందలేదు.

'పుష్పకేల స్రుతిమగుహానికి తన ముగ్ధుడు ఇస్తానని? నుంచి నీకు పెట్టాను. కాని అమె ఏమిచెస్తుంది? పాపం నేనే అది బ్రతుకు, పెక లంగులు కట్టెవుంటే, లంగరు త్రాడు కోసేశాను.

'ఇంతకూ అవిడ పుష్పం అయినందుకు నాకు మనస్సులో ఈర్ష్య పుట్టింది. కాదనుకొని ఎంత సమాధానం చెప్పకొన్నా. ఇంకా చెప్పవచ్చుంది. నా ముతం మా మతానికి విరుద్ధం అయింది. మా ఆశయాలు గంగలో కలసినవి.

'అయితే అయింది. నువ్వు చెప్పినబోధ అంతా ఆలోచించి చూశా! ఎక్కడా సమాధానం కుదరదు. కాని అప్పుడేమీ అన్న అనుభవం పట్టుకుంది. అనుమానాన్ని దూరంగా తోలి జేడ్డాను అనుకుంటే అంతం చేశామింది.

'ఈర్ష్య ఎక్కువైతే, పుష్పకేలకని నా విషయ ప్రేమ పూర్తిగా వదిలి. ఇంకొళ్ళను ప్రేమించి నాదగ్గరనుంచి వచ్చితే, ఈ యీర్ష్యవలన నన్ను బాధిస్తే? ఎట్లాగ?

'అది కాకుండా పుష్పకేలకని ప్రేమకాగే, ఎంత ప్రయత్నించినా! అమె నన్ను విడిచి వెళ్ళిపోతే బ్రతికడం ఎట్లాగు? అమె మరణం చిల్లపడిపోయింది. చల్లగా భారిపోయినది బోనీ ఎక్లూగో నేను ఆ జీవని విడిచి ఉంటాననుకో. ఉంటే మాత్రం ఈ జన్మకేని సార్థక్యం? ఇంకా జన్మ ఉంది? సరే! మళ్ళీ పుట్టాను.

అప్పుడై నా ఈ హృదయంలో ఉన్న ఈ తుఫాను, ఈ మంట, ఈ అగ్ని పర్యతం చల్లారిపోయి, నాకు నిజము గోచరిస్తుందేమో?

‘సీత, యింకటితో ఈ జీవితం ఆఖరు అయితే అపరిమితానందంతో బ్రతికిన నేను దుఃఖం ఎల్లా భరించనురా!

‘కలవు నావ్వా, పరమేశ్వరుడు, రాజా, ఆలం, సత్యం, రాఘవుడు నన్ను ఎంగో ప్రేమించాడు. మీ అందరి బర్గరా కలవు. చాలా ధైర్యంతోను, భయం లేకుండాను నా జన్మం ముగిస్తున్నా.

‘ఈ ఉత్తరం అందరికీ చూపించు. మీ అందరినీ కాగలిస్తున్నా.

నగు కే

రాజేశ్వరుడు.

‘తా|| క|| మా తెల్లి గార్ని వెళ్ళి ఊరార్చు, వృద్ధు! రాజే.’

ఈ ఉత్తరం చదువలేక చదివినది రోహిణీదేవి. నిశ్శబ్దము.

‘పిరికివాడురా’ అన్నాడు పరమేశ్వరుడు.

రాజా: — పిరికివాడేమిట? రాజికి సరియైన కార్యం గోచరించలేదు. నానాటాలు కూడా వాటి చావుకు కారణమయ్యాయా, అని నాకు చాలా దిగులుగా ఉన్నది. ఏమి హృదయం!

రాజా: — అదేమిటి సారాయుడూ? వెళ్ళిగా మాట్లాడుతున్నావు?

పర: — ఏమి చెప్పగలంగా? మనుష్యుని హృదయం ఎప్పుడెల్లా వెడుతుందో?

౧౩

వేదాంతబోధ

కారదకు గ్రమముగా అత్తివారింటను, మదరాసులో భర్త నెలకొల్పిన కాపురపుటింటిలోనూ చినువుగా మలంకుట అలవాటయినది. మూరీకు తన వదిన గారితో ప్రేమ గురుప్రపదనకు మాట్లాడును. వదినగారి నెల్లప్పుడు పలుకరించును, మాట్లాడించును. కారద యెంటిగా గూర్చుండు, నచ్చట నావెదు నాకుగ మంకుటకు బోవును.

కారద యత్తివారింట నన్ను ప్ప యెరితోడను అంత మాట్లాడునదికాదు. ఒక మూరీకుతో దూత్రుడు మాట్లాడునది మూరీకును కారదయు తెన్నుపట్టినయితో గలిసియున్నప్పుడు వారిరువురకు బ్రాణస్నేహము కలిగినది.

ఇప్పుడు కారద యత్తిగారితో మాట్లాడుచున్నది. అదుర్దొడ లంచులతోడను మాట్లాడును. మామగారు తనకేదైన కొవలయునని మూరీకును దిలిచినప్పుడు, కారద తాను వెళ్ళి ‘యేమి కావాలండి’ యని యడుగును. సుదృఢాయకునాకు ‘నీ కందుకులే అమ్మా’ అనుటయు, నీగ్గుపడి వెళ్ళి మూరీకు నచటి కండ్లు.

తనలో ఎందు కీ మార్పుగలిగినదో, అత్తగారితో, ఆడుబిడ్డలతో, మామగారితో తానీ మాత్రమైన నేల మాట్లాడుట మొదలుపెట్టేనో యామెకు తెలియదు. రెండుమూడు సార్లు లామె ఆలోచించుకొని మాట్లాడక యుండువలయునని యనుకొన్నది. కాని యంతకు రెట్టింపుసార్లు అప్రయత్నముగ వారితో మాట్లాడినది. ఆమె హృదయము ప్రేమయును. తిండిపోలిక. అత్తవారియింట నమ వేర్పడగ నే యా మహాప్రవాహములో బడిపోయినది.

మూరీమకు తలదువ్వుట నేర్చుకొన్నది. పిల్లల జనవుగా నాడించుట మొదలిడినది.

ఇంతలో శకుంతల, చెల్లెలు తన మరిదిగారి యింటికి వచ్చినదనియు మరిదిగారి తండ్రికి వైద్యము చేయించుటకు జెన్నపట్టణము తీసికొని వచ్చినారనియు తెలిసి, యనంతపురమునుండి, చెన్నపట్టణము తన మేనత్తకుమారుని యింటి కిరువురు బిడ్డలతోడను వచ్చినది.

నారాయణరావునందు గౌరవము కుదిరినప్పటినుండియు శకుంతల తన భర్తయొడ గొంటి వైఖరి మారిపోయినది.

ఒకసోహానుని వినాహానంతరము తిరిగి భర్తకడకు వచ్చినప్పుడు, భర్త తనపై నేకలు వేసినప్పుడు మరల జవాబు చెప్పితిని కాదు. అసోహానుండి భర్తకు వలయు దుస్తులందించుట, స్నానమునకు నీరు తోడించుట మొదలగు పరిచర్యలన్నియు నేవకులచే చేయించుటనూని, తానే చేయ దొరకొన్నది విశ్వేశ్వరరావు గారికి భార్య పోవరన మాశ్చర్యము కలిగించినది.

ఇంటివిషయమై యన్నియు కనుంగొనుట కారంభించినది. భర్త పక్కపై పరువులు సరియైనవి లేవని, రాయలసీమలో దొరకు మంచి మాదితో చక్కని పరువులు కుట్టించినది. రంగు రంగుల ఖద్దరు దుప్పట్లు కొన్నది. భర్త మంచముపై శెడ్డ దోమతెర కట్టించినది. స్వయముగా తాంబూలము చుట్టి యిచ్చినది. విశ్వేశ్వరరావు ఇది యంతయు జూచి ఆశ్చర్యమునంది 'ఏమిటిది, ఇంత క్రద్ద ఎప్పటినుంచి వచ్చింది? ఏదైనా ఉడ్డేశంతో చేస్తున్నావా?' అని యడిగెను. భర్తను గద్దించి మాటుపలుకుచుండు శకుంతల నేడు మాట్లాడక చిరునవ్వున తన దారిని పోయినది. ఆమె కిప్పుడు మరల గర్భము.

అనందరావుగారి కారులో దనబిడ్డల దీసికొని శకుంతల తిన్నగా నారాయణరావుగారి ఇంటికి వచ్చినది. కారద మోము ప్రభులమయ్యెను. శకుంతల సుబ్బారాయుడుగారిని చూచుటకు వచ్చినదని తెలియగ నే బావకమ్మగారు సంతోషాశ్చర్యముల నందిరి. శకుంతల యందరిని బలుకరించి తిన్నగా దన చెల్లెలితో సుబ్బారాయుడుగారు పండుకున్న గదిలోనికివెళ్లి 'మామయ్యగారూ! వంటో మజాసాగా ఉన్న నాండి!' అని కలుకరించెను. సుబ్బారాయుడుగారు శకుంతల వానరాలువట్టి చిరు

నవ్వుతో గడినెల్ల వెలిగించుచు, 'అమ్మా కూర్చో : కారదా ! కూర్చో' యని యెను.. కారదయు శిశుంతలయు నచ్చటనే యొక సోపాపై నధివసించిరి.

'మీకు జబ్బు చేసిందనీ, యిక్కడకు శస్త్రం చేయించుటకు వెళ్లుచున్నారనీ మా బాబయ్యగారు ఉత్తరం రాశారు. మా చెల్లాయి కూడా యీవూరినుంచి శస్త్ర వైద్యం అయిందని, మీకు చాలా కులాసాగా ఉన్నదనిన్నీ వ్రాసింది. ఉత్తరాలు రాగా నే మీ అబ్బాయిగారినడిగి, వచ్చానండి. పుండు మానిందాండి?'

'వేలు కొట్టేకారమ్మా'

'అడమిటి, మామయ్యగారూ?'

'వేలిమీద ఏదో వణంబు. ఆ వేలు కొంచెం ఎచ్చుతగు అంత పొడయిందట. అందుకని తీసివేశారు'

'ఏ వేలండి?'

'చిటికెనవేలే. కుడిచేయ్యికి కూడాను. మా అబ్బాయిగారు, విడ్డలుఅందరూ కులాసాగా ఉంటున్నారా అమ్మా. వీళ్ళిద్దరూ నీ విడ్డలామ్మా?' యని ఆ విడ్డల తనకడకు రమ్మని నవ్వుచు సుబ్బారాయుడుగారు పిలిచినారు. పెద్ద కుజ్జవాడు మాత్రమే సుబ్బారాయుడుగారి కడకు వచ్చినాడు. సుబ్బారాయుడుగా రాబాలుని తల నిమిరి, 'నాయనా ఆడుకో వెళ్ళి' అని అన్నారు.

భోజనములైనవెనుక నాడువారందరు కూర్చున్నారు. చెంకాయమ్మ అప్పుడే అమ్మమ్మకూడ నైనది. ఆమె ఎప్పుడూ మాట్లాడుచుండునా. ఆమెకు గ్రోత్తలేదు. తన పెత్తిల్లికి శిష్యురాలయి పంచీకరణపు పట్టువేయటం, అచల బ్రహ్మనుగరించి మాటలాడుచు, శుద్ధ నిర్గుణతత్వ కందార్థ దరువులు పాడుకొనుట మొదలగునవి యన్నియు నేర్చుకొన్నది. చుట్టము లందరినీ పలుకరించి వారిని కూడగట్టుకొని యుండుట యామెకు ప్రీతి. భర్తగారు పద్దతినియోగి, పట్టుదల మానిసియు నగుట తానును భర్త కనుగుణముగ నాచారమున పూర్ణముగ బట్టుదల చూపును.

యజ్ఞనారాయణకాశ్రమీ వివాహోపనయనాది విధులు చేయించగలరు. వేదములు ఎనభైనాలుగు పన్నాలు నేర్చుకొన్నాడు. ఉరాయు వెళ్లి బహుమతి నొందు సామర్థ్యము సంపాదించుకొన్నాడు. వారి గ్రామమంతయు బద్దతినియోగులే. యజ్ఞనారాయణకాశ్రమీ వసతిగల పెద్ద సంసారి. స్వంతకమలియు ఎనభై యకరాల పల్లపు మాగాణియున్నది. వారింట వంటలక్కలు పనికిరాదు. కాబట్టి కోడండ్రందరు పని చేయవలసినదే. పుట్టింటికడ పని ముట్టుకొనుట యెరుంగని చెంకాయమ్మ అత్తింటికడ 'ఏమి పనివంతురాలమ్మా' యనిపించుకున్నది.

కారదను దగ్గరకు జేర్చుకొని 'ఏమో, మరదలా ! మీ అక్కయ్యగారికి అన్నీ శ్రద్ధగా కనుక్కుంటున్నావా, అమ్మా?' యని ప్రశ్నించినది.

శిశుం :—అడమిటండి వదినగారూ, మా అమ్మాయి మమ్మల్ని కనుక్కుంటే ఏమి గొప్పండి !

వెంకా :—అమ్మో బ్రహ్మాస్త్రము పంపించాడు. మా యింటికి కోడలయినప్పుడు మీ అమ్మాయి ఎల్లా ఆవుకుండందీ వదిలగారా! మీకు మాకు కనుక్కోవలసిందే శారద.

శకుం :—ఎల్లాగయినా తరువ రినారెకి జవాబులు చెప్పలేము. మీ చెప్పన్న గారు వశీలు, మీ లెక్కలు వశీలు. మీరుకూడా న్యాయం కావాలిగాన్నమాటే. మీ వాదనకు మేము జవాబు చెప్పలేమండోయి.

జాన :—అదేమిటమ్మా కోడలా, మీ ఆయన కలెక్టరు. ప్లీజ్ కువచ్చి ఆయన దగ్గర వాదించవలసిందేగా. భర్త కలెక్టరయితే భార్య కలెక్టరుకాదా? ప్లీజ్ శంభు వాదించినా కలెక్టరుగారు కొట్టేవేస్తారు.

శకుం :—ఆ త్రయ్యగారు డైరెక్టర్ వశీలే, వదిలగారినో కలిస్తే కలెక్టరుకూడా అర్జరు వేయడానికి వీలులేదు.

అందరు ఘోషించిన సభ్యులొన్నారు. ఇంతలో వంటయింటి పనియంతయు ముగించుకొని లక్ష్మీనరసమ్మ గారుకూడా సచ్చిటికివచ్చి కూర్చున్నారు. ‘విమల మా కోడలు అంటూంది? మా వల్లేను డైరెక్టరు వశీలా? మా అమ్మ గారు నవశీలు దగ్గర కెందరిగా! ఆయన నవశీలున్నమాట. అయితే శంభుకూ నవశీలే. వశీలు నవశీలు ముందర విమ మాట్లాడగలడమ్మా కోడలుపిల్లా?’

శకుంతుల విరగబడి నవ్వింది. ‘ఇక్కడ మా పశుం నాల్గవకు లేకు. మా వాదం ప్లీజ్ పోయింది’ అని అన్నది. శారద చిరానవ్వు సభ్యులు, సూర్యకాంతమగ్గోకాటా అత్తగార్లకీ వదినగార్లకీ తమలపాకులు చుట్టలు చుట్టుచున్నది.

ఇంతలో రోహిణి, సరళ, నళిని, వారితల్లియు లోనికి వచ్చినారు.

శ్యామసుందరికి పరీక్షలగుచున్నవి.

లక్ష్మీనరసమ్మగారికి కులములేని యొక బ్రాహ్మణునిజం పిల్లలు తన యింటికి వచ్చుట ఇష్టములేకు. ఇంతవరకు ఎంతో పెద్ద కాసుండా అమ్మలు చదువుకొనుచున్నారనియు మా తల్లిగవవరే కథలగు మా తల్లి శంభునాథు ల్లికవ్య పునుభించిన దనియు తెలియలే, యాప్రపంచమంతయు నెవ్వరు వాస్తవమున కొయని మా మే హృదయము పునదెలిపింది. నా అమ్మలు కిట్టేకారినో సహవాసము చేయుట కులము పోగొట్టుకొనుటకే. ఈ పట్టణవాసాలలో ఇంతేకదా, యనుకొన్నది.

పెత్తల్లి హృదయంలోని ఆలోచన ప్రకటించి, వెంకాయమ్మ ‘అక్కయ్యా! రెండు కందార్థాలు పాడవే’ యనెను.

లక్ష్మీనరసమ్మగారు సరేయనుచు, శ్రావ్యమును నొంతుకనెత్తి,

అన్నపు సూక్ష్మంశము మన నెన్నగ

నీరంటు ప్రాణ మెఱుగుము,

రెండెన్నడు కలియవో, నాజేసున్న

సుమి యెఱుక మా సుగుణసంపన్న

కలియుట యెఱుక సుమి యింతకన్నా

ఉన్న యెఱుక మూలమన్న దె.వినలేదు.

ఎన్నడు నీ భ్రాంతి నిన్నంటనియ్యకు సుగుణసంపన్నా

కలియుట యెఱుక సుమి యింతకన్నా ||

సుగుణ శిష్యుణ్ణి మూలంబున్నాడు. అన్న ముయొక్క మూలంబు మనస్సు, నీళ్ళయొక్క మూలంబు ప్రాణము. ఈ రెండూ కూడితే యెఱుక. ఈ రెండూ కూడకపోతే అస్పష్ట యెఱుక లేదన్నమాట అని.

నెంకా :—అన్న ము యెలా మనస్సువుతుంది ?

లక్ష్మీ :—ఆరగించిన అన్నం ఏడుకానాల్సి కనమున్ను, అది క్రమంగా తుఫలము, మాంసము, మెదడు, అస్థి, మజ్జ, చుక్క, శోణితములు అగును. వాటి కలయికవల్ల పిండం అవుతుంది. ఆ పిండంలో మనస్సు చేరుతుంది. అంత ప్రాణం చేరుతుంది. అన్నములోవున్న ఎనిమిదోవంతు అకౌశము, ఎనిమిదోవంతు వాయువు, కలిసి మనస్సు విర్పడుతుంది.

‘ఇక ప్రాణం యెనిమిదోవంతు, వాయువు ఎనిమిదోవంతు. మనంత్రాగే జలంలో వాయువుకూడా వుంది.

‘ఎల్లాగా? అసలునిగుణం వారికి పూర్వప్రకృతి, అందులో నుండి త్రేతలు పుట్టినవి. అందునుండి మహాత్మిత్వము, మహాత్మిత్వముంచి అహంకారము, అహంకారములోనుంచి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదుల నే పంచభూతాలు, ఆ పంచభూతాల అన్యోన్య సమ్మేళనంవల్ల సమస్త జగత్తేర్పడింది. ’

౧౪

‘బి.పె.రా’

లక్ష్మీపతియూ, నారాయణరావునూ ఆరాత్రి కూర్చుని రాత్రును తీసుకొని ఎల్సినాస్టన్ కంపెనీకి ఇంగ్లీషునాట్యము చూడవచ్చేరి. పరమేశ్వరుడు, ఆలం, రాఘవరాజు, రాధారావులు నాటక నందిరముకడ గలిసికొలిరి. నారాయణరావు పదిరూపాయల తరగతి టిక్కెట్లు ఇదివరకే కొనియుంచెను. పదుపుల మర్రిలరా లక్ష్మీపతిని తర్వాత సూరీదాసు కారడను కూర్చుంపజెట్టిరి. మిత్రులు లో సూరీదాసు లగుటలో నారాయణరావుకు శారద ప్రక్క కుర్చీ మిగులునట్లు జేసిరి.

నారాయణరావునది శారదకుకూడా హృదయములు కుప్పలున్నవి. ఆమె మోము ప్రభుల్ల మగుట నా చీకటిలో నెవరు కనుగొనగలరు ?

నాట్యము మొదలుపెట్టినాడు. ఆ నాట్య మొక నాటకమువలె అన్నది. కథానాయిక నాట్యముచేయుచు బ్రవేశించెను. కథానాయకుడు నాట్యము చేసెను. కథానాయికతో నిగువదిగొంది, కథానాయకునితో పదిమంది నాట్యముచేసెను. వనితలు బ్రవేశించిరి.

‘గమ్మత్తు గమ్మత్తు దుస్తులురా, ఏమి చిత్రాలుగా ఉన్నారరా మని ష్యులు!’ అని లక్షిపతి అన్నాడు.

దీసమొల అయినట్లుగా వేషాలు. అందరూ ఒకటే దుస్తులు, ఒకటే రీతి నాట్యం. కథానాయికమాత్రం ముందునుండి, వెనుక హంగుచేయు సకియలకన్న నెక్కువగ నృత్యము చేయును. ముందునకువచ్చి పాటపాడును.

అంకముమొదలు చివరవరకు ఒకటే నాట్యము, పాటలు.

అలంకారములు అద్భుతములు. దుస్తులు నిరుపమానములు. ఆ నటీమణుల యందము హృదయసంచలన కారణము.

కథాభాగము తక్కువ, నాట్య మెక్కువ. మగవారిలో పాటపాడెడు వారి గొంతుకలు సముద్ర ఘోషానుకూపములు. ఎంత స్థాయికైనను పోగలవు. ఆడవారి గొంతుకలు కిన్నరీ సదృశములు.

నాటకము జరుగునప్పుడు శారద తన చేతిని పొరపాటున భర్తచేతిపై వైచినది. భర్తచేయి యని తెలిసెను. ఆస్పర్శసూక్ష్మాన చేయిమరలతీసికొన లేకపోయినది. భర్త గమనించలేదని యనుకొన్నంత కాలముట్లనే యూంచినది. మధుర ప్రవాహాలు ప్రసరించినవి. ప్రేమావేశముననో ఏమో ఆమె వణకిపోయినది. సిగ్గుతో చేయి వెనుకకు నెమ్మదిగా లాగికొన్నది.

విశ్రాంతి సమయమున నారాయణరావు మొదలగువారు బయటకు పోయి సిగరెట్లు కాల్చుకొనివచ్చినారు. నారాయణరావు వెలగల ‘చాకోలెట్లు’ (ఒక విధ మగు మిఠాయిల)గొని అవి సూరీడు కందిచ్చుటలో తూలి శారదపై వ్రాలినాడు. అరని మేషములో నర్దుకొన్నాడు.

భార్యాభర్త లిరువురకు దేహమున మెరుపుతీగెలు అలముకొన్నవి. శారదకు నాట్యమున తక్కినభాగమంతయు దానే నాట్యమాడుచున్నట్లు తోచినది. ఆమె యా యాసందర్భములో లీనమై, తేలిపోయినది. ఆ ప్రేక్షకులు, ఎదుట దృశ్యము, సర్వమును మరచినది. ఓరజాపుతో భర్తను చూచినది. ఆ చిరుచీకటిలో సమున్నతం గుడు, సుందరుడగు భర్త దివ్యనివలె యామెకు దోచినాడు. ఆమె కన్నుల మధురీమములు తిరిగినవి. హృదయాన పరిమళము లలమినవి. లోకమంతయు సంగతముతో నిండిపోయినది.

నాట్యము (ఒకపెరా) పూర్తియగుటయు మనవారందరూ బయటకువచ్చి తమ తమ బసలకు కేరినారు. మరునాడు సాయంకాలము నారాయణరా వింటికడ వారందరూ చేరినారు. రాఘవరాజు, రాజారావు వెళ్ళిపోవలసిన దినములు వచ్చినవి. కావున స్నేహితులందరిని, రోహిణిని, సరళను, నళినీదేవిని ఉపాహారముల విందునకు, రాత్రి విందునకును బిలిచినాడు. తండ్రిగారికి జబ్బు పూర్ణముగ నివారణ మొనర్చిన డాక్టరు రంగాచారిగారికి, ఆయన సహాయవైద్యులకు తేయాకు నీటి విందును, రాత్రి సంతృప్తముగ విందును. తనందరావుగారునూ, నారాయణరావు

గురువుగారును, నటరాజన్ మొదలగు పాఠంధరును వచ్చిరి. హైకోర్టు న్యాయవాదులందఱుడెంచిరి.

శ్యామసుందరీదేవి వచ్చుట కామెకు పరీక్షలు. ఉపాహారములు తేయాకు నీరు మొదలగునవి యన్నియు, కోమలవిలాసమువారు సరఫరా చేసినారు. వారి బ్రాహ్మణయువకు లిరువదిమంది తెల్లని గాంధీటోపీలు, లాల్చీలు ధరించి తిను బండారములందఱకు వడ్డించుటకు సిద్ధముగానున్నారు. హైకోర్టు న్యాయాధిపతులను చెన్నపురిలోని నాగేశ్వరరాయాద్యాంధ్ర ప్రముఖులను, పెద్ద సాహుకార్లను విందునకు బిలిచినాడు నారాయణరావు. నారాయణరావు, రాజారావు, పరమేశ్వరుడు, లక్ష్మీపతి అన్ని సరంజాములు చేయించినారు. అద్దెకు హాలరాయి బల్లలు, చక్కని కుర్చీలు తీసికొని రాబడినవి.

నారాయణరావు భవనము వెనుకనున్న వికాల వనములో విందు. తోటమాలి యని పేరుపొందిన నారాయణరావు తోటయంతయు కులాబీలతో, రంగురంగుల మెట్టతామరపూలతో వివిధ రకాల చామంతులతో, బోగైనువిల్లాలతో చిత్ర చిత్రపు కోటను మొక్కలతో నలంకరింపబడి కన్నుల వైకుంఠముగ నున్నది. చెట్లలో, ఆకులలో, జొంపములలో పూవులనడుమ రంగు రంగు విద్యుద్దీపము లమర్చినారు. నారాయణరావు మామగారికి ముందురోజుననే తింతి యిచ్చుటచే జమిందారుగారును ఆ రోజు ఉదయముననే విచ్చేసిరి.

విందు ఏ లోటును లేకుండ జరిగినది. సంగీతపు కచ్చేరీ జరుగుటకుముందు నారాయణరావు లేచి ఇట్లు మాట్లాడెను:

‘సోదరీమణులారా ! ఆహ్వానారా ! సహోదరులారా ! మా తండ్రిగారికి చాలా జబ్బుచేసినది. అది శస్త్రవైద్యము. డాక్టరు రంగాచార్యులవాడు తమ సహజ సామర్థ్యము, నైపుణ్యము కనబరచుచు, మా తండ్రిగారికి చికిత్సజేసి కుదిర్చినారు. రంగాచారిగారి ప్రేమకు, వారి ప్రతిభకు, నేనును మా తండ్రిగారును, మా చుట్టములందఱు కృతజ్ఞులము. మేము యేమిచేసినను వారి ఋణము తీర్పలేము. వారి సహాయ వైద్యులను, నా మిత్రుడగు వైద్యుడు రాజారావును నేను పొగడుటకు చాలను. భగవంతుడు వారిని మిమ్ములనందరిని ఆరోగ్యము విశ్వర్యము నొసగి సంరక్షించుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను. (కరతాళములు)

వెంటనే రంగాచార్యులుగారు లేచి ‘నారాయణరావుగారు, తమ తండ్రిగారు ఆరోగ్యముగా నున్నారన్న సంతోషముతో, నన్ను పొగడినారు. నాలో ఏమున్నది? ఏ వైద్యుడైన ఆ పని చేయగల్గును. మాకు మా కూలియిస్తే మా శక్తికి తిగినట్లు సహాయం చేస్తాము. తర్వాత దైవము. ఇంతమాత్రమునకు నేను వారి పొగడ్డుకు దగను’ అని కూర్చుండెను. (కరతాళములు)

సంగీతపు కచ్చేరీ అయినది. శ్రీరామయ్యగారు తమ సంగీతముచే అతిథుల నుప్పొంగజేసి ఆంధ్రదేశమున నింతటి ప్రభావంతులు నున్నారా? యనిపించినారు.

నళినిదేవి తన అంగభాషా పాండిత్య మెల్లక హృదయముల నాటజేసివది. ఆమెకు బాహ్యత్వవిద్య నభ్యసించుచున్నానను గర్వము మెండు. ఆమె ఎప్పుడు ఇంగ్లీషుభాషయే మాటలాడును. చకచక తిరుగుటలో, రకరకముగ చూర్చుకుటలో, పకపక ననుటలో దాను గళాశాలలో జరుపు బాలకని అందరకు చెల్లుదునునట్లు సంచరించును.

అల్పాహారపు విందులో విసవిస పెద్దల మధ్యనుండి నడచినట్టి నారాయణుని 'అన్నయ్యా! యెవరు సంగీతము పాడునది? శ్రీరామయ్యగారి తన కచేరి యని వ్రాసినావు ఆయన గొప్ప పాడుకుడా' యని యడిగినది. నారాయణరావు చిరు నవ్వుతో సమాధానము చెప్పి పంపించినాడు.

సరళ మితభాషిణి. ఆమె లజ్జాశీల. రోహిణి గడుసరి. ఆమె యెట్టివారి హృదయములైన నాకర్షించు వకాయలు మాపించగలను. పనిమంది తమ్ము మేల్చు కొనుట యామె కౌసందము. నళినికి బ్రేమయే తెలియను. అంతుకైనన్న భావము మాత్రము తన మాటలలో, అటలలో వ్యంజనమున బలియజేయును. చిరుచాళికవలె సంచరించును. కాదు మువ్వరు పిండులో వనితల మధ్య కూర్చుండినాడు.

నారాయణరావు వారి నిమిత్తగౌరవ మొనరించి తోడుకొనినాడు. పరమేశ్వరుడు పిలయినప్పుడెల్ల రోహిణిలో పెత్తన మంతనమును. వారిలోదాటు పెక్కురు వనిత లాహ్వానింపబడినారు. చాలమందివచ్చి వారిలోచాటి గూర్చుండిరి.

అల్పాహారపువిందు పూర్తియైన వెనుక భోజనమునకు గూడ నళిని సరళా రోహిణులు నారాయణరావింట నాగిపోయిరి.

శ్రీరామయ్యగారికి దీనిని జాచిత కొలదియు గాళ్ళెవ్వముగ నుండెను. ఆయి నను రానును పొందెవరచులో జనుననప్పుడు శ్రీ సీతదేవిని గాళ్ళనినా నలు విని యున్నదా పగుటచే మనస్సు సమాధానము చేసికొనెను. ఆరెకి ననిజాబట్టి వారిలో సంభాషణ నారంభించెను.

శ్రీరా:—మా అక్కయ్యగారి పరీక్ష. లవకున్నాలోని కానందీ?

నళిని:—అమ్మటి పెద్దన్న గారూ! మమ్ము మీరు అని గౌరవం చెయ్యాలి?

రోహి:—మా పెద్దవదిన గారిని దీసికొనిరాతేదే?

శ్రీరా:—సంసారం పెద్దది. మా యింటిపిగ్గిర ఎవ్వరూ ఉండకపోలే ఎలాను? నేను కొత్తపేట రెండుసారులు దిగివచ్చాను. అనుభవరం పెద్ద కేసులు ఉంటే మానుకోదానినన్నీ చూపించి?

నళిని:—అమ్మంటే అన్న గారూ, మామమ్మ అంటే అమ్మ అంటున్నాను? అల్లాయిలే మీతో మాట్లాడం.

శ్రీరా:—క్షమించండి, కాదు క్షమించమ్మా. నువ్వు పరీక్షలో దాగా వ్రాసావా?

నళిని:—తిప్పకుండా నెన్నరానని కైకొండింది. అనుభవరంలో దాచికలకు ఉన్నత పాఠశాల ఉన్నదా అన్న గారూ?

శ్రీరా :—లేదమ్మా, అక్కడ ఎవ్వరు చదువుకుంటారు ?

నళిని :—ఎవ్వరూ లేరండి ? ఆశ్చర్యం !

రోహిణి :—వా గా ఉంది నళినీ, చెన్నపట్టణంలోమాత్రం ఏమాత్రం ఉన్నా లేమిటి ?

ఇంతలో పగమేళ్ళరు ఉచ్చటికివచ్చి రోహిణిదేవిని జూచి “వెళ్ళి ! మీరు ఇంగ్లీషు నాట్యమండలి నాట్యం మూచుటకు ‘ఎల్ఫిన్ స్టన్’ వల్లినారా” యని యడిగి నాడు.

రోహి :—లేదన్నయ్యా : వా గా ఉన్నదా ? నిన్న మీరు వల్లినారటకాదూ. చారద వదిల చెప్పింది.

పర :—వెళ్ళాం. ఇదివరకు నేను సినిమాలలో పాశాను. వాటికన్న బాగుందమ్మా.

నళిని :—మన చోగమువాళ్ళ నాట్యంకన్న బాగుందా ?

ఇంతలో రాజారావు, నారాయణరావు, యజ్ఞనారాయణశాస్త్రి యచ్చటికి వచ్చిరి. లక్ష్మీపతి దొడ్డి మరల ఎప్పటియట్లు సర్దించుచు పోబాగా జమ్మలమీద సామాను బంపించి పేయుచుండెను. ఇవిందాగు గారును భోజనమున కక్కచి పేయున్నాడు. ఆయనయన వచ్చి యా ‘హాలులో’ గూర్చుండెను.

పర :—విపర్యాస, మననాల్సినాట్యం అంటే వేళాలోళం కాదునుమా !

ఆగ్రతి డాక్టరు రంగాచార్యులగారికిని రెడెరెర పై గుల్లలకును అనేకుల మిత్రులకును వించును, వించు లాస్తెయిన నుక శ్రీ వేదవల్లి నాట్యమును నారాయణు డేడ్పాటు చేసినాడు.

నళిని :—ఏమిటగురి చక్షిజాడగడకలు’ నేనే నేషం విపరీతం. కెన్న కవితా సభలో చూచిన భాగవతం విపరీతం. మనదేశం నేను చూపలేదా, మన వేశ్యం తెయితక్కలు నేను చూపలేదా ? (అని విరగబడి నవ్వును.)

పర :—అదేమిటి నళినీ ! నీకు లలితకళ అంటే తెలియదన్నమాట.

నారా :—చెప్పరావాళ్ళకి ! ననకకూడా నేను ఒక చిన్న ఉపన్యాసం ఇస్తే, తెల ఉండి నళిని, ల్యామ, రోహిణి ఆర్థం చేసుకున్నాడు.

నళిని :—అద నీలోలుకాదు అన్నయ్యా ! నాలుగు నిమిషాలలో ఏమిలో ఏమిలో ను క్షేప్తే ఆరం కాలేను.

జమీం :—నాకు చిన్నచినాన్నండీ ! కేశరింగం; రంగులు గానీ ప్రశూపవల్ల బాగ వతం అంటే, నాట్యమంటే విపరీతమైన అసహ్యం. విద్యయ్య పర మేళ్ళో మూర్తిగాడు ! దాన్ని పనించి చూ అభిప్రాయం చెప్పండి

ఇంతలో న బ్యాగయ్యకు గా రచ్చటకు వచ్చుటయు, నారికి నారాయణ రావు మంచిడింకూ కుర్చీ నిచ్చి తాను కూర్చుండెను.

సుబ్బా :—ఏమిటి బావ గామా నాట్యం అంటున్నాడు.

జమీం :—(నవ్వుచు) పర వేశ్యర మూర్తిగాడు నాట్యంలో ఉండే అంతు చేపురొకంటే చెప్పరుండున్నాడు.

సుబ్బా :—మా చిన్నతనంలో మాకు భరతశాస్త్రంలో ఉండే అంశాలు కూడా నేర్చేవారు బావగారూ! బోగంపేళంలో మేము కూర్చుంటే గణికలకు హడలు. సమస్తమైన కళలు మా నాన్న గారికి తెలుసును. మా చిన్నవాడు మా నాన్న గారి పోలికేకాదండీ. మా నాన్న గారంటే హడలు మాకు. ఆయన సంగీతాలు పాడితే, లోకాలు మూగిపోతాయి. తొంబది అయిదేళ్ళ వృద్ధుడయి పొలంలో పనిచేసుకొని ఇంటికివచ్చి, స్నానంచేసి, భోజనం చేసుకుని, రాత్రు రెండో ఝామువరకు త్యాగయ్య కృతులు పాడుతూ ఉంటే ఊరు జనం అంతా అక్కడే ఉండేవారు. త్యాగరాయగారిని ఎరుగును. ఆయన ప్రియశిష్యుడే మా నాన్న గారు. ఆ సంప్రదాయం సరిగా ఉన్నదీ లేనిదీ నాకు తెలుసును. మావాడు పాడుతుంటే అచ్చంగా మా నాన్న గారి గొంతులేగాని అంత అందం పూర్తిగాలేదు.

నారా :—అది ఇంగ్లీషు చదువు నాన్న గారూ!

పర :—నాట్యాన్ని సరించి రెండు ముక్కలు పెద్దనాన్న గారు చెప్పితే చాలా బాగా ఉంటుందని మనవి.

జమీం :—అవును, బావగారూ!

సుబ్బా :—వినుండి నాట్యం రెండు రకాలు నృత్యం, నృత్తం. నృత్యం-భావం కలిగిన నాట్యము. నృత్తం-అలంకార స్వరూపనాట్యం : స్వరకల్పన పంటిది. నృత్యం మళ్ళీ రెండురకాలు. ఉద్భృతమైనభావాలు కలది తాండవం ; బోమల భావాలు కలది లాస్యం.

౧౫

రెండే మార్గాలు

జమీం :—మాకు విఫలపరచి చెప్పండి బావగారూ.

సుబ్బా :—వస్తున్నా.

భక్తిచేరి ఒడులు తెలియపండా, బోపంచేరి, రావంచేరి, నీరత్వంచేరి అవే రెండు పూనిన భావాన్ని తెలియచేసేది తాండవం అండీ. శివుని లయతాండవం, కాళికాదేవి సంహారతాండవం, శ్రీకృష్ణుడు భీష్ముని చంపడానికి సక్రమ పుచ్చుకొని ఉరికిన నీరతాండవం, రావణాసురుడు యుద్ధానికివస్తూ చేసిన రాద్రతాండవం, చైతన్య నివర్తి చేవాది మహాభక్తులు చేసిన సారవశ్యతాండవం.

ఇక రెండోది లాస్యం అన్నా ; ప్రేమచేరి రాధ, సత్యభామ, శ్రీకృష్ణుడు మొదలగు వారి శృంగారాది బోమలభావాలు తెలియచేసేది లాస్యం.

ఈ విద్య మహాత్తమ మయినది. బావగారూ! కవిత్వానికి భాష సాధన వస్తువు. చిత్రలేఖనానికి రంగు, శిల్పానికి శిలా మొదలైనవి, సంగీతానికి ధ్వని. అలాగా నాట్యానికి ముఖ్యసాధనవస్తువు మనుష్యుని దేహం. మనుష్యుడే ముఖ్య

వస్తువు; అతనిలో ఉన్న సర్వశక్తులున్నా. అందుకనే నాట్యవిద్యను తపస్సు చేసుకొని అర్చించేవాడు మహాత్ముడు అన్నారు పెద్దలు.

జమీ :—చి త్తం.

సుబ్బా :—భావాన్ని వ్యక్తీకరించడం అభినయం. ఆభావం అంగాభినయంతో, వాచ్యాభినయంతో, ఆహార్యాభినయంతో, సాత్వికాభినయంతో చూపిస్తాడు నటకుడు.

జమీ :—నాట్యానికి అభినయం ప్రధానమాండీ, నృత్యంచేయడం ప్రధానమాండీ?

సుబ్బా :—భావం లేకపోతే కళ కానే కాదుగదాండీ. అంచేత భరతము అంటే

భావరాగ తాళ యుక్తమైంది అని భరతశాస్త్రం చెబుతుంది.

జమీ :—చి త్తం.

సుబ్బా :—అభినయం, సంగీతంగా ఉండాలి. అంటే రాగయుక్తంగా, తాళయుక్తంగా ఉండాలి. తాళం పదములగతి వల్ల, రాగము పాదపదవల్ల చూపిస్తారు. నాట్యంచేస్తూ, ఒక పదం పాడుతూ ఒక భావాన్ని ప్రదర్శించేది కరణం. ఆ కరణానికి ముఖ్యభావ సూచననుబట్టి పేరు పెట్టారు. అలాగు లెక్కుమోస్తే సూట యెనిమిది కరణాలు ఉదహరించాడు భరతుడు. కొన్ని కరణాలు కలిస్తే అంగహారము అంటారు.

జమీ :—విశేషంగా చెప్పాలండి.

సుబ్బా :—త్యాగరాయ కృతిని తీసుకుందాం. కృతి సంపూర్ణకావ్యము. అందులో పల్లవి ఒక కరణమువంటిది. అనుపల్లవి ఇంకోకరణం. చరణాలు ఇతర కరణాలు. అన్నీ కలిసి అంగహారం అన్నమాట. ఎన్నో కృతులు ఒక మహాకావ్యం. ప్రతి అష్టపది ఒక అంగహారం అనుకోండి—అన్ని అష్టపదులు కలిసి మహాకావ్యం. అలాగే ఒక సంపూర్ణకావ్యం నర్తించడం ప్రదర్శించడం 'నాట్యం' అంటారు.

జమీ :—చి త్తం.

నళిని :—పెదనాన్న గారూ! అభినయం నాలుగు రకాలన్నారని అవి చేతులు తిప్పడం మొదలైన వేనా అండీ?

సుబ్బా :—అభినయం, అంగాభినయంలో దేహం అంతా వస్తువు అవుతుంది. అందులో ముఖ్యాంగాలు, ప్రత్యంగాలు, ఉపాంగాలు అని ఉన్నాయి. చేతులు, తల, కళ్ళు, కంఠము, పార్శ్వము, వక్షము, కాళ్లు ముఖ్యాంగాలు. చేతికి మోచేయి ప్రత్యంగము, వేళ్లు ఉపాంగాలు. కంటికి కనుచూపు ప్రత్యంగము, కనురెప్పలు, నుట్లు ఉపాంగాలు. అలా అన్నింటికీ. పిని కదలికతో భావం చెప్పడం అంగాభినయము. భరతుడు, నందికేశ్వరుడు ఈ అభినయాలు విధించారు. అవి కొలాన్ని బట్టి మారాయితేండి.

పర :—లేకపోతే వివిధరాష్ట్రాల్లో వివిధ విధానాలు ఎల్లావచ్చాయండీ?

యజ్ఞ :—విమిటయ్యా పరమేశ్వరమూర్తి, ఆ విధానాలు?

పర:—కథకలి సంప్రదాయం మళయాళదేశంలో, కథక సంప్రదాయము ఉత్తర కేశాలలో, మణిపూరులో ఆ పేరింటి సంప్రదాయం - కూచిపూడి సంప్రదాయం, తంజావూరి సంప్రదాయం ఇట్లా ఉన్నాయి చావగారూ!

సుబ్బా:—నేను ఆవివిధరకాల నాట్యాలు చూడలేదుగాని, పూర్వం వినుషీమణులు సుందర శరీరం కలవాళ్ళు అయిన బోగంవాళ్ళు. తెలుగుదేశంనిండా ఉండే నాళ్ళు, అద్భుతంగా నాట్యం చేసేవాళ్ళు. వారి నాట్యాలెన్నో చూశాను.

జమిం:—ఇప్పుడా విద్య న్నకంచిపోయి, చాలా హీనస్థితిలో ఉండి కదాండి?

సుబ్బా:—చిత్తం. మళ్ళీ ఆ విద్య పునరుద్ధరించడం చాలా ముఖ్యమండి. అందుకనే మా నారాయణునితో చెప్పి ఇవాళ వేదవల్లి నాట్యం విర్పాటు చేయించాను చావగారూ.

ఆ రాత్రి వడ్రినో పేలమేకాక బహుశరనో పేల మను విందు నర్పించినాడు నారాయణుడు. భోజనములైనవెనుక హాలులో అందరును ఉచితోపనముల నుపవిష్టులైరి. వేదవల్లియు నాట్యచితి వేషమున వచ్చి సభ్యులందరినీ నమస్కరించి నిలువబడినది. ఆమె నమర వాద్యవిశారదులైన మార్చంగికుడు, వాయలీసకుడు, తాళధారియు, గాయకుడును నిలుచుండరి.

వేదవల్లి అండకర్తయి. వాదనాత్య భాగమునాటిలో నుత్తమురాలు. నృత్య ప్రజ్ఞా ప్రతిభ చరిత్రగల దుటాంబమున బనించినది. ఆమె నృత్యకళాశక్తి దక్షిణ దేశములో సంతోషము పొగడ్త సందినది. ఆమె పట్టులాగు తోడుగుకొని, బనారసు మీ కాళ్ళకు నెనుకకు విరిచికట్టి, ననుకనుండి ముందుకు వల్ల పేసికొని, పెద్దలు సరిగ అందు చీరకొంగు, కుచ్చెస్సు ముందుకు బడిచి, నలగల మోంబల్లు సరిగ రవిక తొడిగి కొన్నది. రవ్వల మొడ్డాదము, నడుమనకు మొలరదైనది. రవ్వల చేసరియు, రవ్వల అడ్డిచాసయు, రవ్వల పరికమును, రవ్వల మధులును, ముత్యపు బాపట బొట్టును ఆమె మోము నలంకరించినవి. పొడుగుగ వాలులను రచించి బిత్తుగ పూలు ముడుచుకొన్నది. వివిధ చిత్తుములు కూర్చిన శరీరభూషణులు రాగిడి, చంద్రవంక, రములపాక, ముగలిరేకు, చేమంతిపూవు మొదలైనవి ధరించినదామె. చెంపసరులు చెంపకల్లలు చాల్చినది. కాళ్ళకు గజ్జియలు ధరించినది.

ఆమె ముద్దలకు నమస్కరించి, భగవంతుని, సభ్యులను ప్రార్థించి, 'అలా శిష్యు' (అలకింపు) ప్రారంభించెను. సభ్యజనులు చూసినది. విజ్ఞానానృత్యము చేసినది. భైరవీపర్వము ప్రారంభించినది.

మలయమారుత్మి ఇటుగటు ప్రసరించినది. సెలయేటి పతనాలవల ఉరికినది. వాగై పరవల్చినది. ముంజలములు, చంద్రమణము, గతులు గుడులై, తరంగాలై వదులై పోయినది.

ఆమె పరప్రథమము నానందము నొకదైనది.

ఒక గంటనే పామె ఆ వర్ణము నృత్యమొనర్చినది. ఆ వెనుక ప్రేమారాయణ తీర్థుల ఆదితాశయు క్తమైన తరంగము పాడనారంభించెను. ఆమె ముఖారిరాగాన గోపికయై బాలకృష్ణుని ధ్యానించినది. ఆమెయే బాలకృష్ణుడై బాల్యక్రీడల విగోచించినది. మారాము పెట్టినది.

కృష్ణం కలయసభ సుందరం -
బాలకృష్ణం కలయసభ
కృష్ణం, గతవిషయ ర్పష్టం - కనత్పథ
విష్ణుం సురారీగణజిష్ణుం, సదాబాల

అతని బంగారుగజ్జెలమోత హాకనమోహన స్వరచూరితమై, వేణువినాద సంశ్లిష్టమై విశల నావరించినది. నీలమేఘశకల మొకండు ఆకాశయానము చేయు వడి, తగిలెనాదినవి విద్యుల్లతలు. తారాగణములు గ్వలించినవి. కెన్నెల కలుగులు హాకాహాకాలను కాంక్షింపజేసినవి.

ఆ వెనుక నామె క్షేత్రజ్ఞుని పదమును అవలంబించినది. ధైర్యవిద్యమై, త్రిశ్రాంతిత్రిపుట తాశయు క్తమైన దాపాలు :

‘మంచిదినము నేజే—
మహారాజుగా ముగినజే!’

ఆమె రాగ, వికహాద్యై, అర్థభండిత్యై, లన గంభీరభావము వదలక, దివ్య వీణా వినోదుడై పరమవర్షణనాయకుడైన, నీలగోపాలుని రమ్మని చెలికత్తెకు చెప్పుచున్నది. అతని తప్పుల వైరించెదనన్నది. అతని ఇతర ప్రేయసుల మాటలైన రలప నన్నది.

పరమేశ్వరు డా బాలిక నృత్యము నాలోకించుచు, ఉప్పొంగిపోవుచు, ప్రతి హస్తప్రాణమునందును, అభినయమునందును లయించిపోవుచు పరమమైనాడు. ఆ బాలిక ఉచ్చారణ బాగుండకపోయిన నేమి? ఆంధ్రులను తక్కు నొకరును వాచ్యాభినయము లేకపోయిన నేమి? ఏమి యీ అద్భుత నృత్యము!

ఆ బాల కవళపన్న గాంగనవదె నాడినదట. ఆ బాల మాపమా అభినయమున లీనమై యామెయే నృత్యదేవి యైనదట. భూపకరండమునుండి పై కెగయు పరీమ లార్చి భూమి వక్రగతి భంగములను చాల్చినదట. విచిత్ర మనోహరవర్ణభాసిత గుసుములతవలె లోకాంగియైనదట.

ఆ బాలిక యవయవములు ప్రత్యేభినయమునకు సర్వకలకాంగహారాలకు మరీయు సాందర్యము చేకూర్చినవట. కదలికలో వాషీకార్యముల యుక్తింబికి కర్కశత్వమున్నను ఆ నృత్య ప్రజాకౌశల్యములతో నదియు కోభించినదట.

వచ్చిన అలిగలు స్నేహితులు ఎవరి ఇండ్లకు వారు వెళివారు.

సుబ్బారాయుడుగాలికి పూర్తిగా స్వస్థత కలిగినది? అందును కొత్తజేబు బయలుదేరిరి. నారాయణరావు కొత్తజేబు కదల నిశ్చయించెను.

రాజారావు కొద్దిరోజులుండి, యమలాపురమునకు వెళ్ళిపోయినాడు.

శ్యామసుందరి పరీక్షలైపోయినవి. తాను తప్పక విజయమందునుని యామె ధైర్యముతో బెప్పగలిగెను. హెకోరునకు సెలవు లిచ్చుటచే నారాయణరావు చెన్నపురి కాపురమును గట్టిపెట్టి భార్యాది బంధుసహితుడై తండ్రితో వెళ్ళిపోయినాడు.

శకుంతల చెన్నపట్టణములో నాల్గుదినములుండి తిరిగి వెళ్ళిపోయినది. ఆమె చెన్నపట్టణములో నున్నంతకాలము నారాయణరావుతో నన్నివిషయములు మాట్లాడుచు, నాతనితో నమితస్నేహమున సంచరించుచు, జెల్లెలిచే నాతనికి బలవంతమున బరిచర్యల జేయించుచుండెను. శారదకంతి సిగ్గేమి యని యామె తెలిపొసికొన్నది. భార్యాభర్త లెప్పుడు మాట్లాడుకొనరు. శారదయేమియు నారాయణున కందిచ్చుట గాని, యాతనికి వలయుసేవల నొగలొనరించునట్లు మాచుటగాని యామెకు గనంబడలేదు. వీరియపురి హృదయపరిస్థితు లెట్లున్నవో యామెకు బూర్తిగా చెలియలేదు.

ఒకనాడు నారాయణుని యాతనిగదిలో నుండుమని కోరినది. తన చెల్లెలు శారద సచ్చుబకు గొనిపోయెను. శారదయు, నారాయణరావునుగూడ తెల్లబోయిరి.

‘నూ అమ్మాయిచేత మీకు చలదువ్యింపాలని సరకా అండీ’ యని శకుంతల యన్నది. ఆశ్చర్యపడి, చీరునవ్వుతో నారాయణరావు ‘నాకు కొంచెము పనివుంది వదిన గారూ’ అనెను.

శకుం :—మీపని సరేలేండి, నేను ప్రార్థించే ఈ కాస్తపనీ నాకోసం చేయరాదా మరిదిగారు?

నారా :—మీ యిష్టం.

శారద, శయము సంతోషము ఆశ్చర్యము తన్ను ముంచివేయ వలకుచు నారాయణునికి దలదువ్వెను.

కొత్తపేట వచ్చిన కొన్నిదినాలకు పెద్దాపురమునుండి నారాయణరావు స్నేహితు డొకడు తంతి నిచ్చాడు. ‘మీ అక్క గారిని మీ బావగారు కొట్టి వీధిలోనికి దరిమి తలుపు పేసినాడు. మీ అక్క మార్చుపోయింది.’ యని యందున్నది.

నారాయణరావు తక్షణం పెద్దాపురము వెళ్ళిపోయినాడు. ఎందుకు పెద్దాపురం వెళ్ళినది యేరికి తెలియనీయలేదు.

పెద్దాపురమునకు నారాయణరావు వెళ్ళినప్పటి కన్నియు భీభత్సముగ నున్నవి. భార్యాభర్తలుగాని, తన మేనకోడలుగాని భోజనమే చేయలేదు. తన చిన్నక్క గారికి మార్పు వచ్చుచునే యున్నది. నారాయణరావు హృదయ మంతయు గోపముతోను, విచారముతోను నిండిపోయినది.

మగవా రీరీతి నెట్లు సంచరించగలరు? ఆడువారు పశువులని భావించి చరించు పురుషు లింక నీనాటి కున్నారా? సంపూర్ణ మానవత్వములేని వీరికి మోక్షార్హత ఎప్పుడు వచ్చునో! బంచమ సహోదగులయొడి, వీదిజనులయొడల స్త్రీలయొడల పర బాతులయొడ తమ పశుత్వ మింకను జూపు మానవులు కొట్లకొలది యున్న

ఈయగము నిజముగ కలియుగమే ! భగవంతుడున్నాడని గాని, తాను చచ్చి సత్య మూర్తియగు భగవంతుని యవతారమని గాని మనుష్యు డెటుల మరచిపోవునో ? తన అక్క సత్త్వగుణ సంపన్నురాలు, భర్తయనిన భగవంతుని యవతారమని భావించు పూర్వ యుగాలనాటిది. అట్టి కుభచరితలకే కష్టములన్నియు సమకూగును గాబోలు. గడుసుదనమున వర్తించుచు భర్తను తనుకు గానానుదాసులుగా చేయు భార్యల బ్రతుకు పూవులలో బ్రహ్మణమేకదా ?

నారాయణరావు బావగారి కడకు బోయి, 'బావా నీకు బుద్ధిలేదోయి. నీవు మనుష్యుడవనుకున్నాను గాని, కేవలము పశువుతో సమానుడవని అనుకోలేదోయి. ఇదేమిటి నీకింత కోపము? కోపాని కండువుండాలి. ఎంతవరకూ ఈకోపం వల్ల పిము ? పోనీ నీకేమీ చిక్కు రాకుండా ఏదైనా చామవంటి ఒకకత్తిహాసి, దాన్ని నరికివయ్యరాదా? లేనూ, విషం తెచ్చి పెడతాను. నీకనితీర గా నానినోట్లో నయ్యి. ఆ విషం మనుష్యుల్ని నరకబాధ అనుభవింపజేసి మరీ చంపేదిగామాచి తెస్తాను. అట్లా చంపు. అప్పటికి నీకోపం అంతానికి వస్తుందేమో ? మొదట కోపం తెప్పించు కోపం, రిక్వారె విచారించడం. గెండు ఒకజాతికి చెందినది. అదిగో సత్యవతికి మార్పుపడుకొన్నది. ఇంక దాని బస్సు అట్లా పీల్చి పిప్పిచేస్తుంది. అది చచ్చిన దాంతో జమ. నీకు తృప్తి తీరిందా ?

'ఒక జేజు మా కక్కయ్యయందు నోవం వుండంగానా చెప్పు. అది పెద్ద రకం దోషం అయితే నువ్వు చేసినపనికి సంతోషిస్తాను.'

నారాయణరావు కన్నుల నీరుతిరిగినది. 'బావా నీనుంచు. ఈ నా కట్టక జన్మానికి కనులనీరు తిరగడం ఇదే మొదటిసారి. ఏదో కోపంకొద్ది అన్నమాటలు. కాని కోపం చంపుకొని చెప్పకున్నాను. నువ్వుచేసిన పాపానికి నివృత్తి నీకోగే ఉన్నది. నీ హృదయం కరిగేటందుకు నాలోని కల్మషం అంతా పోయేటందుకు నేను నాలుగుకోజాలు మీయింట నే ఉపవాసవ్రతం చేయవలెనని వుంద' అని నారాయణరావు ప్రారంభించాడు. పరభద్రరావు బావమగది వచ్చినప్పటినుంచి యవ నత వదనుడై, పాలిపోయిన మోముతో నున్నాడు.

ఆనాడంతయు వైద్యుల బిలిచి యక్కగారికి వైద్యము చేయించినాడు నారాయణుడు. ప్రక్కయింటివారు మేననోడలికి దిండి పెట్టెదమని తీసికొనిపోయి భోజనము పెట్టినారు. నారాయణరావు ఎందరు భోజనమునకు రమ్మన్నను వెళ్ళినాడుకాదు. సాయంకాలము మూడుగంటలకు సత్యవతికి మెలకువ వచ్చినది.

మెలకువ వచ్చినప్పటికి సోదరుడగు నారాయణరావునజూచి కల యనుకొన్నది. సత్యవతి కొంతవడికి నోదలెట్టి కనుల నీరునించినది.

గెండేండ్లనుండి తన బావగాని సాగుమూర్తియై సంచరించినాడు. తన చిన్న కక్కగారు గెండేండ్లక్రిందట గర్భవతియైయున్నప్పుడు ఆమెనిట్లే వాధించి, పెట్టిన

కష్టము ఆమె దేహము మూలముంబు కదల్చివైచినందున, ఒక నెల ముందుగ బుగ్గువచ్చి సత్యవతి చచ్చి బ్రతికినది. విష్ణుయు బోయినది.

అగ యంతయు నీరభద్రరావు గ్రహించినాడు. నాటినుండియు భార్యను పుష్పలతో నుంచి పూజించుచుండెను.

మరల నే దైవవచాసము గర్భమును సత్యవతికి. సత్యవతి చక్కని మొగము పాలిపోయి, చిక్కి కృశించి, గూమె పెదకన్నులు మరింత పెద్దవియై భయంకరముగ నుండెను. తిరుగుత్రము బొడ్డుగ నుండి సౌందర్యనిధియైన గూమె దేహము చిక్కి, క్షురుగోగ పీడిత శరీరమునలె నున్నది.

నారాయణరావు చిన్నక్క గారి ప్రక్కలో గూర్చున్నప్పుడు, సత్యవతి యతినీరసముగ నున్నను నెక్కుదిగ లేచి, జరిగి, గూతని యెడిలో దల నుంచుకొని, 'తిమ్మదూ!' అని అలని ఒకలు నిమిరినది. నారాయణరావు పూవమును ద్రవించి పోయినది. ఎప్పుడు గుఱియెగుగుగను. కన్నుల నీరు రాదు. అవ లిరిగి కేయు చున్నది. 'అక్కగూగూ, ఈ పద్ధతి మాతెలుందుకు నెండు మార్గాలున్నాయి; ఒకటి నేను కైరాలో, బొంబాయిలో, ఢిల్లీలో గాంధీగారు ఉపవాసం చేసినట్లు మీ యింటలో ఈ దెబ్బదెబ్బ ఉపవాసవ్రతం చేయడం, లేదా, నిన్ను నా యింటకి తీసుకుపోయి, బావ కార్యదేరానికి వచ్చిందాకా ఉంచినవేయడం. కాని యీ రెండు నీ కిష్టం ఉండవు. నీకేది ఇష్టం అయితే అది చేస్తాను. నేను నెలరోజులైనా నిరాహారం గా ఉపోష్యం ఉంటాను. నీ యిష్టంలేకుండా చేస్తే నాహృదయంలో సరియైన పవిత్రత ఉండదు. పైగా నీకు వట్టిగుఱునువచ్చి ఈ అపరిమిత నీరసంలో ప్రాణం పోలే ఏమి చెయ్యను? కనక నీ యిష్టంలేకుండా చెయ్యను అక్కగూగూ.'

'ఒకే తమ్మదూ! నువ్వు ఉపోష్యం చెయ్యవద్దు. నన్ను తీసుకొని వెళ్తావద్దు. ఆయనకు నేవచేస్తూ ఉంటాను. ప్రాణం పోజేహాతుంది. లేకపోతే ఎల్లానురా, నేను ఇప్పుడు ఆయన్ని వదిలి రావడం?'

'ఒహో! ఏమి పతివ్రతిండీ! నువ్వు! నువ్వీ అసంభవతీనాగూ పుట్టి వచ్చారు; నాకు కోపం రావాలి అని ప్రార్థిస్తున్నాను!' అని చూతడు మనస్సులో ననుకొన్నాడు.

అక్క గారికి నారింజరస మింత యిచ్చి, బలవంతాన త్రగించి, రాజారావు నకు తింఠించిచ్చి, నారాయణరావు బజారునకు వెళ్ళివచ్చుచుండగా బావగాను వీరభద్రరావు హోటలులో భోజనముచేసి వచ్చుట కనుంగొనెను. కరుణార్ద్రముగ చిరునవ్వాతని మోమున ఉల్కవలె మెరసిపోయినది.

౧౬

ఆ కు మ ళ్ల

రెండవనాటి సాయంసమయమునకు నారాయణరావు, సత్యవతి, యామె కుమార్తె నాగరత్నం రాజారావుతో కొత్తజేట చేరినారు. సత్యవతిని గూచి

జానకమ్మగారు దిగులుపడి యామెను ఒడిలోనికి చేర్చి కాసిలించుకొని 'నా తల్లీ ! ఎంత చిక్కినావమ్మా ! నా అదృష్టం మందహాయింది గనక నిన్ను తీసుకెళ్ళి ఆ బ్రహ్మరాక్షసి నోళ్లో పాలెశాను తిల్లీ !' యని నావోవబొచ్చెను. గూరీగు, వంకాయమ్మ, లక్ష్మీనరసమ్మగారు అందరూ కన్నుల నీరు నించుకొన్నారు.

రాజా :—పిన్ని గారు మాబారా ! సత్యవతి అక్కయ్యకు మాన్యవచ్చింది. అట్లాగ రాకూడదండి. ఉండండి, ఓనాలో చేతులుమాడా కొండలు వాగున్నాయి. నారాయణరావు, అక్కయ్యను ఎత్తుకు లోపలికి తీసుకురా. గూరీగు ! చెంబెను చిన్నీట్లు; అగ్నేంబు.

నారాయణరావు అంగలో అండరికి కుండు వల్లనినీడు పట్టుకొనివచ్చి, అక్క గారికి మోముమీద పెనుదిగా కొట్టుమందెను. నారాయణరావు పక మందుల పెట్టెలోనుండి యొక సీసాతీసి యామె కుక్కుకని బెట్టి నాగు. సత్యవతి పాలు కువ వచ్చినది. లోనికి స్నానోట ఇంకెక్కడు ఇచ్చి నాగు.

సుబ్బారాయుడు గారిక్కడకు వచ్చి యామెను బంటికివైచలే నెత్తుకొని లోన మంచముపై పరుండబెట్టి నాగు. సత్యవతి తండ్రిమోహం కాసిలించుకొన్నది.

పెన్నాపురములో జరిగిన సంగతి నాగవర్ణం అమ్మగారితో, చాతగారితో నిట్లు చెప్పినది.

'రెండోరోజున మానాన్న హోటలులో తనపం మాకాబ్బ మామయ్య, ఇంటికి వచ్చి మాతో చెప్పాడు. కచ్చేరీనుంచి రాత్రీ ఎనిమిదిగంటలకుగాని రాలేదు మానాన్న. మామయ్య, నాన్నలో ఎంతోసేపు బోధించి చెప్పాడు. నాన్నని మామయ్య చాలా మాటలు అన్నాడు. మానాన్నకు ఏదో కొపంవచ్చి తిరిగి మామయ్యను నాలుగు తిట్లుతిట్టాడు. ఇంతలో మామయ్య ఉగ్రుడై లేచాడు. మానాన్నని ఇటూ అటూ రెండు రెంపకాయలు ఘట్టెనుని కొట్టాడు. మాక్కా చేతులు పైకి తీసి 'కాసురో నిన్ను ఈరోజున హరిహరచ్చెస్తాను' అన్నాడు. మామయ్యను చూసేటప్పటికి నాలే వణుకుపట్టింది అమ్మమ్మా ! మామయ్య ఎంతో పొడుగు ఎదిగిపోయినట్లే అయింది. తాలెయ్యా ! నువ్వు నా చిన్నతనంలో మాడి దూడను కొట్టిన పాలేగువాణ్ణి, రాక్షసిలా ఉన్నవాణ్ణి ఒప్పు హూనం ఆయ్యెబట్టు కొట్టినప్పుడు ఉన్నావా, అట్లానే వున్నాను మామయ్య !'

నారాయణరావు పకపక నవ్వుచుండెను. అందరూ ఆరినిని నాచి తెల్లనోయిరి. రాజారావు మోమున మందహాసములు ప్రసరించినవి.

సుబ్బా :—ఏమిటిరా నాబు ?

నారా :—ఏమిలేదునాన్న ! కోపం అంతా నటించాను ఆరనికి కోడం వచ్చింది మాటలు వాగించి, భయపెట్టాలని ఎత్తువేసాను. ఆ ఎత్తులో పడ్డాను.

'ఏమండో బావగారు నిండుగా ఉన్నారు. ఇంట్లో చెక్కాండ్లెలుగులలో కలిస్తే ఏమి ? మనకొరోగ్యం, మనకాయస్సు అనుకోవడం, నోరొక్కడు గట్టి

భోజనం చెయ్యడం, వహ్య !' అని అన్నాను. అతని మొహం కేవురించింది అప్పుడే. ఇక నీకు అని

'భార్యను, మాంబనైనా తలపక చెయ్యి చేసుకోవడం, చేతవును ! ఏమి చెప్పని నానవు. ఎన్ని ఏళ్ళు వస్తేమేమి? కొంచెం నయానా పీయడం ఉండాలి. ఈవల బబ్బుతో, తిండిచేక మానుకున్న భార్య విషయం అక్కరలేకుండా ఏం మొహం పెట్టుకొని పోతుంటా? తిండితిని వచ్చావు?' అని అన్నాను. అతనికి నిజంగా కోపం వచ్చింది, కుదురుచూపుకు.

'నీ మొహం చూడకూడదు. భార్యభర్తల్ని ఎవరూ పోషించి' అన్నాను అంతవరకూ తెల్లనోయిపోయి నటించాను.

'గుండుగుండు అప్పుగానిని ఎవరూడా జేసుకువచ్చావు'

అని అంటూవుంటే, మహాకోపం వచ్చినట్లు నటించి వెళ్ళి 'కాసుకోవటం! నేను నీకు బుద్ధిచెప్పతా ఉండు' అని నసాగం అంటే బట్టు తెండులెంప తొయలు కొట్టాను. నాకర్జుం పోయింది. అక్కయ్య వింటూ ఉన్నది గనబడింది. బానిస నాకున్న చెప్పలేదు కామా. అప్పుడు కేక వేసి వచ్చి మా యిద్దరి మధ్య పడి నన్ను చుట్టూరి, భర్తకు పోగలించుకొని, 'నీ నీ నువ్వు నాకు తప్పు తినికొచ్చా! నా మంగళ్యాశ్రాంతిని మాలిన్యం తెస్తాగా! వెళ్ళిపో. నీకు కరుణ ఉంటే నన్ను చంపు' అన్నది. అక్కయ్యని ఆ కోరిక చూడాలి. కానికాదేవి మనశానందే నాకు అక్కగానే, చుట్టూరాయుడుగా కూడుకునే. తనకుం అవిక కాళ్ళమీద బడ్డా! 'అక్కయ్య నీమించు. నేను పోవని. ఎప్పుడూ నాకు కోపం రాదు. బావ నిష్కంఠే వచ్చింది' అని అన్నాను.

బావ గజగజానుకూ ఉన్నాడు. అప్పుడు బావ దగ్గరకు వెళ్ళి అతని చేయి పట్టుకొని 'మమించు బావా! నేను నిజం పొందకపోయాను. నీ భార్యను నువ్వు నందా అనడంవల్ల, నాకు ఎప్పుడైతే నీకు' అన్నాను.

ఆ రాత్రికి దానింలావు వచ్చాను. నెమరుకైనా అందరికీ తాపాలు కోపాలు తగ్గాయి. బావబరది తిన్న కొట్టుకుండా కాపాడింది కనభార్య అనుకున్నాడో, మతమో తెలియదు. రాత్రి భార్యను బ్రతిమాలుకున్నాడు. భార్య వద్దంటున్నా తెంప కాయలు కొట్టుకున్నాడు.

రాజారావు అక్కయ్యని సరేకు చేసి, ఈ మెమనకు పోనయిపోయింది. మహాస్పృహకొని నిద్రిచేసి పిచ్చిలోకి దింపుకుంది. అప్పుడే నుండేజబ్బు, కడుగు వచ్చేసితీ ఏడ్చాడు. అందుకల్ల ఈమె మనస్సు బాగుపడాలి. పనిచేయకుండా ఉండాలి. నుంచి మందులు పుచ్చుకోవాలి అని చెప్పాడు.

అదంతా బావ వింటూనే ఉన్నాడే అమ్మా, ఆ మధ్యాహ్నం బావను కాజా రావు చాటుకు తీసుకువెళ్ళి చెప్పాట్ట. 'ఏమండీ వీరభద్రరావుగారు! నాకు తెలుసును. మీకు తెలియదు. నా భార్య పరిమి సరికరి. ఏదాది ఏదాది కొమ్మ. పశువులా

సంచరించి బంగారంవంటి భార్యను చంపుకున్నాను. అటువంటి దివ్యభామినిని ఎవరివ్యగలరు. మీ భార్య సతివ్రత. మీరు యింకానే సంచరిస్తే ఆమె పెక విడాకి కూడా బ్రతుకదు. నేను వైద్యుణ్ణి గనుక చెప్పకున్నాను.

‘రెండు. మీకు మీ భార్యపైన కోపం విపరీతంగా వస్తోంది. అంతే కోపం తెప్పించుకోవడంకలన మెదిదూ, నుండే పాడై పిచ్చో, నుండే జబ్బో కనపారవుతుంది. మీ రకంవాళ్ళ గతులు ఆ వైద్యుకాలలో మేము చూస్తూవుంటాము గనుక చెబుతున్నాను. ఆలోచించుకోండి’ అన్నాడు.

బావమరది కొడతానన్న భయం, భార్యకు పిచ్చో ప్రాణభయమో వస్తుందన్న భయము, తన కేవల ఆపత్తు కలుగుకుండున్న భయము—అలా మాకు నూనల కొట్టినాయి కాబోలు. బావ రెండు నెలలు నెలలు పెట్టి చూచాడు. మరలా నలమన యింటికి వచ్చివుండమనీ అరచుకూడా మంగు పోయిపోవాలని రాబారావు చెప్పాడు. సరేనన్నాడు. ఓ వారము రోజులలో వస్తాడు.

రాజారావు, నారాయణరావు, లక్ష్మీపతి పొలములకిప్పుడు ఉదయము నానోర్తికి వెళ్ళినారు.

కోనసీమ సొబగు వేసవికాలములో వసలిక్కియే. ఆంధ్రదేశానికి కోనసీమ నాయకమణి. ఉధయ గోవావరీ మువ్వకేయి. రత్నాలే పండుకుంది. ఈముక్త మాల్యదలో శ్రీకృష్ణరాయకు, పక్షిజాడసీమ మంతాలు తనివొక వర్ణించినాడు. కోనసీమ సొబగున కొక్క మహాగ్రంథమైన ఆంధ్రాన జనింపలేకదా? కోనసీమ యందు సర్వకాస్త్ర పారంగతులైన యుద్ధములు ఎన్ని వేల సంవత్సరములనుండి నివాసము చేయమండికో?

కోనసీమ అత్తరువుల మంజూష; మంచులయపవనములు, పవన పండులు, కాడమల్లె, బొడ్డుమల్లెలు, నారినజపూవులు, అరటితోటలు, కొబ్బరిపూవులు, జోయోకులు, మామిడిపూతలు, మధురాధిమధుర సోరభముల సర్వప్రకరయంబు చల్లుచుండును. రంగురంగుల శర్కరకేసెలు, పనసపండులు, జామ, బత్తాయి, నారినజ, మామిడి ఫలములు కోనసీమయంతయు మధురరస పూర్ణమును చేసినవి.

అచట సూర్యరస్మి చొరడు. వేడిగాలులు పీచవు. కొబ్బరియాకు చాపలు, పోకదొన్నెలు, పోకతోటలచలువ, పున్నాగముల సుగంధము, పచ్చని తోటలు, నీలంపుగోవావరి, నీలాకాశము, వివిధపుష్పాలు, ఫలరాజములు, బంగారమే పండు పసిమి కోనసీమ.

నీత ఫలములు, రామ ఫలములు నోరూర చేయును. నీలపిల్లిగోవా, కొత్తపల్లి కొబ్బరి, పెద్దరకం, చిరుకురకం, బంగారుకలశి, సువర్ణకెళి, జహంగీర్, కిక్కిగుట్క, జొన్నలబారు మొదలగు మామిడిఫలములు ఘమ్యుఘమ్యునున్న.

కొబ్బరితోటలు వేనకు వేలు. ప్రతితోటలో నీటిచొండాలు, గంగాఘాటలు;
కోనసీమ కొబ్బరిసీమ, గొనములసీమ. కొన్ని నసీమ.

మనవారు తిన్నగా నారాయణరావుతోట కడకు పోయిరి. చెరువులు కడిగి
కొని, స్నానము లాచరించి, పాతేరు కూచిబిడ్డకొనివచ్చిన బట్టలు శరించి, యనతి
మారమున సొలిపారు ఆకుమళ్ళకు నీగుపోయు వరిపొలములవై పుకు పోయిరి.

ఆకుమళ్ళ చెరువులోనుండి ఆకుమళ్ళ పంపులలోనికి, కొన్ని కౌరములు,
కొన్ని గూడ జంటలు నీరు తోడుచున్నవి. అందులో నొక బాలిక గొంతెత్తి పాట
బాడె, నందిగు పల్లవి నందుకొనుచుండిరి.

‘ఆకుమళ్ళాకు, నీ
రాకుమళ్ళాకు పోయి
లచ్చుమగ్గా, నీ మచ్చమాయా !

సోగా విసాలయందం
సొంపూతలపాగయందం
సోటి వల్లయందం
రాగాలగొండు కందం
లచ్చుమగ్గా, నీ మచ్చమాయా !

దండకడియాలు నలుగు
కండాలు ముడిసుట్టు
నల్లాని నీయెడలో
ఒక్కొక్కరి పల్లవి పల్లవి
లచ్చుమగ్గా, నీ మచ్చమాయా !

కోడూ కోడూ కలిసి
గూడెత్తి నీరెద్దం
మచ్చా కొంపలరాని
నే నే గాదావరినదిని
లచ్చుమగ్గా, నీ మచ్చమాయా !

అందరూ గొల్లన నవ్వికొనిరి. ఆ బాలికతో జంటగా గూడవేయు చాలకురి,
‘దానికి ఎదురపడ మాడరా ! ఆడరా ! లేకపోతే ఒడిపోయినట్టేగో !’ అన్నారు.

ఆ యువకుడు తలయూసి,

‘ఎయ్య వేగూడా, నా పిల్లా !
తియ్యని పాటలు పాడేమే !

పాటా పాటలో కలిజేసే
పరుగిడు నీరూ మళ్ళీ !
ఎయ్యవే గూడా నా పిల్లా !

అని పాడినాడు. 'బాగుందిరా నాగా! బంగారు! సువ్వరా! అన్నాడు.
బంగారు :

సెపుకుంట మనవీ యినవే.
నా సొగసుపిల్ల, నాగోరువంక
సెపుకుంట మనవీ యినవే.

నాకోసం ఎదురుచూచి
నాగుండె తెలుసుకోని
పిల్లా నేనొచ్చేయేక
ఘల్లూమన్నయి మెళ్ళోకాసులు
సెపుకుంట మనవీ యినవే ...

నీరులేక చాగమేసి
నారు వాడి పోతోవుంది
నారాక, నామాట
నారుమడికి నీకొలది
సెపుకుంట మనవీ యినవే...

నారుముక్క నల్ల నే
నాపిల్ల తెల్ల నే
నీరొస్తే, నేనొస్తే
మొక్క పచ్చనారాది
పిల్లనల్లనారాది
సెపుకుంట మనవీ యినవే.

౧౭

పరశురామప్రీతి

ఏమి పిరి ఆనందము! గంజికదా వారి లిండి, గడ్డిగదా వారి పడక, పూరి
గుడిసెకదా వారి భవనము. ఆనంద మెక్కడు మన్నదీ? ఇచ్చటా, మనలోనా?
పారలొకికొనందము పరమహంసలకు; లొకికొనందమో, ఈ భూమాత నిజవలకేనా!
వీరు కవులు, గాయకులు, నర్తకులు. వారు పుట్టినది ప్రకృతి సౌందర్యములో.
బ్రతుకునది ప్రకృతి మాధుర్యములో, లయించునది ప్రకృత్యనందములో.

తనబోటివారి నాగరికత, జ్ఞానసముపార్జన ఇవియెల్ల సెందులకు? తన చరిత్ర
వారిలో నొక సామాన్యనిచరిత్రలో పోల్చిచూచినచో నపహాస్యభౌజనమైకన్నబిడ్డను
అనుకొనుచు నారాయణరావు తన స్నేహితులలో నవచుచుండెను.

లక్ష్మీవతి తలయెత్తి 'వీశ్వ కవిత్యం ఎంత అందముగా ఉందిరా! ఇదివరకు
ఇది విడలేదు. ఒక్కొక్క నానానికి, ఒక్కొక్కరి కవిత్యము మైత్రీ రావాలిరా!

నుహారాజులపై కవిత్యము, పై బాతులపై కవిత్యమా అయింది. ఇక 'జానపదుల కవిత్యము' అన్నాడు. ఎవరి భావాలలో వాళ్లు ఉన్నారు.

భోజనాలవేళ కింటికి చేరబోవుచు మనవారు ముగ్గురు దొడ్డిదారివైపు వచ్చుచుండిరి.

సోమయ్యకూతురు, చల్లాలు ఇంటిదగ్గరకు వచ్చిరి. అక్కడ సోమయ్య కొమరుడు సత్తెయ్యయ్య, చల్లాలు మొదలు సీతన్నయ్య హోరాహోరీగా కొట్టుకొనుచుండిరి. అది వాళ్ళింటికు భోజ్నునుచు వారిగురురను విడదీయుటకు సర్వవిధముల బ్రతుత్తును చేయుచు విధిలు లగుచుండిరి.

నారాయణరావు గజగజ రెండుడును ముందునకు జేసి, బలమున నిరువురను విడదీసి, యీ పూతులకు గెంటి వేసెను. అతని కన్నులు విస్ఫులింగపూరితములై నారిపై దీర్చుములై ప్రసరించినవి. అది మేఘగర్జనమున—

'బుద్ధులగుటా మాకు? కిథిలోని కొట్టుకుక్కలా! మిమ్ముకు బశిర పట్టుకొని చావకొట్టాలా?' అనుచు మరియొక క్రొవ్వూరియై సింహాసనానుడై నిలుపబడి గుండ్లపై పొంచి, పండి, యానానోరులవలె బలిసియున్న ఆ యిరువురు తలలు వాల్చుకొన్నారే.

సోమయ్య భార్య రామానుజమ్మ, 'బాబూ! కచ్చించండి. యీర్షిద్దరూ ఈనాటి బకల్ల కొకళ్ళు కొట్టుకొని చంపేసుకొనే వాళ్ళిండిబాబూ. మీగు వచ్చారు సత్తెయ్యలా, అది భోజ్నును చేమవకొడింగినది. 'ఏమిటి కారణం? మాదొడ్డి కప్రతిచ్చ తెచ్చాడు' అని నారాయణరావు అడిగెను.

'సీతన్న పెళ్లొచ్చి సావకొట్టున్నాడండి. సత్తెయ్య వచ్చి, అక్క గారిని ఇంక సీతని చావగాలలో కలబడ్డాడండి' అని అక్కడ చేరిన మూర్ఖుకొలుచిన్నది పలికినది.

'ఒరే సీతన్నా. మీరేంవరిదగ్గర అంటున్నాను, నువ్వు చేసే పని యెంత ద్రోహమో తెలియనా? అది వానిమీద చెయ్యిచేసుకుంటావు? చున్నపోతా! ఛీ! ఛీ! వట్ట నిచువవు. సోమన్న కల్లుపానా నువ్వు? నీ చరిత్ర అంతా అసహ్యంగా ఉంచుకొని, ఇది రావనాళ్ళ కొలుకలు చెవగొట్టుతూ, పైగా భార్యని కొడతావు? బుద్ధు అంటా? నీ గుత్తుయిద్దులు మానెయ్యి. లేకపోతే నకు ఈ ఊరునుంచి. నిన్ను గురించి నాకు ఎక్కడూ వ్యతిరేకంగా రానీ, నేను స్వయంగా వచ్చి నిన్ను ఈ కొత్తపేటలో రాకుండా తరిమివేస్తాను.' అప్పటికి నారాయణరావుకు కోపము తగ్గినది. పట్టుకున్నదలు చురచుర అంటినట్లు సీతన్న కుంగిపోవుట చూచి,

'ఒరే సీతన్నా! భూనివారిదొడ్డిలో వున్న చాళ్లనిపించుకోవాలి. ఇంతటితో నేను మన్నిస్తాను. నా మనస్సు మెత్తన. నేను ఎవరిజోలికి జల్లనని తెలుసుకుగదా నీకు. మా నాన్నగారైతే నిన్ను తోళ్ళు ఊరేట్టు కొట్టవలసిందేకదా? మా అన్నయ్య తల్లిగం తల్లిపొమ్మలూకు కడు. నెనక దీమాట చూశాను నీ భార్య

మంగిపోవడం. నీభార్య అందం ఈనాటిలో ఎవ్వరికైనా ఉందా? దానిప్రేమలో మెలుగు, పో! అనినాడు.

సీతన్న సిగ్గుతో చచ్చిపోయినాడు. 'అయ్యో చిట్టి బాబయ్యగారికి తెలిసి పోయిందే: తేలునన్నా చంపని ఆ దేవుడికి ఎంతకోపం తెప్పించాను' అని మనస్సులో నెలలయి విచారించినాడు.

ఆరాత్రి పడకగదిలోనికి బోయి, చల్లలు పంకుకొనియుండి, పట్టమంచము దాపున గూర్చుండి గూమె పడమలనంటి 'చేమించుట్ల! శైవక చేక! కలవ పువ్వు దగ్గరంచుకొని, కసింతపువ్వుకోసం పసిరానిచాట్ల, పడ్డానంట, ఇక యింక కలిగి ఉంటా, నీపాదం ఆన!' అని ఆమె పాదాలపై తలవంచి నాడు. చక్కెరకేక్కి యేడ్చుచు చల్లలు కాళ్ళు లాగికొని పిచికూర్చున్నది. సీతన్న మంచముపై గూర్చుండి గూమెను దగ్గరకు లాగికొని 'చందుకు మంటే చుక్కెండుకుట్టెట్లా!' అనుచు అనునయించెను. పక్కాత్త సరప్తుకు ధర్తమోటు వాచి, నిట్టూర్పునించి, ప్రేమపూరితములగు నాతని బాహులతలలో నామె యిమిడిపోయినది.

రాజారావు జల్మిపోయినాడు. వీరభద్రరావు వచ్చి యత్తవారింటనే యున్నాడు. రాజారావు తన కాగుమీదగాని, ముఖ్యారాయుడుగారి కాగుమీదగాని వలయునప్పుడెల్ల కొత్తపేట వచ్చి సర్వవతిని జూచి నమస్కరించి నవని నమస్కరించి మంగులివిషయమై చెయవలసినదంతయు చెప్పి, మంగులిచ్చి జల్మిపోయినాడు. వీరభద్రరావునకును, అతడు మంగులు తెప్పించి యిచ్చుచున్నాడు.

ఆ యేడు గాళ్ళు విపరీతముగ వీచుచున్నవి. కొన నామల్లెకొండవంకి తెప్పించిన వట్టిజళ్ళ తడికల గట్టించి నారాయణరావు తన యిల్లంతయు కానుగిరి వలె నొనరించెను. రాజమహేంద్రవరముకన్న కొత్తపేట వారి చల్లగ మున్నది. జమిందారుగాను, వారి భార్యయు, కొమరుండును సేలగిరికి జల్మినారు. వారిప యత్తవారింటనే యున్నది.

ఆమె కొత్తపేట వచ్చినప్పటినుండియు, భర్తకు కాళ్ళు కడుగుకొనకుండు నీ కొనగనాగెను. నాగరత్నంలో 'తాళం చెవులు పట్టుకురా నాగరత్నం' అంటే సూరీడు గ్రహించి చిరువపువ్వుతో 'నాగరత్నం చిన్నమామయ్యనే!' అన్నది. 'నాకు తెలవదా యేమిటి? నీ! అని నాగరత్నం మదికారిగా నాయుడై, నారాయణరావు బట్టల వీరువారాధములు 'చిన్నత్తయ్య యిమ్ముంటున్న' దని అనుకొని వచ్చినది.

నారాయణరావు కాళ్ళు కడుగుకొని అనిక వచ్చునప్పటికి పప్పు, బట్టలు పట్టుకొని నాగరత్నం నిలిచియుండెను.

'నాగరత్నం! చిన్నత్తయ్య వీరువారీసి, నీకిచ్చిందా విమిదే?' అని ప్రశ్నించినాడు. నాగరత్నం అవునన్నది.

ఆ ముఠురాడు మధ్యాహ్నం కొత్తపేటలో యిల్పంటుకొన్నది. తనయింటి కద నిప్పు నాట్లు దాయపవాళ్ళ మొకటి యున్న కొట్లకు పట్టించుకొని వచ్చి

పతియు, వీరభద్రరావునుగూడ రా, నారాయణరావు అంటుకున్న ఇళ్ళకై పునకు బరుగెత్తెను.

జనముల కేకలు పడి సళ్ళపిండ్లను పట్టుకరండని అందరిని, కడవలు పట్టు కురంపని కొందరిని పురిమూయుంచి, యిళ్ళ నెక్కువారిని యిళ్ళ నెక్కించి, విప్పించి వేయఁచు, అప్పుడే అంటుకొన్న యిళ్ళలోకి దాను ప్రవేశించుచు, సామాను దీయుచు, యువకుల నాపనికి నియోగించుచు నారాయణరావు, ఆశ్చర్యోస్త్రమునకు వాడుకొస్త్రమైనాడు.

నాలి పేరుచున్నందున నూరంతయు పగులబడిపోవలసినదే. నారాయణ రావు కట్టుబట్టుములచే కొలద యిండ్లుమాత్రమే రెగులబడి యూరిపోయినవి.

అందులో పెద్దకొపునారి తోటాకుల నాలుగిళ్ళధవంతి యున్నది. అతడు భాగ్యవంతుడు. సొంత, సామాను, బట్టలు, పట్టెలు మన్నకువానిని చాలవరకు నారాయణరావు ముడలకుదాగు యీవల బిచ్చచ్చి రక్షించిరి. ఇంట్లో పెద్దకొపు పట్టెయొత్తిననానికల నేర్పుచు 'చిన్న బాబయ్యాగారు, నా కొంప కూలిపోయింది. ధోహణం పట్టెను చాలెను. చాలూ నానోటలు, గూమి తినడాపత్రాలు క్రయములు, అన్నీ అందులో ఉన్నాయి. ఇంక నాపని అయిపోయిందింబయ్యో' అని ఏడ్చుచు కూలబడిపోయినాడు.

ఇట్లు మహాగ్నివ్యాధుల వీరభద్రయు, ఎట్టట్ల గూలతోనిండిన తురాయివలె తుండపోవుచున్నది. పోలెఘో, పో, పో మను క్షుణ్ణులు, సుగుగుబోలి జపల నావరించుచున్నవి. వ్యాధులు మన్నంటిపోవుచుండెను. ఆవేడి భరింప విలులేనిది.

నారాయణరావు ఒకసారి మహాత్తవ్యాధిరతం వరు పొరబడినాడు, పెద్దకొపు నిప్పుపోయితిను అంటించినాడు.

'ధోహణం ఎక్కడం వంటావు?'

'సాబ్బలో లెండీ!'

'నీళ్ళలో తిండు చింతలలో' అని కేక పెట్టినాడు నారాయణుడు.

'నీకు రాగుతోడండే తిండు చింతలలు నా నెత్తిమీద నయ్యి బావా!' అని లక్ష్మీపతిని తన వేసినా దారెను.

లక్ష్మీపతియు వీరభద్రరావును అరిచివేసి నెత్తిమీద వేయుటయు, గంకు చేతులా తిండుచింతలూ ప్రచ్ఛుకోని నారాయణరావు చొనికరికనాడు.

అందరూ మోల్లుచున్నాడు. అరిచివేసి చియనని ఎవ రెనుకొనినారు ! 'వద్దండో' అని పిలిచాడు.

'అడవిమీద బావా' అని పోలికల వీరభద్రరావు.

'నారాయణరావుగానో, కొంపలు ముంచకండో' అని జనమంతయును

వీరభద్రరావు పట్టుకై నిలువబడిపోయినాడు. లక్ష్మీపతి తన బావ నన్నంటి సళ్ళపిండ్లను నారాయణ రావనికి గుర్తుకొని కడుపించెను. మంటలాని

గుమ్మముకడనుండి తరిమివేసినవి. అందరూ ఆశ్చర్యముతో, భయముతో నిశ్చేష్టులైరి. మంటలును శబ్దముచేయుట కూడ మానినవా !

గుమ్మముకడ ఒక బిందెను నీళ్లు తలపై ద్రిమ్మరించుకొని, ఆ బిందెను వెనుకకు విసరివైచి, వంగిపోయినాడు మండువాలోనున్న భోషాణము దగ్గరకు నారాయణరావు.

ఆతని సాహసాదార్యాలకు మెచ్చి, వైశ్యానరుడు మిద్దెయున్న ఆ సావిత్రి లోనికి తొంగిచూచుట మానినాడు. మండువాలోని మంటలు గుప్పుగుప్పున వచ్చుచున్నవి. అప్పుడే భోషాణము అంటుకొన్నది. రెండవ బిందె నీరు నెత్తిపై కుమ్మరించుకొని, వంగి భోషాణముందుకొళ్లు రెండును బట్టి ఎత్తి దడదడ గుమ్మముకడకు లాగుకొని వచ్చినాడు.

లోపల ఏమి చేయుచున్నాడో, సామ్యసిల్లి పడిపోయినాడోయని కంఠపూర్వమును దుఃఖముతో లక్ష్మీపతి నీళ్ళబిందెలు తెప్పించుచు, చేతులతో గుమ్మములోనికి బోయించుచు, దానును లోనికి దుముక సిద్ధముగా నున్నంతలో మంటలలోనుండి నారాయణుడు భోషాణము లాగికొనుచు వచ్చుట చూచినాడు. నారాయణుడు గుమ్మమువరకు వెనుక కోళ్ళు వచ్చునట్లు లాగి, మహాసర్వమున హుంకరించి, భోషాణమును ఒక్క పెట్టు అటు అడ్డముగా తిప్పి ఆ వెనుక కొలును, ఇటు అడ్డముగా తిప్పి ఈ వెనుక కొలును ఈవలికి లాగి బరబర యాడ్చి లాగిపారవైచి, భాండ్లవదహనము చేయు అర్జునునివలె, లంకదహించు అంజనేయునివలె నిలుచుండి, లక్ష్మీపతికడకు వచ్చి, అలసటపడి రోజుచు పడిపోయినాడు.

వేడిగాడ్పులో, అగ్నిహోత్రుని వేడిలో జనమునకు గాడ్పు లగులకుండు నొనర్చుటకు, వేడి కాఫీ రెండు మూడు బిందెలు పంపించుచుని రెల్లితో నారాయణుడు ముందే చెప్పి వచ్చినాడు. ఆ వేడికాఫీ యెంతమంది ప్రాణములనో రక్షించినది. లక్ష్మీపతి గజగజ వణకుచు నారాయణరావు నదిమిపట్టుకొని తన ఒడిలో చేర్చి, కళ్ళనీరు గారుచుండ, ఇంత కాఫీ బావమరది చెదవుల కందిచ్చి త్రావించినాడు. పదినిముషములలో నారాయణుడు తేరినాడు. ఇంటికి చరచర వచ్చినాడు. బండి వద్దన్నాడు, పట్టుకొనవద్దన్నాడు.

ఊరంతయు 'నారాయణరావు గారు నారాయణరావు గారు' అని చెప్పకొన్నారు. నిప్పంతయు నిశ్శేషముగ నార్పి వేయుటకు జనము నియమింపవలయునని, పెద్దకాపుతో జెప్పి నారాయణరా వింటికి వచ్చెను.

పీఠభద్రుని యాశ్చర్యమునకు మితిలేదు. 'ఇతడా, నా బావమరిచి' యని యాత డాశ్చర్యచకితుడైనాడు. ఆతని ప్రేమంతయు నారాయణరావు నావరించి పోయినది.

జరిగిన దెల్లయు బూసగుచ్చినట్లు లక్ష్మీపతి 'యింటిల్లసాదికి' చెప్పినాడు. శారదకు గుండెలు దడదడ కొట్టుకొన్నవి. 'ఇల్లు కూలితే! నా లండ్రీ! అమ్మ

యిల్లాంటిపనులే చేస్తావు నువ్వు! అంటూ జానకమ్మగారు కూర్చున్న కుమారుని తల నిమిరినది. ఇంతలో పెద్దకాపు, ఆతని కుమారులు వచ్చి సుబ్బారాయుడు గారికి నమస్కారముచేసి, సారాయణరావు పాదాలకు దండము పెట్టిరి. సుబ్బారాయుడు గారు రహస్యముగా దన కన్నుల నీరుతుడుచుకొనిరి. తక్కినవారందరు సంతోష బాష్పముల విడచిరి.

‘తండ్రి నన్ను రక్షించారు. ఏమి ధైర్యం, ఏమి చొరవ, ఏమి బలం! సారాయణరావు బాబుది! సుబ్బారాయుడు అన్నగారూ, మీ బాబు మావాళ్ళందరికీ బుద్ధి డెప్పారండీ!’

౧౮

పరిక్షాఫలితములు

ఆ రాత్రి సారాయణరావు తన పందిరిమంచముపై పండుకొని మాగన్ను వైచెను. శారదయు సారాయణరావును వేటువేటుగ పండుకొందురు. శారదకు నింకొక మంచము వేయించుమని రహస్యముగ సూరీడుతో చెప్పినాడతడు. శారదయు నా మంచముమీద పండుకొనునది. లోకమున కేమి తెలియును? భార్య భర్తలు సిగ్గుచే మాట్లాడరనుకొన్నారు. ఎంతో ‘సరదా’ గల సారాయణరావు తల దువ్వించుకొనిడు, భార్య నేమియు నడుగడు. శారద భర్తకు నీళ్లు తోడించుటగాని సబ్బు నిచ్చుటగాని, తునాలిచ్చుటగాని లేదు. శారదకడనుండి భర్తకుగాని, సారాయణరావుకడనుండి భార్యకుగాని యుత్తరములులేవు. ఇది యంతయు నొక విచిత్ర దాంపత్య మనుకొనినారు. సూరీడుకూడ నిజము పూర్తిగ గ్రహింపలేదు. శకుంతల మాత్రము సంపూర్ణముగా గ్రహించినది.

ప్రథమదినములలో సారాయణుడు ఆవేదననంచెను. ఆతని ప్రేమ విజృంభించి ఆతని దహించినేయునది. ఆతడు క్షరోదాత్తుడగుటచే, నిశ్చలచిత్తుడై భార్యను పొరపాటుననైన ముట్టుకొనువాడుకొడు.

శారద తన్ను భర్త ఏమికోరునో యని భయపడునది. అందుకనియే కాపురమునకు వచ్చిన ప్రథమ దినములలో ఎంతసేపటివరకో నిద్రపోవక, చివరి కొడలు తెలియక నిదురబోవునది. రాను రాను భర్త సగ్గుణసంపన్నుడనియు దయార్థ హృదయుడనియు సంపూర్ణముగా నవగతమైన చామెకు. అందుచే నిర్భయముగ నామె భర్తతో నొక్క గదిలోనే నిదురగూరునది.

తా నొక్కరియే పండుకొనుచున్నానన్న భావమే యామెకు పరీక్షలకు జరుపు రోజులలో లేదు. అప్పుడామె సంపూర్ణముగ బాలికయే.

హిందూకుటుంబములలో భార్యభర్తలకు పునస్సంధాన మహోత్సవము సలిపి నప్పుడు పదుమూడు, పదునాలుగు, పదునైదేడుల యీడుందును. అప్పుడు బాలిక

లకు ప్రేమయుండుట యరిది. రానురాను వారికి భర్తలయం దనురాగము వృద్ధి
యగును.

చెన్నపురిలో, భర్తపాటలు, భర్తమాటలు విన నామె కుతూహల పడునది.
ఫిడేలు వాయించుకొనుచు పరవశుడై, గొంతెత్తి గంభీరమధురముగ బాటలు పాడు
భర్తపాట నేపథ్యముననుండి వినుచు, శారద పారవశ్యత నందునది. రెండుమూడు
సారు లామె తాను భర్తను ప్రేమించుచున్నానా యని సందియ మందినది. యేల
ప్రేమింపకూడదు? భర్త సుందరుడని ప్రతివారును జెప్పెదరే? నిజముగా సుంద
రుడే! ఏమి తెలివితేటలు!

నేడు నారాయణరావు చేసిన యీ మహద్భూతకార్యము ఎవరు జరుపగలరు?
మహాపీరుడు తనభర్త. గ్రీకు కథలలా జదివిన వీరాగ్రగణ్యుల కీయన యేల దీసి
పోవును? ఆయన రూపము బొమ్మలలో వేయు పీరుల కెంతమాత్రమును దీసిపోదు.
స్నానము చేయునప్పు డాయన మూర్తి ఎంత సుందరమయి కనుపించును?

ఆమె మనోనేత్రములకు నారాయణుని కమ్మెచ్చుల చండలు, పొంకమగు
కంతనరములు, లేజస్సును సూచించుచు మచ్చనకేని యొక యపశ్రుతిరేఖ లేని
సుందరమగుమోము, నల్లని ఒత్తయిన బుట్టు, విశాలమై ఎత్తయిన చాతీ, పొడుగగు
నా రూపము జూచి ఈయన దేవతవలె నున్నాడని యామె భావించి సిగ్గుపడినది.
తన అక్క శకుంతల మరదిగారన్న నెంత గౌరవము చూపును! తన తండ్రికి
అల్లునిపై ప్రేమ యింతంతగాదు.

కొంచెముయినచో నెంత ఆపర్తు కలిగియుండును? ఏలాగునైన కొంచెము
జాగ్రత్తగ నుండవలయునని నాన్నగారితో చెప్పించవలెను. ఈయన ఎంత పరోప
కారి!

ఆమె హృదయము పూర్ణమైనది. తలుపులు దరిగ వేసికొని, నిదురించు తన
భర్తను జూచి పులకించిపోయినది. సిగ్గుచే మొగము జేవురింప నెమ్మదిగ తనభర్త
పర్యంకము నేరి, యాతని తనివోవ బరికించి యాలనిలల నంటియంటన ట్లంటినది.
ఒక్కసారి యామె హృదయము పున్నమనాటి సంద్రమై ఉత్తుంగ చరంగయుతమై
పొంగినది.

ఈయన కాశ్యకడనేల పండుకొనరాదు? ఇతడేనా తన నాధుడు! తండ్రిగా
రిదియంతయు చూచియేనా తన్నీ మహాభాగున కిచ్చినారు! ఆమె యాతనికి నమస్క
రించినది. చిరునవ్వులు నాట్యములాడునా యన్నట్లు, సహజముగ వంపురేఖలున్న
యాతని పెదవుల జూచి తన పెదవుల మెత్తందనము తెలిచికొని ఆ పెదవుల...?
ఆమె మత్తిల్లినది. కనుల బరువు లావరించినవి.

నెలుగున్నదో, లేదో యనిపించు పడకగది దీపపువెలుగులు నిదురనటించు
భర్త నొక దివ్యపురుషునిగ గన్పింపజేయ, నామె యాతని పదములకడ నెమ్మదిగ
జేరి పండుకొన్నది.

అతని పాదములు తన యొడలికి దగులుటతో నేదియో వర్ణింపరాని అద్భుత మాధుర్యము విద్యుల్లతవలె నామె శరీమంతయు ప్రాకిపోయినది.

ఈ ఉత్తమపురుషుడా, ఈ సౌందర్యనిధి, ఈ కీరసింహుడు, తనభర్త! తన్ను ప్రేమించి తన్ను వినాహమాడినాడు. తా నెంతమాధురాలయి సంచరించినది. పెన్నిధిని పెంటప్రోవనుకున్నది. ఈయన తన్ను చేపట్టునా? తన్ను తీయనిమాటల నాదరించునా? ఆ గంభీరదృష్టులతో తన్ను చూడనైన చూచునా? ఆ వెడద కొమ్మున బలములు తిరుగు బాహువులతో తన్ను దిమిజేయునా? తా నెంత శిక్షకైన అర్హురాలు. ఆమెకు భయ మావహించినది. ఆయనపాదము లంటి వేయి మ్రొక్కులు మ్రొక్కినను, ఆయన మన్నించునా? మన్నించునా?

ఇది యంతయు నారాయణరావు జూచుచున్నాడు. ఆమె తనకడకు వచ్చి నప్పుడు, తన లెల నామె తాకినయప్పుడు అతనియొడలు ముల్లుములి పోయినది. అతని హృదయ ముప్పొంగిపోయినది. వేయి తీపు లాతని నలమినట్లయినది. లేచి యాబాల నేల కాగిలిలో నదిమిజేయరాదు? గూపెత్తిన చాలిత్యము తన ప్రణయ కాంత సౌందర్యము. సౌందర్యమునకు వన్నెలు దిద్దు సౌందర్యము. ఇన్నాళ్ళకు ఈమె తన్నునుగ్రహింప నున్నదా! జరిగిన దంతయు కల కానున్నదా? ఆమెను తన జీవితాశయమూర్తిగ నొనర్చుకొని, ఆమెతో లోకాల నావరించి, ఆమెను పూజించి, ఆమె దివ్య గాంధర్వములో లయమై, ఆమె పవిత్ర సౌందర్య జ్యోత్స్నలో కిరణమై ఆమెయు దానును లయమై పోవుట ఎన్నడు?

ఇంకను ఆమె గాఢోత్కంఠయై ప్రేమ మహా ముంగుూనిలముల గదిలి పోవలె!

అతడు కదలక యత్నే స్వప్న మధురా కాంక్షల జేలిపోవుచుండెను. రాత్రి ఘడియలు గడచిపోవుచు నే యున్నవి.

*

*

*

*

మరునాడు శారదాదేవి మొదటి తరగతిలో గృతాధురాలైనట్లును, సూర్య కాంతమున కన్నియు మించిగుణములు వచ్చినట్లును జమీందారు గారు కూనూరునుండి తంఱి నంపిరి.

నారాయణరావున కన్నియు కుభవార్తలే. రెండురోజులక్రిందట నే రామ చంద్రరావు నాలుగురోజులలో సింహళమందు దిగునని తంఱి వచ్చినది.

ఇదివరకే చెన్నపురిలో రవ్వలు చెక్కిన గాజులముల రెండు, ఒక్కొక్కటి అయిదువందలకు, నారాయణరావు కొన్నాడు. అవి పరీక్షలో నెగ్గబోవు నీ బాలల బహుమతులకే! సన్ననిగాజులు, వానిపై నచ్చుటచ్చుట చక్కని చిన్నరవ్వలు. ఆ రెండుజులలు నారాయణరావు భార్యకొకటి, చెల్లెలికొకటి బహుమానము లిచ్చెను. వారెంతయు నుప్పొంగిరి.

ఆ రోజున సుబ్బారాయుడు గారు తనదొడ్డిలోని ఆడువారందరికీ ఖద్దరు రవి కల గుడ్డలు, పండ్లు, బహుమతులు పంపించిరి.

శారదను సంతోషము ద్విగుణమున నల్లు ప్రతివారు మారీడును శారదను బొగడు వారే. సూర్యకాంతము శారదను గొగలించుకొన్నది. 'వదినా! మా అన్నగారు అమెరికానుంచి నాలుగురోజుల్లో వస్తున్నారటగామా?' అనినది శారద.

'ఉండమ్మా వదినా! అన్న వేళాకోళాలు మొదలుపెట్టావు.'

సోమయ్యభార్య, బానకమ్మగారితో తన యల్లునికి తనకుమారునికి జరిగిన యుద్ధము, అల్లుని చెడునడువడి, చిన్నబాబయ్యగారు చేసిన యుపకారములన్నియు చెప్పినది. 'తనాటినుంచి సీతన్న మారిపోయాడండి. నారాయణరావుగారు మంచి ప్రేమితుడే' అని చెప్పకొన్నది. శారద యా చిత్ర చరిత్ర వినుచు కన్నుల ఆనందపు వెలుగుల జిమ్మినది.

అందుకనా చల్లాలు తన్న తినొరవము చేయుచున్నది! తానన్న బట్ట యా పేక్ష జూపుచున్నది. చల్లాలు, వెంకాయమ్మ ఒక్కయీదూ. చిన్నతనమునుండి నారాయణుని ఆటలు పాటలు నన్నియు చల్లాబెటుగును.

'మీ ఆయనగోరు, చిన్నతనంలాగే కుట్టమూర్తిలా ఉండేవోరు. తొనలు తొనలండీవోళ్ళు. వంటినిండా నగలతో గంతులేస్తాంటే దిస్సితగిలి పోతుందను కునే వోరు అమ్మగారూ. అందరికీ ఎత్తుకోవాలని ఉండేది. ఎత్తుకోనిస్తేనా? ఆర్కి ఎంతబలం! ఓమాటూ మా వంగోలావు గిర్రదూడను చీరకుక్క ఒక్కటి కరవ పోతోంటే దాన్ని తోకుచ్చుకొని బరబరబర లాగిపాడేశారు. అప్పుడు మూడో యేడు. కుక్క పోతరించిన దూడలాంటిది. అదిలి కొంచెయ్యి కొంచెయ్యి అంటూ పారిపోయిందండి.

'ఆయన నదుగులు పెద్దవి, బుద్ధులు గొప్పవి. ఎంత గొప్పవోరండీ.

'చిన్నతనాన్నుంచి ఎలాంటి వోళ్ళుగిరాదా ప్రేమ. మాలోళ్ళంటే ఆళ్ళ కన్నీ యిస్తూ ఉండేవోరు. గాంధిగారిమాట రాకమునుపే ఇంటిలో వన్నీ తీసు కెళ్ళి మాలోళ్ళిల్లలకీ, మా నిల్లలకీ పెట్టుండేవోరండి. ఎంత బకితి! మావోళ్ళంలా బజనచేస్తూవుంటే ఆ అందం వాలికే కన్నుల్లో చూస్తూవుండేవోరు. దయ ఇంతింత కాదుండి. మేం అప్పుడే అనుకునేవోళ్ళం. ఈయన పపంచంలోకల్లా తెలివైన వోరని.'

'చదువులు అవీ ఎల్లాగుండేవి?' శారద ఆ ప్రశ్న అప్రమత్తముగ వేసినది. తానేనా అడిగినది యని యాశ్చర్యము పడినది.

'అమ్మయ్యా! ఆరి చదువేమిటి? అదుబుతం కాదమ్మా! నీ అదురుష్టం అమ్మా! మీ యిద్దరికీ యీడూతోదూ. తల్లీ మీకీపాటికి, చిన్నతనంలా నారాయణంగారి వంటి బొజ్జనాన్నగోరు పుట్టాలండి. ముందు సంవత్సరం తప్పకుండా పుట్టాలండి.'

'భైదుకు వెళ్ళారా?'

‘అవునుండీ, ఇంతప్పటినుంచీ నెచ్చేరులే. అంతలో గాంధీగారొచ్చారు. ఒకటే నెచ్చేరులు నారాయణగోరు. తచ్చణం ఆయన్ని పట్టుకొని ఆరునెల్లు ఖైదులో యేశారు. ఎంతమందొచ్చారు బాబో ఆరు ఖైదుకు ఎళ్ళేటప్పుడు! ఈ సీమోళ్ళంతా వచ్చారుండి.’

‘ఖైదులో వున్నప్పుడు నిద్దరలేదు. తిండిలేదు మా జానకమ్మగోరికి. పెద్దయ్య గోరు మాత్రం డైర్యంగవున్నారుండి. జైలునుండి రాగానే మీ అత్తగోరు ఆరతి యిచ్చారుండి. పూజలు పురస్కారాలు జరిపారుండి.’

౧౯

బంధితుడు

వారంగోజులైన వెనుక మగురనుంచి రామచంద్రరావు, తన్ను విప్లవకారులలో నొకనిగా నెంచి పోలీసువారు నిర్బంధించిరనియు, నారాయణుని తక్షణము రమ్మనియు లెంతివార్త నంపెను. నారాయణు డానెంటనే బయలుదేరి మెయిలందు కొని చెన్నపురి వెళ్ళినాడు. ఆ సాయంకాలము మెయిలులో మగురకు బోవచ్చుననియు పోలీసు ముఖ్యాధికారితో నీ విషయమై మాట్లాడుట మంచిదనియు తెలిచి, తన న్యాయవాది గురువుగారికడకు బోయి యంతయు జెప్పెను. వారును నారాయణరావును గలసి రాజధాని పోలీసు ముఖ్యాధికారి కార్యాలయమునకు జని యచ్చట విచారించగా, రామచంద్రరావు విషయమై యేదియో గూఢసమాచారమును, అందునకు సంబంధించిన కాగితములును ముఖ్యాధికారికి అందినట్లును, ఆయనే రామచంద్రరావును బంధింప నుత్తరువులిచ్చినట్లు ఇదియంతయు ప్రాణకాంతబోసు, గండారుసింగులపై ప్రభుత్వమువారు తెచ్చిన యభియోగమునకు సంబంధించినదనియు దెలిసినది.

దానితో నారాయణరావు తన్నుగ నీలగిరికి, కూనూరు పోయినాడు. మామగారితో మాట్లాడినాడు. మామగారిని దీసికొని ఉదకమండలము వెళ్ళినాడు. జమీందారుగారు ముఖ్యమంత్రిని పట్టుకొని ఆయనతో గలసి, పోలీసు ముఖ్యాధికారికడకు వెళ్ళినారు. మంత్రియు, జమీందారును రామచంద్రరావు కేసువిషయమై వచ్చినారని వినగనే యా యుద్యోగి యాశ్చర్యమునంది—

‘మీకు చుట్టమాఅండి రాజాగారూ?’ అని ప్రశ్నించి, ‘ఇవిగో! ఇవి ఆతని కేసుకు సంబంధించిన కాగితాలు, మావాళ్లు పదిరోజులు రిమాండు పుచ్చుకొన్నారు. అనుమానాస్పదములైన కారణాలు చాలా వున్నవి’ అని తెలియజెప్పెను.

జమీందారుగా రా కాగితములన్నియు బరీక్ష చేసిరి. అమెరికాలో రహస్య శాఖా కర్మచారుడు వ్రాసిన సముజాయిషీలవి. అమెరికాలో తిలకు జన్మదిన మహోత్సవ సందర్భమున రామచంద్ర రావుపన్యాస మిచ్చినట్లు (ఆ యుపన్యాసభాగము కత్తిరించియున్నది) ఆ యుపన్యాసము విప్లవవాద పూరితమైయున్నట్లు, ‘భారత

‘అయ్యా! మిమ్ముల శ్రీ జాణిసార్యశాముని పేర నిర్బంధించుటకు నుత్తరు విదిగో. మిమ్ముల నిర్బంధించుచున్నాను’ అని యా రక్షకభటాధికారి యాతని భుజముపై చేయివైచెను.

‘అలాగా అండి’ అని రామచంద్రరావు తెల్లబోయి, యిదేమియని మనస్సులో చకితుడైనాడు. మోమున నిర్భయముతోప చిరునగ వలంకరింప ‘ఇదేదో పొరపాటు. నన్నెందుకు మీరు నిర్బంధించుచున్నారో నాకు చెప్పగలరా?’ యనెను.

‘క్షమించండి, నాకు తెలియదు. మాపై అధికారులకు తెలియును.’

‘నన్నెక్కడకు తీసుకొని పోయెదరు?’

‘మధుర. అక్కడ కారాగారమున నుంచెదము.’

‘మా వారికి. తంతినీయ వలయునే?’

‘మధురనుండి యిచ్చెదరుగాక.’

మరునాడు మధుర చేరినారు. మధురనుండి బావమరదికి తంతినిచ్చినాడు. ఎందుకు రన్నిట్లు బంధించుట? తా నేమియు చేయలేదే? నేను అసహాయవాదిని కాదే! ఇక నెందుకు? విప్లవకారుడనా! అదియు కాదే. అమెరికాలో ఉరన్యాస మిచ్చిన సంగతి చటుక్కున జ్ఞాపకము వచ్చినది. ఏమో యాదేశమున నేదియో యన్నాడు. అంతమాత్రమునకే! బావమరది భైదుకు నెశ్వరేవా! తానును కారాగారమునకు బోయిన దేశమాత నేవయే. ‘తల్లీ నీ పాదములకడ అడుగు పెట్టగనే భారతీయుడు బంధింపబడవలెనా?’ యనుకొన్నాడు. తనకు విప్లవము, కుట్ర నచ్చదు. ఏదో దేశములో రాస్త్త్రజ్ఞానము వృద్ధినందింప, చాటుపడవలెననియు భరత మాతకీర్తి సర్వదిశల ప్రకాశింప జేయవలయుననియు నాతని వాంఛ. ఏది ఎట్లయిన సంతయు భగవంతుని చేతిలో నున్నది.

నారాయణరావు, రామచంద్రరావును నిర్బంధించిన నాలవరోజున మధురకు జేరుకొన్నాడు. కూనూరునుండి యా యువకుడు మధుర జేరుకొను లోపలనే రామచంద్రరావును సగౌరవముగ విడుదల చేయవలెననియు, ఆయినను చెన్నపురి వరకొక గూఢచారిని వెంటబంప వలయుననియు రహస్యపు వార్తచేరినది. జమీందారుగా రీ నిర్బంధమును రామచంద్రరావునకు గల్పించినందులకు ప్రభుత్వము వారిపై నాత డేచర్యయు తీసుకొన కుండునట్లు వాగ్దానము చేసెను. రామచంద్రునికి తాను వచ్చుచున్నట్లు జిల్లారక్షక భటాధికారి దేర నారాయణరావు తంతి నిచ్చెను.

మామగారికి మనస్సులో నానందముతో, గృతజ్ఞతా పూర్వకమున వంద నములు చేయుచు నారాయణరావు మధురస్టేషనులో దిగి, జిల్లాపోలీసు అధికారి కడకు బోయినాడు. అచ్చట ఒక్క నిమేషము, ఎవరు తన బావమరదియో, రక్షక భటాధికారి యెవరో గుర్తింపలేకపోయినాడు. ఆ భటాధికారి యాంక్షలేయడు. మరుసటి క్షణములో నాననాలు పట్టి రక్షకభటాధికారికి ముందు నమస్కరించి, వెనుక

రామచంద్రరాయనికి నమస్కరించి అధికారిచూపిన యాసనముపై కూర్చుండెను. వారు మువ్వురు అనేక విషయములగూర్చి మాటలాడుకొనిరి.

నారాయణరావు వచ్చినపుడే రామచంద్రరావు 'బావా యాయన నాకు చూపిన గౌరవము అపరిమితము. వీరిని నే నెప్పుడును మరువను. ఈయనయు లెక్కలలో ఆస్పృశ్యులలో ది. యె. లో కృతార్థుడైనాడట. ఎన్నియో విషయములు చర్చించుకొన్నాము' అని అన్నాడు.

'వారికి మే మెంతయు కృతజ్ఞులము' అని తాను కొనివచ్చిన పూవుల మాలలు, నాలుగు వెండికప్పుల దొంతర ఆయనకు బహుమతి నిచ్చినాడు నారాయణరావు.

దారిలో వారిని జమీందారుగారి కుటుంబము కలిసినారు. వారంతయు సంతోషమున చెన్నపురిచేరినారు. చెన్నపురిలో జమీందారుగారి యింట నందరు మకాము చేసినారు. మధురనుండియే విజయవాస్తవులు కాకినాడకు, కొత్తపేటకు, అమలాపురమునకు బంపబడినవి.

చెన్నపురిలో పరమేశ్వరుగారు, నారాయణరావునూ, రామచంద్రరావునూ, స్నేహితులందరి యింట్లోకి వెళ్ళిరి. అచ్చట వారెంతయో సంతోషమున కాలము పుచ్చిరి.

మధ్యాహ్నము భోజనములయిన వెనుక వారందరు శ్యామసుందరీదేవిగారి యింటికి వెళ్ళిరి. ఆక్కడెల్లెళ్లందరు రామచంద్రరాయని నమితముగ గౌరవము చేసిరి. ఈతడా సూరీషు భర్తయని వారు సంతోషించిరి.

ఆ రాత్రియే బయలుదేరి కాకినాడ వెళ్లవలె ననుకొన్నారు. కాని నారాయణరావునకు సమీచానంద దాయకమును, మహాత్తరమునకు నొక చూలోచన తిట్టినది. అందుకై మరునాడుకూడ వారు చెన్నపురిలో నాగిపోయిరి.

రాజారావు ఉత్కృష్ట పురుషుడు; శ్యామసుందరి పవిత్ర చరిత్ర. వీరిరువురేల వినాహమాడరాదు? ఇరువురు ద్వివృత్తియం వారితేరినారు. ఇరువురు సేవ చేయుటయే జన్మకు పరమార్థమని సంకల్పించుకొన్నారు. శ్యామసుందరి యొప్పుకొనునా? అతనికి ఒకనాటిరాత్రి జరిగిన ముదంతిమంతయు దృశ్యమువలె గోచరించినది. ఆమె హృదయములో నేనున్నా? తనపై ప్రేమ సోదరుని ప్రేమయే యున్నది. ఆ సోదర ప్రేమయే ఉత్కృష్ట వైద్యుడు. దివ్యకరుణావేశ యైనదట. అంతియ!

నారాయణరావు శ్యామసుందరిని మరునాడు కలిసికొన్నాడు. ఆమెతో తన కోరిక ప్రసంగించుట యెంతకష్టము. 'చెల్లీ నా కోరిక దివ్యమగుస్వప్నము ఎప్పుడూ కనబడుతూ ఉంటుంది'

'ఏమిటని అన్నా'—ఆమెమాటలు చిరునవ్వి గంటలవలె మ్రోగినవి.

‘నువ్వు దేశసేవ, మానవసేవయు చేసి తరింప సంకల్పించుకొన్నావు. తరివీతు లన్నియు పూర్తియైన వెనుక సబర్మతీ యాశ్రమమునకు బోయి సేవచేయు నధికారము సంపాదించుకొంటా నన్నావు.’

‘అవును అన్నయ్యా ఆ మహాత్ముని పాదాలకడ సేవచేయుట నేర్చుకొని నా జన్మము సేవలో ఐక్యము సేయవలెనని నేను నిశ్చయించుకొన్నాను. నే నెంత వరకు తగుదునో? నే నందుకు తగుదునా అన్నా!’

‘నీవు అన్యధా తలచనంటే నేనొక ప్రశ్న అడుగుతాను.’

‘అన్నా! నువ్వేదన్నా నేను జేరభిప్రాయం పడగలనా?’ ఏలనో యామెకు గుండెలు ఝల్లు మన్నవి. ఏమది? ఏమది?

‘నా కల చెప్పనీ తల్లీ! ఇన్ని ఏనాలూ నాకు ఆ సేకములగు ఆలోచనలు పుట్టు తున్నవి, నశించిపోతున్నవి! ఆద్యుతములు, ఆనందవాయకములు. దేశసేవచేయ కంకణము కట్టుకొన్న విద్యావతి, బ్రహ్మచారిణిగా ఈ కాలములో, ఇట్టి పరిస్థితు లలో జన్మమెట్లు గడపుట! ఎంతటి జైరాగ్య హృదయులైనా, జైరాగ్యకర్షులైనా మానవులు లేమి కదురువచ్చు నైతాను, కామదేవుని భయంకరమైన తంత్రాలకు పడి పోతారు. క్రీస్తు, బుద్ధుడు, గాంధీ మొదలగు అవతార పురుషులే ఆ సేకములగు ఇబ్బందులతో వివాచాల్ని జయింపగలిగారు. భగవద్గీత అందుకనే కర్మమార్గము నుపదేశించింది తల్లీ.’

శ్యామసుందరి నీస్తబ్ధయై యూరకున్నది.

‘నా స్వప్నం, నా ఆశయం! ఇరువురు ఉత్తములు, దేశసేవ చేయదలచిన వారు ఏకపక్ష సంచారులు, విడివిడిగా వారి జీవితముల వేరుమార్గాల ప్రసరించినక ఏకాశయ పూర్ణావేశులై భార్యాభర్తలై దేశసేవ ఏల చేయరాదు? అని. నువ్వు బ్రహ్మచారిణివిగా ఉండటం ఎంతకష్టము తల్లీ. మనము మానవులం. ఎంత ఉత్తము లైనా ఏ దుష్టకాలములోనో ఈ దేశానికి దాసులు కావలసివస్తుంది తల్లీ! అది దాటుటకు మార్గమే గృహస్థాశ్రమం అని చెప్పారు. నీబోడి ఉత్తమురాలికి సరియైన స్నేహితుడు చేదొడ్డయున్న నీ యాశయం మరింత గులభంగా పూర్తి అవుతుంది కాదా?’

శ్యామసుందరి మాట్లాడలేదు. ఎట్టకేలకు, ‘అన్నా నీ ఉద్దేశం చెందు మాటల్లో చెప్ప’ అన్నది.

‘నువ్వున్ను, రాజారావున్నూ ఏల మీ జీవిత నాకలు జంటచేసి ఈ సంగార జలధిలో, మీ ఆశయానంద ద్వీపం చేరరాదు? ఇరువురికీ ఒకే ఆశయము, ఒకే విద్య. ఇరువురు ఉత్తములు. పౌరలౌకిక విషయములం దాదేయ మిమ్ములుగా గలవారు. ఒకరికోకరు సహాయం. ముయిద్దరు శతానికి సేవచేయటం ఎంతో ఉత్తముం!

ఆ స్వప్నం నేను ఎన్నిసార్లు నిర్మించుకొన్నాను. స్వప్నములో ఆనందం పొందాను. ఏమంటావు?

శ్యామసుందరి నిర్ధాంతయై ఆశ్చర్యమానసయై కొంతసేపటికి చిరునవ్వి నవ్వి,

‘అన్నా! నువ్వు యింటికి వెళ్లు. నేను ఆలోచించుకొని నీకు తంతి నిస్తా. నీ ఉదారముకు మనస్సు నా కెప్పుడు అవగతమే అన్నా’ అని యామె కన్నీరు విడిచినది. నారాయణరా వామె తలపై తన హస్తముంచి, యామెకు నమస్కరించి యందరికడ సెలవు తీసికొని వెడలిపోయినాడు.

గోదావరి స్టేషనులో రాజారావు, లక్ష్మీపతి, పీఠభద్రరావు, భీమరాజుగారు, సుబ్బారాయుడుగారు, జానకమ్మగారు, రామచంద్రరావు తల్లిగారు, రామచంద్రరావు స్నేహితులు, ఊరిలోని పెద్దలు రామచంద్రరావును ఎదుర్కొన్నారు. పూల మాలలు వేసినారు. రామచంద్రరావు మోము ప్రభుల్లమయిపోయినది. అచ్చటనుండి యందరు కాకినాడ వెళ్లినారు. కాకినాడ స్నేహితులు, ప్రముఖులు సామర్లకోట స్టేషనులో ఎదుర్కొన్నారు. ఊరేగించెదమన్నారు. వలదని రామచంద్రరా వెంట వారించినను, నారాయణరా వెంట ప్రార్థించినను కాకినాడ పురవాసులు రామచంద్రరాయని సూరేగింపుచు, నాయన బసకడకు గొనిపోయిరి. కుమారుని నిర్బంధము, నారాయణరావు ప్రయత్నము, జమీందారుగారి సాయము భీమరాజుగారు, దుర్గమాంబగారు విని యెంతయు సానందించినారు. కుమారునకు ఖయిదు లేప్పినదని యంతవరకు భీమరాజుగారుగాని దుర్గమాంబగారుగాని యెరుంగరు. వారు సంతోష బాష్పములు విడుచుచునే యుండిరి.

దుర్గమాంబగారు కొడుకు విదేశముల పాలయ్యెనను విచారమున కృశించిపోయినది. నే డామెకు వేయి యేనుగులబలము వచ్చినట్లయినది. భీమరాజుగారు, సుబ్బారాయుడుగారు సంతోషమున కాలముపుచ్చిరి. రామచంద్రరావునకు గార్యముచేయుటకు పురోహితుని రప్పించి కుభముహూర్తము మరల నిశ్చయింపవలసివచ్చెను.

జానకమ్మగారు దుర్గాంబగారిని కాగిలించుకొని, తన ఆనందాక్రమణులు వియ్య పురాలి యశ్రువులలో గలిపివేసినది.

రామచంద్రరావు భార్య పరీక్షలో విజయమందిన సంగతి తెలిసి యెంతయు సంతసించినాడు. శాంతి యేమిటో? ఇంకను కొన్ని వైజ్ఞానాచారముల మనవారు వదలలేదు. అయినను దేనిలో ఏమర్థమున్నదో? ఈలోన సూరీడును చూడరాదే! ఇక నెన్నిదినాలు ఆమెతో మాట్లాడుటకు? పదిహేనుదినము లెట్లు? ఛీ! తానెంత వెణ్ణివాడైనాడు!

మరచినాడు, రంగూనులో జపానులో అమెరికాలో స్నేహితులందరికి గమ్ములు వ్రాయవలె. తానెప్పుడును వారికి వ్రాయుచు నేయున్నాడు. ఇంటికి జేరినట్లు వ్రాయవలె. లియెనారాకు సూరీడుచే నింగ్లీషున నుత్తరము వ్రాయించవలెను.

అని

సంబంధనిశ్చయము

జగన్మోహనరావును సూర్ చంప్ - ప్రేమచందు కంపెనీవారు తమ అయిదు వందల రూపాయల పైచిల్లర డిక్రీ బాకీకి చెన్నపురి వచ్చినప్పుడు అరెస్టు చేయించి నారు. జగన్మోహనుడు అంతకంతకు అప్పులలో బడిపోయినాడు. ప్రతిచోటను బాకీలే. తన వివాహమునకై యనేకచోట్ల నప్పుచేసెను. సూర్ చంప్ కంపెనీవారికి వేయిరూపాయలు బాకీపడి, అయిదువందలు తీర్చినాడు. తక్కిన అయిదువందలు ఎన్ని సార్లడిగినను తీర్చలేక పోయినాడు. వారాలని జమీందారులు కనుగొని ముందుగా మేల్కొనుట మంచిదని, యాతనిపై సివిల్ సూట్ కాజుకోరు (చిన్న న్యాయస్థానము)లో నభియోగము వచ్చి డిక్రీ పొందినారు. అప్పటికి జగన్మోహనుడు లెక్కచేయలేదు. తన్ను నిర్బంధించగనే జగన్మోహనుడు లెల్లబోయినాడు. అప్పుడతడు కారుమీద స్పెన్సరు హోటలునుండి వార్డిటవునులో విశాఖ పట్నమునుంచి వచ్చిన పయానాయుండు మేలకుబోవుమండెను. సూర్ చంప్ కంపెనీవారి యుద్వోగియొక్క మోటారు స్పెన్సరుహోటలు బయట న్యాయస్థానోద్వోగిలో సిద్ధముగా నుండెను. శ్రీ జగన్మోహనరాయ బహద్దరు జమీందారుడు అదైకారు నెక్కిపోవుచుండ, దారిలో 'రెండుటానా' దగ్గర కారాగినది. తను కనే వచ్చుచున్న కారులో న్యాయస్థానోద్వోగి వచ్చి నిర్బంధపు టుక్తువు మూపించుటయు, జగన్మోహనరావు లెల్లబోయినాడు. అతనికి వెళ్ళికోపము వచ్చినది. సిగ్గుచే ప్రాణము చచ్చిపోయినది. పదిమందియు చుట్టును మూగినారు. ఆ సమయమున నే నారాయణరావు ట్రెస్టికనులో క్యామసుందరితో మాట్లాడి యాలోచించుకొనుచు కారుమీద పోవుచున్నాడు. ఆ క్షణమున నే పోలీసువారును ఇతరులును రెండుకారులచుట్టు మూగియుండుటవూచి, 'ఒక జమీందారుని, బాకీకి అరెస్టు చేశారు' అని ప్రజలనుకొను మాటలు విని, కారుపుచేసి తానా జమీందారుడు జగన్మోహనుడై యుండనొపునని గ్రహించి, చటుక్కున నక్కడికేగి యేమి సమాచారమని యడిగినాడు.

సంగతులన్నియు విశదముగా, నాయుద్వోగిలో తాను మాట్లాడి అప్పుడన మెంతయో తెలిసికొని తనకడ నా ధనము లేనందున హిందూస్థానీ బ్యాంకికి చెక్కునిచ్చెదనన్నాడు. సూర్ చంప్ కంపెనీ మనుష్యుడు నారాయణరావుగారి చెక్కు పుచ్చుకొని రళిదిచ్చెను.

ఎవరిదారినవారు వెడలి పోయిరి. జగన్మోహనుడు నిస్తబ్దుడై యేమి ఈ రాక్షసు డిట్లు చేసినాడు. అతనికడనే ధనమున్నదా? తనబ్బర లేదా? తన్నువ మానముచేయ నిట్లు చేసినాడు. తన కర్మము కాకపోయిన తనకీ నిర్బంధమును, నారాయణరావు వలన నింత యవమానమును రానేల? నేడే ఆ ధన మెచ్చట నేని ప్రోగుచేసి నారాయణరావునకు పంపివేయవలెను. నీకు వట్టి పండి. పంప

గనుక నే భార్యయొక్క ప్రేమ చూరగొనలేక పోయినాడు. తనకెన్నో పనులుండి తీరుబడిలేక పోయినది కాని, శారద తన కాగిలింతలకై యెదురుమాచుచుండవలసి నదేకద యీపాటికి. సరే, వీడు తన్నవమాన పరచినందులకు, వీని భార్యను పూర్తిగా వశము చేసికొనవలయును. తనకు వివాహమైనప్పటినుండియు, ఆ విషయమున శ్రద్ధకలిగినదికాదు. తన మేనత్తగారి యింటికి కీలుపాకు వెళ్ళి, ఎవరెవరెచ్చట నున్నారో తెలిసికొనవలయును. ఈమధ్య మేనత్తయు నామె భర్తయు కూనూరునుండి వచ్చెదరని తన తల్లికి తన మేనత్త వ్రాసినదికదా. అవును, శారద ఇక్కడనే యున్నదన్నారు. సరే తాను విశాఖపట్టణము వెళ్ళక పూర్వము శారదను గూర్చి కనుంగొనవలయును.

నారాయణరావు, రాజారావు, సుబ్బారాయుడుగారు, జానకమ్మగారు కొత్తజేట వెళ్ళినారు. దారిపొడవున నారాయణరావు ఏదియో యాలోచించుచు నేయుండెను. రామచంద్రరావు ఇంటికివచ్చినాడు. ముద్దుచెల్లెలగు సూర్యకాంతము భర్తనుగలసి కొనును. ఇక చెన్నపురిలో తా నొక్కడు గాపురముండవలయును. కొత్తజేట వెళ్ళినప్పటిమీద తన మదరాసు కాపురము సంగతి ఎట్లు తేల్చుకొనుట. శారదాదేవి తన ప్రియురాలై ప్రణయదేవతయగు సూచనలు ఎండమావులా? అమె హృదయము కరిగినదను సూచనలు తోచుచున్నవి. తన భావిస్థితి యెట్టిది? ఈ బ్రతుకుదాని ప్రయాణము 'పింటిగా ఉమ్మాల బాగుట' యగునా? పూజించుటకైన, ఆపరిమళము వహించని తన బ్రతుకు పూవు పరమప్రభున కంకితమియుటకైన తగునా?

ఒక్కసారి మనసార శారద తనతో మాటలాడినదా? కవోష్ఠమును, పరిమళ పూరితము నద్భుత నంద పూర్ణమును, సర్వసౌందర్యనిధియనగు నా బాలికొమ్మార్తి తన మెడచుట్టు దిగియార చాహువులు దిగించి, స్వప్నాల నీడులాడు ఆ జడవనయనాలతో తన కన్నులలోనికి తనివోవచొచ్చి చూచి, మాధురీసర్వస్వములు సుడివోవు కులాబిమొగ్గలు, ఉభయసంఘ్యరూజాలైన ఆ పెదవులతో తనివోవ, జన్మలు కరిగిపోవ ముద్దిడి తన దివ్యప్రణయినియై తన్ను చేరుట ఈ జన్మమునందున్నదో లేదో?

ఆనాడు జరిగిన మహాపరాధవము, తన్ను విహించిచైవ నీక, తన్ను మర్గమహిమాలయ శీత ఖిరాలకు తరుమనీక, తన ప్రాణాల చిదిమివేయనీక, యేదియో యూరి ఈనాటిక మాడించుచున్నది. ఎంతకాలము వేసి! జన్మరజ్జువునకు ఆఖరి నూత్రములు తెగువరకు నీ విటులుండుట?

ఇంటికి వచ్చునప్పటికి శ్యామసుందరి యుత్తరము వచ్చినది.

'అన్నా! గంటలకొలది తరచి, తరచి యాలోచించితిని. ఇందులో అపారమైన తిరుని కరుణజూచాను! నీవా ఈమని వాక్కువు. నేను నీ-యాజ్ఞకు బద్ధురాలను. నేను మీ స్నేహితుని ప్రేమించి ఎరుగను. నిన్ను మాత్రము నా ప్రియ

నీ ప్రియమగు చెల్లెలు,

శ్యామ

24

‘అదే పరమావధిగా పెట్టుకొన్నాను.’

‘ముసలితనములోనా?’

‘ఎప్పుడు అంతరాత్మ ఆజ్ఞాపించితే అప్పుడు సిద్ధముగా ఉంటాను.’

‘అంతవరకు?’

‘రోగినారాయణ సేవ చేస్తూయుంటాను.’

‘ఆరవిందాది మహాయోగులు, రాధాకృష్ణాది తత్త్వజ్ఞులు ఏమి చెప్పారు సన్యాసమును గూర్చి?’

‘సంపూర్ణముగా త్రికరణమధిగా వైరాగ్యము కలిగినగాని సన్యాసము పుచ్చుకొనవద్దని.’

‘సన్యాసము పుచ్చుకొనునంతవరకు ఏమి చేసినచో నీకు నీ అంతరాత్మ ఆజ్ఞ వివరమివ్వవచ్చును.’

‘పరిశుద్ధముగా కర్మయోగ మాచరించినప్పుడు’

‘కర్మయోగ మాచరించినప్పుడు నీ హృదయము పరిశుద్ధముగా ముండువలెను గదా! నీవుచేయు వైద్యసేవలో, నీవు తిరుగు ప్రపంచములో నీ హృదయము పంకిలం కాకుండా ఉండగలవా?’

‘చెప్పలేను.’

‘చెప్పలేవు సరే, కర్మయోగాన నడిచే గృహస్థుకు మనస్సు చింతల మవడానికి సావకాశం ఉన్నదా? నువ్వు, నీ భార్య జీవించిఉన్నంతకాలం సంసారం అనుభవించేవాడివికదా! నీ మనస్సు చలించలేదా?’

‘చలించేదని చెప్పలేను. ఇంద్రియాలకు తృప్తికలిగేది, అందుకని.’

‘తృప్తికలిగినా, హృదయం చలించేవారున్నారు. చాలా వాగా ఉంటూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు జీవితం పంకిలం చేసుకున్న వాళ్ళున్నారు. వారి మాట అటుండనిచ్చి జ్ఞానియై మంచిమార్గాన నడచి చివరకు సంపూర్ణ వైరాగ్యం పొందుదామని ఆశయం ఉన్నప్పుడు, అలాంటి ఆలోచనలు, ధైర్యమూ, పట్టుదలూ, ఆశయం ఉన్న బాలిక చెట్టుబట్టాలని ఉన్నప్పుడు ఆ పురుషుడేల ఒప్పుకోకూడదు? అట్టి వాళ్ళిద్దరూ కలిసి జీవిత ప్రయాణం ఏల సాగించకూడదు?’

‘అబ్బాయీ నీ ఉద్దేశం స్పష్టంగా చెప్ప, కవిత్యం మాట్లాడకు.’

‘సరే. శ్యామసుందరీదేవీ, నువ్వు వైద్యులు. ఆమె సన్యాసిగరిష్ట. గాంధీ మహాత్ముని ఆశ్రమానికి బోయి యచ్చట మానవసేవ చేయుటకు బూనుకొంది. రోగినారాయణసేవ ఆమెకీ పరమావధి. బ్రహ్మచారిణియై కాలము గడుపదలచుకొంది. నువ్వు తెలిసినవాడవు. మహాత్ములవాక్యా లే నేనీ చదివినవాడవు. నువ్వు వివాహం చేసుకోకుండా రోగినారాయణసేవ చేయలేవు. పరిపక్వదశ వచ్చినగాని సన్యాసం పుచ్చుకోలేవు. ప్రతి సముపమచాటన, ప్రతియింటిలోనూ స్త్రీవాంఛించినన్ని కులదోయడానికి ప్రయత్నం చేస్తూ వుంటుందికదా! శ్యామసు నువ్వు వివాహం

విల చేసుకోరాదు ? ఇది నా కెన్ని దినాలనుండియో స్వప్నానందము ఇత్తావుంది. మీ యిద్దరి వినాహము అంధ్రదేశానికి ఆశయం అవుతుంది. మీ వాళ్ళు నీ కన్యం. అదొక్కటే నువ్వు ఆలోచిస్తావని నాకు తెలుసురా ! అది నువ్వు నీ ధైర్యంచేత దాటాలి.

‘నారాయణా ! నువ్వు నన్ను ఆకాశంలో ఉంటే ఒక పరమపురుషుని అనుకుంటున్నావు. నేను నీకన్న నీచుడను. నా మనస్సు పాప మాలికలులా తిరుగుతూ నేడన్నది. నేను బ్రహ్మచర్యం చేద్దామని పెట్టుకున్న రెండుకంటే, నేను నాభార్యతో మోహవేశాన సందరించేనాణ్ణి. అలా ఆమెను కొనిపోయిందని నా నమ్మకం. అబ్బా!.....(అలాని కన్నుల నీరు తిరుగుచున్నది) నేను పాపిని. ఇక అలాంటి పాపాలు చేయకుండా ఉండాలని...కాని నాలో నేను ఆలోచించుకొని, నా అంతరాత్మకు ఇష్టం లయితే, తప్పక నాల్గో వంతుల ఒప్పిస్తాను.....నాకూ నీ ఆలోచనే తట్టింది. చెన్నపట్నంలో - క్యామసుందరిని చూచినప్పుడు. ఆమె నా బిడ్డలకు అద్భుతమైన తల్లి కావలను. దివ్యరాతైన సూరమ్మ తప్పక సంతోషిస్తుంది. నన్ను ఆలోచించనీ. నీ అల్లి నా అల్లి ఇంత సామ్యమైనవికాబట్టి ఒకటే ఆలోచన తట్టినది నారాయణా.’ అలాని కన్నులలో నీరు ప్రవాహమయ్యెను. నారాయణాని కన్నులు చెమర్చినవి.

ఇరువురు శోకమును చాటిన మహాదానందమున నా చీకట్లలో, నా చెల్లనీడలలో దిక్కులలో కలసిపోయిరి.

౨౨

దుస్తంతము

రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పటినుండియు వరదకా వేశ్వరదేవికి మలేరియాజ్వరము పట్టుకొన్నది. రెండురోజులలో లగ్నిపోవునని జమిందారుగారు ఎంచినారు గాని, నాలుగురోజైనను, నూటమూడు, నూటనాలుగు స్త్రీగల జ్వరము వచ్చుచున్నది.

కొమార్తెలతో రావలసినదని ఇరువురల్లుండు తండ్రినాన్న లంపినారు.

ఆ రోజుననే నారాయణరావు, శారదయు రాజమహేంద్రవరం ప్రయాణమైనారు. విశ్వేశ్వరరావు గారును శకుంతలయు వచ్చినారు.

నారాయణరావు వల్లగాలికడకేగి, కుశలప్రశ్న చేసి, యామినాగిజూచి, జ్వరము నూటనాలుగుండునని యందనా వేసికొనెను. కొయినామందు నువ్వు చున్నారు. నారింజ, బత్తాయీరసము, బార్లీ జావ యిచ్చుచున్నారు.

ఆమె వీలనో నీరసించిపోయినది. రాజమహేంద్రవరములో జమిందారుగారి కొక పూర్వకాలపు వైద్యుడున్నాడు. ఆయన ఎం. డి. సి. యు. ఆర్. ఎస్. డిగ్రీ, యుగ్యోగము చేసి, యుపకాచకతనము పుచ్చుకొనుచు రాజమహేంద్రవరములో వైద్యము ప్రారంభముచేసెను ప్రప్రథమమున మంచి వైద్యము చేర్చినాడె. వేరు

పొందినవాడే. నేడు వృద్ధసింహమువలె కోరలు లేకున్నాడు. క్రొత్త గ్రంథము లేమియు చదువడు. క్రొత్త పత్రికల పారజూడడు. క్రొత్తమందుల జోలికిబోడు.

నారాయణరావు వాతని వైద్యమునకు బలమాపాదింప సంకల్పించి, మామగారితో మఱిమఱియు చెల్వి రాజారావును రప్పించినాడు.

రాజారావు నాలుగురోజులు మలేరియాతో కుస్తీపట్టి అట్రెబ్రన్ బ్లాస్మోక్విన్ ఇచ్చి, నీలరక్తధమనిలో నుండి, 'క్విన్' మందు పొడిచి ఇచ్చినాడు మూడుసార్లు. బలమునకు వరదకామేశ్వరీ దేవికి తెలియకుండా కోడిగుడ్డలోని తెల్లసొన చిలకరించి బత్తెయిరసములో ద్రాక్షరసపు పంచదార కలిపి యిప్పించినాడు. నాలుగురోజులయినవెనుక జ్వరము తగ్గిపోయినది. రాజారావు తగు సలహాలు, మందులు చెప్పి యమలాపురము వెళ్ళిపోవసిద్ధమై, జబ్బు నిమ్మదించిన రెండురోజులకు పథ్యము పెట్టించి వెళ్ళిపోయినాడు.

పరిచారిక లెందరున్నను, వీడచుట్టములు చాకిరి చేయువారెందరున్నను, రేయింబవళ్లు అల్లగారి మంచముకడ కూర్చుండి మందులిచ్చియు, నాహారమిచ్చియు జ్వరాంశలు చూచి వ్రాసికొనియు, శుశ్రూష చేసినాడు నారాయణరావు. అతని చేయి తనతలపై పడినప్పుడు వరదకామేశ్వరీకి ప్రాణము లేచివచ్చి హాయిగ నిద్దుర పట్టినది. అతనినూట, ఆమెకు జోలపాట అయినది. అతడెదురుగ కూర్చుండి యుండ పథ్యము వంట పట్టినది.

జ్వరతీవ్రతలో ఒడలు తెలియక పడియున్నప్పుడు వెనుకటి నారాయణరావును తిట్టినది. జగన్మోహనుని పొగడినది. వారద నెత్తుకొనిపోయిన రాక్షసుడని వచించినది. నారాయణరావు చిరునవ్వునవ్వుకొనుచు 'ఇదియా రహస్య'మనుకొని యాశ్చర్యపూరితుడగుచు, నెమ్మదిగ, యూడికొలోనులో గుడ్డలు తడిపి నుదుటిపై వేయువాడు.

ఆనాటి అల్లుడు వేలు, ఈనాటి ఈ అల్లుడువేటా? అని కనులు విప్పి వరదకామేశ్వరీ ఆశ్చర్యమున మునిగి యల్లునిజూచి యానందించినది. అతడు దగ్గర లేనపుడు జ్వరపు నిద్దురలో నుండి మెలకువ వచ్చినచో 'నారాయణరావు!' అని నెమ్మదిగ బిలుచునది.

ఒకనాడు జమిందారుగారు భార్యకడ కూర్చున్నారు. ఆమెకు నూట అయి నంశముల జ్వరమువచ్చినది. ఒడలు పేలిపోవుచున్నది. జమిందారుగారు హృదయమున భయముతో భార్య మంచముపై గూర్చుండినారు. రాజారావు 'ఏమీ ఫరవా లేదండీ' యన్నాడు. మామగారికి ధైర్యము చెప్పి, నారాయణరావు భోజనమునకు బోయినాడు.

ఒడలు తెలియక పరుండియున్న వరదకామేశ్వరీదేవి కనులు తెరచి, భర్తను జూచి 'అల్లుణ్ణి కిలవండి' అన్నది. జమిందారుగారు చకితులై, కన్నులు జలము ప్రవింప నవనతవదను డయ్యెను.

ఇదివరకు నారాయణరావును అల్లుడని చెప్పకొన్నదిలేదు. ఈనాటికి, ఈమె బాగుపడి పదిమందిలో మరల నడచునా?

రాజారావది గ్రహించి 'అయ్యా! ఇంతకన్న ఇక ఎక్కువరాదు. ఇంతకూడా ఇకరానేరాదు. ఇంక వారంరోజులలోపల ఆమెనుపూర్ణముగా నెమ్మదిస్తుందంటి. మలేరియామే. పోనీ, రక్తము పరీక్ష చేద్దామంటే, ఇప్పుడు క్వయినా యిచ్చుటవల్ల వీలేదు.'

'చెమటలు పట్టడం, క్వినయిన 'ఇంజెక్షను' ఇవ్వగానే జ్వరము తగ్గడం, దాని మొగముమీద కనబడుతూ నేవుంది. మనం లోపలకు, 'ఎట్రెజేను,' 'ప్లాస్మో క్విన కౌంపౌండు' ఇస్తూనే ఉన్నాము' అన్నాడు.

ఇంతలో నారాయణరావు వచ్చి, అత్తగారికడ కూర్చుండెను. ఆమె మరల కన్నులుతేరచి అల్లునిపై చేయివైచి నిదురపోయినది. పదినిముషములకు చెమటలు పట్టి జ్వరము నెమ్మదిగా నూట రెంటికి దిగిపోయింది.

కేశవచంద్రుడు భయమున బెదరు చూపుతో దల్లికడకు వచ్చువాడు.

'బావా! అమ్మకి బాగా నెమ్మదిస్తుందిలే. నువ్వేమీ అధైర్యపడకు. ఎనిమిదేళ్ళ కుర్రాడివి ధైర్యంగా ఉండాలి' అని నారాయణరావు వనగనే యాతడు 'నువ్వుంటే మా అమ్మకు తప్పకుండా నిమ్మదిస్తుందంటి బావగారూ' అనుచూ ఆ బాలుడు శకుంతలా శారదలు వారి మేనత్తయు, ఇతర స్త్రీలు కూర్చున్న చోటికి వెళ్ళి 'చిన్నక్కా! చిన్నబావ లేకపోతే అమ్మకు జబ్బు నెమ్మదించదు సుమా. బావను వెళ్ళిపోవద్దని చెప్పు' అనెను. శారద సిగ్గుపడినది. శకుంతల 'నిజము నాన్నా!' యని యాతని జేరదీసి కాగిలించుకొని ముద్దిడుకొన్నది. ముద్దిడినచోట తుడుచుకొన్నా డాతడు.

శకుంతలయు, పిల్లలును నారాయణరావుకడ అతి చనువైనారు. 'చిన్నబాబయ్యగారు' అని ఒకటేపాట.

జ్వరమునుండి తేరినపిదప జమిందారిణి నారాయణరావును తనకు బూర్తిగ బలము పట్టువరకు నుండుమని కోరినది. మరినాలుగురోజులు నారాయణరావు వచ్చట నుండి అత్తగారులేచి తిరుగుచున్నప్పుడందరి నెలవునంది కొత్తజేట వెళ్ళి పోయినాడు.

జ్వరములో నే జగన్మోహనరావు మేనత్తను జూచుటకు వచ్చినాడు. జ్వరము రోజులలో నప్పుడప్పుడువచ్చి యామె క్షేమ మరయుచుండువాడు. ఆతడు శారదను తన మోహపాశములలో నిమిడ్చి బంధించుట యెట్లని యెఱులు వేయుచుండెను. శారదతో నాతడన్ని సమాచారములు మాటలాడుచుండెను. తన మేనత్త జబ్బు సంగతి మాట్లాడుచు శారదకు ధైర్యము చెప్పుచుండెను. శకుంతలయు, జమిందారుగారును ఉదాసీనభావముతో నాతనితో మాట్లాడువారు. లోన హృదయము కోపదగ్ధమగుచుండ నారాయణరావుతో జగన్మోహనరావు 'మీలెక్క కొద్ది రోజులలో బంపెదనులెండి' అని యనెను.

'అడేమిటండి అన్నగారూ! మీరు ఏమీ పంపవద్దు. ఏదో మీకా సమయాన దగ్గర లేకపోవడంచేత, తుంటరులు అల్లాచేకారు. దానిమాట తలపెట్టకండి సుమా! పంపిస్తే తిరగ కొట్టుతానండోయి!' యని నవ్వినాడు.

‘నే నన్న గారిని ! ఆ కున్న పోతు నాకు తమ్ముడు. ఓహో ! మంచిహాస్యము (హాకో) ! అని గొణుగుకొనుచు జగన్మోహనుడు శారద యేవో నవల చదువుకొనుచు తనగదిలో గూర్చుండ, నచ్చటికి వెళ్ళినాడు.

‘ఏమిటి చదువుచున్నావు శారదా ?’

‘లే మిజర జే’

‘ఏమిటి !’

‘ఈమధ్యే ‘హ్యూగో’ కవి రచించిన నవలలు చదువుట ప్రారంభించాను’

‘హ్యూగో’ మిగాని, అలెగ్జాండరు డ్యూమాసు, వెల్సు నావెల్సు చదివి నావా ?’

‘డ్యూమాసు ‘మాంటిక్రిష్టో’ చదివాను’

అక్కడనున్న నవలలన్నియు నాలెడు పరికించి చూచినాడు. అన్నియు మంచిరకమువి. బంగారుబైందు ‘మొరాకో’ తోలు, చక్కని కాగితములుగలిగి, ‘శారదకు—నారాయణరావు’ అని వ్రాసియున్న గ్రంథములే.

ఏమిటి, నారాయణరావుకు ‘టేస్టు’ గూడా ఉన్నది ! అచ్చా ! ఈయప హాస్య మంతకన్న సంతకన్న నేర్చుకునుచున్నదే అని చూత ననుకొనెను.

నారాయణరావు వెళ్ళిన ముక, జగన్మోహనుడు శారదహృదయము సంపూర్ణ ముగ అగిలేడు ప్రయత్నములు చేసెను. పంత్రిమిద నిరువది రూకలు ఖరీదుగల ‘ఒమారు ఖర్నావీ’ గ్రంథము తెప్పించి జహుమతి యిచ్చెను. ఆమెతో నవలల నురించి, ఇంగ్లీషు కవిత్వమును గూర్చి చర్చ ప్రారంభించెను. ఇప్పు డింగ్లీషు భాషలో వెలువడు కవిత్వమే నిజమయిన కవిత్వము అని యొక గ్రంథమును చూపెను.

అందు స్త్రీ పురుషసంబంధ క్రియలన్నియు రహస్యములేక వర్ణింపబడి యున్నవి. శారద తప్పుర్యపడి ఇది నాకు వలదని తిరిగి ఇచ్చివేసినది. ఎంతయో అసహ్యించుకొన్నది.

వారము రోజులు శారదకు బొగడినాడు, నెచ్చుకొన్నాడు. నీవు ఇంగ్లీషు భాషలో కవిత్వము వ్రాయుచున్నాడు. సంగీతము పాడుచున్నాడు. ‘సరియైన ఉన్నత ముటుంబములవారుగాని సంగీత రత్నం గ్రహించలేరు శారదా. కంసాలి నగలు చేస్తాడు. గరించే వాళ్ళే మనం. ఆదవాళ్ళు ఎవరైనా నేర్చుకోవచ్చు. మొగవాళ్ళలో చక్కవ బాలివాళ్ళు నేర్చుకోవాలి అంతే’ అని చూతడన్నాడు.

శారద కొంచెము విసుగుపడినది.

వారాల్లరు వివిధవిషయములు చర్చించినారు. సంగీతము, చదువు, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం ఆ చర్చలలో నొకసారి జమిందారుగాడు, విశ్వేశ్వరరావుగాడు కూడ పాల్గొన్నారు.

జమిందారు :—ఏది ఎట్లయితే ఏం, దెబ్బవాడ వదలి విశాఖపట్టణం వెళ్ళుతోంది.

విశ్వేశ్వరరావు :—తెలుగు దేశానికి ఎంతో దూరాన పెడితే ఎల్లాగండి, కడప, కర్నూలు, బళ్లారి, అనంతపురంవాళ్ళూ మా వెల్లూరివాళ్ళూ గోల.

జగ :—విశాఖపట్టణం సముద్రతీరం, కొండలు ఉన్నాయి. విశాఖపట్టణం ముందు ముందు ఆంధ్రదేశానికి రాజధాని అవుతుంది. రేవు కట్టుట మొదలుపెట్టారు. అల్లాంటిచోట ఉండగూడదా ఏమిటి?

విశ్వ :—ఒక మారుమూలకు ఎల్లావెడ్తారు?

జమీం :—ఇప్పుడేం చెయ్యగలము? మా రాజమండ్రివాళ్ళు కొంచెం తగలేశారు. కాని చాలా బాగావృద్ధి అవుతోంది ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం.

మేనత్తకు జ్వరము నెమ్మదించిన పదిరోజులకు జగన్మోహనరావునకు వీలయిన కాలము దొరికినది. విశ్వేశ్వరరావుగారు, జమీందారు రెండురోజులై వెళ్ళిపోయినారు. శకుంతలకు నీరాడు ప్రాద్దులు వచ్చుచున్నవి.

శారద జగన్మోహనునితో జనవు గా నిరుగుచున్నది. చనవున మాట్లాడుచున్నది. ఆ సమయములో ఆమెకు హుషారు పుట్టించి, ఆమెను కాగిలిండుకొని ముద్దాడు కొన వలయును. మోమోటముచే, దనకున్న చనవుచే, ప్రళయమున నామె కొంత యడ్డము పెట్టినను, తన మోహమున నామె కరగిపోవలయును.

అహ! ఏమి యాబాల యందము! నవమోహనాంగి. ఇంత అందకలై యైనదే! ఈ యందానికి సాటియేలేదు. ఆమె యవయవములన్నియు నే దోషము లేక గ్రీకుదేవత 'వీనసు'వి వలె నున్నవి. ఈమెతో మోహనదపు లోను నెరుంగని నాడు తన జన్మము వృథా!

ఆ సాయంకాలము శారదతో దాను భోజనమునకు ముందులేచి, తక్కిన యందరు భోజనము చేయుచున్నప్పుడు, మేడపై శారద గదిలో...తాను పరిపూర్ణముగు సంతోషము ననుభవింపవలె.

ఆ రోజు జగన్మోహనుడు తనకున్న తెలివినంతయు జూపెను. హాస్యోని యముపై ఇంగ్లీషు పాటల వాయిండుచు పాటలబాడెను. నాట్యమాడుట మాపెను. శారద సమ్మోహనాస్త్ర పీడితయైనట్లు, సర్పమునుజూచి చేష్టలుడిగిన మందూకము వలె నిస్తబ్ధయై మెలంగినది. సాయంకాల మేడుగంటలకు నారాయణుడు కార్యలో నుండి దిగినాడు.

౨౩

చెంపపెట్టు

నారాయణుడు వత్తవారింటినుండి వచ్చిన వెనుక నమూనూరం వెళ్లి రాజా రావును గలిసికొన్నాడు.

‘నారాయణా! నే నెంతో యాలోచించితిని. తలినండ్రుల అయిష్టతకు లెక్క చేయను. పూర్వముగ నాలో వాంఛ జనించినదేమో యని క్రుంగిపోవుచున్నానోయి!’

‘ఓయీ జ్వరివాడా! వాంఛా? మన యీ అల్పజీవితములో సరియైనమాగాన్ని నడచినట్లయితే వాంఛే ఉన్న తమైంది అవుతుంది. నీ భార్య కానున్న యామెను వాంఛించుట ఎలాటి తప్ప? సరే యిష్టపడ్డావు. నీకు ప్రేమ సంతోషం. మాటలచే గాక చేతలచే చూపిస్తే సిగ్గు. అయినా నిన్ను కౌగలించుకొంటున్నా!’ యనెను. నారాయణరావు హృదయం వేయి పాలసముద్రముల మునిగినట్లయినది. తక్షణమే యాతడు శ్యామసుందరీదేవికి బెద్దయు తరము వ్రాసినాడు. వారిరువురు రాజారావు తల్లిదండ్రుల నొప్పించు మార్గ మాలోచించుకొనిరి. వేదోక్త ప్రకారము వివాహము సలుపుట యుత్తమ మనుకొన్నారు. చెన్నపురిలో శ్యామసుందరీదేవిగారి కుటుంబ మును నారాయణుని యింటిలో బెట్టి యచ్చట వివాహము సేయుట లెస్స యని నిర్ధారణ జేసికొన్నారు. కొన్ని దినము లాగి అనేకవిధముల వాదనలు చేసి, అనున యించి రాజారావు తల్లిదండ్రులను రాజారావు శ్యామసుందరీదేవుల వివాహానికి ఒప్పించినాడు, నారాయణరావు.

నారాయణరావునకు దన లాయరువృత్తి యేమియు నచ్చలేదు. మొదటి నుండియు నాతడం దేమాత్రము నిష్ఠములేకయే చేరినాడు. నేడు తండ్రి ‘బాబూ! ఈ సంపాదనంతో ఎవరు తింటారు? నేను ఆవశ్యుడనైనాను. ఇంటిదగ్గర ఎవ్వరూ లేరు. నువ్వు వచ్చి యిచ్చట ఉండవలసినదనిన్నీ నీ చిత్తంవచ్చినట్లు బాగ్రత్తగా సంచరించవలసినదనిన్నీ నా కోరిక. పెద్దవాడు దగ్గరే ఉంటాడు. నేనింక కృష్ణా రామా అంటూ కాలక్షేపం చేస్తాను. పూర్తిగా వానప్రస్థుణ్ణేకద! మన దక్షిణపు తోటలో ఉన్న యింటిలో నీ తల్లి, నేను తపస్సు చేసుకుంటూ ఉంటాము. బ్రతికి ఉన్నంతవరకూ నీకూ, అన్నయ్యకూ - భగవంతుడు నాకు శక్తి యిచ్చినంత వరకు, సహాయం చేస్తాను’ అన్నాడు.

రామచంద్రరావు, సూరీడు పరమప్రణయములో ఆకాశపథాల విహరింపను న్నారు. తా నీ చెన్నపురి నుండుట యెందులకు?

కొత్తపేటలో నొక విద్యాశ్రమము పెట్టినచో? తండ్రి దక్షిణపుతోటలో వానప్రస్థుడై యుండెదనన్నాడు. తమకు వచ్చు రాబడిలో నెలకు నాలుగు వంద లిచ్చుట సులభము. తండ్రిగారి, అన్నగారి ఆనుమతి రప్పక లభించును.

బ్యాంకిలో నున్న నాలుగు లక్షలలో, నేబదివేల రూకలు ఆశ్రమమునకని ఇచ్చి అది రిజిష్టరు చేయించి, యందువలన వచ్చు నాదాయమున వీల నా యాశ్ర మము వృద్ధి నొందింపరాదు? తండ్రిగారు సకలకళా సంపన్నులు, భాషాకోవిదులు. ఆయన ముఖ్యాచార్యులుగా నుందురుగాక.

అనుకొనుటతడవుగా నారాయణరావు రాజారావునకు, బరమేశ్వరమూర్తికి, శ్యామసుందరీదేవికి, లక్ష్మీపతికి తంతుల నిచ్చెను. పరమేశ్వరమూర్తి భార్యతో శ్యామసుందరీదేవితో మరునాడు భోజనమువేళకు వచ్చెను. ఆ సాయంకాలమునకు లక్ష్మీపతియు, రాజారావును కొత్తపేట వచ్చిరి.

రాజారావు 'విమిరా నీవల్ల నాపనికి భంగము వస్తూఉంది' అని అన్నాడు.

'ఓయి అబ్బాయి, నీపనికి పూర్తి గాఅడ్డువచ్చేపని చేస్తూ ఉన్నాను. కాసుకో. నేను ఇక్కడ మహావిద్యాదానం ఇచ్చే ఆశ్రమం పెట్టదలచుకొన్నాను. పరమాత్మారాధన, దేశారాధన ముఖ్యాశయాలు. పురుషోత్తమునిలో ఐక్యమందు ఉత్కృష్ట కర్మమార్గము మనము అనుసరిస్తాముగాక. నేను వృత్తిమానేస్తున్నాను. రాజారావు, శ్యామసుందరి, పరమేశ్వరమూర్తి, లక్ష్మీపతి, నేను, ఆ ఆశ్రమంలో ఆచార్యులం. నాకు మనదేశంలో పూర్వకాలంనుంచీ వస్తూవున్న ఆయుర్వేద సైద్యంలోమందులన్నీ పరీక్షించి, వానిలోని గుణగణాల్ని నిర్ధారణచేసే పని చేద్దామని యున్నది.

ఆశ్రమానికి సంబంధించిన వ్యాపారాలన్నీ లక్ష్మీపతి చూస్తూ ఉంటాడుగాక. పరమేశ్వరుడే కవి, చిత్రకారకుడు. ఇంకో కవిని, పండితుణ్ణి ఎవరినన్నా పట్టుకువద్దాము. నేను సంగీతము చెప్తాను. ఇంకో సంగీతపాఠకుణ్ణి తీసుకొనివస్తా. నాట్యంచెప్పే ప్రతిభావంతులైన ఆచార్యులను వెదకుదాం.

మానాన్నగారు సర్వవిద్యావతులు. పారశాకిక విషయాలందు మనకందరికీ గురువు అవుతారు గాక! మీ అభిప్రాయాలుది విమిరతో చెప్పండి.

అందరు చాల సంతోషించిరి. ఆశ్రమాన్ని గూర్చి కష్టనిష్ఠురములాలోచించిరి.

ఇంతలో స్నేహితులతో రాజారావు శ్యామసుందరీదేవుల వివాహపుసంగతులు నారాయణరావు చెప్పినాడు. లక్ష్మీపతియు, పరమేశ్వరుడును సంతోషస్వాంతులై రాజారావును, శ్యామసుందరిని అభినందించిరి.

శ్యామసుందరీదేవి చిరుస్మిగ్గన తలవాల్చుకున్నది. పరమేశ్వరు డప్పుడు మంగళగీతము పాడి వారిపై పూవులు చల్లినాడు. వారందరు నారాయణరావుతో నింటికి పోయినారు.

శ్యామసుందరీదేవి తొత్తపేటలో కొలదిరోజులుండి, తర్వాత ప్రేమపూర్వకముగ సూరీడును కాగిలించుకొని, 'నీవు నీ భర్తను గలియు సభముహూర్తాన నేనుండుటకు వీలులేదు, చెల్లీ' యన్నది.

అందరికడ సెలవుతీసికొని శ్యామసుందరి చెన్నపట్టణము ప్రయాణమైనది. పరమేశ్వరుడు, నారాయణరావు, రాజారావు, లక్ష్మీపతియు, శ్యామసుందరిని సాగనంపుటకు రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళిరి. నారాయణరావు అత్తవారింటికి వెళ్ళి అత్తగారి ఆరోగ్యము సంగతి కనుగొనివచ్చెదననిచెప్పి యచ్చటకు పోయెను. తక్కినవారందరు భోజనమునకు లక్ష్మీపతిగారి యింటికిపోయిరి.

నారాయణరావు వచ్చుటయు జగన్మోహనునకు అపరానికోపము వచ్చినది. శారద తనతో భోజనము చేయుటకు వీలుండదు. శారదయు, జగన్మోహనుడును వెండియాకులలో ఒకేసారి భోజనమునకు గూర్చుండిరి. భర్త వచ్చివాడనివిని శారద చివ్వున లేచి మందహాసమున మొగమంతయు వెలిగిపోవ తనగదిలోనికిపోయినది.

అత్తగారు అల్లుడు వచ్చినాడను సంతోషమున, అల్లుని శారదకు వడ్డించిన చోట గూర్చుండ నేర్పాటుచేసినది.

బ్రాహ్మణుడందిచ్చిన వేడినీటిచే స్నానమాచరించుచుండ శారద తువాలీయ నారాయణుని కడకు వచ్చినది. అతడా తువాలంది పుచ్చుకొనుచు,

‘శారదా భోజనమైనదా?’ యని ప్రశ్నించినాడు. అట్లుప్రశ్నించుటకొతనికి సిగ్గుపడమినది. అత్యవసరమును పనియున్న గాని శారద నాతడిదివరకు ప్రశ్నింపలేను.

ఏదియో పరమానందము శారదను ముంచివేసినది. ఆ ఆనందమునకు కారణము భర్తరాకయని యామె గ్రహించినది. ఏమి కోర్కెతోచినదో భర్తకడకు తువాలు పట్టుకొని పరతెంచినది. గొంతుకను హృదయము చిందరవందరచేయ,

‘లేదు మీతో గూర్చుండవచ్చునా?’ యని యామె జవాబిచ్చినది.

ఈ బాలిక శారదయేనా?

‘తప్పక. మన యిద్దరికి వేరే వడ్డించే యేర్పాటుచేయి. శ్యామసుందరివచ్చి వెళ్ళిపోవున్నది. రాజారావుకూ ఆమెకూ సంబంధం నిశ్చయంచేశాము. ఆమెను అభినందించడానికి వస్తావా భోజనాలైనాక, రైలుకు సాగనంపనావచ్చును?’

‘శ్యామ వదినకు పెళ్ళా? డాక్టరన్నగార్ని పెళ్ళి చేసుకుంటూవున్నదా! చాలాబాగుంది. దిబ్బున భోజనంచేసి వెళ్ళి శ్యామవదినను కాగిలిండుకోవాలి.’

శారద టోనికి రెండంగలు వేసినది. ఆమెమోము ప్రఫుల్లమైపోయినది. నారాయణుడు దివ్యహాసము నలుగ అక్కడకు నవ్వుచు వచ్చి శకుంతి లందిచ్చు పట్టు బట్టను కైకొనినాడు.

‘ఏమండీ మరదిగారా! కొత్తపేటలో అందరూ క్షేమంగాఉన్నారా?’

‘ఉన్నారండీ! శారదకూ నాకూ వేరే వడ్డించే ఏర్పాటు చేయండి.’

‘అదేమిటి! చెల్లెలిని గూర్చి ఏ సందర్భమునను తనమరది ఇట్లు మాట్లాడుట తానెరుంగదు. శారదయు భర్తయన అంత అనురాగయుక్తయని యామె కెన్నడును దోచలేదు. కాని కుమారస్వామివలె నున్న ఈ ఉత్కృష్ట హృదయుని ప్రేమించని మానవుడుండగలడా? ఈయనవంటినాడు భర్తయైనచో యేయామె అతని పాదములు కొలువక ఒక్క నిమేషము ఉండగలుగును?’

శారదకు, నారాయణరావునకు వేరుగా నింకొక్కచోట వడ్డించినారు. శారదను సిగ్గును, కాంక్షయు ఒక్కసారే ముంచివేసినవి. తన భర్త కంచమున పెండ్లిలోనైన దాను తినలేదు. ఆయన ఎంగిలియే తానెరుగదు. ఆయనతో గలసి ఒకే కంచాన భుజింప నామెకు గాఢవాంఛ కలిగినది. అది గ్రహించినాడో యనినట్లు నారాయణరావు ప్రాణము లుగ్గబట్టి, తన కెక్కువ యయినవని మామిడిపండు ముక్కలు రెండు తన కంచముకడనున్న నెండి బాదముఆకులలో నొకదానినుండి తీసి యామె నెండియాకులో వేసినాడు. ఆమె అతనివంక సాభిప్రాయమై చిరు నవ్వు నవ్వుచుచూచి ఆ ముక్కలను మనసులో కళ్ళ కడ్డుకొని భుజించినది.

భోజనము తినని. శారద నిముషములో చక్కని వేషము వేసికొనినది. కారులో భర్తప్రక్కనే యధివసించి, ఏదియేని వ్యాజంబున నాతని నంటుచు గుండె దడదడలాడ ఆనందలహరీస్నాతయై తేలికొని పోవుచున్నది.

‘శ్యామ వదిన ఎప్పుడు వచ్చింది?’

‘మొన్న కొత్తపేటవచ్చింది. అక్కడే సంబంధం నిర్భయంచేశాము. సూరీడు గంతులు వేసింది. నువ్వు ని. యే. లో ఆపా ఎఫ్. ఏ. లో బకేసారి చేరాలి శారదా!’

శారదను శ్యామనుందరి కాగిలించుకొనినది. నారాయణుని శైలికడకు పోయి ‘వదిన గారూ మా యింటికి ఎప్పుడూ రారేమంది’ యని అడిగినది.

‘నువ్వు మా యింటికి ఇంతవరకూ వచ్చావా వదినా! గొంకమ్మయివి’

‘రేపటినుంచీ రోజూ వస్తూవుంటానండీ.’

రెండు కార్లమీద అందరును బయలుదేరి రాజమహేంద్రవరం స్టేషనుకుబోయిరి.

‘రాజారావు తానుకూడా చెన్నపట్నం వెళ్లకూడదురా నారాయణుడు? దగ్గరఉండి కాబోయే మరదళ్ళను, అత్తగారిని బావమరదిలీ వాళ్ళనూ తీసుకు రావచ్చుగా’ అన్నాడు పరమేశ్వరుడు.

‘ఫప్పురా! పరం’ అని నారాయణుడు.

‘చాలా బాగుంది’ అని లక్ష్మీపతి.

అందరును ఎంతయో మంచిదనిరి.

వారిద్దరికి రెండవతరగతి టికెట్లు కొని జత సీటుల రెండవతరగతి పెట్టెలో నెక్కించినారు. శ్యామనుందరి శారదను హృదయాని కద్దుకొని ‘తల్లీ నీ భర్త భగవంతుని అనుసరించికాదు. దివ్యుడు. నీ అదృష్టం తల్లీ! ఆయన్ని సర్వవిధాలా పూజచేయి’ అని గూమె చెవిలోచెప్పి, శారదను చెక్కిళ్ళపై ముద్దులు గొనెను. శారద అప్రయత్నముగ శ్యామను మరల కాగిలించి ‘వదినా నీభర్తా దివ్యుడేనుమా. నాదగ్గరకు వస్తున్నావు. ఎంతోసంతోషంగా ఉంది. త్వరగా రా! అండర్నీ అడిగాను.’

రైలు కదలినది. నారాయణుడు, పరమేశ్వరుడు శారదయు బయిండాకుని ఇంటికి వచ్చినారు. రెండవకారులో లక్ష్మీపతి తన ఇంటికి బోయినాడు. జగన్మోహనునకు మతిలేదు. శారద చేతికి చిక్కినటులే చిక్కి ఇంతలో నా పరమనిండాలుడు వచ్చుటవలన జారిపోయినది. ఆ పరువునకు రసగ్రహణశక్తి యొక్క యున్నది? అతనికి ఆవేశ మెక్కువయినది. రెండుమెరుకులు నోటిలో యోటులనో వేసికొని ఈవలకు వచ్చినాడు. అతని యోడలు వేడెక్కియున్నది. అతని రనాస్సు సర్వాంగాలను సంపూర్ణముగ ఆవహించినది. అతనికి శారదారేవి యోము, ఇవ్వనము, సౌందర్యము మాత్రమే ఆ చీకటిలోనుండి తగుక్కుమని మెరియుచున్నవి.

ఇంతలో శారదయు నారాయణరావును పరమేశ్వరుడును కారునుండి దిగి లోనికి విచ్చేసిరి. భర్తను వెన్నంటివచ్చు శారదను చూచి జగన్మోహనుడు రాద్రముచే కంపించిపోయినాడు.

శారద తిన్నగా లోనికిబోయి కాలివోడులు విడిచి వంటింటిలో భోజనము చేయు తండ్రిగారికడ కూర్చున్నది. ఆమెకు జగన్మోహనుని జూడగనే యము వేసినది. తన దగ్గరకు జేరు పూజ్యపురుషుడను భర్త నాతడు నెడముగా తరిమివేయ దుగదా? ఆమె కుంచించుకొనిపోయి తండ్రికడనే ఒక పీటపై చతికిలబడియెను.

జమీందారుడు :—(భార్యను జూచుచు) ఇందాక కాకినాడలో ఇద్దరు స్నేహితులు ఏవోసంగతులు నీ మేనల్లుణ్ణగురించి చెప్పారు. ఎవరో కంపెనీవారు ఇతన్ని బాకీకోసం అరెస్టుచేశారుట. ఆ సమయంలో నీ చిన్నల్లుడు బాకీ డబ్బు ఇచ్చి నీ మేనల్లుణ్ణి వదలించాట్ట!

‘ఎప్పుడండీ?’

‘మొన్న మనం వచ్చేటప్పుడే. ఆరోజు మనం అక్కడే ఉన్నామునుమా! నారాయణరావు అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఎవరితోను చెప్పలేదు. ఏమి గొప్పహృదయం ఆతనిది!’

‘మా మోహనుడు ఇలా తయారయ్యాడేమిటి! అతి దుష్టసావాసముచేస్తాడు.’

శారద ఈ మాటలన్నియు ఆశ్చర్యము నొందుచు విన్నది. భర్తను దలచు కొనుటయు నామె కన్నులు తళుక్కున కాంతిమంతము లైనవి. ఆయనకు తీరని అవమాన మామె తెచ్చిపెట్టినది. ఎట్లు తాను ఆయనకు గల్పించిన వాదన నివారింపచేయగలదు? తన పాపానికి నివృత్తి ఉన్నదా?

భర్తను గురించిన యాలోచనలు తీపులై మధురవేదనా కారణములై, ఆనంద పూర్ణములై విషాదమిశ్రిత సంతోషయుతములై హృదయమును ఇట్టిటు ఊపివేయుచుండ పులకరించు హృదయముతో శారద తనగదిలోనికి బోవుచు మేడమెట్లకడ కేగ బయలుదేరినది.

అచ్చట పిల్లివలె, ఘూకమువలె, రాక్షసునివలె జగన్మోహనుడు పొంచి యున్నాడు. లోని మేడమెట్లుండిన హాలులోని విద్యుద్దీపములు ఆర్పినాడు. కాని పక్కహాలులోని దీపాల వెలుగుమాత్రమున్నది. ఆతడక్కడనేపొంచియున్నాడు.

అత్తరువులతో ఆతడు ఘుమఘుమ లాడిపోవుచున్నాడు. ఉల్లిపొరపట్టులాల్చి, ఉల్లిపొర పట్టుపంచె ధరించి అతడు సర్వ సౌందర్యములు నేకరించినానని పొంచి యున్నాడు.

అతడు గోడపైనున్న తెల్లని బల్లివలె నున్నాడు.

అతడు మూలను వల పన్నుకొని అనేకములైన కన్నులతో జూచుచు పొంచి యున్న సాలీడువలె నున్నాడు.

ఆ సమయమున ఆ దారిని మేడమీదికి శారద తక్కు నింకొక్కరు పోరని యాత డెరుగును.

దీపము లారియున్న వేమి యనిగాని, విదియో ఘుమఘుమ సువాసనలు వెద జల్లుచున్న వేమియనిగాని, ఎవరో యస్పష్టముగ మెట్లప్రక్క నిలుచుండి యున్నారనిగాని శారదకు తెలియదు.

ఆ మెకు హృదయములో నారాయణరావు. బయట మోహవ్యాగుడు మోహనుడు.

ఆమె పెట్టు సమీపించినది. అత డామెను జేరినాడు.

‘శారదా’ అని వినంబడని ధ్వని.

‘ఎవరు!’ అని చకితయై శారద.

‘నేను ప్రణయేశ్వరీ! నీ బావను!’

అత డామె భుజముపై చేయివేసినాడు. ఆమె మూర్తిని ముట్టుటతోడనే యాతని ఒళ్ళు వేడియైక్కినది. అతడు మోహవేశయైనాడు. శారదను గట్టిగా అదుముకొని కాగలించుకొన్నాడు.

ఆమె భయాశ్చర్యములకు లోనై మాటలాడలేక పోయినది. ఆతడామె మూర్తిని మరియు దన ఒడలికి అదుముకొన్నాడు.

ఆమె వ్యాఘ్రముకడ చేష్టలుడిగిన లేడియైపోయినది. జగన్మోహనుడు ఆమె మోము వెనుకకువంచి ఆమెను ముద్దు పెట్టుకొన బోయినాడు. ఆ చీకటిలో ప్రేతముఖమున అతని కన్నులు చింత నిప్పులవలె కణకణలాడుచున్నవి. ఆమె అతని ముఖము తన ముఖముకడకు రానీక చేతులుపెట్టి వెనుకకు నెట్టినది.

ఆత డామెచేతులు కుడిచేత బలవంతముగ నొత్తిగించి ఆమె పెదవులకడకు తన పెదవులు వేర్చబోయినాడు. అతని నిట్టూర్పులు తన మోముపై బ్రసరించుటయు శారద మహాశక్తియైనది. ఒడలు కంపింప నొక్క ఊపున యాతని కాగిలి సడలించి, యాతని రొమ్ముపై ఎడమచేయి వైచి నెట్టి కుడిచేత జగన్మోహనుని చెంపపై కెళ్లిన నొక్క పెట్టు పెట్టినది.

అతడు తల తిరుగ తూలి, తెల్లబోయి, మేడమెట్ల కట్టలనాని తన్ను నిలుపు కొన్నాడు.

శారద చరచర మేడమెట్లెక్కి తన గదిలోనికిబోయి పందిరి మంచముపై మేనువార్చి క్రోధము సడల అవమానము తలచుకొని వెక్కివెక్కియేడ్చినది.

శారద చెంప పెట్టు కొట్టుసమయమున నే యచ్చటకు వచ్చిన మషాల్చీ పోలి గాడు అదిచూచి ‘ఏమి ఈ వెధవయ్య నా తల్లి శారదపై చేయివేయుటయే! మంచి పరాభవము చేసింది నా తల్లి’ అని కోపముతోపోయి దాది చిట్టితో చెప్పినాడు.

దాది చిట్టిపోయి శకుంతలతో నిది వర్తించినది. ఆమె శాస్త్రమూర్తియై చెల్లెలికడకు బోయి ‘తల్లీ వాడేమి చేశాడే’ యని యడిగినది. శారద దుఃఖిమాపు కొని కోపమురా లేచి యక్కతో జరిగినది చెప్పినది. శకుంతల కిందకుడిగి తల్లితో సంతయు జెప్పి, తల్లిరా చరచరనడచి, తన గదిలోనికిబోయి సోఫాపై నశివసించి యుండి చెంప సవరించు కొనుచున్న జగన్మోహనునిచూచి ‘ఏమోయి! నీ సంగతి బాగుండలేదు. నువ్వు ఇంక మా ఎవరిఇండ్లకు రావద్దు. పొద్దున్నే వెయిలుకు వెళ్లు. మాతో ఎవరితోను చెప్పనక్కరలేదు!’ అని యన్నది.

జగన్మోహనుడు అవకాశ రోషాలతో చటుక్కున లేచి సామాను సర్పించుకొని, కారుపై తక్షణమే స్టేషనుకు వెడలిపోయినాడు.

౨౪

ప్రేమ మహా తరంగిణి

సూర్యకాంతమునకు శుభముహూర్తము నిర్ణయించిన శుభదినము వచ్చినది.

సుబ్బారాయుడుగారి చుట్టములందరు విచ్చేసిరి. దొడ్డుమ్మవేటనుండి తటవర్తివారి జ్ఞానులందరు వచ్చినారు. జమీందారుగారి కుటుంబము యావన్మందియు నరుదించినారు. సుబ్బారాయుడుగారి యిల్లు మేడయు కిటకిట లాడి పోయినది.

దక్షిణపునోట బంగారా జమీందారుగారి కుటుంబమున కేర్పరచినారు. పగలంతయు నిచ్చటనే యుండి వారు రాత్రి యచ్చట విశ్రాంతి తీసుకొందురట.

పగలు శాంతి జరిగినది. రాత్రి శుభ ముహూర్తము జరిగినది.

సూర్యకాంతము మోము దివ్యజ్యోతిస్సన్నిల నెరిగిపోయినది. రామచంద్రుడు అనియ్యమూర్తి యైనాడు.

వారి ప్రేమ విశల ప్రసరించినది. సర్వరాగాల మాధర్య పోచిపోయినది. అదంపతుల పొదివికొని, తన గర్భాన దాచిపోయినది.

సూర్యకాంతము సంతోషవీణల సర్వరాగ పంచత్వై, సూర్యనిఖిల నెలలు రామచంద్రుని ఆవరించినది.

శారదా హృదయము నవనీతమై కరిగినది.

సూర్యకాంతమును లేల్చిపోవు ఆనందకైకలిని చూపెను సుడిచుట్టినది.

ప్రేమచే నుదయమున నుమ్మడిపందాపుమాడ, బొమ్మవలె ముద్దులు గులుకుదు, స్ఫటికశిలా శిల్పాకారమై, నందిగంటలు 'నననన' స్వనులిన గంతు లిడుచుండ నారాయణరా వా దూడ నెత్తుకొని మూర్తము ప్రణీకినాడు. గంగి గోవును నుమ్మడిపందాపు నారాయణరావుకడకు వెళ్లి ప్రేమతో గంతులిడుచు వచ్చినది.

'గోవు మాలచ్చిమికి కోటిదణ్ణాలు' అను కొనుచున్నాడు నారాయణరావు.

ఆ ఆపు ఉప్పొంగుచు నారాయణరావును సమీపించుచున్న యపుడు శారదా చూచినది. భర్త నాథవశనందిని పొదుచున్న భయముతో 'అయ్యో!' అనుచు భర్తకు నా గోవునకు ముగ్ధుడైపోయినది. ఆ ఆపు ప్రక్కకు తప్పుకొన్నను శారదకు తగులుట వలన యామె పడిపోయినది.

నారాయణరావు భయమున నా దూడ నచ్చట వదిలి వెనుకకు తిరిగి పడి పోయి లేవబోవు భార్యను పూలమాలవలె నెత్తుకున్నాడు. సుడిగాలివలె యామె నదిమి వేసినాడు. 'ఏమి? చెబ్బతగలలేదుగదా?' యని భయపూరిత స్వరాన నాతడు ప్రశ్నించెను. భర్త గొగిలింతలో పాదవశ్యమందిన శారద కనులు మూతపడ పోయి యను ఆనంద మధురిమమునకు మధురిమమైనది.

‘శారదా ! శారదా’ అతని మాట విహ్వలస్వరపూరిత మైనది.

అది శారదకు పంచమ స్వర మైనది.

ఆమె నవ్వుచు కన్నులు తెరచి, అతని కాగిలిలో నుండి సిగ్గువచ్చు వ్యంజనమున కదలి ‘దెబ్బ తగలలేదండి’ యని అస్పష్ట మధురవాక్కుల బలికినది.

నారాయణు డామె నట నే లోనికి గొనిపోయి మంచాన పరుండబెట్టెను. చల్లాలు నారాయణరావుతో మిమ్ము ఆవు పొడుస్తోందను కొని శారదమ్మగోరు అడ్డ మెళ్ళారండి’ యన్నది.

నారాయణరావు కనులు చెమర్చినవి. అతని కంఠమున దీపులు డగ్గుత్తిక యైనవి.

సాయంకాలము నారాయణరావు తనగదిలోనికి బోయినాడు. ఆ గది యతి మనోహరముగ నలంకరింపబడి యుండుటచూచి ఇది విమి యని యక్కజం పడి నాడు. ఇంతలో శారదయు, సూర్యకాంతమును అక్కడకు వచ్చినారు.

సూర్యకాంతమును, శారదను జూచి నారాయణుడు వేరొండు మార్గమున నంతర్హతుడైనాడు.

ఆ యోషామణు లిరువురూగది నింకను రమ్యముగ నలంకరించినారు. నారాయణరావు సముపార్జించిన చిత్రములను, శిల్పములను, గంధపు బొమ్మల నచ్చటచ్చట నునిచినారు. చక్కని తెర లమర్చినారు. బల్లలపై తముల పాకులూ, పోకలు మొదలైనవియు, ఉపాహారములను ఫలములను అందం దమర్చినారు.

సుబ్బారాయుడుగారు శారదను భోజనములవేళ జూచినారు. నే డామె మోమింత సంపూర్ణానంద వికసితమైనదేమి ? తనగర్భశుక్తి ముక్తాఫలము, సంధి పరిగ్రాహి, తనకు పేరుదిద్దు నారాయణుని హృదయ మీనాడు గనుగొన్నది యీ బాల ! బిడ్డలారా సుఖింపుడు. సుబ్బారాయుడుగారి దీర్ఘబాహువు మనః పథమున నాశీర్వాదపూర్వకముగ నెత్తబడినది.

జవ్విందారుగారు తనయను జూచినాడు. ఆమెలోని ప్రేమవాహిని తళుక్కుమని యాతనిహృదయాన జొచ్చినది. “శారదా ! నా ముద్దు తల్లీ ! నీకై దేశాల గాలించి నేకరించిన నాయకమణిని నీ తల ధరించుకో ! అది అతి పవిత్రమైనది ! అదిగో నారాయణరావు. తేరిమాడరా కున్నాడు.”

నారాయణరావు రాత్రి పడునొకండు గంటలు దాటిన వెనుక తన పడకగది చేరినాడు. శారద మంచముపై దివ్యరూపయై నిదురబోవుచున్నది.

రెండవమంచము లేడు. ఆ గది ఆకాశపథ గామియగు సుందరతర విమానము వలె నున్నది.

తల్పముపై శారద శయనించియున్నది. గంగానదీ ప్రవాహముల తేలియాడు శ్వేతహంసినోలె, ఆమె పవళించియుండ, దుకూలాంబర రేఖిఖామూర్తిని అలలై తేల్చుచున్నవి. ఆమె దివ్యసౌందర్య తేజఃపుంజము. ఒక ప్రక్కకుతిరిగి తలక్రింద

లలితలవంగీ సుందరమగు బాహువు సుపధానమొనర్చి ఆమె మోహనభంగిమా రూపమై
యందు బయండియున్నది.

నారాయణుడు నెమ్మదిగ తలుపు గడియవేసి తన మంచము కెరి గుండెలు
దడదడ గొట్టుకొన సర్వలావణ్యముల ప్రోవు ఆబాల నిద్రనభియించు చున్నదని
తెలిసి యామెపై వ్రాలినాడు.

శారదలేచి యాతని కౌగిలింతలో తన బాహువుల నాతనిమెడపై వైచినది.
వారిరువురు తమ ప్రథమ చుంబనపు మైమరపులో నొకరైనారు.

ఆతని కౌగిలిసడల్పి మంచమునుండి దిగజారి పుష్పపు పళ్ళెర మందుకొని
వచ్చి యాతని పాదముల బూజచేయుచు,

‘శ్రీరామపాదమా’ యన్నకృతి మధుర కాకలీస్వనమున పాడుకొన్నది.

ఎదుట గోవర్ధనచిత్ర మున్నది. ‘శారదా సర్వప్రపంచముల నాపురాణ పురు
షుడు తన చిటికెనవ్రేలి కొనగోట ధరించుచున్నాడు సుమా!’

‘నా హృదయేశ్వరీ! నేనీనాటిక పవిత్రుణ్ణి. ఆ పురుషోత్తముని పదపద్మ
భ్యాసులమై మనము మన జీవితమార్గాన్ని వెళ్ళి ఆ గోవర్ధనగిరిక్రింద మనగలము
సుమా!’

‘నీకై నే ఎదురుమాస్తీ
నీకై నే వెదకినాను కనుమూతలకలలలోన
మన పెరుగని తీపిలోన
ఆనాధుని పదములకడ
గోవర్ధనగిరి నీడను
నా రాణీ మనప్రేమలు
పూవులుగా నర్పింతుము.’

శారద :—మీరీ దండలు వేసుకోరూ ?

నారా :—తల వంచానుగాదూ !

శారద :—(చిరునవ్వుతో) తాంబూలము ఇంకా వేసుకోలేదేమి ?

నారా :—నా కిచ్చే హస్తా లీనాటికికదా ప్రత్యక్షమయ్యాయి.

శారద కన్నీరు నింపినది. నారాయణరా వామెను హృదయమున నదుముకొని
యామె తలను మూర్కొనినాడు. ఆమె తన మోము నాతని వికాలవక్షమున నదిమి
కొన్నది.

సంపూర్ణ జ్యోతిస్సు లా నాయికా నాయకులలో లీనమైపోయినవి. తారక
లా దంపతుల దివ్య ప్రేమపూరిత జన్మలు కండని ఆశీర్వదించినవి.

నీలవర్ణము లా ప్రణయమూర్తుల నావరించిపోయినవి.

ఓం అసతోమాసద్గమయ! తమసోమా జ్యోతిర్గమయ! మృత్యోర్మా అమృతంగమయ!

385

386